MARCI ANTONII NATTÆ ASTENSIS

DE PVLCHRO LIBRI SEX.

PAPIÆ
APVD FRANCISCVM MOSCHENIVM.
M. D. LIII.

MARCVS ANTONIVS NATTA HERCVLI GONZAGÆ CARDINALI ILLVSTRISS. S.P.D.

C*V V M Hos de pulchro libros ſuperioribus annis a me contextos cupiam Illuſtriſſime Princeps ſub fœliciſſimi nominis tui auſpicio in uulgus exire, optimum factu credidi, ſi hac epiſtola, qua tibi ipſos nuncupamus, quid eis contineatur, paucis explicarem: ſic enim facilius legi & cognoſci poſſe uidebantur. Imprimis illud propono, rem non meis modò, ſed (ut ego ſentio) omnium mortalium uiribus altiorem his literis tractari. Nulla materia maior nec animo agitari, nec uoce depromi, nec ſtylo effingi poteſt: nam ſi quid in rebus maximum eſt & ſummum, id eſſe uidetur pulchritudo, de qua ſermones conferre his libris aggreſſi ſumus. Hic enim quæritur, quid ſit pulchritudo, & unde ſit, quid eam præſtet, ſimpléx ne ſit & unica, an multiplex, & partibus ſuis conſtet: utrum in corporibus duntaxat, an etiam in incorporeis quibuſdam naturis uerſetur: & ſi in incorporeis quibuſdam, quæ nam hæ, & quomodo ad eas accedat: uel num potius ipſa uera pulchritudo incorpórea ſit, hæc autem, quæ in corporibus ſpectatur, eius tantùm referat imaginem: & quoniam boni nomen meritò eſt magnum magnóq; æſtimatur, utrum bonum conueniat cum pulchro, ita ut bonum & pulchrum unum & idem ſint, uel in aliquo differant, & ſi differunt quid nam illud eſſe poſſit, in quo differant. Separatim autem ſuis locis diſſeritur, quanta ſit cœli, ſolis, lunæ, & reliquorum ſiderum tum errantum tum fixorum pulchritudo: quanta elementorum quatuor: quanta hominum, ferarum, uolucrum, ſtirpium, metallorum: quanta uirtutum & humanarum actionum: qualis demum huius uniuerſi ſpecies uideri poſſit. Nec ſiletur illud, imo uehementiſſimè diſquiritur, utrum pulchritudo omnia occupet, an uerò ſit in tam præclaro uniuerſitatis huius ſpeculo turpe aliquid, immundum, fœdum, uitioſum: & quoniam eſſe*

conſtat,

conſtat, quis illud induxit, & quare, & num uoluntate, an neceſsitate inductum, & utrum aliqua ratione tolli auferrique poſsit, an uim habeat indomabilem. Age quæſita ſunt hæc, tractata, diſputata: ſed num his contenti ſumus? an aliud deinceps inueſtigatum? Aliud: quod nam hoc? quid ſcilicet ſit illud, quod omnis pulchritudinis initium ſit, fons, origo, quod ſanè quæſitum non leue aut mediocre, ſed tantum, ut in eo omnis ferè huius quæſtionis cardo uerſetur. Nam in omnium rerum genere optimum eſt quiddam, a quo proficiſcuntur cætera, quæ ſunt eiuſdem generis: ueluti in iuſtis una quædam ſumma eſt iuſtitia, per quam iuſta omnia terminantur: & in ueris una quædam ſumma eſt ueritas, de qua quæcunque uera dependent, & in calidis unus ſupremus calor, per quem cætera caleſcunt, & in motibus unus primus motus, idémque nobiliſsimus, cauſa & origo cunctorum motuum. Sic in pulchris conuenit ſummam quandam eſſe pulchritudinem, de qua mirabiliter fulgente quæcunque pulchra defluunt, & idem nomen, ſimilem rem ſuſcipiunt: quicunque id ignorat, parum ei profuerit reliqua cognouiſſe, quippe qui membra teneat caput ipſum non uideat. Sed illud quoque inueſtigare oportuit, quoniam reliquæ res pulchræ, quæ in conſpectu ſunt omnibus, ortum & interitum recipiunt, incrementum & decrementum, & quandoque pulchræ ſunt, quandoque ſecus habent, & ex hac parte pulchræ, ex alia turpes, et eædem res alijs pulchræ, alijs deformes apparent: denique omnis pulchritudo alterius ineſt ſubſtantiæ, ueluti cœlo, gemmis, ſoli, & reliquis talibus. Ergo inueſtigandum fuit, num quoddam inueniri pulchrum poſsit, quod his careat uitijs, quod neque generetur, neque corrumpatur, non accreſcat, neque decreſcat, neque aliquando pulchrum, aliquando turpe, neque hic pulchrum, illic deforme, nec quorundam æſtimatione pulchrum, quorundam non: denique quod non accedat alteri, ſed per ſe ipſum ſubſiſtat, immutabile, inuariabile, uniforme, nunquam deficiens, undique & ubique & ſemper florens, & omnium detinens aſpectum quicunque aſpicere poſſunt, & tam minimè pendens ab alteris, ut reliquis pulchris orientibus uel occidentibus nihil illi accedat uel decedat, nihilque patiatur; hoc ſi inuentum fuit, perfectam eſſe pulchritudinem nemo negabit, cui inhærendum omni ſtudio ſit. Et de his quidem, quæ liber iſte continet, talia habeo dicere.

dicere. Quòd ſi quis nunc roget, quis tantam rem & hæc omnia norit? equidem noſſe arbitror perfectè & explicitè mortalium neminem, dum mortali hac uita tenetur: paucos finito hoc æuo percepturos: poſſumus tamen, dum hic agimus, & cœleſtis mens terrenis his clauſtris coërcetur, ea aliquo modo ſpeculari, & intelligere, & confringere eos, qui nihil tale eſſe opinantur, quòd tamen confici nequit ſine acri ingenio, & admirabili ſententiarum pondere & dignitate. Quamobrem non tantum mihi arrogo, ut audeam affirmare, quæcunque tanta de re in literas huc miſi, mea fuiſſe inuenta et excogitata: imo ſumpta profiteor de doctiſſimis auctoribus tum græcis tum latinis, quorum non ſententias modò, ſed uerba etiam, ſi quando ea mihi placuiſſent, tranſpoſui. Ego in unum, quæ potui, congeſſi omnia, meúmque iudicium atque ordinem in ſcribendo adiunxi, imitatus (ut uideor) eos, qui camporum æquora peragrantes floribus undique decerptis coronam ſibi intexunt. Nec ita tamen alienis ſtuduimus, ut non multa hic appareant nullius antea ingenij preſſa ueſtigio. Verùm hic alius explicitè adhuc magis ſcire forſitan cupiet, num aliquis eiuſdem tituli libros ediderit. Huic ſic reſpondeo: In catalago Ariſtotelis librorum, qui deſiderantur, inſcriptum uideo, De pulchro liber unus. Auguſtinus admirabili pollens acumine ingenij a ſe adoleſcentulo compoſitos aſſerit libellos De pulchro & apto, ſed amiſſos conqueritur: ab his nihil equidem ſumpſi. At ſcripſit de his alter philoſophiæ oculus Plato in Hippia maiore, in Conuiuio, in Phædro. Hunc igitur potiſſimum ſequutus, qui (ut omittam eximiam hominis doctrinam) tanta conſenſu omnium fertur eloquentia, quantum literæ ferre poſſint: nam illa in dicendo Ariſtotelis obſcuritas defendi, non commendari ſolet. Si qui poſtmodum recentiorum hac de re libros emiſerint eadem cum inſcriptione, haud equidem noui: quòd ſi etiam noſſem, accedere nõ potuiſſem: nam Ariſtotelem ipſum uincunt obſcuritate ſermonis, quum cæteris rebus longè ſint inferiores. Ego uerò materiam ſuſceptam non dialecticorum more, ideſt conciſe, & anguſtè, & nudis argumentationibus tractare aggreſſus ſum, ſed fuſius & uberius, adhibito etiam multo cultu & ornatu, non ſecus ac ſi pulcherrima uirgo procorum multitudini oſtentanda foret. Huc enim plurima antiquitatis exempla ex hiſtorijs repetita, huc

 fabellas,

fabellas, huc poëtarum carmina, huc plures imagines & ſimilitudines, huc multas philoſophicas theologicáſque ſpeculationes intulimus: nec ea temere, ſed loco & ordine diſpoſuimus: denique cuncta uerborum & ſententiarum ornamenta perſecuti ſumus, per quæ & grandior, & ſuauior, & luculentior, & lætior, & florentior redditur oratio, & ipſius eloquentiæ magnitudo magis elucere ſolet. Non cunctatus ſum etiã a materia ſæpius digredi, et plura inijcere ab uoluptatem, quo lectoris animus uarietate rerum reficeretur. Dialecticorum diffiniendi diuidendiq; peritiam, probandi uim, interrogandi reſpondendique ſolertiam ualde amplector, éſtque nonnunquam huiuſmodi ſubtilitatibus in dicendo locus, ut his tanquam neruis & oſsibus corroboretur oratio: ſed non eſt negligendum ea ornatè & copioſe tradere: demum quæcunque ueniunt in diſceptationem, illuſtrius & ſpatioſius explicanda cum lepore etiam quodam & iucunditate, quo facilius intelligantur, & ſtudioſius legantur. Illa autem coarctata loquendi ratio non æquè ſatisfacit lectoribus, rectéque Themiſtocles, qui ſermonem humanum aulæis uariè depictis dixit eſſe perſimilem, quoniam illa, ſi conſtringantur, formas corrumpere ſolent & imagines, quas clariſsimè oſtendunt dilatata. Dicendum igitur fuſius & explicatius, præſertim quum nihil ulla in arte ſit tam inmite, támque aſperum, quod proprietatem & lucẽ latinæ linguæ nequeat admittere. Hoc quod mihi quoque placebat, in hoc opere ſequutus ſum, ſed num aſſequutus aliorum ſit iudicium, uoluntas certè conatiiſque non defuit. QVOD *ſanè opus magna a me cura & diligentia elaboratum uolui Ampliſs. Princeps nomini tuo dicare & conſecrare, tum ut clariſsimi tui nominis titulo illud illuſtrarem, tum ut qualicunque hoc munuſculo meam erga te obſeruantiam declararem. Non enim prohibes, nec prohibere potes, quin homines te ſuſpiciant, colant, uenerentur, quoniam non tam tibi quàm ipſis eſt honori, ſi eximiam tuam ſapientiam honorauerint, præſertim quum utilitatem afferat hominibus maximam, quod cum nobilitate generis ampliſsimiſq; alijs fortunæ bonis, & demum cum gerendi facultate coniungitur. Sic etiam Deorum cultum ſuſcipiunt homines, non quia id Deis proſit, ſed ipſis: quia honeſtiores fuerint & meliores, ſi uoluerint ſummà animi pietate ſummam illorum ſanctitatem & beatitudinem uenerari.*

Auget

Auget uerò ſeparatim ardorem animi in te meum, quòd Illuſtriſſimæ Palæologorum familiæ præcipua iungeris affinitate: ex ea nanque ampliſsimi tibi ſunt nepotes Mantuæ Montisferratiq; Principes. His & Margaritæ matri quum omnia debeam, non poſſum non te quoque ſingulari proſequi cultu in tanta ſanguinis animorúmque ueſtrorum coniunctione. Si fortuna me auro, argento, ebore, ſignis, tabulis, gemmis, equitatu, & alijs ſuis muneribus uarijs ditaſſet, potuiſſem pretioſiſſima quæque ad te mittere, ut animum erga te meum patefacerem: nam etſi tu his minimè egeres, ſignificatio tamen beneuolentiæ grata foret. Sed unde mihi tam luculentæ & tam ſplendidæ diuitiæ? quas nec ego peperi, nec alius dedit, nec caſu inueni, nec a progenitoribus ſuſcepi. Quamobrem, quum fortunæ opibus non adeo abundem, neque ab initio ætatis alias diuitias ſectatus fuerim, quàm eas, quæ de optimarum artium tractatione percipiuntur, uiſum eſt hunc ad te diſciplinarum mearum fœtum deſtinare, & ex mea copia id offerre, quod eſſet apud me præſtantiſsimum, munus forſitan re ipſa exiguum, at animo offerentis ingens & ſatis locuples. Cupiebam hoc loco laudes tuas prædicare e uulgari omnium conſuetudine, ſed omiſi, quia nihil uulgare te dignum uideri poteſt: & ſimul pertimui amplitudinem potentiæ tuæ, ne ob eam exiſtimarer, ſi de laudibus tuis apud te dicerem, captandæ gratiæ locum quæſiuiſſe: id autem quàm non ſit pulchrum ſcimus omnes. Illud etiam mouebat, nam ſi laudes tuas in aceruum conijcerem, rem planè exiguam me facturum uidebam, & ut ad tantæ perſonæ dignitatem minus idoneam. At laudabilia tua omnia membratim effingere, & ea cunctis exornare artis coloribus, maius id erat onus, quàm ut epiſtolæ committendum uideretur: denium te eum eſſe ſtatuo, qui non de uerbis alienis pendeas, ſed qui rectè agendo rectéque ſentiendo maximus eſſe uelis: neque geſta tua adeo in obſcuro ſunt, ut ea orationem cuiuſquam & eloquentiam deſiderent. Non poſſum tamen te inſpiciens me ipſum cohibere, quin ſummum illum & grauiſsimum philoſophorum omnium Platonem commendem, qui uidens ciuitates ferè omnes malè gubernari, idque ex inſcitia regentium, tandem dixit, imo ueluti ſacro quodam furore percitus exclamat, Beatas illas fore reſpublicas, in quibus aut docti principatum gererent, aut

principes

principes doctrinarum ſtudio tenerentur. Hæc ſententia, ſi unquam exemplo fidem ſui fecit, nunc forſitan facit. Sed nolo plura, ne, contra quàm propoſui, uirtutes tuas & res geſtas ingrediar, hæc enim (ut dixi) non ſunt huius temporis, nec forſitan mearum uirium. Quod ſupereſt petendum uideretur, ut hæc ingenij noſtri monumenta qualiacunque ſint, læta ſuſcipias fronte, & eo animo, quo oblata ſunt, quod tamen non peto, quoniam natura tua, & conſuetudo, quæ naturam ipſam corroborauit, ſponte tua id te facturum ſatis abundéque mihi pollicentur.

Vale.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS DE PVLCHRO LIBER PRIMVS.

NON Sum neſcius multis mortalibus mirum videri, quòd ſummus rerum Opifex, quem Deum vocamus, veritatem ipſam adeo latere voluerit, vt non ſtatim, ſed non niſi poſt multas conflictationes collationéſq; argumentorum, nec ab omnibus, ſed niſi a paucis doctis & eruditis, nec ab initio vitæ, ſed niſi ſerò reperiat̃. Nam ab incunabulis ipſis, dum lac bibimus nutricum, non modò ratione, quæ vna maximè quid verum ſit inquirit, ſed ne ſenſibus quidem ita vtimur, vt nos illis vti agnoſcamus. Deinde vbi parentibus redditi ſumus, & magiſtris tradimur, modicum quid puerili in ætate cernimus, nec ſponte ducimur, ſed ab his, quibus curæ ſumus, impellimur, vt doctrinis liberalibus animũ excolamus. At vbi adoleuimus, iámq; iugum magiſtrorum excuſſimus virili robore membra induentes, tum in varios multiplicéſq; incidimus errores, vt niſi aliqua cœleſtis numinis cura mentem direxerit, reliquo omni vitæ ſpatio pręcipites eamus. Nam ſenſus ipſi ſuauiter blandiuntur, & ad corporis voluptatem impellũt, & fallaci ſpecie cuiuſdam naturalis boni innata nobis virtutis ſemina extinguere moliũtur. Tum verò popularis opinio nõ parum corrumpit, quæ honores, imperia, magiſtratus, diuitias, & fluxam famæ auram, veluti magna quędã, proponit: hac commoti omnia cõmouemus, vt plurima vel aliqua eorꝫ adipiſcamur. Et quanta tunc circunfuſi caligine oberramus, luce ipſius veritatis minimè perſpecta? Quòd ſi diſſimillimis viuimus moribus, non ideo tamẽ fit, quin ſimili errore a vero recedamus. Paucitatem autem eorꝫ licet cernere, qui aliquando reſipiſcant, quorꝫ tamen fere nemo niſi ætatis progreſſu rectam capeſſit: vt moleſtè ferendũ videatur, in tam volucri tempore, tam tardè ſapientiam contingere. Accedit qđ in rebus ipſis nonnulla eſt obſcuritas, & ſigna quædam ita communia ſunt vero cum falſo, vt internoſci vix queant: qđ cõmouit philoſophos eruditiſſimos, vt defenderẽt aſſiduis diſputationibus nihil hominẽ percipere, nihil certi tenere poſſe: adeo illis veritas vel obruta latere, vel confuſa nõ eminere viſa eſt. Nec illa etiam leuis plaga, qđ pauci quidã, qui ſummo ſtudio, ac labore verum inuenerant, tamen veluti nõ inuenientes idoneos auditores, illud literis cõmittere neglexerunt, pręclarè euenturũ putauerũt, ſi obliuione inducta theſauros erutos iterũ defodiſſent. Sed vix eſt, vt errans ſe redargui ęquo animo patiatur, idq; naturæ aſcribitur, quę veritatẽ odioſam, mendaciũ blandũ effinxit: hinc fit ſępius, vt ſi boni eſſe volumus, pœnã: ſi mali, præmiũ expectemus. Hæc autẽ omnia eò indigniora videntur, quia nihil homines ſibi maius parare poſsũt aut ſanctius veritate, nec Deus ipſe immortalis mortalibus cõcedere. Iſtorꝫ hęc obiicientiũ rationibus, & ſi alio loco his libris reſponſum ſit, nihil tamẽ prohibet nunc paucis occurrere, vt reuocantes eos a deſperatione veritatis aſſequendę, non horreant diſciplinas attingere. Quãuis enim quæ obiiciuntur, poſſint prima animi inductione quemlibet cõmouere, & in

admirationem pertrahere: veruntamen ſi altius inſpicere voluerimus, & in ipſo iudicio veritatis ipſam adhibere veritatem, quæ reliqua omnia hæc iudicat, a nemine ipſa prçterq; a ſe iudicanda, inueniemus naturam rerũ omnium parentem, vt in cæteris, ita & in hoc humano generi conſuluiſſe, & rite cuncta diſpoſuiſſe, Nam quum aurum & argentũ venis montium abdiderit, gemmas ſecretis pelagi profundis crediderit, quæ ornamenta ſunt tenuia cadentis huius vitæ, quid veritati fieri oportebat, quæ vitam ipſam regeret ac bearet? Vt enim ſe habet mortaliũ conditio, veritas ſi ſubitò ſe oſtẽderet, haud magni fieret: quæ nunc dulciſſima eſt multo eruta labore. Quis inde torpor humana pectora occuparet, ſi rerum cauſç in aperto & palam ſpectarentur? nunc excitamentum manet ingeniorum, nunc liberalium artium ſtudia quærũtur aduerſus mentis caliginem, multáq; prçlia cum ſenſibus rationi: illud etiam fallax multitudinis iudicium fortiter debellandum. O ſumma animorũ illuminatrix veritas (te enim præſentem credimus) O perſpicuum humanæ vitç decus, quis ſui compos te non diligat, & ſequatur? præſertim quũ perſpexerit vim tuam maximam atq; indelebilem. Tu mundũ, & quæ ille complectitur omnia, genuiſti, nec pſentibus modò, ſed præteritis, & venturis ſtatũ tribuis: ſi quidẽ a te id habent, qđ verè ſunt, nec ceſſantibus illis deſinis, quin occidentibus oĩbus ſuperſtes ſola fueris, oſtẽdens illa omnia vere fuiſſe, & occidiſſe. Nec ſi moleſtè ferũt quidã vocẽ tuam, id tibi probro, ſed illis fuerit, quorũ corruptis mentibus diſplices: pro te enim ſupplicia ferre & occũbere glorioſum. Quòd ſi qui ſunt, qui ad aliqđ tempus mẽtiri dicunt oportere, qua in ſententia nonnullos video olim ingenioſos homines extitiſſe, ij tamen ad tuũ confugiunt patrocinium: nam doctrinam, quam de mendacio tradunt nobis, eam non mendacẽ, ſed veram cupiunt exiſtimari: quanq; maximè admiror, ſi mendacio, cui tota aduerſaris, fauere potes. Sed hinc perſpici poteſt quantç venerationi eſſe debeas piis & religioſis hominibus, qui nullum vnq; tempus incidere putant, quo non omni ratione quibuſcunq; rebus anteferaris, quum illi ipſi mendacii defenſores in eo ipſo, quòd prædicant mentiendum, tibi honorem habere, & tuum ſuſpicere numen cogantur. Sed ne ex eorũ quidem numero, qui mentis vitio importunè mentiuntur, vix inuenietur vnus, qui ſibi ipſi alium mentiri velit, idq; oſtendit, ne mendacibus quidẽ hominibus mendacium per ſe gratum, ſed illud, quod de mendacio ſperant ſibi fore: nam ſi mendacium probarent, illud quoq; ſibi dici affectarent. Ineptè autem quicunq; impercepta & imcomprehenſa eſſe omnia clamitant, quum perſpicua ſint plurima, quæ negare non poſſunt, niſi & mentis & corporis oculos ſtudioſe ſibi effoderunt. Nam vt omittã innumerabilia, Solis, & Lunæ diſpares curſus, & meatus ſiderum cogniti, & a Muſicis ſonorum interualla, & eorundem coniunctio, & ab Agricolis natura terrarũ, necnon numerandi metiendiq; rationes a peritis diligenter perſpectæ. At mundanis in rebus diſcerpta alia, alia confuſa ſunt: nemo negat: ſed potens eſt ratio, quæ ſedet in homine, & hæc ſecernere, & illa colligere, vt tandem purgatç partes diſtinguantur, & inter ſe copulatæ ad vnum genus redigantur. Attamen ſenſuum (inquiunt) ſemitæ, per quas gradiendum rationi, anguſtæ: quod meritò irriſum eſt, quaſi rhedas, & quadrigas aſcendere rationẽ oporteat ad comprehenſionẽ veri: alia

quædam

quædam impedimento ſunt, quominus veritas maioribus in rebus ſequaci aſſenſu teneatur, ſed præcipuè duo. Primum vbi nõ ſatis purgatus eſt animus ſorde terrenarũ cupiditatum, nõ ante idoneus maiorem veritatis aduentantis fulgorem infirmo & turbato oculo ferre, hinc ſuis tenebris perpetuò delecta tur. Alterum eſt, quòd nimia familiaritate & aſſuetudine corporũ incorporeũ aliquid nõ credimus, & ſæpe neſcimus: at ſcire oportebat, quòd natura in corporibus veri tantum eſt imitatrix, quum ipſum verum in rebus incorporeis maneret, neceſſe eſt autem in vero omnia eſſe melioris notę, deterioris in ſimulato. Ecce linea in tabula, vel puluere ſtylo ducatur, hęc quãuis ſit tenuiſſima, tamen, quia corpus eſt, non ſolum in longum porrigitur, ſed & lato diffunditur, & eminet profundo: illa autem vera linea, quam animus nouit, & ad cuius ſimilitudinem hæc ducitur, ſolam habet longitudinem, nullam nec latitudinem, nec profunditatem. Punctum indiuidua eſſe dicitur nota, in medio rotundæ figuræ: qui oculi punctum tale vnquam viderunt, quod diuidi nequeat? hac in re caligant ſenſus & deficiunt: ſed nec minus cogitatio tale quicquam ſibi poteſt fingere, ſola autem ratio quale ſit agnoſcit. Ex hoc ſatis colligitur nobiliora multò eſſe incorporea, in quibus veritas planè habitat: deteriora autem eſſe corporea, quæ effigiem ab illis ſumunt. Hæc quum ita ſint, admonendi videntur quicunq; in hæc ſcripta inciderint, poſtquam fatendũ eſt naturam ab hominibus veritatem neutiquam abſtuliſſe, ſed inquiſitione adhibita inuentum iri voluiſſe, qua ratione effectum eſt, ut plura antea indagata fuerint, & in poſterorum notitiam perducta, ſic pariter putent pulchritudinem, de qua nunc agitur, inueniri poſſe, modò cura, ſtudium, diligentiáq; adhibeatur. Ante omnia verò opus eſt, ut diuitiarum, honorum, mulierum, & ſimilium nugarum, quas pulchras putãt, amorem exuant: nam niſi malis cupiditatibus purgatus fuerit animus, non poteſt magnum aliquid & ſublime videre: deinde, vt pulchritudinẽ ſua natura, quæ incorporea eſt, metiantur, a corporibus quantum licet recedentes, quæ pulchritudinem aliunde acceptam reddunt. Sic duo illa, quæ modò diximus veri inueſtigationem impedire, ſublata erunt, hæc quoq; nos his libris præſtitimus, dum mulierum amorem, qui vehementior ſolet eſſe cæteris, vituperauimus, & ab eo animos hominum abducimus, & diſputationem hanc omnem de pulchro ad ſpecies incorporeas retulimus. His rite peractis demum veniendũ eſt eò vt quæratur, quid ſit vnum illud, quod cunctis rebus pulchritudinem infuderit, quo inuento ſummã eſſe illam pulchritudinem nemo negabit. Quemadmodũ enim ſi de calore diſputatio incumberet, illud in inquiſitione præcipuè verti deberet, quæ origo ſit & cauſa caloris, & quum diceretur eſſe ignis, colligerem tunc ignem maximo calore teneri, propter quem cætera calerent. Sic quærentes de pulchro ad fontem, & ſeminarium reliquarum pulchritudinum progredi oportuit, nec dubitare fulgentiſſimam illam eſſe pulchritudinem, quæ cętera pulchra efficeret & præſtaret: hanc inuentam (quantam licet homini diſſerendo inuenire) modeſtè vidimus & contemplati ſumus. Equidem initio operis illud affirmare poſſum, non quò beneuolos mihi homines & attentos reddam oratorum more, quaſi verear ne ab auditorum corona deſerar, ſed quod res habet, ſeu quid ipſe exiſtimem dicendum eſt.

quũ multa vera ſint cognitione digniſſima, ego hanc ſcientiam reliquis omnibus antepono, quæ oſtẽdit, quæ ſit vera pulchritudo, & quid in rebus ſummè pulcherrimũ. Amamus enim neceſſariò omnes, & quamuis non eadem amemus, idem tamẽ in amore ſequimur: nemo eſt enim, qui deformitatẽ iure non oderit, & ſe ad amandum duci pulchritudine nõ fateatur. veruntamen multi opinione decepti pro ſolida & vera pulchritudine nudam quãdam effigiem, & inanem vmbrã ſectantur. Quæ igitur magis neceſſaria, aut auditu iucundior veritas, quàm quæ hominum amores aberrare non permittit? quę oſtendit quò conſilia, cogitationes, volũtates noſtras referre oporteat? hæc veritas tãtam habet vim vtranq; in partem, vt ſi affuerit, nihil obſit reliqua ignoraſſe: ſin abfuerit, nihil proſit reliqua cognouiſſe. At in occulto latet: Ideo excitãdæ vires ingenii fuerunt, ideo cuncta prudenti ratione diſquirere oportuit, vt aliquando comprehenderetur. Sed quoniam ſermo, quem in cætu habui amicorum, diffuſius iſta complectitur, decreui multorum vtilitati inſeruiens, illũ in literas mittere, nihil omnino celans, aut de induſtria proferens obſcurè: nec deterritus eorum iudicio, qui nihil ſcribendum putabant abditiſſimis de rebus, ne ſi ineptum & inſipiens vulgus in talia ſcripta perueniret, irrideret, & contemneret ſumma veneratione dignam veritatem: nos enim Latino ſermone ſcribimus, qui a vulgi notitia iam dudum ſeiunctus eſt: deinde ante nos alii quidam iiſdem de rebus literas confecerant, ut ſi qua culpa ſuſcepta ſit, illam in auctores refundamus. Tantum intereſt, quòd quæ apud illos incondite & confuſè nulla dicendi copia, nullo orationis flore tradebantur, nos ea diſtinctè, & ornatè pnuntiauimus, ſicuti ſuſceptę cauſæ dignitas poſtulare viſa eſt. Mouet etiam me id, nam quũ Euangelio per terras omnes immiſſo maximæ veritatis myſteria Chriſtiano populo cognita ſint, quid periculi eſt, ſi hæc etiã innoteſcant, quæ contemnere non poſſunt homines, niſi prius illa reiecerint? Ego tandem is ſum, qui malim veritatem inuentam impromiſcuè edi, quàm ita celari, ut pereat nullo veſtigio eius relicto: hoc enim maximum damnum, illud leue ſit: qua ratione Pythagoram, pythagoricóſq; omnes inutiles fuiſſe poſteritati creditum eſt, qui omnia ſua celabant. Et quoniam illata eſt modò mentio latinè nos ſcribere, ne illud quidem omittendum videtur, non poſſe induſtriam hanc noſtram culpari propterea, quòd reiecto vulgari Italorum ſermone ſuperiorum ſæculorum lingua vtimur, tanq; mortuis ſcribamus potius, quàm viuentibus, hoc enim ſæpius multis obiectũ eſt. Ego verò ſi lingua vterer incognita, verè tũc mortuis ſcribere mihi viderer, omnes enim mortui eſſent ſcriptis meis, qui ea legere & intelligere non valerent: ſed linguam latinam notiſſimã eſſe quis non nouit, non in Italia modò, ſed reliquis Europæ partibus? huic enim linguę maxime ſtudet, eáq; cauſa vnicuiq; eſt ab initio ætatis literas attingẽdi, ut latina norint: hac iura, leges, ſacra, cerimonię, religio, mos maiorũ continentur, hac grauiſſimæ quæq; diſciplinæ tractantur, hęc nutrix eſt & altrix eruditorũ, hęc omnis ſapientiæ magiſtra. Itaq; ſi lingua quæritur vulgaris, hæc vulgaris eſt ſtudioſorũ omnium, exteras etiam terras incolentium: ſed eadem ad exprimendos quoq; ſenſus videbatur locupletior, & ſono grandior, & ornatu comptior. Itaq; nihil mirum ſi hanc potius ſecuti ſumus, præſertim quum omnia ferè his libris exarata de latinis ſumpſiſſem

auctoribus, & eorum teſtimonio multis magniſque in rebus nitendum mihi
viderem. Sed addunt quidam latinam linguam libris etiam ſuperfluere, &
vetere præcepto in ſyluam ne ligna feras: quod ego, qui latinæ linguæ ſplen-
dori faueo, dici non moleſtè fero: eſt enim illuſtris prædicatio Latium copia
librorum abundare. Veruntamen, ſi quod ſentio dicendum eſt, quam iſti
dicant librorum copiam non intelligo: mihi nanq; videtur bonorum libro-
rum apud latinos anguſta eſſe & curta ſupellex, & in ea conſenſu omnium
longè græcia inferiores ſumus: quòd ſi etiam eſſet copioſa, tamen nullam
ingenioſe ſcriptorum copiam nimiam arbitrabar. Sed iam his omiſſis ad di-
ſputationem veniamus, quæ quemadmodum inſtituta fuerit, paulò altius re-
petam. NAM ſuperioribus annis cum Franciſci Galliæ Regis duces ma-
gnis copiis in ſubalpinam regionem irrupiſſent, & eam in poteſtatem redi-
gere vellent: Carolus verò Auguſtus tum per ſe, tum per ſuos contraria re-
gis conatibus arma inferret, nec auctoritate Pontificis a peſtifera contentione
diſcederent, nec vllis conditionibus rem componi paterentur: eo in bello te-
trè multa fœdéq; vtrinq; fiebant, vrbis noſtræ in finitimo poſitæ opes paſſim
exhauriebantur, cuncta bellico tumultu complebantur, ſola animi, & ingenij
bona in direptione rerum omnium neglectui erant: ſtudium verò iuris, cui
dediti fueramus, iuxta inclitum oratorem iacebat: non enim iudiciis & actio
nibus, ſed ferro & manu res repetebantur: non iuriſconſultus bonus quęreba
tur, ſed horridus miles amabatur: non gallorū cantus, ſed buccinarū clangor
ſomnos excutiebat. Hæc quū eſſent, ego in caſtellum quoddā vrbi proximū
me contuleram, & humanarū artium ſtudia a puero mihi olim culta & in ne-
gotiis poſtmodū omnino non intermiſſa tunc acrius reuocaui: videbar enim
meo iure intemperāter quoq; poſſe in literis verſari, vt & ſolatium & maiorē
etiā excuſationem huius ſeceſſus haberem. Poſtq̃ æſtate iam media Carolus
in finitimam prouinciam Gallo parentem bellum tranſtuliſſet, quieſſétq; pa-
rūper illud malum, vultu pacis agris reddito, illuc vna die familiares quidā &
noti, & in his adoleſcentuli complures finitimis de locis confluxerunt, viſen-
di mei gratia: ad quorum aduentum quum lætatus eſſem, veluti oblato lu-
cro mirificè & tanquam feſto die abacos argento ſamio oneraſſem, vbérq; pe-
cus, & lac, & poma in epulas propoſuiſſem, & de vetere dolio infudiſſem, pla
cuit ſumpto iam prandio in agrum deſcendere, qui proximus caſtello immi-
nebat: inde itinere mille ferè paſſuum confecto ad hortos peruenimus, quos
e noſtratibus paterfamilias locuples nobili atque fœlici ortus genere ingenti
ſumptu inſtruxerat, atq; exędificauerat: Illò introgreſſi viſus eſt ſupra priuati
hominis fortunam locus ipſe conſurgere: quis enim flores, herbarum genera,
arbuſculas ſuauiter halantes, ligna pomifera, vmbroſos truncos, irrigua pra-
ta, topiaria opera, porticus, ſtagna piſculenta, auiaria, & reliqua multa ordine
& ornatu miro poſita paucis queat enarrare, & pro meritis celebrare? Ab aq-
lone locus ipſe non muro, ſed colle edito admodum, & prærupto cingitur: ad
cuius radices ſylua extulit ſe proceriſſimarum arborum. Reliquis peragratis
huc deflex imus opportunè, grauior enim æſtus vrgebat, & denſiſſimarū fron-
dium vmbracula feruidos ſolis ictus depellentia opacitatem iucundam præ-
ſtabant. Auxit voluptatem fons, qui non longè ſonabat euomens argenteas

vndas, qui mox tenui riuo dilapſus virentia inter gramina fugiebat. Vbi autem propius acceſſimus, ſtatua quædam e marmore in muliebrem habitum formata ſaxo imminens videbatur fonticulum illum medio ex vtero fundere. Supra eam ſub tecto & cupidinem geminum vidimus ſpicula dirigentes aurata, & puerum legentem plenis de vitibus vindemiam, & ſatyrum admirantem tum primũ repertas tibias, lacrymabundam præterea matronam, & vinoſam anum, & nudam meretricem gaudio effuſam, & nouam nuptam pudore ſuffuſam. Inter hæc molliſſima e marmore ſigna penè ſpirantia, vnum vetus ligneum non minus affabrè expolitum, Mercurij credidi, propter talaria & virgam. Hic, vt fieri ſolet inter homines ocio affluentes, certari cœptum de ſignorum pulchritudine, & alio aliud præferente: Tum ego Dionyſium cõſanguineum meum, maximę ſpei iuuenem, literis deditum, & muſices præcipue ſtudioſum compellans, Num de horum (inquam) ſignorum pulchritudine ò Dionyſi idem tibi videtur, quod mihi? Sciam iam (inquit) vbi iudicium audiuero tuum. Vides (inquam) inter has ſtatuas muliebres nudam illam gaudentis habitu formatam? hæc excellit (vt mihi videtur) pulchritudine: nã & ſi in talibus non ſum admodum intelligens, id tamen ſignũ optimè mihi videor intelligere: eſt enim nudum & apertum vndiq;, & omnes laudes humani corporis oſtentat acrius, venis, capillo, muſculis, cunctis deniq; artubus diligenter expreſſis, ſic Venerem Gnidiam Praxitelis manu formatam, veſte polita, ingens fama concurſúſq; in Gnidum populorum celebrauit. Alteram autem, quam idem artifex effinxit velata ſpecie, Chiis pari pretio emptam, cõſtat minoris nobilitatis extitiſſe. Sed quod ſatyricus poëta facit captatorem mittẽtem orbo locupleti nuda & candida ſigna, iſtud quoq; oſtendit nuditatem æquè ac candorem in ſignis placuiſſe: ergo hæc, quæ nihil nos ſui celat, præferatur cæteris mea ſententia, primum oculorum iudicio, ita enim illi iudicant, deinde ratione, ſi in talibus exquirenda eſt ratio: nam, vt eſt apud Plautum,

Pulchra mulier nuda erit, quàm purpurata, pulchrior.

Nec amor ꝓhibet quin ita videatur, ſed id videri magis facit: quia, vt ait idem,

Non veſtem amatores mulieris amant, ſed veſtis fartum.

Sed me hoc etiam in iſta delectat, quòd non muta, vt cæteræ, ſed etiam eſt loquax: habet enim ſola in baſi inciſos verſiculos: an non vides? Etiam. Num quid cauſæ eſt, quin legamus? Nihil. Tum lectũ eſt epigrãma huiuſmodi.

Gaudeo pulchra nimis quia ſum: ſi me ipſe Cupido
Inſpiciat (nam nunc lumina clauſa gerit)
Non alios vrat flammis, non vulneret arcu,
Sed ſuamet figat viſcera, ſic vt amet.

Perſpicis (inquam) hanc ſtatuam non vulgari more, ſed eleganter loquutam, atq; adeo omnia numero verſúq; pronuntiauiſſe? Perſpicio (inquit) nec me illud latet, quod ais eleganter loquutam: nam idem quoq; iudico. Nõ arbitror, (inquam) laudari in iſtis literis earum figuram, ſicut modo in ſtatuis fecimus, nam hoc non multum ad nos, quòd recte fuerint inſculptæ: illud magis attenditur qualis ſit ipſarum contextio, & quid per eas ſignificetur. Non inficias ierim non eſſe laudabiles has literas: ſed inepti eſſet laudare ipſarũ literarum corpora, cum adſint alia meliora. Ergo laudabit hic alius acumen ſententiæ,

alius dignitatem metri, alius vtrunq;, ego vero contemplor aliud quoddam ad philoſophiã pertinens, quod, quale ſit, paucis explicabo. Nam ſępius quęſiui mecum, vnde amor in nobis procreetur: multa enim veniebant in mentem, virtus, diuitiæ, voluptas: neſciebam de quo fonte amor flueret: nunc indicat epigrãma amorem excitari pulchritudine. Manifeſtè (inquit Dionyſius) hi verſus amorem indicant de pulchritudine efflorescere, quod ita fore ego credo, rationemq; poſcenti cuilibet reddere ſum paratus. Hęc quum dicta eſſent, viderémq; animos hominum ad audiendum conuerſos, hoſpites meos his fere verbis alloquor. Nemo mihi hoſpites hoc tẽpore his locis decedere ſuaderet: agri enim nunc ipſo ſole torreri incipiunt: hic arborum lætiſſimæ comæ, hic iucundiſſimum fontis murmur, hic vndiq; virentia ſola floribus intertexta, ex quibus incredibilis etiam odorum ſuauitas afflatur: itaq; ſi me audieritis, hic recubantes, donec ſe calor veſpertinis horis fregerit, diem hunc colloquentes ſuauiſſimè tranſigemus. Hęc etiam vna erit ratio, & æſtum, & ſomnum meridianum fallere: ſumus etenim inter nos beniuolentia & familiaritate coniuncti. Inſuper vos video omnes a prima ætate ingenuis artibus inſtituiſſe, & in his elaboraſſe: qui fieri igitur poteſt, vt iucundus non ſit ſermo inter amicos eadem ſtudia colentes? mihi perſuadeo illum etiam fore vtilem ea tractantibus, quæ nos aliquando literę docuerunt. Equidem ſi agreſtiũ vos & rudium hominum loco haberem, conduxiſſem huc fiſtulatores & tibicines non paucos, quibus obſtrepentibus ſaltare potuiſſetis, & choreas ducere: nec dubitaſſem mulieres vnà ſaltatrices finitimis de locis conuocare. Sed noueram hæc vobis minimè cordi eſſe, quoniam vrbani homines non alienam ſequuntur fiſtularum vocem, ſed propria oblectantur: ſermones igitur inter ſe miſcent, inutiles tamen & nullo fructu, ſi indoctus eſt cætus, & a muſarum conſortio alienus. Proponuntur enim tortuoſa ęnigmata, quæ, & ſi quis neſciat diſſoluere, nihilo tamen magis ineptior fuerit & imperitior. Ludos ſibi etiam alios fingunt verborum, veluti dum iubetur vniſquiſq; e cætu dicere, quod ſibi maximè adeſſe cuperet, etiam ſi id minimè eſſet e natura. Hic alij humeris ſuis pennas aptant volucres, vt per aëra librato corpore multa terrarum mariſq; ſpatia breui percurrant, admirationiq; ſint infra ſpectantibus populis, a quibus deorum more colantur. Alij lapidibus quibuſdam manu retentis inſpectabiles ſe reddunt, vt poſſint vidente nullo de nummulariorum menſis auferre argentum. Alij exercitus inſtruunt, aduerſus hoſtes contendunt, & infinitas ſibi parantes victorias, tandem omnium gentium & populorum dominos ſe conſtituunt. Iucũdus forſitan ſermo, ſed non magis vtilis, quàm ſi illa ſomniaſſent: neq; illi tunc de vtilitatibus ſuis cogitant, id tantùm agunt, vt cum aliqua oblectatione tempus exhauriant. Nonnulli etiam feſtiuius, qui inconditam vèrborum quorundam ſeriem in medium deducunt, quæ quicunq; e corona neſcit ordine proferre, huic atro carbone frons atq; os notatur, hinc vbi in orbem ſępius circunductus eſt ſermo, videre eſt obliuioſos ęthiopis vel nigri dæmonis vultum gerentes, cum ſummo omnium riſu: quandoq; peccantibus grauior iniungitur pœna, nam pignora auferuntur, quæ deinceps redimunt epulo ſocijs præbito. Hæc fieri nemo veſtrum ignorat, ſed inter indoctos, vt dixi: Minime autẽ par eſt nos, qui literis imbuti ſumus, & diſciplinis

inſtructi pluribus, indoctoꝝ hominũ, morẽ æmulari: ſed eum deligere ſermonem debemus, qui non minus vtilis, quã iucundus: nã, vt eſt penes Horatium,

Omne tulit punctum, qui miſcuit vtile dulci.

Olim finitimi Reges mittebant alterutris ænigmata, & ſophiſticas quæſtiones, quas ſi neſciret alter diſſoluere, pecunia aut aliqua parte regni alteri mulctabatur, & ſimul is, qui vincebat, ſapientior & melior habebatur, quemadmodum Ioſephus aduerſus Appionem, & Plutarchus in ſeptem ſapientum conuiuio oſtendunt. Græci item homines aliqua eruditione præditi, vbi in conuiuiis conuenerant, ſublatis iam menſis huiuſmodi ſcirpos, & nodos, & (vt illi vocabant) gryphos ſibi ipſis viciſſim proponebant non ſine pœna, & præmio, quemadmodum apud Athenæum legere potuiſtis: quorum ſanè reſolutio, & ſi ingenium poterat exercere, nulli tamen erat vſui, & (vt verè dicam) haud multum diſſimilia ſunt hæc iſtis, quæ nuper dixi homines ineruditos ocio abutentes inter ſe agitare. Nos autem nunc quid faciemus? nõ deerit (vt opinor) ſermonis materia digna tali cætu: nam ſi nihil aliud ſuppetat, poſſumus ſermoni iam inchoato inſiſtere. Diſceptabamus enim nuper de ſtatuarum pulchritudine: idem maneat ſermo, correctione tamen quadam adhibita: non enim de ſtatuarum pulchritudine, ſe de ipſa pulchritudine in vniuerſum loquendum cenſeo, ſiue ea fictis hæſerit corporibus, ſiue veris, ſiue etiam extra corpora alicubi ſit: ſic a particula quadam in genus ipſum translatus ſermo magnificentior erit, & ditior, & cognitione illuſtrior. Quærendum eſt enim vbi pulchritudo ſit, vbi hęreat, quid eam præſtet, vbi melius dominetur. Et ne illud quidẽ omittere poſſumus, de quo admoniti ſumus, num pulchritudo materia ſit, & ſeges (vt ita loquar) amoris. Non abnuo etiam, ſi aliquis in dicendo locus ſe obtulerit, anſámq; præbeat habilem, de mulierũ pulchritudine, deq; earum amoribus diſſeri, vt inter illa humilius aliquid tãgatur ætatibus veſtris aptum. Hoc ſtudium maneat, & curriculum diſputationibus noſtris, niſi quid vobis videatur ſecus. Ergo aggrediatur quiſpiam veſtrũ, ſermonem, conferátq; cum hoc Dionyſio, qui ſuſcipere illum paratus eſt: vix enim fieri poſſe video, quin pulcher ſit ſermo de pulchritudine habitus, vbi enim aderit ſi ab his ſermonibus receſſerit, quibus tractatur? At locus ne de talibus loquamur deterret. Deterret? an potius adhortatur? nam diſputationes illas quidem diuinas doctiſſimorum virorum, quas libri oſtendunt, inter nemora & lucos & huiuſmodi receſſus ſcimus inductas fuiſſe & perfectas, illic eorum doctrina perfluẽte. Quò magis turpe puto nõ ſimili mentis impetu conari, atq; aliquid efficere ſtudijs noſtris cõſentaneum: ſermo enim ſilentio potior, non modo vbi loqui neceſſe eſt, ſed etiam vbi inſtruere animum, & docendo inuicem aliquid & diſcendo reddere poſſumus meliorem: tunc enim rumpendum maxime ſilentium, vbi aggredimur promere, quæ minimè ſilentio ſunt digna. Dixeram hoc, & vix dixeram, conclamauerunt omnes, ita fieri oportere. Tum certatim vnuſquiſq; dicere nullam hac materiam potuiſſe proponi digniorem aut vtiliorem, etiam ſi ſponte delecta fuiſſet: nunc autem eò magis amplectendam, quia forte oblata non ſine aliquo diuino numine videretur. Reperiebatur tamen nemo, qui princeps eius rei tractationẽ ſuſcipere, dixq; vellet eſſe ſermonis: omnes id mihi munus iniungebant, quod etſi malebam

alteri

alteri delatum, ſuſcepi tamen, nec diu recuſans nec pertinaciter, quid enim facerem? parendum erat vnanimi hoſpitum ſententię, & meis me legibus captum uidebam. Faciam igitur quæ vultis, modò ſi quod inter diſceptantes duos natum fuerit certamen, id ſententiis veſtris dirimatis: neminem enim ab hoc iudicandi munere eximo. Conſenſerunt. Et mox paululum infra digreſſi marmoreis ſedilibus fontiuo mam propter ſtatuam recubuimus: tum animis omniũ ad audiẽdum arrectis, ſilentio pauliſper facto, demũ ſic exorſus ſum.

MARCVS. Manifeſtum eſt hominem in aliquo cupiditatis ſuę motu ſemp̱ verſari: induxit enim id præclariſſimè natura vt rei cognitę, & perceptæ ſequax ſit ſemper affectus, quo vel amor vel odium concitetur: non enim decebat voluntatem diuino munere nobis traditã ocioſam manere, & quodam modo dormitare. an non ita tibi videtur? DIONYSIVS. Videtur. MAR. Quid? omnes, qui amore vel odio cuiuſpiam rei ducuntur, amaré ne vel odiſſe rectè, concedimus? DIO. Non omnes quidem rectè: ſicut non omnis, qui ędificat, ratione ędificat: nec quicunq; agrum colit, bonus agricola eſt. MAR. Amare te ſcis? DIO. Scio. MAR. Et amari? DIO. Opinor. MAR. Quoniam igitur amorem vſu perceptum habes, potés ne mihi diffinitione complecti quid ſit amor? DIO. Et ſi ante decreueram ſermonem finire potius, quàm quicquã diffinire, quoniam id ipſum difficillimũ eſſe non ignoras, attamen nunc tibi morem geram, nam mihi res hæc multum & diu pręmeditata fuit: vel ſi etiam nõ pręueniſſem cogitatione, & tardus eſſem ingenio, tamen hoc ipſum epigrãma, quod modò lectum & laudatum fuit, admoneret quid reſpondendum eſſet. Amor igitur eſt quędam voluntatis propenſio erga pulchritudinem, qua fruimur uel frui exoptamus. ſic patriam, leges, amicos, honores amamus: quia in illis inuenimus ſpeciem quandam, qua tangimur ita, ut placeat eis perfrui. Poſſum etiam dicere amorem eſſe cupiditatem pulchritudinis perfruendę: quia ſi quis fruatur pręſenti pulchritudine, nõdum tamen a cupiditate recedit, quia cupit in poſterum idem ſibi manere. Malui autem dicere amorem ad pulchrũ ferri, quã ad bonum, quia bona eſſe nonnulla multi concedant, nec placent tamen, nec ea amant. At pulchrũ irritare ſemper ſolet animos, & quadam ſuauitate perfundere: ſicut etiam ſi rogarer, quid appeterent homines in cibo, reſponderem non quodcunq; dulce eſſet, ſed quod ſaperet: hoc enim palato omnium iucundũ, alterum nõ item. MAR. Incipis iam nonnullorum errores proponere errans & ipſe cum iſtis, ſiquidem aliquid inueniri putas pulchrum, quod non ſit bonum, quinimo bonum ſuperius pulchro videtur. Nam ſimulac id, quod conueniens mõſtratur & ornatum, commouit aſpectum, ſequimur id deinceps, quia bonũ videtur: ſic bonum erit in cauſa amoris, non pulchrũ, quod ſui conuenientia & ornatu ad ſe tantum conuertit aſpectum. DIO. Longi quidem ſermonis initium pepuliſſe te video de differentia boni & pulchri. Ego quidem hactenus locutus ſum de vulgarium quorundam hominum opinione, qui putant quædam eſſe bona nõ tamen pulchra, ideo minimè ſequenda. Cęterum in ſcholis inter eruditos, qui cuncta ad ſubtilius referunt examen, quæri valde ſolet, vtrum nihil interſit inter pulchrum & bonum, an aliquid: ſi nihil, cur duo nomina? ſi aliquid, quid ſit illud? & quid horum vni, quid alteri tribuatur? Demum eò

venitur, ut quæratur, vtrum horum duorũ cauſam amori præbeat: qua in re ego magis aſſentior his, qui amorẽ aſcribunt pulchritudini potius, quàm bonitati, propterea quòd pulchritudo non ſolum ſui conuenientia & ornatu pellicit ad ſe mentem, ſed etiam demulcet, hinc ad ſe blandè trahit cupiditatem eius perfruendæ: hoc & ſi poſtea, vel ſenſu, vel ratione bonũ iudicatur, tamen amor iuſtius attribuitur pulchritudini, quæ illum initio excitauit, & deinceps detinet. Accedere autem fateor firmius amori vinculum, dum pulchrum ſub boni quoq; nomine cenſetur. Quòd ſi eorum placet ſententia, qui tenuerunt pulchrum a bono diſtingui vix poſſe propterea, quòd vnum inſit alteri: nam quod bonum eſt pulchrum eſt, & quod bonum pulchrum: hi tamen negare non poſſunt, quin conueniens ille rei ſtatus & ornatus delectans intuentem, magis propriè pulchri nomine, quàm boni ſignificetur. Quamobrẽ vituperari non debeo, ſi in diffinitione amoris dixi illum eſſe pulchri cupidum nihil dicens de bono: nam ſi nihil refert vtro vtar vocabulo, quum re ipſa vtrunq; idem ſignificet, libera fuit optio ſumendi alterutrũ: quin potius pulchri vtendum fuit vocabulo, quod melius & ſignificantius id exprimit, quod per id intelligi volumus. MAR. Tu igitur rectè diffiniſſe videris, dum inquis amorem eſſe cupiditatẽ pulchritudinis perfruẽdę. DIO. Videor equidẽ. MAR. Diffinitionem hanc, quam profers vt tuam, in priſcorum hominum libris meditatus es. Sed reſponde obſecro, qualis tibi videtur eſſe diſcipulus, quo primũ tempore accedit ad magiſtrũ? DIO. Quid dicam niſi rudem, & omnis doctrinę expertem mihi videri? MAR. An non magiſter hunc, quem opera & labore erudiendũ ſuſcepit, amat? DIO. Amat profectò. MAR. Rudem igitur & informem amat diſcipulum, tu autem amorem poſueras in affectu quodam pulchritudinis fruendæ. DIO. Dixi equidem pulchritudinis, ſed nõ addidi eius, quæ in amato poſita eſſet: fieri enim poſſe videbam, vt in amante verſaretur, ſicut exẽplo liquet a te propoſito: Nam magiſter doctrinæ amans pulchritudinem, quam in ſe perſpicit, transfundere cupit in alterum, vt illa pariter in diſcipulo perfruatur: hoc idem in parentibus vſu venit, quos non dicendum amare liberos nondum natos, ſed ab initio ſplendore proprię formę oblectati, ſimillimam alteram effingere cupiunt: hinc poſtea genitos amant, in quibus formam per illos traditam elucere vident. Eodem modò Deum humanũ genus condidiſſe & amare fatendũ eſt: itaq; tam ex ſua, quàm ex aliena pulchritudine amor excitatur: vtrũq; autem diffinitio mea indefinitè loquens complectitur, vt a te fruſtra tentata ſit. MAR. Præclarè omnino & egregiè quod obieceram diluiſti: Itaq; ſic te a me laceſſitum fuiſſe plurimum gaudeo. DIO. Et ego, quia tibi ſic reſponderim, plurimum audeo. MAR. Ego verò metuendum tibi magis cenſeo, quia nulli facilius inſidijs aduerſariorum capiuntur, quàm qui ſecunda pugna elati ſunt. DIO. Immo nulli ſecurius pugnant, quàm qui inſidias aduerſariorum euaſerunt. MAR, Cupis pugnare. DIO. Cupio. MAR. Vin vincere? DIO. Et hoc. MAR. Quid? victus nũ ſibi placebit? DIO. Minimè. MAR. Quid tibi? DIO. Maximè. MAR. At vinci num turpe aut decoꝝ exiſtimas? DIO. Turpe quidẽ. MAR. Ergo turpitudinẽ amas in altero, ſi quidem vinci turpe eſt, & victũ te amare dixiſti. DIO. At volui dicere victoriam me amare meam, quid autem illi, cum quo

pugno, accidat, non admodum curo. MAR. Eodem reuolueris, non enim victoria conſtaret tibi, ſi alterum victum videre nolles. DIO. Neſcio quo me vertam, & laqueis tuis velut improuidam auem captum fuiſſe moleſtum eſt. MAR. Hanc moleſtiam vt effugias, ſuſcipe aliud non minus moleſtum, vt diffinias nobis quid ſit pulchrum: aliter hinc euadi nō poteſt. DIO. Egregiè verò, vt quum diffiniuerim tu mihi laqueos alios, atq; alios tendas, vt magis, magisq; inuoluar, ita vt haud ab re ſit aucupis. Itaq; diffinitionis iſtius onus tibi, ſi pateris, impono. MAR. Hoc agam poſtea, &, ſi ſermonē hunc vt ſpero perfecero, intelliges curam hanc tuam mihi curę fuiſſe: non enim hunc cenſeo Gordii eſſe nodū, qui ferro diſſoluendus ſit. Interim dic quæſo, num turpium mulierū vidiſti aliquos amore captos? DIO. Quid ni? innumeros. MAR. Ergo hi veſtigia diffinitionis tuæ minimè ſequuti ſunt: non enim pulchritudo fax amoris illis fuit. DIO. Quid refert, ſi quod deforme erat, illis pulchrum videbatur? falſò quidem, ſed videbatur tamē. MAR. Sequitur igitur, vt qui turpia amant, verè non ament, ſed inſaniant. DIO. Sequitur. quin vt meam iam teneas ſententiam, ſi pulchram quiſpiam adamarit ea de cauſa, vt ſtupro ſecum miſceatur, non pulchritudinis hunc, ſed fœditatis dixerim amatorem. MAR. Qui fieri iſtuc poteſt? ludis ne? Nam qui pulchram mulierem attrectat, amplectitur, oſculatur, in pulchritudine verſari mihi videtur. Tu quod pulchrum eſt, quomodo detorques rurſum, vt pulchrum nō ſit, ſed deforme? DIO. An non deforme eſt obſecro fœmineo complexu ſuam & alienam polluere caſtitatem? MAR. Vereor ne adoleſcentuli hi, qui ſermonibus noſtris aures arrexerunt, te in hac ſententia manentem derideant: rem ipſam in medio ponamus, & tanq; oculis ſubiiciamus. Finge mulierem quandam diuitē cultu, ditiorem forma, equo huc inuehi: vbi conſpexerit, ad nos deflectere: aduenit, ſalutat, in cōſeſſu recipitur, fabulatur. Hic ſtatim e grege noſtro lautus iuuenis attentè incipit ſpectare: videt comptiſſimā arte & manu, & magis adhuc naturæ dotibus collucentem: delectat illum celſus & erectus corporis ſtatus, flagrantes oculi, aurei capilli, purpureæ genę, eburnei dentes, labra ceraſis concoloria, candida ceruix. Quid plura? ſignū pulchrè depictum ſe conſpicere arbitratur: mulieres, quaſcunq; antea viderat, deſpicit, & nihili facit, primam hanc omnium exiſtimat, huic inhærere certum eſt. Petit poſtmodū ſecretò iuuenis mulierem, amorē fatetur, poſtulat vt ſui miſereatur. Illa (ſicut mos eſt) honeſti primò curam obtendere, reluctari precibus, & ſpem tamen oſtendere. Tandem dum vrget iuuenis, prodit illa cauſam ſuam, vel potius adiuuat, idem enim cupiebat: ergo obſequitur, & ſui poteſtatem amāti facit. Hic quid vituperatione dignum inuenis? nam vt amaret iuuenis, pulchritudo in cauſa: amor, vt pulchritudine frui velit. Itaq; venitur ad illud, quod Galienus Auguſtus, dum ſponſos iungeret, dixiſſe fertur,

Ite (ait) o iuuenes pariter ſudate medullis
Omnibus inter vos: non murmura veſtra columbæ,
Brachia non hederę, non vincant oſcula conchæ:

Student enim amantes duorum corpora, quantum poſſunt, in vnum contrahere, non exiſtimantes ſe duos eſſe, nec cupientes. Aut igitur pulchritudo ſubducenda mulieribus, aut, ſi manet, amabitur: qua vt, ſicut cupimus, fruamur,

corporū

corporum permixtio impedienda non erit. Et forſitan, poſtq̃ in hanc vitam demiſſi ſumus, nòn fruſtra eſſe debet, quòd natura has nobis voluptates infuderit. Sunt profectò ex alio genere voluptates quædam: ſed vbi ſimplici appellatione voluptas nominatur, hanc intelligimus, qua ſenſus iucunde mouetur, quia & vſus eius frequentior, & cõmunior, & notior, & vix reperitur animal, quod eam excludat. Si medicina amatur, quę dolorem pellit tantũmodo, quantò amabilior voluptas, quę contraria agit dolori? nõ enim ſolùm liberat ab aſperrima doloris iniuria, ſed ſuauitatem etiam ſecum affert, quæ ſenſum permulceat. Cui autem magis tribuere oportet, quã ei voluptati, cui vel hoc ipſum debemus, quòd homines ſumus, & propter quam in hanc vitam peruenimus? & quomodo ſtultũ non eſſet labores, quos vita affert, omnes tollere, ſi quid autem ea habet iucũdi, pręterire? Lepidum illud Martialis & feſtiuũ,

Vnguentum hæredi nunquam, nec vina relinquas:
Ille habeat nummos, hæc tibi tota dato.

Si de unguentis & uino cenſuit hæc aſſumenda, nõ hæredi relinquenda, quantò magis hoc idem cenſuiſſet de tori uoluptatibus, quas ſi prætererimus, nec hæredi relinquere poſſumus: nõ ſunt enim hæreditariæ, ſed earum omne ius cum perſona finitur. Aſſumendæ igitur & hæ, uel rapiendę potius, dùm licet. At non commoueat hæc uoluptas, niſi etiam ſit maior reliquarũ omnium uoluptatum: quæ eo etiam gratior, quòd æqua uoluptatis pars redundat in eam, quę obſequentem amoribus ſe noſtris pręber: cõmunis enim Veneris menſa. Itaq; non inuidioſe aut auarè unus tantum iucundè expletur eſuriente altero, ſed cibus unà capitur, & adminiſtro eadem exhibetur uoluptas. Quęſiui ſępius mecum, quomodo ferrum & marmor incluſa ignis ſemina tenerẽt: nam ſi quis ea colliſerit, ignis exilit, & id fieri mirabar propter aſperitatem & frigiditatem materię. Nunc autem ſcio homines nõ marmoreos eſſe nec ferreos, & nihil penitus miror flammas ferre incluſas ſecum cupiditatũ. Veruntamen nullius rei in animo hominis, quã muliebris complexus libido, vehementior, nec ſenſuum vlla illecebra maior, quam ſi contemnis, uide, ne parum eius intelligens exiſtimere. Nec eſt quòd pudeat te, aut quenquã noſtrum, aut alium omnino mortalem Veneri ſeruire: quãdoquidem Dij quoq; ueteres, quanq̃ fabuloſè, Dii tamen crediti, huic Deo ceſſerunt, & ut cætera mittã, ipſe quoq; Phæbus Muſarum dux ceſſit: non illi profuit citharam, & intonſam comam lauro implicuiſſe, quaſi hęc arbos a cœleſti igne defendat: nam nõ ideo minus illum Veneris fax percuſſit. Quòd ſi inſtituta ea creduntur eſſe optima, quę uetuſtiſſima, ſimulac mundus cum ornatu hoc tali atq; tanto conſtitit, cœlum perhibent terrę amore exarſiſſe, & lunę ſolem, & ex eorum mutuo complexu cuncta fęcunditate lętitiaq; repleuiſſe. Hæc ſuadeant, ut inſtitutum hoc tam uetus atq; nobile perſequi uelis: nam & uir es, & facta tibi eſſe debet mulieris pulchritudo, cuius potitus, quid uita tua eſſet lætius? Deum te credas, ut qui Venerem ſortitus eſſes benignè fauentem deorum omnium fauſtiſſimã atq; iucundiſſimam: Non enim fruſtra ille cecinit.

Gratia quid? vel quid iucundum, ſi Venus abſit?
Tum moriar, Veneris quum mihi cura cadet.

Alter autem poëta ardentius multò & magnificentius illud protulit,

Fœlix, quem Veneris certamina mutua perdunt:
Dij faciant, leti cauſa ſit iſta mei.
Induat aduerſis contraria pectora telis
Miles, & æternum ſanguine nomen emat.
Quærat auarus opes, & quæ laſſarit eundo
Æquora, periuro naufragus ore bibat.
At mihi contingat Veneris langueſcere motu
Cum moriar, medium ſoluar & inter opus.

Sic iſte non imprecatur ſibi mortẽ, ſicut ille prior, quotieſcunq; Veneris opus neglexerit, tanq; magnum aliquid tũc delinquat, ſed in ipſo opere mori & extingui affectat, idq; pluris facit, quàm ſi pro patria pugnans occumberet. Et iſta quidẽ ſic habere videntur, niſi tu cõtradicis, & quid forſitan habes ad hęc. DIO. Oratio tua, & lenis admodum & ſuauis fuit, poëtarúmq; carminibus, & multorum aliorum verborum laſciua floſculis, quamobrem improuidum quemuis iuuenem intercipere parata. Pinxiſti mihi omnibus verborũ coloribus pulchram mulierem, & nudam penè ante oculos collocaſti, quaſi conatus voluptatis illecebris iudicium meum corrumpere, ſicut feciſſe olim dicitur Hyperides Athenienſis rhetor: qui quũ Phrynem formoſam meretricem præſtantiſſima pulchritudine florentem, capitis accuſatã defenderet, cauſæ diffidens, ad extremum tuniculam meritricis diſcidit, pectúsq; & vbera nudauit, petijtq; a iudicibus, ne tantam pulchritudinem capite aut exilio mulctarent, ſed vrbi cõſeruare vellent. Hoc tam illecebroſo viſu deliniti iudices ream abſoluerunt? Me verò nihil horum adeo commouet, vt cauſam temperantiæ, & pudoris velim prodere: quia id non expedit, non modo in præſens, ſed ne in reliquũ quidem vitæ tempus. Nec tamen marmor eſſe me vel ferrum putaueris, quanq; ſi ita haberem, hęc tibi viſa ſunt etiã in illa ſua frigiditate & duritie habere aliquid caloris. Dicam igitur mollitudine me humana præditũ, neq; enim id negauèro, veruntamẽ viri aliquid geſtare in pectore. Pulſant & feriunt ſæpius, nec ſæpius modò, ſed etiã vehementius animos noſtros imagines illæ voluptatis, cũ omni ſuauitate affluentes: ſed virtute ſubnixa ingenia, & Deo freta haud difficulter eas repellunt: Beluę autẽ ſcio illud nõ facerent: nam illę cęco quodã naturæ affectu trahuntur ad id, qđ obiectũ eſt ſenſibus. Homo autẽ fertur voluntate, nec ducitur imaginibus rerũ, ſed eas ipſe potius ducit, imperiúmq; mentis humana actio ſemp obſeruat. Ergo vbi impellitur humanus animus a ſenſibus, vt voluptatibus inhęreat corporis, ſurgit ſpeculatrix & vindex temeritatis ratio, & ab iniuſtis animũ deducere conatur: tũc aduerſus libidinẽ pugnãs, ita quodãmodo loquitur tacitè. O qd agis? noli ſeruiles has & ingratas voluptates homine nullo modo dignas ſectari: multò meliora oſtendã, quę ſequaris. Cur autem quũ ipſe excellas, bonũ tuum quæris in corporũ complexu? Meminiſti (inquit animus) quomodo primas rerum notitias duximus a ſenſibus? Memini (inquit ratio) ſed illud aliud eſt, hoc autẽ aliud, nõ enim ſenſibus ſummã rerum debes credere, ſed mihi, quæ de ipſis ſenſibus etiam iudico: nihil enim illis fallacius, qui multa ſæpe renuntiarunt, quæ ego rebus ipſis aliter ineſſe deprehendi. Quo auerteris? inſpice ad me diligenter, vt videas, quàm abſonum ſit, vt de hominis bono non pronuntiem ego

Venerez voluptates & comoditate his detestantur

arcē tenens iudicij, ſed ſenſus, res ſponte ſua obtuſa, & quę in homine magis, quàm in aliis animalibus ſit obtuſior. Hęc & his ſimilia vbi intra nos loquitur ratio, nónne iuſta & decentia proponere videtur? Miſerū eſt ſi tunc ſequimur non rationem, ſed libidinem a ſenſibus commotam, cui ſummū bonum videtur corporis voluptas. Quale autem bonum, & quàm ſummū? quod adepti aut faſtidio ſui ingraueſcit, aut in mediis beatitudinis ſuę vndis ſitiētes adhuc habendi deſiderio torquet. Agnoſcitur tunc facillimè animi noſtri error, qui ſecundum leuiſſimam & nequiſſimam ſui partem iudicauit. Verum enim bonum nec cum faſtidio adhæreſcit, ſed grata quadam recordatione deſiderium ſui excitat: nec curtum eſt, ſed tantum, vt extincto omni ardore repleat plenè animi affectus. Tale autem bonum non præſtat corporis voluptas: ſed niſi adeptione boni nemo efficitur beatus, & qui non beatus efficitur, miſer eſt: miſer igitur omnis, qui ob voluptatem corporis amat. Sed quid illa complexione munitius, propter quā ab vtroq; latere coarctantur? aut enim fœmineos amplexus, quos tanto appetunt ardore, nō adipiſcuntur, & ipſi miſerrimos ſe iudicant: aut adipiſcūtur, & tunc eò miſeriores, quò ſibi minus videntur: licuit enim id agere, quod ne cogitare quidem oportebat. Nam non fœlix quicunq; habet id, quod amat: ſed ſi amat, quod amandū eſt: vbi autem res noxia amatur, miſeriores ſunt homines habendo, quàm carendo. Et hoc noxium eſſe, quod amatur ab iſtis, in dubium venire nō poteſt: nihil enim tam virile animi robur eneruat, nihil tam mentem ex arce ſapientiæ deiicit, nihil æquę frangit valetudinem corporis ſecundam, nihil tam carè emitur multis laboribus & periculis, quàm hæc corporum lenocinia blandè ad ſe trahentia, quæ tamen in ſeruili illa ſui impudentia vnum hoc habent liberale, quòd citiſſimo auferunt ſe receſſu. Cuius autē prudentię, anhelare ad id, quod apprehenſum aquæ in morem, tanquam pertuſa vndique membra geramus, ſtatim effluit? Diuitiæ amantur, ferri id poteſt, fructuoſæ ſunt etenim, & quodlibet illæ facile expediunt. Sed voluptates corporis amauerit quis: Cur? ſteriles ſunt etenim, & nihil illæ niſi pænitentiam ſui expediunt. Adiuuant illa in corpore: vires, velocitas, valetudo, præ ſe fert etiam dignitatem quādam pulchritudo: at titillans dulcedo ſenſuum quā dignitatem quòd ue iuuamē habere poteſt, vt ad illam reſpiciamus? iccircóne nos homines natura genuit, vt beluarum ritu inſequamur alterum ſexum? ſed fœliciores eſſent beluæ, mutuam enim voluptatem ſentiunt copulatæ: nos eandem, ſed angores longè duriores. Mitto excidia vrbium, vaſtationes regnorum, officia deſerta ac prodita, & ſingulorū cædes, & vulnera propter huiuſmodi nepharios ardores: talibus enim exemplis non hiſtoria modò omnis, ſed & quotidiana vita fœdata eſt. Certè pallens vultus, marcentes oculi, crebra ſuſpiria, flebiles querelæ, quàm malè amoribus noſtris accepti ſimus, facile indicant. Et ecquæ hora vnquam fluit dolore vacua? Nihil miſerius Zelotypia, quæ ab huiuſmodi furore abeſſe non poteſt. Angit animum riualis, ne acceptior ſit & gratior: & nullo etiam riuale mens illius miſeri amore perditi adhuc ſolicitatur, quum metuat quoſcunque iuuenum vultus etiam pictos, & tunicam, vel in tunica puellæ ſuſpicetur eſſe virum. At ſeruitus quanta? poſcit mulier, dandum eſt: iraſcitur, ſupplicandum: eijcit, flendum: reuocat, fingenda hilaritas: minatur, pallor

induendus

induendus: quicunque hęc ferre poteſt, non his modo, ſed uinclis etiam & uerberibus dignus uidetur. Iam uerò unguenta olere, multicolores inducere ueſtes, ad lyram canere uel ſaltare, ante alienas pernoctare fores, quantę leuitatis ſunt & nequitię? quę ſtudia ſi manent in ſenectute, quid peius, quã effętum corpus fruſtra tradere libidinibus inflammandũ? & grauiſſima in ætate ad ineptias redire epheborum? ſin abeunt, cur iuuenes id amplexari tantis conatibus oporteat, quod progredientibus annis deſeri debeat? quod ſenectus, ut uitę, ita ſapientię humanę culmen, non admittat? Menſa igitur Veneris (ſic enim ipſe appellabas) non reficit, ſed atterit conuiuam: ubi enim crapulam illam quiſpiam edormierit, intelligit ſe nihil comediſſe, ſed potius comeſum, ſummaque cõtumelia affectum. Sic piſcis cibum petit, ut cibus ſit ipſe, qui quum eſcam hamo pendentem uoraciter apprehenderit, gaudet, nec intelligit falſa illa eſſe gaudia, donec captus, & exenteratus a piſcatore uoratur. Similiter hominem ubi illecebroſa ad ſe corporis duxit libido, quaſi alere uelit, illum deinceps atrociter abſumit, non corpori, non famę, non opibus, non ſæpius uitæ parcit. Illud teterrimum, quòd ſordibus cænóque mentem obuoluit, quam cœleſti ſemine oriundam nil decebat niſi purum ac ſpiritale tractare ſemper, atque verſare. Et audes tu dicere uideri ſibi Deum, qui Venerem habet fauentem? quomodo? an Deus eſt, dum his malis urgetur? Alexander Macedo quum a cæteris ob rerum geſtarum amplitudinem Deus vocaretur, ipſe dicebat ſentire ſe non eſſe talem ex ſomno & veneris uſu, his enim duobus temporibus langueſcere natura uidebatur, & ſe ipſa fieri deterior. Tantum igitur abeſt, ut hę duę uoluptates efficiant Deum, ut nec umbram etiam & ſpeciem deitatis imprimi ſinant. At enim cenſes uitę labores diluendos eſſe uoluptatibus. Quibus? expectabam ut animi diceres, tu corpóris dixiſti: ſunt enim animi uoluptates dignæ, pulchræ, nobiles, elegantes, lucidæ, puræ, diuturnæ. Contra, corporis voluptates fœdæ, ignobiles, noxiæ, maculoſæ, exiguæ, breues: quãta enim lætitia repleri animũ eius putas, qui meditando, & mentis aciem intendendo inuenit aliquid quotidie dignum in artibus liberalibus? quanta eius, qui eruditè ſemper quędam ſcribit ad commendationem ſui nominis, & poſteritatis fructum? Falleris, ſi voluptatẽ ventris, & eorum, quę ſub uentre ſunt, putas maiorem: ſtudio enim uirtutis, & nobilitate gloriæ faciliùs feruntur labores, quàm propter epulas, aut amicę noctem. Vide quantum inter meam ſententiam & tuam interſit tu uoluptates corporis hauriendas cenſes, quò uitę labores tolerabilius ſe habeant: Ego quoslibet labores ſubeundos cenſeo, quò corporeæ uoluptates minus ſint moleſtę: laborum enim præteritorum iucunda recordatio, at illarum voluptatum odioſa penitus & ingrata. At voluptas bonum. Credo alijs, ſed non iſtis, qui hanc ſibi malo comparant more. An non diuitiæ bonum? Nempe bonum, ſed non ei, qui piraticam exercet. vulgo homines, qui nunquam vllam puram & liberalem perceperunt voluptatem, confugiunt ad has corporeas: ſed magis cenſendum eſt eas veras eſſe voluptates, quas bonus vir diligit, atque ſectatur: is enim omni cupiditate ſolutus rectè ſingula metitur, huic quæ odioſa ſunt, ſi cui iucunda videntur, pugnant deprauato iudicio cum eo, qui iudicat incorruptè, nec

mirandum diſſentire iudicia eorum, quorum diuerſa eſt conditio: nam in dulcibus quoque diſſentiunt ægroti a ſanis, & in calidis imbecilli a valentibus, ſed de ſe viderint cæteri: mihi verò detur, relicta non modo mulierum, ſed etiam vrbium frequentia, concedere in ſolitudines aliquas, ibique geſtis veterum heroum legendis paſcere animum, vel poëtarum carminibus oblectare, vel quia iſta minora ſunt forſitan, ipſo perfrui ſapientiæ ſtudio, quod cæteris philoſophia nuncupatur: illa docebit me non voluptatem concubitus quanta ſit, rem tum fœdam, tum viliſſimam cognitu, tum etiam paſſerculis omnibus notiſſimam, ſed cauſas huius maioris voluptatis: illud enim fortaſſe, non paruum eſt noſcere, quid ſcilicet efficiat, vt in illa maris & fœminæ coniunctione ſenſus tam ſuauiter mulceantur. Oſtendet etiam ne ex inſcitia rerum laborem, quòd non geminum ſexum voluptatis nutriendæ cauſa inſtituit Deus, ſed prolis tantummodo ferendæ, neque verò ad honorem vllum, ſed ad contumeliam potius ſummam & pœnam ægris mortalibus laſciuientes illos carnis motus aſſignatos fuiſſe, quibus concedere non oporteret: hoc enim precipuum virtutis lumen mores ſuos in adoleſcentia & reliqua omni ætate ad modeſtiam compoſuiſſe. Huiuſmodi autem amatores, muliebris complexus cupidos, non pulchritudine corporum tangi, ſed ſordibus maximè oblectari. Nam quum pulchritudinem, oculorum tantùm & aurium nuncio animus accipiat, quod reliquis exquiritur ſenſibus, fœdiſſimum eſſe. Impudenter igitur facere, ſi iactare audeant ſe pulchri ardore teneri: nam qui pulchra amant, turpia obſcenáque ire oderunt. Hæc & talia quædam ſapientia docuerit, cuius ego vocem veluti diuinam venerabor, huius ego auctoritate fulcior. Quin tu mihi nunc altera ex parte virum optimum Epicurum tuæ ſententiæ auctorem conſtituis pro voluptate concionantem, beluis veluti teſtibus incorruptis vtentem de ſuo bono. Hunc & huius ſectatores congruo nuncupare ſcirem vocabulo, ſi vellem: ſed neſcire malo. Sed hos omittens, oculos in te deflecto, & quomodo illa dicere potueris quæro, qui alium dicentem eadem corriperes, tanquam ineptum hominem & flagitioſum? Tu laudas libidinem? tu flagitia veneris? tu concubitus vagos? tu adulteria? tu ſtupra? tu inquam, qui caſtiſſimos antea præferebas mores? cui nihil cum Venere eſſe commertii omnes opinabantur? num abire cogitas in diuerſam vitam? Sed quoniam monendi etiam, atque etiam eſt locus, moneo, vide quid agas, quò progrediare, qui ſi in animum induxiſti obſcenos hos & flagitioſos amores oratione defendere, concurrent ad te ſcortatores omnes adulteri, & impudici, totus aderit laſciuiæ chorus, te vnum patronum adoptabunt, tibi honores dicabunt, & ſtatuam fortaſſe ponent medio in foro, cum inſcriptione præclara. At bonis & doctis accuſantibus viris, quorum iudicium extimeſcere ſoles, mirabor, ſi aptam & idoneam inueneris defenſionis figuram, non enim negabis dixiſſe quod tam frequens conſeſſus audiuit. Accuſabunt autem illi longe doctius & paratius, quàm nunc ego, nec minus mirabuntur, quòd Venerem probaueris, qui antea partes ſequutus fueras Mineruæ, hanc illa valde iudicans pulchriorem, niſi forſitan ironia nunc vteris, & aliud loqueris, aliud ſentis. Neq; tamen ego is ſum, qui mulieres oderim aut bello inſequar;

quar: imo amandas, ſed alia quadam meliori ratione cenſeo, quam ſi quis ſequat ur, magnus fuerit & cōſpiciendus vir: laudabile enim illud amandi genus, hoc autem turpe & nefarium. Itaq; nō tam amori repugnare me dixeris, quàm pro amore pugnare aduerſus intemperantiam & inſaniam libidinum, hoc ſanctiſſimum & caſtiſſimum amoris nomen a natura proditum occupare conantem. MAR. Voluptatem tu quidem corporis acriter, & veluti infeſtis ſignis adortus es, neq; conſiſtere permittis, adeo ut ſi Epicurus ipſe hic affuiſſet huius aſſertor, his tu illum probè in ventre percuſiſſes: eodem modo Ariſtippum, & quemcūq; alium, qui de eodem bibiſſet poculo. hoc ego ipſum accidiſſe non adeo moleſtè fero, poſtquam in orationis tuæ calce dixiſti, non te illa in odium mulierum dicere, ut pote qui aliud laudabile amandi genus ſcires eſſe. Itaq; poſtquā de omni amandi ſpe nos minimè deponis, tuum eſt iam exponere, quomodo id fieri oporteat: ſic enim nobis profueris vniuerſis, & ciuitas omnis gratias tibi habuerit ingentes. Ego vero nō cedabo, nec ſpoliabo te gratia, ad me transferens aliena inuenta, nec diſſimulabo didiciſſe me, ſed infinitis vndiq; laudibus præclariſſimæ doctrinæ præceptorem extollam: im primis verò concione populi aduocata ante omnium ora te collocans rem in medium proferam, & ita loquar. Viri Aſtenſes, adoleſcens hic probus & ſapiens eſt, non aſpicite ætatem, ſed ingeniū: vtilia enim multa nouit & docet. Nuper quum ipſe in hortis audiente nobilium iuuenum cætu voluptatibus corporis inſeruiendum proponerem, laudans de illis muliebres amores, contradixit ipſe acerrimè, & rem fœdam, turpem, noxiam vitare monuit: mox aliud oſtendit nobis honorificum & præſtans amandi genus, quod huiuſmodi eſt: dicam tunc quod mox nos docueris. Deinde ſic concludam ſermonem: hunc hominem de vobis & de vniuerſa Rep. benemeritum publico decreto collaudate, & quam ille mihi ſtatuam dixit ab impudicis fore ponendam, ſi voluptatem ſenſuum defenderem, luteam ſcilicet, hanc uos illi argenteam virtutis ergo medio in foro decernite. Scio ubi audierint, venerabuntur, & gaudebunt ſenes etiam vtile aliquid a iuuene didiciſſe. Demum collaudatus publicè, publicè quoq; ſtabis malleatus medio in foro tutelaris cuiuſdam dei vice. Num parua hæc videntur? Quòd ſi preces etiam addi vis, peto a te atq; adeo obſecro meo & horum nomine, ne graueris oſtendere, quomodo cum laude amare poſſimus. DIO. Non opus eſt precibus, non ſtatua, non vllo laudis genere, quia ſponte cupio quicquid habeo hac de re in medium proferre inter amicos. Sed quod tibi addubitare viſus ſum, factum eſt, quia voluebam mecum animo, an repeterem ordine ſermonem, quem olim optimo viro congrediens excepi. Itaque ſi mihi hanc dederis veniam, enarrauero. MAR. Age ſi videtur, equidem libenter audierim. DION. Primum igitur a te & his omnibus peto, vt putent me non dehortari ab amore mulierum, quum doceo quomodo eas vtiliter & iucūde amare poſſimus, tametſi difficultatem ea res forſitan quandam habere videatur. Nam recta quoque iaculatio difficilis eſt: non tamen prohibet iaculari quicunque id non temere, ſed ex arte fieri vult, & docet ſigno infigere ſagittam. Ego quum viderem amatores omnes miſeros eſſe & infœlices, qui ſuccenſi libidine impuræ voluptatis, vitam in huiuſmodi malis ducerent, forte fortaſſis

 accidit,

Mulieres amari laudabile

accidit, vt his de rebus verba facerem cum Deitaiuto, quem pleriqueveſtrû (vt arbitror) norunt, ille mihi dicebat amari mulieres poſſe fœliciter, & ſine vlla prorſus moleſtia: idque maximum incitamentum fore ad virtutem & ad omnem impetum laudis. Tum ego inopino quodam ſermone percuſſus, veluti ſi monſtrum mihi quoddam & prodigium verbis ſuis pinxiſſet, Dic (inquã) Deitaiute, nec fallas obſecro: id quod de amore nunc dicis muliebri, ſerióne id dicis, an ioco? DEITAIVTVS. Equidem non ioco, ſed ex animi ſententia. DIO. Eſto, ex animi ſententia: Decet enim me tibi credere. Sed num ab alio accepiſti, an ipſe potius expertus? DEI. Expertum pariter credito. DIO. Quomodo igitur, quum tot in mulierum amoribus impendeant procellæ, ipſe tamen non modo incolumis, ſed fœlix etiam euadis? a quo id habes? DEIT. Si idem roges nauigii gubernatorem a quo habeat, quòd truces maris fluctus fragili ſecans rate ad portum rite prouehitur,

Votáque ſeruati ſoluunt in littore nautæ,

Nonne reſpondeat ſe id habere a mortalium nemine, ſed a ſe ipſo tantum, adhibita ſcientia & arte? DIO. opinor. DEIT. Quid igitur prohibet, quin ego idem reſpondeam? DIO. Nihil, ſed vt tuis inſequar te veſtigiis, vbi illa audiſſem de gubernatore, ſi quærerem, quæ ſit hæc ſcientia regendæ nauis, quibus in rationibus verſetur, præſens ipſe Gubernator exponet: ſic tu, qui quandam ponis eſſe ſcientiam amoris ipſius regendi, quæ ſit hæc, & qua in re, declara. DEIT. Rudis non es ipſe in amatoriis, & nondum intelligis, quid ſequi amans debeat, quid ue potiſſimum vitare? DIO. Si id intelligerem, eſſem longe prudentior, vt mihi viderer, neque admiratus eſſem te ſic in amore fœliciter euntẽ, nunc ad te confugio diſciplinæ huius gratia. DEIT. Non tenebo te diutius. Diſciplina hæc (ſi ita appellare oportet) vnico ferè conſtat præcepto, Cupiditates .s. animi temerarias cohibuiſſe. Principio enim decet amantem egregiam habere indolem, & magno temperatóque animo eſſe præditum. Ex hoc fluunt cætera: nunquam enim qui ſic erit affectus, fœda quædam & obſcena quæret, tanquam intemperantiæ ſuæ famem quandam velit explere: quę enim immodeſtè, & veluti rabioſe expetuntur, malo initio malos etiam exitus ſortiuntur: hæc ſumptus, pericula, moleſtias, & magnas calamitates in amore ſecum trahunt. DIO. Quale igitur exiſtimas amantis munus? & quid in amore potiſſimum quiſquam ſequetur? DEIT. Quid? niſi vt ſolam ſpectet decentiam formæ, hac capiatur, obſtupeſcat, rigeat & veluti de Meduſæ cõſpectu in lapidem vertatur? ſic nihil terrenum, nihil ſordidum, nihil limoſum amauerit, ſed puram quandam corporis vnius lucem, hac in flamma clarius ardeſcet. Ego Theodotam mulierum omnium plurimi facio, vel potius enixè amo, ac me ab ea arbitror redamari: Quã primis illis ardoris mei temporibus, quum non ſe ſatis mihi concrederet, verita (vt opinor) ne cęterorum inſanientium more de ſe quidꝗ flagitioſe depoſcerem, vbi primum colloquẽdi poteſtas fuit, metu omni liberaui: quem ſermonem, (niſi moleſtum fuerit) referam. DIO, Moleſtum non erit, Imo te libentius audierim, quàm ſi fictum aliquem veterum heroum Amorem mihi narrares. Dic modo DEIT. Sedebamus vnà,

vnà, arbitri aberant. Tum ego, Intelligere potuiſti Theodota quàm ardeã plurimum tui cauſa, quo te amore vel qua te potius veneratione complectar: Nec mirum, adeſt enim tibi ea pulchritudo, quæ attonittos ſpectatores reddat arbitrantes non mortale aliquid, ſed cœleſte videre. Natura enim tanquã ſi rogata fuiſſet ſparſam venuſtatem vno loco colligere, ſeu quia ſingulare quoddam pulchritudinis exemplar mortalibus commoſtrare vellet, ſic tibi omnia contulit ad decorem, vt infra omnium vota reliquerit: atque ita ſe rem habere ex eo facile deprehenditur, quòd nihil arte, & manu factum in contentionem tuæ formæ venire poteſt. Si quis corpus conſideret tuum, iuſtis videbit membra iuncta interuallis, & apta eſſe ſingula, & inter ſe omnia ꝓclamabit. Oculi cuiusuis feri & agreſtis hominis mulceri poſſunt coloris ſuauitate, præſertim ſi attendere libeat hunc oris tui candorem, roſeo infectum ab ipſis genis tuis, atque labellis: totius enim corporis lumen, vultus huius oculi, qui in capite tuo, veluti ſidera duo refulgent, tametſi quicunque aſpexerit aliquid tui adeo tangitur, vt vix ad aliud membrum transferre libeat aſpectum: vbi tamen tranſtulerit, tunc & illud pulchrum iudicat, & immorari illic etiam iuuat. Denique quodcunque adeſt in præſentia ſub oculorum tractatione, perplacet, & prolixius laudatur. Hæc a natura prębita auges ipſa optimis moribus: ſeruas enim omni loco, & tempore decorum: quicquid agis mirè oblectat, ſiue, ſtas, ſiue ambulas, ſiue lętitiam effundis vultus, ſiue ad grauitatem componeris, ſiue legis, ſiue ſcribis, ſiue ſaltas, ſiue cantas, ſiue ociaris, ſiue negociaris, omnia decenter agis. Hęc conſiderans arbitror homines huiuſce ſeculi plurimum oculis ſuis debere, nihil enim vnquã tale ſuperiores viderunt. Hinc ego non tam ferreus, nec ſaxeus eſſe poſſum, vt non amem eam, in qua inſunt præclara omnia, quæ a natura & virtute proficiſcuntur. Habeant alij ſibi regna, magiſtratus, imperia, opes, atque alias ſuas inſanas cupiditates. Ego præ illis fœlix videor, qui hac forma paſcor, quæ ad decorem omnem ſic floreat, quæ humana in figura pręferat diuinam quandam digniratem, quæ abſens animos extimulet, præſens nequeat oculos exaturare, quanquã ego vbi abſum a tuo conſpectu, non videns videam tamen: poſtquã enim forma tua meæ impreſſa fuit menti, omni loco mihi ades, vndique occurris. Nam ſi per agros incertus erro, illic te ſpecto lentis pariter ambulantem paſſibus, & quacunque torques veſtigia, vernare humum, & magnam effundere florũ copiam de tuis pedibus animaduerto. Sæpe mihi ſcopuloſa aſſidens rupe conſpecta, & pecudes tunc, & feras gregatim ad te currere, & ipſos in te conuerſos eſſe lapides credidi, formę bonitate ſtupentes. Flumini propior factus illud euaneſcere vidi, & te mihi pro illo ſubſtitutam, quę vini lactiſque ferens latices, longè latèque difflueres. In cœlum ſuſpiciens Solem arbitror domi relictum, te illius conſcendiſſe currum fulgentiſſima hæc dantem terris lumina. At in noctis crepuſculo heſperus mihi fuiſti, quoties cum Luna colloquutus, tanquã tu in illa, vel tu illa potius eſſes, quandoquidem illam æquiperas argenteo hoc tuo candore. Demum fas non eſt obliuiſci tui quicquid contraſpecto, eam, quam cupio, mihi exhibet præſentem: tota in viſceribus mihi hęres, & in medullis. Hæc oratio fuit mea, qua dum vterer, ipſam maxime contemplabar. DIO. Quid igitur

illa? quomodo audiebat? DEIT. Pudenter quidem (vt videbatur) deiecto parumper vultu. Interrogauit autem, num colloquium illud expetiſſem, vt tantũ de ſe mentiter. Mendacij mihi culpam intendis (inquam) o Theodota, quam neſcio vtrum agnoſcere debeam, vel refellere: nam dum cogito nihil dixiſſe falſò de formæ tuæ bonitate, nullius equidem mendacij ſum mihi conſcius: rurſus mentitus mihi eſſe videor, quia inferius eloquutus ſum omnia, quàm dignitas tua ferret. Itaque hac in re neſcio quò me vertam, et abſurdè omnino me habeo. interim tamen illud admiror, quomodo ſuſpicari potueris ineſſe verbis meis adulationis veſtigium, vel mentiendi voluntatem, quaſi dubia ſint & incerta tua bona, quæ ſunt clara omnibus & aperta: nemo ambigit. Roget hoſpes quiſpiam, quamprimum huc appulerit nondum te viſa, quæ mulier in ciuitate excellat, præpotenſque ſit bonis omnibus, reſpondeant cuncti eiſdem ſyllabis te appellantes, & ad vnam te reſpicientes. Cur autem colloquium expetiuerim, manifeſtum eſt quidem, vt colloquerer ſcilicet: nollem enim Theodota te mutam aſſidere mihi, tanquam ex ebore fictam, aut ex marmore, quanquam ne contemnenda quidem eſſet hæc imago, cui non alia mulier conferri poſſit. Ego tamen imagini tuæ te vnam duntaxat præferens expeto audire loquentem, vt maiorem etiam tui pulchritudinem agnoſcam: nam ſæpius tenes te belliſſimè intra gratiſſimum quoddam ſilẽtium, quod ſexum veſtrum plurimum ornare ſolet: ſed magnopere tamen oblectant verba, quæ roſeo ex oſculo erumpunt, cum claro admodum ac ſuaui vocis ſono. ipſa vel mouere Tigres, vel quercus potes ducere ſpargens ſermonem nunc vrbanum, alias grauem, nulla vnquam in re rudem: intelligere tunc manifeſtò datur, quanta ſit pulchritudo animæ, vnde verba illa manant. Miror (inquit illa) ſi non derides & ſimulas amorem erga mulieres, quoniam hæc pulchritudo, quam memoras, dictorum in vobis eſt maior, longè verò maxima factorum: natura enim uiris pręſtantiora tradidit. Præſtantiora (inquam) eſſe poſſunt: ſed non amabiliora. Atque hac in re licet naturam ipſam conſulas, ad quam prouocas: illa enim quòd fœminis delicatiſſimam ſpeciem conceſſit, quódque earum mores ingenua quadam timiditate, & verecundo pudore ornauit, videtur hoc præcipuè habuiſſe operis & muneris, vt mentes noſtras illis per amorem coniungeret. Virorum eſt ſemper magnificè, ſplendidè, fortiter, generoſe aliquid, dicere, vel facere: veruntamen ineſt ſæpe illis contumax quoddam, ac pene acerbum, ſeueritáſque multorum ſummi iuris retinens plæriſque inuiſa fuit: ſed mulierum tum corporibus tum animis molle quoddam ac tenerum natura infudit. Ideo quæcunque a vobis ſunt, dulcius, & ſuauius fluunt, & ea validè animos noſtros oblectare poſſunt. nam ſi in brutorum genere non ſolum laudamus ea quę vi pollent ac robore, ſed quorundã etiam clementia, & mãſuetudine, & lenitate delectamur, quãto magis talia expreſſiora in genere noſtro cernentes conuenit permoueri? præſertim quũ bene pulchro mulieris corpore nõ aliud pulchrius reperiri queat. Ego verò te, non dico magis quam fundos, ædes, ſtatuas, equos, canes (hæc enim infimam habent ſpeciem, & turpiter fere quiſpiam illic animum adiecerit, ad res ſcilicet vel ſenſu vel ratione carentes) ſed plusquam alium quemlibet hominũ amare debeo, poſtquam

in nullo

in nullo tam bonam formam,& tam elegantes mores ſpecto. Adeóne tibi videtur(inquit)muliebrem pulchritudinem cæteris præferre? Non ego (inquam) ſolus, ſed quilibet, & quò eſſet ſapientior, eò magis præferret: exemplis ad eam rem vti poſſem plurimis, ſed vno duntaxat contentus ero, quod(quia notiſſimum eſt) te non poterit latere.

Nam cur in phrygijs Iunonem et Pallada ſyluis
Nunc quoque iudicium non tenuiſſe pudet?

vt quidam poëta dixit, ſi contemptum et abiectum corporis pulchritudo eſſet bonum. Noſti enim(vt opinor) quum tres illæ Deæ inter ſe contenderēt vtra pulchrior, ad iudicium veniſſe Paridis,et quum de victoria ſolicitæ Iuno vniuerſæ Aſiæ imperiū illi traderet, Pallas bellicos triumphos, Venus Helenę nuptias, ille ambigens de corporibus Dearum, quòd æquè excellerent,de oblatis muneribus iudicium ſibi ſumpſit: atq; ita imperijs, et tropheis pulchram mulierem munus credidit fore præſtantius: animaduertit enim Deas non de potentia et fortitudine,ſed de corporum venuſtate contendere, hæc litem illam conflarat. Itaque eò pariter iudex animum adiecit, exiſtimans id quod erat,Deas pulchritudinem cæteris quibuſcunque præferre, & a ſe pariter præferri oportere:ſic Veneri, munus eius magis approbans,victoriam conceſſit. Quòd ſi qui ſunt, qui iudicium Paridis reprehendant, oſtēdunt ſe magis reprehendendos: magna enim temeritas eſt eius,qui exiſtimat ſe videre in iudicando plus illo, ad cuius iudicium diuina numina ſe contuliſſe dicuntur:non enim, niſi iudicij firmitate præcelleret, tantæ rei gloriam ambientes Deæ illum vnquam arbitrum delegiſſent. Nec ſi poſtea diſplicuit duabus, id ſpectandum eſt, ſed illud potius, quòd communi antea conſenſu,vt tanto muneri idoneum,approbarunt. Quamobrem licet apertè dicere,ſummam quādam eſſe rem pulchritudinem, cæteris anteferendam, de qua ipſæ Deæ litem inter ſe ſuſceperunt, & quæ earum hanc præmium Iudici obtulit,vicerit. Quòd ſi id non ſatis eſt, non habeo quæ grauiora ꝓferam iudicia, niſi quòd idem poſtea omnium mortalium iudicio clariſſimè eſt comprobatum. Nam quum deſponſam mulierem arbiter rapuiſſet, græci, qui antea plurimas a barbaris acceptas contumelias neglexerant, tunc,veluti vniuerſa Græcia depopulata, coniurarunt, et aduerſus Aſiam vnanimes arma rapuerunt. Barbari verò ita lætabantur, ac ſi decus omne abſtuliſſent: et quum liceret illis Helenam reddentibus deponere grauiſſimum bellum, tamen excindi vrbes, vaſtari agros, extrema perpeti maluerunt. Græcis autem quum facultas eſſet hanc omittentibus mulierem in patriam cuilibet reuerti ad vxorem, ad liberos, ad lares familiares, domique ſuæ in poſterum ocioſè poſſidere, tamen vulnera, et mortes excipere, inopiam tolerare,et apud Pergama cōſeneſcere potius delegerunt, vt viderentur non pro Menelai, et Paridis amoribus, ſed ij pro Europę, illi pro Aſiæ dignitate contendere: eam enim terrarum portionem beatiorem arbitrabantur,in qua illud pulchritudinis lumē eluceret. Quòd ſi tui tunc videndi poteſtas fuiſſet, Helenam maius lumen obrueret,vel ipſo Paride iudicante, Me nollem (inquit) illo modo rapuiſſet. Nequaquam rapuiſſet (inquam) quia Dearum vnam crediſſet, quę ad eius iudicium acceſſerant. Sed remotis iam exemplis

exemplis licet, quanta ſit ipſius pulchritudinis vis, intueri. Nam ſummis viris, qui præſtiterint ſapientia, nobilitate, fortunis, robore, vel qualibet alia re, inuidemus, niſi quadã beneuolentiæ ſignificatione præuenerint, & beneficijs detineant. At his, quibus præclara ineſt corporis indoles, fauemus, & ſtatim beneuolentiam aduerſus eos proferimus: propterea volumus ab illis nobis imperari, & cupidiùs talibus obſequimur, quàm alijs dominamur, moleſtè ferentes ſi nihil, gratias habentes ſi plura iuſſerint. Quòd ſi contingat in familiaritatem recipi, & ardentiùs amare cœperimus, nutus eorum quoslibet obſeruamus, iram horremus, ſingulis in rebus ſeu magnæ, ſeu paruæ ſint, ſedulò operam pręſtamus, nec laborum tædet, nec aſperitatis, nullo vituperante. Quo more ſi quis erga diuites & fortunatos viros vtatur, ut eis ita inſeruiat, & cunctis in rebus obſequatur, vituperationes incurrat amicorum pariter, & inimicorũ: iſti abiectionem animi & ſeruilem aſſentationem exprobauerint, illi ſtultitiam corripiant, & ſeruitutis amici ſui pudeat: nõ enim ſi permittitur celſitudinem animi inflectere aduerſus pulchritudinem, quæ ſacra res eſt, & cœleſtis, propterea pecuniæ, vel potentiæ alicuius acquirendæ gratia idem moliri deceat, quum hęc longè inferiora ſint bona, quàm ut illis ſubmittere animum conueniat: quæ ratio etiam efficit, ut pulchritudini maxima, cæteris rebus reuerentia pene nulla habeatur. Nam potentes viri quodcunq; concupiſcunt, ſi adipiſci aliter non eſt facultas, rapiunt & auferunt: vt enim liceat, potentia præbet: vt libeat, emolumentum ſuadet. At nemo, niſi rudis admodum & immanis, audeat pulchritudinem poſſidentibus vim inferre, ſed manſuetudine, obſequijs, donis eorum animos deliniunt: demum tanquam Deos quoſdam orant, vt propitij ſint. Magnum enim (vt ante dixi) numen pulchritudo, propterea id verentur, quia non aliunde de illo auditione & fama acceperũt, ſed intra ſe maiori quadam vi verſari ſentiunt: nulla autem res alia humanos animos ęque concitat & inflammat. Eget aliquis ſapientia, adeſſe hãc ſibi exoptat, nihil vlterius animo patitur: eget amicitijs, eodem modo: eget diuitijs, has fortaſſe paulò cupidiùs expetit. At vbi pulchrorũ Amor afflauerit, tunc veluti furore ſacro percitus vix mente conſtabit, non ſuo, ſed alieno rapietur arbitrio, & maiore ſe concuti flamma agnoſcet, quàm mortale pectus ferre valeat, adeo quòd crebra ſuſpiria excitantur, nulla cura ſit cibi, nulla ſomni. Non aduocat pulchritudo amatorias potiones, non herbarũ, non carminum venena, nõ alias maleficas artes: ſatis ipſa per ſe poteſt ferociam quoruncunq; animorum flectere, & ad ſe conuertere omni veneficio potentiùs, omniq; magico cantu celeriùs. Atq; eò maximè commendo pulchritudinem, quòd blande cogit, & humaniter, quemadmodum ſapientis viri grauis, prudensq; oratio, cui eam comparo: hęc enim influens leniter vi ſua trahit auditorem ſponte manus dantem, & ſe alacriter conſtringi permittentem, quod vinculum firmiſſimũ eſt & diuturnum, libenter trahi. Sic pulchritudo regnat in animis hominum ſponte, & tanq; ſuadendo, non ferro, verberibus, minis agendo, veluti efferus, & immitis Tyrãnus, qui tamẽ ſępius de potentia dejicitur contrarijs armis: nullum enim iugum in liberos homines ſeruitutem detractantes laudabile, aut perpetuum eſſe poteſt. Sed animaduertere pariter licet, quantum elaborent homines, vt virtutes patefaciant, dum per illas quędam ſibi

dam ſibi parare commoda contendunt. Sapiens in oratione ſe ipſum oſtendit, fortis in periculis, largus in erogandis opibus, iuſtus in tribuendo cuiq; ſuum: pulchritudinem ſoli qui poſſident ſedentes, vel etiam dormientes bonũ ſuum proferunt omnibus, propter quod impetrant nullo labore quæcunque optauerint: ijdem cum cœlo maximam habere cognationem creduntur, tum quia ab eo omne pulchrum defluit corpus; tum verò quia in cœlo pulchra cuncta, & pulchrum pulchro cognatum eſſe conſtat. Quin etiam veſtra hæc corpora tam affabre expolita ſapientes viri idola eſſe arbitrantur cœleſtis illius pulchritudinis in terris nobis tradita, vt horum inſpectio & veneratio maximæ illius & eminentis pulchritudinis memoriam referret. An non tibi vera dicere videor? Mihi quidem (inquit) videreris, ſi ſuadere potuiſſes illis viris, qui inter vos habiti ſunt ſapientes, ne mulierum amorem tantopere deteſtarentur. Non inficias (inquã) iero, mea lux, quin potius profiteor, quòd mulierum amor decidit in infamiam, calumniámque ſæpius magnam perpeſſus eſt ob extraordinarias corporis voluptates, quas plurimi per eum petunt: tamen id fit vitio eorum, qui amorem, rem præclaram, & ſponte ſua laudabilem, & a natura (vt ante dixi) inductã, ad deterrima inflectunt. Non enim decet amatorem effrene quippiam cogitare, quod pudoris & tẽperantiæ legibus contrarium ſit. Enimuero Deus ipſe ab anima manare voluit in corpora pulchritudinem: ideo exanimi corpore nihil deformius. Sed & illa ad animam pariter ſpectant, quæ maiori digna ſunt amore, pudor, fides, temperantia, morúmq; adiuncta comitati probitas. Quum igitur pulchritudo omnis in hominibus vel animæ ſit, vel per animam exiſtat, ſi quis contra hoc Dei inſtitutum non animum, ſed corpus amauerit mulieris, vt poſſideat & fœde cõtrectet, Deum ſentiet iratum: plus enim hic amore nocuerit, quàm alius odio. Mihi ſatis fuerit, ſi in animum penetrauero tuum, nam a corporis tui tactu refugiam. Inſanirem prorſus (inquit) ſi tactũ tuum morarer.

Et me (inquam) nón ne inſanire arbitrareris, ſi pulchritudinem profeſſus amare, quæ maximè diſiuncta ſunt quærerem? nam tactus profectò quàm ipſa pulchra ſis nunquam percipiet, cæcus eſt etenim. At ego (inquit) hunc cæcum nimis malè metuo, quem tamẽ mihi facillimũ eſſet fallere, niſi adhibere eum is poſſet, qui oculos habet. Nulla (inquam) opus eſt fallacia. An ego audeam, quem Cupidine victo ſpecioſiſſimum ducis triumphum, furioſè peruertere? vel aliquo audente tu id permittes? nequaq;: quid enim tibi incolume ſuperfuturum eſt confracto pudore? Speculum (inquit) & acus. Rectè (inquam) narras: nam vrbanas alias res & minimè bellicas ſexus veſter nequit attingere: ideo vnica commiſſa caſtitas vita prius cuſtodienda eſt vobis. DIO. Tu igitur amicam tuam, ſeu mauis dominam, non ſolum verbis tuis ſapientiorem, ſed modeſtiorem etiam reddebas? DEIT. Quid ni? quum exiſtimem eſſe hoc præcipuũ veri amatoris opus, efficere hortando & monendo, vt peramata mulier, quam ſe cariorem habet, omnia eius conſilia & cogitationes ad honeſtatem decúsq; referat: nihil in ea ſit turpe, nihil ſordidum, nihil illiberale: nulla enim turpitudo maior reperietur, quàm libidini ſuæ inferiorem ſexum proſternere, quem regere conſilio oportebat. Itaq; Theodotæ tunc apertiſſimè dixi, & plurimis verbis confirmaui,

maui,nihil me magis inter eius mores, quàm pudicitiam amare: quod illa ita
lætanter excepiſſe viſa eſt, tanquam ſi ex anguſtijs & ſuſpectis inſidijs in aper
tum campum veniſſet. Atq; vbi ſic erectam animo video,tum illa etiam ſub-
didi,per quæ intelligeret amorem non modò virtutes non fugere,ſed eas ma-
xime adducere. Et hactenus (inquam) Theodota quantus ſit amor erga te
meus,& quæ ſit eius ratio,declaraui. Quid autem per hūc conſequutus fue-
rim,nondum narraui, quod tamen fuerat narrandum,vt percipias quantum
tibi debeam: ſi qua enim virtute inter æquales eluceo, tu ſemen eius fuiſti.
Nulla enim res magis ingenium quàm amor excitauerit. Meminiſti ipſa pro
ximè, quomodo in equeſtri certamine Andreonem Giganteæ molis virum
ſtrauerim, & arenæ mandarim, ſed non prius,quàm te ſpectatricem pugnæ
notaui: & forte oculorum me tunc tuorum flagrantia percuſſit,tum mihi ſuc-
creſcere vires, & propter audaciam animus magis incaleſcere: quod autem
ſub Imperatricis meæ oculis periculū adire formidem? Quid dicam de reli-
quis? non enim mediocrem adhibeo curam, vt tibi placeam dote & cultu cor
poris, vt elegantia mórum, vt compto ſermone. Nunquam mihi viſus ſum
antea auarus fuiſſe & ſordidus,tamē ſimulac amare te cœpi, auxi munificen-
tiam ita, vt nemini cedam ſplendore domeſtico. Vides ipſa magnificentiam
ædium mearum,ſeruitium,equitatum,ſupellectilem, quæ non tam mihi pa-
raui, quàm omnibus, gratiúsq; eſt meorum aliquid elargiri, quàm ab alio
dona ſumere. Nuper ad ſtudia lapſus literarum poëma aliquod condere me-
ditor abditiſſimis de rebus: niſi carmine fortaſſe nomen tuū ornare maluero,
& ſupra ſidera efferre: hæc enim aliquem laudis fructum ferentia, nulla aut
perexigua admodum fuiſſent,niſi ſtudium vertendi oculos in me tuos ſtimu
lum menti admoſſet. DIO. Credo reſpondiſſe illam tunc tibi gaudere ſe, ſi
quid ſui cauſa tibi obueniſſet boni. DEIT. Conuenit,hoc enim reſpondit.
DIO. At illud potius conuenit,vt reſpondeas ipſe,num idem omnibus con
tingat,qui amant. DEIT. Si non omnibus, at pluribus: ſi non pluribus, at
quibuſdam certè. Scimus enim quoſdam non a parentibus,non a magiſtris,
non a ſodalibus impelli primo ætatis tempore potuiſſe, vt præclaræ alicui ſe
traderent diſciplinæ: hos deinde,veluti a ſomno excitos,mulieris cuiuſpiam
amor medias in artes immiſit. Itaq; alij ius ciuile,alij philoſophiam,alij mili-
tiam didicerunt tam egregiè támq; perfectè,vt cum pręſtantiſſimis ætatis ſuę
viris collocarentur. Sic dum pręclaro quodam artificio percepto cōmendare
ſe ſtudent alteri, ſibi ipſis magis ſe commendarunt,& qui alieni corporis pul
chritudinem mirabantur longè pulchriores animos ſuos effecerunt: ſic dein-
ceps ob virtutem in populorum & gentium notitiam facti, quum antea non
modò nemo eos noſceret, ſed ne ipſorummet quidem notitiam vllam habe-
rent. Cui amor hic non placeat, qui ingeniorum faces antea extinctas exſu-
ſcitat,& ad lumina prouehit virtutū? Nam (vt ſummatim dicam) inter amo-
rem illum impurum,ſceleſtum,flagitioſum,& hunc pium,caſtum,& puden-
tem, hoc intereſt, quòd ille prior in alieno corpore voluptates corporis qui-
buſcunq; poteſt ſenſibus expiſcatus, animum ſordidiſſimis rebus opprimit
atq; immergit,vt nulla valeat deinceps altius meditari: at vbi animo diligitur
alienus animus,habitans in corpore ſuo pręclarè,tunc is animus nobilitatur,

& illi

& illi ad egregia quæq; facinora dux eſt hic amor, & magiſter. Hæc in familiari colloquutione ipſum tunc memini narrare mihi Deitaiutũ verbis ſuis, quæ memoria digna tunc credidi, & nunc retuli, vt iiſdem vos optimi iuuenes veſtigiis incedatis. Neq; enim nunc aliud ſupereſt, niſi quòd forſitan hunc me amorem delectiſſimis verbis & grauiſſimis ſententiarum luminibus ornare deceret, quod, quoniam paupere vena fluit ingenium, relinquo: malo enim integram rem, quàm delibatam æſtimationi veſtrę permittere. MAR. Atqui oportebat te laudes eius celebrare, & veluti in ſcena res ageretur, tragicum addere boatum: quanquam (vt dicam quod ſentio) non tam moleſtè fero, quòd non laudatus, quàm quòd nullo modo laudabilis. Malus omnino ille, qui voluptatẽ corporis ſibi proponit: ſed nec iſte bonus. Timeo adoleſcẽti, ſi ſe illi commiſerit. DIO. Miſerum me, quid times? án ne vt adulter lege Iulia damnetur, qui oculos tantùm & aures in nuptam intendit, nihil curat cætera. MAR. Timeo (inquam) ne caſtus hic amor paulatim ad impudicitiam defluat, ita pendulo, & lubrico gradu ſtetit. Quamobrem quomodo defendam eum, qui nouum hunc amandi morem ſequitur, non comperio. DIO. Minus ego cõperio, cur defenſionẽ quæras ei, qui nihil peccat, quem nulla lex reum tenet. Nec verò tale amandi genus, etiam ſi multum cogitaueris, atq; vt cogites rogo, inuenies populorũ moribus improbatum, aut a prudentiſſimis viris relictum, quod ex ſcriptorũ monumentis elici poteſt. Nam quum veteres Poëtę furta Veneris & flagitia ſua carminibus celebrarent, recentiores, qui affectus amantium non minus enucleatè exprimunt verſibus, ſummis attollunt laudibus pudicitiam puellarum, quarum pulchritudinem deperire fatentur, quaſi hoc ament modo, quẽ paulò ante deſcripſimus. Intelligunt enim quã vituperabile ſit præconium pudicitiæ imminutæ. Venit etiã in mentem Socratis & Platonis, qui ephebos nõnullos adamauiſſe dicuntur, quum ſe animorũ pulchritudine dicerent delectari, quæ in illa corpora redundaret: nihil autem flagitij concepiſſe animo illos viros perſpicuũ eſt. MAR. Pugnas mecum exemplis, quibus tamen non admodum moueor: nam poëtę noſtri, quorum ſcripta laudas amatoria, adulatorie accuſant feritatem puellarum, tanquã non redardeſcant, & in amore minime reſpondeant, ſicut ille, qui quum dixiſſet puellam ſuam primis niuibus fore candidiorem addidit etiam gelidiorem, quaſi cupidinis face nequeat incaleſcere, ex vna ſimilitudine geminam exprimens laudem, animi vnam, corporis alteram. Hoc idem alter non minus commodè deduxit, oſtendens ſe laudare mulierem, vt pudicam: amare, vt impudicam: nam ſi obſequio, ſedulitate, fide, amoris ſui igne fœmineum pectus expugnaſſet, quadrigas dixit conſcenſurum, & non viuentis puellæ, ſed abſciſſę rupis, & fracti ſcopuli imaginem in triumpho laturum: expugnaſſe autem tunc ſe putat, quandocunque pulchro puellæ corpore arbitratu ſuo perfrui illa ſeipſam tradente contingat. Ita etenim narrat, & eo etiam id tacente quiuis intelligeret: nemo etenim iſtorum ſic amat, vt non ſæpius intemperantium aliquid & abſurdorum concedi ſibi propter beneuolentiam velit. Pulchritudinem laudant puellarum: ſed eam, quã ſub clauſa luce digitis melius optant contemplari. Hinc eorum vnus, quum nocturnis (vt fit) in tenebris manum puellæ tenuiſſet, ad

papillas etiam ea concedente veniſſet, noctem carmine ſuo veneratur, quæ tanto ſe gaudio perfuderit: ait enim ſe iam diem auerſari, & noctem ſolam ſibi eſſe in delitijs, huius deſiderio teneri, placere ſibi iam mortem, & Ditis regiam, quia tenebricoſa ſunt, & noctis colorem induerint, ſe poſthac atris tantùm vſurum veſtibus, nec alio tempore deambulare, oſtendereq́ ſe velle, quàm noctu: & omnia ſua negotia cura & ſolicitudine fore nocturna, adeo nox altè hæſit, quæ dominum tactus illum conſtituit, vt talia multa garriat, quæ & ſi lepida, & arguta, & digna poëtarum luſibus vocaueris, eſto, hic tamen illis verſibus apertè fatetur ſe plurimi tactum facere, non inſpicere tantùm, aut inſpici placuiſſe. Quo verò Socrates & Plato adducitur? concedi id illis, quod perhibes, potuit, ſapientes enim fuerunt: ipſi enim nondum ſapientes ſumus: quum ſapientiam adepti fuerimus, faciemus quod iuſſerit. Interim haud tutum fuerit infirmum ingenium his amorum fluctibus committere, præſertim quum amatur mulier, & ſexus diuerſitas, quid fieri poſſit, magis admoneat: quanquam verius dixerim illos philoſophos nunquam amaſſe, ſed ſimulaſſe amorem, vt ad ſe illectos adoleſcentulos fingerent, erudirent, & doctrinæ pulchritudine formoſiores præſtarent. Quod verò ad Deitaiutum attinet, cuius præceptis ais te inſtructum, noui equidem hominem facillimis & his noſtris quotidianis moribus præditum, vt pote qui Deliam meretricem ſplendidam diu tenuerit in concubinatu: quòd tamen hæc præcipere ſoleat, id ex te nunc primum audiui. Veruntamen ex ſermone, quem cum Theodota habitum refers, vituperaret alius forſitan, quòd nimis adulatoriè extuliſſet formam mulieris: non enim id eſſe purè amantis. Ego tamen hominem excuſatum habeo, fieri id ſolet: laudo etiam ingenium, quòd ſecretò remotis arbitris alloqui voluerit, vt a te dictum eſt, eiuſmodi ſunt tempora: metuebat, ne ſi palam illa diceret, accuſaretur a ſodalium quolibet, quòd ad pudicitiam hortatus eſſet. Sed Deitaiutum iam omittamus: non enim hominis vnius, ſed rei ipſius gratia ſermonem a te nuper allatum diſcutere oportet. DIO. Nimis acerbè amicum meum Deitaiutum inſequeris, attamen illo (vt vis) omiſſo, ego arbitror reperiri nunc plurimos amatores, qui ſe his finibus teneant, quos antea notaui. MAR. Tu verò plurimos? noli quæſo diſſimulare. An non facillimè intelligi putas, quàm difficillimum factu ſit: vt quiſpiam a pulchra, dilecta, obſequente iuuencula manus teneat? DIO. Minimè opus eſt manibus, oculis tantùm res agetur. MAR. Dolebunt oculi, ſi a tactu deſerantur: ipſa enim flagitia, (ſi nondum intelligis) oculis primò concipiuntur, atq; adeo tota ferè libido oculorum eſt, qui humano generi nocuerunt hactenus, nocebuntq́ ſemper plurimum ſuis cupiditatibus. Nã honoris, opum, pecuniæ immodica cupido non aliunde, quàm per oculos exiſtit: reliquę animæ perturbationes eadẽ hac ianua ingrediũtur: voluptas etiã corporis quãtò quæq; fędior, tãtò magis de aſpectu impellitur. Quãobrem quum tam importunus ſit iſte ſenſus, quomodo poterit quiſpiã tutò illi concredere amorem mulieris, rem, quę ſponte ſua irritare ſolet ad lapſum, quum & amor cupiditatem iam incenſam indicet, & mulier maxima mali ſit illecebra? Itaque quis eſt ita obſecro mulieris amator, vt ſacri, quod attrectare nolit? nemo, vt opinor: niſi fortaſſe is, qui conſpecta mulieris

pulchritudine

pulchritudine rigeat, & tanquam Meduſam viderit, in lapidem vertatur, vt tu dicebas, lapis enim illud faceret: vir autem, qui humanos ſenſus non deſeruiſſet, non ſpectauerit tantummodo mulierem, ſed ſpectauerit quidem primò, mox ſi aderit facultas, oſcula ferre volet, ac ne nuda quidem oſcula, impellit enim libido, feruenti (vt ait Perſius) tincta veneno. Sapienter & egregiè Virgilius, qui dum in venatione facit Æneam, & Didonem tempeſtate mox cœli facta dilapſis comitibus in eandem ſpeluncam conueniſſe, vlterius nihil dicit quid ſit actum, putans id manifeſtum fore, nec egere ſermone, ſatis eſt oblatam occaſionem oſtendiſſe, etiam ſi nil aliud dicatur: quòd ſi quis vltra interrogare pergat, irrideatur, ſicut ille in Eunucho,

Quid tum? quid tum fatue? fateor.

Si poſtularem de te, vt amorem mihi illum tantum diffinires, quo erga mulieres mouemur, diceres amorem illum cupiditatem eſſe muliebris pulchritudinis fruendæ. An non ita diceres? DIO. Ita. MAR. Hunc amorem eſſe laudabilem, ſi a fluxu contineat ſe luxuriæ: & hoc dicis. DIO. Dico equidem. MAR. Vter igitur ſermo magis audiendus, an is, quo cupidum amantem facis? an quo continentem? vtraque enim malè hærent: ſi cupere permittis, aufer continentiam: ſi continere iubes, effice ne cupiat: verendum eſt enim ne cupiditas incenſa continentiam ferre non poſſit, quam illi a latere veluti pedagogum affixiſti. Tu etiam atque etiam conſidera, & vide ne hæc Tantali ſit pœna medio in flumine ſitientis. Quæro etiam, ſi furioſum domi habeas ſeruum, qui arma ad cędem quærat, num tu illum media in inſania in armamentarium deduceres? imo ne gladiolum quidem oſtenderes: nempe furor contrarius eſt rationi. Sic ſenſus noſtri furore pleni, qui aduerſus rationem aſſidue præliantur: his tu furentibus venuſtam obijcis puellam, quam cupiant, vt deinceps contemnant: mirabuntur omnes rem: nec illa minus, quæ amatur, tanquam marmoreus eſſes factus, vel vmbram hominis videret: Magna certè dubitatio, ne in illicita & inconceſſa impetus fiat. Venire igitur in dubium, quid actura ſit furioſa ſenſuum familia, quum pabulum adſit furoris, cuius laudis eſt? Nam, vt euadat periculum, cui ſponte ſe quis obiecerit videns rarum quenque ex illo enatare, fortunati nomen induet, ſapientis amittet. DIO. Ergo aduerſus ſenſuum illecebras repugnare non potero? MAR. Malum ni poſſis, quod etiam imbecilliſſimo cuique aduerſus fortiſſimum contingit? DIO. Quin etiam vincere potero. MAR. Beatus eſſes, ſi vincere poſſes tantummodo, ac non etiam vinci: veruntamen ſi vincere exoptas, eripe te fuga ab hoc hoſte quàm potes longiſſimè: ſin te obijcis illi tanquam repugnaturus cominus, facile capieris. DIO. Quod genus hoſtis mihi narras? MAR. Huiuſmodi, quod terga vertendo debellabis: ſin congredieris, propius eſt, ut uincaris: nec id mirum, nam venena etiam quis tutò vincat faciliusque victoria, ſi deſerat, non ſi contrectans aduerſus illa remedijs ſe muniat: tunc enim in apertum diſcrimen ſalus vocatur. DIO. Ego tamen (vt idem iterum atque iterũ repetam) arbitror inueniri poſſe non neminem, qui nitidiſſimã amans puellam ne digitulo quidem ſummo cupiat eam attingere: tantum in humano animo colloco virtutis. MAR. Pertinax es, vt video, duræque (vt aiunt) ceruicis: vnde enim inuenietur homo ſic agens? ſed fac inueniri: oẽs putabunt ligneũ eſſe quoddã, aut marmoreum

ſignum,& forſitan quiſpiam veluti ſtuporem quendam, qui nihil videat, nihil audiat, nihil ſentiat (& ſi ruſticius id ſit dictu, dicam tamen) libẽter proiecerit in olidam & bene profundam lacunam, miſericordiæ ſcilicet cauſa, ſi forſitan illic conuolutus recipere hominis ſenſum poſſit, & veternũ deponere. D I O. Siccine agis? M A R. Sic ago, quia cupio te commonefacere, ſententiã hanc tuam, quam in amore dixiſti, minus naturæ congruere, minus etiam conuenire hominum opinionibus, qui ita exiſtimant, quòd quemadmodum nulla eſt ebrietas ſine vino, vel ſi eſt quædam de alijs potionibus, non tamen ſumma & perfecta, ſic omnem maris, & fœminę amorem caſſum & imbecillum eſſe arbitrantur, niſi veneris cõſenſus adſit: hunc enim perficere, quod in amore mancum fuerat & debile. Sed nolo tecum contendere diutius, amici enim ſumus. Itaq; do hoc non modò tibi, ſed etiam tui cauſa pluribus, vt ament, quemadmodum a te deſcriptum eſt temperantéſq;, vt ſunt, ita etiam exiſtimentur. Tu hos fœlices putas? Eſt enim fœlicitas finis actionum noſtrarum: ad hanc quæcunq; gerimus referuntur, ipſa autem nunq; alio refertur: ideo votis omnibus, vt ſupremum bonum, expetitur, & eius conſequendæ cauſa omnia comparantur? Tu igitur ſic cum mulieribus agentes fœlices putas. D I O. Equidem puto. M A R. Nę, ſi ita eſt, perpetuam vellem eſſe hanc fœlicitatem: ſed quàm diu manebit? non veniam ad aliam mulierem, quàm ad Helenam tuam laudatiſſimam formæ bono: tametſi quidam non improbatus omnino auctor tradiderit candidulam tantũmodo fuiſſe, procero collo, voce canora, veluti Cycni filiam. credamus nos tamen Homero magis & famæ tot annorum: fuerit, vt a te dictum eſt, pulchritudinis lumen, adeo vt raptor huius Alexander viſus fuerit cunctam Græciam populari. Sed iſtam ipſam conſenuiſſe num te latet? de qua egregius Poëta cecinit,

> Fleuit, vt in ſpeculo rugas conſpexit aniles
> Tyndaris, & ſecum cur ſit bis rapta requirit.

Sed non illa tantùm, imo quilibet admirãs diceret: ergo vetulæ huiuſ gratia, & propter canos hos & rugas decennali bello Aſia, Græciáq; conflixit, euerſum Ilium, & neptunia Pergama conciderunt? D I O. Non rectè in argumẽto verſaretur qui ſic diceret: nõ enim pro ſene pugnatum eſt, ſed dum viuum ſpiraret oculis decus, & effulgeſceret vndiq; læto frontis lumine. Res autem perinde eſt, ac ſi quis flores deſpiciat languidos iam arefactoſq; contẽplatus, nec conſideret quomodo eniteſcerent antea, quãq; tunc ſpectantiũ oculos demulcerent: non enim parum ſic agens abſurdus eſſet. M A R. Imo prudentiſſimus omnium hic vir eſſet, ſi faſtidiret omne, quod ſpeciem habeat tam facile ſponte ſua labentem: debemus enim de fœlicitate omnes eſſe ſoliciti, quæ ſi deſinere poteſt, fœlicitas nunquã fuit: quãdoquidem hoc fœlicitatis eſt præcipuum, ſecuro & inexpugnabili bono eſſe ſeptum. Sed vides ipſe incõſtantiã rei: nam qui Helenam florẽti in ætatula amauerit, nunc ſenio affectam aſpicere haud ſuſtineat. D I O. Ne fueris admiratus, dicetur enim non eſſe hanc Helenam illam. M A R. Quid cauſæ? An quia ſpeciem deturparunt anni, & cutis ipſa ſuũ variauit aſpectum? D I O. Rem tenes. M A R. Attamen eſt hæc Tyndaro prognata, Iouis & Ledæ filia, Menelai vxor, rapta per Paridem, & a cũcta Gręcia mille nauium claſſe vindicata, Homerico inſignis præconio. D I O. Eſt profectò, neq; enim verum inficiabor. M A R. Ergo eadem eſt mulier,

mulier, q̄uis flacceſcente forma: ſicuti flores, q̄uis emarcuerint, ijdem tamen flores, & tamen ſicuti ipſis floribus, ita in mulieribus: deſeruntur enim vbi color exciderit. Hinc illa anus in comœdia conferens cum iuuencula quadam ſermonem,

Vide (inquit) quæ ſim, & quæ fui ante?
Nihilo ego quam nunc tu amata ſum, atq; vni modò geſſi morem,
Qui pol me, vbi ætate hoc caput colorem commutauit,
Reliquit, deſeruitq; me, tibi idem futurum credo.

DIO. Omnino (vt te abſoluam) nemo libenter rugas, & canos amauerit. MAR. Quò igitur pertinebat illa tua oratio, dum diceres in mulieribus amari præcipuè ingenium earum, modeſtiam, pudorem, fidem, mores deniq;, & virtutes, & ſuauem vocis ſonum: hæc enim meliore inſunt nota ſub ipſis canis atq; rugis? Anum igitur mulierem optimis præditam moribus, ſuauiſſimè colloquentem magis atq; magis amaueris, q̄uis edentula ſit, & pro aureo argenteum crinem oſtendat. DIO. Longè abſit, vt nudam dentibus mulierem amare poſſim. MAR. Quid? tu virtutem concidere cum dentibus putas? DIO. Nequaq̄ hoc puto, ridiculum enim eſſet. Sed illud exiſtimauerim, quòd in formoſo corpore virtus magis eniteat, & oſtendatur gratior. MAR. Caue, ne abſurdè te habeas magis, ſi exiſtimaueris a forma corporis ornamenta quædam ducere virtutem, quum ipſa omni luce prius refulgeat. Sed nemo (mihi crede) rationem ducit virtutis in mulieribus: ſola pulchritudo, quæ præcipua eſt in illis, vt tu dicebas, præcordia iuuenum inflammat: neq; id latuit ſummum illum poëtam noſtrum, cuius tale eſt carmen in duodecimo (vt opinor)

Indum ſanguineo veluti violauerit oſtro
Si quis ebur, vel mixta rubent vbi lilia multa
Alba roſa: tales virgo dabat ore colores.

Hic de moribus & virtute mentio nulla, ſed tantum expreſſa imago quædam pulchritudinis: magnus enim decor ille, vbi viuax rubor genarum candorem accendit, & ob id ſubtexuit idem poëta,

Illum turbat amor, figitq; in virgine vultus.

Quid ille alter, qui dixit?

Nequitiam fugio, fugientem forma reducit:
Auerſor morum crimina, corpus amo.

Apertè (vt opinor) fatetur ſe damnatis moribus vi formæ trahi, tanq̄ captiuum: hinc etiam dicebat,

Odero ſi potero, ſi non, inuitus amabo,
Nec iuga taurus amat, quæ tamen odit, habet.

DIO. Attamen ex aduerſo inuenies quoſdā dicere, ſe non minus mulierum virtutibus, q̄ forma eſſe captos. Et mihi contigit vidiſſe ſæpius mulieres non nullas corpore ſatis informes ardenter peramatas a quibuſdam, vel propter canendi peritiam, vel pangendi carminis ſtudium, vel lanificij induſtriā ſingularem, vel propter tale quid aliud: ſic ingenij bonum illis vicem pulchritudinis corporeæ præſtabat, vel efficiebat forſitan, vt formoſę viderentur, quum non eſſent, quod oſtendit illud, quod eſt a lyrica Sappho ad Phaonem: erat enim Sappho, (vt ipſa inquit) difficilis formæ,

At quum me legeres, etiam formoſa videbar:
Vnam iurabas vſque decere loqui.

MAR. Hoc vltimũ puto verius, vt formoſæ apparerent, quum non eſſent: nam antea diſputationis huius initio conſenſimus plures turpium mulierum eſſe amatores, quum tamẽ illis non turpes videantur: cæcutientes enim amor facit, & iam vulgi ore iactatur ſermo, nõ eſſe pulchrum, quod eſt pulchrum, ſed quod placet. Neq; ego nego amari in mulieribus mores, ſed mores ſolos amari niſi accedente pariter corporis ſpecie, quæ etſi non inſit, ineſſe tamen amatoribus videatur. At ſunt qui dicant, ſe non mulierũ forma, ſed moribus tangi. Credo fortaſſe id illis videri: ſed examinent ſe ipſos & excutiant, ne fallantur, & ignorent quales ſint: hoc autẽ examen, vt perquirant ſecum, an mulierem canam & rugoſam virtute tunc auctam, & forma defectam poterunt amare: ſi inuenerint non poſſe, apparebit perſpicuè in quam partem amore ferantur. DIO. Nihil eſt quòd diutius hanc rem ſecum euoluant, hoc enim audito clamabunt ſcio omnes, ſe roſam diligere, nõ ſpinam: non enim minus graue illis videbitur mulierem anum cõplecti, quàm ſi ſtimulum induerint, ne ſi anus illa quidem tot numero virtutes habeat, quot canos atque rugas. MAR. Non igitur virtus, ſed facies in pretio eſt, & amatur, quamobrem diſcedit amor abeunte illo, propter quod aderat. Sed viſne iam colligamus, quæ diſputatione hac confecta ſunt nobis? DIO. Volo. MAR. Mulierẽ igitur non eſſe propter commixtionem corporis amandam adeo ipſe copioſe & eleganter docuiſti, vt nihil addi poſſit: ne ingenium quidem & mores ſpectari, ſuperior (vt mihi videtur) ratio ſatis luculenter expreſſit. Reliquũ eſt, vt cauſã amori præbeat ſola corporis formoſitas: hãc enim tu magnifaciebas. DIO. Et nunc etiam magnifacio, hanc colendam arbitror, & diuinũ quoddam in hominibus eſſe bonum puto. Idem credo videri cæteris, niſi ſint cæci, vel tenebræ ſe circunfundant: nã tunc pulchritudo deliteſcit. Recteq; videtur dixiſſe mulier illa, quæ quum a Philippo Rege Macedonum inuita traheretur, Dimitte me (inquit) nam inter mulieres nihil ſublata intereſt lucerna. MAR. Iamdudũ intelligo, quòd præſens ſermo ad oculatos pertinet, & vbi pulchritudo in conſpicuo poſita eſt. Attamen noli nocturnũ tempus tam valde contemnere, quod multis gratius diurno, qui pro minimo habent pulchritudinem muliebrem videre, modò inter manus illam habeant: horũ iudicium forſitan a tuo diſcrepat. Sed miſſos facio cæteros, de quibus nondum compertum habemus, quid ſentiant, ſciam certum poſtquam audiuero: ad te venio, qui pulchritudinẽ corporis multis efferſ ſermonibus. Ego tamẽ antea oſtenderam fluxam eſſe hanc, & fragilem, & caducam, & nullius arbitrabar prudentiæ flagranti inſequi cupiditate quod tam celeriter auolat vnà cum ætate, vt penè dici poſſit, antequam floruerit, defloruiſſe. An non hæc dicta ſunt? DIO. Dicta. MAR. Illud quoq; poſſum addere, de quò ipſe me nuper admonuiſti, tam eſſe anguſtum pulchritudinis bonũ, vt magna temporis parte lateat, ideſt inter noctis tenebras, nec eũ attingat, cui caſu vel culpa oculi ſint erepti. Sed omitto iam hoc, ſi parũ cõmouet. Illud explanes mihi velim, quo modo exiſtat formoſitas corporis: credo enim te bene intelligere, poſtquam illam tanti facis. DIO. Expediam paucis. Quicunq; aptam induit membrorum figuram vnà cũ coloris venuſtate, is formoſus erit corpore: vt enim

omnia

omnia circumſpicias, his duobus tantùm reperies formoſitatem corporis extra re, ex lineamentis ſcilicet, & colore, vtriſq; præclaris. M A R. Formoſitatem quidem corporis rectiſsimè deſcripſiſti: itaq; ad eius intelligentiam nihil amplius inquiro. Quãq; hæc tua deſcriptio Ariſtoteli forſitan non probaretur, qui pulchritudinem ait eſſe in magno corpore: paruę autem homines ſtaturæ venuſtos dicit eſſe & aptos, non pulchros: & ne quis error relinquatur in nomine, magnitudinem intelligit eam, quæ congruit naturæ humani corporis, non qualemcunq; magnitudinem: nam immoderatam & excedentem ne ipſe quidem Ariſtoteles probaret, ſed iuſta corporis magnitudo in maſculo & fœmina plurimum affert dignitatis. Hanc autem magnitudinem deſcriptio tua non complectitur, D I O. Licet ab Ariſtotele diſſentire, ſi mediocris ſtaturæ homines pulchros non putauit, modò teneant ea duo, de quibus dixi. Eos autem, qui inſigniter parui ſunt, non eſſe pulchros concedo, quia etſi habeant apta ſibi ipſis mẽbrorum officia, non tamen apta ad totum humani corporis ſtatum, qui debuit eſſe procerior. M A R. Inficiari tamen non potes, quin ſpecie præcellant corpora grandiora: ſic Mantuanus Homerus laudat Dianam, cui oberranti per montium iuga mille ſequutæ

Hinc atq; hinc glomerantur Oreades, illa pharetram
Fert humero, gradienſq; Deas ſupereminet omnes.

Et de Turno illud quoq; dictum,

Ipſe inter primos præſtanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice ſupra eſt.

Et de Anchiſa nónne audis eundẽ poëtam ſub perſona Euandri canentem?

Mirabárq; duces Teucros, mirabar & ipſum
Laomedontiaden: Sed cunctis altior ibat
Anchiſes. Mihi mens iuuenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ coniungere dextram.

De ipſo quoq; Laomedontiade Priamo, quem ipſe magnũ innuit extitiſſe, dictum legitur, Species Priami digna eſt imperio. Sed & illa penes eundem poëtã percunctatio Didonis ab Ænea, Quantus Achilles, ad magnitudinẽ corporis refertur, nam ex Lycophronis poëtæ teſtimonio is nouem pedũ fuiſſe perhibetur. D I O. Quid prohibet mediocris ſtaturæ homines eſſe pulchros, & ſi his alij, quos proceros ponimus, ſint pulchriores: ſunt enim in pulchritudine gradus. Multæ enim variæq; pulchritudines ſunt, quæ diſſident inter ſe non communi illa forma, vnde pulchritudines ſunt, ſed maioris minoriſq; pulchritudinis diſcrimine. Sic Nirei pulchritudo ab ea, quæ in Achille fuit, diſtabat, non quatenus pulchritudo, ſed quia minor vna, maior altera, M A R. Si Ariſtotelem non tenes, quid Galeno facies magnę quoq; auctoritatis viro, magniq; nominis? Is in libro, qui inſcribitur Traſybulus, ex tribus conſtituit corporis pulchritudinem, ex vegeto colore, ex moderata carnis copia, ex congrua membrorum coagmentatione, ſentiens (vt opinor) gracilia & obæſa corpora nõ poſſe dici pulchra, quãuis egregie ſint colorata, & membra ſibi ipſis proportione reſpondeant. D I O. Ego ex duobus tantùm pulchritudinem conſtare affirmo, ex colore, & mẽbrorum cõgruentia, nihil addo tertium. Sed vt effugiam laqueos, eam congruentiam membrorũ voco, quæ naturali diſpoſitioni aptatur, figura, numero, ſitu magnitudine,

mole,compoſitione.Q uamobrem ſi me interrogabis de paruis corporibus,
de gracilibus,vel obæſis,num pulchra,facile eſt reſpondere non eſſe pulchra,
quum careant membrorum congruentia,quæ iuſtam molem, & magnitudi-
nem requirit. M A R. Tu igitur illis duobus diffinis pulchritudinem,linea-
mentis ſcilicet,& colore? D I O. Diffinio equidem. M A R. Recipio hoc:
admiror tamen,quomodo commendare tantopere hanc poſsis. D I O. Ego
vero neutiꝙ commendauero, res enim ſe ipſam commendat: nam congrua
membrorum deſcriptione non aliud quidꝙ videtur eſſe præclarius, nec eo
ornatu, qui de coloris venit lumine: hæc per ſe ſingula mirificè oblectant,
quantò magis vtraq; copulata videor facere poſſe magni? M A R. Mihi verò
nihil tam vulgare videtur, ꝙ ipſa corporis pulchritudo: hanc enim homun-
culi quidam poſſunt nobis paruo negotio tradere. D I O. Q ui nam hi?
M A R. Pictores hi ſunt,& ſtatuarij: nulla enim imago eſt ab illis, quæ non
æqua habeat lineamentorum ſpatia, & gratiam colorum. Si igitur admira-
biles ſunt hi viri, quid de populo noſtro exiſtimas, qui nullam legem poſuit,
per quam huiuſmodi artificibus prȩſtantes aliquos honores deferre ſit neceſ-
ſe? D I O. Sapiens videtur fuiſſe. M A R. Q uæro etiam,num tu ſi liberos
habeas, pictores effici hos velles? vel num pictoris filiam in matrimonium
ducere? D I O. Ne ſomniare quidem id vellem. M A R. At vide, ne ſi pi-
ctor audiat loquentem,ſperare aliquid de ſe incipiat, & ſibi ipſi confidere:nā
dum diceres formam eam,quæ coloribus,& lineamentis tenetur,eſſe magni-
faciendam, artem ſuam ornari per te arbitraretur. D I O. Fruſtra arbitra-
bitur: huiuſmodi enim hominem digitorum artificio victum ſibi parantem
non magnopere curabo. M A R. Cur non tandem curabis? non enim decet
te nobilitatē,genus, diuitias inuidioſe opponere, ſed ratione confligere opor
tebit: ſi enim aurū amares,& nactus eſſes homines quoſdam,qui nóuo artifi-
cio aurum proferrent quotidie,nullo tuo ſumptu & labore,nonne hos multi-
faceres? D I O. Si tales viri inuenirentur, magno eſſent vndiq; in honore.
M A R. Si virtutis amore tangereris,vt certè tangeris,poſſes ne virtutis præ
ceptores contemnere? D I O. Hos parentum loco habendos duco. M A R.
Eodem modo,quia ſecunda corporis valetudo curȩ eſt tibi,eos,quorum præ
ceptis & amiſſam deducere,& prȩſentem cuſtodire potes, in honore habes.
D I O. Et medicos quidem ipſos honorauero. M A R. Q uomodo igitur
accidit hac vna in re,vt formoſa ames multum corpora, eorum autem artifi-
ces non magnopere cures? D I O. Hæc aduerſum me, recte iaculareris, ſi
conceſſiſſem tibi me ſtatuas & imagines amare,ſed ſi non conceſſi,fruſtra me
iaculis tuis petis. M A R. An obſecro ſtatuas & imagines non amas? D IO.
Non tam valde amo. M A R. Nec ego tam valde te intelligo: ſi enim for-
moſitas corporum tibi procreat ardorem,non video, cur imagines ex arte fa-
ctas,& pulchritudine præcipuas amare non debeas. Rurſus compellor redi-
re ad pictorem, qui pro imaginibus ſuis verba faciat: aduerſus quem iam
cauſam tuam meditare. Q uò enim confugies,ſi ad te adeat ille cum hoc ſer-
mone? intellexiſſe, quòd mulierū ſummus eſſes amator, non aliò ſpectantē,
ꝙ ad membrorum aptitudinem & coloris bonitatem: itaq; oſtendere velle
ſe tibi quæ pingeret corpora, vt ea pariter ex decenti ſpecie adamares. Re-
ſpondeas fortaſſe, illa ſua omnia ficta eſſe, non vera, ille autem maiore ad-
huc amore

huc amore digna fore contendet, quia illa ficta veritatem vincerent, vel exæquarent. Et ne officinam contemnas, ſubijciet mulieres habere ſe coartifices pulchritudinis: hanc enim illas non minus pyxide & manu ſibi acquirere. Paucæ enim ad ſe comendum & poliendum contentæ ſunt ſpeculo perlucido, & aqua puriſſimi fontis, & his duobus tantùm auxilijs pulchritudine eminere contendunt, ſed confugiunt fere omnes proprij coloris inopia ad purpuriſſum, ceruſſam, & mille alias offucias ita, vt non multum a pictis differant tabellis. Hæc ficta (inquiet) pulchritudo pro vera ſe oſtendens te non ſemel forſitan cepit: ideo non meam refugere oportet, quia ficta ſit: quin gratior eſſe debet, quia non eſt impudens, ſed ſimpliciter fictam ſe fatetur. Hæc vbi audieris, quid tunc ages? DIO. Explana ipſe pro me quid agerem. MAR. Ires (vt opinor) & hominem in officinam ſequereris, Idoláq; omnia eius diligenter contēplatus coleres, atq; ita fœlici amore potireris. An non te in hac ſententia manente totum ad ſe raperent antiquorum artificum opera ſi extarent? veluti Myronis ex ære Bucula, tot auctorum carminibus celebrata, vel Satyrus, quem argētea in patina quieſcentem collocaſſe verius, quàm cælaſſe creditus eſt Stratonicus, vel Timomachi Medea aſpectans in liberos diſſimili affectu pietatis & ſæuitiæ, vel Apoxyomenos. i. ſe ipſum diſtringens, quem ante thermas Agrippę poſitum Tiberius imperator amore eius incenſus abſtulit ſubſtituto alio ſigno, mox magna populi Romani querimonia cōmotus repoſuit. Demum alia infinita tanta arte & ingenio conficta, vt naturam ipſam exæquarent, de quibus etiam veterum ſcriptorum monumenta loquuntur. Veruntamen quoniam illa obliterauit dies, vel fortuiti caſus abſtulerunt, vetera tibi non obijcio ſimulacra. Sed quid dices ad recentia hoc ſeculo nata, noſtrorum hominum elaborata manu, veteribus haud inferiora? & ne longius abeas, habes hoc loco marmorea hæc ſigna molliſſimè fabrefacta, vt vides, ſingula adeo, vt tanquam ſpirantia poſſint fallere: & in pleriſq; eorum mirari poſſumus venas, neruos, capillum, & minutiora quæq; diligenter expreſſa: licet hæc colas, & ab illis nuſquam diſcedas. DIO. Præclaram rem exiſtimas me facturum? MAR. Iocari tibi forſitan videor, ſed tamen ita res habet. Nam ſi lineamentorum approbas pulchritudinem, eiq; amore affigeris, quid aliud fieri opus eſt, niſi vt amori tuo obtemperes, perſequētem nobilium artificum tabulas & ſigna, vbicunq; ſint, ſiue locis publicis, ſiue priuatis? Nam ſi intelligerem te auro atq; argento abundare, ſuaderem, vt coëmeres etiam, & quæ ex his maximè placerent in cubiculo collocares, & in peregrinationibus circunferres, quod Tyberium, & Neronem Cæſares factitaſſe traditum eſt: ſtudioſi enim erant huiuſce pulchritudinis, quam tu tantopere laudas, nec diſſimulare poterant aut volebant: nec quiſquam vt probum obiecit, cum innumerabiles eſſent illis temporibus magni illuſtréſq; viri, & ante etiam fuiſſent, qui eiſdem cupiditatibus tenerentur. Iure igitur tu idem facies, & exemplo, iudicabiſq; ob id forſitan vetuſta ſecula noſtris fœliciora, quia his delitijs magis abundarent: multa enim ex ære Corinthio ficta cælatáq; extabant,

Et cum Parrhaſij tabulis, ſigniſq; Myronis
Phidiacum viuebat ebur, nec non Polycleti
Multus vbiq; labor, raræ ſine Mentore menſę,

Vt inquit

Vt inquit Satyricus. Quocunq; aſpexiſſes, occurrebant ſimulacra Deorum, hominum, animalium, reliquarumq; rerum: his fora, porticus, delubra, theatra, balnea, horti, domus, villæ detinebantur. Fac ergo quod dico, non diffugiens auctoritatem illorum temporum, & hominum. Soli Iudæi inter nationes nihil fuſile, & ſculptile habere volebant, nec penes ſe extare patiebantur: nullum totis Hieroſolymis ſimulacrum videre licebat, non in ſacro, non in prophano, non in publico, non in priuato. Quamobrem, quum Herodes rex aquilam auream ingentem, ſupra fores tēpli collocaſſet ad ornamentum fani illius, adeo id acerbè tulerunt, vt manu facta populariter inde eam deturbarint, & cōminuerint, nullam ſalutis ſuæ rationem ducentes: iuſſi deinceps Cæſarum imagines recipere, arma ſumere maluerunt, Et agebant hoc quidem literam diuinæ legis mordicus tenentes, a qua nequeunt cōuelli. Nos autem, qui ſenſum magis legis, quàm literam proſequimur, ſimulacra recipimus, modò ne quis ea habeat Deorum loco: hæc enim vna fuit prohibendi ratio, ne ſcilicet imitaremur gentes cæteras, quæ ſimulacra quorundam hominum, imo & animalium, vt Deos, venerabantur. Hærebant nanq; ſtatuarum corporibus praui quidam Dæmones & illinc reſponſa petentibus & alia mira edebant. Diuinus igitur cultus illis tribuebatur, quod fieri lex vetat diuina. Cæterùm ſimulacra habere, vt ſimulacra, prohibet nemo: licet tibi ea cō pares, & intimis ædibus reponas, hisq; ſpectandis animum atq; oculos paſcas, poſtquam pulchritudinem hanc corporum tanti facis. An non id facies? DIO. Vſq; adeo inſanus tibi videor, vt hæc faciam? MAR. Si ſapiens futurus es amando viuam mulierem ob corporis formam, non inſanus habeberis, ſi fictam eadem de cauſa amaueris: imo malle fictam debes, quia facillime mendo omni carebit, quod in veris corporibus neſcio an vnquàm acciderit: triginta enim numero adeſſe pulchræ mulieri oportet, vt iſtius rei æſtimatores aſſerunt, quorum vnum ſi defuerit, non eſt vndiq; perfecta illa pulchritudo: omnia autem facilius manu fingi poſſunt, quàm illa natura contingere. Deinceps quid inter hęc refert: nam vbi bèlle fictum quid videas, adeo confundas oculos, vt ſępius putes te viuū aliquid videre, laudabisq; figmentum, tanquā ita ſimile ſit vero, vt ipſum verum ſibi magis ſimile non videatur. Accedit nanq; ad pulchritudinem formæ ſubtilitas etiam imitationis, quę maximè in ficto tenet, & vehementer oblectat: hinc factum eſt, vt infiniti homines Gnidum olim properarent, propter Praxitelis Venerem, relinquentes (vt opinor) domi, vxores, filias, ſorores, & plurimas ciues ſuas eximia præditas forma: ſed fictam pulchritudinem illi magis amabant, & præſtantiorem iudicabant. Laudaſti nuper Argiuam Helenam, háncq; pulchritudinis iubar quoddam eſſe voluiſti: ſed non crediderim ad Iouis, & Lædæ filiam maiorem concurſum factum multitudinis, ſpectandi gratia, dum in humanis fuit, quàm multis poſt ſeculis, dum fuit Zeuxidis heracleotę: hanc enim ille temporibus ſuis penicillo genuit, de cuius pulchritudine poſtq; in vulgatum fuit, ingens confluxit multitudo, vt videret, quorum neminem admittebat, qui non pretium dediſſet: hinc Helena illa vulgo meretrix dici cœpta, vt Aelianus refert, quaſi quæſtum corpore faceret. Et ne leuiorem putes ob iſta amorem contigiſſe, multi etiam furioſe ſtatuas amauerunt adeo, vt eas amplecterentur, & oſcularentur; quorum nomina recenſet Athenæus

in eius

in eius conuiuialibus libellis, vt eſt in talibus curioſus. De nobili etiam illo Athenienſi adoleſcente quemadmodum bonę fortunę ſimulacrum in Prytaneo poſitum impatientius adamarit, penes eũdem Aelianum legere potuiſti. Quamobrem tradas te oportet ſignis & picturis formoſarũ mulierum, addo etiam virorum, modò formæ polleãt dignitate, quin auium quoq; & quadrupedum figuras belle expreſſas recipies: nam iuſta membrorũ dimenſio, & coloris bonitas, vtraq; naturam referentia in illis quoq; reperietur. Sed nec in aulæis intextum quippiam venuſtè, aut ære cęlatum, aut cera deductũ negliges, quin amoribus tuis hæc quoq; digna exiſtimabis. Eſto, nihil approbas fictum: natiuas corporum pulchritudines magis amãdas cenſes. Si id iudicij eſt tui, nullos iam tibi imitatores obiicio, imaginum omnium obliuiſcor, tametſi non libenter: ſunt enim ſuauia illa ad videndum. Attamen accedo iam tibi: veras & natiuas res ad amorem proponis. Quas? equidem, quin mulierum figuris viuarũ principem præbeas locum nihil recuſo: habent enim illæ faciem magis venuſtam, & magis illicem. Sed tamen alia quoq; plura, in aliquo honore apud te eſſe deberent propter corporum pulchritudinem, quam conſectaris. Mirarer non parũ, ſi Pauo apud te nihil poſſet tam inſignis ales, tot pennarum luminibus illuſtris: hanc tu auem deſpicies, quæ Gemmea vocari ſolet? cuius caudã natura tanti exiſtimauit (ſicuti Chryſippo doctiſſimo philoſopho viſum eſt) vt propter illam animal ipſum fabricarit: quomodo etiam non placebit Cycnus niueo candore notabilis? quem etiam Læda per amaſſe dicitur: aut Taurus? ſi modo tam formoſus eſſet, quàm is fuit, quem Iuppiter induit ob Europam: aut equus, ſi talem habeas, qualem carminibus ſuis Virgilius depinxit. Quid facies Pſitaco? qui, præter id, quòd humanas reddit voces ſi edoceatur, luculentam & egregiam nactus eſt formam, viridis toto corpore, niſi quod torquẽ ceruice oſtendit minii colore, quod ipſum decus auget: an non is quoq; in grege tuorum fuerit amicorũ? Pantheram ſi parare tibi poſſes, & eam manſuefactam, quantum placeret? nam illius niueum candorem crebri macularum orbes intertexunt. Idem de Tigride dico, quæ iiſdem oculis notata eſt. Quid demum (vt ad leuiora veniamus) ſi Platanum haberes, qualem habuit Xerxes, an non faceres idem quid ille? nam tantus ille Rex, dum aduerſus Græciam ingentibus cum copijs properaret, obuiam habuit in Lydia platanum, cuius magnitudine & pulchritudine delectatus manſit illic diem, & tabernaculum ſub arbore collocauit, torqueſque & armillas ramis ſuſpendit, deniq; diſcedens cuſtodem & curatorem platano, tanquam amicę, reliquit. DIO. Ridiculum id quidem, & a multis ſæpe deriſum. MAR. Tu verò (vt opinor) non irrideres, ſed ſimilia faceres. Non enim poſſes nobiliſſimæ arboris ſpeciem contemnere. Nam de vite aurea, quæ racemorum loco ſmaragdos, & indicos carbunculos, & alios pretioſos lapillos ferebat, ſub qua ipſi Perſarum Reges adeuntibus ſe præbere, & reſponſa dare ſolebant, non dubito, ſi videres, quin pręcipuo amore afficereris. Sed quid illa propono, quorum non eſt copia? Ecce tibi anulum hunc meum, quem ſcio omnino amaueris propter auri fulgorem, & quia etiam aliud lumen incluſum fert, gemmam hanc ſcilicet, & non putas ſuccenſere me iam tibi, quòd in hac manens ſentẽtia amaturus es magis anulum meum, quàm me? ille enim claram habet maximè ſpeciem & illuſtrem, ego verò

non

non adeo bonis corporis excello. D I O. Multa tu quidem proponis, quorum nihil facio, nec facturus eſſem. M A R. Aut de ſententia decedas oportet, aut id videbere facturus. Nam ſi formoſitas ſola corporis tanti eſt, vt vinculum eſſe debeat virorum fortium, vt omittam reliqua, picta, ficta, ſculpta, cælatáq; omnia colere oportebit. Ego tamen ancillulam frugi magis dilexerim, quamuis diſtorto corpore ſit & impedito, quàm illa omnia formoſa. D I O. Et hoc pariter ego ipſe potius facerem, quàm illud ſuperius. M A R. Quam autem cauſam afferre poſſumus huius meæ atque tuæ ſententiæ rogantibus: non enim dicemus, quin illa picta effigiem non habeant ſpectatu iucundam? D I O. Non dicemus: hoc enim eſſet oculis carere. M A R. Sed vt mente oſtendamus abundare, quid cauſę afferemus? Ego dicerem id contingere, quia pro minimo oculorum ducitur voluptas. Quid tu? D I O. Idem videor dicturus. M A R. Vides Saluſtium grauem hiſtoriæ ſcriptorem, dum de corruptis populi Romani moribus diſſerit, dicere Romanos in Aſiam tranſgreſſos ductante exercitum L. Sylla tum in omnem aliam licentiam irrupiſſe, tum cœpiſſe per id tempus ſigna, tabulas pictas, vaſa cælata mirari: hoc improbat ſcilicet, quòd mirabantur ea veluti quædam ſumma bona; adeo vt ex omnibus delubris raperent & auferrent: Hęc enim (vt mittam iocari) vt ludicra quædam habenda erant & ſpectanda, non autem debebant vincula eſſe amoris erga fortes viros. At illi magnifaciebant, & præ cupiditate ſine his eſſe non poterant: nimis igitur oculis ſe dabant. D I O. Ita videtur. M A R. Ne igitur mulierum pariter pulchritudinem magni æſtimaueris ob id, quòd moueat oculos iucundè: maiora ſpectare debet & meliora multo, quam colores & lineamenta, qui fœlix vir ſit amando futurus. Sed quid cætera perſequor, quum exemplo tuo te ipſum poſſim refellere? nam tu quoq; egregiam nactus es corporis formam: quid abnutas capite? quia ſcilicet oſtendere vis te illam contemnere, cuius contemptus ego quoq; teſtis accedo: cur enim te muſicis, palęſtræ, poëtarum carminibus tradidiſti? Cur philoſophorum literas attigiſti, magno ſumptu, maiore labore? niſi quia contemnis corporis tui formam, quæ etſi copioſa ſit, tamen ſi cum animi ornamentis conferatur, viſum eſt tibi quoddam bonum modicum & anguſtum, ideo plus aliquid corpore habendum putaſti: quamobrem quum tui corporis aſperneris bonum, quomodo aliena corpora iuſtè potes mirari? D I O. De mei corporis forma, deq; meis ſtudijs nihil attinet dicere: nam quid ſim neſcio, vel ſi eſſem aliquid, omittendum nunc cenſerem. Veruntamen illud ſummatim proferre poſſum, ſi mihi corporis adeſt pulchritudo, ſicuti dicis, ingrati animi eſſet non cognoſcere id Dei munus: ſin abſit, optare forſitan deberem, quandoquidem propter corporis pulchritudinem vnuſquiſq; redditur honeſtior. Illud enim magnum & pręclarum honeſti nomen, tam celebre, tantiſq; philoſophorum iactatum præconijs, ad pulchritudinem etiam corporis transfertur, quod Virgilianum illud indicat.

Dardanius caput ecce puer detectus honeſtum
Qualis gemma micat, fuluum quæ diuidit aurum.

Terentius quoq; elegãtiſſimi ſermonis poëta loquens de ſubdititio Eunucho

Hem tibi (inquit) Eunuchum
Quàm liberali facie, quàm ætate integra?

Ita me dij ament, honeſtus eſt. Et alibi eadem in fabella,
Ne comparandus hic quidem ad illum eſt, ille erat
Honeſta facie & liberali.

E conuerſo de vero eunucho verba faciens, quem vietum, veternoſum, deformen facit, inhoneſtum vocat,

Illúmne obſecro
Inhoneſtum hominem, quem mercatus eſt heri, ſenem?

Quòd ſi honeſtatis pars eſt pulchritudo, iure videor & in me poſſe amplecti, & in alijs amare, quid enim honeſtate melius? Ipſi quoque oratores ſolent pulchritudinem corporum ſuſcipere, & huic laudationem dicere, quod non facerent, niſi & honeſtè ea dici et audiri putarent. Declaratum id quoque conſenſu populorum: nam olim penes Eleos, Leſbios, Tenedios proponi ſolitum certamen pulchritudinis inter mulieres accipimus, magnóque id peragi ſtudio, quod oſtendit quoque rem honeſtatis fore participem. MAR. Poëtas, & oratores, & populos arbitratu ſuo ludere ſinamus, quandoquidem illud conſtat honeſtum in virtute animi ſitum eſſe, ideo nec honeſti participem eſſe corporis formam: niſi forſitan iuuat honeſtum vocare quodcunque ornat: ſed ornant etiam minima bona. Neque ego abnuo corporis pulchritudinem eſſe bonum, ſed vile, tenue, anguſtum, leue, & volaticum prædico bonum: cui ſi quis præcipuo amore affigitur, longè abeſt, vt honeſtior ſit ipſe, quin potius nequior. Nemo eſt paululum habens humani cordis, quin ſapientiam animi ſibi potius exoptet, quã hanc corporis claritatem: nemo, qui non fidum habere malit amicũ, quã formoſum. Omnia hæc noſtra corporis bona, ſimulac in conſpectum venerint virtutis, concidunt, & vix apparent pręillius fulgore & lumine, pudeat tunc eorũ vilitatis ſeu potius peruerſitatis noſtræ, ſi quid vnquam illis detulimus. Nam quanta peruerſitas proponere ſibi ad amorem infima, quũ liceat vti ſupremis? Hinc periti & ſapientes viri, vbi in claro, fortique viro prædicant pulchritudinem hanc corporis, parcè id faciunt, nec immorantur, quoniam vident id quoque paruum eſſe bonum: hæc potius eſt laus epheborũ, & mulierum. Virgilius nuſquam hanc dat Æneæ, niſi quũ amatur a muliere, multiſque id agit verſibus, quoniã fabulæ, quæ tunc erat in manibus, ſeruiendũ fuit. Non admiror autem inter Græcos fuiſſe quoſdã, qui certamen pulchritudinis mulieribus inducerẽt ita, vt de ea inter ſe iudicio cõtenderent: mirarer potius, ſi in tanta populorũ inſcitia, nihil a quoque ſtultè factum eſſet. Quid enim ſtultius, quã quũ virtutis certamen eſſe debeat inter homines, id ponere in formoſitate, quæ nõ ab animi virtute proficiſcitur, ſed naturę munere cõtingit? Rectius nõnulli Barbari, qui temperantiæ inter mulieres certamen eſſe voluerunt, ingentibus propoſitis præmijs ei, quæ viciſſet: quoniam pulchritudinem ſatis adeſſe arbitrabantur, vbi temperantia accederet: hac autem remota turpiſſima fore omnia. Atqui iam vereor, ne vterque noſtrum habuerit ſe ab initio huius diſputationis abſurdè admodum, atque ridiculè: ego enim principio tueri cœperam amorem illum, qui voluptate corporis maxima ex parte conſtabat, & ad quam amatores penè omnes mulierum feruntur. Oppugnaſti tu confeſtim hanc ſententiam meam vehementius, & vt verè loquar, delectabat me plurimum oratio tua, qua illam alteram orationem meam, veluti laſciuiæ patronam, meritò & iure refellebas, dum aduerſus corporis

voluptates, grauiores animi collocares, quas quum nobiles eſſe diceres, puras, lucidas, diuturnas, elegantes, graues, & virtutis dignitate, gloriæq; ſtudio facillimè quoſlibet tolerari labores, videbare mihi altius ſcandere propter maieſtatem rerum illis vocibus ſubiectarum: oculi tunc etiam tui, quos in nos intendebas, clarius ardebant. Itaq; orationis huius magniloquentiæ concedere coactus, de gradu pulſus ſum ne audens quidem recuſare, quin pecudis eſſet voluptarius ille amor, quem complectebar. Poſtea, dum proponeres velle te inducere laudabile aliud amandi genus, expectabam ex ſermone tuo me ad fœlicitatem ipſam peruenturum, talem ianuam patefeceras, nec ſpem hanc vlla vendidiſſem pecunia, adeo magnifaciebam. Iam animo intentus eram in craſtinum diem, quem putabam optimo auſpicio exoriri mihi, vt a quo inciperem toto animi nixu perſequi, quod mihi oſtenderes ſermone amari oportere: cogitabam enim, vt magnus euaderem & conſpiciendus: nec celare inuidioſè talia erat in animo, ſed palam facere omnia, & ciuibus meis illa proponere, vt qui ſubſequi vellent, eadem mecum fœlicitate fruerentur: ſic enim & antea pollicitus ſum. Sed ecce theſauri (vt aiunt) in carbones verſi: nihil propoſitum eſt a te, quod mediocri ſit ſtudio dignum: nam ſubinducta perſona dialogum recenſuiſti penè comicum, cui ſi fidem haberemus, mulieres vſque ad vltimam earum ſenectutem, ac tantum non tumulo conditas, amare cogeremur: quin etiam ſtatuas ipſas & picturas colere oportebat. At ego tali quadam ſpe detinebar: Adoleſcens hic proponet aliquod ad amorem nobis quod ſit hominis animo longè præſtantius, dixit enim aberrare animum, dum bonum ſuum peteret a ſenſibus, quibus ipſe multò emineret. Præclariſſima ſententia, quæ oſtendit ſanè hunc maius aliquid intueri: nunquam enim adducetur, vt amorem oculorum & aurium probatione excitatum, laudabile putet eſſe hominis bonum. Ego ſic cogitabam: tu autem aliter agis, nam primò ſenſus deſerens, non multò poſt in eoſdem tanquam in orbem obambulans recurris. Nihil ad hæc reſpondes? fortaſſe mentem tuam iam inuadit imago magnorum & excellentium virorum, qui quantum poſſunt animum ſeducunt a corporibus, & cum hac diuina ſui parte ferè ſemper verſantur: quin etiam plærique eorum adeo contempſerunt videndi illecebram, vt oculorum orbauerint ſe aſpectu, quò plus animo viderent. Traditum eſt etiam viros ſapientiæ ſtudioſos olim gymnaſia eorum, & muſęa ab vrbibus collocaſſe procul, veluti auertentes ſe ab omnibus, quæ oculos auréſq; laceſſerent: noctem etiam amicam ſtudijs arbitrabantur, tanquam tenebrę ille, facerent ad percipiendam ſapientiam, ménsq; perſpiciendis rebus intenta in alto illo rerum ſilentio oculis tunc quieſcentibus clarius ſuo munere fungeretur. Num horum recordatione pudet te, quòd fœlicitatem quandam collocaris in ſpectanda corporum pulchritudine? quum præſtantium virorum exemplo deceat potius oculorum ſenſum contrahere, vt quantum fieri poteſt illo quàm minimè vtentes, longè melius animo cernamus. Inſcripta in templo Appollinus penes Delum multa fuere: inter cætera id quoque. Pulcherrimum id, quod iuſtiſſimum. Optimum ſoſpitatem habere. Iucundiſſimum re amata potiri. Sed errauit inſcriptor iſte templi, quòd ſeparauit hæc tria, quæ coniuncta ſunt natura: vnum nanque & idem eſt pulcherrimum, optimum, iucundiſſimum, quod forſitan alia in parte horum ſermo-

rum ſermonum elucebit. Sed quod ad præſentem attinet locum, non poteſt dici iucundiſſimum re amata potiri, niſi ametur id quoque, quod pulcherrimum eſt, & optimum, cui non adiuncta voluptas eſt, ſed totam in ſe ipſo poſſidet voluptatem. Quamobrem ſi amori huic tuo ne voluptatis quidem principatum defendere potes, quanam alia ratione potius extolles? DIO. Cogito quibus increpiter a te in rebus, & quare, neque id omnino ingratum: attamen ſcias non eſſe hanc ſententiam meam, ſed alterius. MAR. Deitaiuti ſcilicet: an non hunc dicis? DIO. Fuit Deitaiuti, ab illo enim audiui, & ſequebar ego: nunc autem, poſtquam confracta eſt & repudiata, nolo vt illius ſit, nec mea, ſed cuiuſdam alterius. MAR. Quis ille? DIO. Dicam quis ſit ſigno, non nomine: eſt ruffo vultu, ſubcriſpo capillo, hiſpidis genis, gracili crure, mediocri ſtatura, tenes ne? MAR. Nondum. DIO. Ventricoſus, podagroſus, libidinoſus, ſcabioſus, rugoſus, vinoſus. MAR. Adde etiam odioſus, vt ſummam expleas nominum ita deſinentium. DIO. Et rectè id etiam pro nota addi poteſt, odioſus eſt enim omnibus. MAR. Hui quàm plenus eſt iſte bonarum rerum omnium. nondum tamen noui, quem dicas, multi enim tales. DIO. Sed non tam multi falſa teſtamenta ſupponũt, & pupillum compilant. MAR. Ne pergas longius, iam teneo. DIO. Huic hanc aſcribamus ſententiam, & ſi quid præterea in ſermone occurrerit indignum, minus rectè poſitum, in hunc tanquam in ſentinam fœdiſſimam vergamus. MAR. Fiat, ſi ita vis: ſed vereor, nemo credat hanc illius eſſe ſententiam, nec ipſe agnoſcat, malíque poëtæ exiſtimemur, qui non viderimus, quæ quanq; perſonam deceat oratio: quanuis hæc ſententia, quàm dixiſti, inferior ſit omnino hominis præſtantia, attamen aliquid in ea probi elucet, & tanquam magnanimum quoddam & generoſum, quale etiam in leonibus eſſe dicitur. Refugit enim fœdas illas & obſcęnas voluptates, quæ tactu, & corporum immixtione percipiuntur, ſolo ducatu vtitur oculorum, qui ex omnibus ſenſibus maximè puro ſpiritalíq; funguntur munere. Itaque ſententiam hanc ſi homini inquinatiſſimo omniúmque ſordium labe notatiſſimo addixerimus, vide ne parum auctoritatis ſit in fabula, vituperétque Theatrum, tanquam leonis pectus ſui vel aſino inditum fuerit. Quid autem refert ſolicitum eſſe, cuius hæc ſit ſententia, non vis iam eſſe tuam, nec Deitaiuti, ne ſit: finge te in hanc ſententiam tanque in ignotum nummum incidiſſe, quem humi iacentem ſuſtuleris: certè tu nummum ita caſu oblatum diligenter inſpiceres vndique, retróque, vt dicitur, & ante, & ſi te eius cognitio fugeret, adires menſarium amicum tuum, qui pro te videret, quem referret ſonum, & quanti ſit, ne forſitan falleret ære contaminatus, tanquam aureus eſſet totus, vel argenteus. Idem faciendum, vbi dogma aliquod occurrit ignotum, pertinens ad mores, diligenter tentare id conuenit, & examinare, & maior quàm in nummo ſuſcipienda cura, quia maiori detrimento fallit. Nam nullum periculum eſt ſuſcipere manu, et tractare adulterinum nummũ: ſed iniquum ſuſcipere in animo dogma, id animum corrumpit, quemadmodum corrumpitur corpus, vbi quis cibum inſalubrem ſumpſerit. Itaq; exacta adhibenda eſt præparàtio, antequam ſuſcipiatur, vt eius bonitas exploretur atq; tentetur: & ſi imperitia nos teneat, cõfugiendum eſt ad artificem, ideſt ad ſolertem virum ſapientię ſtudioſum. De auctore autẽ dogmatis non laboran

dum, quia nihil refert quis ille fuerit: ſicut nec in nummo refert, quis percuſſerit, vel cuius imaginem ferat. DIO. Accedere compellor iam ſententiæ tuæ, vt exiſtimem amorem hunc, quem induxi, laudabilem non eſſe, nec probum, ideo nõ complectendum. Sed nunc illud occurrit, quid fiet mulieribus, ſi eas omnino reiicimus? MAR. Scio quoſdam, qui parũ aut nihil ferè tribuunt mulieribus, non eas tamen omnino reijcere, ſed ita vtendum cenſent, quemadmodum igne vtimur, & aqua, ideſt ad neceſſaria naturæ explenda. Ego verò etiam amandas cenſeo ſanæ mentis iudicio: quia homines ſunt: imprimiſq; viri debent vxoribus mutuam beneuolentiam reddere, & filij matribus, & sororibus fratres: eſt enim infirmior ille ſexus conſilio dirigendus, & opera ſubleuãdus per eos, ad quos ſpectat. Furere verò & exardeſcere ob earũ pulchritudinem (ſicuti tu opinabaris(neutiq; honeſtum puto: nec me tamen latet, q́ difficile ſit aduerſus mulieres ſuperiorem eſſe. Nam quot reges ſibi ſeruire coëgerint, quantóſq; ferarum gentium victores ipſæ edomuerint, longum eſt & nõ neceſſarium dicere: res vndiq; nota. Quid autem refert prohibere mulieres lege, ne gerant imperia & magiſtratus, ſi eæ gẽtibus imperant? In ipſa Lacedæmone, vbi viri optima & aſperrima diſciplina tenebantur, conſtat mulieres molliter, & in omnem licẽtiam diſſolutè vixiſſe, neq; id accidit legiſlatoris voluntate, ſed Lycurgum ferunt conatũ mulieres ſub lege ducere, ſed quum reluctarentur, abſtinuiſſe: vbi autem in aliqua republica malè prouiſum eſt circa mulieres, neceſſe eſt dimidiam ciuitatis partem neglectã iacere, ſiquidem ciuitas ex virorũ mulierúmq; conſtat multitudine, quemadmodum domus ex viro & vxore: illic quæ mala conſtituta ſunt nõ ipſis modò nocent mulieribus, ſed viros quoq; ad luxum & pecuniæ cupiditatem impellunt: quæ duo maxima ſunt mala ciuitatũ. Sed nos quicquid in populis geratur iam omittamus: non enim noſtrum eſt his modum imponere: plures autem ſunt, qui mulieres domeſticas ſeuerè cõtinuerunt, quos imitari & poſſumus, & debemus. DIO. Ardor igitur nunc incredibilis me tenet cõmutare ſententiam in melius, poſtquam iure reiecta eſt mea illa prior opinio: nec tamen pœnitet dictorum, nam quæ collata ſunt inter nos, diſputationem habuere non iniucundam, neq; (vt arbitror) inutilem: intelligimus enim quid in amore fugere oporteat. Quid autem ſit ſequendũ, effice (potes enim) vt te poſtmodum pandente diſcamus. Sic demum egeris, quod Thebanus Iſmenias factitaſſe dicitur, qui bonos iuxta malóſq; tibicines collocans diſcipulis aiebat, hoc modo canere oportet, illo non oportet: videlicet quod optimum eſt, & quod deterius, vbi in contentionem veniunt, magis ſe ipſa oſtendunt. MAR. Non recuſo equidem laborem, ſi quid amplius eſt inquirẽdum: ſed te adiungo ſocium, commune id erit onus, & communis in eo opera ponetur: quicquid quæſieris, id tecum ſcire conabor. Nam vt abutar Ouidiano carmine tanquam huc nato,

Non caret effectu, quod voluere duo:

Vnus enim contemnitur, perinde ac ſi nullus ſit. DIO. Ego tantùm quærere & reſpondere quædam ſum paratus: te decet caput & viam ſermoni prębere. MAR. Faciam ſi neceſſe fuerit: ſed quid quærendum putas? DIO. Dicam poſterius: nunc enim, quoniam defatigatio animis noſtris incidere potuit longitudine ſermonis iam peracti, cenſeo pauliſper quieſcendum, poſtea renouatis viribus res ſuſcipietur. MAR. Tuo id fiat arbitratu.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS DE PVLCHRO LIBER SECVNDVS.

HÆC Quum dicta fuiſſent, ſilentium eſt cõſequutum. Tum ego, quemadmodum in ſomno fit, reliquiis prioris diſputationis tacitus immorabar: ſurrepſit enim cogitatio, & illic erã animo, vt mecum reputarem, quanta nam foret ignoratio quorundam, qui florem tantùm ætatis in hominibus diligerent, quum tanta tamen excellentia foret humanæ figuræ, vt dignè cunctorum animos ad ſe ſemper trahere valeret. Enimuero quum reliqua animantia natura parens procumbere voluiſſet, hominem ab humo diduxit & erexit, pedibus planis atq; porrectis in imo huius animantis veſtigio locatis, vt conſiſtere bini, & ſuperſtantis molis onus ferre valerent: quin etiam amplioris quietis gratia ſoli homini conceſſit, vt ſuper femoribus aptiſſimè ſederet: eadémque natura, quum reliquis beluis horrida tegumenta induxiſſet, humana membra tenui cute leuigauit, præter caput ipſum, quód veluti ſupremum operis faſtigium pilo contexit. Tum ſenſus ſingulos inſtruxit in nobis mirificè oculorum præcipuè, vt formarum decentiam magis viderent, & aurium, vt concentum variorum ſonorum melius haurirent: manus item propter faciles molléſque commiſſuras alterius penè naturæ opifices tenemus, tot & tanta in vrbibus & agris per illas efficiuntur: articulatum etiam & diſtinctum fundimus linguæ ſonum, per quem ſenſa animi depromere poſſumus, vnde etiam grauius & ornatius dicendi facultas nata eſt, qua audientium animi tenerentur. Frontem verò pudoris ſedem, hilaritatis, & triſtitiæ, clementię, & manſuetudinis indicem quis nobis dedit? idem ſcilicet Artifex, qui reliqua expediuit: hæc nemo cogitat, nemo admiratur. Nam ſi quæram ab eo, qui ſe dixerit pulchrum vel pulchram quandam amare, Dic mihi, quid in illo corpore te teneat, & delectet? num humanam illic amas figuram, quæ decore ſuo ornatiſſima eſt? negauerit: colore igitur tangeris genarum, & ſupercilio leniter inflexo, & candidulo pectore, & reliquis huiuſmodi nugis, totius autem humani corporis quanta ſit dignitas & venuſtas nihil conſideras, & miſerandus tibi non videris, ſi te res parua pluſquam magna delectat? Enimuero ſi egregium quendam virum laudare te publicè oporteret, & tu, ampliſſimis geſtis omiſſis, vngues diligenter eius laudares, & dentes, abſurdiſſimè profectò te omnium haberes. Adderes eodem de ceruice, de oculis, de fronte, de collo, & reliquis: ſed quantò vehementius iſtis inſiſteres, vt venuſtis, magis ac magis abſurdus eſſes, quia minima curares, & tam inflato vtens ſermone nec dum ad partem vllam viro dignæ laudis accederes. At eadem nunc facis, qui florenti in ætatula infimas quaſdam, & nihili res tantopere contempleris: nec perſpicis quid naturæ munere illic magnum inſit atque præclarum. Nam ſi humana corpora amanda ſunt, illud ametur potius, quòd egregiam oris figuram, ſubtile oculorum & aurium iudicium, vultum affectuum indicem, mollem & facilem ſeſſionem, manus ad quodlibet aptas opus, reliqua deniq; membra ordine locata, leui contecta cute tenemus, Illud quanti eſt? quòd ſentẽtias mentiũ noſtrarum copulamus

ſermone, & rurſus quod erectis ſtantes corporibus ſupino vultu cœlum intuemur, tanquam oſtendente natura vnde venerimus, quóue ſit redeundum: hæc præclara ſunt, quæ æquè patent omnibus, & quorum conſpectus nos a pecudibus longè diſiungit. Ipſe verò quàm leuia, quàm humilia, quã ludicra ſectaris? & tanti te facis? nec ſupercilium deponis? Sed iam omitto præſtantiam corporeæ formæ: qua tu, ſed nõ vnde oportet, traheris. Quid mens, ingenium, ratio, memoria, cogitatio, quę diuina ſunt in nobis, quid iuſtitia, pudor, fides, temperantia, reliquæ virtutes, nonne ſplendore tantæ pulchritudinis ſe admonent ſectari? nonne iuſtius tam dignam obijcientes amoris eſcam noſtros ad ſe traherent affectus? Quòd ſi ſingula in homine placere poſſunt, quantò magis in vniuerſum ſpectata? Veteres illi ſapientes, hominem ipſum tam præclaram & admirabilem rem exiſtimabant, vt maximè huius mundi breue illud eſſe dicerent ſimulacrum: quantum intereſt inter nos, & illos? Nos enim ſuperficiem tantùm, & vmbras rerum, & colorem perſequimur, & tunc veluti re bene & fœliciter geſta gaudemus: illi acutius res & profundius inſpiciebant, nec adhuc tamen ab inquirendi ſtudio ceſſabant. Inter cætera verò, quum turpe vel infœlix potius videretur ſcientiam reliquarum rerum captantem ignorare ſe ipſum, ideo hominem intus, & (vt ſic dixerim) in cute pernoſcere aggreſſi ſunt. Tandem prꝺſtantiſſimã & pulcherrimam hominis in abdito formam inuenerunt, inuentãq; dilexerunt, nihil ea turpe, fœdum, indignum peragentes: quos ſane viros vtrũq; noſtrum imitari deceret. Cognouerunt ipſi quid ſit illud, per quod tantarum rerum ſcientiam adipiſcimur, & vniuerſam naturam indagamus. Idem efficere ambo poſſumus, animum ipſum animo cernentes: ſi enim animus ſe ipſum videat, ſcio quòd nihil aliud in terris formoſius iudicaret. Hoc ego ſi ſermone vterer ad iuuenum quempiam, leuitatem eius corrigere tentans amatoriam, quid profecturus forem neſcio, multiplex enim & varius ingeniorum captus, verum mihi illud eſſem conſcius, me recta, & iuſta, & æquis bene conſona auribus attuliſſe: facilius autem quis non audierit ſe ipſum, quàm huiuſmodi orationis genus vituperabit. Moueret autem, vt ea dicerem, quia non poſſunt veræ iuuenum animis opiniones inſeri, niſi falſæ prius detrahantur. Quemadmodum ait Hippocrates, impura corpora quantò magis nutriuntur, tantò plus lædi: ſic impuros animos, ſi veris paſces doctrinis, non modò nihil iuuabis, ſed etiam vehementius perdes. Hæc & talia quædam ipſe mecum volutabam magno rerum ſilentio, niſi quòd fontis vndę leniter cadentes exaudiebantur. Verùm poſtea quàm aliquantulum temporis ſic effluxerat, vox erupit quorundam adhortantium diſputationem reducere: rem enim præclarã dicere inceptam, nec deferendam videri in tanto ocio, & tam bono auſpicio. Tum ego ab illa cogitandi intentione me recipio, & ſubſequens ſermo a tali quodam ſic ductus eſt exordio. DIO. Poſtquam tuis impellimur rationibus muliebrem omnem amorem eijcere, quid nobis ſuadebimus poſthac? MAR. Vt amemus. DIO. Quid? MAR. Pulchrum. DIO. Num has ſeptem literas huius nominis, quas nuper ore difflaſti? MAR. Meliora quæſo. DIO. Num equos, canes, volucres, forma præſtantes? MAR. Non. DIO. Num ornatas domos, aut vrbes? MAR. Ne hæc quidẽ. DIO. An agros potius, nemora, fontes? MAR. Abnuo. DIO. Fortaſſe Praxitelis marmora, vel Apellis tabu-

lis tabulas? MAR. Abſurda narras. DIO. At argentum purum, & rutilum auri fulgorem, gemmáſq; micantes? MAR. Somnias. DIO. Solem ego, lunam, ſidera, cœlum, mare, terras. MAR. Infacetus es. DIO. Quid ergo? MAR. Aliud quiddam, nam tu (vt video) a corporibus non recedis, & eadem, quæ prius, facis. DIO. Quid nam hoc aliud, quod amandum ſit, ſi corpora prætereunda ſunt? MAR. Dico ipſum pulchrũ. DIO. Neſcio quid dicas, niſi apertius loquaris. MAR. Quid? tu ipſum non intelligis pulchrum? DIO. Puto equidem: nam nuper tibi ſolem, & lunam, & gemmas nominaui, & plura alia, quæ nemo pulchra eſſe negauerit. Addo etiam iuſtitiam, fidem, pietatem, magnitudinem animi, temperantiam, & reliqua omnia, quæ ſunt in virtutis partibus: hæc enim incorporea ſunt, & tu de his forſitã ſentis. MAR. Hac igitur ratione, quid ipſum ſit pulchrum, intelligis? DIO. Quid ni? MAR. Et ego, vbi audiui ſolem, & lunam, & virtutes eſſe pulchra, potero de hoc intelligere pariter cæteris in rebus, quæ earum pulchra ſit, quæ turpis. DIO. Minime id arbitror. MAR. Quid aliud in cauſa eſſe putas? niſi quia ad multa pulchra reſpicimus, & non ad vnum ipſum pulchrum, quod a ſui vnitate non diſcedens in multitudinem ſe diffundit. DIO. Nondum aſſequi valeo, quæ dicis firmiter: ſed veluti ſomniando coniectari mihi videor, quò tẽdas. MAR. Euigila modò, vt videas in ſole clarius, quã longè abſumus ab ipſius pulchri cognitione, ſi nihil aliud noſſe poſſumus, quàm multitudinem pulchrarum rerum. Si quis quæreret de te, vt diceres ei horum vilium quodlibet, veluti quid ſit vinum, & tu reſponderes, vinum eſſe aſiaticum, tali colore, & ſapore, & aliud græcum, & creticum, tali item colore, & ſapore, & ſic omnia illi vina enumerares, quibuſcunq; locis naſcuntur, denotans quid vnum quodq; eorum habeat præcipuum, num tu putares ad rogatum reſpondiſſe? & hominem, qui neſciebat antea de vino aliquid, num a te edoctum, vt ſciat? ego minime id putarem. Quin collige mecum quàm abſurda ſit reſponſio: quum non quæreret ille quot & qualia vini eſſent genera, ſed quid ipſum eſſet vinum, non eſt id dictum, quod breuiter fieri potuit: ſed ſermo multiplex in hæc & illa vina diſiectus, & vix cautum eſſe videtur homini, ſi in oleum incidat, ne id vinum putet: nam qui non intelligit quid ſit aliquid, facillime in quanto, & quali errauerit. Sin autem dictum fuiſſet, vinum eſſe humorem de vuis expreſſum, paucis abſoluiſſet te ab interrogationis moleſtia, & ille hac breui perceptione intelligeret quodcunq; ſibi occurreret, an eſſet vinum: nam ſi in arido eſſet genere, non laboraret, quin illud vinum non eſſet: ſi in humido, videret an is humor de vuis fluxiſſet, & vinum diceret, quocunq; colore, ſapore, nomine eſſet: nec pluribus ille vinis prolatis commoueretur, vt non intelligeret in omnibus illis vnum quid eſſe, quo vini natura includitur, ad quod ſibi ſemper reſpiciendum putaret. Similiter nos de pulchro quærentes vbi dixerimus gemmas, aurum, ſolem, virtutes, & alia plura eſſe pulchra, putabimus tunc adeptos cognitionem pulchri? fallimur: quia tunc tantummodo enumerauimus multa pulchra. At illam ſpeciem, quæ permeans per illa plura efficit, vt illa omnia eodem pulchritudinis nomine cenſeantur, nondum attigimus, qua intellecta, quid pulchrum ſit, cognitum fuiſſet: non enim ad multitudinem reſpicere oportet, ſed ad vnum aliquid, quod eſt in pluribus, in eo ipſo quod ſimiliter habent: huius natura & vi percepta intelligimus vbi adeſt, id ſuo conde-

corare nomine, nec nomine tantùm, ſed etiam virtute. Arbitror autem multa eſſe pulchra, quia inſit omnibus vnum quoddam, propter quod pulchra ſunt: id quid ſit, ſi oſtendi poterit, tunc pateſcet ipſa pulchritudo. Sin aliter, nomen tantùm eius tenemus, rem ignoramus: præſtabat tamen magis rem intelligere ſine nomine, quàm nomen tenere nulla rei cognitione percepta. DIO. Dicis ſicuti pluribus in vinis vnum ſemper ineſt, propter quod vnum quodq; eorum eſt vinum, humor ſcilicet de vuis fluens, ſic reperiendum nunc eſſe in multis pulchris vnum, propter quod vnum quodq; eorum eſt tale: ſic enim ad ipſum pulchrum cognitione peruenero. Sed quis id noſcere poteſt? MAR. Poteſt quicunq; prudens eſt, et rectarum artium ſtudioſus, nam multitudo non nouit. DIO. Quomodo id ais? nã ſi rei turpis non eſt amor, neceſſe eſt omnes, quod pulchrum eſt, id amare. MAR. Adde, aut quod apparet, ne prætermiſſa hac parte claudicet ſermo. Fatentur quidem omnes id, quod vere pulchrum eſt, amandum eſſe: ſinguli tamen, quod apparet, ſequuntur: ſic in multis amor eſt opinati pulchri, non ipſius pulchri. Sapiens autem, qui ſolus ſanam habet mentem, id, quod verè tale eſt, amat: rectè enim iudicat. Nec mirum in hoc ſententiarum eſſe varietatem: nam in ſalubribus quoq;, & inſalubribus, dulcibus, amaris, calidis, frigidis, & reliquis huiuſmodi diſceptãt iudicia: nam aliter iſta ſani iudicant, aliter ægroti, & ſani quidem, vt ſunt: ægroti, vt videtur. Sapientes autem in his, quæ percipiuntur animo, ſanis comparamus, alios ægrotantibus. Ergo alteri, quod vere eſt, amplectuntur: alteri, quod apparet. DIO. Poſtquam ego vnus ſum de multis, vt qui nondum ad ſapientiam peruenerim quid ſit pulchrum hoc, de quo agitur, & quod per omnia ais pulchra commeare, poſtulo, vt declares. MAR. O impudentiſſime hominũ, hócne, quod tam magnum eſt & arduum, audes me rogare? DIO. Quem potius rogem? an arbores has? multa enim hic copia, & reſponſa quondam petentibus reddere dicebantur. MAR. Rectè intuliſti mentionem de arboribus, vt olim reſponſa dabant, modò vnde natum ſit, intelligas. Ego enim interpretor veteres illos ſapientes, vbi in ſolitudine aliqua inter nemora & rupes ſecum quippiam fuerant commentati, dixiſſe deinceps popularibus ſuis; ſe de quercu vel petra audiuiſſe: hinc vulgo creditum ſaxa non eſſe muta, & ſyluas etiam loquaces. Eodem exemplo potes ipſe, vbi rem, de qua inquiritur, fueris in opaco ſyluæ huius receſſu meditatus, & inueneris, dicere te de arboribus didiciſſe, & tam facile tibi credemus, quàm prior ætas illa ſapientibus ſuis credidit: non enim refert vnde, modò rectum quid afferas. Sin autem deſidiæ ſtudens interrogaueris has, tanquã oraculum aliquod auditurus, memento eſſe ligneas. DIO. Tu ergo, qui lignum non es, reſponde: nam arbores arbitror reſponſuras, ſi permittatur. MAR. Aduenit nuper vir quidam bonus, qui me deterruit verbis ſuis, ne id facerem. DIO. Quid dixit? MAR. Illud ſcilicet, non eſſe cuiuſuis hominis de pulchro pulchrè dicere: itaq; iubebat, ne ſuſciperem hanc tractationem viribus meis altiorem: ſimul & admònuit, ne falcem in ſegetem immitterem alienam, non enim hic agi de litibus & cõtrouerſijs iudicialibus, quę mihi eſſent faciliora tractatione propterea, quòd illis multum olei & temporis impendiſſem. DIO. Tu igitur nihil poteras de pulchro diſputare? MAR. Poteram equidem aliquantulum: ſed ille bonus vir adeo me abſterruit, vt etiam quæ ſciebam fuerim oblitus. DIO. Male ſit huic viro, quãuis

bonus eſſe dicatur. Sed vbi is eſt? non enim aduenienteni vidi, & minus colloquentem, nec comitatum noſtrum vllo homine auctum animaduerto. MAR. Quid ad me? vel quid etiam ad te, ſi tu illum non vides? propter me tantummodo aduenit, ego illum video, & intelligo. DIO. Mirum ſi hic adſit, niſi forſitan inter has arborum frondes tanquam auis delitеſcit. MAR. Imo verò adeſt omnibus hic bonus vir, non frondoſas auium habitans domos, ſed cuiuſque clauſus pectore fodit, & ſtimulos admouet, ſi perperam & nequiter agentes quędam ſenſerit. Ego verò condemnarem me audaciæ, ſi rem tantam aggrederer. DIO. Et nos humanitatis laude te remunerabimus, ſi noſtri cauſa aggredieris. MAR. At cæterorum hominum æſtimationem pertimeſco. DIO. Quorum cæterorum, quando præter nos adeſt nemo? niſi fortaſſe fingas vel te has arbores extimeſcere ſilentes. MAR. Geram igitur vobis morem, poſtquam ita neceſſe eſt, tametſi iniquè ad onus mihi inſolitum contruditis: forſitan colludere me putatis. At illud affirmo ſeriò, grauem eſſe admodũ & difficilem hanc de pulchro quæſtionẽ. Itaq; ingenij vires intendendæ ſunt omnibus, & mihi præcipuè, cui dicendi onus impoſitum. Videndum eſt autẽ imprimis nobis, quid ſit ipſum pulchrum, inſequentibus ea, quæ modò dicebantur: quin (ſi memoria tenes) in ſuperioribus ita mecum egiſti, vt pulchrũ ego diffinitione, ſeu quolibet alio modo circunſcriberem, cum id tu præſtare me interrogante non valeres, quod equidem in omni re, quæ via & ratione inquiritur, cenſeo faciendum, vt plura ſimilia, quæ occurrũt animo, ad vnã ſummam, & ad cõmune quoddam genus redigantur: hoc enim præſtat diffinitio. Licebit deinceps rem ita ſummatim comprehenſam digerere in partes, quarum ſingularum vis ac proprietas diffinitionibus aliis fuerit comprehendenda. Ac niſi ita fiat in incerto omnia nutabunt, quum nullos fixos fontes, nulla certa habeat capita diſputatio, ad quæ referatur. Veluti in hac re, plura ſunt pulchra, quæ tu nominaſti, aliáue permulta: opus eſt nunc, vt illa omnia vna ſui generis communione tanquam vno vinculo conſtringantur, vt qui illud viderit, intelligat, quid in rebus pulchrum ſit, quid contra. Idcirco ſapientes viri haud ab re in diffinitionibus elaborarunt, nulláq; res alia magis peritum inſciúmq; diſtinguit, niſi quòd quæ ille pluribus, hic paucilſimis notionibus aſſequitur: tantò autem quiſq; ſapientior eſt & perfectior, quãtò a multitudine lõgius recedit, & ad vnum magis accedit. Hinc ambiguum nulla alia ratione odioſum eſt & moleſtum, niſi quòd vnum relinquens, plura ſpectare videtur. ſed forſitan in iſtis nimius ſum, & loquacior, quàm oporteat. DIO. Tu verò nimium de his ſermonem habere non potes: ſunt enim eius generis, vt decies repetita placere queãt. Sed perge porrò ad reliqua, quæ expectamus. MAR. Veniens igitur ad rem, ſunt qui ita dicant, pulchrum nihil aliud eſſe, quàm diuerſarum partium æquam quandam dimenſionem, & (vt ita dixerim) modulationem, ſibi ipſis inuicem & toto conſentientium. Hoc in animãtium corporibus (vt aiunt) perſpici poteſt, quorum ſingula membra, ſi rectum naturę ſtatum teneant, gratum quiddam oculis reddunt, & lenocinari viciſſim pulchritudinem ſibi ipſis videntur. Elementa hæc mundi quatuor aptè connexa, & ordine locata, nonne admirandam ſpectandámq; hanc tantam molem effecerunt? Vnde nauis pulchra? niſi quia prora, puppis, latera, fora, remi, vela, antennæ conſentiunt, & in decorem quendam gratum conſpirant. Quomodo

etiam

etiam in curſu triremis oblectat, vbi nautę vno ſpiritu remis inſurgunt, & vnico quodammodo clamore ſe inuicem adhortantur: ſic & exercitus (inquiunt) pulcher, non vbi palantes fuſiq; p agros vagantur milites, ſed vbi ordinata militia eſt. Iuuat enim vno in agmine vniuerſos videre equites galeatos, parte alia ſcutatos, haſtiferos, ſagittarios, funditores, ſuis quoſq; locis, vnáq; ſub ſuis ſignis, ſuum ſequentes Ducem, vt quãuis varietas multiplex ſit illa in multitudine, vnum tamen atq; idem conſenſu ordinis oſtendi videatur. Quid in fidibus & cantu? nonne hic idem facilius deprehenditur, vbi dum acuta grauibus, & media vtriſq; reſpondent, concentus exit auditu pulcherrimus? Tranſiliunt iidem corpora, & ad animos diſputatione ſua perueniunt: in quibus ſi memoria, acumen, docilitas, & alia inſunt naturæ munera ſibi congruentia, animi illi admirabili fulgent ſpecie, magiſq; fulgebunt, ſi virtutum aliarum, quæ ad mores ſpectant, conſona illic inſederit caterua. Nam qui pecuniã, gloriam, voluptates honeſti cauſa ſeueriſſimè negligit, ac ne doloribus quidem, laboribus, paupertatéq; frangatur, is aptam virtutum induet figuram, ſibi cum omni lepore vndiq; parem. Cuius ſi nondum ſatis cernitur pulchritudo, ponamus altera ex parte hominem inconſtantibus & inæqualibus præditum ingenij facultatibus. Ita enim dedecore perſpecto decus ipſum facilius eniteſcet: ſunt enim, qui neſciunt diei ſpeciem examinare, niſi e noctis ſqualore id eliciant. Eſt igitur quidam, qui gloriam, vt oportet, contemnit: attamen pecuniæ cauſa omnia aggreditur. Alius cruciatu corporis ab officio non diſcederet propter dolorem, pericula virtutis ſtudio adire non recuſat: at voluptatibus idem eliqueſcit. Quis non animaduertit diſtortum hic eſſe quiddam, claudicans, mancum, debile? quæ ſi offendunt in corporibus vitia, non poſſunt in animis non teterrimũ habere proſpectũ, iſte igitur non laudaretur. At laudabimus Fabritium (vt exẽplum aliquod illuſtre inſeram) qui ſibi conſtitit, geſſitq; vbiq; magnitudini animi ſui conſentanea: nam aurum a Rege Pyrrho miſſum conſul repudiauit: idem, medico Regis promittente ſe veneno illum necaturum, monuit Pyrrhum, vt caueret inſidias: ſic eadem animi fortitudine, eadem mentis bonitate factum eſt, quòd aurum ſibi, venenum hoſti oblatum reiecit. Hæc duo Fabritij facta ſibi ipſis egregiè reſpondent, & tanq; in vnum duo confundas lumina, alterutro creſcunt ſplendore. Quod ſi oſtendiſſet ſe non auro vinci, ſed veneno vincere, inconſtantem animi eius ſtatum, tãquam fœdum atq; turpem, meritò odiſſe poſſemus: nõ enim incorruptum ſe vndiq; præbuiſſet. Poſſum de Bellerophonta quoq; dicere, quòd qua animi continentia hoſpitis vxorem non violauit, eadem epiſtolam eiuſdem non reſignauit: mulierem vidit, ſed non tetigit: litteras tetigit, ſed non vidit: vtraq; in re vtens eo, quod licebat, prætermittens quod non licebat. Inconſtans iſte, & ſibi ipſi diſſentiens fuiſſet, ſi alienæ mulieris corpus nudare noluiſſet, mox alienã ſententiam literis incluſam ſibi nudaſſet, quum vtrunq; tectum & opertum a domino ſuſcepiſſet. Hic ego, etſi fatear ex ipſa rerũ proportione admirabilem excitari pulchritudinem, quod fortaſſe in alia huius diſputationis parte latius exequar, tamen quia hæc pulchri diffinitio, ſeu deſcriptio non omnia complectitur pulchra, ideo fuerit vitioſa. Quid enim dicent de ſole, luna, ſideribus? quid de ignea flamma? quid de auro, & argento? quid de gemmis, margaritiſue? quid de colore vno vt viridi, vel flauo? quid de hac ipſa luce cœleſti? nonne pulchra

ne pulchra

ne pulchra hæc? & vbi variarum partium ſibi conſentientium gratus aſpectus? Deus ipſe, ſi iſtas audiremus, pulcher non eſſet, cuius ſimpliciſſima omnium natura eſt; ipſas in corporibus partes, quæ aliæ ad alias aptè reſpicientes pulchritudinem illam vniuerſæ conflare dicuntur, quis neſciat ſolas & de reliquo grege abductas ſpectari poſſe, & ita in iudicium pulchritudinis venire? Ac ne longius exempla ſumamus, hortos iſtos, in quibus diſputationem iſtam peragimus, poſſum in vniuerſum laudare, vt pulcherrimos: tamen in partibus laudabilia multa: inter quæ ſylua hæc arborum laſciua vmbris per ſe ſola placere poteſt. Homeri poëma ſi quis diſcerpſerit, egregiam procul dubio corporis vnius ſpeciem diſſoluerit: veruntamen inueniet adhuc in diſiecti poëtæ membris, quod magnæ laudis pretium ferat: ex quo ſatis deprehenditur non omnem pulchritudinem ex ordine ſubſiſtere. Veniamus nunc ad Auguſtinum, qui non, vt ſuperiores, pulchritudinem in ordine duntaxat collocauit, ſed hæc duo, vt diuerſa propoſuit, pulchrum & aptum: & pulchrum quidem vult eſſe, quod per ſeipſum conſideratum laudatur: aptum verò quod accommodaretur alicui, & ex eo veluti religatum penderet, nec ex ſe ipſo, ſed ex eo, cui connectitur, ſpectatur, ſicuti pars ad totum, & calceus ad pedem, idq; etiam decens vocari putat. Recte quidem Auguſtinus, quòd non totam pulchritudinem ordini aſcripſit, ſed vidit adhuc eſſe aliquid, quod ex ſe ipſo ſpectatum, pulchri nomine dignum eſſet. Veruntamen peccat in eo, quòd quid pulchrum eſſet non expreſſit: deinde quòd pulchrum vt partem poſuit, & alij parti oppoſuit, verius fuerat, pulchrum vt genus ponere, deinceps in duas id diſtribuere partes, in pulchrum ex ſe ipſo, & pulchrum ad aliud: & pulchrum quidem ex ſe ipſo oportuit nuncupare proprio nomine, ſi quod erat: ſin minus, in generis ſui nomine relinquere inopia proprij verbi, teſtantem ſe id non habere, nec adhuc inueniſſe: pulchrum verò ad aliud aptũ poterat vocare, ſicut fecit. Nos autem ordinatum dicimus, quandoquidem aptitudo vel ordo eſt, vel perinde ac ordo habetur. Sed in Auguſtinum temere forſitan inuehimur, quoniam non videmus libros eius de pulchro & apto, quos ſibi interiiſſe conqueritur: illic enim ſententiam ſuam perfectius expreſſit, in opere ſcilicet huic quæſtioni propriè dicato: nam quæ dicta ſunt ſuperius, ea ex aliis decerpſimus locis, quum id non ageretur, ſed aliis de rebus ſermo incidiſſet. Sed quoniam ex iam poſitis nondum elucet, quid ipſum ſit pulchrum, nolens rem diutius protrahi diffinitionem illam amplector, quæ de doctiſſimorum libris nata eſt, Vt pulchritudo ſit venuſtas quædam de forma veniens, qua exciti amorem illi noſtrum tradimus: tantò enim res pulchrior, quantò forma vim ſuam altius impreſſit. Teſtes ſunt huius orationis meæ marmora hæc, quę periti artificis inſculpta manu, nemo dubitauerit pulchriora nunc eſſe, quã antea, quum rudia manebant. Si quęratur origo & cauſa maioris pulchritudinis, reſpondeant omnes formam eſſe, quæ illic altius penetrare cœpit. Sic materies illa metallorũ communis, vbi facilem ſe, & tractabilem, & obſequentem formę tradit, auri et argenti efficit nobis claritatem: ſin magis obduruit aduerſus formam, induit deteriore ſe facie, & æs redit, & ferrum, & plumbum. Nemo tam oculis captus eſt, vt non videat quadratum triangulo eſſe pulchriorem, nam in vno angulus ſatis ineptè habet e regione lineam, vbi in altero anguli angulis, latera lateribus reſpondent: pulcherrimus verò figu-

verò figurarum iacentium circulus, qui vnius lineę circunductu vndiq; ęqualis, & ſui ſimilis, paribus radiis ad centrum conuergit. In motibus etiam palmam tenet pulchritudinis orbicularis, qui iiſdem inſiſtens veſtigijs, & per eadem eodem ſemper modo progrediens, in ſe ipſum reflectitur: ſed & illud præcipuum habet iucundum ſpectatu, quòd fixo manente medio, qui eſt infimus locus in rotundo, reliqua omnia commouentur. Quòd ſi altitudinem nacta eſt etiam rotunditas plurimis orbibus intertexta, non ne admirabile videatur, maiores velocius, minores tardius commoueri? & tamen tam diſpares liorum curſus vna regi conuerſione, pariter & terminari? Sed quid in numeris? quem dicemus illorum pulchritudine præſtare? latus diſputandi campus: nihil dico de vno, de quo infinita dici poſſent, & ea omnia præclara: nam omnium numerorum hoc initium eſt, hic finis, ipſum autem ab alio non naſcitur, nec finitur, ſimplicis præterea & indiuiduæ naturę, ex quo nonnullum in illo Dei veſtigium cernitur. Sed hæc prætermittens, & ad numeros me conferens, aptiſſimus mihi eſſe videtur, & pulcherrimus ſenarius: habet enim elegantia duo; primum quòd ex quibus partibus conſtat ipſe, per has conficitur, quod contingit intra decem numerorum nemini, & extra pauciſſimis: in reliquis enim ipſæ partes ſupergrediuntur ipſum numerum, aut infra eum terminantur. At in ſenario ſecus: nam huius partes integræ ſunt tres duntaxat, ſexta, quæ conſtat ex vno, tertia quæ ex duobus, dimidia, quæ ex tribus: has partes, ſi ſimul iunxeris, & ad ſummam perduxeris, ipſum numerum conficis ſenarium: ſic primus occurrit in acie numerorum, qui ſuis partibus expleatur. Alterum habet elegans, quòd quemadmodum frumentum in terris ſatum, varias interim efficiens mutationes, octauo aut nono poſt menſe tandem ſe ipſum reſtituit: nam primo tepefactum vapore & compreſſu telluris diffunditur: deinde herbam induit vireſcentem: mox innixum fibris ſtirpium efflorecſit: deinde frugem in ſpicis effundit, id eſt ſe ipſum oſtendit, quale prius fuerat, vberiore tamen copia, quod idem Proteo fabula tradit, qui vt illuderet in varias vertebatur ſpecies, & vt eſt apud optimum poëtam,

Omnia transformat ſeſe in miracula rerum,

Ignémq;, horribilémq; feram, fluuiúmq; liquentem,

Sed vinculis firmiter retentus tandem Proteum reddebat, ita vt qualis initio viſus fuerat, talis poſtremò appareret. Sic ſenarius per varias ductus numerorum ſortes, alium atq; alium reddens numerum, in exitu tamen toties multiplicatus, quotus ipſe eſt, in ſeipſum exit. Nam ſi ſex ſexies duxeris, triginta ſex tibi reſpondebunt: hoc iſte habet egregium. Reliqui omnes, excepto quinario, qui in hoc par eſt ſenario, ſi augeantur illo numero, quoto ipſi ſunt, non conſeruant ſeipſos in exitu, ſed aliorum numerorum poteſtate clauduntur. Sed de huius numeri perfectione plura alia dici poſſe haud diffiteor, quę ſi ſcire volueris, mathematicus aliquis tibi ſit adeundus: hoc enim hominum genus ſingulorum numerorum vim, poteſtatem, præſtantiam perſequi ſolet, inter quos ſenarium valde extollunt. Sunt etiam plurimum in quinarij, ſeptenariiq; dignitate arguti. Manifeſtum quoq; in coloribus, qui dicuntur eſſe veluti rerum ipſarum flammulæ, eos eſſe pulchriores, quorum forma magis explendeſcit. Nam colorum duo ſunt genera, ſimplex vnum, alterum mixtũ. Simplices colores duo albus, & niger, reliqui ex his commiſti, ſed inter illos duos ſim-

duos ſimplices, ſi certamen ſit honoris, quem mihi dabis tam oculis ineptum, qui album non anteponat nigro? quoniam præfert is nitorem argento & diurnæ luci perſimilem: quum niger obſcurus ſit totus, & veluti inquinatus. Summus in omni doctrinarum genere Plato adeo album probat, vt Pontificem maximum, cui in ciuitate, quam ſibi effinxit, ſummos tribuit honores, ſummamq; poteſtatem, albis induat, & imagines Deorum in templis albo velit intexi, colorem hunc aſſerens præcipuè decorum Deo. Veteres olim populi nondum iure veræ religionis cognito alba quæq; diis ſuperis, nigra inferis dicauerunt, exiſtimantes hos tenebris, illos claritate lætari, & meliora melioribus, deteriora deterioribus conuenire. Hinc non abſurdè virgilianus ille Anchiſes nauigaturus cum filio Cretam verſus mactat

Nigram hyemi pecudem, Zephiris fœlicibus albam.

Reliquorum vero colorum miſtorum quis ſatis pulchritudinem enarrare queat? quum ſit immenſa, & magna eorum pars nomine careat: plures enim colores in oculis, quàm in vocibus, nec fortaſſe alibi natura maiori laſciuia luſit. Veruntamen omnium præcipuus mihi videtur purpureus, qui ruber, & rufus, & rutilus nuncupatur: viuidus enim hic color ignis referens & ſanguinis imaginem. Poſt hunc flauus, ſeu luteus, quo colore aurum & aſtra exornantur. Sed & cæruleum, qui & cæſius & glaucus dicitur, & quo dij maritimi olim veſtiebantur, placere admodum video, tum ſui ſpecie, quam de cœlo & mari mutuatur, tum quòd idem viſui iucundiſſimus: alij nanq; colores viſum, vel nimis relaxant, vel violentius coarctant, hic autem non diſtrahens viſum & mediocriter reſtringens ſenſum ipſum mirificè demulcet, idémq; fuſcus facit. Vt autem redeam vnde hæc omnis defluxit oratio, vides tu, & hi omnes tecum, has pulchritudines emanare de forma, quæ quantò perfectior, tantò clariorem fundit pulchritudinem; atq; ita ſe rem habere, elegans Latini ſermonis indicat conſuetudo, qua pulchra alio nomine formoſa & ſpecioſa dicimus, id eſt plena formæ & ſpecie: contra, quæ turpia ſunt, informia & deformia nuncupamus: hoc idem iiſdem vocabulis Græcia notauit. Vides quàm non ſit res difficilis, quam grammatici ſermonis cuſtodes ſcire potuerunt: quid obſecro magis aptum ac proprium his vocabulis inueniri poteſt? Sed & iſtis adhibere poſſumus teſtimonia naturæ: nam ſi pueris coram adductis (ſunt enim hæc, vt aiunt, naturæ ſpecula) ex vna parte oſtendas argentum rude, &, vt nos vocamus, infectum: ex altera proferas ex eodem argento formatas ſpecies, veluti hominum, arborum, equorum: deinde his permittas, vt alterutrum ſumãt, videas eos puro argento relicto currere ad formatas ſpecies: ducuntur enim pulchritudine, quam tacito naturæ ſenſu formæ iudicant ineſſe. DIO. Licet ne his, quæ dicis, contrario aliquo occurrere argumento? MAR. Licet: nam veritas ſemiuſti torris more quò magis exagitatur, clarius ſplendeſcit, quin vt flumina obijce ſaxorum paululum retenta fortius deinceps feruntur: ſic orationis meæ curſus, ſi obuium quippiam inuenerit, ſonantius fortaſſe fluet. DIO. Et ego orationi tuæ leniter fluenti ſaxa ipſa oppono, quæ memoraſti: nam formam ſuam habent, non tamen quodlibet ſaxum pulchrum vocabo. Lignum illud vides multis locis exeſum propter vltimam eius & feſſam, vt ita dixerim, ætatem, quomodo & ipſum in illa ſui forma in pulchrorum agmen procedet? Sed quid ſenectutis in ligno memini? eadem ſene-

dem ſenectus in hominibus num pulchra eſt? mihi non videtur: quid enim præclari habent cani atque rugę, lachrimoſi oculi, ſtillans naſus, incertus greſſus, liuidus color, officia denique membrorum debilia, ac parum proprijs vſibus apta? longum eſt & non neceſſarium perſequi cætera: in ſumma, omnia pulchra, non erit aliquod inter fœda & turpia numerandum: nullam enim rem ſine forma reperimus, quin ipſa forma efficit, vt res reperiatur. MAR. Valde vrges, & loco ſuo, ita vt reſponſum differri nequeat. Scio materiam ſine forma non extare hodie vllam, nec vnquam extitiſſe: eſt enim forma veluti materiæ lumen. Sicut ergo ignis non exit ſine luce, ita nec materia ſine forma: quòd ſi materiam priorem volumus dicere, prior dicatur illa, ſed origine, non tempore, quomodo in cantu & voce videmus: cantus formata dicitur eſſe vox: ſi quæratur quid horum præcedat tempore, apparet vtraque ſimul ex ore erumpere, quum tamen a voce cantus oriatur. Quæ quum ita ſint, animaduertere te volo, corpora omnia eſſe fœda vnde materiam oſtendunt, decora vnde formam. Quæ ſunt igitur eiuſmodi corpora, vt rudis & craſſa concretáque materia illic ſuperet, & tanquam in regno ſuo poſita dominetur, ita vt victa forma langueſcat, hæc corpora affluentia denſitate & aſperitate materiæ, in ſumma luminis paupertate, turpia ſunt & habentur. At ea, in quibus non vincitur, ſed vincit forma, materiámque obtinet, & triumphat, hæc pulchra, hæc decora, hęc venuſta, hæc aptiſſimis vocabulis (vt ante dixi) formoſa & ſpecioſa nuncupantur. Non enim corpora tota alia pulchra ſunt, alia turpia: ſed ita res temperatur, vt quæ pulchra ſint, turpitudinis habeant aliquid propter materiam: quæ turpia, non nihil habeant pulchritudinis propter formam. Cur igitur integro vel turpitudinis vel pulchritudinis nomine res ipſas notamus? quia quod in quoquo corpore præcipuum eſt, id attendimus. Quemadmodum enim nullum corpus exactè calidum, frigidum, humidum, ſiccum, durum, molle, quia nihil horum purum & ſincerum illic ineſt, ſed immixta omnia: res tamen denominationem aſſumunt ab eo, quod dominatur, & eis ineſt plurimum. Veluti quum lapidem, glaciem, aquam, frigida dicimus, ita dicimus, non quia illic aliquid non inſit caloris, ſed frigus præualet. Oſſa, cartilaginem, arenam, lateres, ſicca nuncupamus, quia minorem humidi portionem ſunt ſortita, maximam ſicci, ideo ſiccitate ſuperante ſimile ſibi nomen ſumpſerunt. Similiter nullum corpus abſolutè & ſimpliciter eſt pulchrum propter immixtam materiam, ſed pulchra & turpia vocantur corpora, prout forma & materia plus & minus in illis poteſt. Si enim forma materiæ domina eſt, tunc in ſumma pulchritudine modica deformitas notam non habet: ſin tanta eſt materiæ grauitas & ruditas, vt formam tantùm pauperem accipiat, tanquam imperiti artificis manum, tunc circumfluentem turpitudinem cernentes, paruum illud pulchrum vix oculis captamus, rémque totam, vt turpem & inutilem, repudiamus. Ratio autem apertiſſimè videt omnia in genere ſuo eſſe pulchra, propter qualemcunque formam, quæ inferioribus iſtis corporibus, ſicut non potuit, ita nec debuit maior accedere. Nos autem ad alia reſpicientes multa, quę clariori fulgent formæ lumine, illa infima veluti videre non poſſumus, turpia dicimus. Nam ſimia pulchra eſt per ſe beſtia, ſi partes habeat omnes ſimiæ conuenientes, ita vt nulla deſit, aut redundet: habet enim eam pulchritudinem, quam

nem, quam ſimiam habere par eſt, turpis tamen erit ſi homini comparetur, vt Ennianum illud indicat,

Simia, quæ ſimilis turpiſſima beſtia nobis.

Huc traho ſaxa & ligna, quæ ipſe memorans deſpexiſti: hinc etiam ſenectus in hominibus (vt ais) fœda, quia florens, & viride ætatis robur illo tempore defluxit: mihi tamen formam illa videtur habere præclaram, non canos dico, ac rugas, & membrorum imbecillitatem, ſed vſum, auctoritatem, prudentiã, propter quæ magni æſtimandam omni tempore ſe præbuit. Ex eo autem intelligi ſatis poteſt pulchritudinem in materia non verſari: nam ſi materia dux fieret pulchritudinis, quò vaſtiora inducerentur corpora, eò procederent pulchriora. Quod abeſt a vero longiſſime: ſpacia enim & interualla apta membrorum, & æqua partium diſtributio, & iuſta in corpore moles excitant pulchritudinem. Nemo vnquam hominum immoderatam longitudinem, vel latitudinem ſibi ipſi optauit: hinc poëta noſter duos illos Troianos

Pandaron & Bitian Ideo Alcanore cretos

Abietibus iuuenes patrijs & montibus æquos

Non laudat pulchritudinis, nec Polyphemum ipſum, qui graditur æquor

Per medium, nec dum fluctu latera ardua tinxit. Nec

Æineos fratres cœlo capita alta ferentes.

At Aeneam, Lauſum, Turnum pulcherrimos aſſerit, quibus nihil vnquam tale dedit. At idem poëta alio loco abutitur vocabulis

Optima toruæ

Forma bouis, cui turpe caput, cui plurima ceruix,

Et crurum tenus a mento palearia pendent:

Tum nullus longo lateri modus: omnia magna.

Hic in laude vitulæ poſuit turpe caput: nam quoniam id, quod iuſtam excedit magnitudinem, turpe habetur, vt eximiè & ad ſatietatem oſtenderet magnum caput in vitula facere ad optimam formam, turpe vocauit. Quemadmodum & quum longum latus in eadem quæreret, nullum modum eſſe debere in lateris longitudine dixit, poëtarum ſcilicet vtens more, omnia in maius augendi. Eadem licentia Ennius Seruio auctore indignas turres vocauit eas, quæ magnitudine præſtabant, non quia magnitudo rei conueniens indigna ſit, ſed oſtendere cupiebat tantam earum fuiſſe magnitudinem, vt propemodum excedere, & vel indigna videri poſſit, grandiori enim vtens vocabulo, viſus eſt ſibi rem melius indicare, idq; domeſticum eſt poëtis. Cæterum intelligendum eſt non eſſe pulchritudinem in magnitudine, vbi iuſta abſit ſpecies: non enim truncus corporis facit pulchritudinem, non rudis moles iniquo circumuenta ſpacio. Quod ſi de mole veniret pulchritudo, non de forma, illud ſequeretur, quòd, ſi parum aliquid ſubtraheretur humano corpori, modica vel nulla penè naſceretur deformitas. Contra verò accidit, nam ſi vel exiguum de labijs aliquid, vel de naſi alis abſcindas, vel vnum demas ſupercilium, & ſi propemodũ nihil de corpore, multum tamẽ decedit de ſpecie. Equidem non admitto orationem quorundã, qui dixerunt in rebus ipſis magnum & paruum per ſe non extare, ſed collatione aliorum tantummodo videri, effici que tunc, vt eadem res vtranque appellationem admittat, veluti

leo beluæ indicę, quam Elephantem vocant, collatus paruum ſit animal: rurſus magnum, ſi formicæ comparetur. Mihi autem videtur, quòd res in ſuo quæque genere terminum ſuſcipiant quendam, in earum corporibus, naturæ ſuæ aptum & congruum: hunc quæcunque prætereunt, magnitudine excedere, quæcunque deſerunt, nimia breuitate decurtata videntur. Itaque non ſolum relatione ad alia magnitudo examinari poteſt & breuitas, verùm multo magis ad communem & propriam ſui generis notam: vbi enim adeſt aliquid, vel abeſt in corporis mole plus iuſto, tunc corpus paruum vel magnum dicetur. Hoc conſiderantes quoque nonnulli aiunt maius dici ad reliqua cuncta, ſed magnum duntaxat ad vnum eiuſdem generis moderatum: hocque intereſſe inter maius & magnum, quòd maius, omni minore poſſit maius dici, magnum verò non quolibet maius, ſed eis tantum cum quibus conuenit genere. Idem vice uerſa in minore, & paruo accipiendum eſt. Ex quo conficitur mundum hunc, quem incolimus, reliquorum corporum comparatione magnum dici poſſe, id eſt maiorem omnibus, non tamen abſolute magnum vocaueris, quia menſuram habet naturæ ſui corporis conuenientem, nec ſunt ſane mundi alij, ad quos collatus, vel magnitudine excedere, vel paruitate deficere videatur. Sed vt ad incepta redeam, tunc corpora pulchra ſunt in ſui mole, quando nec tument, nec exilia ſunt, nec protracta nimis, aut nimis contracta, ſed mediocritatem retinent quandam, quam illi rerum generi natura, quæ venatur id, quod ſemper eſt melius, aptauit: apparet enim adeſſe tunc formam congruam, quæ ſola efficit pulchritudinem. Vbi autem a mediocritate diſceditur, & immoderatum ſubeſt quoddam, pulchritudinem illic non videbis ob formam deprauatam. Si quæratur quid voco mediocre vel moderatum inter magnitudinem & paruitatem, dico me id vocare, quod in ſui propria natura conſiſtit: ſicut contra immoderatum, & immodicum appello, quod naturam ſuam reliquit. Idem maneat nobis ſermo de corporis robore, & valetudine ſecunda: nam corpora tunc ſana ſunt, & bene valentia, atque adeo robuſta, vbi nullus humorum quatuor, quibus regitur, infinitam & immoderatam ſuſcipit potentiam, ſed limitibus quiſque ſuis continetur, quos illis natura circunſcripſit, vbi autem alter in alterius iura impetum facit, tunc publica corporis res inteſtina ſeditione fœde laborat. Aiunt medici, & hi, quibus talia indagare curę fuit, id corpus optime conſtitutum videri, quod medium inter extrema teneat, vt pote quod non gracile, nec obeſum ſit: non molle, nec durum: non nigrum, nec candidum: non elatis venis, nec obſcuris: non ſomnolentum, nec peruigil. non iracundum, nec ignauum: non in venerem pronum, nec a venere alienum: atque ita, ſi in cunctis ſui partibus mediocritatem quandam obtineat ab extremitatibus procul, optime temperatũ exiſtimant, nec pulcherrimũ modò viſu fore, ſed ad omnes labores idoneum. Quòd ſi in alteram partem valde propendeat, imbecillum & morbis obnoxium, vt pote quod iuſta careat temperatione, nec ęquale ſit, ſed ſupra modum aut calidum vel frigidum, aut humidũ vel ſiccum. Imbecillitas igitur, & morborum agmina, & (vt ſummatim dicam) quæcunque turpia & deteſtabilia in corporibus ſunt, ab infinito & immoderato proueniunt: hæc enim rerum formam finibus aptiſſimis circunclusam depopulantur: non enim de materia (vt dictum eſt iam ſæpe) ſed de ipſa forma pulchritudo ortum deducit.

Videre licet pulchriora eſſe ea, quæ tenui materia formæ facillimè parent: pulcherrima omnium in quibus forma ſuo iure verſatur, dum corpore nullo tenentur. Ignis qua corporis eſt leuitate? At quàm omnibus ſui partibus ſplendeat idem atque refulgeat ardentia vibrans ſpicula ſuæ flammæ, quid attinet dicere, quod aſſidue ſpectamus? huius tam efficax eſt natura, & (vt ita dicam) pertinax, vt extinguatur citius ac moriatur, quàm vt vlli quicquã de ſuo iure concedat. Nam quum ipſe terram, aquam, aërem induat calore, non tamen viciſſim ab illis frigore vllo aut humore affici poteſt, quo minori ardore teneatur: nunquam vacuus ceſſat ab opere, ſed illuminat & ardet aſſiduè: clauſus non corrumpitur, nec marceſcit, quod aëri & aquæ contigit, ſed æſtuat vehemẽtius. Tanta autem vis eius, vt ſi materiam nanciſcatur, quę ipſum perpetuò ferre ſufficiat, in æternum durare poſſe credatur: plurimas res incoquens perficit, ipſe a nullo perficitur: omnia ſuperat, & ea, quibus inſederit, ſuæ naturæ impertit bonitate: idemq; ſuperiora ſemper petit in acumẽ tendens, nullaq; vi adigi poteſt, vt inferiora capeſſat. Quæ meditationes ſanè apud pleroſque tantum valuerunt, vt ignem forma pura præditum ſine vlla materia ſtantem dicere affectauerint, quod ad incorporeas tantùm naturas ſpectare videbatur. Sed quid illud? quòd quum inanima res ſit ignis, ſimilis tamen quodammodo animanti: nam & mouetur velociter, & pabulum requirit, & animæ loco lucem obtinet flammæ, qua præſente cuncta clara ſunt, & illuſtria. Magnam certè illi accidere arbitror dignitatem, quòd eius vſum, tanquam rei ſacræ, nullum animal percipit, præter vnum hominem, qui cœleſte eſt animal, atque diuinum. Atqui, vt multas prætercam vtilitates, quas de illo mutuamur, adeo vt a quodam vetere poëta dictum ſit, Ignem optimũ eſſe rerum omnium condimentum, & ab alio, cunctarum artium inſtrumentum: illud vnum memorabo, quòd quum anguſtus ſit humanæ vitæ vſus propterea, quòd magnam partem eius ſomnus nobis aufert (nam dormientes inſtar agimus mortuorum, tantummodo viuimus dum vigilamus) attamen ne vigilia quidem ipſa cederet nobis ad vitæ fructum, niſi præſidio vteremur ignis, qui luminis ſui ſplendore tenebras ſuperat noctis, & quodammodo diem reducit. Et de igne quidem hactenus. Lucem hanc diurni cœli corpore aut nullo, aut tenuiſſimo fore præditam dicendum eſt: ideo tenebras auferens ſqualoremq; rebus, quàm pulchra ac iucunda ſit, omnes plane cognoſcimus. Poſtquã de igne & luce diximus, quomodo Solem præterire poſſumus lucis ipſius parentem, & ignei fulgoris ducem? qui etiam nos ſui admonet: nam medium ſcandens cœli verticem, arborum harum vmbras contrahit, quaſi diſputantes intueri velit: nimirum huius quoque magnifica enuntiare conueniet, ſicut de igne fecimus. Hunc igitur radiatum orbem, qui tam volucri curſu carpit ætheris ſpatia, quo vno ſidere implentur omnia, quoties vno ſtantes in veſtigio totum diem doctiſſimi viri contemplati ſunt? hunc plurima mortalibus commoda gignere exiſtimauerunt: hoc omnis pulchritudinis, quæ oculis videatur, caput eſſe retulerunt: ipſe fulgorem ſuum ſideribus fœnerat, vt innumerabilibus illa locis collucentia noctis mærorem ſolentur: ipſe lunam inflammat, cuius tenuiſſimum efficit lumen accedens prope, longiſſimè autem digrediens pleniſſimum: ipſe exoriens diem promit mortalibus ad laborem, & noctem occidens ſuperducit ad

requiem: ipſe inflectens curſum tum ad ſeptemtriones,tum ad meridiem,frigoris & caloris viciſſitudines facit,renaſcentémq; annum quadripartita varietate ex vſu naturæ temperat: ipſe calorem impartiens ſalutarem, fœcunditatem partúmq; rerum affert,alimenta cunctis animantibus largitur,nec ſuperficie tentus effuſus tantummodo,ſed vi ſua interiora quoq; penetrans terrę,lapides, marmora, gemmas,& quæ illic inſunt pretioſa omnia informat:ipſe cõſpicuum aërem,atq; oculis peruium reddit:ipſe colores incendit,corpora viſu apprehendenda tradit,oculoſq; quodammodo procreat videntes:ipſe deniq; magnus mundi oculus eſt, qui ſi effoderetur, liceret nobis per reliqua ſidera noctem ducere perpetuam, chaos vetus,& abyſſus illa rerum imperſcrutabilis mundo penè redderetur. Falſò credidit vetuſtas hũc maximum fuiſſe Deum; attamen nulla res corporum tam proximè accedit ad ipſius veri Dei ſimilitudinem hoc ipſo,tum poteſtate, tum nobilitate formæ, tum copia luminis.Sed vt ab oculis aliquando recedamus,& aures mulceamus, Vox,quę & ipſa tenuiſſimo corporis eſt filo, ſi ſuauis & clara fuerit,pulchre etiam auditur. Sed ſi concentus exoriatur maior variarum vocum, quæ facillimè acui, flecti, demitti poſſunt, illam tunc animus pulcherrimam canendi rationem amplectitur,& vehemẽter oblectatur: Quàm me delectat,quòd verborum materies facilem ſe & paratam prębet ſententiarum formę,quancunq; ducere cogitamus: hinc pulchra poëmata effluxerunt,hinc florentes hiſtorię,hinc ornatiſſimæ orationes, hinc lumine eloquentiæ inſtructa varia philoſophorum dogmata, hinc deniq; multo ſtudio innumeris in artibus euigilati libri, qui non auro & argento circunliti pulchriores fuerint, quã ſi ſententiarum forma eorum verbis illuxerit.Non arbitror expectari, vt reliquos corporis ſenſus peragrans pulchritudinem ab his percipi tradam propterea, quòd oculorum tantummodo,& aurium nuntio (ſicut a te poſitum eſt) menti pulchritudo innoteſcit: vbi enim hi duo ſenſus, quæ perceperint, animo renuntiarunt, ipſe ſtatim pulchritudinem, ſi qua eſt, agnoſcit, & de ea, quanta ſit,iudicat: a reliquis ſenſibus nihil accipit, quod pulchrũ queat dicere. Nam neq; quod bene olet naribus,neq; quod palato ſuaue, neq; quod lene tactu eſt, pulchra nuncupari poſſunt: imo eò fœdiora omnia, quò magis corpus oblectant: nunquam enim corporea voluptas pulchra animo videbitur, propter quã mentis acies hebeſcit, & quaſi vigilia cogitationis obruitur. Duas tantummodo ianuas natura animo aperuit,quibus viſa & audita perciperet: reliquos ſenſus ad corpus magis vergere voluit, quibus inhærere propter iucundas eorum motiones fœditas ſumma, pulchritudo nulla. Illud autem haud leue argumentum eſt non oculis aut auribus ſentiri pulchritudinem, quoniam vnum atq; idem alij pulchrum,alij non videbitur, & alius niſi admonitus pulchritudinem non agnoſcet: & in ipſa etiam pulchritudine, quanta ſit, inerit contentio, vt hic vberem, ille exilem teſtetur. Et tamen hæc tam varia oboriuntur iudicia,oculis omnium & auribus munere ſuo clarè fulgentibus, atque eandem rem vno modo tractantibus, atq; verſantibus. Ex quo facillimè colligitur non oculos & aures pulchritudinis eſſe iudices, ſed animum, qui euntibus ad ſe rerum notis per illos oculorum & aurium meatus, qualem deinceps ſibi videtur, de pulchritudine ſententiam dicit. Vnde autem humanus animus cognitionem trahat, varias video doctiſſimorum hominum extitiſſe ſententias. Auguſtinus

ſubtilitate,

ſubtilitate, & acumine inter eccleſiaſticos doctores meritò palmam tenens, dixit animas noſtras in communi quadam luce ſpectare, quæ a Deo effluit, hinc ſcientem effici per illud ſpeculum æternarum, & immutabilium rationũ, fieriq́, vt a plurimis in idem conſentiatur eadem luce magiſtra. Sed Ariſtoteles, ille tantus in philoſophia vir, non aliunde quæſiuit, ſed totum id animæ aſcripſit, in qua voluit adeſſe duo quædam, vnum quod lumen præbeat ad intelligendum, alterum quod intelligere poſſit: & hanc eius ſententiam pluribus video placuiſſe, qui Theologica penes nos profitentur. Nam Platonem quis approbet? qui animas dixit rerum omnium ſcientiam aſſequutas antequam corporibus immigrarent: eas deinceps in tam inſolitum domicilium detruſas ſic perturbari, vt obliuiſcantur omnium: poſtea aliquo temporis interuallo, vbi ſe collegerint, in memoriam venire, atque ita non noſcere, ſed recordari: quod etiam tali nixus eſt inſinuare argumento, quoniam quiuis puer vel imperitus, ſi per gradus ſingulos rite interrogetur, maximarum rerũ ſcientiam oſtenderit, quam tunc non didicerit, ſed antea acceperit, tunc autem primum ex illis percũctationibus reminiſcatur. Improba hæc & minimè tenenda ſententia, quæ docet animas antea extare, quàm corporibus tradantur: ſi enim anima prius exiſtens plena ſcientiæ ingrediatur corpus, quomodo tanta obliuione premeretur, vt nihil priorum penitus teneat, ac ne reminiſcatur quidem ſe olim fuiſſe, & talium oblitam? Sed vel ex eo colligitur animã nullam in corpus afferre ſcientiam, quòd ſi quis oculis naſcatur extinctis, nunquam intelliget colorum lumina, ne ab alijs quidem admonitus, quod profecto fieret, ſi antea illorum ſcientiam habuiſſet. Neque verò pro ſua ſententia idoneo ſatis Plato vſus eſt argumento, quoniam mirum non eſt, ſi puſio ille ſummam quæſtionis maximę rudi adhuc, & tenero animo, tanquam ſarcinam aliquam grauem, implicitam, & obuolutam, non tulerit. Idem tamen interrogatus gradatim, veluti explicetur ſarcina, illam deinceps per partes aptè ferat. Plærigq́ alij Ariſtotelem, & Platonem ad vnum nexum trahere conantes ita conſtituerunt, animos noſtros pleniſſimos eſſe formis, ſed non eminere eas, & latere, corporis mole obrutas, educi deinceps & elucere animis, vbi imagines earum ſenſibus fuerint relatæ. Huc Platonis illa reminiſcẽtia flecti poteſt, ſi quidem reminiſci ſit id, quod latebat incognitum, euocari, & ad cognitionem deducere: hunc latentem cognitionis habitum Ariſtoteles (ſicut illi volunt) intelligendi poteſtatem nuncupauit. At quum animi ad cognoſcendum nati ſint, quid dicemus, vnde tanta iudiciorum varietas circa ipſius pulchri cognitionem oriatur, ſicut antea dixi? vnde tam diſpares animorũ affectus? Videmus in muſicis alios ita habiles inueniri, vt quamuis artem non didicerint, tamen ipſi ſemper, quoquomodo poſſint, canant aliquid, aut cantantem audire velint, & in ipſa vocum vel ſonorum varietate ſtatim, quid concinat, quid ue diſcrepet, audiant: alios contra reperies ita obſurduiſſe, vt nullus illis concentus pulcher videatur, cantilenam aliquã rudem de triuio magis probent. Quod ad dicendi genus pariter transfero: quot enim ſunt, quibus egregia poëtarum carmina iniucunda & inutilia videantur? quot, qui orationem grandibus ſonantem verbis, & vberibus affluentem ſententijs improbent? ex quo plures exilitatem in ſcribendo & ſiccitatem ſequuti ſunt. Sunt item, quos læta, hilaris, feſtiua, florida, nitida, & illuſtrata, & multo conſperſa ſale, & plena demum

na demum luminis,& iucunditatis delectat oratio. Alij ab his diuerſi opacum potius dicendi genus, & veluti mæſtitiam quandã orationis & duriciem amplectuntur. An non in picturis idem videmus? in quibus figurarum vmbras, & lumina, & lineamenta, & ſingularum partium venuſtatem tam ſubtiliter quidam intuentur, vt ad iudicandum nihil requiras amplius: nonnulli autem tam plumbeos gerunt oculos, quòd Zeuxim & Apellem contemnerent, tabulaſque eorum vix inſpectare vellent. Hæc cur tam variè cadant, vix certa arbitror ratione colligi poſſe: niſi id corporis aſcribere libeat inſtrumento, quo anima vtens, ad rerum notitiam tendit egregiè, ſi aptum inuenerit, deterrimè, ſi ineptum. Poteſt tamẽ vſus, exercitatio, diſciplina aciem eius exacuere, quam corporea moles retundit: hinc muſices periti concentum ſonorũ maximè animaduertunt: & pictores ipſi præſtantiſſimè de corporum venuſtate queunt iudicare. Oſtendunt ſępius artifices opera eorum in quibus plurimum elaborarunt imperitis hominibus, veluti ædificia, tabulas, ſigna, veſtes, & reliqua eiuſmodi: illi ſtatim ſummè ea commendant, quia perfecta eſſe iudicant, & capiuntur eo, quod vident, nihil amplius oculis eorum deſiderãtibus. At probi artifices, qui norunt quid illic deſit, addunt manus, & multum adhuc affigunt gratiæ, & decoris, vt mirentur poſtmodum homines tantam expolitionem rebus accidere potuiſſe, quas iam perfectas pronuntiauerant. Hoc enim diſtat intelligens ab imperito, quòd imperitus inſpecto aliquo opere afficitur magis quàm deceat, quia gradus pulchritudinis minimè nouit, infima ſæpe pro mediis, & media pro ſummis habet. At contra doctus, & intelligens vir, an vberius & ornatius aliquid poſſit accedere in illo pulchritudinis genere, tenet: & ſi mediocre eſt opus, mediocriter commouetur: ſi maius, magis: non enim temere iudicat, ſciens quibus rebus acquiratur amittatúr ue id, quod humanos oculos demulcere poteſt. Verùm non ſemper imperitus plus iuſto cõmendat pulchrum opus, ſed ſæpius ne commendat quidem, vel minus quàm deceat commendat, quoniam præterit multa facientia ad operis decorem, quę non intelligit. At peritus vnumquodque examinat, & nihil illum latet eorum, quibus artifex cogitauit pulchritudinem operis augere. Quamobrem nemo eſt perfectorum artificum, qui non malit a peritis opus ſuum inſpici: quoniã quantum ad vulgus attinet, perit ſæpius magna ex parte ingenium artificis, & gratia artis. Periti verò cunctos norunt pulchritudinis articulos, & efficiunt, ne fruſtra labor ſit artificis, vt qui intelligentibus ſit comparatus: eſtque hoc in illis præcipuum, quòd non curſim, nec vno aſpectu rem conſiderant, ſed lentè, & moroſè, & per partes tractant ſingula & euoluunt, quod boni artifices magnopere fieri deſiderant. Hinc non inuenuſtè in iudicio Dearum Venus apud Lucianum feſtiuiſſimum ſcriptorem petit a Paride, ne properet, ſed inſiſtat diligenter ſingulis, & vnum quodque membrum attentè contempletur. Et quoniam iudicij harum Dearum rurſus occurrit mentio, túque in eo laudaſti Paridem, ego quoque hunc virum laudo (ſi liceat fabuloſa laudare) ſed aliis argumentis, imprimiſque illud in eo iudico laudabile, quòd ſumptus pulchritudinis arbiter, nudas Deas inſpexit, nam velata corpora multas præbere poſſunt deceptiones.

Auferimur cultu, gemmis ornantur & auro
Omnia, pars minima eſt ipſa puella ſui.

Quemadmodum luculentiſſimè expreſſit, qui id facere potuit Ouidius, quã quam non de vno mulieris, ſed de omni corpore ſit præſens ſermo, qui poſtulat, vt remoueatur velamen omne, vbi eius tractatur pulchritudo: ſic inſpiciendus equus ſine freno, ephippiis, phaleris: ſic ædificia ablatis ſignis, tabulis, tapetibus, & aliis huiuſmodi ornamentis, quæ oculos auferunt etiam videntibus. Eſt etiam curæ prudentibus viris, vt quotieſcunque de corporum pulchritudine ſit iudicandum, non id faciant obſcuro aut opaco loco, aut ad lucernæ ignem, ſed in apertum rem proferunt diem, vel ipſum ſolis fulgorem, & ita inſpicere curant, quod expreſſit idem Ouidius exemplo eiuſdem iudicij, quod inter Deas ſub Paride fuit. Nam ſic ille præcepit

Conſule de gemmis, de tincta murice lana,
Conſule de facie, corporibúſq; diem:
Luce Deos, cœloq; Paris ſpectauit aperto,
Quum dixit veneri: Vincis vtranq; venus.

Nullum reperies corpus, quod non trepidet ſe ſub ſole inſpici, ac non gaudeat vmbra (vt ſic loquar) iudice: quid ita? quia nullum eſt, quod omni ex parte ſit pulchrum, ac non habeat turpitudinem admixtam propter materiã, vt ante dictum eſt. Quamobrẽ omne materiæ vitium diurnus ſplendor enudat, & nihil incognitum relinquit: at noctis vel nocti ſimilis opacitas multa tegit, ideo pulchriora illic omnia, quàm ſunt, apparent, & vt ſummatim acu res tangatur, eſt pro venditore tenebricoſus locus, pro emptore lucidus. Et hoc eſt aliud, quod in Paride laudo, quòd ſub diuo pulchritudinis, quæ oculis captatur, iudicium voluit exercere. Sed quid de corporibus tã diu loquor, quæ non ſemper decora ſunt, de incorporeis taceo, quorum maior eſt pulchritudo, & ea quidem ſtabilis & ſempiterna? Enimuero quum manifeſtum ſit hominem ex animo & corpore compoſitum, in corpore materiem, in animo formam ineſſe dicimus: an aliud dici poteſt? Nam quantam pulchritudinem anima inferat corpori, cadauerum deformitas facile indicarit. Ineruditi plurimi non re ipſa extare in humano animo pulchritudinem putant, ſed ita pulchrum vocari, quemadmodum & eundem magnum dicimus, vocabulo corporum ad incorporea non iniucunda ſimilitudine tranſlato, quod contra accidit, nam tanta eſt animæ noſtræ pulchritudo, vt illa corporum adumbrata videatur: ſi enim forma ornamentum affert corporibus, quibus miſcetur, quantum pura fulgebit? An non ſic argentum pulchrius eſt ære non contaminatũ, & candidior non it dies nulla nube infectus? Quin vt illud ipſum, quod dicere tento, ſimilitudine aliqua admoueam propius ſenſibus, vides ne, vt ſol iſte fulgore radiorum immenſo cœlum hoc illuſtret, & omnibus ſui partibus fulgidum reddat, propter eius tenuem mollemq; naturam, quæ peruiam & tractabilem lumini ſe præbet? idem extrinſecus modo opaca hæc corpora luce perfundit, victus eorum aſperitate & craſſitudine. Quãtum igitur cœli lux lucem illam antecedit, quam terrena materies remittit, tantum pulchritudo animæ ſuperat eam, quæ in corpore ſpectatur: verſat enim & pro arbitrio tractat forma incorpoream naturam pleniſſimúmq; vndiq; illi lumen infundit: nihil enim illic inuenit rude, nihil concretum, cum quo luctandum ſit, tantúmq; iuris ſibi tunc vendicat, vt quemadmodum lucidus aër proprio iam nomine lux nuncupatur, ſic anima, quum tota formoſa ſit, forma eſſe dicatur.

dicatur. Si ſcrutaretur aliquis montium venas, vt ad aurum perueniat, hic non deſipere, ſed ſapere potius putaretur. At ſi ſcrutari interius naturam noſtram voluerimus, polliceor (vt in comœdiis dici ſolet) ſolidos auri montes reperturos: imo verò nihil tale (parū enim id eſſet) ſed longè pretioſiora. Quanti enim faciendum eſt cognoſcere poſſe ſe ipſum? & reliqua inquirere? argumentari? intexere alia aliis? & conſequentia videre? horum animis noſtris vis inſita & præbita diuino munere. Quid præteritorum ſeriem contexere? quid diſtantia temporibus veluti de ſpecula proſpicientem propter prudentiam iam tenere? Sed illud etiam pręclarum animis noſtris contingit: nam corpora ipſa partibus diſtincta vides, ideo ad ſectionem vocari poſſunt, & quum ibi ſit pars alia maior, alia minor, maiore ſui parte maiorem occupant locum, minore breuiorem, & maius eſt ipſum totum, quàm partes ſingulæ: & vbi pars aliqua inſedit, nō recipit illic aliam tardeq; de loco decedit. Contra ſe habet anima, hæc enim ſimplex eſt & impartibilis, & tam plena eſt in partibus ſingulis corporis, quàm in toto: non maior in maioribus membris, minor in minoribus, ſed vndiq; æquabilis, tota vbiq; adeſt, tota percipit per oculos colorum lumina, tota per aures ſonorum boatum, tota cogitat, tota reminiſcitur, præſto eſt deniq; omnis ad omne quod geritur, quicquid in parte accidit corporis, id totam animam non latebit: nec ſede ſua excludit venientia corpora, quin recipere parata: ſi qua autem abſunt, abſentiam minimè curat, quia illorum ſibi reddit imaginem, tam celeri motu, vt vno temporis puncto cœlum ambulet, maria peruolet, terras colluſtret, longe lateq; ſummota ſibi admoueat, ac præſentia reddat: tantum abeſt vt corporis clauſtro teneatur, vt auolet quocunq; libuerit. Adde inuictam, & nullo penetrabilem tormento voluntatis arcem: corporum enim fortuna, at voluntatum noſtrarum noſtra voluntas domina eſt. Sed redeo nunc in memoriam ipſius memoriæ, cuius vis non contemnenda, ſed ſuſpicienda potius videtur: nam memoriam eſſe animi partem vel illud indicat, quòd quum præcipimus amico, vt meminerit, dicimus, fac illud habeas in animo, memoriam animum vocantes. Quod ergo hoc animi penetrale? quàm amplum? quāq; magnificum? in quo reconditur, quicquid cogitatione vel ſenſibus perceptum illi commendamus: quæ deinceps quum repoſcimus, quædam ſtatim prodeunt, quędam requiruntur diutius, & tanquam de abſtruſioribus quibuſdam cellulis eruantur, alia pro aliis ſæpius exiliunt, quia finitima ſunt, euocatis, & quaſi hæc loquuntur, ecce nos ſi forte quæris. An non hoc magnum & ſpecioſum, poſſe animum in memoriæ theſauro condere cogitationes ſuas? deinde educere ad arbitrium? & educta rurſus reponere? neq; id bis aut ter, ſed milies? eoq; ordine educere quandoq;, quo intromiſſa fuerunt? quis de iſtis non ſtupeat, & attonitus non capiatur? O præclaram igitur animæ humanæ conditionem, non vbi ſpiritu & ſanguine tenetur, ſed vbi adeſt ingenium, ratio, docilitas, memoria, cogitatio, voluntas, quibus nihil in terris æquè admirabile: hæc tantam habent excellentiam, vt ſacroſancta Dei effigies in illis eluceat, hæc cum ſupernis illis beatiſſimis ſpiritibus communia ſunt nobis, hæc ſupra omnium animantium genera hominem efferunt, hæc nos tecta extruere, vrbes incolere, ſocietatem ſanctam ſeruare, diuinum aduocare nomen, & contemptis terrenis cœleſtia amare docuerunt, his literas, his artes, his ſubſidia omnia melioris vitæ, his tot præſi-

tot præſidia contra feras inuenimus, his deniq; nemo optauerit meliora, nemo dicere habeat, quibus aliis traditis homines fieri poſſīt auctiores. Ex his autem, quæ vita habet, hæc certè cæteris præferuntur: quis enim velit imperio, regnis, gloria, opibus, pecunia abundare? quis illos ipſos aureos poſſidere montes, vt amentiam incurrat? Cari ſunt nobis oculi: propter hos etenim ſpecies rerum diſcernimus, cœliq; & aſtrorum, atq; huius lucis iucundo fruimur aſpectu: ſed quilibet citius oculos proiicere, quàm deponi ſe de mente volet: eſt enim optima eius ſpecies, & præſtantiſſima, pluſquam cæterarum rerum omnium, excepto Deo, cuius eſt impar quidem imago, ſed imago tamē. Quòd ſi deformi ex creatione incomptam ſe mens indotatámq; agnoſceret, non adeo ſibi placeret, nec reliqua infra ſe duceret, non etiam ſic odioſa nobis eſſet dementia. Poſtquam igitur tantam pulchritudinem animo complectimur, & veluti dij quidam terreſtres ſumus, meritò animalia cuncta hominibus obediunt, meritò cœlum cum ſideribus, aër cum ventis, mare cum amnibus, terra cum frugibus ad vſum voluptatémq; præſto ſunt nobis: hæc enim ipſa elementa mūdi venuſtatem noſtram cœlicolis æquam mirari penè dixerim, ideo famulantia ſe præbere. Virtutes verò, quæ ſicut anima corporis, ita ipſæ animæ forma ſunt, quid dicam? aut quomodo eloquar, quanta pulchritudine ſint decoræ? has ſpectans mentis oculis Plato, ſi corporeis his (inquit) humano generi ſpectabiles eſſent, quàm vehementi amoris igne corda cunctorum inflammarent? Non enim quomodo in corporibus album & rutilum, longum & latum, ſic in eiſdem iuſtum, prudens, temperatum, magnanimum, caſtum, fidele, verecundum ſpectare poſſumus: hæc enim non corpora, ſed animos ipſos informant, ideo animorum ad ea oculos intendere oportet. Si hominem ſumma præditum virtute, eundem tamen incuruum, ſimis naribus, demiſſis labijs, cruribus intortis, rugis vndiq; exaratum nactus eſſem, & prætereuntem oſtendens comitibus dicerem, en pulcher homo, riſum mouerem propterea, quòd animaduerterent tantummodo ad eam figuram, quæ digito cōmonſtrari poteſt. Verùm vbi explicarem hominem illum pietate erga Deū, charitate in proximos, fide vti ad omnes, domitas habere ſenſuum libidines, ſummam diuinarum humanarúmq; rerum ſcientiam animo eſſe complexum, quis non illum pulcherrimum iudicaret? hominis enim forma animus eſt, qui in illo virtutum dote eniteſceret: ideo quod latebat, introrſus ſpectandum erat, ſi quidem hominis, & non ſtatuæ ſpecies in iudicium veniret. Quomodo etiam ſi veniſſent ab amico quopiā docto literæ de re magna & graui, figurarum in illis ductus incompoſiti eſſent, & inæquales, attamen optimas ſententias collegiſſent, nonne de omnium conſuetudine has literas pulchras vocaremus? Quòd ſi in literis non figura corporū, ſed earum ſententia ſpectatur, quantò magis idem valere debet in hominibus, a quibus literæ ipſæ proceſſerunt, preſertim quòd literę etſi nihil penitus ſignificent, literæ ſunt tamen. At figuram noſtri corporis virtute animi carentem, nemo probus hominē vocet. Hoc rationis habentes Stoici meritò ſapientes viros, quanuis corpore eſſent impeditiſſimo, cæteros antecedere pulchritudine dixerunt, quia ſicut nihil melius, ita nec pulchrius aliquid cogitari poſſe videbatur ijs virtutibus, quæ in ſapientis animo ſedebant: non gemmę aureb in vaſculo aduerſæ ſolis radiis magis refulgent; quicquid aut aſpectu ra-

rum, aut

rum, aut materia vel opere pretioſum, vileſcit, ſi cum illis conferatur. So-
crates penes Platonem in Phædro rogans deos, Date (inquit) vt ſim pulcher
intus. Optabat iſte (vt opinor) virtutum copia affluere, exiſtimans ſolam
hanc eſſe pulchritudinem, quā homines a diis petere, & Deos hominibus da-
re deceret. Idem Socrates quum apud Xenophōtem diceret ſe pulchirorem
Critobolo, & aliis ætatis ſuæ formoſiſſimis hominibus, quum ipſe eſſet, de-
formis, iocari videtur: ſed ille ſermo qui iocus videbatur, ad virtutem animi
ſpectabat, quæ vel ſola pulchritudinem eximiam præſtare poteſt, & in hac
pulchritudine ſe illis ſuperiorem fore iocabundus innuebat. Eandem ſenten-
tiam transferens ad vnam iuſtitiam Albertus Carrettus non minus ingenio,
quàm nobilitate generis pollens, & ſanguine mihi coniunctiſſimis olim in-
cluſit his verſibus.

> Sola facit pulchros homines, quæ maxima virtus,
> Iuſtitia: hæc quouis ſidere fulgidior.
> Deformis ſis ergo licet, ſis corpore manco,
> Pulcher eris, iuſtus tempus in omne manens.

Quòd ſi hæc vera ſunt, gentium omnium & nationum, quæ ſunt, erunt, fue-
runt, Chriſtianos pulcherrimos dicendum, veræ pietatis lumine radiantes:
nam reliquos mortales impius dæmonum cultus obtenebrarat. Sed eſt vir-
tutum omnis vis in actione poſita: idcirco mortalium rerum adminiſtratio, tan
quam materies, illis ſubiacet, quam præſenti ſui ſpecie exornant: nitet enim
prudentiæ vis in eligendis rebus, temperantiæ in vtendis, fortitudinis in tole-
randis, iuſtitiæ in diſtribuendis. Diuitijs vtitur quis, deformiter, niſi ad neceſ-
ſitatem naturæ, vel ad vitæ dignitatem, vel ad liberalitatem vtatur: hoc enim
modo admirabilē virtus diuitijs præſtat decorem. At auarus habet incluſum
aurum domi, tanquam depictum: non enim eo fruitur, vita manet pauper, at
ingenti teſtamento decedit bene diues. Iſtum ergo heredes viuum lugent, tan
quam mortuum; nam, ſi verè mortuus eſſet, riderent: nec immeritò, ſtultiſſimè
enim tenebris mādauit aurū, quod luce & liberali vſu magis explendeſcit. Di
ctu monſtroſum eſt, bona, quę manu tenet, quæ ad eū peruenerūt, vitio animi
ſibi non contigerunt. Seruile officium eſt cuſtodire aurum alienum, quantò
magis ſuum? quia huiuſmodi cuſtodia non ab alio homine ſibi demandatur,
ſed ab ipſo auro, cui ſeruire ſe oſtendit auarus: ideo turpiſſimè ſe gerit immor-
tuo ſeruiens idolo: at pulchre ſe habet, qui ſupra aurum eſſe ſe credit, & in ami
corum & egētium vſum diſtribuit, tanquam dominus. Bellum gerit ille & in
hoſtem vadit audacius ferro inſtructus: ne id quidē pulchre, niſi pro ęquitate
pugnet. Habet hoc fortis vir, vt nullis periculis laboribus, difficultatibus ter
reatur, nihil vt timeat conceditur, vnum excipio iniuſtitiæ dedecus, quod ſi
formidauerit, cupiditates animi temerarias maiori fortitudine oppreſſerit:
denicꝫ quicquid agimus, turpe, fœdum, indecorum fuerit, niſi virtutis forma
illic deſederit. Illud autem harum virtutum, quæ ad mores ſpectant, & ex qui
bus bonus vir dicitur, peregregiū, quòd omnes iugatę ſibi ipſis inuicem ſunt,
& copulatæ, & alternis veluti brachijs connexæ, Adeo vt dicant hi, qui philo
ſophiæ ſunt principes, eum, qui vnam virtutem habeat, omnes habere: Nam
etſi omnes virtutes non ſunt prudentia, vt Socrati viſum eſt, non tamen ſinę
prudentia conſiſtunt: vnica autem eſt prudentia, quæ non agit ſociata cæteris

virtutibus id, quod propriè pertinet ad ipſas, ſed agendi finem, & per quæ ad illum perueniatur, vnicuiq; earum demonſtrat: itaq; boni viri nomen non feret quicunq; ab hac præclara virtutum germanitate receſſerit. Homo ſæpius impellitur, vt ſpectet fabulas, ludos, pugnas, veſtes, tecta, gemmas, picturas, vel aliud quodlibet, & quandoq; illorum aliquid miratur, quum tamen in hac mundana ſcena nullum ſpectaculum ſit homine admirabilius, & ſit cæterorum mirator ipſe miraculum maximum. Nam ſimplicem habet ſubſtantiam cum lapidibus, vitam creſcentem & vegetam cum ſtirpibus, ſenſus & appetitum cum beſtijs, mentem & intelligentiam cum dijs immortalibus. Hoc cùm per ſe patet, tum clarius eluceſcet, vbi gradus, quos in rebus natura poſuit, cœpero explicare. Id profectò eſt maximum admiratione ſumma proſequendum, quòd homo ſumma, media, infima vno nexu in ſe tenet, quòd corporeum omne & incorporeum ſimul oſtentat, quòd cuncta, quę diſperſa ſunt per reliqua rerum genera, ipſe poſſidet aceruatim, & in ſe vno collegit. Hic eſt nodus rerum creatarum, hæc copula, paruuluſq; (vt aiunt) mundus, nihil habet proprium, niſi hoc, quod commune habet cum omnibus, quod ineſt ſingulis, vt priuatum. Et vt magis credatur mundi huius illi ineſſe ſimulacrũ, animaduertere libet illius corpori infixa fuiſſe elementa omnia proptereà, quòd terram habet in carne & oſſibus, aquam in humoribus, aërem in pulmone, igneam vim in corde, & eſt illi cœli cuiuſdam loco cerebrum in ſummo locatũ vertice, ſenſuum & motus fons, reminiſcentiæ mentiſq; domicilium. Nam turbidi irarum æſtus, & cupiditatum fluctus in medio corporis thorace gignuntur, ſicut in hoc quoq; mundo media aëris regio has nimborũ ſuſtinet procellas. Seminarium autem fœdæ libidinis, & excrementa ciborum ſub ventre collocata infimam tenent hominis partem, quia ſordida ſunt, & fæculenta, & terrena quodammodo. Magnum igitur miraculum homo, quòd augetur adhuc in immenſum ſpectanti, quòd manente extrinſecus humana figura intus ille vertere ſe poteſt in res quaslibet, Protei cuiuſdam more, qui (vt dictum eſt antea)

Omnia transformat ſeſe in miracula rerum,
Spumat aper, fluit vnda, fremit leo, ſibilat anguis.

Eiuſdem conditionis homo, qui ſuſcipere poteſt imaginem rei cuiuslibet imitatione & ſimilitudine morum: nam quum nihil habeat ille (vt dixi) ſuum, ſed omne teneat alienum, cum ſit conflatus ex eo, quod vnum quodq; cæterorum habet, vt priuatum, non fuit quoq; certo viuendi modo compeditus, ſed permiſſum quà velit vagari, & datum exprimere imitatione quodcunq; è cæteris delegerit genus. Sic ille ſui iuris, & ſuarũ actionũ dominus cõſtitutus eſt, nihil certi præſcriptũ, cuiuslibet rei ſequi naturã poteſt, & quam ſequitur ſtudioſe, huius effigiem ſibi imponit. Sed deſcendere ad inferiorũ rerũ formas tam dãnoſum, quàm aſcendere ad ſuperiora magnificum: eſt enim in medio poſitus eorum, quæ deorſum & ſurſum ſunt, hæc vel illa ſequi licet. Quamobrem ſi ad deteriora deflectit, turpiter & iniquè viuendo, vt quia inhiet rapinis, & prędę: fraudibus, vel voluptatibus ſeruiat inguinis aut gutturis, vel inanes aucupetur hominum rumores, vel ſtupido ſit ingenio, vel timido, in eoque permaneat, tunc fruticis, vel volucris ſimilitudinem gerit, vel feræ alicu-

ius induit vultum, eius ſcilicet, in cuius declinat naturam: veluti leonis, apri, ſuis vulpis, cerui, & cæterorum talium: neque eorum, qui ſic commutantur, quilibet eandem refert aſſidue imaginem, ſed nunc aliam, mox aliam, prout ex aliis in alios deducitur affectus, Protei cuiuſdam (vt dixi) more, niſi quòd differunt in eo, quia ille intus Proteus manebat, externa tantummodo membrorum ſpecie mutari videbatur. Homo autem e conuerſo intus in animo mutatur, ideſt in meliore ſui parte, ſalua humani corporis figura, quæ exterius ad oculos eſt. Quòd ſi homo omiſſa labentium rerum cura, meliora ſibi proponens, aſcendere cupiat, quia omni iuſtitię & pietatis fungens munere, viuendum ſibi hic, & ſecum, & cum reliquis mortalibus putet, inhæreat contemplationi, quantum poteſt, naturalium & diuinarum rerum, Deúmq; ipſum præ omnibus ſequatur, & imitetur. Hic intus præ ſe fert imaginem cœleſtis numinis, humana carne circumuallatus, quo ſpectaculo nihil magnificentius & admirabilius his eſſe poteſt, qui ad hæc mentis oculos intendere valent. Magnum igitur & ſpecioſum id homini contingit naturæ munere, quòd transformare ſe poteſt in quælibet, quæ delegerit: miſer ſi deteriora: fœlix, ſi meliora ſequatur. Hinc latiſſimus poëtis campus transformationes ſumendi: nam (vt noſti) alium in lapidem, alium in arborem, alium in feram, alium in volucrem, alium in aliud quodlibet conuertunt: præſtantes autem & excelſos virtute viros Deos vocant, & vt Deos venerantur: nihil in iſtis fingunt, niſi quod intus fit in moribus, illi ad oculorum ſtuporem & ſermonis magnificentiam transferunt extra, quaſi figura humani corporis in illa vertatur. Mouetur enim vulgus audiens mulierem in arborem ſui nominis conuerti, & magis adhuc, vbi incidit in aures tam graue plenúmq; carmen.

Torpor grauis occupat artus,
Mollia cinguntur tenui præcordia libro;
In frondes crines, in ramos brachia creſcunt;
Pes modò tam velox pigris radicibus hæret;
Ora cacumen habent.

Et quod mox ſubditur de Phœbo, qui nolentem amauerat mulierem,

Oſcula dat ligno: refugit tamen oſcula lignum.

Hoc, quod tam mirabile eſt, non diceretur, niſi in ipſum lignum facta eſſet mutatio. Ergo vt dici hoc poſſit, & plæraque alia, quæ ſtuporem incutiant audientibus atque legentibus, exuat mulier hominis figuram, & ligni induat? Illa quidem Lycaonis hoſpites necantis in lupum conuerſio facilius effici potuit: nam præter id, quòd cæde & ſanguine gauderet, lupi referens naturam, truculentus vultu & aſpectu fuiſſe perhibetur: additur quoq; canitie deformis fuiſſe. Qua propter quum in humani corporis figura haberet aliquid luporum corpori conſentaneum, procliuis ſibi facta eſt mutatio in id animal poëtarum verſibus: hinc illa iucundè cantantur,

In villos abeunt veſtes, in crura lacerti:
Fit lupus, & veteris ſeruat veſtigia formæ:
Canities eadem eſt, eadem violentia vultus,
Iidem oculi lucent, eadem feritatis imago.

Et de homine quidem ſatis dixiſſe videor, necnon de his, quæ ſunt in partibus. Res

bus. Res iam poſtulat, vt de congrua partium iunctione loquar, quæ totius forma dici poteſt. Hæc vehementer delectat, & ſummè afficit animos, in hac plærique omnem pulchritudinem poſitam crediderunt, quãquam falſò, adeo capti ſunt ſplendore, quem deſcriptio, proportio, ordo faciebant. De his, etſi nonnulla dicta ſint antea, nihil tamen prohibet latius etiam quædam enarrare, quò facilius adhuc intelligatur ipſius ordinis pulchritudo, & vt ab exemplo exordiar notiſſimo, & valde illuſtri, videmus quæ ſeries, & qui membrorum contextus in omnibus animantibus ſit, & quàm mirabiliter deceat. Primum enim caput eſt, & huic annexum collum, ſub collo pectus, & dorſum, his adiuncta ſunt ilia, & venter, inde genitalia, tum femora, poſtremo crura, pedeſque. Nec in vniuerſo tãtum corpore, ſed in partibus quoque tenor idem in cunctis fere animantibus ſeruatur: nam in capite vno ſenſus quatuor diſpoſiti ſunt in commune omnibus, & id non temere aut fortuitò, ſed ratione præclara: quia ſicut quiſque ipſorum ſenſuum vtitur propinquius rebus, ita ex ordine inferius ſedet, qui autem ad diſtantia ſe intendunt, altius ſunt collocati. Guſtatus ſegnis admodum ex omnibus, non ſentiens niſi admota: at longe odoramus, longius audimus, longiſſimè videmus: itaque ſupremi oculi, infra eos a lateribus aures, poſtmodum nares, infimæ omnium fauces. Illud verò præſtantiſſimum, quòd quæ bina ſunt membra eiuſdem figuræ, veluti oculi, aures, genæ, lacerti, manus, ilia, crura, pedes, a latere collocata ſibi ipſis inuicem e regione reſpondent, quæ autem ſingula, vt naſus, frons, os, pectus, venter, collum, & dorſum, medium inter illa occupant locum decenter. Illud quoque cum ſumma admiratione contemplati ſunt veteres, qui corpora animantium ſecuerunt, quòd cum animalis cuiuſlibet corpus non ex decem aut duodecim, aut viginti partibus, ſed infinitis oſſibus, muſculis venis, arterijs, neruis compoſitum ſit, ita vt ad oſſa venæ pertingant, ad muſculos autem non venæ ſolum, ſed arteriæ etiam & nerui deducantur, omnia horum, quæ in dextra parte animalis ſunt, in ſiniſtra pariter inſpiciuntur, nihil diſcrepat, ſed æqualia omnia, magnitudo, ſitus, numerus, quantitas, figura, color, tota denique conſtructio & conformatio. Atque hæc licet deducere ad gemina, quæ nobis inſunt membra, veluti quum duo ſint oculi, particularum numerus in vtroque æqualis: non forma, non multitudine, non materia, non loco, non colore, non connexione cum vicinis membris, non qualibet alia re inter ſe differunt, paria cuncta in duobus, niſi quòd veluti in acie dextrum vnus, alius ſiniſtrum obtinet cornu: quin etiam vnica ipſa membra, quum gemina conſtent compagine, partes habent dextras perquam ſimiles ſiniſtris. Sed nec illud prætereundum, quòd vniuerſa corporis membra ita aptè diſpoſita & connexa ſunt, vt quum animal velit aliquid agere ſecundum naturam, cuncta concurrant, tanquam in famulatum illius actionis conſenſerint & conſpirarint: quod ſeparatim quoque in vnius cuiuſque membri particulis animaduertere datur: nam hæ omnes cõmodiſſimè deſeruiũt ei muneri, ad quod membrũ inſtitutum fuit. Veluti oculus factus eſt vt per eũ animal videat, is multas habet particulas, quæ omnes ad illius muneris actionem referuntur: quaſdã enim obtinet, per quas viſus efficitur, quaſdã ſine quibus videre non licet, alias melius videndi gratia, alias ad horũ omniũ cõſeruationẽ. Idem maneat ſermo de ore, lingua, ventre, pedibus, & reliquis.

Attamen quum hic ſit habitus & diſpoſitio in corporibus omnium ferè animantium, multiplex tamen figurarum diuerſitas: ex quo admirabilis exoritur pulchritudo, dum præfixus ordo varietate quadam diſtinguitur: lineamentorum nanq; diſparitas cernitur in ipſis animantibus: tum verò etiam diuerſus ornatus: aliæ enim beluarum, corijs tectæ ſunt, aliæ villis veſtitæ, aliæ ſpinis hirſutæ, aliæ teſtis, veluti domibus, incluſę, pluma alias, alias ſquama videmus obductas, quędam armantur cornibus, quædam vngulis, quædam dentibus, quædam aculeis, quædam aduncitate roſtrorum, plurimæ bipedum effugia habent pennarum, quibus corpora in ſublime librant. At vnum quodq; animal in genere ſuo quā pulchrum ſit, hinc intelligi poteſt, quòd ſi quid viciſſim de altero in alterum trāsferatur, nihil impeditius vſu, nihil aſpectu deformius habeatur: veluti ſi elephanto dederis cameli collum, & rurſus camelo proboſcidem elephantis, ineptam & ingratam vtriuſq; reddideris figuram. Et ſi alicui oſtenderentur lanoſi piſces, ſquamatæ oues, horribile quoddā oculis obijceretur, & abſurdum quid vigilans patiatur, vt ſomniare ſe putet. Serpentes ſinuoſis flexibus lubrico lapſu per agros errāt, ſquamarum maculis terga diſtincta oſtendentes, fac alterius animalis pilos cum proceritate crurū eo tranſire, iam illa corporis longitudo nihil præclarum habuerit, aut admirabile: res erit ſerpens ad vidēdum inſuauis. Enimuero quū natura nullam rerum partē impolitam, aut illaboratam, aut defectam, & demum ſine aliqua cōuenientia & lepore reliquerit, ſed omnibus abunde prouiderit, id tamen maximè in effingendis animalibus oſtendit, ita vt cuiq; eorum tradiderit neceſſaria, nec ſuperfluis onerarit, quod vel ex eo percipi poteſt, quòd cunctis ferè animātibus terreſtribus collum & crura conceſſit, propter greſſum & vocem: quibuſdam etiam hæc fecit proceriora, veluti gruibus, ciconijs, camelis: atqui vtrunq; horum piſcibus eripuit: nam verū eſt hos cruribus, aut collo non egere, quos nec ambulare, nec vocē edere opus eſſet. Quòd ſi aliquis a Deo hanc nactus facultatem, piſcibus addat collum & pedes, & hęc eripiat terreſtribus, quomodo ademptio hæc iſtis, & adiectio illis non ingrata eſſet & oneroſa? Similiter videmus naturam fortibus & audacibus arma & alia cōgrua monumenta dediſſe: timidis autem ea ſubduxiſſe. Hinc equum duris inſtruxit vngulis, iubaq; decorauit: eſt enim ferox & bellicoſum & generoſum animal: ſic & leoni vngues & dentes validos attribuit, & apro exertos dentes, & tauro cornua, quoniam & audacia & viribus hæc pollent animalia. Ceruis autē & leporibus, quibus innata timiditas, velocitas ad fugam data, nec vlla præterea arma illis conceſſa, quoniam timiditati non modo ſuperflua, ſed etiā oneroſa ſint. Itaq; nec timidum aliquod armentum armauit natura, nec ferox aut ſtrenuū quoppiam inerme deſtituit. quòd ſi hęc tanquā malè prouiſa commutentur, & detrahat quiſpiam fortibus arma, quibus nunc pollent, & addat ea timidis, nonne rem inducat nō modo viſu fœdam, ſed etiam pernicioſam? quū contra quā deceat & vtilitas poſtulat, timiditatē armarit, ferociam inermem dereliquerit. Rectius eadem natura hominem, quē præcipuè dilexit, nudum & inermem conſtituit, non quia timidum, ſed manſuetum & ſapiens animal ſumus, nec egemus hirſuta cute, nec vllis aliis armis innatis, nam & ſi neceſſaria ſunt veſtis & arma, ea nobis propter ſapientiā & manum facile poſſumus parare: illa autem beluis attributa figuræ humani corporis non cōgruebant.

Quòd ſi emendator naturæ quiſpiam fœliciores putãs beluas,& cupiens ge-
nus noſtrũ ornare, homini imponat cornua, vngues faciat aduncos, inducat
vndiq; villos varij coloris,&,ne quid deſit beluinum, addatur bene longa cau
da, cuius motu minuta animalia arceantur,quãtum id eſſet monſtrum? quod
prodigium? quis obſecro inſpicere ſuſtineret? ſi pictoribus fides haberetur,
hæc peſſimorum dęmonũ eſſet effigies,certè digna illis videtur.Sapienter igi
tur natura apta homini tradidit, nec homini tantùm , verùm etiã beluis : nam
quod homini turpiter additũ eſt,idem quoq; turpiter beſtijs detrahatur. Ca-
reant illæ naturali corporis ſui veſte,careãt his, quibus ex ſe armãtur,nec ſpe-
cioſæ poterunt eſſe nec tutæ: nunc verò mirabiliter, ſi vtilitatẽ cogites, inſtru-
ctæ: ſi ſpeciem, ornatæ videntur. Sed nõ magnopere mirandum ferina illa ho-
mini non conuenire,quãdo inter ipſos homines aliud viro adeſſe deceat,aliud
mulieri: ſi conſentiant illi ſua decora inuicem permutare,idq; poſſint,egregiã
ſibi ipſis turpitudinẽ infixerint. Hoc ſic licet conſiderare: nam in maſculo fue
rint vicioſa inſignis candor,nimiaq; carnis mollitudo,delicati artus,humiles vi-
res,vox gracilis, ſtatura breuis, impubes genæ, pauida mens : huiuſmodi vi-
ro(ſi vir tamen dici queat) nihil magis ad dedecus oſtentabile:nihil huic tu cõ
mitteres,nec ego, nec fortaſſe populus ipſe, præter colum & lanam: ſi cum eo
verba faciens me vocaret in ſermone,vt fit,fratrẽ, nõ dubitem contra vocare
illum ſororem. Age contraſpecta nunc fœminã,quæ valida habeat membra,
ſpacioſam corporis vaſtitatem, fuſcum colorem,hiſpidam faciem,vocẽ robu
ſtam,& animũ audacem,quid hoc eſſet mulieris? quis amare induceretur? te
interrogo , qui mulieres ob maximã formæ & morum ſuauitatem amabiles
fore iudicaſti,certè in delitijs hanc habeat nemo , quando nec ipſa ad delitias
nata videatur: & forſitan mutaretur ſibi vulgo nomẽ, velut ſi Lucia aut Ma-
ria eſſet in nomine a parentibus indito, Lucius & Marius vocaretur. Cur igi-
tur non probantur iſta? niſi quia extra ordinem poſita ſunt naturæ : illa enim
vtriq; ſexui proprias & inſignes indidit notas,quæ loco manentes ſeruant inſi
tam gratiam,tranſpoſitæ degenerant: quemadmodũ arbores vbi patrio cœlo
& genitali ſolo decedere iuſſę alibi hæſerunt. Perſpicis in hominibus ea,quę
ſunt marium,non decere fœminas,nec quæ fœminarum ſunt, cõuenire mari-
bus: eundem quoque puta ſermonem procedere inter muta & irrationabilia
animalia:nam illic quoq; natura mares a fœminis diſtinxit.Nam barbæ,cri-
ſtæ, calcaria,dentes exerti in parte marium ſunt. Cerui quoq; longiora habẽt
cornua,& hac quoq; in re fœminas ſuperãt.Sed & mares truculentiores ſunt,
fœminæ leniores:hi hirſutiores,illæ molliores pilis:hi pectoribus latiores,illę
clunibus, multiſq; alijs inter ſe differunt, quæ ſi cõmutarentur vtrinq;, multũ
decederet vtilitatis de illorũ corporibus, multum quoq; aberit de ſpecie. At
non modo inuicem animalia nequeunt decorè inter ſe membra,quibus vnum
quodq; eorum excellit,cõmutare,perturbato ordine naturæ,ſed ne ſi facultas
quidem adſit cõmutandi ſui ipſius mẽbra in proprio corpore aut addendi vel
minuendi, idq; fiat, pulchre & vtiliter factum ſit , ſed deformiter , & inutili-
ter: Veluti ſi noſtrũ quiſpiam vellet plures oculos in alijs corporis partibus
ſibi adiungere,vel vno tantũ oculo media in fronte inſignis eſſe, vel ceruicem
habere auerſam,aut aluum: ex quo genere monſtruoſæ gentiũ figuræ in vlti-
mis Africæ & Indiæ finibus naſci perhibẽtur ; nam illic inuentos aiunt homi-

nes, quibus abſunt capita, vultus in pectore geſtantes. Item alios quoſdam ſingulis cruribus præditos inſiſtentes vnico pedi, ſed latiſſimo, hícq; (vt aiunt) miræ pernicitatis ſunt ad ſaltum, eoſdémq; ferunt in venatibus, vbi maior incubuerit æſtus, humi reſupinos crure ſublato vmbra pedis aduerſus ſolis radios velari. Hæc et his ſimilia multa enarrãtur, quæ vix fando credibilia ſunt: turpia certe, & informia a naturæ ſtatu recedentia. Procedere in caput vnum quodq; debet animal, reliquis ſubſequentibus mẽbris, excepto homine, cuius ſuprema pars ab humo abſtracta eſt. At fabella quædam narrat factum fuiſſe in ſerpẽte quodam, vt cauda ſeditione aduerſus caput cõmota peteret, vt ſibi viciſſim fieret poteſtas quandoq; reliquũ ducendi corpus, ne ſemper ſequi cogeretur: quod quum a ſerpente conceſſum fuiſſet, fiebat, vt & ipſa ſine intuitu ſe mouens grauiter offenderet, & in eandẽ pernitiem caput reliquáq; membra traheret: tũc experta rem haud quaq; ſuccedere, ſed in peius omnia ferri, ſpõte reſtituit principatum, & ſub eius imperio ſemper futuram dixit. Sic vel de ipſarum fabellarum iocis intelligi datur ineſſe vtilitatem & gratiam in ipſis animalibus naturæ operi: contra quod ſi quis nitatur diuerſa inducens, abſurdè & ineptè illa procedere, ſibíq; perniciem parare. At vide quàm non deceat peruertere ordinem corporum, quãdoquidem in illis effingendis natura geometrica etiam vtatur ratione. Dices vbi perpendiculum? norma? circinus? non habet hæc inſtrumenta natura rerum opifex: ſed vim quæ iſtis inſtrumentis paratur, quæ ſi nulla eſſet, inſtrumenta inuenta non fuiſſent. Ergo vides corpora animaliũ, & in his mẽbra iuſtis ſpatijs diſtincta, & compoſita: & illud in nobis præclarum, quòd quo ſpatio longitudo eſt noſtri corporis, eodẽ reperietur latitudo: nam quãtus quiſq; a vertice vſq; ad calcem, tantus fuerit expaſſis brachijs inter longiſſimos manuum digitos: ex quo conſtat hominis figuram in quadrum quoddam fuiſſe redactam, idq; magis erit perſpicuum, ſi extrema eius mẽbra rectis lineis tãgãtur. Quòd ſi manus pedeſq; ſimul, quãtum fieri poteſt, in diuerſa tendantur, & quiſpiam ex vmbilico tanquã ex centro lineam circunduxerit ad ipſas manuum pedúmq; vltimas partes, circulo hominem claudet, cuius figura non alia perfectior haberi poteſt. At vbi ſedet homo, ſicuti modo nos facimus, duos rectos angulos efficit, vnum, qui a capite vſq; protenditur ad femoris extremũ, quo iungitur genibus: alterum qui a femore ducitur ad talos tibiáſq; demiſſas. Et hæc quidem dicta mihi ſunt hactenus memoria opitulante, & vt reliqua ſimiliter poſſim, eiuſdem opem imploro. Illud verò ne volens quidem obliuiſci poſſum, tanquã in promptu ſit, & inter vtraſq; iacens manus, in quo etiam nõ mediocriter ordo elucet, quòd quibus rebus vita tenetur & propagatur, earũ natura ingenuit animantibus appetitum, adeo vt ſi illi arceantur, moleſtia affici ſe ſentiant: ſed vt non neceſſariò ſolum, verũ cupidè etiam ſumerentur, miſcuit voluptatem immenſam: quãobrem venter cibum & potum, tanquã debitum quoddam, importunè repoſcit, nec accepto fert ſoluenti, ſed in craſtinum idem auidè expectat, nec audire poteſt contraria ſuadentem, quia vt (quidam dixit) auribus caret: hinc magna oblata eſt ciborum copia contra famem, magna ſaporũ diuerſitas contra faſtidium: recordare qui in fame æſtus eſſe ſoleat, qualis in ſiti ardor, quãtum vtriuſq; extinguendi deſiderium, quãta, vbi id contingit, adſit iucunditas. At illud alterum ad propagandũ genus neceſſariũ, maris ſcilicet fœminæq; coniunctio,

iunctio,

functio, qua cupiditatis exardeſcit flamma, quantam habet libidinem? quomodo verò, quum pubertas aduenit, membra illa huic cõiunctioni aptiſſima ęgre moram ferũt? quã penè inuerecundè honeſtiſſimum generationis officiũ expoſcũt? De voluptate verò, vbi res peragitur, nõ habeo neceſſe dicere, quia iam antea earum omnium, quæ ſenſibus parantur, maiorẽ poſuimus: quãquã talia, quæ ſecreto peraguntur, & nocturna ſunt, nimis enudare verbis nõ conueniat: quod ſi facere deceret, oſtenderetur naturam ad opus generationis ſolertiſſimè cuncta præparaſſe, tam ea, quæ ſunt maris, quã quæ fœminæ. Illud tamen, quod proximũ eſt iam dictis, & declarat egregiam diſpoſitionem ſummũmq; naturę ordinem, non prætermittam, quòd ſanguis is, qui ſuperfluit in mulieribus, quem nequeunt imbecillitate caloris in reliqua mẽbra digerere, & ſingulo menſe certis defluens meatibus in vtero congregatur, reliquũ corpus reddit leuius, atq; purgatius: ſimulac profuſo ſemine conceptus eſt fœtus, conſiſtit illico, & coaguli in morem glomeratus fingit corporis membra, ipſúmq; animal irrigat, fouet, atq; nutrit, donec auctum ſuis numeris atq; perfectum loco mutari deſiderat, atq; aliud alimẽtum requirit. Tunc idem ille ſanguis inferioribus deſertis aſcendit velociter colore mutato ad genitricis mammas, vbi iam nato conuenientem ſibiq; familiarem alimoniam miniſtrat. Hęc profectò oſtendunt mirum naturæ ordinem: quod ex eo etiã intelligitur, quòd ſimulac animalia ex vtero fluxerunt, ſponte ſua nullo docente maternas mammas inuadunt, earúmq; ore admoto ſugunt vbertatem, & videre etiam licet, quòd quæ beſtiæ multiplices edunt fœtus, vt ſues, & canes, mãmis abũdant, pauciores autem habent, quæ ſingulos vel binos pariunt. Ex eo quoq; perſpicere datur ſingularem naturæ artem, quòd quũ ſtatuerit non educere ex materno vtero fœtum, niſi nono aut decimo mẽſe, donec ſcilicet fœtus ad iuſtam magnitudinem maturitatémq; perueniat. Attamen vbi infœliciter aliquid circa ſecundas, vel membranas, vel circa ipſum, qui geſtatur, fœtum accidit, tunç deſperans de perfectione, non expectato illo veluti legitimo menſium curriculo, ſtatim abiicit atq; expellit, vterúmq; inani onere liberat. Aliud opus referam circa idem, non minus admirabile, quod efficitur prouida eiuſdem naturæ ratione: nã vbi fœtus conceptus eſt, ita os matricis conſtringitur & agglutinatur, vt ne ſpecilli quidem cuſpidem admittere poſſit: atq; id fit donec fœtus tempeſtiuus reddatur emiſſioni: vbi id tẽpus aduenit tunc ſponte ſua pateſcit & plurimum aperitur, adeo vt integrum animal illinc egrediatur. Et de his quidem ſatis, quantũ ad naturam attinet. Me verò in animalium corporibus non modo maxima quęq;, ſed etiam minora mire afficiunt: nam vt dicam quoq; aliquid de cibo & potu, cuius voluptatem modò memoraui, is neceſſarius eſt ad animalis inſtaurationem, vt reſtituatur quod quotidie deperit humidi & ſicci. Hic ego mentis oculis ſpectans & conſiderans quomodo cibus ore receptus manditur, deinde intromiſſus attrahitur a mẽbris, retinetur concoctionibus plurimis, commutatur, excernitur, & quod inutile eſt expellitur: quod verò vtile aſſimilatur ei parti, quæ nutriri poſtulat, quotq; ad hæc conficienda inſtrumenta & quã artificioſa parata ſint, quorum alia idoneum cuiq; particulæ nutrimentum commutando præparant, alia ſecernunt excremẽta, alia tranſmittunt, alia ſuſcipiunt, alia ſalubrium ſuccorum in omnem partem ferendorũ ſunt viæ; hæc inquã conſiderans maiorem in admirationem tanti

ordinis tanq; ſingularis trahor. Sed menō modo maiora hæc (vt dixi) verùm
etiam minora delectant, veluti hoc de dentibus, quos quum habeamus nume
ro duos & triginta, ſexdecim ex vtraq; oris parte, horum primores acuti diui
dunt eſcas, proximi his canini latiores frangunt, reliqui molares aſperi iam &
duplices molarum inſtar, vnde appellationem quoq; ſumpſerunt, conterunt
& imminuunt, & primoribus quidem radix vna, caninis duæ, molaribus qua
tuor. Si hominum duorum & triginta choream ternis inter ſe diſtantem gra-
dibus ordine collocatam viderē, non leui mulcerer voluptate, quum verò na-
tura hoc idem præſtiterit in dentium ſerie, quos ori noſtro indidit, negligen-
dum putabo, præſertim quum eo quoq; accedat vtilitas? nā ſi ordinem paulu
lum immutaris, non æquè vtiles erunt. Illud quoq; quòd ſuperiores dentes
inferioribus ſint pares magnitudine & figura, quódq; eadē ſeries, idémq; nu-
merus dextris ac ſiniſtris, nonne æquitatis cuiuſdā præ ſe fert ſpecimen, quod
intuentem oblectare poſſit? Habēt id quoq; primores dentes, quòd nō ſolum
extenuant cibum, verùm etiam humani oris nimiam & immoderatam vocem
fingunt ipſi & moderantur linguæ ictum excipientes, qua in re videtur præ-
clare natura conſulto effugiſſe membrorū multitudinem, quātum fieri com-
modè potuit, quum eodem membro ad diuerſas vtatur functiones, quod in
lingua quoq; factum videmus, quæ non loquelæ tantum, ſed saporū quoq; iu-
dicio præpoſita fuit. Sed & in alijs quoq; membris eadem natura idem præſti-
tit, ſentiens id eſſe ordinis, non vti plurium miniſteriis, vbi vnius miniſterium
ad plura ſufficit. Idq; imitantur elegantes patresfamilias in eorū domibus, &
reges in palatiis, dum eundem hominem diuerſorū munerum adminiſtratio-
ni præficiunt. Quid nunc tibi trium membrorū, quibus præcipue animal gu-
bernatur, cōmemorem officia, Cerebri, Cordis, Iecoris? nam a cerebro ſenſus
omnes motúſq; demanant, & ab eo nerui in omne corpus tenduntur, a corde
ſpiritus per arterias, a iecore ſanguis per venas funditur, quarum vtrarūq; ma
gna eſt multitudo toto corpore intexta. Hæc omnia, de quibus nunc eſt ſer-
mo, quomodo & qualiter fiant, ſi explicare voluero, dies deficiet: mihi ſatis
eſt, quòd ita ſummatim & nudè expoſita admirabilē fabricantis naturæ pro-
uidentiam oſtendunt, id enim propoſitum naturæ, vt partium ſingularū apta
ſit connexio in totius decorem, idq; prouidentia ſeu ordo rerum appellatur.
Artificia verò hominum non ne idem ordo commendat? quilibet enim artifi
cum in ordinem quendam ſingula diſponit, cogitq; mēbra omnia operis alia
aliis congruere, proxima quæq; copulando, atq; ita ad totum peruenit, quod
vnum quiddam apparet, non diffluentibus, & diſſipatis partibus, ſed inuicē
intextis: eſt enim imperfectū quiddam & vile numerus, ſed ordo efficit, vt di-
gnitatem & ſplendorem, quem præ ſe fert vnitas, multitudo rerum retineat.
Demum quantam dignitatem habent artes, tanta eſt in ordine; eſt enim ars
quęlibet ordo; vel non ſine ordine. Illud etiam valde ordinem commendat,
quòd ortum habet admodum generoſum: quandoquidem a ratione profici-
ſcitur, qua nihil in terris melius aut admirabilius: hoc ſi quis ignorat ex cōtra-
riis ſumere id poteſt: nam confuſio & perturbatio, quæ aduerſantur ordini,
nullum habent cum ratione cōmercium. Enimuero humanus animus, cui ra-
tionis vſus interceptus eſt ſomno vel furore, confuſa omnia & perturbata cer-
nit, & pueri, quibus idem rationis vſus nondum contigit, ordinem rerū non
agnoſcunt,

agnoſcunt,& in viris,quò quiſq; ſapientior,eò magis ordine oblectatur. Tan
tum autem ordo adijcit pulchritudinis, vt quæ horremus in partibus,ea pla-
ceant cõpoſita,& collata ipſi toto. Quid in vrbibus fœdius cloacis, quæ fœ-
ditatum omnium receptacula ſunt? fac illas loco & ordine poſitas, probabi-
mus atq; laudabimus. Quid in corporibus noſtris,nõ ne ſi ſola quædã mem
bra attendas, ea non poſſis attẽdere? tamen quia neceſſaria erant, natura de-
eſſe noluit, & quia indecora, eminere non permiſit: itaq; & æquiſſimè viden
tur patentiorem locum melioribus cõceſſiſſe,& abdita magis in parte illa de-
center conſediſſe. Nihil horribilius q̃ homines capite mulctari, & viuum ali
quem flammis ſubijci: tamen vbi legum iuſſu id fit ob flagitium ſuſceptũ,
nihil aſpere pœna illa offendit oculos: nõ enim puniri deformitatem habet,
ſed pœna factum eſſe dignũ. Magna olim in gloria Hercules, & Theſeus fue-
runt puniendis ſceleratiſſimis hominibus, qui corporis pollentes viribus la-
trocinia fœdiſſimè exercebant, & in his viris illud videbatur præclarũ, quòd
quas in alios impij illi excogitauerant ſuppliciorũ rationes,in eiſdem ipſos de-
bitas pendere pœnas compellebant. Neminem porro latet impiorum morte
nequitiam eorum finiri,& licentiam deinceps eripi in meliores peccãdi. Illud
quoq; manifeſtum, perditorum pœnis integros terreri, ne ſimilia aggredi ve-
lint. Pulchre igitur vtitur Reſpublica proborũ hominũ vita,in ſuum cõmodũ,
pulchre etiam hominum nocentium morte: vt enim malus vir nihil habeat in
ſe boni, habet tamen vnde de ſe bonũ fieri poſſit, quod ad vniuerſi decorem
præſto ſit,licet in parte ſpectatum,fœdum appareat. Huc ſpectat,quod inter
argumenta aduerſus te poſui de victo,cuius dedecore victoria alterius cõfici
tur clarióq; redditur, atq; iucũdior: deniq; quicquid turpe auerſabimur ani-
mo,iungatur id cæteris ſui partibus,& placere incipiet: nõ enim conuenit vnũ
aliquid ſpectari, vbi plura nexa ſunt ad decorem. quæ anguſtia eſt hæc animi
non colluſtrare ſimul vniuerſa? in quibus nihil non ſuis ſedibus diſtinctum,
diſpoſitũq; reperietur. An exiſtimas Apellem ſic picturam ſuã inſpici velle,
vt vnius tãtum in ea color,& præſertim nigrans attendatur? De lunæ pulchri
tudine iudicato: conceditur, ſed noli tridui tantũ figuras obſeruare, ſed quas
curriculo menſtruo oſtenderit: tunc creſcentis aptos numeros ſeneſcentiſq;
videbis, nam dum orbem paulatim ſibi adauget, paulatim etiam imminuit,
oſtendit prudenti mutatione heſternæ ſemper diſſimilem figuram. Furere vi-
debitur orator, ſi quiſpiam veluti occluſis auribus verba & ſententias prę̨ter-
uolet, in ſola manuũ iactatione defixus ſit. Multa ſimilia addi poſſunt, ſed ſa-
tis eſt intelligi, nihil eſſe deforme in partibus, quod congruens vniuerſo non
pulchrum ſit. Et iſtud eſt quod Auguſtinus aptum vocat, quod nõ ex ſe ipſo,
ſed ad aliud ſpectatum placere poteſt. Affirmandum præterea quũ in tanta
rerum varietate neceſſe ſit,alia ſumma eſſe,media alia,alia infima,etiã illa infi-
ma (& ſi comparatione meliorum iacent) fore pulchra, naturam modũq; pro
prium ſeruãtia. Hinc laudes ſuas alij muſcæ,alij cineri & ſtercori, alij ranun-
culis, alii lenti ſeu fabæ dixerunt: quod fieri non poſſet, niſi in genere ſuo pul-
chra viderentur. Non defuit etiam ſua laudatio lauro,non hederę, non roſæ,
non oleæ,quia ſpecies,vtilitas,vis iſtarum minutarum rerum delectat. At hu-
militer (inquiet aliquis) ornata ſunt: nec mirum,quia ipſa etiam, quæ ornabã-
tur, humilia erant,parua paruis,& magna rerum lumina magnis conueniunt:

ſi quis

ſi quis autem altius illa velit euehere, & maiori in honore collocare, non ornauerit, ſed exigua illa ornamenta turbauerit, & quandoq; de proprio deponet munere, ita vt nulli ſint vſui: habet autem admirabilem dignitatem vtendi facultas, quæ animo modò ſpectatur: hoc, vt in ſuperioribus fecimus, illuſtremus exẽplis. Omnino video opus eſſe, vt in hoc omni ſermone plurima vtar exemplorum varietate: pingit enim ſibi libenter imagines & ſimulacra rerum humana mens, quibus veluti gradibus innixa ad magnam ſe deinceps cognitionem tollit. Sed humilem ornatũ paruis, grandem magnis conuenire, vnde potius exemplum ducam & cõmodius, quã de ſtudiis noſtris? epiſtola enim ſi magno curſu ſonituq; feratur, declamatorio vtens dicendi genere, deformitatem habeat nõ paruam, propterea quòd epiſtola, non oratio eſt: huius enim proprium eſt illuminatius & magnificẽtius dicere, hanc tori quidam & quaſi iubæ decent: altera quotidiano ſermone contexitur, & gratior fuerit, ſi tenuiter agens, & nudis rebus, oſſa, muſculos, neruos oſtenderit. Serrę conuenit, vt dentiũ mordacitate vtrinq; ſit aſpera, quo habilis ad ſectiones reddatur: ergo ſerram rigor ferri magis decuerit, quã argenti claritas, quæ ob nimiam mollitudinem ad ſecandum inepta eſt, ſi modo ſerra eſſe debeat. Sin autem pro ferro ſubſtituitur argentum, ſerræ ipſius ſtatus (vt ſic loquar) turbatur, nec ſolatio fuerit illa maior argenti dignitas, quin hoc ipſum ſerram dedeceat, perinde ac ſi agricola vel ſutor ſenatoriam veſtem aſſumat, ridiculoſus enim haberetur, ſed nondum ſummè: nam ridiculoſior adhuc eſſet, ſi ob eum ornatum ſpectari cupiens, a proprio & neceſſario opere ocietur. Horridũ militem magis probem, quã vnguentis delibutum, & mollibus indutum: ſic & gladium, quo cinctus eſt, pulchrum iudicauero, ſi ſubtilem aciem habeat ferri, & rigidum mucronem: alterius autẽ gladium, qui eburneo fulgeat capulo, & vagina deaurata includatur, hebes autem ſit ad incidendum, deformem putem. Pulchrum eſt enim quod naturali vi ſua viget, non infectum, acerſitis aliunde ornamẽtis. Vidi quandoq; in ſinu hadriatici maris nauem minio vndiq; rubẽtem, argenteo illuſtrem roſtro, & cum inſignibus domini deauratis, & purpureo vexillo, longè lateq; propanſo & fluitante, ventilantibus auris: non ob hęc pulchram credo, ſed ita, ſi compacta de ſolida firmáq; materia, iuncturis aptè cohęrentibus ad incurſum maris ferendum, ſi gubernaculo facile pareat, ſi remis commodè impellatur, & velo turgido velociter excurrat: ſin his deſtituatur, facta credi poteſt, vt in portu ludat, & nauiget ſpectantibus de terra, ludo oculorum. Hinc non poſſum comprobare, quod ad me nuper allatum eſt: audio nãq; Gallos ſpatioſa nimis magnitudine nauem in oceano comparaſſe, denſiſſimis trabibus contextam, cum alio inſigni apparatu: ſed eam aiunt vix commoueri poſſe præ grauitate & amplitudine: quis eam pulchram dicet nauem? quæ nec vt nauis habebitur, non magis, quã illa, quæ confracta nauigare deſiit, ſed vt prædium erit vrbanum, & vt res ſoli, quomodo iuriſconſulti loquuntur, vel verius ludus quidam eſſe oculorũ (vt dixi) videretur. Domũ, quam incenſa vrbe Nero Imperator conſtruxit, aureámq; vocabat, laudare vt domum non poſſum, ac ne ideo quidem, vt pulchram domũ, quoniam intra ſe contineret arua, vineta, ſtagna ędificiis circunſepta, & ſyluas omni pecudum & ferarum copia refertas, & multa aperta ſpatia, longiſſimóſq; proſpectus, hoc non tam erat habitationem, quàm quandam orbis terrarũ effigiem

repræſentare.

repræſentare. Age conſideremus & illud: ſi pingeret quidam hominem, & in
eo tunc oculos nigro colore, & compellaret eum de circunſtantibus vnus in-
quiens, cur pretioſum hominis membrũ purpureos non depingis? non ne pi-
ctor depoſito pauliſper penicillo conuerſus ad hunc dicat? quomodo tu, quũ
nigros habeas oculos, hos iubes eſſe purpureos? Quoniam (inquiet) cupio
hos ornatiores eſſe meis: & pictor, Cupio etiam ego inquiet idem tecum, ſed
vereor, ne ſi purpuram hic admiſceam, iſti non ſint oculi, ſed quiduis aliud ma
gis. Sic intelligi datur non oportere quãpiam rem ita exornari, vt quod eius
maximè ſit propriũ obſcuretur, fiet enim tunc non pulchrior, ſed deterior, tan
quam de loco depoſita, quem ſibi aptũ congruúmq; ſingula ordinatiſſimè di-
ſtribuens natura indiderat. Fertur ſummus ille Perſarũ Rex Artaxerxes, quũ
Antalcidæ Lacedęmoniorũ legato coronam e roſis, croco, violiſq; contextam
traderet, obliniuiſſe hanc antea varijs vnguentis, quę more gentis vetuſto erãt
penes illũ magni pretij, & acerrimi odoris. Hoc, quod ſplendido regaliq; fecit
animo honorandi legati cauſa, exiſtimant quidam ruſticius fuiſſe factum, quia
propriũ & naturalem florum illorũ ſpiritum, & nitorem oppreſſerit externo
ſuperfuſo, pretioſiore quidem & acutiore, ſed non meliore, nec gratiore. Si-
militer idem Nero Imperator, quũ ſtatuam quandam Lyſippi ex ære, ſummo
artificio factam, vehementius adamaret, iuſſit inaurari: ſed quũ auri fulgor, &
nobilitas pretij raperet ad ſe oculos, peribat gratia artis. itaq; animaduerſo
vitio aurum poſtea detractum eſt, cicatricibus tamen atq; conciſſuris, in qui-
bus aurũ hęſerat, remanentibus, quę res opus illud pretioſius dicitur effeciſſe.
Oportet autem naturali pulchritudini ſuperiacere aliam, quæ priorem nõ ob-
ruat vel obſcuret, ſed augeat vel perficiat: veluti in humanis animis cõtingit,
quos a natura mirabiliter inſtructos prudentia, & iuſtitia, aliæq; virtutis par-
tes in immenſum exornant. Poſtquã autem apparet naturam res cũctas cer-
tis ſedibus gradibúſq; collocaſſe, & iuſta vnicuiq; tribuiſſe, eſſe autem pulchra
illa omnia modum ordinémq; ſuum tenentia, debent homines naturam imi-
tari, agendo ſingula locis, temporibus, perſonis congruenter, ſine vlla iactan
tia, & cũ diſſimulatione etiam artis, ſic enim ordo actiones noſtras commen-
daret, quemadmodũ etiam res naturæ cõmendat. De his autem rebus aliquid
latius explicandũ & diſſerendum venit: hæc autem ſermonũ pars magis pro-
priè ad nos pertinet, quàm illa ſuperior: hominũ enim cauſa verba facimus,
non naturæ, etiam dum naturalia tractamus: quantò igitur diligentius hu-
mana præ illis conſiderare debemus? Quemadmodũ igitur ſuperius dixi fu-
gienda eſſe vitia, dedecorant enim illa naturam, ſic in rebus laudabilibus &
conceſſis ordine ea fieri dico oportere. Imprimiſq;, quanuis medicus non ſit
quiſpiam vel nauta, iubeo tempora obſeruare. quid ita? ne fortaſſe pulchrũ ſe
putaret, ſi ad hominem mœrentem in morte cariſſimorũ accedat cum tibici-
ne & muſico cantu, tanquam ſolari vellet, non enim id conuenit tempori: lu-
ctus enim vbi lætitiam adeſſe ſentit, tanquam viſo hoſte, exacerbatur. Ecce ti-
bi ex altera parte alius, qui audiens quòd cum triſtibus agendũ ſit ſeuerè, gra
uem intempeſtiuè induit perſonem, aſſidens enim lecto amici grauiter cuban-
tis, Dimiſiſſes (inquit) intemperantiam victus, dimiſiſſes copiam libidinum,
nunc hic morbus propter illa tibi meritò obtigit, in poſterum magis cauebis.
hæc obiurgatio vel ipſo morbo grauior videri poteſt, res enim hominũ affli-
ctæ clemen-

ctæ clementer, & condolentis animo, tanquam onere partito, ſuſcipi debent: vbi enim conualuiſſet amicus, tunc oportunum erat admonere, ſed dum ſcribitur teſtamentum, & circunſtant medici cum toruo remedioꝝ apparatu, & cruciat morbi dolor, alienũ tempus ſententiam dicere, & philoſophari. Mihi verò, qui ſic accederet, inimici partes ſuſcipere videretur, tametſi eſſet amicus: nam vetus eſt, Intempeſtiuam beneuolentiam nihil admodũ ab odio differre. Alium quendam induxi: nunc de me loquar. Vellem hunc diem præuidiſſe, nam materiam iſtam, de qua nunc dicere oportet, mecũ antea tractaſſem atq; examinaſſem: veruntamen ſi tunc ab æqualibus ad conuiuium vocatus menſæ cogitabundus aſſiderem, cogitatio tunc mea, vt inter epulas, inſulſa foret. Quòd ſi eodem loco alius quidam nimis religioſus & pius (me enim nunquam tale aliquid facturũ puto) capite aperto, tremulis labris immurmuret preces ad Deum, ſtultitiæ cæteri hunc condemnent, præſertim quũ dicere poſſint ſe non ad aram, ſed ad menſam cõueniſſe, & quòd hęc eſurientibus melius fumare videtur, quã illa, & longè iucundius: deniq; fugient illum tũc omnes, nemo aſſidere propius ſuſtineat cubanti, & illa audire verboꝝ murmura. Quantum hic mali conflетur ex eo perſpici poteſt, quòd vir probus & innocens iuſtè omnibus odio tunc eſſe poſſit. Quid? ſi quiſpiam noſtrũ forum obambulet, lineam indutus tunicam tantũmodo? res eſſet non vituperatione modò, ſed verberibus quoq; digna: at in balneo nudus rite cõſpiceretur: tam valde refert quo quidq; loco fiat. Quòd ſi dixerit quiſpiam nõ ſæpe conſpici hominem per tam notas euntem peruerſitates, nos quoq; id concedimus: attamen rei deformitas inſigni exẽplo notata facilius animaduertitur: & ſimulac apertè magis perſpicitur, quã valdè ad pulchritudinem actionum pertineat temporum & locoꝝ occaſio. Sic etiam dicendũ de ætatibus: non enim eadem ſemper ſtudia ſenibus congruunt, quæ iuuentus exercet: & rurſus propria ſenectutis munera iuuenes temere inuadant. Spectandũ inſuper quam quiſq; perſonam gerat, ruſticus ne ſit an vrbanus, ciuis an aduena, priuatus an magiſtratus. Hinc ait ille in Adelphis,

Duo quum idem faciunt, ſæpe eſt, vt poſſis dicere,
Hoc licet impune facere huic, illi non licet,
Non quòd diſſimilis res ſit, ſed quòd is, qui facit.

Multum igitur refert, quæ, quis, quomodo aggrediatur: & demũ eam actionem pulchram iudicare oportet, primũ quæ virtuti adiuncta ſit: deinde quæ ſe locis, temporibus, perſonis, negocijs aptarit: tunc enim apparet illic affuiſſe ordinem, quem ſuperius dixi plurimam rebus venuſtatem impartiri. At non modo in factis conſiderandũ quomodo quidq; fiat, ſed ſæpius etiam, ſi verbis vtendũ eſt, qualibus verbis tractetur: eadem enim ſententia alio verbo elata ſuſcipitur, alio repudiatur: veluti ſi dicatur, noli inuidere fratri, durũ id & acerbum nimis: rectius autem commutato verbo dicitur, noli contendere cũ fratre. Similiter dixerim libentius, fuge mulierem te corrũpentem, quia mollius, quàm ſi dicatur: deſine mulierem corrũpere. Tale quid præſtitit ſũmus ille græciæ vir Themiſtocles, qui bello Perſico ſuadere volens Athenienſibus, vt vrbem relinquerent, non tamen his verbis extulit, ſed illis, Vt vrbem penes immortales Deos deponerent: quod & honeſtius dici, & facilius audiri poſſe videbatur. Mulieri plurimis onuſtę annis nõ turpem eſſe, ſed for-

moſam

moſam fuiſſe dicendum, quod ego cuidam dixi, quũ a ſecundis nuptijs dehortarer. Sed quid dico alioꝝ verboꝝ prolationem eodem in ſenſu prodeſſe, quũ valde referat, quo quodq; verbũ loco ponatur? veluti ſi dixero, non poteſt iſte ambulare, hic adimo potentiã: ſed ſi dixero, poteſt iſte non ambulare, do facultatem. Nuper etiam, quid mutatio poſſit verborũ, innotuit: nam quum inter duos familiares meos grauis orta eſſet contentio, ita vt ad pugnam proceſſuri viderentur, ego animaduertens eorum ſenſum congruere, verba diſcrepare, quid feci? duo tantũ tranſpoſui verba, his in altera orationis parte collocatis, viſa eſt res amborum congruere ſententiæ, & diſcuſſa eſt omnis illa diſcordiæ nebula. Sunt etiam inter ipſas actiones dignitatis gradus, & eſt factum aliud, alio præſtantius: præclarum eſt enim id, quod cum fide fit, cum æquabilitate, cũ beneficentia omni atq; liberalitate. Veruntamẽ ea maximè excellunt, quę ſuſcipiuntur a viris fortibus ſine emolumento & præmio, cum labore ipſoꝝ & periculo: ea enim propria viri virtus cenſetur, quæ fructum cæteris peperit vberem, facienti autem nihil attulit, pręter moleſtiam, ſolicitudinem, & erumnam. Splendidũ eſt in rebus proſperis non efferri ſpiritu, non inſoleſcere propter fortunam: ſplendidius in aſperis non fractum eſſe mente, nõ ſuccubuiſſe, non pulſum fuiſſe (vt aiunt) de gradu, ſed retinuiſſe in cunctis grauitatem animi atq; conſtantiam. Illud etiam permagnum, quodcunq; efficias, ſiue animo vti oporteat, ſiue corpore, ſiue vtroq;, id nullo labore ac nulla pene meditatione effectũ tradere, & imparatus ſemper aggredi videri, ſed ita, vt nulli paratiſſimi melius poſſint. Nam quũ nemo, niſi adhibito labore et ſtudio præclarũ quidquã adipiſcatur, quicunq; facile, & veluti negligendo, agit, vt nõ vim adhibere rebus, ſed res ſponte ſua ſequi videantur, is omnem admirationem ad ſe trahit, & exiſtimatur, ſi ſtudiũ & curam adiungeret, quòd hęc eadem & cætera alia longè præſtantius tractaret. Neq; ego hoc dicens, ſtudium, induſtriã, artem, diligentiam tollo, ſed harum rerũ nullam tradere ſignificationem prudentis puto. Artificem enim verum non ita mirãtur homines: quin potius calliditatem eius & prudentiam verentur: & verè maius eſt vel mediocre aliquid præſtare natura duce, & veluti caſu, quàm per ſummos labores magnũ quippiam quæſiuiſſe videri. Hinc facillimè perſpici poteſt nõnullorum error, qui, vbi in muſicis, arithmeticis, vel quolibet alio ſtudiorum genere profecerint, elaboraſſe plurimum & euigilaſſe aſſerunt, & peritiſſimis diu vſos magiſtris, nec intelligunt imminui ob hæc eorũ gloriam, quam augere ſtudebant. Mihi verò artificij tollenda, vel ſaltem obſcuranda videtur opinio, diſſimulatione diligentiæ, & facili negocij tractatione, vt quiuis ſperet idem ſibi licere, experiendo tamen fruſtra laboret. Q uãquã illud non improbo, imo vehementer probo, profiteri periciam magnæ alicuius artis & grauis, mox in alia non inferiori per occaſionem ſe oſtendere, cuius nullũ ſtudium profiteatur: tũ mouet enim valde animos, vbi prodit de homine aliud virtutis genus, quàm quod expectabatur. Q uo fit, vt mihi etiam probetur militaris vir, ſi bello ſtrenuus, & fortis, animiſq; & viribus pollens cæteris tẽporibus modeſtiã præferat & verecundiã. Vt enim pictores lumina augent vmbris, & vmbras deijciũt luminibus, ita vtentes cõtrarijs naturis ex aduerſo collocatis, vt altera alterã augeat. Sic in fortibus viris, eiſdemq; pacatis, nam & fortitudo illoꝝ oſtẽditur maior de modeſtiæ conſpectu; rurſus modeſtia redditur illuſtrior ob fortitudinem.

Immoderatum autem profiteri robur oratione, re autem concidere, iſtud eſt imitari veluti in comœdia militẽ glorioſum, vel renouare muris fabulã, quem mater tellus magno edidit cũ tumore: nulla etenim verborꝫ pompa præcedere debet, nulla extrinſecus circunferri oſtentatio rerũ. Contra verò commendationem habet & ornatum, vbi id, quod apparet, vile & abiectũ eſt, mox de intimo erũpit inſigne aliquod atq; pręclarũ, quod Bacchus feciſſe dicitur, qui veluti ludo Indorum gentem aggreſſus eſt, Silenos ducens, & Satyrorũ ſaltantium choros, molles aſpectu viros, ſed viros tamen, vtebatur exercitus pãpineis haſtis, ſed ſub illis ferrum tenuit paratum. Hos quidem Silenos, quos commemoraui modò, Bacchum ſecum duxiſſe ita fingebant veteres, vt exterior eſſet imago ridicula tibicinis, intus autem (nam aperiri poterãt) effigiem oſtenderent alicuius Dei, formoſiſſimã ſcilicet Deo dignam. His ſilenis Alcibiades penes Platonem dixit Socratem fuiſſe perſimilem, qui ridicula quędã & faceret & diceret, vt qui cute tenus attenderent, illum facile irriderẽt: ſi quis tamen introſpiceret, omnia inueniret diuiniſſima eſſe, & ad maxima quæq; & honeſtiſſima compellere. Quantò enim quiſq; demittit ea, quę ſpecie ſunt prima, tantò magis excellunt recondita illa bona. Sæpe videas vtentem aliquem humili ſermone, eſt in verbis parſimonia, & quodãmodo neglectus: at in ſenſibus inuenies ſplendorẽ omnem, & maximã latitudinem, vrget denſis argumentis auditorem, ſemper ad rem feſtinans: quis neſcit id magis decere, quã ſi incipiat altè petito procœmio dicere, innixus ſpiritu tumẽtium verborꝫ? Verùm quomodo turpes mulieres onerant ſe auro & gemmis, pulchra autẽ mulier ſibi ipſi & formæ cõfidens modicè, & vix illis ornatur, ſic imperitior quiſq; gaudet oſtentare ſe exterioribus in rebus, prudentes verò nihil minus. Hinc videas penes ineruditos multos, ſapientiam tamẽ profitentes, inſtructiſſimas bibliothecas, codices illic ordine aſtare oẽs, auro vel argẽto circunlitos, pellibus præterea veſtitos honeſtiſſimè: quũ interea doctus ille vir paucis libellis, iiſq; multo vſu detritis contentus erit. Eadem obſeruatio in ſcriptoribus, quorum vt quiſq; optimè luculentiſſimèq; ſcripſit, demittit librorũ titulum, tantùm eo, quod libris contineatur, indicare contentus. Alij præfigunt præclaros titulos, atq; magnificos, Cornucopiæ, Adonidis horti, Theſaurus, Pandectæ, Aurea roſa, Sine te eſſe nolo: vicit hos omnes, qui libros ſuos Bibliothecas inſcripſit: at vbi prętergreſſus titulũ, intrare cœperis, quã ibi iacere omnia videbis? quàm nihil dignũ inuenies ſtudio & eruditis oculis? Vidi nuper librũ inſcriptum De optimo genere epiſtolarꝫ: ſed ita elegans erat liber, vt ſi quis dediſcere vellet loqui, nihil aliud legere debuerit, non legi optimũ aliquod illic, niſi in titulo. Hęc igitur nota eſt imperiti ſcriptoris, eſſlare miros titulorꝫ fumos: eruditus autem vir opere ipſo ſatisfacere lectoribus tendit, & tantum abeſt abuti huiuſmodi glorioſis pollicitationibus, vt eò magnificentius viſum opus iri intelligat, quò magis nihil magnum titulus promittebat. Sic bonus miles optimis quidem inſtruitur equis & armis, & illis bene vtendo ſpectari cupiet, non de diuite, quem non adhibet, ornatu. Sed nihil intolerabilius iactantia ſui, & gloriæ aucupem putari, nihil eſt, quod auditores minus ferre poſſint: nam ſi quum ab alio coram laudaretur, oporteret ipſum pudore quodam perfundi & erubeſcere, quæ eſt illa impudentia, de ſe ipſum dicere? Habet etiam illud turpe ſui iactatio, quòd, dum ea qui vtitur, profitetur

quodammo-

quodammodo quicquid fecerit, nō honeſta aliqua ratione commotus feciſſe,
ſed inani laudis ſtimulo: nec ſi magno excelſóq; viro debetur laudatio pro re-
bus geſtis a cęteris, ideo debet ipſe eam præripere, & extorquere quodammo
do a preſentibus conari. Te autem mihi cariſſimū adoleſcentem non parandę
laudis cupiditate, ſed vel officio adductum, vel hortatu maiorū natu, vel hone
ſta obſequendi voluntate, ad munus aliquod vellem accedere, quod vbi egre
giè abſoluiſſes, ſilere te, & permittere, vt opus ipſum pro te loquatur, ne ſi ip-
ſe prædicaueris, non prædicaſſe, quia feceris, ſed vt prædicares, feciſſe creda-
ris, quod ſane eſt turpe, rectè factum non ſua amplitudine, ſed populari fama
dimenſum videri. Ornat ſilentium mulieres (vt fertur) ſed multò magis viros
magnū aliquid gerentes. Hanc ego modeſtiam comperio penes veteres fuiſ-
ſe, & eos quidem veteres, qui populoꝝ omnium ſuffragio cęteris ob virtutem
antelati ſunt: ipſi enim ſe non anteferebant, quin magis extenuabant ſua, ſed
quantò minus de ſe illi, tantò latius de illis cæteri prædicabant: erátq; id eoꝝ
glorioſum, quòd ad gloriam non reſpicerent. Ex aduerſo videas eos contem-
ptos & reiectos, qui ſe glorioſè efferebant. Fuit olim Menecrates quidam me
dicus, qui quum deſperatos, quoſdam etiam deploratos valetudini reddidiſ-
ſet Iouem ſe dici & appellari volebat: itaq; auſus eſt ſcribens Ageſilao Spar-
tarum Regi hunc titulum præferre, Menecrates Iupiter Ageſilao Regi fœli
citatem: quem ſanè titulum quū legiſſet Ageſilaus, reliquis non lectis reſcri-
pſit, Rex Ageſilaus Menecrati ſanam mentem. Hunc eundem Menecratem
lepidè illuſit Philippus Macedonum Rex: nam quum epulum ingens appa-
raſſet, & amicos inuitaſſet, & in ijs Menecratem, iuſſit Menecrati ſeorſum
menſam apponi, qui ſimulac aſſedit, paratus erat puer cum acerra, qui Mene-
cratem, tanquam ſi eſſet Iupiter, thuris vapore ſuffire cœpit. Et primò qui-
dem, tanto honore viſus eſt delectari Menecrates, poſtea verò quàm epulan
tibus cæteris ipſe nullo, prætetquam thuris ſuffimento, fruebatur, & eſuri-
ret; diſceſſit illinc iratus, dicens ſe a Philippo ſumma contumelia affectum,
quum tamen ipſe ſe prius tali contumeliá dignum feciſſet. Fateor tamen inci-
dere ſæpius tempora quædam, vt de nobis cū laude dicere, non modo hone-
ſtum, verùm etiam neceſſe ſit: vt quum de rebus geſtis accuſamur in iudicio,
vel ſenatu, vel coram grauibus honeſtiſq; viris, licet tunc omnium conceſſu
noſtra complecti, quū id calumniæ opprimendæ gratia fieri iudicetur. Quo-
modo etiam Pericles ad reprimendum iniuſtum in ſe odium Athenienſium,
propter detrimenta nonnulla accepta Peloponneſiaco bello, cuius ipſe fue-
rat auctor, illa protulit de ſe egregiè penes Thucydidem, Et mihi Athenien-
ſes iraſcimini tali viro? quem nullo inferiorem ſcitis & ad cogitandū quæ op-
tima ſunt pro vobis, & ad eadem oratione exponendum, qui maxima teneor
patriæ charitate, nec vlla pecunia expugnor. Hæc oratio non a faſtu, aut ambi
tione, aut tumore mentis profecta videtur: ſed a magnitudine potius animi, &
ſui ipſius recta fiducia, propter quæ conatur excellens vir calumniam depelle
re, & iniuſtum periculum effugere. Hinc Virgilianus ille Turnus,

Pulſus ego? aut quiſquam meritò fœdiſſime pulſum
Arguet, Iliaco tumidum qui creſcere Tybrim
Sanguine, & Euandri totam cum ſtirpe videbit
Procubuiſſe domum, atq; exutos Arcadas armis?

Haud ita me experti Bitias, & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub tartara miſi,
Incluſus muris, hoſtilíq; aggere ſeptus.

Idem nemine laceſſente de ſe moderatius loquitur.

Et nos tela pater, ferrúmq; haud debile dextra
Spargimus, & noſtro ſequitur de vulnere ſanguis.

Placet etiã mihi illud Ephialtę, cui quũ ab inimico obijceretur vt probrũ, quòd paup̃ eſſet, Quin tu (inquit) illud addis, quòd iuſtus ſum. Similiter calamitate aliqua perculſis, conceditur eſſe grandiloquos, & de ſe quid poſſe magnificentius proferre, quia non eſt illud ſe laudare, ſed erigere animũ, & ſpiritũ ducere aduerſus ſęuientem fortunam, cũ qua propoſitũ certamen, quia hęc deprimere illorũ conſtantiam & firmitatem illata infœlicitate tentabat. Ergo repugnandi cauſa licet ſe referre ad eorũ ſplendida & magnifica, illáq; etiã exaggerare ſummorũ oratorũ more. Quamobrẽ Hercules, vbi tunicã Centauri ſanguine tinctam induiſſet miſſu Deianirę, inhęſiſſétq; ea viſceribus, iámq; illi artus oẽs ardere viderentur, inducitur ab Ouidio de ſe illa dicere pulcherrimè,

Ergo ego fœdantem. Demum concludit laudes ſuas ſic
Defeſſa iubendo eſt
Sæua Iouis coniunx, ego ſum indefeſſus agendo.

Neſcio quomodo; haud dedecet in dolore illum de ſe illa dicere. Huc etiam referri poteſt illud Virgiliani Æneæ,

Sum pius Aeneas,

Et reliqua: dicuntur enim illa ab Ænea in aduerſa poſito fortuna: q̃q̃ nonnulli excuſant eũ de ſe illa dicentem, quòd dixerit inter ignotos & exteros, & ea nõ ſit laus, ſed inditium. Eſt etiam vbi non modo nulla inuidia, ſed etiam cũ ſumma audientium vtilitate poſſumus geſta noſtra in medium deducere, & ea ſimiliter grauitérq; enunciare, videlicet quũ ad ſimilia impellere volumus cunctantes, & hæſitantes. Mouet enim non parum præſens exemplũ ſpectati viri, qui non tantũ nuda verba, ſed etiã opus oſtendit, admonens quod ipſe fecerit, ipſos quoq; iiſdem incedentes veſtigijs præſtare poſſe. Non eſt hæc vaniloqui ſophiſtæ plauſum ab auditoribus captantis oratio, ſed magni excelſiq; viri, Quid cunctamini? ego ante talia quædã aggreſſus ſum & perfeci, nõ imperitus ſum horũ. acerrima profectò omnium cohortatio, vbi ſermonibus res geſta iungitur. Placet etiam illud, vbi laudaris coram, laudem illam ad Deum transferre, cuius ea fuerit benignitas, vt voluerit vti nobis miniſtris: & communem eam facere cũ auditoribus, ſi res patiatur. Veluti Epaminondas, cui quûm quidam obijceret ſentire de ſe illum ſupra Agmemnonem, & maiores ſpiritus ducere, Propter vos hoc (inquit) contingit Thebani; qui paucis horis mecum Lacedęmoniorũ opes fregiſtis. Sunt etiã nonnulli, qui ſatis prudenter eximiam laudationẽ vel inuidioſam in aliud transferũt laudationis genus humanius, & modeſtius. Quemadmodũ quũ belli Dux laudatur de victorijs & vrbiũ expugnationibus: at illud mallem (inquiet) dixiſſes, q̃ ſeuerè milites contineo, qua ęquitate ſocijs impero, quàm non labores vigiliaſq; detrectem. Similiter quum laudatur aliquis de magnitudine diuitiarum, ſubijci poteſt: at illud cõmemorandũ magis erat, quòd eas pluribus impertior, quòd periculum creo nemini, proſum omnibus quibus poſſum. Hęc translatio laudis non

minuit priorem, ſed aliquid etiam addit, & dum illi non omnino aſſentimur, ſed eam quodammodo corrigimus, gignit opinionem in audientium animis, nos non admodū libenter aures laudantibus præbere. Ad hanc pene effigiem eſt illud Archidami Regis Spartarū, qui quū laudaretur a quibuſdam, quod Arcades egregia pugna ſuperaſſet, Melius (inquit) cōtigiſſet, ſi prudentia potius, quā viribus victi fuiſſent. Non abſurdū eſt etiam, ſi veluti ioco nobis detrahentes, innuamus tamen ex eo aliquid in nobis laudabile, nam quia id occulte fit, & ingeniū elucet dicentis, & iocus videtur, ideo illa laudatio ab auditoribus non improbatur. Exemplū huius rei a Diogene ſumendū eſt, qui ſolebat dicere de Antiſthene præceptore ſuo, quòd is ipſum ſpoliauerat, & fecerat, vt nec domum, nec mancipiū, nec pecuniam haberet: ſin autem dixiſſet, quòd eū fecerat ſapientem, nullius indigentem, ſe ipſo contentum, id dici non potuiſſe videbatur ſine audientiū offenſione, & longè minus ad perſuadendū valuiſſet oratio. Et hæc quidem ſunt, quę actiones noſtras condecorant maximè, & plura alia, quæ dicere omitto. Q uòd ſi nunc quiſpiam ea religione tangitur, vt nihil diſſimulandum putet, ſed ſimpliciter profitendū eſſe, quod quiſq; ſciat, & ſua etiam laudare apertè, ſi laudabilia credit, quaſi viri boni non ſit fallere. Ego verò, ſi hæc, quæ dixi, fraudes & deceptiones nuncupare iuuat, non repugnabo, modò intelligatur aliquam eſſe fraudem in laude ponendam. Nam ſi duo proceſſerint ad gladiatoriam pugnam, is qui alterum verberat, quia artificio & ſcientia ſit ſuperior, quodammodo decipit aduerſarium, & tamen ea res ſibi eſt honori. Q uid? ſi pictor tabulas bene pictas collocet in bono lumine, quò magis veritati reſpondeant? & aurifex præclaram gemmam includat ſcitè auro, quò melius fulgeat? vterq; eorū decipit, quia rem auctiorem videri faciunt, quā ſi, vt accidit, oſtendatur, & tamen neuter vt ſceleſtus accuſatur. Licuit enim & ſemper licebit ornamenta rebus adiungere, idq; qui faciunt ex arte (quanuis hanc aliquis dixerit eſſe fallaciam, dum artem diſſimulant) omnium iudicio commendari merentur. Et hæc quidem ſic habent. Reſtat modò, poſtquam de pulchritudine tot & tanta diximus, vt videamus quid illa nobis præſtet, num iucunda ſolum, an etiam vtilis ſit? Videtur autem vix poſſe ab ipſa vtilitate pulchritudo disiungi: pulchritudo enim bonum, & quod bonum vtile etiam reperietur. Q uanuis autem initio ſermonis huius ſubtili quodam iudicio bonum a pulchro diſtinxerimus: attamen in bonorum numero pulchrum ponendum eſt. Hinc bonum etiam pro pulchro vſurpamus, veluti dum dicimus mulierem eſſe forma bona. Amplius, ſi grammaticis credimus, bellum, quod ſignificatione vnum & idem eſt cum pulchro, deducitur per imminutionem a bono. Hinc Varro, Sic cum eis bellum geras, vt bella omnia, domum auferas: ideſt bona omnia, Ergo quum pulchritudo boni ſit particeps, non erit inutilis. Q uòd ſi vtendi facultas efficit, vt res pulchrior habeatur, quanuis ſit vilis, quàm ſi eadem ad nullum vſum eſſet ornatior, ſicuti ſuperius oſtenſum fuit, nonne ipſa pulchritudo erit admirabilis? & ſe ipſa (vt ſic dicam) pulchrior? vbi in ſpecie vſus ineſt, & quod vtile eſt, idem pariter eſt & ornatum. Dixi antea magnam eſſe animorum pulchritudinem, quibus ineſt ratio, memoria, cogitatio, voluntas. Q uid autem hæc pulchritudo contulerit ad vſum melioris vitæ, & ad dignitatem, & ad omnem excellentiam, expreſſum eſt antea, nec repetendum nunc

dum nunc puto. Sed ſi illa manent, quæ iam dicta ſunt, cognoſcimus, quòd idonea eſt pulchritudo vtilitatem afferre immenſam. Quid porro virtutibus præſtabilius? quid earũ luce ſplendidius? quid nexu & concordia, quam inter ſe habent, ordinatius? At vtilitas quanta? nonne virtutum copia tum ſinguli homines, tum vniuerſæ ciuitates honorẽ, gloriam, dignitatem, rem, opes, diuitias acquirunt? quomodo ſine his incoleremus vrbes? quę ciuilis eſſet ſocietas? quis, vbi nullus pudor, nulla verecundia, nullum ius, nulla lex, nullum ſui alieniue diſcrimen, nulla caſtitas, nulla continentia, habitare ſuſtineat? Sed quid reliqua percurram? volo enim oſtendere pulchritudinem vtilitati adiunctam, quod notiſſimum eſt. Nam ſi rogem, in humano corpore quod nã pulcherrimum aſpectu membrum? oculos dices, quibus ineſt igneus vigor quidam, ſplendor etiam, propter quod radios eiaculantur: hinc etiam hos lumina vocamus, his corporeæ pulchritudinis amatores præcipuè delectantur, & humani corporis ſidera appellant. At in tanta ipſorum pulchritudine vtilitas non minor: nemo enim hominum eſt, qui non aliud membrũ malit amittere, quàm oculos ſibi extingui, non reſpicientes aliò, quã ad vſum, qui de illis percipitur. At longè tamen pulchrior mentis oculus, atq; adeo vtilior, quẽ ſcientiam eſſe dico: hac enim artes conſtant, rerum præcipuè maximarũ: hæc præſtat, vt quæcunq; cognoſcere, & cognitis rectè vti valeamus, quo quid poteſt eſſe vtilius? Quid de cœlo & luce iſta dicam: forſitan aſſiduitate videndi viliora ſunt nobis reddita: quòd ſi quidam eſſent homines, qui ſub terra ſemper habitauiſſent bonis & magnificis domicilijs, quę ornata eſſent ſignis, & picturis, inſtructáq; auro & argento, & pretioſa quaq; ſuppellectile, deinde quandoq; contingat patefactis terræ faucibus ex abditis illis ſedibus in aperta euadere loca ſimilia iſtis, quæ incolimus, qui cœli illis videretur conſpectus? qui lucis huius afflatus? quæ ſolis ſpecies? lunæ? reliquorum ſiderum? nec dubio, quin primo occurſu tantæ pulchritudinis, etſi nihil aliud intelligerẽt, mortalibus hæc vtiliſſima iudicarent. Nos quoq; vtiliſſima dicimus, ſed ratio docet, vſus affirmat: at illos his remotis ſola pulchritudo ſuaderet: vix fieri poſſe crederetur vtilitatem non ineſſe in re tam grata, in opere tam polito atq; exornato. Sed vt relinquamus hæc, quæ ampliſſima ſunt, & ad humiliora deſcendamus, animaduertere quoq; poſſumus in illis vtilitatem eſſe ſociam pulchritudinis: veluti in arboribus, de his enim loquendum eſt, poſtquam in ſylua ſumus, & quia vltro ſe offerunt. Sed in ipſis inquam arboribus non truncus, non rami, non folia ſunt deniq;, niſi ad ſuam retinendam, conſeruãdámque naturam, nuſquam tamen eſt vlla pars, niſi conſpectu iucunda. Iubet agricolarum ars vineta, quæ in collibus conſeruntur, ad quincuncem metiri, paribus ſcilicet vitium interuallis, quod facit ad proſpectus iucunditatem. Sed id faciendum quoq;,

Non animum modò vti paſcat proſpectus inanem,
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, nec in vacuum poterunt ſe extendere rami.

Sic hac quoq; in re, quod viſu pulchrum eſt, vtile quoq; vſu inuenietur, nec abeſt vtilitas a pulchritudine. Gladiatores non videntur in illo feritatis certamine ſtudio placendi teneri: attamen arte adhibita cum venuſtate & gratia mouentur: quoniam ſic aduerſarios ictus cautius repellunt, & ſuos altius infigunt.

fligunt. Sic etiam vbi vulnerum loca obligant medici, vident id non poſſe ſatis vtiliter facere, niſi id etiam aptè faciant ac decorè, ideo deformitatem vinculi infœlicioris curationis eſſe arbitrantur. Ædificia itidem pulchra quotidianis vſibus aptius deſeruiunt, & valetudinem ſalubrius tuentur: neſcias igitur ſæpius, quis ea domino fuerit architectatus, num quæ in vſu eſt commoditas? an quæ de aſpectu emanat voluptas? Iam verò ornatas naues, ornatos exercitus ſolemus dicere, quando neceſſaria adſunt inſtrumenta, his ad præliandum, illis ad nauigandum. Tantam autem afferunt nauigijs gratiam mala, remi, vela, antennę, clauus, anchora, rudentes: tantam exercitibus arma, equi, currus, tormenta, tubæ, vexilla, vt ea oculis potius, quā rebus ipſis ſeruire videantur, ideo ornamenti ſibi nomen ſuſtulerunt. Maximum humano capiti cæſaries ornamentum: attamen hanc auxilij quoq; gratia ferunt conſtitutam, vt cerebrum, quod maximum eſt in homine & humidiſſimum, tutum præſtaret ab omni frigoris, & caloris iniuria: nam quæ maximè humida ſunt, facile efferueſcere & refrigerari ſolent, ideo talem tutelam cerebrum deſiderabat. Eadem eſt carnis ratio, qua circunueſtiti ſumus: nam & ſi magnum videatur corporibus afferre decorem, non minoris tamen vtilitatis gratia conſtituta fuit. Quū enim ex ſanguine calidam obtineat humiditatem, fit vt eius humiditas opituletur nobis æſtate aduerſus calores, calor hyeme aduerſus frigora. Quid ergo (inquiet aliquis) nihil ne inductum in hoc tam amplo rerum omniū contextu, quod valeat ad ſolam ſpeciem ſine aliquo vſu? equidem exiſtimo tale aliquid inueniri poſſe. Nam (ne longius abeam) video in virili corpore barbam mammáſq; additas ad decorem tantūmodo, nullū ad vſum: ſic leonibus quoq; & equis iubas, & gallis criſtas, pauoni caudam, & auiculis verſicolores plumas additas videmus nullius vtilitatis gratia, ſed ad quendā tantum ornatum, quod videtur in paucis natura præſtitiſſe conſilio, quia magnificentius fuit quædam dignitati, nō omnia neceſſitati genuiſſe. Non enim poſſumus, quæ ornatus tantūmodo fiunt gratia, veluti vacantia, & ocioſa contemnere, niſi fortaſſe pictores quoq; contemnimus, dum prẹter inſtituti operis propoſitum addūt aliqua ad ornatum tabulæ, veluti hederam quandam, aut flexuoſas vites, aut altam cupreſſum, aut puriſſimi fontis ſpeculū, aut floridam quamlibet aliam ſpeciem, gaudentes in huiuſmodi pariter ornamentis artem ſuam oſtentare. In vniuerſum autem licet dicere pulchritudinem vtilitati fore copulatam, & quò quidq; pulchrius, eò vtilius: id vt non ſit verū perpetuò, ſatis eſt in plurimis & maximis valere. Cogitaueram finem iam accepiſſe ſermonem, & rem me factam habere putabam, niſi quòd animaduerto modò de pulchritudine partium mundi & earum ordine loquutū, nondum tamen attigiſſe, quæ ipſius vniuerſi ſit pulchritudo, & qui ordo illud temperet. Cogito nanq; de mundo, vt de corpore quolibet, quia ipſe quoq; eſt corpus, & corporis cuiuſuis membra, etiam ſi ſingula pulchra ſint, multò ſunt tamen in vniuerſi corporis compage omnia pulchriora. Ergo pulchritudo mundi admirabilis per partes ſingulas, longè erit admirabilior, ſi hic totus rerū omnium contextus ſpectetur ſimul. Certe ſi vel oculoꝝ ſtaretur arbitrio, ſic illi iudicarent, qui maximis præſtantiſſimiſq; rebus ornatum hunc mundum & quaſi depictum vident: attamen rationibus etiam inductis id ita eſſe oſtendendum erit. Video autem quantum verboꝝ agmen hoc ſecum trahet, ſi explicare aggre-

diemur: verùm poſtquam in medium ſermonum pelagus delati ſumus, vela nimirum danda ſunt,& eundum quò nos ratio, veluti aura ſecunda feret: ſin autem ingruerint procellę ſubtilium diſputationũ,& opponant ſe nobis, tanquam duriſſimę cautes, magna philoſophorũ nomina, tuum erit, ſi naufragiũ forſitan fuerit faciendum imbecillitate ingenij, inopi eiectóq; tabulam porrigere, per quam incolumis ad littus enatare poſſim. Sed non deſidiæ cauſa rem deſerere oportet, fortes enim (vt dicitur) fortuna adiuuat: ignaui autem viri nunquam lauream & triũphum de hoſte retulerunt. Ipſam igitur vaſtiſſimam mundi huius molem vniuerſa claudentem, ijs menſionibus, numeris, ponderibus, fabricata eſt diuina ſolertia,& parium ſimilitudine, gradatione diſparũ ſic inſtruxit, vt nihil ad humanorũ commodorum rationes accommodatius, nihil ad ſpeciem excogitari poſſit ornatius. Si quiſquã commutare velit, nexũ quendam ordinatiſſimum diſſoluerit: ſin corrigere tentarit, aut addet ſuperfluum, aut detrahet neceſſariũ. Si tamen quæratur, num vlla ipſius vniuerſi ſit deformitas? neceſſe eſt dicere, vt ſit quædam. Quæ? illa ſcilicet primordialis materia, ex qua deinceps omnia conſtiterunt: hanc mũdi faber habuit ſibi ſubditam ad fingendas res & formandas: erat enim ſui ipſius natura incompoſita, vaga, incongrua, inconcinna, inanima, tenebroſa: veruntamen apta erat & potens ſuſcipere ordinem, modũ, ſpeciem, congruitatem, animationem, lucem, omnem denique rationem formæ melioris: nullum erat ipſa per ſe bonũ, ex ea tamen quodlibet bonũ effici poterat. Credo autem nihil tetrius aut horribilius hac tam rudi mole cogitari aut effici potuiſſe, vt quæ penitus nihil haberet formæ. Cur autem id contigerit, operæpretiũ fuerit audire. Quemadmodum enim qui docilem & ſequacem ad omnes effigies ceram effingere manu volunt in quæppiam ſimulacra, vel ſigillis inſculpere, non patiuntur alterius rei veſtigium illic extare, ſed exactiſſima leuigatione perpoliunt: ſic materiam Deus, quæ cunctam gremio exciperet formarũ multitudinem, omni forma carentem effecit: nam ſi propriam & inſitam habuiſſet illa quãdam ſui ſpeciem, non potuiſſet contrarias & diuerſas formas exprimere, ſed ſolũmodo ſuam præferret. Quapropter ſinum formarũ omnium capacem, nudum & inanem omni ſpecie Deus præparauit, quem deinceps, quum voluntate artificis tractare cœpiſſet, diſtinxit aptè, ac ornauit. Poſt enim fluctuans & tenebroſum illud chaos compoſitũ,& in ſua membra digeſtum, flores emicuerunt formarum, tunc veluti Dea quædam pulchritudo cœlo, terra, mari longè latéque refulſit. Hæc autem quanti homini æſtimanda ſint, hinc elici poteſt, quòd auſus eſt ſapiens quidam dicere, elatũ gaudio fuiſſe Deum, poſtquam mundum ipſum cum illo decore & ornatu perfectum vidiſſet. Quòd ſi nihil aliud, certè nos figura eius mouere poteſt, ſi ſpectare voluerimus, quàm pulchra ſit, atque ab artifice: hanc enim globoſam eſſe vel ipſa probatione indicatur oculorũ, quòd conuexus mediúſque quacunque cernatur: eſt autem figura hęc, in ſolidis corporibus omnium abſolutiſſima, quæ ſimilibus ſui partibus conſtans vergit in ſeſe, ac ſe ipſam ſuſtinet & moderatur, nec compaginum eget, nec initium nouit, aut finem: eadémque orbiculari motui cæterorũ optimo aptiſſimè reſpondet. Accedit, quòd vniuerſitatis corpus res continens omnes hac eadem potiſſimũ conſtare debuit figura, quæ alias quaſcunque figuras complectitur. Ergo æquabilem,& a medio ad ſummum vndique parem, ita mundum

tornauit

tornauit Deus, nihil vt fieri poſſit rotundius. Sic nihil extra offenſionis habet, nihil aſperitatis, nihil in angulos reiectũ, nihil anfractibus reciſum, nihil eminens, nihil lacunoſum: fas autem non erat quidquam, niſi pulcherrimũ, facere, qui cauſarum eſſet omnium optimus. Terra autem cui inſiſtimus, eſt illud, quod mediũ totius ambitus voco, quæ etſi nobis mole tanta videatur, tamen ad vniuerſi cœli complexum, quod extrema eſt ora, determinatióq; mundi, punctus eſt indiuiduus, omni carens longitudine & latitudine. Quod ex eo apparet, quia quacunq; quis ambulet, cœli dimidia pars eſt illi in conſpectu, reliqua, quæ e regione poſita eſt, ſe occultante, & æquali magnitudine ſidera vndiq; cernuntur, ſiue oriantur ei, ſiue occidant, ſiue medium teneant cœli verticem, tanquam pari interuallo diſtantia: quorũ neutrum fieret, ſi aliquo ſpatio terra diſtenta eſſet. In hoc etiam abſolutum & perfectum reddidit idem nobiliſſimus artifex mundum, quòd nihil vnquam eorũ, quæ continet, depereat, ſed facie tantùm nouatur: hoc eſt enim deſinere quippiam, incipere eſſe quod antea non erát. Illa enim vniuerſitatis materia, de qua ante dixi, manet idem ſemper, nec a propria vi diſcedit vnquam: ſtudet enim huc illuc peragrare, variarum gaudens indumento formarum. Hinc nulla mundo deceſſio fieri poteſt, nec etiam acceſſio, neq; periculũ adeo manet vllum, ne quis eum morbus ſenectûs ne queat affligere, quum ſe alat conſumptione ſui, & a ſe omnia faciat & patiatur: non aduentitiis eget ille copiis, ideo ſeipſo contentus eſt. Forſitan aliquis veſtrum hæc audiens iamdudum ſcire cupit, cur inducta ſit illa primordialis materia, quæ tam turpis futura eſſet. Quia ſcilicet facit ad mundi ordinem: nam in ea ſolum eſt, & fundamentum omnis corporeæ formę, & ſimul huius comparatione cognoſcitur, quantò ſit melior ſpecies rerũ. Et licet in ſe turpis ſit: attamen neſcio quam affinitatem cũ pulchritudine habere videtur, quòd ab ea appetit ſe informari, ſicut a viro fœmina, diſcipulus a magiſtro. Cuperet autem omnes ſimul ſuſcipere formas: quod quoniam fieri nequit, ſuſcipit aliam poſt aliam, neq; vnquam eo, quod habet, ſaturatur, ſed noua impleri ſe ſemper appetit ſpecie, qua in re licet fingere eam ſimilem eſſe cuidam meretrici, de qua nobile extat græcum epigramma, quæ nouũ ſemper amatorem petebat priore quoquo dimiſſo. Nec pudeat quòd meretrici materiam primam aſſimulauimus, quoniam ipſa eſt turpis (vt dixi) & quanuis pręſtans hoc habeat, quòd pulchritudine delectatur, & eam vndecunq; venatur, tamen quoniam inſatiabiliter id facit & inconſtanter, videtur quodammodo gerere partes meretricias, quę ſunt, vnũ aſpernari, & multis paſſim cõmiſceri. Nunc ſi de tam vaſti huius corporis ordine aggrediar dicere, ſcio me id munus non ſatis idoneè explere poſſe, non ſi mille linguas, & ferream vocem (vt poëticè loquar) habeam, tanta etenim res eſt, & tam varia, támq; latè diffuſa. Quanq; autem omnis ætas voluerit adhibito ſtudio & induſtria tradere notitiam tantarum rerum poſteris, vicit tamen adhuc multis partibus ignoratio, & ipſa natura latendi, plurimis obſcuritatibus obſepta. Exiſtimo autem perfectius poſſe vniuerſum mundi huius ordinem deſcribere, ſi ipſe huius ordinis nulla pars eſſem: nunc autem, quemadmodum miles in acie locatus non poteſt omnem exercitus ordinem intueri, ſic nobis accidit, qui ordine huius mundi incluſi ordinem ipſum magna ex parte ignoramus: non enim ſupera omnia & infera, non quęcunq; a dextra læuáq; ſunt, tenemus. Archimedes

Siculus optabat ſitum aliquem extra terram, in quo conſiſteret, ita ſperans ſe ſuis terram libraturum ponderibus: nam dum in illa eſſet, negabat hanc vim ſibi poſſe contingere. Huic eidem Archimedi, ſi de mundi nunc ordine loquẽdum eſſet, optaret, credo, extramundanũ quendam locum, de quo, veluti de ſpecula, inferiora hæc omnia proſpiceret. Ego non locum, ſed aciem potius mentis ſublimem optauero, & quando non omnia datur, effabor pauca quædam, ne ingrati animi quandoque ſit, eius, qui nos & cariſſima quæque nobis complectitur, dignitatem hodierno ſermone prætermittam videri. Equidem illud imprimis ſpecto, quòd ligna, lapides, tegulę, ferrum, in aceruum temere cõgeſta nullam præ ſe ferũt ſpeciem, nulliq; ſunt vſui, ſed ſi compoſita rectè ſint & ſuo quæque loco, alia ſupra, alia infra, alia a lateribus, alia in horum medio, ſolerti architecti manu, præbent tunc domũ, rem humanis vſibus aptam, & ſpectatu decoram. Sic mundana omnia, ſi caſu & nullo delectu in vnũ coniecta fuiſſent, nullum oſtenderent ornatũ, nullam vtilitatem inducerent: nunc autem ita prudenter diſpoſita ſunt omnia, vt appareat aptiſſimè ſuam quæque tenere ſtationem, quemadmodũ in exercitu milites, & cò longè melius, & præſtantius, quò illis Dux eſt & Imperator Deus. Quædam enim eminent loco, vi, ordine, dignitate: quædam ſubſunt, & quaſi illis ſuperioribus ſe præbent: alia autem alijs innexa pendent, & viciſſim ſibi opitulantur. Non exercitus ipſe, non domus, quorũ modò vtebar exemplis, non ciuitas, non nauigiũ, non demum pictura, non lyra, vt de his minoribus loquar, tantam præ ſe fert partium concordiam, & cõſpirantem inuicem (vt ita dixerim) cognationem, quàm mundus ipſe totus, non magis immenſitate molis, quàm artifici deſcriptione conſpiciendus. Videmus nanque, vt hæc elementa quatuor, e quibus conſtant omnia, mutuò ſe ipſa reddant, & ex alio in aliud tranſmutentur, & aſſiduè has peragant cõuerſionis vices, ita vt occaſus vnius ortus ſit alterius, quod perpetuitatis cauſa machinatus eſt mundi artifex, ne generatio deficeret, quũ ex eo procederet, quod corrumpi videbatur. Et duo ex his ſuperiora, ignis & aër, informãdi vim nacta ſunt: reliqua inferiora, aqua & terra, dant ſe patientis in morem, & veluti materiam artifici miniſtrantis. Et elementa quidem officio generationis ſeruientia ſic habent, & ita commutantur. Nam cœli ipſius, quod complexu ſuo hæc coërcet, ſtabilis eſt & incorrupta conditio, nec quidquam patitur, niſi quòd loco mouetur. Tres enim motus his primis corporibus aſſignati, duo recti, ſurſum & deorſum elementis, tertius orbicularis cœlo, cunctiſque cœleſtibus: idque contemplans pulcherrimo fruetur ſpectaculo, quum videat extremas mũdi partes circumuolui, medias ſurſum deorſumque ferri. Illud etiam, quòd primo gignitur aliquid, deinde conſequitur aliud, & poſtea aliud, poſt aliud ſuccedit, ſatis indicat, ordine ſuo ſtare omnia, rataque diſpoſitione gubernari. Vides in ſtirpibus & arbuſculis vt iacto ſemine paulatim exerant ſe, & ad incrementa perueniant, deinde frondeſcant, poſtmodũ vt effloreant, demum efferant poma, & primò immitia & acerba, mox maturitate dulceſcentia. Idem ſeruatur in animalibus, quæ a paruis progreſſa initijs paulatim pubeſcunt: ex quibus colligitur nihil repentinum placuiſſe naturæ: quod in artibus quoque contingit, nam nihil illæ niſi per gradus & numeros explicant & euoluũt. Noluit inſuper, qui hæc fabricatus eſt, Deus res ipſas agere ſeparatim, ſed mutua ſibi exhibere præſidia, & vnũquodque, quod præ-

cipuum in ſe haberet bonum, tranſmittere ad alia, & veluti quodam germanitatis iure conferre, quoniã bonitas quantò latius ſe diffuderit, tantò nobilior exiſtimatur. Reſpice ad artium magiſtros, præſertim honeſtarũ, qui diſcipulos ita erudiunt ſuos, vt quũ doctrinam imbiberint traditam, tum illi rurſus alios inſtituant: tantò enim pluris doctrinam ſuã faciunt, quantò per eos, qui ſuſceperant a ſe, manare ad alios latius animaduertunt. Eadem videtur ratio fuiſſe inſtituentis mundũ Dei (ſi tamen fas eſt tenuia magnis conferre) qui ingenuit rebus ſingulare bonum, quod ocioſum non eſſet, ſed ad auxilium cæteris per eas importaretur, hoc enim credidit fore præſtantius. Oculus nobiliſſima pars corporũ habet hoc ſingulare, vt videat, ſed non ſibi videt tantùm ſed etiam pedibus, quò via progrediantur: pedes autem, quaſi ſatagãt referre gratiam, ambulant, quò plura videndo oculus apprehendat. Silent mẽbra omnia, lingua vna pro omnibus verba facit: ſic deniq; membra cętera corporis, dũ ſuo quæq; incumbunt muneri, non tam ſibi, quàm alijs militant. Nec verò ita accidit in corporibus animantiũ, in mundi tam præclaro corpore non ita: abſurdum enim eſſet, ſi quod in vniuerſi partibus elucet, id ipſi vniuerſo deeſſet. Nihil longius a terra ſideribus, attamen ſidera vi ſua terram fœcundant: terra autem vaporem exhalans alimentũ viciſſim ſuppeditat illis igneis formis, quę humido pabulo ſaturantur. Sic ſolem incendit Deus, non tãtum vt ſibi ſplendeat, ſed vt cunctis cœli partibus lucem miniſtret. Idem eliquauit aquas, cur? vt humeant ipſæ; apparet. quid deinde? vt perluant, & potent animantes, terras irrigationibus fœcundent, & aduerſus æſtus refrigerent: præclara copia humoris viſa eſt præclarius ſe habere, ſi vſus eius latius pateret. Ipſarũ quoq; aquarum reſpirationibus oritur aër, qui rurſus plenior effectus & denſior, imbribus effuſus in eaſdem aquas relabitur. Tellus beluis pabulum ſuppeditat & cubilia: belu̧ hominibus veſtem præbent & cibum: homines tellurem veſtiunt & tectis, & arboribus, & herbis, & frugibus. Sic vtilitatis & ornatus veluti circulus quidã circunducitur, de tellure ad beluas, de beluis ad homines, de hominibus ad tellurem. Quid? illa conuerſio nonne pulchra? quæ audita ænigmatis in morem ſe habet: eſt enim quoddam, quod gignit id, a quo denuo ipſum gignitur. Quod nam hoc? frumẽtum: nam ex frumento ſeges, & rurſus ex ſegete naſcitur frumentũ: ſic & de ouis volucres prodeunt, & de volucribus oua. In humanis vitæ actionibus quædam inter ſe penitus contraria, inuicem tamen ſibi ſuccedunt aſſiduè, & alterius receſſu redditur aduenìens alter iucundior. Nondum fortaſſe intelligis: ſed exemplũ hoc tolle. Vigilia & ſomnus nonne contraria ſunt? fateberis; nam ſimul eſſe non poſſunt, & neutrum eorũ ſubſiſtere non dico perpetuò, ſed ne diu quidem valet, ſed neceſſe eſt per vices ſibi cedere ac ſuccedere, ita vt vbi deſit vnus, ibi alter incipiat, & ita comparatũ eſt, vt alter alterius naturam iuuet, & corroboret: ſic per circuitum quendam vita hæc de vigilia ad ſomnum, de ſomno ad vigiliã perducitur, & propter vigiliam dulciorem induimus ſomnũ, & ſomno ſaturi vigiliam alacrius exercemus. Eadem dicenda ſunt de cibo & inedia, nam ne extinguat inedia, cibũ petimus: rurſus ne nimius obruat cibus, ad inediam reuertimur: cibus inediam ſubleuat, & magnũ cibi condimentũ eſt inedia. De ſiti, & potu intelligis eundem eſſe ſermonem etiã me tacente. Sic modò pleni, modò inanes vitam ducimus ordine, & nunc ſtando, nunc ſedẽdo, nunc ambulando;

bulando: quis enim in horum vno diutius permanere poteſt? Sunt autem in rebus alia contraria, quæ etſi nihil cognatum habeãt, imo inimiciſſima omnia naturæ diſſimilitudine, tamen veluti amicus amico congredi cupiunt, atq; ita inter ſe commixta diſcordiam ipſorũ efficiunt concordem: cupiens eſt enim aridum humidi, frigidum calidi, auſterum melliflui, acutum obtuſi, molle aſperi, lene denſi, quod inane eſt expleri appetit, quod plenum exinaniri. Ex hac autem coniunctione compugnatium inter ſe rerum exiſtit & veluti eſfloreſcit tertiũ quoddam genus optima temperatione præditum, quo nihil aptius, aut dulcius, aut etiam ſalubrius inueniri poteſt. Nihil autem eſt adeo repugnãs & contrariũ, nihil (vt ſic dicam) tam ferum, immite, ſilueſtre, quin commiſceri alteri & coniungi poſſit, ſi quis idoneo ad eã rem vinculo vtatur. Ex hoc enim artes naſcuntur, & eò magis laudatus artifex, quò firmius repugnantia inter ſe & diſſidentia agglutinare nouit. Literę inter ſe cohærere nequeunt, inuẽtę ſunt vocales, quæ illas colligarent: itaq; quò quiſq; melius colligare didicit, eò melior Grãmaticus. Sic in vocum & ſonorũ Muſicus: ſic in nominũ & verborum Orator: ſic in lineamentorũ & colorum Pictor: ſic in quatuor humorum vinculo Medicus laborat. Et in artibus per hæc quidem homines eunt, & in rebus eodem modo natura: quandoquidem calidis, frigidis, humidiſq;, & ſiccis rite commixtis animantia nata ſunt omnia, & ipſa ſimiliter fœtus ſuos edunt, & in illis & per illa viuunt. Oportuit autem eſſe contraria, vt his deinceps in medium collatis temperamentũ fieret, & ex eo generatio, quæ neutiq; exiſteret in alterutro extremorum ſeorſum poſita. Argumento ſit id, quod in duabus mundi temperatis plagis cuncta generantur: vbi autem cœlum riget nimio frigore, vel immenſo calore efferbuit, ibi nulla animalia, & vacuam rerum omnium credimus tellurem. Miſcenda igitur ad rerum procreationem & ſuſtentationem flamma cum frigore. Hæc vt multa alia pulchre expreſſit Ouidius illis carminibus.

Quippe vbi temperiem ſumpſere humórq; calórq;,
Concipiunt, & ab his oriuntur cuncta duobus:
Quũmq; ſit ignis aquæ pugnax, vapor humidus omnes
Res creat, & diſcors concordia fœtibus apta eſt.

Heraclitus initium omnium poſuit diſcordiam, Homerum execratus, qui carmine ſuo quodam optauerat pugnam & contentionem inter homines atque Deos tolli: ſi id fieret, peritura omnia, quũ de prælio & repugnantia cuncta flueret generatio. Id maximè omniũ diſplicuit Empedocli aſſerenti rerum omniũ cauſam pacem atq; amicitiam. Vidit vterq; aliquid veri, ſi Heraclitus intellexit diſcordiã concordem, Empedocles diſcordem concordiam. Sic viſum eſt demũ vniuerſitatis huius auctori, vt ex illis primis quatuor qualitatibus ſibi aduerſantibus rerum origo ſaluſq; conſtaret. Exiſtimauit nanq; medium quoddam exiſtere, ſi hæc aduerſantia in idem collata ſuas inuicem vires frangerent & temperarent. Hinc cerebrum & cor in corpore animantium poſita fuere, quãuis ſibi ipſis aduerſentur, non ignoratione artificis naturæ, qua nihil prouidentius: ſed ita factũ eſt (ſicut Ariſtoteli quoq; viſum fuit) vt ex calore vnius, & alterius frigore temperies quædam vtriuſq; particeps exiſteret, qua animal conſeruaretur. Sed illud etiam animaduerte quæſo, quòd mundana omnia, veluti gradibus quibuſdam, diſpoſita ſunt, paulatim ſurgente & attollente ſe

lente ſe natura rerum. Nec verò accidit aliud, quàm in ſcalarum gradibus: nam quemadmodum illic primus gradus nihil habet infra ſe ipſe omnium infimus: ſecundus autem infra ſe habet vnum, duos tertius, tres quartus: ſic in rebus, quarum quæ in primo gradu collocatæ ſunt, hoc habent tantummodo, vt ſint, ſicut ſaxa, gemmæ, metalla, & ipſa mundi elementa, cœleſteſq; flammæ. Aſcendit ab his mox natura ſecundum gradum ea continens, quæ non tantum habent illud inferius, vt ſint, verùm etiam quòd viuunt: trahunt enim radicibus nixa idoneum e terræ ſucco alimentum ad ſe corroborandum & vegetandum. Quapropter a paruis progreſſa initijs adoleſcunt, & diffunduntur latius, fœtúſq; edunt vberrimos, & gaudent quodammodo (vt ſic dixerim) cultura, & aliis beneficiis, ſi quæ adhibeantur: aduerſis verò minuuntur & vitiantur. Hoc loco flores, herbę, ſtirpes, virgulta, & magna arborum ſeges reponatur. Iſtis ineſſe omnibus vitam tum veterum ſapientum ſententia fuit, tum illo prophetico ſubindicatur ſermone, quo dicitur, Occidiſſe Deum in grandine vineas Ægyptiorum, non enim occideret, niſi viuerent, cui reſpondet Virgilianum illud,

Occidet & ſerpens, & fallax herba veneni
Occidet. Item illud,
Intereunt ſata læta, boumq; labores.

Ad tertium peruenitur deinceps gradum, vbi poſita ſunt ea, quæ inferiora habent illa duo, vt ſint, & viuant, & hoc amplius, veluti tertio in honore locata, quòd ſenſibus inſtructa ſunt, & appetitu, quo ſequantur ſalutaria, auerſentúrque contraria. Intelligis (vt opinor) iam me dicere animalia, cuiuſcunq; generis, præter hominem: nam quartum & altiſſimum omnium ille obtinet gradum, cui ad ea, quæ habet communia cum cęteris rebus, addita eſt mens, & ratio, & ingenium, propter quæ diuinum animal cenſetur: habet enim finitimum & cognatum quoddam cum Deo, ſolúſq; poteſt homo mirari cœleſtia, atq; gubernare terrena. Hunc tantum naturæ ordinem ita paulatim ſubſilientem vides admiratione digniſſimum: nullum enim genus rerum, quod mundi circunflexu contineatur, prętermiſſum: nullum, quod non his ſedibus gradibúſq; teneatur. Et hæc quidem in vniuerſum ſic diſpoſita ſunt. Sed nec abnuit eadem natura eundem ſeruare tenorem in partibus, veluti in metallis: ſic a plumbo ad æs, ab ære ad argentum, ab argento ad aurum quibuſdam bonitatis gradibus ſcanditur. Nam ſuperius metallum cum inferiore iungitur potentia, ſed eam tamen multò clarius obtinet & perfectius. Gradus etiam diſpares ſunt humanę coniunctionis, quæ latiſſimè incipiens, deinceps contrahitur per ſingulos quoſq; gradus, & anguſtè deſinit, & quò magis contrahitur, eò arctior eſt & copulatior, & plus attingit. Nam latiſſima illa eſt coniunctio, quæ eſt omnium hominum inter ſe, propterea quòd eiuſdem figuræ rationiſq; ſint participes. Proxima eorum, qui eiuſdem gentis ſunt, linguę, nationis, prouinciæ, quę magis afficit, quàm illa infinita ſuperior. Hanc ſequitur tertia eorum, qui eandem nobiſcum incolunt vrbem, quos ciues vocamus, cum quibus fora, templa, vię, porticus, leges, iura, ſuffragia, magiſtratus, Reſpublica, multáq; alia communia: ideóq; propior eſt, quã illę duę ſuperiores, quæ latiores ſunt, ſed minores cum illis cõiunctionũ rationes intercedunt. Poſtremò ad paucos res deducitur, ad eos ſcilicet, qui in eiſdem vrbibus ſanguine nobiſcũ copulan-

tur, quæ grauiſſima ſanè omnium coniunctio & firmiſſima cognatio nuncupatur. Magnum eſt enim eiuſdem eſſe familiæ, eadem habere monumenta maiorum, iiſdem ortos progenitoribus. Non eſt autem ſimplex hæc cõiunctio, ſed ordinibus tribus diſtinguitur, quorũ primus ſuperior continet parentes, ſecũdus inferior liberos, tertius ex tranſuerſo ſeu a latere fratres, ſorores, qui'ue ex his procreantur. Et ita quidem natura pulcherrimè diſpoſuit humanę coniunctionis gradus, de qua bene mereri ſemper oportet: veruntamen, vt quęq; eſt interior, ita in eam plus ſtudij, operæ, officij, beneuolentię conferre debemus. Quid de ætatibus loquar nunc hominũ, vel animantium potius omniũ? Hic non aſcenſus modò ſtatutus fuit, vt in plęriſq;, verũ etiam deſcenſus: nam ab infantia ſurgit ætas in dies florentior ad iuuentam vſq;, tanq; ad medium culmen, quod vbi paululum inſedit, mox decliuius fertur langueſcente paulatim robore, donec ad decrepitam peruenitur ſenectam, quæ imbecillitate virium & ingenij altera ex parte reſpondet infantiæ. Sed & eodem modo res cęteras & oriri, & creſcere, & decreſcere, & interire videmus, & alias earũ loco ſuccedere, plurimas nouũ vultũ inducere. Cuncta etenim fluunt nec quidq; eandem diutius tenere ſtationem poteſt, quin corruſco fulminũ ardore ocius decurrunt: inſtat aſſiduè ex alio in aliud viciſſitudo atq; mutatio ne minimũ quidem quieſcens. Ex hoc autem, quòd, dum corrũpitur vnũ, ſequitur alterius generatio, fit quoddã mirũ dictu, quòd deiiciũtur ſimul omnia & exurgũt: deficiunt, & oriuntur: fugiunt & ſequuntur: nullius rei finis eſt: nexa in orbẽ ſunt omnia, quæ ita tranſeunt, vt ex alio in aliud progredięntia reuertãtur: quicquid cõponitur mox reſoluitur, & quicquid reſoluitur iterũ cõponitur. Neſcio an probatione hęc indigeant, quæ tã manifeſta ſunt: nullus profectò de iſtis teſtes requireret, de quibus ſibi ipſi teſtificari poſſet. Ecce tibi ligna, lapides, ferrũ, nõne aſſiduè cõmutantur, vel ad melius, vel in deterius? nũq; manere eodẽ poſſunt ſtatu, ſed in ortu augẽtur, mox aucta ſeneſcũt, inde effluũt omnino, vt ne appareant quidẽ, recedente vnoquoq; elemento de ſingulis horũ particulis in ſuã ſedem atq; regionem, quorũ rurſus coitione alia ſuccedunt prioribus ſimilia, neq; vnq; circuitus iſte deficit, vt perpetuitas generis retineatur. Quòd ſi ita in lapidibus, lignis, ferro cõtingit, quorũ duriſſima eſt materia, quid de aliis dicendũ, quæ molliorẽ fluxioremq; nacta ſunt naturã? Regnũ ergo incolimus mutationi obnoxiũ: aufertur prior figura rerũ aſſiduè, & e ueſtigio ſubſeqtur poſterior alia, & pereũtibus omnibus omnia (vt ſic loquar) ſuccedũt. Quãobrem nõ abſurdè videtur perpeti mũdus idẽ, quod flumina, quorũ diffugiũt aquæ irrequieto & perẽni lapſu, aliis poſt eas promanãtibus aquis: nemo poſſit (vt ſapiens tradit Heraclitus) bis in eũdem fluuiũ deſcendere. Quòd ſi pulcher eſt fluuiorũ lapſus nouas immittentiũ aquas, nõ poteſt eſſe nõ pulcher in hoc vniuerſi ambitu rerũ omniũ fluxus, noua alia poſt ſe continenter trahens: nec fieri poteſt, vt nõ oblectet variatio illa, per quam aſcenſus deſcenſuſq; fit, & quod non erat inducitur, & quod erat euaneſcit. Verùm, quoniam paulatim rebus per ſingula momenta additur, vel detrahitur, nequit humanorum imbecillitas oculorum tam ſubtilia incrementa & decrementa perpendere: ſed tempore ſentitur mutatio, vt quæ videlicet iam magna ſit: quantò autem longius intercedit tempus, eò magis agnoſcimus res priorem depoſuiſſe figuram. Non de minoribus loquor tantummodo: nam & flumina, & val-

les, & colles, & vrbes recedunt, & commutantur. Itaq;, vt egregius cecinit Poëta vltimo tranſmutationum libro,

Vidi ego, quod fuerat quondam ſolidiſſima tellus,
Eſſe fretum: vidi factas ex æquore terras,
Et procul a pelago conchæ iacuere marinæ,
Et vetus inuenta eſt in montibus anchora ſummis,
Quódq; fuit campus, vallem decurſus aquarum
Fecit, & eluuie mons eſt deductus in æquor,
Eq; paludoſa ſiccis humus aret arenis,
Quæq; ſitim tulerant, ſtagnata paludibus humentt
Hic fontes natura nouos emiſit, & illic
Clauſit, & antiquis tam multa tremoribus orbis
Flumina proſiliunt, aut excæcata reſidunt.

Vrbes etiam videmus non eodem tenore fortunæ perſtare: nam quæ olim fuerunt magnæ, nunc earum permultæ ſunt paruæ: & quæ hac memoria ſunt magnæ, olim paruę fuerunt. Gentes etiam totas ſcimus interijſſe ſuperſtite tantum earum nomine, & conſurrecturas in poſterum credibile eſt quaſdam, quæ nunc ignorantur. Sed quid temporibus ipſis minus ſtabile? nam & ex rerum motibus nata ſunt. Horum tria nominantur, præteritum, præſens, futurum, ſed duo illa tempora præteritum, & futurum non ſunt, vnum enim deſijt, alterum nondum incepit: pręſens autem eſt omnino aliquid, ſed ita minimum, vt aliqui dixerint illud eſſe ferè nihil: adeſt, & ſimulac adeſſe cogitas, iam deſerit, eſt enim ſemper in curſu, & de futuro emergens aſſiduè tranſit in præteritum: ſin conſiſteret, iam non eſſet tempus, ſed ęternitas. Sed mora nulla eſt nec requies tempori, horæ horis, diebus noctes, & noctibus ſuccedunt dies: eadémq; ratione & menſes, qui ex diebus: & anni, qui ex menſibus: & ſecula, quæ ex annis conficiuntur, tranſuolant nullo fræno morante. Deniq;, vt luculentè idem expreſſit Poeta,

Sicut vnda impellitur vnda,
Vrgetúrq; eadem veniens, vrgétq; priorem,
Tempora ſic pariter fugiunt, paritérq; ſequuntur.

Quanuis autem ſic dilabantur, quadripartita tamen varietate rediuiuum moderantur annum, vere ſcilicet, ęſtate, autumno, & hyeme, hæc ſibi ipſis per vices ſuccedentia partus rerum afferunt, & officia vitæ in animantibus diſtinguunt. Aliud enim agitur per hyemis frigora, aliud per æſtiuos calores, aliud veris autumníq; temperie, & euntibus illis & redeuntibus aſſiduè eadem per veſtigia non æternitas quidem, ſed certè quædam adeſt ęternitatis imitatio. Cœlum quoq; non eodem ſemper vultu: nam ſerenum plerunq; eſt, aliàs ſubnubilum, cæruleum nunc videtur, & in ipſo exortu auroræ purpureum, & atrum per noctem, & ſępius nubibus figuratum. Habet hoc etiam, quòd aſſiduo circumuoluitur motu, rotæ inſtar: ideo quę pars conſurgit, mox mergetur: & quæ mergitur, mox conſurget.

Ipſe Dei clypeus, terra quum tollitur ima,
Mane rubet, terráq; rubet quum conditur ima,
Candidus in ſummo eſt melior natura quòd illic
Atheris eſt, terręq; procul contagia fugit.

Nec par aut eadem nocturnæ forma Dianæ
Eſſe poteſt vnquam, ſemperq́ hodierna ſequente
Si creſcit, minor eſt: maior, ſi contrahit orbem.

Quid de mari dicam? quod fluctuantibus interſcribitur vndis, appetens litora, nonne & hoc varios habet aſſiduè inconſtanteſq́ motus? nam quandoq́ feruet iratum ingenti ſonitu, cœli aurea aſtra penè verberans aſpergine, minitans conuulſurũ ſcopulos, atq́ rupes, & circumiacẽtes inſulas: quandoq́ oleo tranquillius fluit. Sed ventis etiam mare ipſum exagitantibus nihil leuius, aut mobilius, qui de varijs orbis partibus ſurgentes hac illac perflant, & nunc vehementius ſe mouentes quatiunt ſyluarũ robora, & ab imis vſq́ viſceribus ipſam tremefaciunt tellurem, mox ab impetu paulatim cadunt: ſępius ſuauiter aſpirant æſtiuos temperantes calores, rurſus quieſcunt, & quodãmodo ſilentium agunt. Hi vagi, & tam alternantes rerũ motus, & veluti fluctus, efficiũt, vt ipſius mundi noua ſemper ſit facies. Hinc etiam magis oblectat, neq́ profectò illa conſiſtere vno ſtatu habent, ſi modo pulchritudinem, qualemcũq́ nacta ſunt, debent oſtendere: nam per deceſſionem ſucceſſionémq́ rerũ pulchritudo hæc contexitur. Intellexiſtis, dum carmen modò pronuntiarem, non potuiſſe vllo modo ad aures mulcendas peruenire, niſi procurrentibus & progredientibus ſyllabis: ergo ſonuerunt ſyllabę in auribus, atq́ tranſierunt ſecunda poſt primam, tertia poſt ſecundam, atq́ inde ex ordine, donec vltima poſt cęteras, ſilentiúmq́ poſt vltimã. Nemo veſtrum optabat ſtare ſyllabas, ſed tranſuolare, ita vt prioribus quibuſq́ tranſactis, & veluti intereuntibus, ſuccederẽt aliæ ad texendum carmen idoneæ. Sic in hac admirabili mundi mole res ipſę decedendo ac ſuccedendo peragunt vniuerſum, cuius ſunt partes. Itaque non ſingulas eius ſtare particulas, veluti in carmine ſyllabas, ſed excurrere oportuit, vt decedentibus, & ſuccedentibus alijs ipſa vniuerſi pulchritudo, & veluti canorus concentus perficiatur: quem ſi exaudire poſſemus, inſpectò ſeculorum omnium curſu, plenéq́ cognita regentis ſolertia, ſcio quòd maxima & penè diuina voluptate mulceremur. Nunc non ſinit ingenij anguſtia & vitæ breuitas niſi particulas tantùm quaſdam huius concentus attingere. Non autem ita delectant pauca quædam diſcerpta, ſicut ſi vno tempore vniuerſitatis huius ordinatiſſimũ curſum tanquam integrum carmen ſentire poſſemus. Et quemadmodũ in poëtico illo metro ſyllabarũ aliæ productiores habent temporũ moras, aliæ contractiores, vt carminis fert modus: ſic in hoc vniuerſitatis carmine res quædam diutius permanent, quædã velocius excurrunt, maioráq́ & minora carpunt tempor: ſpatia, quantũ ipſe vniuerſi concentus efflagitat. Fortaſſe dixerit aliquis, ſic voluitur tanta concitatione, vt audio, mundus, & res quas ille continet: cæterùm homo ipſe, quia diuinum eſt animal, & ſui dignitate ipſa ornat mundi ornamẽta, nunquã cõmutatur, idem permanet. Imo verò idem eſſe dicitur, & eſt omnino, attamen aſſiduas patitur mutationes ſecundũ vtranq́ ſui partem, a primo ortu vſq́ ad extremum vitæ tempus. Manet quidem corpus, ſed non tale omnibus numeris, quale paulò ante fuit, alijs ingredientibus qualitatum vndis, & alijs egredientibus, tanquam in vaſe rimarum pleno: ſic innouatur homo momentis omnibus ſecundum pilos, carnem, oſſa, ſanguinem, & (vt ſummatim cõplectar) ſecundũ ſingulas corporis partes: ita illis ſemper accidit aliquid nouũ: breue hoc verbũ,

accidit,

accidit; de corpore non hominis, non feræ, non volucris, non deniq; vllis de rebus poſſis vel ad temporis punctum auferre. Quid de humano dicimus animo, quo hęc omnia percipiuntur? non ne etiam illum varijs agitari motionum fluctibus & procellis? nam nunc ſpe trahitur, nunc voluptatibus eliqueſcit, nunc doloribus contrahitur, nunc metu obtorpeſcit, modò ſapientia proficit, modò deficit ignorantia, hæſitans ſæpius huc illuc fertur, & in eo obliuio delet plurima, plurima memoria reponit. Non autē poſſibile eſt ſine mutatione aliis nunc, quàm antea cōmoueri: nec qui aliis atq; aliis commouetur, non priorem ſtatum derelinquere, & nouum ſibi ſumere. Ergo homo ipſe his motibus, tum animi, tum corporis, mundū hunc magnū imitatur: nam ipſe minor dicitur eſſe mundus. Neceſſe autem erat ſeruata pulchritudinis lege minorem reſpondere maiori: nam ipſe mundus (vt dictū eſt) motu laborat aſſiduo: nihil eſt in eo, quod non vel loco, vel quali, vel quanto varietur. Huc reſpexiſſe illum opinor, qui ambiguo ludens ſermone, mundū dixit eſſe certum, & ſimilē incerto. Eſt profectò mundus diuinæ voluntatis organū, hac ratione a Deo fabricatum, vt præter humanos animos, quos ipſe procreat, reliquorum ſuſcipiens ſemina, ſinúq; recondens, omnia producat cōponendo, rurſus auferat diſpergendo. Sic nunquam componere, nunquam ceſſat diſpergere: ipſe vitam & motum tribuit animantibus, idem aufert: ipſe incrementum rebus addit, idem detrahit. Nullum autem horum corporū, quæ oculis occurrunt, purum atq; ſimplex, ſed immixta omnia: quædam tamen eorum magis craſſa atq; concreta, quędam minus: ideo altera grauia, altera leuia ſunt. Hæc & his ſimilia de mūdi ordine dici poſſunt: quem ſi quis acutius inſpexerit, vniuerſam per partes peragrans naturam, inueniet rectiſſimè cuncta diſpoſita & ad ſpeciem & ad ſalutem. Quòd autem exorbitare quædam præſtitutis itineribus aliquando videantur, quæ ob id nobis miraculo ſunt, temere & fortuitò accidere non putandum; ſed quòd cauſa quædam potentior id efficit, quæ ab inſtituta mundi ratione non diſcrepat: ſæpe enim ordinem in partibus non ſeruari, ordo ipſe vniuerſi depoſcit. Quemadmodū autem in loquendo vtimur quibuſdam loquutionū modis, quos grāmatici figuras appellant, & has diffiniunt vitioſe fieri cum ratione, vt quum parte poſita totū accipi volumus, vt tecta pro domibus, & hoſtes gladio ſuperatos dicimus, ideſt armis, & reliquo omni bellico inſtrumento. Rurſus quod de toto dicitur, trahitur ad partem, vt quū equitatum pro vna turma equeſtri ponimus, & obrutos quoſdam dicimus mari, non omni ſcilicet mari, ſed aliqua maris parte. Fit etiam nouū aliquod verbum coniungendis nominibus, horriſonum pelagus, ſaxifragis vndis, arcitenens Apollo, armipotens Pallas, vulnificuſq; chalybs, & cornipedes equi: hac enim vocabulorū coniunctione ludunt poëtæ, ſicut ille quoq;, qui non inuenuſtè deſcribens vno verſiculo cocleam, dixit

Terrigenam, herbigradam, domiportam, ſanguine caſſam.

Inſuper poëtarum necnon oratorum more tribuitur inanimæ rei, quod propriè ad animos ſolos pertinet: hinc a Virgilio ſceleratum frigus dicitur, & labor improbus, & iuſtiſſima tellus, & pontem indignatus Araxis, & Cicero Rempub. inducit loquentem, & plura his ſimilia, quæ longum eſſet enarrare, quæ dici poſſint miracula eſſe orationis, & fiunt extra ordinem, quia abutimur tunc grammatices regulis. Rurſus ordine illo ſuperiori & latiori inclu-

duntur, quo grãmatica neceſſitatis vel ſuauitatis cauſa hæc ipſa peccata conꝺcedit. Similiter natura efficit in rebus aliquid cõtra vſitatum & nobis notum ordinem, non tamen abſq; illo ordine, quo ſibi permiſit illa fieri poſſe: non enim licere minus debet naturæ in rebus, quàm poëtæ in verbis. At Poëta (vt dixi) duo iungit vocabula, & ea ratione tertium quoddam effert vocabulum, nunquam antea cognitum, quod natura etiam efficit ſæpe diuerſas inter ſe duorũ animalium iungẽdo figuras: hinc centauri, & capripedes bicornéſq; Fauni, & talia quædã, quæ, quia raro conſpecta ſunt, monſtra nuncupamus. Quemadmodum etiam poëta orationem ſæpe aſcripſit animantibus mutis: ſic procurante natura effectum eſt aliquando, vt mutũ animal humanam verè emitteret vocem. Sol plurium nõ admittit numerum: at poëta non veretur ſoles dicere: ſimili natura ludo ſæpius & ipſa plures ſoles oſtendit. Summatim autem hoc ſic habet: nam vbicunq; inuſitatum accidit aliquid, rarum, nouum, nunquam antea perſpectum, id accidere intelligendum contra id, quod natura ſolet plerunq; oſtendere, non contra ipſius naturæ vim inſuperabilem. Nunquam enim factum eſt, quod fieri non potuerit: ſin autem fieri potuit, & factum eſt, non id pro flagitio habendum, velut ordo deſeratur, quũ ordinis ſit ordinem aliquando non ſeruari. Tanta autem cõſenſione inter ſe conſtricta & colligata ſunt omnia, vt quicquid eſt, vnicum eſſe opus naturæ, & vnico conſilio inſtitutũ & perfectum meritò videatur. Nam res ipſæ, quæ diſperſæ & diſſipatæ multitudine videntur, ſæpius in eadem ſunt ſpecie, vel ſi ſpecie diuerſæ apparent, tamen nulla eſt earum, quæ non veluti pars quædam proprio generi ſubijciatur: atq; ita altera alteram communione ſui generis attingit. Ipſa autem rerũ genera, quæ neceſſe eſt etiam eſſe plura, & inter ſe differre, tamen ipſa quoq; ſubijciuntur cuidam ſuperno generi, quod omnia complectitur, & veluti nodo vno conſtringit: hoc Græce οὐσία, latinè dicitur ſubſtantia, extra quam nihil dici aut cogitari poteſt. Nam hæc loquutio manifeſtam habet repugnantiam, ſi dixero occurrere aliquid, quod nõ ſit, quia illud aliquid oſtendit ſubſtantiam, quæ quomodo poteſt non eſſe? ſubſtantia igitur omnia tenet, ſocijs illi etiam additis, veritate & bonitate: nam quicquid eſt, neceſſe eſt etiam vt verè ſit, & vt bonum quoq; ſit: quin etiam vnum quoq; erit, quoniam non eſt aliquid, quod a ſe ipſo diuiſum ſit, & non ſit idem ſibi, & alterum ab alijs. Rectè etiam cogitantibus apparebit, quòd tendunt ordine in vnum omnia, nulláq; multitudo vnius expers reperietur, quoniam per ſingulos quoſq; gradus magis atq; magis aſcendẽdo coarctatur vno: demum efficitur, vt ad id, quod veriſſimè eſt vnum, perueniatur. Nam quæ plura numero, vnum eſt ſpecie, quæ plura ſpecie, vnũ genere: quæ plura genere, vnũ ſubſtantia, veritate, bonitate. Deniq; omnia inter ſe compoſita atq; coagmentata, diuiſa partibus, vnum toto ſunt: licet enim aliud totum, aliud partes, totum tamen de partibus reſultat, ſed hoc totum quoq; conſtans partibus innumeris, vni ſubeſt principio, ſimpliciſſimo, indiuiſibili, a quo proceſſit, regitur, ſuſtentatur. Sed iam finem ſermo præſens ſuſcipiat: memoria enim iam deficit, nec alia occurrunt vlla, niſi parua quædam, quæ prætermittenda cenſeo. Supereſt autem, poſtquam vidimus admiranda pulchritudine & ordine ſingulari cõſtare mundum, aliud nihil, niſi vt gratulemur nobiſmetipſis, quòd in tam pulchram támq; ornatam domum inducti fuerimus, conſiliúmq; tanti

opificis

opificis approbemus, & ſupplices veneremur: nec verò tu, aut horum quiſquam audebit me auctore tam perfectum támque politũ opus vituperare, niſi fulgura, & tonitrua, & immenſos quoſdam alios terrores experiri maluerit. DIO. Quæ tandem fulgura, quæ tonitrua nobis narras? & quos terrores minitaris? MAR. Tu verò forſitan putas me ioco comminari. Ego verò ſerio, atque adeo ab hiſtoria, quam referre haud ab re (vt opinor) fuerit. Nam ſuperioribus menſibus ocio abundans, quum Hiſpanorum regum geſta ab antiquiſſimis temporibus ad hanc vſque ætatem perducta relegerem, incidi in Alphonſum decimum Caſtellæ regem. Is vir bello ſtrenuus fuit, & pluribus victorijs inſignis, aſtrologiæ autem ſtudioſiſſimus adeo, vt in arte luculentum ederet volumen, quod nunc inter manus plurimum verſatur. Sed dum vnà cum ſuæ ætatis aſtrologis ſidera rimatur, inuenientibus cæteris vnde ex natali cuiuſque die prædictiones facerent, ipſe, qui quæſtu non indigeret, inuenit, vnde blaſphemus eſſet: nam palam cœpit dicere multa diuino operi deeſſe, alia commodius fieri potuiſſe, quæ prolaturũ fuiſſe aſſeuerabat, ſi in conſilio fuiſſet tunc Deo mũdanam fabricam erigenti. Ergo Deus homine eguit monitore? Quum autem antea docti viri, & in his eruditiſſimus quiſque hoc tam immenſum naturæ opus non bene intelligi aſſeuerent, magnámque partem humanæ ſcientiæ minimam eſſe eorum, quæ ignorentur, contendant: tú ne adeo ingenia omnium ſuperaſti Alphonſe, vt tanquã omnia perfectè intellexeris, quædam deeſſe dicas, alia redundare? Quum contradiceret regi nemo, & iam ille magis valdè clamaret, adierũt ad eũ ſancti viri, qui Dei auctoritate, a quo miſſi fuerant, nuntiarunt, vt peccatum agnoſceret, atque defleret: quos ille in ſententia manens pertinaciter & ſuperbè contempſit: contempſit, nec quidquã poſt illa ſibi timebat, quid enim timeret, qui ſe dignũ Deo credidit collegam? Sed ecce inſequentis noctis ſilentio fulmina, nimbi, procellæ in cubiculum irrumpunt regium, omnia conquti, tremere, ac in profundum demerſa videri. Tum demum altiloquus ille erexit ſe contra ſe, pectus percuſſit, peccaſſe faſſus eſt, vocem impiam, ſacrilegam, dementiſſimam, quã nullæ aures ferre poterant, correxit: nec tamen pœnam omnem euaſit, nam multis illũ poſtea calamitatibus vindicis Dei ira afflixit, & ad extremũ regno nudauit. Hæc hiſpanienſis nobis refert hiſtoria, cui ſi fidem habueris, bene (vt opinor) tibi fuerit conſultum, ne Alphonſo ſimilem ſimilis pœna comprehendat. Nam qui ſtultus eſt aliquando in crimine, efficitur demũ ſapiens in pœna: itaque, ſi me audieris, cauebis. DIO. Rectè mones. Attamen multi, ſiue de Alphonſo nihil audierint, ſiue ſi audierunt, contemnant, non verentur pulchritudinem ordinémque mundi incuſare, referam autem quid illi dicant, vt a te refellantur. Imprimis enim res iſtas viliſſimas & abiectiſſimas, quibus plenus eſt orbis terrę, reſpuũt, præſtantiora autem quæque amplectuntur: ſed horũ præſtantiorum vberiorem aiunt copiam fieri debuiſſe, vilibus illis & paruis remotis. MAR. Diſcutiendum igitur putas, quicquid ſit, quod hi dicunt, ſeu philoſophi ſint, quos ego paulò ante inter nauigandũ, vt duriſſimas cautes, occurrere mihi metuebam, ſeu de populo ſint, ego tamen eos arbitror inualidos eſſe, & nihil afferre metuendum. Nam ſi eſt aliquid, quod veriſſimè ſit vnum, quod æternum infinitúmque pariter ſit, & ſtabile, eodem modo habens ſemper, rerum omniũ poteſtas & menſura, id ab hac diſputatione ſeparetur; non enim de hoc quæritur: ſed

tur: ſed de mũdo, quem vt corpus quoddã partibus conſtare oportet: ſi enim nullæ eſſent partes, indiuiduum quid eſſet, quod corporum natura non recipit, ſin autem erunt partes, pulchrius efficient corpus diſpari forma & officio, quàm ſi per hæc pares, numero tantũ differrent. Sic igitur fabricatus eſt mundus, qui debuit eſſe pulcherrimus, quantũ corporis ferebat ratio, vt plura haberet diſtincta tanquam membra, quorum alia oportuit eſſe priora dignitate alia media, alia infima, quia ſic etiam perfectior pulchritudo naſci videbatur, ſi paulatim, tanquam gradibus quibuſdam, ſuccederent ſibi inuicem omnia, aſcenſu facto ad ſummum, & ad ima deſcenſu. Hæc quum ita ſint, ſi quis velit quod eminet in partibus amplecti, reiectis inferioribus, non animaduertit ſæpius illorum nexum, quòd ſcilicet magna illa, quæ probat, non poſſunt aliquando ſine his inferioribus ſubſiſtere. Nam architecti quoq; dicunt lapides magnos ſine paruis in ædificiorum vſum non poſſe collocari: vel ſi id non poteſt in hæc transferri, vellem doceri, quomodo ſublatis terreſtribus cœleſtia extarent: nam, vt diximus antea, ſidera terrenis maritimiſq; vaporibus longo interuallo extenuatis aluntur, illis ceſſantibus extinguantur neceſſe eſt. Ipſa etiam quatuor elementa ita oriuntur ex ſe inuicem & in ſe ipſis ſic deſinunt, vt nullum eorum per ſe tantummodo vel cum altero remotis duobus manere diutius poſſe credatur. Quomodo etiam cœlum in ſublimi poſitum diceretur, niſi e regione terram infimam haberet tanquam centrum? nam ſine humili & anguſto centro ſublimis ille & fuſus circuli ambitus non conſtaret. Deinde quod vnum rerum genus, quod maximè admiratur, vellet occupare omnia, ſublatis alijs, geminum ſane peccatum vna incurritur ſententia, quòd vniuerſitati rerum & adijcit ſuperflua, & detrahit neceſſaria, & perinde facit, ac ſi vellet hominem nec manus, nec aures, nec pedes, nec nares habere, ſed illorum loco oculos alios ſuccedere, quia præſtantiores omnibus oculi. Hic num ornaret tum hominem? an maximo potius bono ſpoliaret? nam etſi nares (vt de eis loquar) inferiores ſunt dignitate ſenſus oculis, tamen ad hominis formam tam adeſſe debent, quàm nec illi deeſſe, & tam pulchre ſeruiunt officio ſuo inferiori loco, quàm illi faciant ſuperius. Similiter in mundi corpore deſiderari non debuit maior illa copia ſuperiorum bonorum dempto illo infimo genere, quum & illa non deſint, nec ſuperfluo exaggerare conueniat, hæc adeſſe omnino oporteat, vt varietas huius corporis perficiatur. An tu putas in rebus bonis laudandum eſſe nimium, ac non potius quod e diuerſis generibus temperatum eſt, & varietate quadam permixtum? Laudamus ſeria, ſed hæc acceptiora, ſi iocis quibuſdam condiantur: laudamus iocos, hi quoq; dulciores, ſi in ſeria multa inciderint. Iam illud multi afferunt, quòd nauigatio prope terram, ambulatio iuxta mare ſit iucundior, quia ſic agens vtroq; elemento perfruatur. Reficit mixtura animos: afficit faſtidioſe ſimplex illud vno tenore perductum. Ecce placet cunctis nocturni ſpecies cœli, ſtellis vndique conſperſa frequentibus: quòd ſi augere cupientes efficere volumus, vt non iam diſtantibus interpolatiſq; ſpatijs ſubſideant ſidera, ſed ipſum cœlum totum ſit ſidereum, omnibus ſui partibus rutilans, non iam oblectauerit, ſed de tanta luminis copia integras gentes vno aſpectu conterreat. Igitur gratiora ſunt noctu diſperſa ipſa ſtellarum lumina. Addo amplius, ipſę illę quæ horrendæ videntur altiſſimæ in nocte tenebræ, nullo prorſus interful-

gente ſplendore placere etiam poſſunt, ſiquidem placet etiam in vocum cantu, & citharæ fidibus, & in ipſa etiam oratoris facunda eloquutione, certis moderatiſq; interuallis interpoſitum ſilentium: non enim aliud tenebræ, quã ſilentium & pauſa ſunt (vt ita dixerim) luminis. Quamobrem ſicut nemo aſſiduè cantantem audire cupiat, quin quandoq; pauſas quaſdam in cantu requirat: ſic nec luminoſum ſemper aliquid videre vellemus: intercurrit nox, illuſtrior mox aduentat dies & gratior. Qua ratione commotus videor poſſe dicere, infimas has mundi res & tenebroſas, ſi non aliud, at illud ſaltem præſtare, vt collata ipſis ſuperiorum bonorum dignitas magis eluceat. Ideo gratiam nonnullam habere in loco poſitas, vt hæc oſtendunt, & id quod ſimili exemplo fit ab ijs, qui æmula manu reddunt nobis naturæ pulchritudinem, qui nam hi? pictores: nam nullis hominum curę magis mulcendi oculos ſuauitate formæ, quàm illis: in hoc enim artis eorum cardo verſatur. At illi picturis vmbras illinunt, quæ ſunt in figurarum campo veluti tenebræ quædam: attamen laudantur, quia per eas magis eminent ipſa colorum lumina, non placent ſpecie ſua vmbræ illæ: eſto: at placent ordine. Sic mundi Pater vmbroſa quædam & obſcura diſpoſuit, vt per ea ſummorum bonorum dignitas melius colluceret. An illud potius factum in mundo, quod in magna locupletis patrisfamilias domo fieri ſolet? vbi non ſpectantur tantummodo aurea & argentea vaſa, gemmea, eburnea, ſed ęnea quoq;, marmorea, & lapidea, quin etiam lignea, & lutea, & vna quæq; eorum ſedibus ſuis diſpoſita ita, vt ſplendidiora nobilioribus, viliora ſordidioribus miniſteriis inſeruiant, idq; ſic eſſe magis eſt e dignitate domus, & magis e diligentia induſtriáq; patrisfamilias, quàm ſi pauca eſſent precioſiſſima, & omnia vnius generis. Cogita modò de iſtius immenſæ & communis domus ornatu. Huic nobiliſſimus Opifex innumeram comparans ſupellectilem, plurima illorum diuerſis effinxit figuris, varietate operis delectatus, differentibus etiam locis collocauit, alia alijs plus & minus ſplendoris habent, & hæc ſupra, illa infra, alia in meditulio manſerunt: atq; vt in domo ſapientis patrisfamilias fit, ſic in mundo ſplendidiora quæq; nobilioribus vſibus mãcipata ſunt, obſcuriora vilioribus, quis id iure improbare queat? Quid? hi noſtri comœdiarum & tragœdiarum ſcriptores, nonne ſimili in ratione verſantur? has legiſti ſæpius, ſpectaſti nonnunquam: non illic omnes heroes inducuntur, aut patresfamilias diuites, aut milites, aut ſenatores, ſed prodit ſępius in ſcenam ſeruulus aliquis, qui verba ſumit de medio, & viliſſimis de rebus loquatur; fingitur perſona ruſtica & agreſtis, rudiori quædam pronuntians ſono: audis puerum, ſenem, pędagogum, nutricem, nautam, meretriculam, lenonem, vnumquenq; fantem apta perſonæ. Si quis has eximat deteriores, relictis modò ſceptrigeris, tyrannis, & alijs grauibus perſonis, abiicietur poëma, tanquam minimè ſit elegans & præclarum. Pari ratione mundus eſſet ignobilior, & tanquam abiiciendus, ſi viliſſima, quæq; & abiectiſſima non haberet, quæ loco ſuo reddita decerent, fructuoſa etiam eſſent: ita enim in eo ordinata ſunt omnia, vt quum ſumma admirationi ſint, inferiora tamen probare cogamur. Res vilis ſtercoratio, & vilium operarum, hæc tamen lætificat agros: hinc etiam fimus, e quo ſtercoratio, lætamen vulgo nuncupatur, quod Seruium quoq; grammaticum annotaſſe video. Extat clarum Ciceronis teſtimonium de docto

docto ſapienteq́ Heſiodo, quòd is in georgicis ſtercorationem prætermiſerit. At non Virgilius noſter, non Cato, non Varro, non Cicero ipſe, non alij, qui penes nos ruſticas res ſcripſerunt: cuius etiam rei vetuſtiſſimus omnium, idémq; nobiliſſimus poëta Homerus meminit, dum Laërtem ſenem deſiderio filii in agro degentem, & eum ſtercorantem inducit. Vulpianus quoque noſter in Digeſtorum libris tractans de impenſis in res dotales factis, vtiles, inquit, impenſæ pecora prædiis imponere, ideſt ſtercorare. Quid plura? nonne antiquitas diuinos tribuit honores Stercutio Fauni filio huius rei repertori? tantum hac in re tam ſordida bonum illi eſſe crediderunt, nec prætermittere voluerunt. Si hoc tantum vtile, vt vſu quoque docemur, quid aliud erit inutile? quanquam etiam hæc infima indicant in pluribus fabricantis naturæ ſolertiam. Quod non fefellit ſummum illum Poëtam noſtrum, qui veluti vniuſcuiuſq; vellicans aurem admonet illo carmine,

Admiranda tibi leuium ſpectacula rerum.

Formicæ, veſpæ, culices, cicadæ, muſcæ leues res ſunt, & volatiles, attamen in eo, quòd molis minimum, admirationis habent plurimum: nam in vaſtis & magnis corporibus quiduis facilius videtur deducere potuiſſe natura, ſequente materia: ſed in animalibus inſectis quis non plurimum admiretur ſubtilitatem officinæ? quòd in tam minimis ac penè nullis corpuſculis indiderit natura viſum, auditum, olfactum, guſtatum, tactum: nec id tantùm, ſed dederit etiam ſenſum victus, generationis, & operis, & ad futura curam pariter extenderit. Eſt etiam in quibuſdam præſtans ſtudium, & vtilitas: non apes, de quibus idem poëta tam egregium condidit volumen, habent regendi prudentiam rebus ciuilibus proximam, mella & ceras mortalibus vtiliſſima duo effingunt: his rebus ornata eſt in illis corpuſculi breuitas. At ranunculi, & aliæ quædam beſtiolæ præſagiunt impendentem tempeſtatem, & hanc motibus quibuſdam denuntiant: credo plurimum gaudeas, ſi talem domi habeas ſeruulum. Sed aranearum illam ſubtiliſſimam texturam quis imitari queat? quis ſic operis fila poſſit diſponere, per quæ illa minuta animalia veluti retibus implicita tenentur? At non modo diuerſis in rebus inter ſe collatis, ſed in iiſdem aliud alio melius, dignius, validius, quod ſatis latè patet. Ægyptii id imprimis in elementis viderunt, ponentes in ſingulis marem, & fœminam: aërem concitatum & ventoſum marem vocant, fœminam nebuloſum & inertem: aquam virilem iudicant mare, muliebrem omnem aliam: ignis maſculus eſt illis quà ardet, fœmina quà lucet: terram ſcopuloſam & lapidoſam ſcilicet, ſaxáq; ipſa & cautes habent, vt marem, reliquam culturæ patientem, vt fœminam. Hæc quum ita ſint, ſi depoſcitur ratio rerum, quæ in mundo infimam præ ſe ferunt ſpeciem, hæc vtique redditur, quia dicitur extare ea debuiſſe, tum vt oſtenderetur elegantiſſimus hic connexus, quo maiora minoribus, & minora maioribus coniunguntur, tum verò quia vberior viſa eſt pulchritudo adeſſe mundo, ſi ſumma illa bona non redundarent nimis, ſed intra congruum modum ſe tenerent, & infimæ hæ res non deeſſent, ſed præſentes, ſui generis varietate vniuerſitatis huius ſpeculum exornarent. Sic effectum eſt, vt hæc humilia etiam haberemus, præſertim quum grata eſſe poſſint, quia comparata ſummis

oſtenderent illuſtriorem eorum ſpeciem & lætiorem : & quia etiam ſingula
per ſe vtilitatem afferunt, & ſunt etiam pulchra ſuo decore, ideſt infimo, nam
ſi grandius & magnificentius fuiſſent exornata, alienum decorem haberent
ſibi ipſis minimè conuenientem. Ecce tibi quot & qualia affero ad retunden-
dum aculeum, quem inieciſti: quibus congruentia ſenſerunt veteris ſapientiæ
profeſſores, qui humanum genus conditum dixerunt, vt diuinum magis eni-
teſceret, ſi contrarium haberet, cui collatum ſpectaretur. Ergo homines
conſtiterunt, effecitq; tenue illorum & anguſtum bonum exiſtimari omni-
bus beatiſſimam Deorum immortalium vitam, quæ talis non haberetur,
ſi infra ſe nihil ipſa haberet, nam magnum parui notione cenſetur, & maxi-
mum eſt aliquid minoris collatione. Hoc illi dicunt, quod ego latius acci-
pio, ſtatuóq; eodem argumento diuerſa genera rerum, diuerſos gradus ſum-
mo, medio, infimo diſtantes extare in mundo debuiſſe. Nam ſi humanum di-
uini gratia adeſſe debuit, vt illi dicunt, cur non pari ratione plura infima con-
dita dicendum, vt ſumma quædam eſſent? nec tamen illa infima repudiabi-
mus, tanquam mala, ſed bonitate præſtare dicemus, licet minori, ſicut hu-
manam ſubſtantiam bonam quoque dicimus, licet nimis iaceat diuinitati
comparata. His rationibus adductus non poſſum laudare Pythagoram, qui
duo principia, bonum & malum poſuit, ita vt bono ſubijceret finitum, par,
vnum, dextrum, maſculum, quietum, rectum, lucidum, quadratum : malo
autem ſubijciebat contraria, quæ ſunt infinitum, impar, numerabile, ſiniſtrum,
fœmineum, commotum, curuum, tenebroſum, claudum. Reſpondere
ſingulis non eſt neceſſe, breuiter dici poteſt non debuiſſe hæc poſteriora
in mali ſorte collocari: non enim quod minus perfectum eſt, ideo ma-
lum, ſed minus bonum : quanquam etiam in ſe illa quoque ſunt perfecta,
quoniam, qui eorum captus fuit & conditio, altius exornari expolirique; non
debuerunt. Et hæc quidem ita mihi ſe habere videntur. Tu verò quid ais?
D I O. Elegantiſſimè quidem & pulcherrimè loquutum, nondum tamen
a te ſatisfactum iſtis, quos ego veluti mundi accuſatores pono, atque haud
ſcio, an id mea contigerit culpa, qui ipſorum rationes latius non explicaui,
quod deinceps facere inſtitui. Non enim vnum aut alterum, ſed infinita
penè ſunt, quæ contra hunc mundi ſtatum afferuntur a pluribus, quibus
etſi omnino non aſſentior, commoueri tamen illorum vocibus neceſſe eſt.
At vide non humanum conſilium, ſed diuinam potius ſortem, quæ impru-
dente me ſermonem impulit in eas res, quas tractari, agitarique;, & ad exi-
tum perduci cupiebam. Nam ob hæc tenebræ quandoque ob oculos non
paruæ, quas ſi tu hodie diſcuſſeris (quod ſperare mihi videor) gratiſſimum
erit. Sed quid ago? æquius forſitan fuerat hunc Callimachum partes has
ſuſcipere, qui & ætate, & ſapientia, & literis, & rerum vſu longè me eſt ro-
buſtior, & (quod eſt caput) his de rebus accuratiſſimè diligentiſſiméq; ſcri-
pſit, vt audio. Itaq; ſuſcipis ne Callimache? vel quomodo agis? C A L-
L I M A C H V S. Quid ſuſcipiam? D I O. Vt exponas ſcilicet ea,
quæ contra mundi huius conditionem, ſtatum, ornatum te ſcripſiſſe audio.
C A L. Non audiſti modò, ſed ſcripta ipſa vidiſti, & ſæpius legiſti. Sed
quid tu me ad nugas & illa ridicula vocas, quæ aliquando ludens compo-
ſui, & animi cauſa? D I O. Imo nunc nugaris ſciens, & ludis: nam antea

tu &

tu & ſocij valde aſſeuerabatis inuerſam eſſe mundi huius orbitam, hoc tuum eſt & tuorum. C A L. Ne me obſecro Anaxagoram Clazomenium facias, qui omnia ſimul confuſa eſſe dixit. D I O. Non te Anaxagoræ diſcipulum, facio aut ſectatorem, nam ſi te Anaxagoram facerem, forſitan nimium eſſet. Veruntamen ille initio omnia confuſa eſſe dixit: ſed addidit, quòd mens ea poſtea diſtinxit & ornauit, & hanc ſanè ille diſtinctionem & ornatum ſuſcepit, & reueritus eſt: tibi hæc duo, quæ confuſionem illam ſubſequuta ſunt, & abſtulerunt, nō probantur. Nam diſputans contra ordinē pulchritudinemq́ mundi, vtrunq́ impugnas, & diſtinctionem ſcilicet & ornatum: ſi quidem diſtinctio ad ordinem, pulchritudo ad ornatum pertinet, nec aiebas te commoueri ipſo mundi vocabulo, quòd elegantiam quandam ſeu verius munditiem aſtrueret: eſſe enim mundum hunc illi alteri mundo muliebri perſimilem, et ſcilicet, quem mulieri damus, quum ſe ipſam in balneo perſtringit, vt paulò mundior exeat, quàm intrauerat. C A L. Age, ſi quid agis ſine me. Equidem infœlix videor, quòd cogor hodie multa de nugis meis audire. D I O. Tu nugas vocas illa argumenta? tam crebra? tam grauia? tam acuta? quæ a te & tui ſimilibus (non enim tu vnus omnia congeſſiſti) afferuntur: crederem, niſi etiam eruditos viros commouerent. C A L. Quin tu igitur profers omnia, quando ita videtur, & a me, & a reliquis, quæ in eandem faciunt ſententiam, mutuatus. Illud tantum deprecor, ne Callimachi nomen huc admiſceas. D I O. Non equidem Callimachum, ſed, quòd plures ſunt, Callimachos hos mundanæ pulchritudinis oppugnatores vocabo, atq; adeo voco: non enim video, quo alio poſſim vocabulo aptius hos omnes comprehendere: nam innominatos relinqui non oportet, & tu (vt opinor) concedes: nihil enim iacturæ affert communicatio nominis. C A L. Non abnuo, poſtquam ita animum induxiſti, ne anſam tibi præbeam excuſationis, te ſcilicet defectu nominis cauſam hanc deterius egiſſe: voca igitur, vt libet. Equidem in huiuſmodi diſputationibus, quæ fiunt leuandi & exercendi animum, atq; adeo veritatis ipſius exprimendæ cauſa, quiduis & facere & pati glorioſum puto. Tu modo viriliter & ſtrenuè incumbe, nihil prætermittens eorum, quæ audiſti vel didiciſti: maximè verò ne omiſeris, quæ ab alijs allata exiſtimas me prætermiſiſſe, quanquam huius rei caput eſſe videor. Quid plura? arbitror te bene inſtructum paratúmq; venire. D I O. Agam pro viribus & ingenij captu, & eò libentius aggrediar, quòd omnia tua ferè teneo, nec multa ſunt a te derelicta, quia forſitan viſa leuiora, quæ tamen, qualiacunq; ſint, in aciem producentur: nam vt in exercitu imbecilla auxilia, ſic iſta leuiora ſaltem ad ſpeciem valebunt. Sed mihi prius exeundum eſt e ſylua, vt videam quid diei ſit reliquum de ſolis curſu: ille me admonebit vel contrahere orationem, vel dilatare. Itaq; ſic faciam, niſi forſitan Marce non vis: iam enim meus ad te vertitur ſermo, & mihi tecum res futura eſt. M A R. Neq; te teneo, neq; dicta refello.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS DE PVLCHRO LIBER TERTIVS.

ELOQVVTIONVM Tria eſſe genera veteres ſapientes tradiderunt, vnum præſtantiſſimum omnium & diuiniſſimum, a quo cętera loquendi genera profluunt, meditatio ſcilicet & cogitatio, quæ fit ſub ſilentio in animo huc illuc ſe commouente, ad inueniendum aliquid, vel diſponēdum, vel iudicandum: hæc ſane animi actio ſermo intimus appellari poteſt. Alterum verò loquendi genus, quod a ſede animi vocis inſtrumento effunditur auribus accommodatum, quod pro arbitrio intendere, contrahere, deponere, & alternare poſſumus, & ab hoc ſermone tāquam ſpirante afflatur ſatis & concitatur auditor. Tertium loquēdi genus ſcriptura profertur, quod, etſi multas patitur difficultates, nam non obſeruato tempore, nec habita ratione perſonarum, nunquam commutato dicendi genere, eadem aſſiduè vtitur voce, & ſi laceſſatur vel oppugnetur, auxiliū ſibi ferre nequit: attamen hæc omnia incommoda reſarcit propter præſidium, quod affert aduerſus obliuionem & temporis iniuriam, verius ſermonis imago, quā ſermo. Quemadmodum enim homines animaduertentes corpora eorū diuturnitatem ferre non poſſe, ſtatuas & picturas inuenerunt, quæ corporum ſuorum imagines redderent, arbitrātes ſe in illis diutius victuros: ſic poſtquam animaduerſum eſt ſermonem noſtrum, tam eum, qui interius verſatur in animo, quàm alterum, qui voce effertur, moram non ſuſtinere, ſed ſtatim effluere, inuentæ ſunt literæ, quæ picturæ inſtar ſtabilem horum ſermonum imaginem referrent. Non veterum hominum dicta, non facta cognoſcerentur, non vita artibus excoli potuiſſet, ſed cuncta abeuntibus inuentoribus effugiſſent, niſi literis illigata fuiſſent: demum fruſtra veteris ſeculi ſapientia præceſſiſſet, niſi literarum beneficio in poſteritatem emanaſſet. Vt autem hæc tria loquendi genera gradu poſita ſunt, ſic vnum quenq; incumbere illis oportet, primas partes priori tribuendo, ſecundas ſecundo, tertio vltimas. Primū enim omnium eſt multa ſecum animo agitantem inuenire cognitu digna: huic proximum multos præſenti voce erudire: poſtremò ſcripti genus arripiendum, ne intercidant præclarè cogitata. Vt enim nulla lucra quęſita proſunt, niſi adſit cuſtodia, ſic nullus fructus ſapienter inuentorū, niſi cuſtodiātur: nulla autem melior cuſtodia quàm cuncta in literas mittere. Quamobrem non ſine laude prætereundos cenſeo veteres ſummos illos viros, qui, quum præclara multa excogitauiſſent, & bonis artibus ciues ſuos inſtruxiſſent, voluerunt etiam ſapientiæ ſuæ theſaurum literis conſignare, ne viderentur venientia ſecula fraudaſſe diuinis illis inuentis, & ingenij eorum fœlicitatē poſteris inuidiſſe. Hac ratione aſſequuti ſunt, vt non vnius aut alterius populi vel gentis, ſed vt vniuerſi humani generis præceptores habeantur. Illi dum ſcriberent, non præſens modò ſeculū, ſed poſteritatem omnem ſpectabant, huic inſeruiebant, ab hac etiam mercedem laborum ſuorum repoſcebant, gratam ſcilicet nominis memoriam, & exiſtimationem integram, atq; honeſtam. Enimuero, ſi verū amare volumus, exiſtimabimus vnūquenq; noſtrum nō relinqui talem oportere,

qualis ab initio natura editus fuit in lucem, ſed eruditione & doctrina & quaſi cultu quodam indigere, vt corrigantur deteriora, ſi qua ſunt inſita ingenio aut moribus, bona autem ipſa in melius prouehantur. Quapropter quicunque ante nos ſapientiæ nomine digni fuerunt, nunquam ab erudiendis hominibus tum voce, tum literis ceſſarunt, ſed in id munus præſtantiſſimũ ſanè omnium & pulcherrimum cogitationibus ſuis omnibus incubuerunt. Quid enim maius homini contingere poteſt, quàm multis eſſe auctor ſalutis, & melioris vitæ? hoc eſt eſſe Deum inter homines, plurimos iuuare beneficio mortales. Horum ego exempla ſequutus ſum in ſcribendo hoſce de pulchro libros: ſermo enim iam antea meus in amicorum cætu de his emanarat: nunc eius imago diuturnior (vt opinor) futura literis repræſentatur vtilis, vt ſpero, legentibus, ſi qui tamen legent. Voluptatem etiam attulit mihi ſermonum illorum recordatio, ita vt etiã nõ mediocriter delectarer in ſcribendo, quanquam ſucciſiuis id agimus temporibus, vbi vacui negotijs ſumus, & a iuris ciuilis ſtudio ceſſamus, cui ſerias (vt aiunt) impendere cogimur lucernas: non enim poſſumus deeſſe ciuibus de iure ſibi reſponderi cupientibus. Sed iam huius operis tertium ingrediens volumen, viſum eſt, antequam progrediar, paucis eos alloqui, qui forſitan prolixitate dictorum & dicendorum grauabuntur: hos enim placare mihi cupio, quia intelligi volo, non id loquacitate noſtra contingere, ſed vt propoſitæ materiæ ſatisfaciamus, & cuncta planius & commodius explicemus. Si enim fieri poteſt, vt ipſi breuioribus verbis eadem dicant, ita vt nihil pereat de vtilitate legentibus, nihil prætereatur eorum, quæ aptius ad intelligendum faciunt, fateor errorem meum, vt qui nulla ratione cogente ambages fuerim ſequutus. Sin autem nihil detrahi poteſt de oratione mea, quin eadem opera detrahatur de materia, déq; eius inſtructione, & ornatu, non adeo illis breuitas placere debet, vt non animaduertant ad magnitudinem rei propoſitæ, quæ talis ac tanta eſt, vt de ea clarius ſimul ac breuius diſſeri non potuerit. Et ea quidem, quæ de mundi pulchritudine & ordine ſenſimus, ſuperiore libro dilucidè ſatis (vt opinor) explicata ſunt. Nunc deinceps quæ contra a Dionyſio ingenioſiſſimo æqualium ſuorum, & ſtudioſiſſimo allata ſunt, quíq; eius orationi reſponſum per me fuerit, exponam. Is etenim ſyluam egreſſus, paululúmq; moratus, mox vt rediit, & conſedit, cupientibus omnibus illum audire, talem habuit orationem. D I O. Poſtquam ſol vix meridiem exceſſit, ita vt multum temporis ſuperſit, explicabo latius ſententiam iſtorum, qui pulchritudinem ordinémq; mundi oppugnant: nam etſi probè loquutus modò fuiſti, tamen ignoras adhuc aduerſus quos homines res ſit tibi: nondum planè noſti Callimachos hos, quales ſint. Illi ſiquidem delicioſi ſunt, & ipſis inuitati delicijs mordent acrius ſtructuram mundi, non improbantes hæc infima, quia infima, & quaſi velint ſublatis terreſtribus bonis cœleſtia ſolùm permanere, ſed hæc terreſtria illi etiam complectuntur. Attamen eorum optant vberiorem ſibi copiam fluere: vellent flumina ire lactis, & de ſentibus vuas legere purpureas, & de quacunq; arbore flaua mella decerpere: lapides, quos paſſim ſtratos & iacentes vident, alios eſſe iaſpides, alios ſmaragdos, alios quamlibet aliam gemmam æquali magnitudine, auras etiam aſſiduè ſpirare ſuauiter halantes. Illa autem omnia, & his meliora, quæ ſibi ſcirent fingere, ſuppeditari

nulla

nulla interpellante moleſtia. Hæc vera eſſet (vt aiunt) vita, feſtus tunc agere-
tur perpetuò mortalibus dies. Nunc ſegetem non effert tellus, niſi aratro ſub
acta, & duris ſuffoſa ligonibus, & infinito alio perdomita labore: nec de viti-
bus pendet vindemia, niſi antea nos annui temporis cura exercuerit, vinito-
reſq; fecerit, nec agricolandi modò, ſed ædificandi, ſuendi, texendi, piſcan-
di, venandi, & ſimilium rerum plurimus & non neceſſarius iniectus homini
labor. Et dum hæc dicunt, leuius conqueri videntur: veniunt ad grauiora,
non incuſantes, muſcas, culices veſpas, atq; formicas, quorum tu etiam ſtru-
cturam miraris. Sed quid opus fuit tot beſtiarum ſæuitia? quid ſerpentum
venenis? cur exurit ignis? obruunt vndę? ſuſpendit arbos? opprimit tecto-
rum ruina? Pudet dicere, quòd vel cœli, vel aquarum nouitas, vel flatus non
familiaris auræ nos ſæpe conficit, adeo non magna opus eſt tempeſtate, vt
confringamur, nihil fragilius reperies, nihil infirmius corpore, nihil omnibus
magis agitationibus & procellis obnoxium. Nec mare obieceris, hoc enim
externis tantùm commouetur flatibus: at corpus non modo extra læditur
igni, ferro, morſu, flagellis, & rebus talibus, ſed continet intus plurium ma-
lorum ſemina, dum humores colligit, aut nimis acres, aut nimis concretos,
ſpiritu vtitur nimis denſo aut aſpero, & vt alicui contingat bona corporis ha-
bitudo, incertum eſt tamen quàm diu maneat. Sit aliquis liber a morbo, quis
tamen a timore morbi? ſemper trepidandũ eſt pro corpore, neſcientibus quid
illi veſper ſerus vehat. Et vide quanta eſſe diffidentia debeat, quũ metuendũ
ſit etiam ei, qui in dies ſentiat ſe in melius procedere: nunquam enim habitu-
do corporis in eodem ſtatu permanere poteſt. Quamobrem quũ ad ſummũ
peruenerit, nec vlterius poſſit progredi, ruina quadam retro voluitur: ergo
quò plenior quiſq; & ſpecioſior, & coloratior, eò magis ſibi ſuſpectus eſſe de-
bet, minimè enim eſt ſtabile, quod maximè floret in corpore. At quàm graues
dolores? quàm diuturni? quàm penitus imis infixi ſenſibus? quũ voluptates
eadem natura fecerit leues & momentaneas: illæ etenim, tanquam auræ, ſum
ma tantùm perſtringunt corporis, mox auolant ingratiſſimo earũ fumo reli-
cto. Non poſſunt ergo cõferri doloribus nec magnitudine nec tẽpore: hęrent
iſti in neruis, viſceribus, ſpiritu, & ſanguine, nec dies modò, ſed menſes &
annos, nec niſi alijs doloribus aduocatis abeunt, ſi tamen abeunt, nam ſæpius
per omnem vitam comitantur, nec niſi cũ ea extinguuntur. Et iſtud eſt etiam,
quod quæritur, cur interimat mors, nec ſimplex modò mors, ſed varias horri
bileſq; induens ſibi figuras, cum graui ſenſu omnes perimens corporis ſenſus.
Hoc dum quærunt, illud ſignificant homines aut non naſci, aut ſi naſcerentur,
mori non oportuiſſe: ſicuti regnũ quum datur, deinde eripitur, melius fuiſſet
non dari. Illud etiam videbatur ſtatui debuiſſe, ne inanimũ aliquod vel ani-
matum vim humanis corporibus inferret: non enim nimium erat, ſi humano
natura dediſſet corpori, quod auro dedit: hoc enim aiunt aduerſus omnẽ vim
fore inſuperabile, nec vllo artificio deſtrui poſſe, neq; die aut vetuſtate vlla,
quod in nobis fit, abſumi. Sed feramus leuiter ſingulos paulatim homines
carpi fato vltimo, atq; aboleri, niſi etiam aceruatim & generatim populis &
gentibus idem cõtingat exitium vno tempore. Nam quomodo diluuium ſe-
mel in vniuerſum genus humanũ ſe effuderit, idq; perdiderit paucis ſuperſti-
tibus, notius eſt, quàm vt referam: & plura etiam diluuia in prouintijs conti-

giſſe ſeparatis temporibus, incoláſq; earũ regionum inundatos fuiſſe teſtis eſt hiſtoria vetus. Sed flãmis non terrenis, ſed etiam cœleſtibus partes quaſdam memorant exarſiſſe terrarũ, plurimóſq; mortales tũc conſumptos, & ſunt, qui id in Æthiopia ſub Phaëthonte Rege accidiſſe putent. Cogita terræ hiatus & tremores, quibus totæ cũ ſuis populis euertuntur vrbes: cogita animalia non ſolum magna, ſed etiam minuta, quoꝝ copia gentes nõnullas, non de ſuis ſolùm pulſas ſedibus atq; fugatas, verùm etiam quaſdam conſtat deletas: cogita peſtilentiæ vim, quomodo, vbi craſſatur, magnæ etiam vrbes ciuibus paruo ſpatio viduantur. Ergo gregatim contigit perire homines quoq;, atq; adeo populariter, vt ſic loquar, qua in re videtur durius ſe habuiſſe natura, quàm par erat ei, quæ ſe humani generis parentem haberi vellet: ſi quidem in munere vitæ habuit ſe reſtrictè, & in eius ablatione largè, ac penè prodigè: nam vnam tantùm ad naſcendum aperuit hominibus portam, eandẽmq; anguſtam, qua ſinguli educerentur. At ad moriendũ latas & multiplices patefecit feneſtras, adeo vt turmatim quoq; & occurrentibus vndiq; mortibus intereamus. Videbatur autem naturę magnificentiæ conueniens, vt omne mortis genus ab homine auerteret, ne datum vitæ munus non temporarium eſſet, ſed perpetuũ. Nam ſi decet conceſſum a principe beneficium manere, vt vos iuriſconſulti in veſtris ſcholis decantatis, quantò id magis naturam decuit? quę ipſoꝝ principum eſt princeps, & quæ illos etiam admonuit, ne datum a ſe munus reuocarent. Maximè autem prouidendũ erat, ne homines hominibus nocerent, ſed mutua inter ſe beneuolentia iungerentur, æqualis cunctorum eſſet bonitas: vel ſi hominũ alios malos, bonos alios fieri placeret, at bona bonis, mala malis euenirent: hoc ſi ſtatutũ fuiſſet, iudicant maiorem humanis in rebus futurã fuiſſe pulchritudinem, & elegantiorem vſum. Nunc quò res progrediatur quid dicam? quid enim fit malis? non viuunt? non lucem hauriunt? non illis tellus fontes? non fruges? non cubile miniſtrat? Satis contenti eſſe poſſemus, ſi communibus iſtis tantùm fruerentur: ſed adſunt illis maiora quædam: leuiculus ſanè ille, qui de amica deierante conqueritur,

> Quàm longos habuit nondum iurata capillos,
> Tam longos, poſtquam numina læſit, habet.
> Pes erat exiguus, pedis eſt aptiſſima forma:
> Longa decénſq; fuit, longa decénſq; manet.

Et reliqua. Item illud eiuſdem feſtiuum;

> Pérq; ſuos illam nuper iuraſſe recordor,
> Pérq; meos oculos, & doluere mei.

Mittamus hæc ridicularia, quum in talibus non ſit ridendum, ſed vides ipſe multorum florere improbitatem omni fœlicitate. Abundant auro, argento, purpura, ędificant magnificè, arant latiſſimè, paſcunt vberrimè: quid alia pompoſa, quibus adornantur? tituli, imagines, ſtatuæ, honores, imperia, magiſtratus, clientum cunei, amicoꝝ factiones, vulgi fauor, poëtarum rethorúmq; laudationes. Nec id ſatis: ſed, quos vix ferendũ erat ſic fœliciter agere abſq; alioꝝ iniuria, hi bonis omnibus paupertatem, exilium, ignominiam, verbera, cruciatus, mortẽ deniq; innectunt. Interim pœna nlula, vel ſi qua venit, tardè venit, poſtquam ſcilicet plures ſui diſſimillimos oppreſſerint: ita vt ne pœnam quidem illi eſſe agnoſcant tam longè a ſceleribus diſtantem, ſed aduerſam fortu-

nam incidiſſe ſibi cauſantur. ſed putent pœnam: quid audaciores illos ad peccandum facit, quàm hoc, quòd pœna in diem illis debetur, præſens autem fructus ſceleris decerpitur? quo fit, vt non modo ſeipſos non corrigant & emendent, deliquiſſéq; pœniteat, vt peiora etiam addant inuitati priorum ſucceſſibus: ipſis autem oppreſſis & afflictis quod ſolamen relinquitur? quos cõtingit prius mortem oppetere, quàm iniuriæ videant auctorem pœnas iam diu debitas pendere. Hinc illi, quum attolli malos videãt, bonos peſſundari, colligunt nullo ordine volui mũdi orbitam, ſed temere circunferri: quemadmodum nauem quiuis temere gubernari iudicaret, in qua imperitos & improbos gubernaculo, prudentes autem & bonos viros ſentinę pręfectos videret. Q uorũ ego ſententiam num quiſpiam rectè vituperare queat, ſępius ambigo, ſiquidem exoptant ſibi adeſſe bona, & mala amoueri. Q uis id nolit? noſti enim quantopere omnes, quod nocet, auerſentur & oderint, non ſic in eo, quod prodeſt, nam id amplexantur, amant, fouent, adaugent, quin id ſolũ dicunt eſſe ſuũ. Nam vel ipſi nautę, imperitiſſimũ hominum genus, nauem dicũt ferri vento ſuo, vbi proſper flatus incũbit nauigantibus, & artem quis ſuam inueniſſe dicitur, in qua proficit, & de qua honores & lucra conſequitur: quũ ad hæc impellat natura, vt altera fugiamus, altera proſequamur, cur tot fugiẽda immiſit? & aſſequẽdorũ anguſtiorem fecit copiam? & eo vſq; progreſſa eſt, vt fugienda bonis viris, aſſequẽda iniquis hominibus diſtribuat? nec id ſatis, ſed, tanquam delectaretur peſſimè agendo, iſtis in illos detulit principatũ. Adijce his & illud, quòd principum peccata ſæpius luunt populi, hinc illud

Q uicquid delirant reges, plectuntur Achiui

Et alius poëta de principibus loquens inquit,

Humanum paucis viuit genus

Et profectò hoc arbitrantur principes, reliquos mortales in eorum gratiam creatos, nec diſcrepat euentus, nam vbi inter potẽtiſſimos duos exoritur diſſenſio cupiente vtroq; dominari, tunc planè videas vrbes & agros euaſtari, magnam innocentiũ multitudinem perire, quod eò horribilius videtur, quia ſæpius nihil intereſt populorum, vter e duobus imperet. Hæc ipſi laudare nequeunt, vel potius deteſtantur, nec mediocriter perturbantur. Da veniam, quòd ego quoq; per hæc eadem vadens veſtigia vultu etiam conturbor. Sed non modo exterius humanarũ rerum ſtatum, ſed intus in ipſo homine peruerſo ordine ferri arbitrantur, inſtituẽte ipſum peruerſe natura: idq;, quemadmodum ab illis demonſtratur, demoſtrandum quoq; mihi paucis puto. Animus (inquiunt) hominis, quo ſingula diſponuntur, non ſimplex eſt, ſed biformis, & compoſitus, diſtributúſq; in partes duas, in vna mens & ratio, in altera affectiones cupiditatéſq; verſantur. Si ad eum modũ fabricatus eſſet humanus animus, vt rationem ducentem & imperantem affectus noſtri facile & libenter ſequerentur, cuncta via & ordine progrederentur, nullus eſſet error præeunte ratione: nunquid ita factum eſt? minimè verò: nulla tranquillitas, imo perturbata omnia, quum in animũ humanum natura immiſerit cupiditatum turbam, tanquam in eandem ciuitatem plebem agreſtium & peruerſorũ hominum a patribus diſſentientem: habent enim motus contrarios inimicóſq; rationi, eſtq; earum vehementior impetus, adeo vt imbecillis ratio ferè in omnibus ſuperetur, niſi ante diſciplina, egregijſq; inſtitutis excolatur, monitiſq; ma

iorum natu corroboretur, vehemens hæc profectò accuſatio eſt naturæ, ſi rectè intelligis, quòd, quũ ordinis ſit, vt inſipiens pareat ſapienti, ideſt vt ducat videns non videntem, propterea debet ratio in homine præeſſe, appetitus obtemperare, non effecerit vt rationem, tanquam optimam vitæ ducem, appetitus ſponte ſequatur: ſed opponat ſe cæcutiens ille & amens, & ducere ipſe magis velit, exemplo ſerpentis illius, de quo dictũ eſt a te, cuius cauda ſeditione aduerſus caput cõmota ducem ſe fieri totius corporis cupiebat, quod quũ impetraſſet, intellexit poſtea dãno admonitus ſerpens, ſe caudæ conceſſiſſe quod concedere non debuit. Huic ſimile factum naturæ culpatur, quòd eam conceſſit vim appetitui, vt expers recti ſenſus totũ hominem frequẽtiſſimè regat, quam ſane vim ne ſerpentis quidem caudæ hæc eadem natura conceſſit: ſtultum enim videbatur concedere ducatum corporis ei parti, quæ omni ferè bono ſenſu carebat. Hoc, quod interius geritur in animis, vt deterior pars vincat meliorem, exterius inter homines geritur: nã mali bonos proterunt, quia iam intra ipſos praui affectus bonos vicerunt, & congruũ exiſtimant id in ciuitatibus publice ſeruari, quod ſibi ipſis priuatim ſtatuerunt, quinimo id neceſſariò contingit. Non enim fieri poteſt, vt qui malis cupiditatibus animi ſui regnum conceſſerit, is in ciuili ſocietate iniquorum hominum factionem eſſe nolit ſuperiorem, non alius erit foris quàm intus ſit, quia eędem cupiditates impellunt. Certè quũ e ſingulis conſtet multitudo, vbi ſinguli erunt mali, ſeu maior pars eorũ, multitudo bona eſſe non poteſt. Demum nulla mala eſſent in ciuitatibus, niſi prius eſſent in ſingulis hominibus, qui ſunt veluti elementa & ſeminaria ciuitatum. Malorũ igitur dominatum tenemus, iacentibus bonis, nullo ordine. Nam ſi ſtulti ſunt mali, ſapientes boni, ſuperior illa reuertitur oratio, ſtultos ſapientibus parere oportere, ſicut cæcos oculatis, quod minimè fit, quia plures mali, pauci boni, ideo hi opprimũtur, illi opprimunt, & ne id humanis arbitrijs imputes, tametſi poterat natura hæc ipſa arbitria frænare, vel ad meliora conuertere, vel meliora feciſſe, vt modò dictum eſt, videas in fortuitis, quibus nulla humana prouidentia moderatur, bonos pariter maloſque nullo diſcrimine iactari. Nam in naufragio, ruina, eluuione, incendio, ſi ſimul adſint ijſdem locorum finibus circumcluſi, vtrique pari calamitatis iure comprehenduntur: nec prodeſt alteris virtutem coluiſſe. In quo apparet maxima inæqualitas æquali animaduerſione aduerſus diſpares, vti legimus in vrbis Troianæ excidio illam miſerabilem complorationem,

Quis cladem illius noctis? quis funera fando
Explicet? aut poſſit lachrymis æquare labores?
Vrbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima perque vias ſternuntur inertia paſſim
Corpora, perque domos, & religioſa deorum
Limina.

At iniuſti tantum ſternuntur: quid iniuſti? ſequitur enim,

Cadit & Ripheus iuſtiſſimus vnus
Qui fuit in Teucris, & ſeruantiſſimus æqui,
Dijs aliter viſum.

Vides ne, vt iuſti iniuſtam necem poëta exaggerans dolenter Dijs ipſis aſcripſerit: nec ſemel id facit, aut vno ictu abſoluit, ſed mox, quaſi augens inui-

diam in

diam in Deos, ſubiicit,

Nec te tua plurima Panthu
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.

Hæc ita diſpoſuiſſe naturam non admodũ laudabile videtur, vt iſti aſſerunt. Immo & nonnulli ex veteribus ſapientibus, quoꝝ plęriq; hanc improborum fœlicitatem, bonorúmq; preſſuram ad deorũ referunt incuriam, qui humana negligerent, alij ob hoc ipſum nullos eſſe deos exiſtimauerunt. An non Diogenes Cynicus dicebat, Harpalum, qui tunc pyraticam fœliciter exercebat, contra Deos teſtimonium dicere? oſtendere volens hoc exemplo, aut Deos non eſſe, aut, ſi qui eſſent, nihil curare. Sed vt dij non tollantur, deorũq; prouidentia, ſicut nec tolli poteſt, graue ſanè hoc inſtitutum humanarum rerum, quo mali fœlices, boni fiunt miſeri: contraria enim ſors melior: ergo non laudant hoc Callimachi. Aeſopus phrygius fabulator narrat quoddã, quod audiens delectere. Lignator (inquit) quidam, quũ penes fluuium ligna cæderet, & elapſa de manu in fluuiũ decidiſſet ſecuris, ſtans in fluminis ripa, affligebat ſe & lamentabatur, huic affuit Mercurius, & audita męroris cauſa opem pollicitus, demiſit ſe in fluuiũ, & ex e o auream extulit ſecurim. Et rogante illum Deo num hæc eſſet, quam amiſerat, reſpondente illo non eſſe hanc, rurſus ingreſſus fluuium tulit argenteam: illo neq; hanc ſuam eſſe dicente, tertio deſcendens ferream attulit: quam quum ille, vt propriam, agnouiſſet, delectatus hac animi eius æquitate Mercurius omnibus illis hominem donauit. Hæc vt geſta erant, quũ deinceps in amicoꝝ cœtu renuntiaſſet; vnus eorum cogitauit ſimile facere lucrum, & accedens ad fluuium de induſtria ſecurim propriam in illum dimittens, mox lugebat. Apparuit igitur & illi Mercurius, & cauſa intellecta fletus dimittens ſimiliter ſe in fluuiũ, ſecurim extulit auream, & rogauit, an hanc amiſiſſet, quum lætus ille hanc verè ſuam eſſe diceret, cognita Deus hominis improbitate, nec illam dedit, nec ſuam illi reddidit. Hęc ſic audita demulcent mentes, quanuis ficta, quoniam ratio ſuadet fieri aliter non debuiſſe: conuenit enim Deo virtutem extollere, vitium deprimere: hoc quãtum oblectat animos, tantũ offendit contrarium. Conuerte mihi nunc fabulam, & finge Mercurium improbo illi omnia donaſſe, probo, autem illi viro ne ſuam quidem reddidiſſe bipennem, quid indecentius? quis obſecro ſuſtineat audire? Atqui magna ex parte humanæ res ita tractantur: nam tantũ abeſt, vt pauper probus aureis & argenteis donetur muneribus, vt ne ſuum quidem illi ſæpius, quanuis vile, relinquatur. Improbis autem dat Deus opulentiam, inde illud natum, Diues aut iniquus, aut iniqui hæres. Sed ea etiam probitatis videtur eſſe conditio, vt eius cauſam deteriorem eſſe ſemper neceſſe ſit; nam & ſi probo viro nullus hominũ noceat; ipſe tamen probitatis ſtudio nocere ſibi cogitur, & quodammodo vim inferre. Vendat vir bonus inſalubrem domum, peſtilentem agrum, atq; hæc vitia eſſe nemo præter ipſum ſciat: hæc vitia tamen, dum bonus eſſe vult, patefaciet in ipſa auctione, atq; ita aut paruo vendet, aut omnino non vendet: nec deerunt quibus ſtultiſſimus eſſe videatur, quũ præconem pronuntiare iuſſerit, ſe inſalubrem domũ, peſtilentem agrum vendere: id enim illi faciendum, ſi boni viri nomen retinere vult. Idem ſi adulterinos nummos imprudens acceperit pro bonis, nolens quũ reſcierit alteri ſoluere, vides quid ex eo ſequatur. Si ſocietatem vnà contrahant

alicuius negotiationis vir probus & improbus, probus minus ſemper feret, tanquam tyro calide a ſocio veteratore circunductus: quin etiam de iure ſuo in multis ſponte volet decedere, ne lites ſuſcipiat, & iudiciorum contentionibus inuoluatur: improbo autem res creſcet familiaris propterea, quòd plura ſubduxerit de communi, & in rem ſuam verterit. Imperet Reſpublica tributum, bonus ille vir confert plus iuſto, improbus aut nihil confert, aut paruo elabitur, aut etiam de eo, quod a cæteris confertur, aliquid ſurripit: contra ſi aliquid accipiendum de publico, bonus nihil, improbus plura domum refert. Gerant magiſtratum ambo, bonus non modo ex eo non lucratur, ſed etiam iactura afficitur, minus curans rem familiarem, occupatus publico munere, incurrit etiam ſæpius offenſiones propinquorũ & amicorum, dum, niſi quod æquũ ſit, a ſe quicquam patitur impetrari: improbo eueniunt contraria, quia tenues & moderatos homines expilat, & afferri ſibi dona, tanquam regi, poſtulat, diuitibus verò & potentibus obſequendo gratus redditur. Quòd ſi hæc parua videntur, quæro quid vita poteſt eſſe maius? & tamen ſæpius caſus incidit, propter quem bonus vir honeſtatis ſtudio cogitur vitam amittere. Nam ſi ad bellum profectus, acie ſuorũ fuſa, omnibus in fugam verſis, nactus ſit ſaucium equo inſidentem, num illum deijciet de quadrupede, inſiliens ipſe, vt hoſtes inſequentes effugiat? non faciet æquitatem veritus, quæ id minimè ſuadet: ſic parcens alteri ipſe perit ab equitatu hoſtium comprehenſus. Eodem modo naufragio facto non eripiet alteri, quamuis imbecilliſſimo, tabulam, quam ille prior apprehenderat, vt ipſe conſcendat, eáque nixus euadat, non metu iudicij (quis enim ſit teſtis, quum medio mari res geratur) ſed quia iniuſtũ id arbitratur. Sic in omnibus æquitas mentis detrimentum afferre habenti, & ad extremum lucis huius vſu ſpoliat. Quod conſiderantes multi iuſtitiam iam nihil aliud eſſe putant, quàm generoſam quandam ſtultitiam. Horum omniũ culpa ad naturam transfertur, quæ diſponere debuit, vt quicquid vtile, pariter id eſſet honeſtum: nunc autem dum honeſtatem ab vtilitate diſtraxit, & hoc aliud eſſe ſtatuit, illud aliud efficit, vt probi viri ſtolidi eſſe videantur, quia perinde agunt, ac ſi ſibi ipſis vtilitatibúſque ſuis bellũ indixiſſent. Hinc etiam fit, vt in conſultationibus penes populũ, ſenatum, principem ſuperetur is, qui honeſtum defendit, ab eo, qui contrarium vtile eſſe aſtruat, & cum magna gloria ſummáque opinione prudentiæ improbus ille vtilitatis defenſor diſcedat: alter verò placere ſibi nimis poteſt, ſi tantummodo vincitur, ac non pro honeſto conſilio pœnas pendat. Refer parumper ab hac oratione mea animum in Regum aulas. an non ſummos illic videas eos, qui omnem pecuniæ viam norunt? qui noui vectigalis inſtituendi rationem cõmonſtrare poſſint? qui fœdera cenſent deſtitui oportere, modò aliquid regno adijci queat? hæc ſatis oſtendunt omnes opibus, potentia, emolumentis, quæſtúque duci, honeſtate etiam repugnante. Cur igitur honeſtas vlla inducta eſt vtilitati contraria, ſi eam in omnibus ferè cauſis vinci neceſſe eſſet? An vt defenſores ſuos inuidia odióque grauaret? multis calamitatibus premeret? euerteret? quid enim aliud Phocionem? quid Ariſtidem perdidit? quàm quòd ciuium ſuorum diſſimillimi probitate excellerent, improba conſilia accuſarent, honeſta ſuaderent. Quot Senatorii ordinis reperies olim iuſſu Cæſarum necatos propter vitæ integritatem, rectarum artium ſtudium, conſulendi libertatem? neceſſe

tem? neceſſe enim erat malis principibus inuiſos eſſe bonos ſenatores. Hoc igitur illos afflixit, quòd ab omni adulationis ſpecie procul aberant, & malle-bant iniuſta perpeti, quàm iuſta non dicere: quorũ ego virorũ propoſitum ſi-cut laudo, ita euentũ rei deteſtor. Apparet autem maiores ineſſe natura vti-litati illecebras, quàm honeſtati, quia hac reiecta illam plures ſequuntur: pau-ci enim boni æquiq́; ſtudioſi: quantum ſit in reliquis, nullus honos eſt hone-ſtati, ſed vtilitas præponderat. Nam ſi, quod dulce eſt in honeſtate, id latet, vel de longinquo cernitur: at vtilitatis in promptu eſt fructus, & iucũditas, nec aſpera vtilium rerum eſt facies, ſicut plerunq; ſolet eſſe honeſtatis, ſed blan-dula & illex. Ideo difficile eſt bene eligere, quia ad ſuauiora impellimur vo-luntate, non ad ſeueriora, quæ nihili eſſe ducimus, vel ea ad nos nequaquam, ſed ad philoſophos dũtaxat & monachos pertinere arbitramur. Et quia quod quiſq; appetit, id amat, & quod amat, pulchrũ quoq; iudicat, fit ea de cauſa, vt honeſtum eſſe putent, quòd vnuſquiſq; vtilitatibus voluptatibúſq; ſuis inſer-uiat, quo quo modo poſſit, quaſi veriſſimum ſit illud poetæ,

Iuppiter eſſe pium ſtatuit, quodcunq; iuuaret.

Quemadmodũ enim in medicina, quodcunq; vtile eſt ſanandis & in ſanitate cuſtodiendis corporibus, id quoq; iuſtũ eſt fieri, hoc idem ſi in omni vitæ fun-ctione ſtatutum fuiſſet, non eſſet opus hac accuſatione aduerſus naturam, qua nunc vtor: maxima autem hominũ pars hanc ſibi legem ſtatuerunt. Quòd ſi nonnulli eorum iuſtitiam, temperantiam, & reliquas virtutes iactent, & ha-beant frequenter in ore, quid refert, quòd gaudeant ſermonibus illis, quum vita & moribus contrarias partes tueantur? Hos inſpiciens aliquis, laudabit magis Gallos Senones, vt ſimpliciores, & nihil callidè occultantes: nam quum ſuperatis alpibus ingenti manu Italiam peruiſſent, & agrũ ſibi a Cluſinis da-ri peterent, quærentibus Romanorũ legatis, quid iuris Gallis eſſet in hetru-ria, aut quanam ratione agrũ ab antiquis poſſeſſoribus auferre vellent, ſe ius in armis ferre, & omnia virorũ eſſe fortium, clamauerunt. Et hi quidem (vt dixi) apertiores. Cautius tali in re virgilianus ille Æneas, qui quum ab Ilio in hanc eandem Italiam claſſe veniſſet, omnia agit, ne temere alienam regionem inuadere videretur, nam aduentum ſuum in fata, in ſortes, in Deorum ora-cula reijcit, deinde ſuppliciter poſtulat per legatos, & modeſtiſſimè

Dijs ſedem exiguam patrijs, littuſq; rogamus
Innocuum, & cunctis vndámq;, aurámq; patentem.

Honeſta oratio, ſed quia parum vtilis, exitũ habuit vtilitati magis, quàm ho-neſtati conuenientem, nam non aura, & vnda contentos fuiſſe Troianos, ſed eam partem Italiæ, in quam venerant, occupaſſe conſtat, accolis bello repul-ſis. Quòd ſi ius ſequerentur, id eis facere non licuiſſet: non enim in vacua ve-nerant, ſed in ſedes iam a Laurentibus & Rutulis poſſeſſas. Ergo penes iſtos quoq;, vtilitas maiore in honore fuit, honeſtas ad verba vſq; proceſſit. Hæc ſequuntur illa, quòd non modo maiorem poteſtatem, ſed ne mediocribus quidem facultatibus inſtructum amicum audeat quiſpiam peccantem coar-guere, & admonere officij, quoniam diſplicet veritas, & odioſa eſt, adulatio grata: veriſſimè nanq; Terentius,

Obſequium amicos, veritas odium parit.

Cui concinit illud Agathonis Poëtæ: exprimam autem eius ſententiam la-

tinè totidem

tinè totidem verbis.

Si tibi vera dixero, haud placuero:
Sin placuero, haud tibi vera dixero.

Quamobrem rectè Antiſthenes, qui dixit de quibuſdam melius promereri inimicos, quàm amicos, quandoquidem hi tacent, vel aſſentantur: illi autem exprobrantes palam vitia, præbent anſam corrigendi ſe ipſos, ſi vera ſunt crimina, ſin autem falſa, cautius viuendi, & ſuſpitiones vitandi. Nullũ (inquies) tantũ malum, quod viri probi magno fortiq; animo non patiantur. At nemo id, quod patitur, amat, tametſi ipſam patientiam amet: nec patienter ferendo euadit nomen miſeri, ſed miſer eſt fortiter, non enim ideo miſer non eſt, quia eſſet miſerior, ſi miſeriam illam impatienter ſuſtineret, nunc ſuſtinet, ne opprimatur, ſed premi nollet: aſpera ſunt enim & inimica ſenſibus, quæ vocantur mala, ſiue ea corporis ſint, ſiue fortunæ: re enim, & non nomine tantùm ſunt mala. Hæc nemo (vt opinor) libenter ſubeat, niſi quòd nonnulli forſitan, qui erectiore ſunt animo, illud comicum ſequuntur neceſſariò,

Quoniam fieri non poteſt quod vis, id velis quod poſſis.

Hoc conſilium eſt, quod datur miſero, non quò euadat miſeriam, ſed ne ſit miſerior. Contrarium quilibet libentius audiret ſermonem: Quoniam fieri poteſt quod vis, noli id, quod velle non potes, hoc eſſet dicere, habes quod petis, nec coge animum id velle, quod velle refugit. Huc ſpectat illud etiam eiuſdem comici, quod tamen ante expreſſerat Plato.

Ita eſt vita hominum, quaſi quum ludas teſſeris:
Si, quod eſt maximè opus iactu, non cadit,
Illud quod cecidit forte, id arte vt corrigas.

Cogor quidem, vt dicis, arte corrigere, quoquo modo poſſum, ne ingraueſcat malum, ſed non mea ſponte id facio: nam mallem cecidiſſe forte quod maximè opus erat. Sicuti nauigantium quiſq; optat tranquillitatem maris, nemo autem aduerſam tempeſtatem deſiderat, quò gubernatoris artem experiatur, ac ne ipſe quidem gubernator expetit arti ſuæ eſſe locum, ſed mallet quietus ridente pelago ferri. Simile huic comico illud Cleantis,

Duc me parens celſiq; dominator poli
Quocunq; placuit, nulla parendi mora eſt,
Aſſum impiger: fac nolle, comitabor gemens,
Malúſq; patiar, quod pati licuit bono.
Ducunt volentem fata: nolentem trahunt.

Hæ ſunt voces non eripientium miſeriam, ſed oſtendentium, quomodo miſeriam feras aptius. Quemadmodum ſi ſeruo damnato ad verbera conſulat amicus, vt quũ vapulabit, dicat ſe libenter illa perpeti propter domini offenſionem, ne ſi tergiuerſetur contra pœnam, & in contumelioſa verba forſitan prorumpat erga dominum, longius vapulet & durius: iſte quidem non liberat a miſeria, ſed docet meliori conditione ferre: nec ſeruus id faciens amat verbera, ſed vehementer odit, quanuis æquo animo excipiat. Fortitudo prodeſt quidem non nodo ad minuendam animi ęgritudinem, ſed etiam corporis dolorem: vt enim onera contentis corporibus facilius feruntur, remiſſis opprimunt, ſic in animi valida inductione fit mitior, & langueſcit quadam ex parte dolor, eo autem remiſſo grauius incrudeſcit. Verũtamen ſanæ mentis homo

libera

libera optione, & ſi impendentibus vndiq; tot malis cupiat fortitudinem animi ſibi paratam, nuſquam tamen velit eſſe neceſſariam. Quis enim ſponte ad ſe attrahat mala? quis deinde deligat periculoſè magis certare, quàm quieſcere, ſi vtrum vis liceat? Nam nō eſt tam perſpicax animi acies, vt videre poſſit quantum in ſeipſo ſit virium, quantum neruorū: plures, qui de ſe ſibi ipſis magna promiſerant, vbi ad rem ventū eſt, ſuccubuerunt victi doloribus & aſperitatibus rerū, & cæteris malis, quibus circunfuſi premebātur. Si qui autem ſunt, qui dolorem corporis pro nihilo habeant, & nihil referre dicant, doleant nec ne, hos quidem ex ſcientia, non ex ſententia loquutos exiſtimo: facile eſt enim verbis philoſophari. Competit in iſtos illud Laconis, cui quū oſtenderentur in tabula picti Athenienſes multos iugulare Lacedęmonios, & quidam ex circunſtātibus diceret, Fortes Athenienſes: In tabula, inquit. Sic nonnulli magni ſunt contemptores dolorū, quin ipſos iugulantes dolores, in verbis quidem & literis: qui vſq; eo intrarunt, vt dicant dolorem derideri quoq; poſſe propterea, quòd quidam eculeo impoſitus compertus ſit ſpeciem præbuiſſe ridentis. Magna certè animi firmitas, ſi proficiſcens aliquis ad ſupplicia, ſimilem habeat vultū atq; gradum, ac ſi ad epulas proficiſcatur: deinde membris omnibus diſtentus ita iocetur inter carnifices, ac ſi inter conuiuas bene potus accumbat. Non nego, ſed quò magis admirabilis hæc firmitas, eò minus credibilis, nec niſi rariſſimè diuino contingere poteſt munere. Sed horū narratores viderint ipſi, quid inter ſęuiſſima tormenta præſtare poſſint: non enim præcepta de veterū libris collecta, & pulchris contexta verbis oratio, tribuunt validum animi robur. Ego ſanè illud valde exopto, ne mihi vnquā vlla fiat deridendi dolorem copia: ſed, ſi deridendū eſt aliquid, illos potius derideamus, qui talia loquuntur, ſunt enim irriſione digniſſimi. Accuſatores autē iſti, quorum ſuſtineo perſonam, vel illud maximè obijciunt naturæ, quòd dolores immiſerit humanis corporibus minimè quidem contemnendos, ſed quos vix ferre, & quandoq; ne ferre quidem poſſint: hæc maximè conturbant, quia nullo ordine fieri videntur. Iam verò quis dignè ſatis conqueri & vociferari poſſit, quòd tantas ignorationis tenebras natura nobis circunfudit? nam nō æquè patere omnia vel illud indicat, quòd neceſſe eſt clariora eſſe quæ aſſumūtur probandi gratia, quàm id ipſum, quod probare volumus, quódq; elicimus concludendo: ſi quidem argumentatio id agit, vt ex cōceſſis auditorem perducat ad ea, quæ non concedit: ergo alteris magis, alteris parū lucis ineſſe videtur. Sed quid proficitur? nā ſæpius eſt in ipſis probationibus, quæ lucis gratia adhibentur, ſponte ſua ſqualor quidam, non paruáq; obſcuritas. Deinde, vt proficiſcantur ab euidentibus ad ea, quæ ſunt abdita, alius aliò iſta euidentia trahit, & ad aliud accedit: inde manifeſtum, diſcordiam, quæ dijudicari nequeat, paratam, quod ſanè indicat veram firmámq; cognitionem nullā eſſe, & rem, de qua ambigitur, minimè teneri. Quamobrem videmur obſcura obſcuris declarare non minus abſurdè, quàm ſi in tenebris videndi gratia lychnum extinctum inferamus. Philoſophi infiniti & olim fuerunt, & nnnc ſunt, quorum vnus e veteribus Democritus dixit denſiſſima caligine omnia circūfundi, veritatem in profundum eſſe demerſam, nihil liquidò teneri: plures alij in eādem ſententiā dixere, quibus venia danda eſt ita cenſentibus, poſtquam non aliorū tantùm, ſed ſuam quoq; ignorantiam detegunt non ſine quodam ingenuo rubore.

bore. Sed omiſſis teſtibus, ipſa rerum obſcuritas non obſcura eſt nobis, ſed
apertè patet: conſulamus euentum: nihil enim ferè corũ eſt, quæ ratione ſcru-
tamur, quin in contentionem veniat, ambiguitatémq; deducatur. Sed vel illud
potiſſimum oſtendit non eſſe, vnde quiſquam argumentationi cuipiam poſſit
tutò ſe concredere, quia multa iam probabilitate maxima fefellerũt. Scimus
quod vna ætas magno conſenſu receperit, poſteriori ſeculo improbatum fuiſ-
ſe, & irriſione dignos habitos priores, quòd illa ſenſerint. Sic nihil eſt, quod
quiſquam fidenter poſſit aſſeuerare, quia incertum eſt, an refelli valeat, vel ab
eorum, qui nunc ſunt, quopiam, vel a poſteriore, qui propoſitum acutius te-
neat, vberioréq; affluat ingenij vena. Itaq; iam in prouerbium venit, Imperi-
tia confidentiam, peritia timorem creat: cuius equidem prouerbij vim ſum ſæ
pius admiratus, quia contra videbatur dici debuiſſe, quòd imperitus timeret,
peritus confideret: quid enim timet, ſi peritus eſt? Sed ita eſt profectò quòd
is, quem periti nomine donamus, ipſe, an talis ſit, ignorat, & nemo de peritia
ſua certus eſt: videt etiam in his, in quibus peritus creditur, contrariarum ra-
tionum momenta penè paria: itaq; fluctuans huc illuc opinione fertur, nec ſta-
bilem figit gradum, illud tantùm, videri ſibi, magis pronuntiat. Imperitus au-
tem non perſpiciens quid contra altera ex parte diſputari poſſit, facilius quod
libet aſſeuerat, & lapſum non veretur. Sed quoniam imperiti iudicio non ve-
nit deferendum, ſed periti potius, & quò quiſq; peritior, eò magis timeat, & in
ipſo timore prodat dubitationem ſcientiæ ſuæ, quis naturam non incuſet, quæ
certam non impoſuit rebus notam, qua verum a falſo diſtinguatur? quaſi de-
lectetur diſputationibus, & implexis ſyllogiſmis, & opinionũ erroribus: quę
etiam inuidiſſe videtur hominibus ſapientiæ qualemcunq; progreſſum, vitæ
breuitate: nam quũ vſq; ad extremam ſenectutem inſudantes aliquid diſce-
re cœperint, tunc demum extinguuntur. Agimus nunc de mundo: quàm va-
ria & inter ſe diſcrepantia ſenſerunt de eo hi, qui philoſophorum ſunt princi-
pes? alij aſſerentes vnum, alij innumerabiles: ipſum autem vnum alij ortum
eſſe, alii initium non habere, alii interiturum, alii ſemper futurũ. Sunt qui illi
rectorem præficiant ſempiternũ, neq; id ſine pugna & ſanguine (vt dicitur)
ſed contendunt aduerſus plurimos, qui ipſum aſſerant domino & rectore ca-
rentem. Vt horum aliquid vincat cætera, tamen opus eſt litibus: quanquam
neq; quid horũ vicerit conſtat, quia vnuſquiſq; ſua pertinaciter aſtruit & de-
fendit. Similiter de humanis animis magna diſſenſio, quos alii mortales ſtatue
bant, alij immortales: & qui immortales, alij reuolui in beſtias, alii nequaquã:
qui verò mortales, alii interire mox poſt corpus, alii diutius viuere, ſed non
ſemper. Nihil horum plus vno verum eſſe poteſt: attamen iſti mihi plura vera
oſtendunt, & (quod difficultatem facit) vnuſquiſq; eorum argumenta collige
bat, & diſciplinæ ſectatores inueniebat. Ignorabant veteres diſſenſione ſa-
pientum ſuorum, quid de illis in morte futurum eſſet, quæ ſedes, quæue regio
exciperet: demum ne hoc ipſum quidem, eſſent nec ne, ſciebant. Verebantur
nonnulli feras perimere, ne forſitan in illis parentem, aut fratrem, aut alium
neceſſarium occiderent, credentes animas de corpore in corpus migrare, &
quaſi coloniam mutare: quæ ſententia, etſi in illis gentium tenebris natus eſ-
ſem, nunquam mihi placuiſſet: peregrinationis enim nunquam ſtudioſus fui.
Ecce alia non minor rixa atq; diſſenſio, de pleno atq; inani. Pithagoras, & qui
illius

illius viri diſciplinā ſecuti ſunt, aſſeruerunt vacuum, &, vt id obtinerent, rationes varias collegerūt. Democritus idem ante cenſuit, Epicurus, & plures alij: repugnat Ariſtoteles dicens omnia cōferta eſſe corporibus adeo, vt quà quidque ceſſerit, aliud illico ſuccedat. Contrariæ ſententię: ſequar aliquem horum neceſſe eſt: quem? Si ad rationes me refero, vtriq; afferunt probabiles: ſin auctoritatem contemplor, omnes ſapientiæ ſunt profeſſores: nemo, qui poſt ſe diſcipulorꝝ non trahat agmen: cur huic potius credam, quā illi? Si dicis Ariſtotelem aſſeuerare ſua eſſe veriſſima, & ſibi ſoli credendum, cōmune id eſt omnium: idem dicet Democritus, idem Epicurus: nullus eſt iſtorꝝ, qui ſe contemnat, vel potius qui non cenſeat ſuas ſententias eſſe veluti quædam oracula ſapientiæ. Quid igitur agemus? vtrum ſorte controuerſiam dirimemus, vt eius ſit potior ſententia, cui ſors fauerit? vel num magis ad gratiam iudicabimus? vtrunq; abſurdum, & eorꝝ, quę ratione exquiruntur, dominam facere fortunā, & in iuditio veritatis gratiam quicquā habere momenti. Elige (inquies) quod verius eſt: eū qui mihi id dicat, ludere putem, nec tamen video quid aliud dici poſſit: vt enim de pictore, ſcalptore, fabro nemo poteſt, niſi artifex, iudicare: ſic de ſapiente nemo rectè, niſi ſapiens, iudicauerit. Num ſapientia forſitan ſimilis eſt auro & argento? iſta enim penes alios videre poſſumus, vt ipſi nō habeamus. Aliud in ſapientia, nam perſpici hæc nequit mentis acie: niſi enim intus in mente ſit, forinſecus nō inſpicitur. Nō igitur, dū ſtultus ſum, ſapientiā video: nā ſi viderem, haberē quoq;, nec ſtultus eſſem: quid fieri opus eſt? hoc ſcilicet quod facio. Accedo ad hos, qui artifices mihi ſapientiæ videntur: nā ſapientes vocantur: peto, vt ſapientiā mihi tradant, profiteor me rudē, imperitū, inſipientem, magnū mihi videtur rerꝝ cauſas & abdita naturę cognoſcere, hęc vt teneā, venio. Hic alius aliò me trahit, nō vna eſt ſentētia, diſſident, clamāt, pręliātur, & dicitur mihi, Elige vtrū horꝝ verius: hoc eſt dicere, elige penes quē iſtorꝝ ſit ſapientia: at ſapientiā non nouit inſipiens, ego inſipientū ſum vnus: quò me vocas? explica id quæſo qūo poſſum ferre ſententiā de ſapientū iudicijs ego, qui ſum rudis & imperitus? ſi enim ſapiēs eſſem, philoſophia nō egerē, nūc ſtudeo ſcire quæ ignoro, & verū a ſapientibus exquiro, nō autem illorꝝ iudex eſſe debeo & magiſter. Sin autē ipſi inter ſe diſceptant, et digladiantur, diuerſáq; defendunt, mihi iam illud Demiphontis Terētiani venit in ore, qui quū retuliſſet neſcio qd ad amicos, illi autē cōtrarias oſtendiſſent ſententias, Feciſtis (inquit) probè, incertior ſum multo, ꝙ dudū. Tantū verò abeſt, vt ignorātiā mihi auferant, vt in eā maximè conijciant: nā quę antea ſciebam, nūc neſcio. In hoc proficit cōtentio, vt nō habeam quò me vertā. Vnius iudiciū infirmum: at multorꝝ ſę inuicem oppugnantium infirmius, quia ne vt vnius quidē iudiciū, ſed vt nullius habendū. Quid igitur opus eſt facere ſumptum, laborem operámq; interponere, ſi nihil horꝝ explicari poteſt? Etenim quū inter ipſos ſapientes nihil conueniat, ſed aliud alij videatur, hæc diſcordia ſatis arguit naturales cauſas eſſe imperceptibiles: nam in eo, quod ſcientia apprehenditur, concordant ſcientes, nullo errore, nulla inconſtantia, aut varietate: veluti ſi qui ſciant ſcribere, conſtabit inter hos, quomodo nomen meum vel tuum ſcribendum ſit. Similiter de numero & pondere quarundam rerū, de longitudine et breuitate eorundem mirificè artifices conſentiunt, quia illis hæc ſtabili & certo demonſtrationis genere ſunt tradita, ita vt contradici non poſſit. At in naturaliū rerū veſtigatione plena diſſenſionum omnia, quia opinandum eſt tunc, & quaſi di-

uinandum,nec reperietur quiſquam e tãto numero perfectè illa expediens &
dilucidè. Quemadmodum ſi quis de longinquo contemplatus ſitum magni-
ficæ,& illuſtris ciuitatis,non poſſet deinceps exactè dicere quidquã de ciuibus
illius vrbis,de legibus,de magiſtratibus,de plateis,de vijs,portu,fluminibus,
tectis,delubris: ſic iſti,quũ ſatis perſpexerint cœlum,terram, mare, quaſi ex-
tremitatem,& mundi mœnia,non ideo fit, vt quę in ſingulis fiant partibus ex-
ponere valeant,ab humanis ſenſibus tam procul poſita. Quæritur vtrũ ſide-
ra cœlo inhæreãt, vel libero curſu per illud ferãtur,quis ſubuolauit illuc mor
talium,vt huc renũtiare nobis potuerit? Poſſumus ne aperire terram? vt videa
mus quãta eius craſſitudo,vtrũ in ſe ipſa ſubſideat, quaſi in ſuiſmet fundamen
tis,an media pendeat,paribus librata ponderibus. At veriſimilius hoc,quàm
illud: placet igitur tãtas res veriſimilibus,& quaſi ſuſpitionibus iudicare? hoc
vos Iuriſconſulti probabitis, qui in iudicialibus cauſis certam probationẽ re-
quiritis, dubiam ambiguámq; excluditis? Nam ſi duo inuenti ſint in loco, vbi
cædes facta ſit hominis, alter autem eorũ auarus ſit,& ad eum magnũ emolu-
mentum de occiſi morte peruenturũ,veriſimilius ſit hunc potius,quàm alterũ
cædem feciſſe,& tamen audeat nemo illum, vt homicidam, damnare,nec hanc
illi conditionem offerre , vt occiſor habeatur, niſi occiſorem oſtenderit: adeo
dubia coniectura nitendũ non eſſe iudicatur. Rurſus redeo ad illum, qui con
templatus tantũ ſitum & mœnia ciuitatis audet dicere , qui populus illic habi-
tet, quibus legibus & moribus regatur,quæ ędificiorũ ratio,quæ vrbis deſcri
ptio, non quia ipſe viderit,ſed quia ſit veriſimile ſic illa haberi. Si opponat ſe
huic alius vocans inſanum, cõtendátq; diuerſo modo fieri illic omnia, negans
ſe pariter vidiſſe , ſed ſua eſſe veriſimiliora,hos audiens duos quid faciat? po-
teſt fieri, vt alter verũ dixerit,poteſt fieri,vt neuter: attamen nec veritas liqui
dò oſtendi,nec mendaciũ detegi poteſt. Damnabit igitur vtrunq; dementiæ,
quia de ignota re tantis agant contentionibus, vnoquoq; eorũ, quodcunq; vi-
ſum eſt,pro ingenij captu effingente. Par eſt iſtorũ ratio, qui diſceptant de re-
bus ignotiſſimis ad mundũ ſpectantibus. Platonici,& eos ſequuti ſtoici aucto
re Empedocle aiunt ſolem,lunam, reliqua aſtra ex igne conſtare,quod oſten-
dit & circunfuſa luciditas,& aſſidua mobilitas,& loci, quẽ incolunt, ſublimi-
tas,& feruentiſſima caliditas nõ tepefaciens modò , ſed exurens quoq; inferio
ra. Hæc propria ſunt ignis,quibus quũ illa abundent,ignea vt ſint dicendũ,&
quod his cõſequens eſt,vt alantur aquis alia dulcibus,alia marinis,quòd ignis
permanere nõ poſſit ſine paſtu. Idq; præterea colligunt ex maculis ſiderũ,quia
orbe dimidio nonnunquã maculoſa cernantur, maculas enim nihil aliud eſſe,
quã terræ raptas cũ humore ſordes:& hanc cauſam aſſerunt eſſe, quòd ſub zo
na cœli peruſta,qua ſolis et aliorũ errantiũ ſiderũ fertur orbita,natura oceanũ
diffuderit,vt illic ſuppoſitũ hauriant alimentũ: eadémq; ratione fieri, vt ſe ſol
referat,nec lõgius progrediatur ſolſtitiali orbe,ne diſcedat a cibo. Idq; tu pari-
ter ſequutus es,quia id cauſæ,quã ſuſceperas,proderat, dum cœleſtia, terrenis
iungis,vnóq; aſſeris cõplexu teneri. Hęc illi,qui neſcio an ab Ægypti hoc ſum
pſerint ſacerdotibus: illi enim, vt plęraq;,ita hóc obſcuris ſubindicabãt ſermo
nibus,aſſerentes ſolem & lunã non curru , ſed nauigio circũuehi, quaſi egeant
humido elemento . Idq; dogma ſequutum ſe oſtendit Virgilius illo carmine,
Conuexa polus dũ ſidera paſcet. Ex hoc autẽ, quòd terrę, maris, & aquarũ va
poribus alantur ſidera, euenturum ijdẽ putant philoſophi, vt ſtellis aſſiduè hãc

pabuli copiam ducentibus & ad ſe trahentibus, omnis aliquādo exhauriatur humor, atq; ita ad extremum totus igneſcat & deflagret mundus, qui deinceps renouabitur ab ipſo Deo cum pari aut etiā meliori ornatu, quod ſanè nō multum diſcrepat ab his, quæ fidei noſtrę myſterijs continentur. At Peripatetici, qui nunc ſoli ſcholas occupant, hæc irriſerint: dicant ſe nihil horū ſcire nec credere: immo cōtraria eſſe veriora: nō enim corpora cœleſtia eſſe ex his quatuor elementis cōpacta, ſed ex quinto quodā genere, quod incorruptū ſit & immutabile. Itaq; nō augeri illa, aut imminui, aut omnino vllam perpeti mutationē: eſſe enim ſimplicia corpora, nec habere aduerſarium aliquid, cōtra quod repugnent, ſed tuta & bene firma manere conditione naturæ: vtq; propter leuitatē non efferuntur, nec ſubſident propter grauitatē, ſed circumagūtur motu quodam ſuo, ita frigoris, caloris, ſiccitatis, humoris eſſe expertia: quę vi tamen ſua & poteſtate queunt concitare, & reliquis impertiri. Hinc vehementer errare iſtos, qui ipſa ſidera inducunt natura ſua flagrantia & feruida, argumētis ductos luminis & caloris, quū calor nō ſit illis proprius, ſed excitetur in ſubiectā aëris regionem vehemēti illorū motu: poteſt autē motus ligna, lapides, ferrum inflāmare, quantò magis aërē. Nec quòd ſint lucida cōtinuò fieri, vt ſint ignea, niſi putrefactam quercum, eò quòd luceat, ignem volumus exiſtimare. Quāta porrò indignitas illa timere, ne nobiliſſima illa corpora, veluti animalia terreſtria, ob præcordiorum ſiccitatē ſiti premantur, humidóq; pabulo expetāt ſaturari? Quid deinde tā abſurdum, quā putare, quòd, quum cœleſtes globi vitam, motum, fœcunditatē, progreſſum his tribuant inferioribus, ipſi egeant inferiorum præſidio ad ſalutis ſuæ tutelā? Et hæc quidem & alia his conſentanea aſtruent Peripatetici, quorū dictis nō cedēt aduerſarij, ſed reſpōdeant ſua tuentes. Demū nec illi iurare poſſent rem ita ſe habere, nec iſti: ſed vtriq; opinari ſe dicent, ideſt peccare poſſe fatebuntur, eſt enim opinatio incerti: Nā quicūque exiſtimauerit rem ita ſe habere, quæ tamē aliter habere ſe poteſt, is opinari dicitur. Scientiam autē dicimus eſſe de his, quæ ita ſe neceſſariò habere, nec aliter habere ſe poſſe oſtenduntur. Hanc igitur diſciplinam quiſquā vocabit, aut putet eſſe vllam, in qua incerta ſunt omnia, vnū illud eſt certū nihil eſſe certi? Iam a ſtellis diſcedo, imo nondū diſcedo, nā de eiſdem quęritur quoq;, vtrū ſuo fulgeant lumine, an id a Sole cū Luna pariter mutuentur. Magna inter auctores diſceptatio, variæ hinc atq; hinc coniecturæ afferuntur ita, vt ex vtraq; parte naſcatur opinio, non ſcientia, quia (vt dixi) coniecturis agunt. Quòd ſi vlla certa huius rei eſſet demonſtratio, nō ne cuncti poſitis armis in eandē ſententiam cōueniſſent? Quid illa, quæ totius vitę rationē amplectuntur, quibus agitur de bonorū & malorū finibus, num magis certa? Nam ſi qua in re decet homines parere ſapiētum monitis, hic maxime oportet, vbi agitur, quomodo melius viuamus & tutius, eadem ratione ſapientes inter ſe magis cōuenire & certius aliquid proferre oporteret. Ego, vt antea dixi (volo enim potius hac in re me, quā alium, in medium adducere, nec ſanè refert, cuius perſona inducatur) Ego igitur profiteor me rudem, inſipientem, peto hos ſapientiæ nomine inſignes viros: decreui illos cūctis in rebus ſequi, nec exorbitare ab his, quæ mihi præſcripſerint gerenda, nolo inquam dominus eſſe actionum mearum, ſed in cunctis ad vos reſpiciens o virorum optimi cupio fieri inſtrumentum miniſteriumq; ſapientum. Quæro igitur quo conſilio vitam inſtituam, quæ

ſit ſumma rerum gerendarum, ad quam reliquas actiones referre oporteat. Quid ſit? quod conſilium datis? non vna omnium eſt ſententia, quaſi non vna ſit ſapientia, vel ſi vna ſit, ſibi ipſi diuerſa & aduerſa ſtatuat. Hic mihi virtutem, alius voluptatem proponit, ille non dolere melius omnibus exiſtimat. Quid firmam corporis valetudinem, quid diuitias, quo loco habetis? vna iſtorum caterua in bonis hæc numerat, altera nullam in partem referre cenſet vtrum valeat aliquis corpore, an non valeat, pauper an diues ſit, ſemper beatum fore ſapientem, neq; his detractis beatitudinem minui, neq; additis augeri. Exoritur tertium ſapientum genus, qui hæc, ſi detur optio, ſumenda dicant, ſed non appetenda, quaſi theſaurum in agro altè reconditum nolint effodere arrepto ligone, in via iacentem ſi videant, non grauentur auferre. Hæc inter eos magnis agitantur prælijs, ſummis contentionibus, immenſis voluminibus, non deeſt rationum & argumentorũ copia, quibus vnum quodque agmen ſuam tueatur ſententiam, ita vt qui audiat, huc illuc animo feratur, modò hoc, modò illud vero proximum cenſet. Illa etiam quæſtio venit in medium, vtrum ſapienti adminiſtranda reſpublica, & gerendi magiſtratus: iſti dicunt accedendum eſſe, illi contradicunt. Sed vt vincat ſententia adhortantium rempublicam capeſſere, incidit deinceps aliud, quod magnam poſtulat deliberationem, quomodo tractandæ ſint ciuium voluntates, vtrum manendum ſemper in eiſdem ſententijs, vel deflectendum aliquando a ſummo illo iure, & concedendum aliquid populi cupiditati, nam & aſſentari turpe eſt, rurſus fruſtra reniti, & contendere, leuitatis videtur. Magnus nodus: hic ego fluctuo, hæſito, quo me vtar neſcio: moueor enim rationibus, quæ vtrinque adducuntur, & ſapientum auctoritatibus, quas video interſe contrarias. Quòd ſi in his, quæ quotidie ſunt in manibus, tanta eſt diſſenſio, quid futurum in obſcurioribus, & a cognitione noſtra remotioribus? Redeo iterum ad indaginem naturalium cauſarum, nam hoc non modo philoſophicum eſt, ſed etiam poëticum.

Fœlix, qui potuit rerum cognoſcere cauſas.

Cupio igitur ſcire rerũ principia. Principium autem voco, quod ante ſe aliud non inuenit, vtinam tam facilis eſſet reſponſio, quàm interrogatio. Quãquã me forſitan corripuerint hi, qui vel aërem, vel aquam, vel ignem, vt principiũ poſuere, quaſi interrogauerim de pluribus principijs, quum plus vno non ſit: contra quos inſurgent alij, qui hos dicent cæcutire, non enim eſſe illa, quæ nominauerunt principia, ſed elementa: principia nanq; eſſe Deum, materiam, idæam, ita enim Platonici aſtruunt. At Peripatetici motum, materiam, priuationem habent in principiis. Pythagoras numeros, & eorũ ſymmetrias, atq; harmonias. Epicurus indiuidua quędã corpuſcula per inane volitantia. Anaximander Mileſius infinitatẽ. Anaxagoras clazomenius ſimilitudinem partiũ & mentem. Demũ occurrit illud comici, quot capita, tot ſententiæ, quorũ nullus ſectatores inueniſſet ſententiæ ſuæ, niſi eam veriſimili ratione defenderet. Has tãtas audiens varietates, vt magno præclaróq; ſit ingenio, quomodo ſcire poterit liquidò, quis horũ veriora dixerit? finire ne audebit, & verè finitam putabit controuerſiam tantam, quam tot numero ſapientes, tot ſeculis, tanta inquiſitione finire non potuerunt? ſed ſit impudentior aliquis, qui tanquã legiſlator nulla ratione reddita ſtatuat vnum iſtorũ eſſe retinendũ reiectis cæteris,

quid

quid proficiet? nam ſic agens contemnetur ab omnibus. Ego verò, ſi amicus fuerit, quæram ab eo, cur vnius rationes prætulerit cæteris, quóue ſigno commotus. Nam ſi vllum eſt ſignum, clarum eſſe debet, manifeſtum, perſpicuum, non ambiguum, non obſcurũ, non tenebroſum: ſed nihil tale dignoſcitur, nemo enim diuerſa ſequutus eſſet. Magna inquiſitio fit de leui, atq; graui, quid ſit vtrunq;, quæue natura ipſorum, & vnde hanc habeant potentiam: diuerſi diuerſa ſentiunt. Hic iure ambigam. quid faciam? aſſenſero Ariſtoteli? at Platoni repugnabo: hunc ſequar? at diſcedam a Democrito, & veteribus alijs plæriſq;, quorum magna ſunt in philoſophia nomina. Argumenta autem ea affert vnuſquiſq; pro ſua ſententia tam apta, & tam ad rem accedentia, vt difficillimum ſit, quænam earũ palmam obtinere debeat, iudicare: vbi enim auctores auctoribus, argumenta argumentis tam acriter aduerſantur, quid fieri poteſt, niſi vt pronuntiet auditor, ſibi non liquere? Et cæteris quidem in rebus, quæ philoſophorum ingeniis diſcutiuntur, mihi contingit dubitare: in hac autẽ re captus mihi quoq; fuiſſe videor, nã antea qd leue eſſet, quid graue, putabam me liquidò ſcire, quãdoquidem hoc ipſum me cognoſcere arbitrabar raritate vel denſitate corporũ, demum & pondere: nunc autem lectis iſtorũ diſputationibus, ſi quis idem me roget, fatebor me prorſus ignorare. Iam verò de motu, déq; his, quæ ſequuntur motum, loco ſcilicet & tempore, ſcis ipſe quantæ diſſenſiones, & quã nihil inter eos conueniat. Non itur de his quæſtionibus ad arbitrum, qui litem componat, ſed bellum geritur irrequietũ. Magna hæc, vel maxima potius: intereſſet vitæ etiam leuioribus in rebus habere certum aliquid, quod ſequeremur. Sumpto cibo vtrum ambulandũ vel quieſcendum? alterum ex his faciendum, nec quid ſit illud ſatis conſtat diſſenſione ſapientum, nam aliud alij magis probatur, vtrunq; factum ſuos habet auctores, nec auctor vllus ſine ratione. Quæritur quæ aquæ corpori magis ſalubres ſint potæ: hic mirifica diſſenſio, dicit vnus aquam pluuiam cęteris meliorem, & cur ita ſibi videatur, non tacet: ſurgit mox alius, qui hunc reiicit, & eam, quæ ex fluuio eſt, probat, tanquam curſu percuſſuq; ſuo magis attenuatam: vtrunq; horum contemnit tertius, & e puteis hauſtam ſalubriorem affirmat: ſic ignoratur, quæ ſit potui aqua magis probabilis propter auctoritatum opinionúmq; pugnam. Non male dixit quidam inter duo monoſyllaba vitam hominũ iactari atq; rotari EST, & NON. Non minus hæc vexant, quã duo illa vocabula, Meum, & Tuum, quæ de ſua Rep. conatus eſt Plato auferre, nec abſtulit tamen, quia effici non poterat, quin quiſq; proprium haberet corpus, priuatos ſenſus: ſic fieri non poteſt, quin ſuam quiſq; habeat ſententiam, & neſcio quomodo quilibet magis eo delectatur, quod ſibi ipſi intus depinxit, nec tamen magni ingenii vir aliquid vnquam in pingendo niſi probabile ſequutus, nec tunc id certũ, quia alii diſſentirent, diuerſam ab his picturam alio probabili nixam proferentes. Sæpe mihi venit in mentem in tantis rerũ tenebris & opinionum ambagibus voto opus eſſe, vt verum inueniatur. Sed quid proderit votum? quũ ſi forte fortuna etiam in verum inciderimus, tamen tale ipſum eſſe neſcimus: adeo multa cõturbant, quæ ſe potius vera videri volunt: quinimo ſi ad vaten retuleris, cui maximè fidem habeas, quaſi in huiuſmodi rebus neceſſaria ſit diuinatio, iſq; inſpecto auium volatu, vel pecudis iecore, ſicuti priſcis vatibus moris erat, tutò reſpondere poſſit e multis illud eſſe verũ,

non ideo tamen magis ſcies, quomodo illud ita ſe habeat, quáꝗ ratione verum ſit, quod vnum efficit ſcientiam. Etenim haberes te tunc perinde, ac ſi oculis captus rectam ingrediaris ſemitam, nã tum quidem non errares rectè ingrediens, hic tamen rectus ingreſſus tibi certus eſſe non poſſet, nec alterum, qui argueret tanquam errantem, refellere valeres. Extat pulcherrimus Plutarchi libellus De primo frigore. Primum vocat frigus origine, cauſa, potentia, ea in diſputatione primò aëri, deinde aquæ, tertiò terræ frigoris tribuit principatum tam validis argumentis pro vno quoq; eorꝝ pugnans, & tam paribus confligens copiis, vt mediis in armis huc illuc victoria oberret. Quamobrem in libri clauſula Phauorino recentioris academiæ philoſopho, ad quem ſcribit, inquit, Poſtquam quæ dicta ſunt veri ſimilitudine conſtant omnia, neq; aliud alii ſupereminet, ne eorum quidquam inducat opinari, ſed exiſtimet in obſcuris magis eſſe philoſophi ſuſpendere ſententiam, quàm pro certo aliquid cõprobare. Sic ille vir erudītiſſimus in re tanta fluctuat: habuit vnum, quod fugeret, videlicet ignem non eſſe frigoris principium, e reliquis verò tribus cui id munus tribueret, & quem huius rei oſtenderet principem, non habuit: poterat dicere cum Peligno poëta, ſi latinè noſcet.

Vt ſtat, & incertus quà ſit ſibi neſcit eundum,
Quum videt ex omni parte viator iter:
Sic, quia poſſe datur diuerſas reddere cauſas,
Quò ferar ignoro, copiáq; ipſa nocet.

Tanta autem videtur eſſe vicinitas verorũ atq; falſorũ, & tam ambiguus conſpectus, vt vir quiſpiam callido verſatóq; natus ingenio, idem dicendi exercitatione pollens, poſſit quodlibet auditoribus ſuadere, quod præſtitiſſe præcipuè academicum ferunt Carneadem, qui contra quodcunq; dicebatur, opponebat ſe, & contrariũ defendebat rationibus variis allatis, inſurgens mirificè contra aduerſarios, quorꝝ argumenta non concedebat, ſed eorũ alia depellebat, alia ſuccidebat, alia ſupplantabat: demũ populabatur & euertebat omnia, modò furis, modò latronis more, ſæpe etiam per iuſtam pugnam, ita vt ex omni cõtentione ſuperior diſcederet: nec vulgares modò homines, verùm etiam paratos præmeditatóſq; multũ fluens ipſe in dicendo obruebat. Hunc virum publicè legatũ ab Athenienſibus Romam miſſum vna cum Diodoro ſtoico, & Critolao peripatetico, quũ audiuiſſet diſputantem Cato contra iuſtitiam & ciuilem ſtatum, cenſuit ſtatim legatos ab vrbe dimittendos, quoniã illo viro argumentante verum a falſo haud facile diſcerni poſſet. Magna olim eloquentia Vlyſſes inter heroës fuiſſe perhibetur: itaq; in armorum iudicio Aiacem ſuperauit, verùm turpi iniquáq; victoria: vt enim Vlyſſis merita in vniuerſum græcorũ exercitum eſſent maiora, arma tamen concedenda erant forti viro, qui cominus pugnabat, hoſtémq; ferro premebat, non ei, qui fortis tantũ, & calliditate rem gerebat, ſed linguę valuit acumen, fluxus, volubilitas,

Et quid facundia poſſet
Tunc patuit, fortiſq; viri tulit arma diſertus.

Sunt autem quidam, qui nomine & gloria alicuius philoſophi capti omnia illi concedunt, abſurdè: non enim decet ad perſonam reſpicere, vbi veritas rerũ exquiritur: nullus enim hominũ, quanuis excellens, poteſt fabricare res ſermone, ſatis habet eas oſtendere: ſi ſint, eſſe illas oportet, dici tantũmodo nihil

prodeſt.

prodeſt. Non igitur quid hic vel ille dixerit, ſed quod in re ſit, conſiderandũ
venit: atq; ita fieri oportere (vt nihil ipſe loquar) euentu monemur, qui ſtul-
torum dicitur eſſe magiſter, propterea quòd ſummos plærosq; viros in nõnul
lis fœde lapſos haud ambigitur. Quis philoſophorum illuſtrior Pythagora
fuit? cuius diſciplina celebratior? quæ in ea Italiæ parte, quę magna olim Grę
cia dicta eſt, late floruit: attamen hominum animas credidit poſt mortem mi-
grare in beluarum corpora, & de beluarũ corporibus in humana, vt ante dixi,
rem abſurdam atq; ridiculam commentus. Potuit a feris magnam id ſentiens
inire gratiam, ſi modò intelligerent, & eò magis, quòd ab illis vngues & den-
tes continuit: homines verò cur ſequerentur? Illud eos mouebat, quia ipſe di-
xit, ipſe autem erat Pythagoras. Vides quàm noxium ſit & peſtiferum non
exquiſita rei ratione homini ſe committere, qui, quanuis excellat ingenio, con-
ſiſtit tamen vt homo in lubrico, & turpiſſimè labi poteſt. Meliſſus quicquid
eſſet in mundo, vnum eſſe ſtatuit, & tantarum rerum multitudinem ſententia
ſua ſuſtulit, numerare non nouerat, nec curabat, & Arithmeticos omnes con
temnebat, & forſitan ſe plures habere digitos & dentes non ſentiebat. Miror
autem iſtum non cõſideraſſe, ſi omnia corpora vnũ quid eſſent, ſicuti volebat,
fore omniũ vnum naturalem motum: at inter elementa alia ſurſum, alia de-
orſum ferri, & cœlum diuerſo ab his motu circumuolui videmus. Quomodo
etiam non vidit, ſi vnũ omnia eſſent, quòd idem eſſet bonum & malum, idem
homo & equus, canis & non canis: eademq; in ratione ignis & glacies verſare-
tur, quod vix quiſpiam inſanus ſentiret. Sed quid dico omnia, quæ vniuerſitas
habet, non eſſe vnũ, quum ne homo quidem, qui particula eſt ipſius vniuerſi,
vnum quid ſit: nam ſi vnũ eſſet nunquam (vt ait Hippocrates) doleret, vel ſi
doleret, vnicũ illud eſſet, quo ſanaretur. Sed nõ modo homines & reliqua ani
mantia, verùm etiã inanima cuncta nullis præmerentur aduerſis, ſi vera Me-
liſſus diceret. Nam quũ omnia vnum eſſent, non mutarentur: non enim eſſet
aliud, in quod fieret immutatio: at omne immutabile non patitur, nec pati po-
teſt, quod autem pati nõ poteſt, huic nihil contingere poteſt aduerſi: at rebus
ipſis multa contingunt aduerſa, falſa igitur ea ſententia, quæ prædicat omnia
vnum eſſe. Mihi quidẽ videtur, credo item tibi, & his omnibus, partes mundi
innumeras eſſe, varias, & longè inter ſe diuerſas, propterea mundum dicimus
non ſimpliciter vnũ, ſed e pluribus vnum, ſicut e pluribus partibus conficitur
vnum, ergo multitudinem de mundo auferens, mirum quòd potuerit oculos
& cor habere, & illa dicere. At huc confugiebat, vt diceret non eſſe illa multa,
ſed videri: quod ſi obtineret, quid reſponderet ei, qui iiſdem inſiſtens veſtigiis
poneret ne mundũ quidem eſſe vllum, ſed videri. Fuit iiſdem penè tẽporibus
Prothagoras opinione ſapientię celebris, qui res ipſas nihil dixit eſſe per ſe, ſed
tale vnũ quodq;, quale cuiq; videretur. Nemo iam credit, non eſt opus modò
philoſophum audire ad iſta refellenda: cui enim non ſuccurrit, ſi quod Protha
goras voluit, veritate niteretur, omnis ſtultitia ſublata eſſet: omnes eſſent ſa-
pientes in illis etiã artibus, quas antea nõ didiciſſent, & in ipſa ſapientia æqua
litas admirabilis, quia alter alteri non præſtaret, quæ ſi abſurda ſunt dictu, ſe-
quitur falſa eſſe illa, e quibus hæc ſumpta ſunt. Verum maior impudentia eo-
rum, qui hæc protulerunt? an patientia illorũ temporum, quibus homines ta-
lia audire potuerunt? Primum quidem illud eſt, ſcire id quod inquirimus: pro-

ximum cauere, ne in aliquod falſum eatur: præſtat enim ignorare, quàm errare: nam quantò ignorans deterior ſciente, tantò melior errante. Iſti ergo, qui tam fœdè errarunt, non ſcientibus modò, ſed etiam ignorantibus deteriores fuere: & ferri id poſſet, ſi vnus tantùm, aut alter erraſſet: plures ſunt. Xenophanes non ignobilis philoſophus, quẽ in plurimis Parmenides & Zeno ſequuti ſunt, a quibus Eretriaci philoſophi defluxerũt, habitari dixit concauum lunę ſinum, eámq; eſſe terram multarũ vrbium & gentium: portenta videntur, attamen a philoſopho dicta & retenta. At non hoc contentus aiebat eandem illic homines vitam incolere, quã hic nos, & omnia eſſe paria, veritus ne, ſi quid deeſſet, eſſent miſeri, & veluti in inſulam quandam deportati viderentur. Ergo habent fontes, flumina, maria, oceanum, inſulas, ſyluas, rupes, omnis generis animantia, ſolem, qui illis in die luceat, & quod plus eſt, quanuis luna incluſi, aliam habent lunam, quæ nocturnum illis lumen exhibet, ſicuti hæc nobis. Si hæc ita ſunt, quæ conditio eſt noſtra? quomodo irridebimus lunaticos homines? an non hæc terrarũ ſedes, quam incolimus, alterius inferioris terræ luna eſſe poteſt? Illud etiam admiror, ſi luna ſuos habet populos, cur non etiam ſidera? ſunt enim magnitudine immenſa: cur non quoq; ſol ipſe? cur tanta fraudatur gloria, qui princeps eſt omniũ cœli luminum? an indignus ille? credo propter Phaëthontis incendium: nimium fuiſſet hæc fingere. Itaq; quis Poëtarum talia vnquam dixerit requiro? nullus inuenietur, tametſi illi ſuo iure ſumunt poteſtatem ſibi quodlibet mentiendi. At iſte mentiri nolens mendaciũ tamen dixit, quod etſi in bonũ virum cadit, non tamen in ſapientem: ſic in quibuſdam vir vnus ſapiens, in alijs inſipiens inuenitur, adeo vt nõ ſit tutũ vnius diſciplinæ ſe totum tradere. Quòd ſi coëant in vnum philoſophorũ agmina, quomodo poſſumus vniuerſos vereri, quos ſeparatim deſpeximus? Sed cæteros philoſophos contemnamus licet, Thaleti tamen Mileſio deferendũ venit, qui fuit vnus e ſeptem, cui reliquos ſex conceſſiſſe primas ferunt: is aquam poſuit rerũ initium, ex ea conſtare aſſerit omnia: ferri id poteſt, quanquam non facile igni reſiſtere valemus, qui aquæ eſt aduerſarius, & ſe quoq; inter initia poſtulat reponi. Sed vt id relinquatur, quod ſequitur quomodo audiemus? ſubijcit enim orbem terrarum aqua ſuſtineri, hunc ſuper eam more nauigij vectari, & mobilitate ſua fluctuare, tunc quũ dicitur tremere. Quid ais Thales? claram habes patriam Miletum Ionicarum quondam vrbiũ principem, es præterea ętatis tuæ ſapientium lumen: expectamus de te veros ſermones, ſed eripis ſententia tua ſtabilitatem terræ, quam omnes illi concedebant: hæc ſapiente viro digna loquutio? ita ne verò ambulat terra? circum agitur? fluctuat? vacillat nullis affixa radicibus? aquam dicis in cauſa, ne vinũ putetur, propter quod talia ebrijs videri ſolent: ſi parua res aut ludicra ageretur, tacerem, nunc illud moleſtè fero, quòd me terres in re magni ponderis: vbi enim verè tremor incidit terris, quod fit ſæpius, cupio firmo eſſe animo, cupio non metuere, non licet per te, qui terram aquis ſuſpenſam a fundamentis concutis, adeo vt illius inclinatione vel euerſione naufragium quandoq; ſit metuendum: id me curare non putas cũ mea, tum totius humani generis cauſa? Ego antea, ſicut cæteræ gentes, illa perpeti tellurem intra venas & cauernas ad ſuperficiem vſq; arbitrabar, ideo nihil tum metuebam, & nunc etiam ſecurus, vt in terra, nihil de naui cogitans, iacebam. Hæc ſatis ad Thaletem: quẽ talia

censentem,

cenſentem, ne ineptum valde putem, facit eadem de re alterius ineptior ſententia. Niceas ſyracuſanus is fuit, qui (ſi Theophraſto credimus, & Ciceroni, qui illum ſequitur) cœlum, ſolem, lunam, ſtellas, ſupera deniq; omnia ſtare cenſuit, vnam in omni mundo terram moueri, eam circum axem ſumma celeritate ſe ipſam conuertere, eadémq; effici omnia, quæ nunc fieri opinamur, quaſi ſtante terra cœlum moueatur, & ita quidem ille cenſuit: quãquam Plutarchus in libro, quem De vultu, qui in lunæ orbe oſtenditur, inſcripſit, hanc ſententiam non Niceæ ſyracuſio, ſed Cleanthi ſamio tribuit, eúmq; impietatis ab Ariſtarcho accuſatũ refert. Sed qſquis ille fuit, qui hoc primũ protulit, hoc ab illo prolatum potius hominibus, quàm probatum fuit. Aſpicis in quot, & quàm fœdos, & intolerabiles errores induerit ſe vnuſquiſq; ſapientũ, afferunt non modo vituperatione, ſed odio quoq; digna, & quæ commentitia, & ficta quilibet aſſereret: quum illi nihil minus agerẽt veritati ſtudentes, quę videtur hoc habuiſſe operis & muneris, vt ſui inquiſitores vana oblata ſpecie eluderet. His igitur credi par eſt, qui inane quoddam & ventoſum ſibi oblatũ pro ſolido & vero apprehenderunt? ſi res vna falleret, quanuis minor eſſet, auctoritatẽ in reliquis amitterent, non enim creditur exploratori ſemel decepto: quid iſtis futurũ eſt, qui in plurimis & maximis labuntur? quo confugiam, ſi tot & tales viri, quos modo nominaui, veritatem præſtare nequeunt? Ad Democritum? (fuit enim nobilis genere) hinc ſperare licet, quòd magnum aliquid & elegans afferet. At indiuidua illa corpuſcula, quæ atomos vocat, ex quibus huc illuc concurſantibus mundũ fabricauit, quis vnquam vidit, aut cogitatione percepit? itaq; olim exploſus reiectúſq; ab omnibus, tanquam omnẽ inſaniæ numerũ nimia ſui ſapientia expleuerit, & iuxta comicum, nimis intelligendo nihil intellexerit. Qui enim conuenit putare domũ, porticum, ſtatuã, nunquam ex illis atomis confici potuiſſe, diuerſum in operoſiore huius mundi ſtructura credere? Quomodo credi par eſt ex illis corpuſculis nulla magnitudine diſtentis tantam rerũ molem conſequi potuiſſe? nihil illum iuuit diuitias abieciſſe, & oculos, tanquam duo impedimenta veri perſpiciendi: nam nihilo ſegnius cæteris errauit. Parcum fuiſſe & penè frugi in philoſophiæ penu credere poſſumus Anaxagoram, qui hominem Solis videndi cauſa natũ eſſe dixit, nam veritus (vt opinor) ſumptũ nimium facere verboꝝ, vel tanquam illi ſermo magnificentior emendus eſſet præſenti pecunia, noluit loco ſolis mundum, & loco videndi contemplandũ ponere, atq; ita dicere, hominem ad mundum contemplandũ eſſe natum: quod, etſi forſitan minus verè, congruentius tamen dici potuiſſet. Nonne etiam delirauere illi, qui virtutes animalia putarunt? aduerſus quos Seneca diſputat non minus ridiculè, quàm ridiculi illi fuerant, qui talia cogitabant. Illa etiam ſtultiſſima opinio, qua nonnulli veterum, in rerum ratione infinitum corpus poſuerunt, veluti aërem, aquam, vel aliud quiddam, idq; principium cęteroꝝ eſſe voluerunt: quod quidem fieri nõ poteſt. Nam ſi infinitum vllum eſſet corpus, ſine dimenſione extenderetur, quod natura corpoꝝ non recipit, quam trina dimenſione conſtare notiſſimũ eſt. Præterea omnia corpora, quæ oculis capiuntur, naturali motu ferũtur, vel in orbem, vel ſurſum, vel deorſum, ex quo ſequitur nullum horũ eſſe infinitum, nam infinitũ non moueretur, tum quia omnia loca occuparet, tum etiam quia nulla eſſet ratio mouendi ſe magis vnam in partem quã alteram: quandoquidem

doquidem infinitum nõ medias & vltimas partes, nec anteriores poſterioréſ-
ue habet. Non ne inſuper infinitũ reliqua omnia finita vi ſua obrueret, & de-
moliretur? His & alijs pluribus perſpicere poterant non magis in agmine cor
poralium rerum extare infinitum, quàm hippocenuarũ & chimæram, & pe-
gaſum: vbi enim illa, vel quando fuerunt? Sed hi veteres. Quid illud, quòd
Plato non cogitauit de mũdo, veluti de tẽplo, vel ornatiſſima domo, aut vrbe,
ſed illum dixit animantem, i. ſenſus & mentis cõpotem, cuius dogma. Virgilius
ſuo operi intexuit: aſtráq; præterea animata, ideo in deorũ numero ponenda,
idq; poſterius Ariſtoteles etiam tenuit magiſtrũ ſequutus, licet in alijs pluri-
bus ab eo diſſentiat. Si quis modò, non ſolum hæc eadẽ dicat, verùm etiã addu
bitet, ſicut etiã de mũdo, nũ eſſet animãs, Auguſtinus multò poſt addubitauit,

Romani tollent equites peditéſq; cachinnum.

Quid idem Ariſtoteles, cuius nomen menitò eſt magnum, nonne eos, quos
a dęmone correptos videmus, eodem dęmone intus agente vẽtura ſæpius prę
dicere, philoſophica etiam tractare, quãuis rudes antea fuerint, hæc facere ille
exiſtimauit atræbilis vitio, idq; plurimis aſtruit verbis? hic plura non dicam.
Miror tamen, ſi cuiquam ſuaderi poteſt tãtam eſſe vim in humore aliquo, ſeu
eius exhalatione, vt vatem efficiat, & ex indocto, ſtatim poëtam reddat, orato
rem, philoſophum, & præſtet vti lingua incolis etiam ipſis incognita. Idẽ phi-
loſophus, neruos originem a corde ducere autumat, quod apertè falſum eſt;
quum neq; cor neruis ſit præditum & in corpor℞ inciſionibus principium ner-
uorum eſſe cerebrũ, & ab eo ad reliquas partes ferri doceatur. Quis iam igi-
tur ſibi ingenióq; ſuo poterit confidere, quando ipſa philoſophiæ lumina tam
turpiter conſtat aberraſſe? Quid iam dices? rerum cognitionem non homi-
nibus, ſed hominibus tantum rudibus & negligentibus ablatam? quũ videas
eos, qui ad eam rem duo hæc maxima attulerunt, ingenium ſcilicet & diligen
tiam, a lapſu non fuiſſe ſecuros. Sed quid colligo digladationes inter ſe philoſo
phorum, & multor℞ ridiculoſas ſententias, quando idem ſæpius ſapiens inue
nitur cõtraria ſenſiſſe, & aliud aliàs tenuiſſe? O rem miram, vnus homo ſecum
pugnat, ac ſi duo eſſent, & modò falſum, modò verum defendit, imo opinione
ſua verum aſſiduè, quod adeo latet, vt in contrarijs etiam partibus quærendũ
ſit. Laudatur Socrates, quòd ab huiuſmodi rebus diſputationem ſuſpendit, &
quærenda ea potius putauit, quæ ad mores pertinerent. Sed non tam laudan-
dus aliquis videtur, quòd hæc neſciat, & ab inueſtigatione abſtineat, quã accu-
ſanda natura, quæ multa immiſit imitatione veri fallentia: hanc (inquiunt) fa-
cultatem imitandi ſuſtuliſſet, & veritatem reiectis inuolucris omnibus nudam
ante oculos collocaſſet: id ſi feciſſet, diſputatio omnis ſublata foret, docti pari-
ter atq; indocti, quicquid eſſet, cognoſcerent. Nunc ſi veritas cognoſcitur, nõ
eſt ea res populi, ſed paucorum tantũmodo, reliqui veluti prophani excludũ-
tur: opus eſt non modo his cõmunibus literis, verum etiam remotiſſimis diſci
plinis. Artes enim mathematicę primum addiſcendæ: nam plura probari ne-
queunt, niſi Geometrę adiuuerint, qui ratiocinationibus indubitatis docere
ſe profitentur. Tum verò Dialecticæ incumbendum, quæ argumẽtandi viam
tradere pollicetur. Dandum eſt aliquid temporis Rhetoribus, vt cognita pla
nè & dilucidè exponere poſſimus, reliquiſq; demonſtrare, ex quo iudico ma-
gnum errorem recentium philoſophorum, qui hãc artem dicendi negligunt,

quia ſit

quia ſit deinceps, vt ea loquantur, quæ intelligat nemo, niſi is qui eadem (vt ſic dicam) farina delectetur. At quũ hæc omnia præſtiterimus, tam immenſo exhauſto labore, offert ſe certa rerum cognitio, cauſarũ veritas: imo relinquitur contentio, diſceptatio, ſententiarum varietas, & ſæpius inter eiuſdem gentis homines, vel etiã ciuitatis, & quandoq; res cò perducitur, vt diſcipuli a magiſtris, tanquam filij a parentibus, deſciſcant: vnuſquiſq; illorum victorem ſe pronuntiat abſq; iudice & præcone. Graue tunc, & moleſtum admodum incumbit nobis negotium, vtrinq; inuenta & excogitata ſolerter diſpicere, quæ quomodo rudis & imperitus agnoſcet, quę vix tot ornati diſciplinis percipere poſſumus? Iudicare autẽ inter tot veriſimilitudines argumentorũ vtrinq; collectas quis tutò poſſit, aut audeat? Nondum dico multa fieri, quæ quomodo fiant, ne coniectura quidem vlla eſt: nã fulmen hoc habet, vt dolia exhauriat integram relinquens teſtam, nullo prodito ingreſſus veſtigio; æs pariter, & argentum liquefacit in zonis non labefactato vinculo, nulla percuſſionis nota foris apparente: quis dicere poſſit, vnde huic igni e nubium conflictu eliſo tãta vis inſit oſtẽto ſimilis? talẽ ſi habeãt vim fures valde lętentur. Echeneis ipſo nomine grecæ loquutionis haud ignaris indicat quid agat, noſtri remorã vocauere. Quomodo autem fieri poteſt, vt tam paruulus piſcis nauem, cuius fundo hæſerit, plenis euntem velis moretur? quã non vincula vlla, non anchoræ pondere irreuocabili iactę retinerent: augetur miraculum, quòd in nauem receptus idem pręſtare non poteſt, nihil præcipuum habet, ſed ibi eſt, ſicut aliud quodlibet. Res apparèt, cauſa latet, fruſtra in hoc humanus conatus laborat. Magnes lapis, qui & Heraclius dictus eſt, maximus ferri eſt raptor, hinc architectus quidam cogitauit concamerare Alexandriæ templum hoc lapide, vt ferrea regum illorũ ſimulacra in aëre ſuſpenderet. Quid cauſę? vtrum ſimilitudo id efficit? quid porro tam diſſimile, quàm magnes & ferrum? ſed fac nõ eſſe ita, ſi ſimilitudo valeret, magnes multò magis alium magnetem, & ferrum ad ſe aliud traheret ferrum. An quia in ordine corporũ magnes ſit ſuperior? minimè, imo ſuperius lapillo metallum: dura etiam & rigida ferri materia, magnetis autem tenuis & inualida, & tamen hic trahit, illud ſequitur trahẽtem, ſicut captiuus victorem ſolet vinculis impoſitis, aut iniecta manu. Quid hoc ſibi vult? quo naturę iure fieri dicetur. magnũ hoc, ſed maius illud adhuc, quod lapis iſte eandem vim tradit ferro, quod rapuerat, itaq; pluribus anulis ferreis iuxta poſitis ſicut primus annulus trahitur a lapide, ſic ipſe ſecũdum trahit, & ſecundus tertium, & tertius quartum, & deinceps, quouſq; omnium anulorũ cathena formetur. Vulgus hæc aſſiduè ſpectans non miratur, ſtupet enim non ad maxima quæq;, ſed inſolita: doctis autem viris ignoratio cauſæ admirationem creat, ergo, quũ ad hęc quid dicant non habeant, ſtupent & exhorreſcũt. Similia illa, quòd adamas aduerſus omnem vim inſuperabilis, ex quo etiã nomen ſumpſit, hircino rumpitur ſanguine. Leo fortiſſimus omnium animalium & generoſiſſimus galli cantu terretur. Hæc fieri oculis cernimus, ſed qua ratione fiant, nulla mentis acie perſpicitur. Illud etiam ignotum eſſe dico, cur Struthiocamelus ferrum concoquat: nam, ne id aſcribi poſſit ſtomachi nimio calori, leo facit, qui idem non poteſt, quũ ſit illo longè feruidior. Si quiſpiam, periculo nunquam facto, viſo magnete, vel echeneide, adamante, & alijs modò relatis, vim illorũ pronuntiaſſet, verè hic maximus inter omnes doctrina & ſapientia habendus fuiſſet: proximus tamen huic eſſet, qui re conſpecta, vnde id

fieret,

fieret, oſtenderet: dicere autem tantummodo id, quod accidit, cuiuſlibet eſt, qui modò oculos habeat. Nam rem factam ſtultus etiam intelligit. Quamobrem in talibus, quorum non conſtat ratio, nihilo plus prudentes viri ſtultis habent. Deueniendum eſt eò, vt dicatur, quòd, quẽadmodum medicina inſanabiles habet quoſdam morbos, ſic philoſophia multorũ incognitas cauſas: manifeſtum eſt quid fiat, ſi quæratur quare, vel quomodo, obmuteſcit. Quãquã iſti non taceant, ſolent enim, vbi tale quid incidit, dicere proprietatem eſſe occultam, quod eſt planiſſimè ignorationem fateri. Ergo hoc tuis infinitis lucubrationibus, hoc philoſophia dignum, vt dicas te neſcire? quod eſt os ſic reſpõdentis? nihil enim plus habet reſponſum, quàm quæſtio: nam qui quærit, proprietatem rei proponit, & ex eo, quod quęrit, occultam denuntiat, nemo enim manifeſta quærit. Memini quandoq; in circulis plebeiorum hominum ridiculoſe propoſitum, vtrum hoꝝ prius fuerit tẽpore, Gallina aut ouum: hanc quęſtionem poſtmodum inter philoſophos agitatam legi, & veluti ſignis collatis rem actam, argumẽtis vtrinq; inductis. Admiratus quãdoq; ſum homines graues in re tam ludicra ſumpſiſſe laborem: ſed nihil eſt, quod illi non perſequãtur. Attamen tam eoꝝ qui oui, quàm qui Gallinę partes tuentur, adeo argumenta leuia ſunt, vt facile appareat neſcire illos, quid loquãtur: cuncta enim ad coniecturam reuocantur, quam lubricam eſſe, & ſponte ſua fallacem omnes intelligunt. Dicunt iſti ventilatores naturæ nullum eſſe, quanlibet exiguũ corpuſculum, in quo diuiſio finiatur, ſed infinitè omnia diuidi, quia omnis pars corporis corpus eſt, & omne corpus habeat neceſſe eſt dimidium quantitatis ſuæ: ſubtiliſſima quidem ratio, quæ tam ſubtiliter diuidere docet, modò doceat. Sed veniamus in rem præſentem, vide ſi potes diuidere vnum capitis tui capillum, & ex vno duos effice: deinde illorum alterum rurſus diuide & progredere, alterã partium ſecando aſſiduè, quouſq; tibi oculo hoc dextrò innuero: ſed non expectabis nictum oculi mei, nam ne ſemel quidem diuidere poteris. Vter igitur noſtrũ naturã magis accuſat? egó ne, qui, quod opere impleri non poteſt, ne eſſe quidẽ puto? an tu, qui aliud habere dicis naturã in ratione, aliud in opere, quaſi deceat habere eam facta verbis cõtraria, & in hac ipſa repugnantia, non facta magis verbis præponderent? Res demum eò deducitur, vt vel falſum ſit, omne corpus infinitas admittere ſectiones, vel ſi verũ eſt, nihil prodeſt id ſcire, quod expleri nequit: ſuperuacuo igitur hoc ſcimus. Et hac quidem in re, quod non fit, ſcimus: in alijs autem multis, quod fit neſcimus: veluti quum obtutum dirigimus in ſolem tam longè diſtantem, neceſſe eſt, vt proximum quodq; aëris ſpatium radij oculoꝝ penetrent prius, & poſterius quodq; loginquum, atq; ita demum ad ſolem perueniant: attamen id fit tanta celeritate, támq; paruo interuallo, vt non ſucceſſiuè id fieri; ſed ſimul & ſemel videatur. Sic huius rei perfecta cognitio ablata eſt, quæ tum deniq; eſt talis, quum, quod ratio docet, id ſenſus agnoſcit, multíſq; anſa præbita contrarium defendendi, aſtruentibus aciem oculoꝝ nullo interuallo vndiq; ferri. Eadem ratione præſens de futuro emergens tam velociter tranſit in præteritũ, vt intelligi magis, quàm ſentiri poſſit. Frequens ſtillicidium excauat ſaxum, quod, quum factum ſit, apparet, non autem dum fit: adeo nanq; obtuſa eſt acies ſenſuum noſtroꝝ, vt nequeat, quid ad ſingulos aquę ictus decedat de ſaxo, perſpicere. Nam etſi poſt milleſimum ictum (vt ita ponam) appareat cauatum ſaxum, non ideo tamen fit, vt primus ictus non aliquid de eo detraxerit, imo ne-

ceſſe eſt

ceſſe eſt detraxiſſe: nam ſi primus non mutaret ſtatum ſaxi, non mutaret ſe-
cundus, non etiã tertius, non quartus, non quintus, non deinceps reliqui: quo-
niam ſicut primo reſiſtit ſaxum idem manens, eadem ratione reſiſteret poſte-
rioribus omnibus, qui in eadem ſunt cauſa: ſed quũ ad multiplices ictus oſten
datur concauitas, res indicat ſingulis ictibus de ſaxo detrahi, & detractiones
has, ob exiguitatem, ſenſum latere, quæ tum manifeſtantur, quũ plures fue-
rint congeſtæ, & multum eruerint: ſic exiguitates iſtæ nos fallunt, niſi in ſum-
mam fuerint redactæ. Quamobrem non modo, quid ſingularis ictus terat
de lapide, dicere poſſumus, ſed non etiam quid centeſimus, vel ducenteſimus,
omnium anteriorum ictuum viribus in vnum collectis: nam adhuc tenuis de
tractio. Eadem ratio incrementorum: nam incrementa arborum, herbarum,
animalium, & aliorum multorũ, quæ minutatim ac per ſingula penè momen-
ta augentur, ſubterfugiunt ſenſum, donec ad magnitudinem aliquam perue-
nerint: tunc enim intelliguntur, non antea. Iam verò quis illud rectè explica-
uerit, quando homo in morte dicatur poſitus: nam dum viuit, moriturus eſt:
dum viuere ceſſauit, mortuus eſt: horum vnum ante mortem eſt, alterũ poſt
mortem, quod igitur tempus mortis? Reſpondeat hic aliquis: ego nãq; inopia
premor idonei reſponſi: ſi dixero hominẽ viuentem mori, abſurdè fecero, qui
vitam morti copulem, quũ vtrũq; ſibi ſit ipſi inuicem pugnans, ad eo vt altero
manente alterum conſtitui non poſſit: ſin dixero mortuum mori, actum agere
dicar, quod vetus vetat prouerbiũ: relinquitur vt neutrum horũ ſtatuens, di-
cam confiniũ eſſe quoddã, quod neq; ſit ante mortem, neq; poſt mortẽ, ſed in
ipſa poſitũ morte, quod velociſſimo excurrit momẽto. Sed ita reſpõdens mul-
torũ ſuſtinuero irriſiones, qui rem cõmentitiam allatã dicant, nec ſe intellige-
re, quale ſit hoc cõfinium, nã hominem etiã dum agit animã, adhuc viuere, nec
poſſe illud tẽpus eſſe mortis, quod adhuc vitæ ſit. Eadem quæſtio eſt, quando
aliquis fiat artifex: nã dum artem diſcit, futurus eſt artifex, dum didicit, iam fa
ctus eſt: vbi igitur fit artifex? da mihi illud tẽpus, quo hoc artificis ſibi nomen
tum primum aptari potuerit. Similis incumbit dubitatio, quando aliquis ſur-
gat: nam donec ſedit, non ſurgit, poſtquam ſedere deſinit, iam ſtat & ſurre-
xit. Si tibi videor in nugis diutius trahere ſermonem, locus eſt veniæ, quoni-
am grauiſſimi philoſophi de his ſeriò diſceptant contendúntq; viciſſim, aliud
alij videtur, a quibus peto, vt patiantur me hæc valde dubia, vel potius in-
explicabilia exiſtimare. Geometræ aiunt eius artis ſe eſſe compotes, quæ
non ſuadeat, ſed cogat auditorem aſſentiri his, quæ in arte traduntur: præ-
clara laus, magna gloria, ſi id tantùm, quod profitentur, præſtare queunt:
magnum eſt enim ſuadere aliquid dicendo, & efficere verbis, vt neceſſariò
dicentem ſequatur auditor, quàm lata & quàm regia eſt hæc poteſtas? nam
regum ipſorum, verba quantumlibet blanda imperioſa ſunt. Veruntamen ſi
ab iſtis petam, vt circulum mihi in quadrum redigant, quid acturi ſunt? muſ-
ſabunt: demum dicent fieri id quidem poſſe, nondum tamen eſſe factum. Hoc
eſt illud, quod cogis me credere, vt quod nuſquã factum apparet, id fieri poſſe
credam? a quo? nam de prioribus deſperandum eſt: illi enim non inuenerunt:
at inueniet poſterior aliquis: id vt credam, non modo non cogis, ſed ne ſuades
quidem, vero enim propinquius eſt, nos plurima ignorare eorũ, quæ ſuperiorũ
temporum viri nouerunt, quã quidquam reperturos, quod illos latuerit. Vtrũ
ſtudium diſciplinarum in nobis maius, quã in illis? ingeniũ vberius? facundia

planior? mens acutior? memoria firmior? diligentia intentior? quæ ne confe-
renda quidē ſunt. Demū num circulus in quadrum redigi poſſit non requiro,
ſed vt redigas peto: artis tuæ robur mihi nunc oſtēde: video enim te huius ar-
tis regulis atq; menſuris triangulos, ſexangulos, octangulos dimetientem, &
illos ſigillatim quadrantē: fac idem in circulo, remoue (ſi me amas) illud fieri
poteſt, ſed fac: nā quod fieri poteſt, nec fit, nō iuuat, nec delectat: ſicuti nō iuua
rer nec oblectarer oculo, ſi per illum videre poſſem, nec viderem. Et quomo
do poſſum magis apertè humani ingenij imbecillitatē, ſeu potius inſcitiā oſtē-
dere? quā dum in ea arte, quę certitudinis primū gradum cōſcendiſſe perhibe
tur, aliquid dicitur fieri poſſe, nec fit tamen: nā ſi fieri nō poſſet, nemo id quæ-
reret, nemo laboraret: nūc ſubit pudor multoꝝ animos, nunc indignatio, quòd
illud, quod fieri poſſe aſſeueratur, qua ratione fiat, nō inuenitur, niſi fortaſſe cō
tendimus, ne fieri quidē poſſe, quia nō fit, quoꝝ vtrumuis ſuſcipe: ſi enim fieri
poteſt, nec fit, artifices arguis imperitiæ, ſin autem nō fit, quia fieri non poteſt,
deprimitur artis potentia, dum eo caret, quo maximè egebat, nam circulus in
quadrum redigendus erat, vt eius certa menſura teneretur. Mea autē nihil re
fert, qui humanam arguo inſcitiam, vtrum ea humani contingat ingenij angu-
ſtijs, vel artium ipſarū, cum vtraq; natura dilatare, quantū vellet, poſſet. Lo-
quor enim nunc (vt ante ſæpius) de natura artifice, quā alio nomine Deū nun
cupamus, cuius liberalitas debuit eſſe immenſa, par ſcilicet eius potentiæ, quæ
nec numerum nouit vllum, nec modum. Quid in numeris? num ſicut ego poſ
ſum tibi dicere minimum (*is enim eſt binarius*) ita tu mihi poteris dicere ma
ximum? certè non poteris, nā quantūcunq; numerum pronuntiaueris, vt ſum
mum, huic ego vnum ſuperaddere aſſiduè valebo: nullo igitur fine clauditur
numeroꝝ ſumma, atq; ideo ignota nobis, quia infiniti nulla eſt cognitio, nec
deſcriptio. Quòd ſi ipſi Philoſophi nequeunt liquidò, & hæc & alia multa ex
plicare, quāuis excellentes ingenio, flagrantes ſtudio, abundantes ocio, quod
nam aliud hominū id poterit genus? dixi antea nō eſſe rem hanc indoctorum
hominum & rudium: attamē poſſumus omnia experiri, poſtquā non ferro aut
igni rem tentamus, ſed verbis tantūmodo. Videamus igitur mercatores, nam
hi peregrinationibus vacantes quæſtus gratia plurima nouerunt: cōferam me
ad aliquē hoꝝ, qui thura, myrrhā, vnguenta, aromata, varioſq; alios vapores,
& odores gratos ab extremis vſq; attulit terris: agā de his ipſis odoribus, quę-
rens vnde illos ſentiamus, vtrū id cerebro tribuat cum grauiſſimo philoſopho
Alchmęone, an ſicut Empedocli viſum eſt, pulmonis reſpirationibus. Quid
hoc ad eū? non enim doctrinā vēdit pretio, nec talia habet docere: ſatis habet
ꝓferre merces, & eas naribus admouere emptorū, idq;, quod ſui muneris eſt,
vltro & libēter facit: itaq;, vt ridere nō curet, contēnet tacitus & ſubſannabit
rogationē meā. Quærā quantus ſit ſol: excitabitur tūc forſitan, & mirabitur,
quòd velim ſolem vlnis & cubitis, tāquā laneū aliquid vel ſericū, metiri. Abeo
ab iſtis, ad quos alios? aulicos purpuratos, regū oculos noſtroꝝ, qui forſitan ali
quid acutius inſpicent. Rectè admones, attamē terret me primùm purpuræ
fulgor, ne propius conſiſtam: deinde quæ veritatis iſtis cura? qui mores? non
abſimiles profectò purpuræ, quam geſtant: nam rubens illa non ſuum præ-
fert, ſed alienum mentitur colorem: adeo tamen, & quæro num lunæ ſoli-
dum ſit corpus? vel inane aliquod in ſe habeat & ſinuoſum? rideant illi hoc
audito, & mihi magis inane eſſe cerebrum dicent, & hoc vbi lunæ imminui-

tur lumen,

tur lumen, mihi quoqꝫ imminui, dum talia inquiro. Perſtabo tamen, & ſuſpicans eos territos magnitudine quæſtionis, quęram leue aliud & quotidianum, verbi cauſa. Quid ſit, quòd minus algeamus pedibus, quũ duram & fixã calcamus niuem, quã quũ tenerã & fluentẽ? Cur homo crebrius & vehementius ſternutamẽtum patiatur, quã reliqua animalia? Propter quod ſummũ in oleo, medium in vino, imum in melle ꝓbatur? Cur aqua dulcis idonea ſit, pluſquã ſalſa, abluendis ſordibus? Hęc & talia vbi quęſiero, nõ ferent hoc illi tacitè, ſed maximum mihi faciant cõuitium, quòd tam ſordida & abiecta ipſis proponã, quos videã cum tanto cultu ornatúqꝫ procedere, dignitatem eoꝝ violari, ſi in tam viles deſcẽderint ſermones: & forſitan vnus eoꝝ aliquis ſubmonebit me amicè, vt talia deſinã ſcrutari, inania ſcilicet, aulæ inſeruiã ſimulato officio, linguáqꝫ mendaci, id mihi magis ꝓfuturũ. Sic in iſtis quoqꝫ, quod ad naturales cauſas pertinet, nihil video præſidij. Idem dico de poëtis, rhetoribus, muſicis, pictoribus, mathematicis, multò magis de reliqs opificibus, qui talia pręſtare nõ poſſunt, nec debent, nã quum a philoſophis, quibus curæ diu multúmqꝫ fuerunt, haberi nequeãt, illa de aliis petere, qui vel contẽnunt, vel nõ quærũt, aut etiã quærentes irrident, perinde ſic ineptum, ac ſi, quũ exaruiſſent fontes, de riuulis aquas quiſpiã haurire conaretur. Ex quibus efficitur, percipi non poſſe nullis idoneis inuentis vnde diſcantur. Summatim autẽ iam rẽ colligam, vt videas quã turpia vndiqꝫ fiant, pulchrũ eſt omnino & egregiũ res naturę noſcere cum carũ cauſis: id ita ſe habet: ſed magna hominũ pars talia nõ curat inquirere, pars etiã inquirentes contẽnunt: pauci quidã ſummi viri, qui inquirunt, digladiantur inter ſe acerrimè, alter alteri viciſſim ignorantiæ obiiciens crimen. Qui diſcere cupit, hoꝝ pugnas ſpectat, nihilqꝫ aſſequitur aliud: incertus venerat, incertior relinquitur, & ſatur rixarũ diſcedit. Videt etiã multa eſſe & magna, quoꝝ nullã afferunt rationẽ. Hinc, qꝫ valde exiſtimatione deceptus ſit, intelligit, quòd, quũ veniſſet, vt ſapientũ ſcientiã perdiſceret, cogitur eoꝝ ignorationẽ non in paruis paucíſqꝫ rebus dignoſcere. Culpã hanc dicerem eſſe hominum, ſi id facerent ſtudioſe & libenter: nũc naturã accuſare licet, quæ tenebris multis res circũuoluit, deniqꝫ verum falſo cõfudit, & hæc duo inter ſe tantum diſtantia, nulla aperta perſpicuitate diſtinxit: hoc ab ea neglectum effecit, vt error humana ingenia abunde ventilaret. Ferunt in quadam barbarorum terra longè hinc poſita hoc contigiſſe: nam quum eorum moribus is e liberis, cui moriens pater anulum, quem digito vnicum geſtare ſolent, dediſſet, paterni patrimonij eſſet ſucceſſor: oppidanus quidam trium filiorum pater cũctos æquali proſequens beneuolentia, aduerſus huiuſmodi inſtitutum tale quid machinatus eſt. Nam duos alios anulos priori ſimillimos fieri curauit, ita vt nihil differrent: poſtmodum, quum ſibi e vita exeundum videret, vnicuique filio ſeparatim de tribus anulum vnum dedit. Illi tunc pariter omnes læti eſſe; ſpeiqꝫ bonæ pleni: mox mortuo patre vnuſquiſque profert anulum ſibi traditum, hæreditatem illo vendicans ſigno: contenditur inter illos, quum omnes ſe verum habere anulum, reliquos duos falſò fabricatos aſſeuerarent. Itaque dum vixerunt, ætatem in lite huiuſmodi contriuerunt, & nunc etiam (vt aiunt) de hæreditate illa inter poſteros certatur. Eſt ne factum naturæ huic narrationi, ſiue mauis fabulæ, non ſimillimum? hæc enim, quaſi nolens homines veritatis fieri compotes, veriſimilia multa fabricauit, vt

verum confundatur, nec aliquo perſpicuo ſigno emineret, vno quoq; ſapien-
tum verum penes ſe eſſe, falſum penes alios contendente: ſic rerũ cognitio liti-
gioſa reddita eſt, & poſteritati eadem lis tradetur. Etenim quum in plurimis
& maximis cauſis varient ſapientum ſententiæ (vt eũdem ſæpius premam lo-
cum) neceſſe eſt eorũ aliquos falſa docuiſſe. Nam contraria dogmata neque-
unt conſiſtere ſimul, & vtraq; veritate inniti: attamen vnuſquiſq; dogma pro-
prium ſuadere inſtituit, & quòd ſuaſerit multitudo ſectatorũ oſtendit. Ani-
maduertunt porro omnes propter dogmatũ pugnam alterutros fuiſſe dece-
ptos, tametſi nemo illorum deceptionem ſuam agnoſcat: ſed quicunq; hi ſunt,
qui in deceptionem inciderunt, deceptos fuiſſe veriſimilitudine perſpicuũ eſt,
nec credi poteſt paruam illam fuiſſe veriſimilitudinem, quæ fallere potuerit.
Nam ſi longo interuallo diſtaret ab ipſo vero, quod quęrebatur, breui tẽpore
& facile detecta fuiſſet: nec habuiſſent dogmatis inuentores, qui ſequerẽtur.
Quamobrem ob fallacem hanc veritatis ſpeciem efficitur, vt vbi & in quorũ
partibus cõſiſtat germana ipſa veritas, ignoretur. Dicam autẽ nunc vnũ, quod
eſt maximũ, & quod me plurimum cõmouit, & ſæpius: recte an ſecus tu iudica
bis. Nam Deo, qui rerũ eſt omniũ origo, ſtabilitas, finis, nihil maius aut meli-
us, nihil par, aut ſimile dici, ac ne cogitari quidẽ poteſt: ſolus immenſus, æter-
nus, omnipotens, immortalis: huic vni ſupplicare, hũc dũtaxat colere tota ani
mi pietate debemus: & tamẽ ſcimus innumerabilibus ante ſeculis populos &
nationes penè omnes turpiſſimis Dęmonibus diuinũ cultum impendiſſe. Fal
lebant enim ſimilitudine poteſtatis: nã lues, clades, morbos irati immittebant
priuatim, & publicè, eadémq; placati auertebãt, præſtabant rogati victorias,
& imperia vrbiũ propagabãt, ventura præcinebant, portenta & prodigia va-
ria loco & tẽpore oſtendebant. Hæc admirantes homines Deos illos eſſe cre-
diderunt, qui tãta facere poſſent, et vellent: longè enim ſupra humanã vim illa
erant omnia. Sic ſumma hæc poteſtas diuinæ aſſimilis, populos in miſerãdum
errorem induxit, effecitq;, vt nõ vnico & ſingulari cultu vnũ verum Deum, ſed
plures falſos per partes adorarent. Quãta tunc igitur regnauit impietas? &
quãta ſubſequuta eſt animarum pernicies veræ religionis ignoratione? Neq;
nunc etiã ceſſatur: nã etſi, poſt Domini ad humana deſcenſum, dęmonum cul-
tus magna ex parte repreſſus, non tamen omnino extinctus, quia etiã nunc pe-
nes multos populos viget, ſi modò nobis vera referũt iſti orbis luſtratores: hoc
enim aſſequuntur illi imitatione diuinæ potentiæ. Sic ſurſum deorſum trahun
tur omnia, dum veriſimile ſemper quoddã impẽdet, quod ipſum verũ obruit
& cõfundit. At parum videbatur, ſi ratione inuenta & collecta natura nobis
reddidiſſet incerta, niſi quòd ſenſus etiã tradidit lubricos & minus fideles: nã
multa illi falſò renũtiant, vt in remo patet aquis demerſo, qui flexus apparet,
quum rectus ſit: & in porticibus, qui anguſti ſi ſint, longiores videntur, & vl-
timæ eorũ columnæ viciniores: & in hoc ſole, qui magnitudine immenſa tan-
tulus conſpicitur: hunc etiã, quem velociſſimũ ſcimus eſſe omniũ, nemo ſentit
moueri, proceſſiſſe illum apparet, procedere minimè: poma per vitrum cõſpe
cta multò maiora oſtenduntur eadẽ mole manente: vox in ſpeluncis vno loco
reddita, alio auditur: & digitis certo modo collocatis vnũ tangens, plura cre-
das te tãgere: triangula procul cernẽtibus rotunda apparent: ſoluẽtibus quo
q; de terra nautis portus nauigantiũ oculis recedere videtur, quũ ipſa verè na-

uis, quã

tis, qua vehuntur, recedat: ſed & columbarum colla, quum conuertuntur,
plures oſtendunt colores, quum tamen vnus tantùm exiſtat illic color. Quæ
dam tanta ſunt inter ſe ſimilitudine copulata, vt diſcerni nequeant: nam pomũ
a pomo, ouum ab ouo, folium a folio qui poſſis internoſcere? Extitit etiam in
hominum duorũ formis quandoq; tanta ſimilitudo, vt alter pro altero accipe-
retur ab obuio quo quo, quod etiam materiam præbuit fraudibus. Reuoco te
ad hiſtorias, ne putes forſitan me fictum aliquod, aut comicum proferre. In-
uenti ſunt etenim qui ob formæ ſimilitudinem ſupponerent ſe pro his, qui ma-
ioris poteſtatis imperio clam fuerant interfecti: ſic Mergidem Cyri, ſic Alexã-
drum Herodis, ſic Agrippam Auguſti alieni ſimulauerunt, & adeo eorũ per-
ſonam & vultum impleuerunt, vt illi ipſi eſſe crederentur. At tandem detecta
fraus. quis negat? non modo detecta fuit, ſed ſupplicijs etiam coërcita: verũ
tamen ille error in oculis multitudinis diu inualuit, quòd defunctos ſuperſtites
ipſi æmula facie mentirentur. Vtq; ſuperius dixi mentem ſæpius decipi ob ſi-
militudinem rationum veritatem æmulantium, ſic perſpicuum eſt oculos ſæ-
pius fuiſſe captos ob ſpeciem, quæ in duorum corporibus vicinitate fallebat.
Summatim autem vt dicam, ſenſus fallaces, de quibus primas rerum notitias
hauſimus: ideo non tales tradi oportuit, ſed certos, & veros. Nunc autem, quũ
mendaces ſint, mirũ ſi ab illis progreſſa ratio nõ didicit hoc exemplo ipſa quo
que fallere & mentiri. Quòd ſi in cognitione tantummodo naturalium rerũ
ignoratio hæreret, leuius id eſſet forſitan peccatum, quia philoſophorum ſcho-
las duntaxat occupaſſet. Sed eadem ignoratio occurrit in agendo, detinet fo-
rum, curiam, vniuſcuiuſq; domum. Poſſem id multis oſtendere exemplis, ſed
agam tantummodo illuſtribus: & in primis illud non prætermitto, eò vſque
nos deueniſſe ignorationis, quòd pro certo affirmare non poſſumus, quicquid
agimus, num in vigilia, an in ſomno agamus: vtrobiq; enim eadem cõtingũt:
nam quæ in ſomniis obuerſantur animo, nõ minus certa tunc putamus, quàm
quæ vigilantes cernimus. Video te arriſiſſe: attamen ſi quis vrgeat pertinaci-
us me hæc tecum fabulari ſomniantem, audiente hoc nobilium iuuenũ cætu,
non poſſim refellere: quia ſi dixerim videri mihi nũc eſſe in vigilia, irriſerit me,
quia ſomnians idem perpeti poſſum, vt in vigilia illa eadem agere me putem.
Reſpondebo tunc forſitan huic ceruicoſo, Quomodo audes dicere me ſom-
niare, qui oculos habeo apertos, quos ipſe etiã videre potes, & tãgere? quomo
do ignorem me nunc verè loqui, qui linguæ meæ motũ ſentio? Hoc vbi clama
uero, ille his auditis riſerit etiã vehemẽtius, aſſerens hæc nõ ita eſſe, ſed videri,
nec me rebus, ſed rerũ vti imaginibus: demũ hęc me ſibi in ſomnis pronuntia-
re contendet. Ego neſciens quò confugiam, tamen, vt illum vlciſcar, dicã pari-
ter ipſum in lectulo nunc iacere ſupinè ſtertentem, & illa mihi in ſomniis pari
ter narrare: ſic infoelici exitu ſermo claudetur nulla vigiliæ ratione reddita. Et
ne argumẽtũ hoc e triuio ductum putes, illud in mediũ grauiſſimi philoſophi
attulerũt, ijq; potiſſimũ, qui poſterioribus tẽporibus academię ſpatia tenuerũt,
quod tñ antea Plato in Thæteto indicarat. Sed ſi id parũ cõmouet, qa vnuſ-
qſq; noſtrũ ſatis ſuperq; vigilare ſe credit, veniamus ad ea, quę quò firmius, eò
odioſius ignorationis nræ tenebras in vitę huius negotiis oſtẽdũt. Vrbs nra nõ
lõgè hinc abeſt: ecquid ſcimus e tãto amicorũ numero & familiariũ, quid vnus
aliquis ipſorũ illic nũc agat? ſedeat, an ambulet? loquatur, an taceat? cui demũ

muneri intentus ſit? Eſto: ruſticamur modò, vrbanorum acta neſcimus, niſi quis poſtmodum renũtiarit. Quid? quum vrbani nos quoq; ſumus, & domi nos tenemus, ſcimúsne, quid in foro rerũ geratur? aut in curia? aut in templis? Iure ineptus videar, qui hæc proferam, quãdoquidem ne detur quidem ſcire, quid in proximo penes vicinum fiat. Dicat aliquis interpoſito pariete, vel oppanſo velo, quid altrinſecus rei geratur: nemo audeat dicere, mendacij ſtatim coargui veritus: ſed horum ignoratione fieri poteſt, vt non lædamur. Quid? quum iudex ſuſpitionibus & argumentis adductus inquirit de crimine, nõne torquet ſæpius innocentem reum? ſic ille miſer pro incerto ſcelere manifeſtas iam ſubit pœnas, non quia deliquiſſe detegitur, ſed quia an deliquerit ignoratur: quòd ſi dolorem corporis ferre non valens fateatur, etiam occiditur, idq; præſtat nobis ignoratio iudicis, qui torquebat, ne innocentẽ necaret, & tamen inſcius necauit. Noſti ipſe omnia nunc penè capitis iudicia de quæſtionibus reorum gubernari, quod fragile eſt ſanè probationis genus & infirmũ: quem enim facis reum? timidúm ne, an fortem? dicam planius, vtrum tormenta vis eum timere, an contẽnere? ſi contemnit, mentietur: ſi timet, mentietur quoq;. Itaq; propter patientiam multi immeritò euaſerunt, & ob impatientiam alij iniuſto ſupplicio affecti ſunt: & tamen quũ tam fœdus exitus ſæpe ſpectetur, quæſtionibus credimus, tanquam neceſſitas illic inſit veritatis exprimendę, & non ſit hominis torti illa vox, ſed vatis cuiuſdam diuino ſpiritu afflati. Si plures aliquem percuſſerint, & multis illatis vulneribus vnum tantùm lætale appareat, & ignoretur quis illud intulerit, omnes vt homicidæ ad ſupplicium rapiuntur. Si ſciretur cuius ictu percuſſus periſſet, ſolus ille pœnas cædis daret, ſocij nõ de cæde, ſed de vulnere tenerentur: nunc quia ignoratur vnus homicida, omnes homicidæ fiunt. Videtúrne igitur tibi harum & ſimilium rerũ ſingulari naturę prouidentia ignoratio nobis relicta? Quid? quũ perhibentur manifeſta de crimine teſtimonia, & iudex, qui rei geſtæ non interfuit, fidẽ teſtimoniorum ſequutus condemnat, nonne fieri poteſt, imo nonne factum eſt, vt ſententia ſua innocentem iugulet? credit enim teſtibus, ignorans tamen an vera ſint, quæ dixerint: ideo permulti oppreſſi ſunt teſtium periurio, & in poſterum opprimentur. Aliud ex alio frequenter occurrit, veluti nunc teſtiũ falſitas retulit memoriam varietatis eoꝝ. Video hoc ſæpius contingere, vt iurati teſtes in iudiciis vtraq; ex parte dicant contraria: palma illi tunc defertur, cui dignitas teſtium, vel multitudo ſuffragatur, quaſi veritas aut honores hominũ aut numerum ſequatur, ac non poſſint viles & pauci veriora dixiſſe. Si enim rem geſtam mutare nemo poteſt, & teſtis dicere habet de eo, quod vidit ipſe, vel audiuit, & tam bene videre poſſint & audire pauci, quã plures, tam viles, quàm honorati, quum par ſit vis in omnium ſenſibus, quomodo diſparem tribuimus fidem? & hos mentiri, illos verum dicere tutò poſſumus iudicare? de re enim perhibent teſtimonium oculi & aures hominũ, quos cuncti poſſident promiſcuè: hi ad percipiendum faciunt id, quod geritur, non dignitas vitę aut numerus. Quãtus igitur tũc error offunditur Iudicibus? quantus æſtus? qui, etſi litem dent ſecundũ eum, qui dignitate & frequentia teſtium adiutus eſt, tamen certò affirmare nequeunt ſe ad veritatẽ iudicaſſe, ſed id tantùm dicent ſequutos, quod ad veritatem videbatur propenſius, quia veriſimile ſit veriora dicere eos, quoꝝ vita eminet honoribus, & plures numero ſunt, quã qui iſtis

carent.

carent. At veriſimile iſtud indicat te neſcire verum, non enim, ſi verum teneres, veriſimile ſequutus eſſes. Ergo tam denſis tenebris natura hominum caput circunſepſit, vt ne ſententias quidem veſtras, quas in iudiciis tanta auctoritate, & tam lenta diſquiſitione ꝓfertis, poſſitis defendere veritate fuiſſe ſubnixas: ſatis eſt, ſi ad ſimilitudinem veri acceſſerint, quum ipſum verum latear. Quod etiam veterum Iudicum mos oſtendit, qui nō geſtum eſſe aliquid pronuntiabant, ſed geſtum videri, ita vt non ſcientiam, ſed opinionem ſententiis ſuis præferrent: illud enim in talibus eſt odioſum, quod veriſimilitudines ſequimur propter veri ignorantiam: veriſimilitudines autem ſæpe fallunt, & ab ignorantibus accipiuntur perinde, ac ſi rem oſtenderent, ſed non a ſcientibus. Quapropter dixit ille in Phormione,

Ni ſcirem cauſam, putarem hunc vera loqui.

Veteres Rhetoricę artis ſcriptores aiunt oratoribus non eſſe curam veri habendam, ſed veriſimilis tantūmodo, ita vt veriſimile dicēdum, etiam ſi verum non ſit, & verum non dicendum, niſi veriſimile ſit. Multa igitur ſequūtur abſurda, veluti ſi quiſpiam homo audax & confidens, tres vel quatuor ignauos homines ſimul euntes verberet, fit vt iſtis vera dicentibus non credatur, præſertim quum ignauiam ſuam non audeant illi apertè profiteri: aduerſarius autem elata voce clamet, Quomodo potui tot homines ſolus verberare, quum Hercules ne aduerſus quidem duos ſufficere dicatur? Sed quem alium habet calumnia campum, niſi hunc veriſimilium ſignorum? quibus collectis contra veritatem pugnat. Hinc falſis criminibus plures circūuenti ſunt. Phœdra tentauit Hippolytum, repudiata ab illo in perſonam nouercæ regreſſa accuſauit patri tanquam tentata, & perſuaſit: ex quo filium ille innocentiſſimum perdidit. Vlyſſes Palamedem inſimulauit proditionis apud græcos oppugnantes Troiam: creditum crimen, oſtenſo auro, quod ille prius in rei tentorio defoderat: ſic Palamedes interfectus eſt. Fabuloſa narrare videor, ſed antecedentia ſecula & præſentia talibus exemplis abundant, quibus exponendis ne pluribus quidem diebus plures oratores ſufficerēt, Generaliter autem vt dicam, neſcimus, quis iuſtus ſit, vel iniuſtus: ſed errantes in talibus, & ſæpius iniuſtū putantes, qui iuſtus eſt, & iuſtum, qui iniuſtus, amamus homines, quos odiſſe, & odimus, quos amare oportebat: & ſi non cogitatione noſtra, attamen re ipſa in hominibus improbamus quod maximè placet, & approbamus quod maximè diſplicet, ſequentes nō quod eſt in illis, ſed quod eſſe nobis vanè perſuaſimus, fallacibus argumentis & ſuſpitionibus adducti. Vides quò nos inſcitia perducat. Quòd ſi natura omnium cogitationes in aperto eſſe voluiſſet, et cor hominis (vt quidam optauit) in fronte collocaſſet, hæc tam abſurda vitaremus: nullus eſſet fraudibus & inſidiis relictus angulus, cui ſe improbi committerent, nullus receſſus. Nunc autem vnum quid gerimus in intimis cordis penetralibus, quò adire non licet, aliud lingua nuncupamus, frontéq; promittimus. Cecidit fides, ſimplicitas, verecundia, recta viuendi norma: horum loco ſimulatio diſſimulatioq; ſucceſſit, adeo vt inter cariſſima quęq; nomina verſetur: nam nec ſatis fidi filij parentibus, nec filijs parentes, vxórq; blandula marito perniciem ſtruit, & frater circumuenire dolo fratrem aggreditur. Cor igitur latens & intus occluſum indicat temerariam, nec ſatis diligentem fuiſſe humani corporis fabricam: ſic enim ignoramus aliena conſilia, quæ maximè

ſalutis tuendæ cauſa noſcere expediebat. Illud etiam abſurdè habere videtur,
quòd virtutes a vitijs tam tenui diſcrimine plærunq; ſeparantur, vt alterũ pro
altero fallat. Quàm contigua ſunt metus & cautio? & quàm penè indiſcreta?
ergo cunctabundũ virum alij meticuloſum, alij cautum vocabunt, quorum
vnum virtutis, alterum vitii eſt nomẽ. Erit aliquis cultu & victu modicus, ſor-
didum hi, alii frugi hominem nuncupabunt: ſunt enim finitima, & de aſpectu
quaſi cognata, ſordes & frugalitas, ideo hæc iudiciorũ varietas ſuboritur. Su-
perſtitionem a religione diſtinguere difficile eſt, propterea quẽ tu pro ſuper-
ſtitioſo inclamabis, alius vt religioſum defendet. Eodem modo quem tu per-
tinacem dices, ego conſtantem: quem temerariũ, ego fortem aſſeuerabo. Cul-
pabis quendam, vt crudelem, coram multis: hic ſurgens e cœtu aliquis malè a
te culpari crudelitatem hominis aſtruet, quũ ſit ea iuſto nomine ſeueritas. Cõ-
tra diſſolutè aliquid iudicatum criminaberis a ſenatu vel principe: hic non dicã
cum externo, ſed cum fratre forſitan tuo, qui in eiſdem tecum habitat ædibus,
cum quo tibi omnia ſunt cõmunia, erit contentio, quum audies clementiam
illam ſummis ab eo laudibus celebrari. Multa ſunt eiuſmodi, ſed nolo eſſe lon
gior, quia iam intelligis, quòd natura virtutum & vitiorum fines confudit ſi-
militudine & vicinitate, vt facile ſit ex alteris ad altera tranſeunti propter bre-
ue & anguſtum interuallum, falſum rei geſtæ nomen imponere. Quid ergo
(inquiet aliquis) a virtute vitium nõ diſtat? diſtat, & plurimum quidem, ſed
vtinam ſemper cognoſcatur: quædam tamen tam manifeſtam habent diſſimi-
litudinem, vt latere non poſſint, ſed ea non officiunt propoſito ſermoni, pro-
pterea non deſino optare, vt ſemper cognoſcatur: nam quandoq; cognoſcitur.
Nullus enim tam ſui impos, vt eum, qui imprudens eſt, prudentem putet, ita
eſt: nam perſpicuè prudentiæ repugnat imprudentia, hæc facile dignoſcere:
ſed adeſt malitia, quæ prudentia vult eſſe, nec eſt: ne malitioſum igitur homi-
nem vt prudentem habeas, id extimeſcendum. Eſt impius aliquis, deorũ con-
temptor, expilator phanorum, non metuo, ne quiſpiam religioſum hunc vo-
cet, niſi vt irrideat: non enim impietas affectat videri religio, ſed ſuperſtitio:
quamobrem ſuperſtitioſum virum multi pro religioſo habuere: ſimilis eſt
enim ſuperſtitio religioni, non natura, ſed fallaci ſpecie. Demum hoc intelligi
volo, quòd, quum virtuti duo vitia opponantur, vnum, quod apertè contrariũ
eſt, alterum, quod, quoniã in confinio verſatur, ſimulat virtutem: illud, quod
apertè contrarium eſt, nemo non videt: alterum ſæpe fallit proximitate. Hoc
eſt illud quod contentiones excitat etiam inter eruditos, & iudicia confundit.
Hinc de Catone inter Cæſarem & Ciceronem diſſenſio: laudat iſte, ille vitu-
perat: quod fieri poſſe exclamandum eſt, primum ſtupore, deinde indignatio
ne. Adeò ne confuſa eſſe omnia, vt vitium quoq; virtutis inducens imaginem
ſurrepat pro virtute? non variat res geſta, variant duorũ ſententiæ: eidem fa-
cto vterq; diuerſum nomen ex proximo imponit. Comparatio etiam in iſtis
gignit obſcuritatem: fortis enim ſi ad timidum comparetur, audax videbitur:
ſi ad audacem, timidus: liberalis quoq; ſi ad auarum cõparetur, prodigus: ſi ad
prodigum, auarus videbitur: eodem quoq; modo de aliis. Hinc fit etiã vt ex-
tremi certent de media regione, & eam ſibi vendicent: eſt enim (vt per eadem
exempla gradiar) liberalis inter prodigum & auarum, fortis inter timidũ &
audacem medius: ſed liberalem prodigus ſe putat, vbi ſe auaro: auarus, vbi
prodigo

prodigo comparauit. Similiter & qui timidus eſt fortem ſe opinatur, vbi ſe
contulit audaci: & audax fortis ſibi videtur, vbi ſe ad timidum expẽdit. Et de
virtutibus quidem & vitijs ſatis dictum ſit. Moleſtè modò ferebam aliorum
conſilia, voluntates, geſta ignorari. Quid? quòd quæ facimus ipſi, quomodo,
aut vnde fiant, & qua ratione, ſæpius neſcimus? veluti hoc de ſomno, quẽ quo
tidie induimus: quis ſcit vnde in nobis exoriatur? quid eũ faciat? vel detineat?
circunſpiciendus eſt vir doctus, a quo id diſcamus. O præclaram ſcientiã, quũ
oporteat me rogare alium, quomodo dormio, quaſi de illius ac non de meo
ſomno quæram, & tamen quale auferam reſponſum ab hoc docto? Narrabit
mihi vapores neſcio quos ad cerebrum elatos, & refrigerationes quaſdã cor-
dis, & alia perplexa atq; ambigua, quę non modo ego rudis, ſed vix ille narrãs
intelliget, adeo vt me, vel irrideri, vel de ſomno ſomnia narrari credã. Quo-
tus quiſq; eſt hominũ, qui ſitum, figuram, diſpoſitionem, colorem, vim inter-
norum viſcerum, ſine quibus vita non ducitur, norit? quaſi in alieno illa ſint
corpore, & non proprio. Sæpe dolet illorũ aliquid, & tamen quomodo affe-
ctum ſit id, quod dolet, & quid dolorem in eo faciat, ne medico quidem opem
pollicenti exponere valemus. Interroga mulieres, quæ in vtero fabricant fœ-
tum, quod illic primum effingant membrum, quod ſecundum, quod tertium:
nullam reperies, quæ tibi id dicere audeat, res relegatur ad philoſophos, qui
nunquam vterum geſtarunt: & memini hoc quandoq; agitatum in multorũ
cætu me audiente, diuerſis diuerſa cenſentibus. Primus aſſerebat lumbos in
corpore ante omnia fabricari, tanquam in naui carinam. Secundus caput in
quo principatus ineſt totius animantis. Tertius cor, vt in quo venarum arte-
riarúmq; principium. Quartus vmbilicum, quòd ſit centrũ corporis. Non
defuit quintus, qui craſſiorem pedis digitũ diceret. Quis horum veriora cen-
ſuerit incertum eſt: fieri etiam poteſt vt nullus, adeo vt ſexto poſſit eſſe locus
veræ ſentẽtiæ promendę. Res ignoratur a fabris, ideſt a mulieribus, intra qua
rum officinam fingitur animal, déq; earum ſanguine: ergo cæterorũ vanum
iudicium expectare vaniſſimum eſt. Sed quid dico mulieres ignorare, quomo
do intus formetur puer? quum ne affirmare quidẽ valeant, an puerum ferant,
propter multarum ſubuentaneos vteros, informéſq; alios & prodigioſos fœ-
tus, quos tædet referre. Itaq; illarũ increbuit ſermo, ſe tunc ſecuras de filio, vbi
inter vlnas iam conſtrictus tenetur, non antea. Et his ſtantibus credet quiſpiã
homines ſcire poſſe aliena & externa, quum interna & propria penitus igno-
rentur? Sed quid cæteras noſtras ignorationes colligo? quũ ipſa vita, qua ni-
hil carius, & propter quam cara ſub reliqua, nihil incertius. Nemo nouit, quo-
uſq; permanſura ſit, quando, vbi, quomodo finiatur: quis non dico annum, nõ
menſem, ſed quis craſtinum tutò ſibi poſſit polliceri? imo veſperam? quando-
quidem multi expirauerunt ſubitò nullis euidentibus cauſis: hic dum progre
di cogitat in publicum, ille dum tabellas obſignat, alius dum in cæna placen-
tam appetit, & alius dum aliud quid facit, vel forſitan non facit, quia dormit,
adeo vt de leni quiete in ferreum (vt poëtæ loquuntur) tranſiuerit ſomnum.
Quin nec finitæ quidem vitæ certas vllas eſſe notas aſſeruit vir magni nomi
nis Democritus, quem ne mentitum putem, exempla faciunt multorũ, quos
traditum eſt adhuc viuos rogo illatos, & alios quidem relatos, alios minimè,
præualente flamma; ob eámq; rem celebris factus Aſclepiades medicus, qui

ætate Pompei magni floruit, quòd, quum ignoti hominis funeri occurriſſet,
intellexit viuere eum qui efferebatur, referriq́ iuſſũ ſeruauit. Videtúr ne igi-
tur rectè diſpoſuiſſe natura, quæ, tanto inter vitam & mortem iniecto inter-
uallo, non tamen certa eius rei nobis argumenta reliquit? Sed de ignorationi-
bus noſtris, tanquã nimis ſint manifeſtæ, ceſſo dicere, hoc ipſum non ignorans
plura his adijci poſſe. Quoniam verò de hora mortis incerta incidit ſermo,
expatiari circa hoc latius ſtatui, accuſando, vt cœpi. Nã ſi moriẽdũ erat homi-
nibus, videtur illud ſaltem inſtitui debuiſſe, vt quò quiſq; ætate eſſet proue-
ctior, is ordine primus occideret: hũc ſequeretur alius, qui huic eſſet proximus
annorum ſerie, vel potius qui eadem ætatis ſpatia impleſſet, atq; ita deinceps
res duceretur: non autem, vt nunc fit, non modò inter externos, ſed in pluri-
bus fratribus, vna in familia, qui prior vitam hanc fuerit ingreſſus, exeat vlti-
mus. Ex quo etiam contingit humanę ſortis inæqualitas, vt iſte parum, ille diu
tius viuat. Videmus ſæpius ſumma omnium indignatione iuuenem quẽdam
admirabili ſpecie egregijs viribus ornatum efferri ad tumulum: ſenem autem
alium Deucalione antiquiorem, qui parum audiat, nihil penè videat, incuruũ,
tremulum, edentulum, cui nihil iam ſit in vita dulce, longam ætatem ſuperui-
uere. Hoc vbi accidit, arbitrantur homines id fieri pręter naturę curſum, quę
ipſa natura tueri debebat. Patres ſæpe filios ſepeliunt: id tam cõtrouerſo fato
fieri exiſtimant, quàm ſi flumina retro fluerent. At in ætatum tam diſpari cur
ſu natura iuuentam viribus, ſenectutẽm prudentia armauit: cur non additum
eſt alteri, quod altera habet? iuuentuti non vires modò, ſed prudentiam dediſ-
ſet: ſenectutem quoq; non prudentia ſolum, ſed viribus pariter ornaſſet? id
enim eſt præſtantius. Si enim tam anguſta eſt copijs natura, vt partienda ſint
illi munera, & tãquam diſpenſanda cautè, adhibito modio & menſura, rectè
alterum alteri diſtribuit, quum vtranq; vtriq; impartiri non poſſet: ſin maxi-
mæ ſunt eius & infinitæ diuitię, quas etiã ſi eroget omnes, nihil illi detrahatur;
cur alterum altero carere voluit? An quia in eos, quos cõdiderat, tenacem &
reſtrictam eſſe oportuit? Conqueror quòd in ætatibus natura robur a ſapien-
tia diſiunxit, nec vtraq; ſimul copulauit: grauior illa querela, quòd inter homi
nes quoq; hæc duo ſumma bona, potentiam & ſapientiam, voluit agere ſepa-
ratim: & alios quidem potentes, alios ſapientes effecit, origo & fons malorum
ferè omnium. Nam ſapientia deſtituta potentiæ viribus reliquo hominũ ge-
neri redditur inutilis, quum perficere opere nequeat cogitata; potentia verò
orbata ſapientiæ lumine peſtifera eſt. Si quando autẽ magna potentia & ſum
ma ſapientia in idem venerunt (raró id quidem contigit) magna depulit mala;
& multorũ extitit cauſa bonorum, eáq; gens longè fortunatius vixit, ideſt ſibi
ipſi amicius, & erga exteros glorioſius, Deoq; acceptius. Quod autem fre-
quenter nunc accidit, vt potentes careant ſapientia, & ſapientes potentia, tam
abſurdum videri debet, quàm ſi in magna hominum multitudine, diſtributis
inter eorum quoſdam fabis, videas eos, qui dentes habent, carere fabis, & qui
fabas habent, carere dentibus: vtrum id ordine contigiſſe dices? nõ arbitror:
quòd ſi non hoc, ne ſuperius illud quidem. Nam potẽtes qui carent ſapientia,
habent dentes quidem, ſed fabis carent: ſapientes verò, qui carent potentia,
ſunt illi in fabis, ſed carent molaribus. Dixi antea cor in homine latens indica
re non ſatis ſolertem humani corporis fuiſſe ſtructuturam: at iſti ijdem naturę

accuſatores

accuſatores amplius contendunt,aſſerentes hominē ſecundum vtranq; ſui par
tem malè compactum, tanq; illum natura oderit, ſicut priuignum iniuſta no-
uerca. Nam animum varijs agitari procellis,quum nullum ferè elabatur tem-
pus,quin aut ægritudine tabeſcat, aut metu deprimatur,aut inflammetur ira
cundia,aut exæſtuet libidine. O quanta illa bonis etiam viris impendet ſolici-
tudo? qui ſibi aſſiduè bellum aduerſus vitia propoſitum vident, in quæ homi-
nis propendet affectus,ne ab ijs quãdoq; ſuperentur: quotidie ad pugnam la-
boris periculiq; pleniſſimam procedendum eſt. Non ceſſat agitare animũ in-
ternus quidam corporis motus rapiens ad obſcænas voluptates,& pulchrorũ
corporum complexum: hic domeſticus hoſtis ſemel expugnari non poteſt,ſed
deiectus,velut alter Antheus,fortius reuireſcit,quia ex terrenis cõpacti mem-
bris fieri non poteſt,quin terram tangamus. Videndum eſt inſuper vigilanti
mentis acie,ne opinio veriſimilis fallat, ne decipiat ſermo verſatus, ne ſe tene-
bræ alicuius erroris offundant: quia pernicioſum eſt & graue, quod bonũ eſt,
malum: & quod malum,bonum credere. Quomodo prouidendum eſt etiã,
ne ab agendis metus reuocet,& in fugienda cupiditas immittat? hic feruidi,il-
lic ignaui,quum contra,hic ignauos,illic feruidos eſſe oporteret. Quid acce-
ptæ iniuriæ dolor ad vlciſcendum prouocans,qua vi, quo mentis robore fræ-
nandus? quoties oppugnat,nec expugnatur? At quod & quantũ prælium ex-
citatur inter epulas & vina? non dico cum externis, ſed nobiſcum: nam quod
ſaluti eſt ſatis,voluptati eſt parum: parcitas cibi atq; potus ſtat pro ſalute,lar-
gitas pro voluptate: & in hoc prælio,quo inter ſe ſalus voluptaſq; contẽdunt?
ſurdus venter ad præcepta ſalutis, pro voluptate calculum ponit, cui fauet, &
gaudet ſe viciſſe ea victoria, quæ vincenti malũ eſt allatura: ſed voluptatis ille-
cebræ non facile reſiſti poteſt. Spes etiam lucri alicubi oſtentati, quãuis turpe
& indecens ſit,cuius tamen animum non fodicat? nã ſtatim illa ſpecies obuer-
ſatur,poſſe nos de eo vel maiores parare ad vitam copias,vel moleſtum credi
torem dimittere,vel inopiæ iam iámq; aduentãti occurrere. Hic quædã collu
ctatio exoriatur neceſſe eſt in ſapientis animo,qui, vt nõ vincatur tot vitijs vn
diq; inſultantibus, ſolicitus eſt tamen, quia vinci poteſt: videt enim ſubdolas
vitiorum deceptiones multis magniſq; viris affuiſſe: occurrunt nõ leuia exem
pla eorũ,qui quum priora rectè præſtitiſſent,extrema tamen non rectè præſti
terunt. Sed quã ſuſpecta nobis debeant eſſe omnia , hinc facile apparet,quòd
cauendum eſt etiam in rebus præclariſſimè geſtis, & ex ſententia fluentibus,ne
ſurrepat animi elatio,gloriæq; cupiditas: quod fieri vix poteſt,tum ob eũ,quẽ
natura vnicuiq; ingenuit, amorem ſui, tum verò quia,quum ipſe teneat ſupe-
riorem locum ob virtutem, difficile eſt in excelſo conſtitutum non aliqua af-
flari ambitionis aura,cæteros inferiori loco cernentem. Hic premendus eſt in
tumeſcens animus viriliter, nec tamen vſq; eò deijciendus, vt omnis impetus
& alacritas ad virtutis curſum frangatur,ſed moderatio quædam adhibenda
inter nimium & parum, quam non modo in hac re , ſed in aliis plurimis tene-
re vtile: ſed vt teneatur, raræ cuiuſdam eſt virtutis. Maxima certè & præcla-
riſſima omnium potentia,qua admirabiliter quis potens eſt pro ſe ipſo contra
ſe ipſum: ſed paucis contigit, ac ne hi quidem, quibus contigit, quieti, laceſſen-
tibus aſſiduè vitiorum monſtris, quibus Herculeo more domandis inſiſtendũ
eſt. Vides iam, qui animorũ fluctus? quantæ cõmotiones? nullum his fretum,

nullum euripum confero: huc vocat ambitio, illò detorquet auaritia, aliò trahit voluptas, hoc metuitur, illud expetitur, aliud relinquitur. Adeſt altera ex parte ſapientia magnis inſtructa præceptis: caue, inquit, ne in eo, quod malè delectat, oculum vel cogitationem figas, ne improbum vel indecens verbũ libenter audias, ne tale quid ipſe loquaris, ne facias, quod non licet, etiã ſi libet: demum hæc tene, illa abiice, hæc mirare, illa neglige, alia diſſimulanter tranſi, fuge, inſequere, lauda, vitupera, extenua, adauge. Hæ non agitationes animorum maximę? hæ non vaſtiſſimæ procellæ? quæ inquies eſt, ſi hæc quies? quæ ſolicitudo, ſi hæc ſecuritas? vt enim lubrico vel inſidioſo euntibus itinere neceſſe eſt ſemper metuere & anxium eſſe, ſic in vitæ huius excurſu, tot offenſionibus, tot periculis propoſitis. Iſtud præterea moleſtiſſimum, quòd variis illudimur rerum imaginibus, quæ vltro adſunt inuocatæ. Volumus cogitare quædam, & alia quædam nolumus: fit, vt vtrunq; contra, quàm fuerat propoſitũ, experiamur: nã hęc veniunt in mentem, illa non ſe oſtendunt. Conamur quãdoq; redire ad id, quod cogitabatur, dimiſſo eo, quod in pręſentia cogitationi ſubiicitur, ne id quidem ſuccedit, ſed hoc inſtat, illud non redit, aliud pro alio occurrit: non eſt deniq; iuris noſtri cogitatio, quin ad irruentes vndiq; ſpecies cõmoueatur: arripimur cogitando, velut in æſtu maris, hinc atq; inde, & tempeſtate tollimur in aliud atq; aliud. Simili quoq; lapſu in memoria laboramus: nam conantes eruere de eius penu quædam, illa etiã longius abeunt retro, & ſuccurrũt alia, quæ petebat nemo: & forſitan illinc ad paucos dies ea, quę prius quærebantur, non petita ſponte prodibunt, dum aliorꝝ fieret inquiſitio ad recordationem, ita vt de illis dici quoq; poſſit, non inuenta fuiſſe, ſed reperta. Quæ igitur hæc eſt fabrica animi? ſi huius cogitationi & memoriæ occurrũt ea ſæpius, quæ tractare negligit vel horret, & refugiunt ea, de quibus ſolicitus eſt: de cuius etiam viribus quis ſibi tutò aliquid polliceri poſſit? Plures exiſtimauerunt ſe poſſe reſiſtere ventris libidini, epulæ appoſitæ non reſtiterunt: plúres aduerſus auaritiã videbantur ſibi magis fore indomabiles, quã Aiax fuerit ferro, æs concrepuit, capientes iniuſtum lucrũ ipſi magis capti ſunt: plures putarunt aduerſus dolores ſe bene paratos, nec vlla tormentorũ vi adduci poſſe, vt retegerent arcanum, vix eculeus in conſpectu fiat, & plura tamen illi, quàm quæ norant, effuderunt: rurſus alii perdurarunt inuicto animo contra illa omnia, quum metuerẽt ſibi, & viribus ſuis diffiderent. Tantus implicatur error humanis mentibus, vt plerunq; homo putet ſe poſſe, quod nõ poteſt: aut non poſſe, quod poteſt: & tamen virium noſtrarũ non ſatis peritos tot & tam duris certaminibus natura obiecit. Et de animis quidem humanis, qui vehementius, & tam variè concutiuntur, hæc dicta ſint. Quantum verò ad corpus attinet, & colore, & odore, & ſplendore, ſuperamur a ſurdis, & ſenſu carentibus rebus: nam mollior in colore roſa, & in odore viola, in ſplendore flãma. Quid ſi ad beluas comparemur? illæ certè ſunt non parum inſtructiores: noſtrum enim genus robore leones, velocitate tigres, leuitate aues, oculoꝝ acie aquilæ, ſagacitate narium canes, auditus acumine lepores, ſpatio vitæ corui anteceduut. Quid verò ipſum corpus nudum atq; inerme deſtitutum fuiſſet? quũ cæteras feras natura texerit atq; armarit. Habẽt illæ ad ſui ſalutem armorũ vice cornua, vngues, dentes, aculeos, ſpinas, roſtra, veſtiuntur pilis, pluma, coriis, vellere, ſquama, cruſtis, cortice. Homo autem ſine veſte & armis inducitur in

citur in

citur in vſum vitæ huius: tantúmq; abeſt,vt ea habeat,quæ ferę,vt illarũ pellibus,& velleribus veſtiatur,atq; ita indumẽtis ferarum vtitur,pro ſuis. Nihil autẽ horũ defert ſecum naſcendo:num dicemus id cõtigiſſe,quia homo poſtremus omniũ animaliũ editus eſt, ideo nõ habuiſſe naturã, vnde illũ tegeret & armaret,cęteris donis in feras erogatis? Fabuloſa hęc ſũt de Prometheo olim tradita,quæ ad naturã referre nõ cõuenit:quæ enim tãta vis fuit, vt exhaurire potuerit eius opes,vt deinceps nequerit eadẽ homini prębere,quæ cæteris animalibus? vel ſi id in cauſa fuit,cur nõ princeps omniũ in lucẽ venit animal hoc, cęteris imperaturũ? Nũc autẽ in tãto eius regno videmus infirmiſſimũ eſſe omnium & imbecilliſſimũ:nihil profectò tam miſerandũ,quã videre hominẽ natali ſuo die primum in lucẽ exeuntem,neutiquã purum,ſed multo tabo & ſanguine fluentẽ,vt cæſus potius & iugulatus,quã genitus videri poſſit:nudũ præterea in nuda humo iacentẽ,nullius rei cõpotem,niſi fletus:hoc enim ſolũ per ſe agit,auſpicio haud quaquã fœlici,vt qui vrbẽ hãc humano generi cõmunẽ lachrymans ingrediatur: nam riſus ante quadrageſimũ diem nulli contigiſſe fertur: præſagiunt enim quodãmodo,quantis tum animi, tum corporis malis vita hominis circũſepta ſit. Et quoniam beluarum ſtatum humano cœpimus comparare,non omittendum,quòd beluæ,naturæ ipſius impulſu,non niſi in diuerſi generis animalia ſæuiunt,ſuis parcunt: etenim,vt ait ille in ſatyra,

Eſt iam ſerpentum maior concordia: parcit
Cognatis maculis ſimilis fera. Quando leoni
Fortior eripuit vitam leo? Quo nemore vnquam
Expirauit aper maioris dentibus apri?
Indica tigris agit rabida cum tigride pacem
Perpetuam: ſæuis inter ſe conuenit vrſis.

At homini ex homine maiores inuehuntur calamitates nõ modo, q̃ ex beluis, ſed q̃ etiam de reliquis rebus omnibus. Eſt enim illi libido nocendi in ſimile animal,nec eiuſdem figuræ communione a nocendo,ſicut beluæ,terretur: ita vt videatur natura hac quoq; in parte minus homini contuliſſe,quæ affectum alteri homini nocendi nõ ſuſtulerit, quod in reliquis animantibus fecit. Negaturũ te nõ arbitror circunſpicientẽ hæc & alia plura,quæ vitę vſus affert,quin homo miſerrimũ ſit animal,magnis expoſitũ ęrũnis ſecundũ vtranq; ſui partẽ. Quot enim mihi dabis,qui cõſtãter valuerint animo & corpore? facilius hos numeraueris,ſi qui ſunt,q̃ Thebarũ portas,aut Nili hoſtia. Id autẽ contingit, quia tranquillitas animi,& corporis ſanitas in quadam tẽperie a natura poſita & collocata fuerũt,hæc humorũ,illa affectuũ:tẽperies autẽ limitibus certis circunſcribitur quos vno tantũ implere poſſumus & cuſtodire modo,transgredi pluribus. Sicut a lineæ rectitudine aberrare multipliciter poſſumus,& obliquas multas effingere diuerſis figuris,quũ ipſa recta vniuſmodi ſit,& difficulter,adhibita etiã peritia,impleatur. Sic ẽt magnum eſt boni ſagittarij more attingere ſignum,in quod iaculamur:nam nõ attingere cuiuslibet eſt,quia,vt attingas,vnus tantùm locus ꝓpoſitus,ne attingas, infiniti. Similiter quum vna æquabili humorũ tẽperatione & quadã quaſi rectitudine corpus bene valeat, efficitur vt malè valeat multipliciter: quum ab illo vno ſigno tẽperationis facillimè excidatur. Etenim in omni rerum genere,quod optimum eſt,id vnum eſt:vitioſa verò plurima ſunt:quod etiã hac in re,de qua agitur,ipſis indicatur vocabulis. Nam ſanitas vnum nacta eſt hoc vocabulũ,quod modò ꝓnuntiaui:

m at mor-

at morboꝝ innumerabilia nomina, nec pro nominibus quidem eſt numerus: nam nonnulli adhuc manſerunt ſine nomine: plures etiã cateruatim vno nomine nuncupantur. Idem in animũ transferre licet, qui tranquillus eſſe, & (vt ita dicam) ſanus vna ratione poteſt perturbari multis, adeo vt perturbationũ ipſarum, etſi plura ſint, nõdum tamen omnium inuenta putem nomina. Intelligis (vt opinor) iam, cur homines frequenter incidant in animoꝝ perturbationes, & corporꝝ morbos. Magna enim eſt extremorꝝ latitudo, ipſum autẽ medium anguſtũ: quod difficile eſt primũ noſſe, deinde tenere atq; cuſtodire. Hippocrates medicę artis princeps, ita ad verbũ profatur, Labor, cibus, potus, ſomnus, venus, hæc omnia mediocria. Hęc ille p̃cepit his, qui ſanitatẽ corporis tueri cupiunt, ſed facilius eſt in iſtis in aliquod extremorꝝ incidere, quã tenere id, quod nec nimiũ ſit, nec parum: id enim eſt, quod dicimus mediocre: pręſertim quum nõ vnus corporꝝ omniũ ſit ſtatus, ſed quod vni ſatis erit, alteri nimium fuerit, vel parũ: nec adeo prudẽs eſt quilibet in notitia ſui corporis, vt exactè teneat, quæ ſint illi proſpera, quæue aduerſa: ipſi medici, qui horꝝ ſcientiã profitentur, nõ minus ægrotant, quã cæteri, nec magis perueniunt ad ſenectutẽ. Eſt ſanitas veluti media quædã inter plures potẽtia, quæ etiã mediocritate actionũ gubernatur, ita vt nihil vehemens adeſſe debeat in alterã partem: vbi id cõtingit, tunc morbi exoriuntur, qui tyrãnidem in reliquũ corpus exercent, propter eorꝝ vim immoderatam, quã ſibi de internis auxilijs vel externis ſumpſerunt. Quæſitũ aliquãdo memini, cur ſi duo alterutro ſe cõtueantur aſpectu, quorꝝ vnus ſanos, alter lippientes habeat oculos, lippus beneualentis oculos lippitudine ſua corruperit, ſanus autẽ lippi oculis ſanitatẽ ſuã nõ importat. Hoc ex his, quę dicta ſunt, diſſoluitur: nã recta valetudo tẽperato eſt habitu, continẽtq; ſe intra modũ quendã: vitium autẽ corporis exuberat, & veluti immodico quodã torrente humorũ ſuperfluit. Ideo lippitudo tanquã res vehementior vitiat ſanos oculos alterius: ipſa autẽ ab illis nihil iuuatur. Reddita eſt quęſiti cauſa, nõ ideo tamẽ fit, quin rem ipſam deteſter: nõ enim natura omnipotens ipſa & immortalis rebus & cauſis trahitur a ſe factis, ſed cũcta illa trahit, vt vult: omnia ad nutũ præſtò ſunt. Hoc non modo valet hac in re, ſed in reliquis quoq;, quæ dicta ſunt, ne putes effugere te poſſe crimina reddendis huiuſmodi cauſis, quæ nõ cauſa fuerũt, vt res fierent, ſed res factas ſubſequutę ſunt. Illud dicendũ eſt tibi, ſi voles quidquã proficere, cur viſum naturæ fuerit res melius ſe habere & pulchrius, ſi habeãt ſe, vt nunc habẽt, quã cõtrario, aut alio diuerſo modo. Veluti ſi accuſem naturã, quòd caput, in quo noſtra ſunt omnia, fragile fabricarit, & cuilibet offenſioni obnoxiũ: firmitatẽ autẽ dederit maiorẽ pectori & lacertis, quæ inuiolata eſſe noſtra minus intererat. Si dixeris id contingere, quia caput oſſibus paruis cõpingi debuit ad ſenſus retinendos: hac re effectũ fuiſſe, vt ad quẽlibet lapidis ictum diffringatur: putabo te nihil reſpondiſſe, quia ſi hoc ſemel naturæ inſediſſet caput fabricare infragile & firmũ, hoc ipſum præſtitiſſet, adeo vt nihil læderet: nihil eſt enim, quod vniuerſam naturã cohibere poſſit, ne propoſitũ teneat. Quamobrem oſtendendũ eſt tibi elegantius fuiſſe & vtilius, quòd frangatur caput, & facilius humeris & lacertis, quã ſi inuiolabile præſtitiſſet, idq; prouida naturæ ratione ordinatũ fuiſſe: id ſi oſtẽderis, vinces: interim firma maneat accuſatio, donec diluas crimen. Hoc eſt illud, in quo Anaxagoram improbat Plato, quòd quũ ita exorſus eſſet, Simul omnia erãt: Mens ea diſtinxit & ornauit. progrediens poſtea ſermone, reddendis cuiuſq;

rei cauſis

rei cauſis mente nihil vtitur, ſed ad elementa, eorúmꝗ mixtiones, cõmutatio-
nes, proprietatéſꝗ confugit. Abſurdum id quidem relicta meliori cauſa, cu-
ius gratia quidꝗ fiat, perſequi in quo, & quomodo fiat: licet enim quod ope-
re quærimus, poſterius ſit ipſo opere, vltimóꝗ capiatur, primò tamẽ occurrit
artifici, illúmꝗ cõmouet ad faciendũ. Sicut portus is, qui petitur, quãuis lon-
gè poſitus, occurrit primò cogitationi, ad nauigandũ impellens, nõ ipſa naui-
gatio, quæ ſub oculis eſt. Ergo quũ id, propter quod quid fabricatur, ſit prius
tempore & potentia, id exquiri magis debet, quã quæ & qualis ſit ipſius fabri-
cæ textura & cõpoſitionis ordo. Anaxagoras (vt dictũ eſt) hanc rerum diſtin
ctionem & expolitionẽ, quã videmus, non fortunæ, non neceſſitati, vt plæriꝗ
alij, aſcripſit, ſed menti, quã & præpotentem & ſynceriſſimã nuncupabat: ob
hancꝗ præclariſſimã ſentẽtiã, quã ille prior videtur intuliſſe, vulgo Mens cœ
ptus appellari. Hanc eius ſententiã video nõnullis etiã veteribus placuiſſe, &
nos libentiſſimè ſequimur, vtpote ſacræ conſentientẽ hiſtoriæ, quã de origi-
ne mundi habemus: itaꝗ contentione hac in parte non eſt opus. Si igitur cum
Anaxagora mundanæ fabricæ mentem diuinã præponimus, vt par eſt, nõ de-
bemus deinde in reddendis cauſis eam deſtituere, quod ille fecit, ſed cogitãdũ,
quòd, quum ſit optima, optimi gratia vnũ quodꝗ inſtituerit, & iſtud in primis
exquiri oportere: deinceps ſupponere materiã menti inſeruientẽ. Quod ta-
men Plato Anaxagoræ reprehenſor omnino non ſeruauit, ſed mentẽ neceſſi-
tatémꝗ materię ſimul miſcuit: quod enim pulcherrimum vidit eſſe & ordina-
tiſſimum, id menti aſcripſit, quã alij naturã intelligentem vocant: quodcunꝗ
autẽ eſt deforme & vitii particeps, materiæ primę dedit, quæ intractabilis erat
& adamentini (vt ſic dicam) ingenii, &, vt ipſe inquit, aliud ſuaderi nõ potuit.
Hoc dicere facilius valuit, quia inter principia materiã repoſuit, quam etiam
ęternitate parem fecit Deo. Nos vnicũ principium tenemus, diuinam mentẽ,
cui nullam neceſſitatẽ impingimus, licet neceſſariò futurum ſit, quod fore illa
præuidit, nec materia impediri eius cogitationes putamus, quã ille condidit, &
pro arbitrio effinxit. Qua in re differt ab homine artifice, qui nõ præparat ſi-
bi materiã, ſed vtitur pręparata, ideo eius vitiis reſiſtere nequit: vtrunꝗ autẽ
indignum diuina mente, ſiue tractam dicimus arbitrio materiæ nolentem, ſeu
vitioſam materiam ſponte delegiſſe: quum præſtet omnibus, dicendum eſt,
quòd nihil condiderit, niſi ſpectans in quaꝗ re, quid eſſet optimum. Oſtende
igitur melius fuiſſe hominibus, vt inciderent in varias animorum perturbatio
nes, quàm ſi eoſdem placatos tranſquillóſꝗ habuiſſent. Ego qui nondum vi-
deo, an id ſit melius, doleo tale quid contigiſſe. Similiter, vt ad id veniam, de
quo modò agebatur, dolendum eſt: imo, poſtquã accuſare cœpimus pulſo pu-
dore naturam, hoc quoꝗ accedat accuſationi, quòd morbos violentos genue
rit, ita vt contagione lædant: bonam antem habitudinem ita fecerit tenuem
& imbecillam, vt non modo ſalubritatem non tranſmittat in vicinum cor-
pus, ſed vix ab imminentibus morbis, hoſtium vice inſultantibus, ſe ipſam
tueatur. Quippe ſanitatem requirimns omnes tum ad vitæ functiones, quas
planè morbi impediunt atꝗ auferunt, tum vt moleſtia careamus: angimur
enim doloribus non leuiter. Hæc duo ſanitas vnico verbo complexa eſt, vacui
tatem ſcilicet dolorum, & naturalem facultatem agendi, quæ vitæ vſus deſi-
derat. Nemo eſt, qui eam corporis conſtitutionem, in qua nec doloribus cru-
ciamur, nec in vitæ actionibus impedimur, ſanitatem non vocet, nemo

quinon probet, laudet, expetat, votis omnibus requirat: quæ ſanè affectio
ad externos quoq; protenditur: hinc in epiſtolis ſalutem ab initio amicis dici-
mus, & extremo verbo valere illos iubemus, vel dare operam, vt valeant. In-
ſuper dum aduentantes peregre complexu excipimus, primis verbis, vſq; ne
valuerint, vel vt valeant rogamus: in digreſſu quoq; eodem vtimur verbo, va
lere inuicem iubentes. Hæc ſane indicant vtrunq;, & magnum id eſſe bonū, &
fragile, quod aſſiduè pendet ab ore, & de quo tam ſoliciti ad alienos etiam ſu-
mus. Oportebat autē ſanitatē ſaxeam eſſe & ferream (vt ita loquar) propter
eius ſummam nobilitatem: nunc, quum temperato ipſa ſit habitu, intercipitur
ſæpe atq; aufertur morboꝝ immoderata vi atq; potētia. Hęc & his ſimilia per
noſcentes philoſophi veteres dixerunt generaliter, bonum eſſe finitæ naturæ,
malum autem infinitæ: adeo hoc latè patens & fuſum, illud anguſtum credi-
derunt: ſic efficitur vt hominū vita in ſumma verſetur bonorum egeſtate, cir-
cum vndiq; ſe fundētē maloꝝ copia. Nec vero hęc ita refellere conuenit, vt di
camus aduerſus animi & corporis morbos inuenta eſſe remedia, hæc a medi-
cis, illa a philoſophis. Primum quidem expediebat nulla potius eſſe mala, quā
vlla malorum oſtendi remedia: deinde quæ ſunt iſta remedia philoſophorū?
poſſunt ne iſti ſermonibus ſuis euellere infixos penitus a natura affectus? per-
ficient vnquam, ne hominis doleat animus? cupiat? metuat? lætetur? Sed effici-
ant quodlibet: quanta illa erit infœlicitas, ſi tranquillè viuere ſine philoſopho
non datur? quum ille non ſemper adſit, &, vt adſit, ſæpius non vacat audire di
ſtento publicis vel priuatis negocijs: præſertim quum id hominum genus ver
boſum eſſe ſoleat, vt ocio inertięq; deditum: præter hoc quomodo rudis & in
docta multitudo argumenta illa ad tenue ſic elimata poterit ſubito perdiſce-
re, quæ docti vix poſſunt? An ita defendes naturam, vt mala omnibus pro-
poſuerit, remedia tantùm paucis eruditis pararit? Idem mihi ſermo aduerſus
corporis medicinam: imo longè acrior, quia ne illa quidem profitetur ſe omnes
morbos ſanare: & artem hanc nihil aliud eſſe, quàm coniecturam, nemo non
nouit: quandoquidem vno in ægroto diſſentiunt plures medici de morbi ori-
gine, vi, ſede: his autē obſcuris & incertis, dum remedia admouent, ne ipſi qui-
dem certò ſcire poſſunt, hominem ne ſeruent, vel perdant. Sed vel illud maxi-
mè imbecillitatem artis arguit, quòd plures a medicis deſtituti conualeſcunt,
occidunt alij, de quibus illi erant ſecuri, & incolumitatem latè pollicebantur:
plærię; etiam reſtituti, qui contraria omnia medicoꝝ iuſſis præſtiterunt. Lon
ga eſſet oratio ſi pergam dicere, quàm parum hæc medicamenta ægros ſuble-
uent, imo quàm frequenter in cōtrarias partes recidant, quā tardè proficiant,
quantum cruciatum ſecum ferant, quomodo purgationibus ſuis inueterent,
& vitales ſpiritus exhauriant: demum, vt maius a medico ſit ſæpius, quàm a
morbo periculum. Sed, vt breuiter finiam, mirabor ſi quidquam in his reme-
dijs defenſionis tibi poſitū putaueris, quæ tam periculoſa ſunt, tam lenta, tam
acerba, tam noxia. Quicunq; autem dixit legitimas partes illas eſſe medici,
vt tutò curet, vt celeriter, vt iucundè, is optaſſe potius videtur, quàm aut ipſe
id præſtitiſſe, aut cæteros docuiſſe, quomodo id fieri poſſit. Vellem equidem
hanc artem omnia poſſe, ac non ad ægrotos nutantia quoq; & ægrotantia præ
ſidia afferre: ipſe enim huius beneficij particeps quoq; forem: ſed, vt video, id
fruſtra eſt in votis. Audi quid de iſtis in Timæo Plato ſentiat. Ait enim mor-
borum rationem cum vniuerſo animalium ſtatu congruere: cunctis autem ani

malibus

malſibus generatim,& vnicuiq; ſeparatim,viuēdi ſpatium fato circunſcriptum
eſſe, vltra quod progredi non datur: eandem in morbis eſſe conſtitutionem,
quos ſi quis in ipſo fatali curſu contendat medicoꝝ purgationibus euellere,ir-
ritari eos & ereſcere,& e malis fieri peiores. Quamobrem diligentia victus
corrigendi ſunt (inquit) morbi & gubernandi pro cuiuſq; ocio & facultate,
non autem difficile infeſtúmq; malum pharmacis inſtigandum. Hæc ſummus
ille vir cenſet, cuius auctoritati ſi quidquam tribuitur, affirmandũ vtrunq;, &
naturæ imperio adeſſe morbos, & ad illoꝝ expulſionem nihil in medicoꝝ in-
uentis fore præſidij, quibus non eſſe vſas multas olim gentes,& ne nunc qui-
dem etiam vti conſtat,ne vtendi neceſſitatē imputes. Ipſi medici, dum aduer-
ſus hæc plurimum ſe proficere poſſe putant,aiunt ſe non eſſe naturæ dominos,
ſed miniſtros: melius dicerent ſe fortunæ miniſtros:nã quũ id,quod pro reme
dio datur, affirmare nequeant profuturum, quòd in vtranq; partem recidere
poteſt, huius euentus fortuitus habendus eſt. Aiunt partes ſuas præſtitiſſe, ſi
omnia fecerunt,vt ſanarent: at id ægroto nõ eſt ſatis,imo ne medieo quidem:
nam niſi ſanet, quomodo medicus haberi poſſit,nõ video:nam perpenditur in
eo res,non profeſſio. Nullus vnquam a medico bonam ſanandi volũtatem in
ſolutum libenter accepit. Adde quòd ipſis medicis, qui rationis partes tuen-
tur, magna ſemper fuit, atq; hodie etiam eſt aduerſus Empiricos luctatio, qui
ſolum vſum valere volunt,nec inquirendum putant, quid morbos faciat, ſed
quid expellat,& ſæpius videmus ea effici ab iſtis, quæ illi rationales neutiquã
efficere potuerunt. Sed ne ſint iſta: tollatur medicina ampliſſimis laudibus,
quod periti viri & in dicẽdo florẽtes facere ſolent: attamẽ medicinæ laudatio
eſt morboꝝ obtrectatio:nam quantò hæc prodeſſe,tantò illi nocere exiſtima-
buntur. Nec beneficio tamen medicinæ fit,vt nulla morboꝝ ſit iniuria,ſed vt
quæ facta fuit, terminetur: nullum enim ius habet in præterita,ſed in futurum
proſpicit. Quamobrem non exhaurit hęc defenſio vniuerſam accuſationem:
ſi quidē per eam non deſinant venire morbi,licet vbi venerint, quandoq; peri
mantur. Sana igitur natura dediſſet corpora in perpetuum:nam illorum con-
ditio ſie eſſet pulchrior & ornatior. Nunc nõ parua eſt deformitas & perturba
tio:nam ſi pulchrum & ordinatum eſt corpus,vbi rectè valet,conſequens eſt,
vt contraria patiatur,vbi contrario modo ſe habet. Illud quoq;, quòd modò
ſani, modò ægrotantes agimus, præ ſe fert inæqualitatem valetudinis,quæ ſa-
nè inæqualitas pulchritudini & ordini neutiquam coniungitur. Me miſerum,
quòd in ſanis etiam corporibus ægrotamus,quod vix modò animaduerti,quia
trahebar nominis ſono,quod fallit:non enim verè ſani vnquam ſumus,quan-
uis dicamur, ſiquidem eorpora aſſiduè labũtur, & fluunt, & cadunt, niſi illis
cibi atq; potus auxilio,& tanquam medicina quadã ſubueniatur. Cibo enim
quicquid ſiccioris ſubſtantiæ effluxit reſtituimus: potu verò quodcunq; humi
dum euaſit reponimus. Hoe igitur, quòd alimentis egemus ad refectionē vi-
rium,indicat languida eſſe corpora,cõtumeliæ famis atq; ſitis obnoxia:quorũ
verborum violentiæ quia multi quandoq; mederi nequiuerunt,vel noluerũt,
extincti ſunt. Quid de ſenectute dicam? quæ (vt comicus ait) ſola per ſe mor
bus eſt:a primo nanq; conceptionis ortu ad extremum vſq; diem corpus,quod
e muliebri ſanguine & virili ereatur ſemine,in quibus plurimũ humiditatis in-
eſt,ſed longè plurimũ etiã caloris,aſſiduè ad ſiccitatē tendit. Principio molle

eſt & tenerum: vbi autem duratum magis atq; magis validius effectum eſt, &
ad ſummum incrementū peruenit, oſſibus nimirum ob ſiccitatem minimè ſe-
quacibus, reliquo tēpore cunctis corporis partibus plus iuſto exareſcentibus,
non ſolum vnum quodq; membrū ſuo minus probè fungitur munere, ſed cor
pus quoq; ipſum gracilius macilentiúſq; redditur, deformeq; & rugoſum effici
tur, artus quoq; ipſi inualidi fiunt, & in motu laborãt. Nec ſecus cõtingit nobis
reliquiſq; animantibus, quā ſtirpibus, quæ ſenium quoq; incurrunt, vbi ſupra
modum exaruerunt: demum intereunt, humore eo, quo radix vitæ tenetur,
conſumpto: id quod animalia quoq; ipſa patiuntur. Et hæc quidem incōmo-
da nullum genitū corpus euitare poteſt. Nec ſatis naturæ fuit breue vitæ cur-
riculum dediſſe, niſi in poſtremis eius partibus vitium quoq; mēbrorū & im-
becillitatem addidiſſet. Ceterùm cuncta animātia infœlicitate ab homine ſu-
perari vel illud indicat, quòd illa morbos tantùm patiuntur corpore, & leuio-
res quidem etiā & pauciores, quàm ſint noſtri. Homo autē & corpore & ani-
mo morbos contrahit, qui victoria hac elatus poteſt deinceps ſecū de vtriuſq;
partis infœlicitate certare. Venit enim in contentionem vtrum pernicioſiores
animi morbi, an corporis: qua in cōtentione animi morbi (quod nollem) fa-
cile vicerunt, tanquā duriores & inſanabiliores, vt qui ſenſum ſui facillimè eri-
piant ægrotanti animo, quo nihil poteſt eſſe deterius, quia tunc contingit reme
dia non modo nō inquiri, verùm etiam oblata contemni. Quis iam poſſit di-
cere in hac morboꝝ collatione quoto infœlicitatis gradu homo beluas vincat:
antea in duplo videbatur: ſed quū animi morbi longè præponderent corpo-
ris morbis, alius numerus quærendus eſt, quem facile patior latere, ne nimis
intentè omnia noſtra ſiniſtra inquirere videar. Nihil in humanis videtur ho-
mine ſapiente eſſe melius: attamen ne iſte quidē (ſi talis vnquā fuit) fœlix dici
poteſt: primū quia alijs potius ſapiens videbitur, quàm ſibi, quoniā, vt ſuadeat
ſibi vera eſſe, quæ nouit, videt tamen infinitam eſſe ſcientiæ viam; nō enim in
vniuerſum cuncta nouit, ſed multa per partes: & nemo poteſt tanta arripere,
creſcente paulatim veluti gradibus cognitione, quin eius ſcientiæ in dies ali-
quid adiici poſſit. Itaq; erubeſcet ille ſæpius de hoc nomine, ſi ſapientem au-
dierit ſe vocari, quia ſi ſapientia aliqua ex parte cū inſcitia iungi poteſt, ſapien-
tia non eſt, & temere ſapientia nuncupatur. Deinde, vt iſte ſapiens liber ſit ab
animi morbis, non tamen ſecurus eſt a corporis morbis, quos vt contemnat
aduentantes, ob virtutē, num etiam furorem contēnere poteſt, cui obiici a for
tuna poteſt? vt enim in ſapientem non cadere inſipientiā, ſic in eundem cadere
poſſe furorem perſpicuū eſt: furore autem manente, ſapientia detrahitur, mul
ta enim tunc agit peruerſè, fatuè, ridiculè, omni honeſto propoſito contraria,
quæ cernentes homines lachrymas vix tenent, ac forſitan nec tenent, & in his
tunc aliquis Plautinum illud ex Menæhmis exclamare cogetur.

Heu hercle morbum acrem & durum. Dij veſtram fidem.
Vel hic, qui nunc inſanit, quàm valuit paulò prius.

Si iſte tanto bono ſeptus non eſt tutus ab infœlicitate, quem alium facimus tu-
tum? Demum quis tanta vnquā ſapientia præditus fuit, vt in agendo aliquan
do non labaſcat? non enim temere dictum eſt, quòd nemo mortaliū omnibus
horis ſapit. Ipſi philoſophi, qui de ſe diſciplinisq; ſuis multa arroganter profi-
tentur, tamen illum ſuū ſapientem, quem ſermonibus deſcribunt, nullius perſo

næ aptare audent. ſapiens ab illis inducitur, quantũ fieri potuit, perfectiſſima forma, non quam in aliquo viderint aut cognouerint, ſed quam cogitatione perceperunt. Quod idem fit pariter a medicis; nam hi quoq; effingunt nobis idolum hominis ſani in vltima ſui ſpecie, ideſt qui optima ſit corporis habitudine, ita vt nihil deſit. Neminem autem talem fuiſſe fatentur, nec fore, ſed aliũ magis, alium minus ab illa temperatione excidere, & quò quiſq; longius ab ea diſceſſerit, eò deterius habere corpus, qui minimũ declinarit, eum rectè valere, nec dum tamen perfectam illi valetudinem contigiſſe. Ergo, ſi quæ in humanis ſunt perfecta, hæc ad inanes reuoluuntur ſpecies, quas cogitatione nobis depingere poſſumus, rebus & opere tenere non poſſumus, nõ reperies eas in vllius hominis animo & corpore ad ſolidum expreſſas fuiſſe, nec in poſterũ exprimentur. Multi defleuerunt quondam humanã vitam videntes eam omnibus iniurijs & contumelijs expoſitam hominum, temporum, locoꝝ, portum iſtarum miſeriarũ vocantes ſepulchrum; aiúntq; infœlicitatem hominis a matre ad matrem progredi, hoc eſt ab eo die, quo matris aluo elabitur, vſq; in eũ, quo iam lumine caſſos gremio nos ſuo condit tellus communis omnium mater. Sunt autem nõnulli veteres, qui vates crediti, ob aliqua ſcelera ſuſcepta in vita ſuperiore pœnarum luendarum cauſa natos eſſe dixerunt, ſimiliq; nos affectos eſſe ſupplicio, quo Hetruſcos prædones quondam vſos fuiſſe ferunt, & Virgilius noſter in Mezentium eorum regem tranſtulit, qui corpora viua mortuis, aduerſa aduerſis iungebat:

Componens manibúſq; manus, atq; oribus ora,
(Tormenti genus) & ſanie tabóq; fluentes
Complexu in miſero longa ſic morte necabat.

Similiter noſtros animos cum corporibus, tanquam viuos cũ mortuis, copulatos infœliciſſimas pœnas dare, &, vt ille dixit, longa morte necari. Hęc etſi falſa ſint, non tamen abſq; ratione quadam excogitata illoꝝ recordatione, quæ homines ipſi vndiq; patimur & tolerare cogimur. Celebratior autẽ & vulgatior illa ſententia, quã ſapiens quidã pro magno munere Midæ regi obtuliſſe traditur, Homini optimũ eſſe non naſci: proximũ quàm citiſſimè aboleri. Nullius vita immunitatem a malis aſſequitur & eò malorum plenior, quò longior: ſicut in via longa multa aſpera excipiunt de cœlo & in terra. Ergo quum vita vel nulla, vel breuis appetenda ſit, vt ſi ſcienti daretur & recuſare valenti, videretur nemo accepturus fuiſſe, poſtquam tot ſepta calamitatibus proceſſit. Quomodo non hoc maximũ naturæ crimen? ſiquidẽ id condidit, quod reliquiſſe ſatius fuit: obijcitur enim non tam ſuperſtructio deformis & incõpta, quàm quòd ipſius operis fundamenta ruinoſa & malè materiata, & tanquam in arena ſine calce collocauit, adeo quòd vel inchoaſſe turpe fuerit, vt iſti aſſerunt, quoꝝ ſententias iam diu longioribus verbis exprimo, quia video eas facere ad perturbandũ pulchritudinem & ordinem mundi, quæ duo tantopere cõmendabas. Aiunt enim, O natura, quid pulchrũ homini, quid ordinatum dediſti? nonne fœda potius & perturbata omnia? Aſpice ſtationem noſtram, in qua humores inflant, ardores exſiccant, luctus affligunt, ioci diſſoluunt, ſolicitudo coarctat, ſecuritas hebetat, paupertas deijcit, diuitiæ tumefaciant, ſcientia laborioſa, ignoratio dãnoſa, vitia blanda, virtus auſtera, vita fragilis amatur, mors certa timetur, quæ his tot & tantis malis poſtremò ſuccedit, va-

niſq; gaudijs ita finem imponit, vt quum eſſe deſierint, nec fuiſſe putentur. Congruentius igitur fuiſſet hoc animal deſertũ relinqui tua fœcunditate, quã iſto modo in lucem prodire. Hæc non ijſdem verbis, eiſdem tamen ſententiis iſti memorantes magnam ſibi vndiq; audientiam parant. Adderem præterea damnare pariter illos diſſonantiam vocum gentibus natura inditam, qua effectum eſt, vt homo alienæ regionis occurrens homini non poſſit ſe illi patefacere ſermone, ſed vterq; tanquam pecus mutum altrinſecus exiſtat. Sed quoniam animaduerto, quòd ipſe huic linguarum varietati valde faueres, & eam ſuſciperes, tanquam præclarum ornamentũ, quia eadem res pluribus vocabulis poſſet efferri, & quia vnicuiq; linguæ ineſſent figuræ quædam nouæ & admirabiles ad oſtendendum aliquid & ſignificandũ, quæ dulciſſimæ eſſent intelligentibus: his autem qui non intelligerent, ſuccurri addito alio quopiam ſermonum interprete, quod etiam eſt pulcherrimũ ſpectantibus, quod vnuſquiſq; ſua lingua, ille autem melius vtraq; vtatur, & quod primus ſermonẽ tradit medio, medius tertio, rurſus conuerſo ordine vltimus medio, medius primo, atq; ita viciſſim res ducitur, ideo iſtud relinquo, tèq; omni defenſionis munere libero: nolo te in iſtis, quam facillimè poſſes, effundere verborũ copiam, in reliquis habés ne vnde iſtis reſpondeas? MAR. Habeo equidẽ, atq; adeo abunde, ſi ipſe volueris, &, vt velis, peto. DIO. Quid ni velim? MAR. Formabis igitur orationem ſuperiori contrariam, eáq; me donaueris: ſic puto habuero te volente, vnde reſpondeam. DIO. Siccine ludis? etenim, quòd iſta nunc cõmouerim, in cauſa illud fuit, quia me illa antea cõmouerant, ſolicitum etiam diu habuerunt, ex quo adiutus ſum, vt omnia potuerim latius explicare. Multi ſuper iſtis muſſitant, aliqui non tacent, ſed quotidie pro illis me impetunt. Noſti enim hos Callimachos, quin ipſe adeſt Callimachus: vrgent aſſiduè, inſtant, aduerſus quos nihil proficio dicendo, quia imbecillis ſum, vel potius ſolus, tanquam à ſcientia deſertus. MAR. At, ſi talis eſſes defenſor, qualis nuper fuiſti oppugnator, ſatis eſſet. DIO. Siquidem poſſem: non enim cuilibet illud conuenit,

Vna manus vobis vulnus opémq; feret.

Facilior eſt enim deſtructio, quàm conſtructio, & leuior eſt labor frangere, quàm fracta reſtituere: diſſipare, quàm diſſipata connectere: hoc aiunt opus eſſe bonorũ, illud iniquorum, ideo iſtorum minor dicitur eſſe potentia, maior bonorum. MAR. At ſi tu aduerſus accuſationem tuam nihil potes, neſcio iam quo me vertam: nam nec ego habeo vnde ſatisfaciam æquiſſimę poſtulationi tuæ, perindéq; me habeo, ac ſi deberem pecuniam, nec præ inopia mutuũ poſſem diſſoluere. nam tunc mihi maximè diſplicerem, quia ferre non poſſem interpellantem creditorem, & vnde eũ dimitterem, non eſſet. DIO. Imo te locupletem video, & ſoluendo: ſed caue, ne diſſimulatorẽ putemus te, & malæ fidei debitorem, quod factum abeſt plurimum a tuis moribus. Præterea, quum ſermonis huius auctor & pater fueris, quomodo potes eum deſerere adhuc imperfectum? & manus tuæ extrema adhuc lineamenta expetentem? quomodo hunc cætum ferre poteris magno hinc cũ mærore diſcedentem, niſi pulchritudini ordiniq; mundanarum rerum pro viribus ſuffrageris? quę duo illi maxima cara habẽt, & admirantur? Tuum eſt profectò id munus: tu enim conuentum hunc indixiſti, & te in hunc ſermonem dediſti. Quamobrem ſi

taceas,

taceas, cauſam deſerueris ſuſceptam, cætúmq; ſimul intempeſtiuè diſſolueris. MAR. Ecce diuinam fortunam: nam, poſtquam iſta dixiſti, ſentio mihi fluere in pectus copiam quarundam rerum, quæ mihi forſitan fuerint præſidio contra hæc, quæ a te obiecta ſunt. D I O. Non auro te mallem abundare. MAR, Videor autem optimis auſpicijs rem exordiri poſſe, quia acerrima tua accuſatio finita eſt in defenſione naturæ, dum illam linguarum varietatem commendares: nuper etiam dixiſti leuem eſſe iniquorum hominum potentiam, qui tantum diſſipare poſſunt, & euertere, & corrumpere, licet de illorum potentia antea nimis querebare. Itaq; hoc optimi ominis loco ſuſcipio, quòd tu iam naturam cœpiſti defendere, ita vt a defenſione tua ad meam ſit tranſeundum: ſic enim facilior mihi tua opera factus eſt tranſgreſſus.

DIO. Gaudeo id me tibi pręſtitiſſe, ſi ita vis, vel putas. MAR. Aggrediár ne iam rem? DIO. Omnino. MAR. Adhibe mentem. DIO. Adhibeo.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS DE PVLCHRO LIBER QVARTVS.

DECREVERAM Igitur reſpondere, & verba iam penè ipſa expediebam, nihil minus timens, quã ad eam rem vllam mihi fieri moram: ſed expertus ſum veriſſimum eſſe hoc, quòd lis litem generat: item illud, quòd labor laborem adducit. Nam auditorum vnus proſiliens in medium intentiore voce, Audite (inquit) ſi placet, antequam vlterius progrediatur ſermo. Subſiſto, & expectantibus omnibus quid ſibi vellet, quæſiuit vtrum liceret diſputationibus noſtris medium ſe inſerere, & aliquid afferre: quũ id à me & cæteris conceſſum eſſet, & iuſſus dicere, Vide (inquit) ne tibi (me reſpiciens) minus ſit neceſſe contrarium inferre ſermonem his, quæ iam dicta ſunt. Quonam (inquam) modo? & quid te mouet? Chryſippus (inquit) me mouet eruditiſſimus & acutiſſimus inter ſtoicos, qui oppugnauit notiſſimũ illum Gręcis verſum, quo iubemur non ante iudicare, quàm audiuerimus vtrunq; ſermonem, eũ ſcilicet qui priori loco proponit, & alterum, qui deinceps huic ſe opponit. Dixit enim non oportere tale quid fieri: nam aut prior ſermo rem oſtendit, de qua ambigitur, & opus non eſt aliud audire, inuentum eſt enim quod quærebatur: aut non oſtendit, & ne tum quidem opus eſt poſteriore ſermone refellente: quandoquidem is, qui priori loco dixit, ſimilis eſt ei, qui nõ audit vocantem, vel ſi audit, nugatur. Igitur re oſtenſa, vel non oſtenſa iudicari poteſt ab eo, qui aures ſecundo ſermoni præbere noluerit. Hęc quũ dixiſſet ille, ſubiecit alius, Nõ abſimilis ſermo iſte Cryſippeus ei, quo vtebatur Prothagoras ſophiſtarũ acerrimus, & ante illum veteres nonnulli, aſſerentes neminem alteri cõtradicere, illo argumẽto: nam ſi eadem dicerent, non diſſentirent: ſin diuerſa, hic ſpectandum eſt, quòd aut neuter propoſitę quęſtionis naturã rationémq; tangit; & hi ſibi non cõtradicunt, quia neutra ex parte res ipſa, de qua ambigitur, venit in

nit in medium: aut alter quæſitum demonſtrat, alter ab illo aberrat, & aliud profert quiddam: hinc, quia vnus rem dicit, alius non dicit, fieri non poteſt, vt dicens non dicenti contradicat: ſic effici nunquam alterũ alteri contradicere. Hæc quoq; quum iſte dixiſſet, obſtupeſcentibus omnibus nouitate ſermonis, interrogo vtrunq;, num eadem ſentirent, quæ Chryſippus, & Prothagoras, quos appellaſſent: facilius enim deliberarem, quid mihi poſtmodũ agendum foret, ſi intelligerem, quid inſtituerent vel deſtituerent. Reſpondentibus ipſis nihil ſe habere certũ aut diffinitũ: tum ego vniuerſum appellans cætũ, Quid me (inquam) optimi iuuenes facere poſſe cenſetis? nã iſti, qui rem propoſuerunt, non oſtenderunt ſententiam ſuam, ſed ſatis habent tanquam malum contentionis in mediũ iecisſe. Num igitur deſiſtendum ab incœpto, & reuocanda promiſſio, qua temere me obſtrinxi ſuperiori orationi contra ordinem & pulchritudinem mundi habitæ reſponſurũ, neſciens ſcilicet poſſe ex priori ſermone iudicari, & neminem alteri cõtradicere? vtrum enim hoꝝ verum ſit, ceſſare me oportebit: vel num hæc contemnenda potius, quę verbis arguta ſunt, rebus autem ipſis refelluntur? Nam primùm, quis illud neſcit, nullum eſſe eius iudicium, qui audit vnius tantùm partis ſermonem, alterius neglecto? vbi ſcilicet probabiliter de re ambigi poteſt. Nam de quibuſdam ita clarè & perſpicuè doceri poſſumus, vt ſatis ſit ſemel id eſſe factũ: veluti ſi quæratur, num vrbis noſtræ mœnia flumine alluantur: hic in rẽ veniens præſentem, oculiſq; ſubijciens locũ, de re ſtatim pronuntiare poteſt: quia contrariũ ſine calũnia defendi nequit, & non id agitur, vt calumniantiũ linguis aures accomodemus. Similiter ſi in contentionẽ veniat, quot iugerum fundus ſic Cornelianus, poteſt adhibita menſura de agri modo iudicari: nec expectãdus ridiculè rabula aliquis, qui ad clepſydram contra menſurã declamet. In his igitur, in quibus certi efficimur, nec falli veremur, maturare iudicium poſſumus, vnius tantùm partis ſermone cognito: perſpicuitati enim neceſſe eſt aſſenſum cedere. Sed vbi res in obſcuro latet, & fieri poteſt, vt fallamur: veluti dum quæritur, occideritne Lucium Sempronius, iure an iniuria: vel quid ſit ius, quot eius partes: inſtitutiſne hominũ conſtet, an natura: vtrũ cœlum moueatur, errent ſidera, & quare: de his & talibus, de quibus diſceptatur quotidie in foro inter ciues, vel in ſcholis inter prudentes, dictum eſt nõ eſſe properandum ad ſententiam dicendam, niſi re vtrinq; diſcuſſa, & ante retróq; perſpecta. Ex priori ſermone intelligi poteſt, quomodo quiſpiam dixerit, num acutè, veriſimiliter, diſtinctè, copioſe: veris autẽ num vſus fuerit ſermonibus, tantũ abeſt perſpici poſſe, vt non parum ſapiens habendus ſit, qui omnibus vtrinq; auditis & inter ſe comparatis veritatem elicere queat. Quãobrem nõ poteſt primi ſermonis actor dicere auditori, Iudica, ſiue rem oſtenderim, ſiue nõ oſtenderim: nã reſponſurus eſt ille, Quomodo huc accedis, vt iudicẽ? quia oſtẽdiſti rem, vel nõ oſtendiſti? At vtrum horũ feceris incertum eſt: oſtenderis, nec ne, ſecundus ſermo, qui expectatur tuis partibus cõtrarius, aperiet. Interim ſi pronuntiare cogar, dicam, more maiorũ, non liquere mihi de cauſa. At vrget nos Chryſippi auctoritas eruditi philoſophi: quid ergo, ipſe Chryſippus, quomodo hoc obſeruat? Scripſit multa aduerſus multos, præſertim ſectatores Academiæ recentioris: qui facere id poterat, ſi ſe ipſum audiſſet? tenetur enim eodem argumẽto; nam ſiue veteres oſtenderũt rem, ſiue non oſtenderunt, de illis iudicari poteſt, ſuper-

teſt,ſuperuacuum eſt reſpondere: cur tot igitur aduerſus illos volumina? cur tanta cura & diligentia ſcripſit? nec ſcripſit modò,ſed etiam edidit? Verùm ſi adſit Chryſippus,reſpondeat veteres ita loquutos,vt viderẽtur rem oſtendiſſe,nihilo tamen magis oſtenderunt:ideo,ne qui probabilibus eoꝝ fallerentur rationibus,nauaſſe operam,vt illoꝝ dicta refelleret:quod quũ diceret,fatebor eum rectè meritóq; dicere,& argumentationẽ diſſolutam: contendam tamen quæ fecit,verbis ſuis repugnare. Et hæc quidẽ ſatis ſint ad Chryſippum. Prothagoræ verò quomodo reſpondeatur? cui idem accidit, quod Chryſippo:nã in eo,quod negat neminem alteri cõtradicere,ipſe nõ alteri,ſed cuncto humano (vt ita loquar) generi cõtradicit,contradictionẽ aſſeueranti:ſic iſte quoq; opere verbis ſuis repugnat,vel,quod eſt abſurdũ,dum aufert,cõcedit. Quid autem tam clarũ,quã eiſe inter homines contradictiones? nec de æneo modò lebete (vt poëta inquit) ſed maximis de rebus? nec contradictiones modo, quæ verboꝝ ſunt,ſed acerrimas etiã pugnas & cõtentiones? Et ne longius ab eam,ecce dico ego anulum hunc eſſe aureũ,alter dicit argenteum: ego orbicularem habere figurã,alter quadratam. An non ego illi tunc cõtradico? ille mihi? neceſſe eſt: vtraq; enim ſimul eſſe nequeunt. Imo (inquit) nulla eſt cõtradictio,quia vnus rem dicit,alius non dicit. Imo o Prothagora vnus dicit rem,vt ſe habet,alter dicit rem,vt ſe nõ habet,quod falſitatis eſt:nã in anulo,quod eſt aurum,dicit argentũ,& quod illic rotundũ eſt,dicit quadratũ: ſic verba ipſoꝝ inuicem pugnant. Nõ enim qui rem enuntiat aliter,quàm ſit,nihil enũtiat,ſed aliquid,quod falſum eſt:veluti ſi dixero Dædalum volaſſe,quod neq; factum eſt,nec fieri potuit,falſa eſt ſententia,qua id enuntiatur: & quãuis fidem nõ faciant huius ſententiæ verba,tamen quantũ in ipſis eſt,id perinde enuntiant,ac ſi verè illud factum fuiſſet. Quòd ſi verũ falſo cõtrarium,contraria ſunt verba vera falſis: ſic contradictio relinquitur. Rectè autem dictũ eſt antiquitus, lapides perpendiculo,nõ perpendiculum lapidibus aptari oportere:ſic humana dogmata rebus cõſentire debent,non autem res ipſæ pertrahendæ ad opinionum noſtrarum figmenta : ſtruetur enim ædificium vitioſum & malè firmum. Quod faciunt hi,qui contradictionem tollunt,vel ex prioris ſermonis auditione impromiſcuè aſſerunt veritatem percipi poſſe:his etenim rerum natura & vniuſcuiuſq; ſenſus, quantum ego perſpicio, repugnat. Hæc quum ita mihi videantur, ſi vos tamen ſequi vultis Chryſippum & Prothagoram, non ex eo ſolùm , quòd viri ſapientiæ nomine illuſtres ſunt & fuerunt (nam leue forſitan auctoritatis ſit pondus) ſed quia illorũ ſententiæ ad veritatem magis reſpiciant,ego verò libẽter deſino, nec progredi ſermone cogito. Quid enim contradicam,ſi nulla omnino eſt contradictio? vel ſi iam vos ex priori ſermone de re iudicaſtis? nam in altero ſtulta eſſet opera mea , in altero ſuperuacanea. Dimitti igitur me poſtulo,&,ſi quid pollicitus ſum,nõ debet eſſe ratum, quod geſtum eſt per inſcitiam. Nunc,vt dicam cum Euripide,

Iuraui lingua, mentem iniuratam gero.

Nollem autem quidquã ſine ratione facere,ne in ſolitudine quidem,quia tunc maximè puderet mei ipſius: nũc etiã ad talem cœtum reſpicere oportet. Hæc mea tum fuit oratio, quam omnes approbauerunt. Attamen petiuerunt, vt reſponderem,ſicuti pollicitus fueram,nihil ſibi fore gratius. Idem me hortari cœpit,& longè quidem acrius & vehemẽtius Dionyſius, qui aduerſus me ſu-

periorem orationem habuerat. Tum ego cõuerſus ad illum de integro exordiens hunc in modum diſſerui. MAR. Vis, vt opinor, nos dicere cauſam, tanquam accuſantibus nõnullis, quòd conſtare diximus mundum pulchritudine admirabili, & ſummo ordine ferri in eo omnia, quum nihil ſit iſtoꝝ: cogiſq; me de laudatore patroni ſuſcipere perſonam: neq; ideo lędi putas, quia ſcis me cauſarum patronum haberi. Veruntamen haud difficile fuerit homini mediocriter erudito priuatarum litium patrocinium ſuſcipere: vbi verò Reſpublica ad ſui defenſionẽ vocat, nemo eſt, qui nõ intelligat, quòd huiuſmodi cõtrouerſia & acriorem mentis vim, & vberiorem facundiam, & grauiorem in dicẽdo requirit ſonum. At cauſam publicam nõ vnius ciuitatis aut prouintiæ, ſed totius mundi dicere quantum eſt? quod ingenium deſiderat? quámue eloquentiam? Putás ne (non dico me, qui vnus ſum de multis) ſed alium quenq; hominum, vel plures etiam eloquentiſſimos ſibi ipſis inuicem ſuccedẽtes, poſſe cuncta oratione exponere? poſſe facientem Deum verbis imitari? cõſilia eius interpretari? quis id putauerit, quum Dei ſapientia atq; poteſtas nõ verbis modò, ſed cogitationibus etiam noſtris longè ſuperior ſit? Quem ille noſtrum in mundi fabrica cõſilioꝝ habuit comitem? quẽ laboris ſocium (ſi labor ille fuit) delegit? Si mihi de tam vaſti huius & immenſi corporis diſpoſitione eſſet dicẽdum tantummodo, veluti, qui elementoꝝ quatuor ſit ſtatus, qualis inter ſe cognatio, quomodo de illorum cõmixtione, tanq; de ſinu quodam & gremio materiæ, res educantur: ſi de cœli quoq; ambitu, & orbibus dicendum foret, de ſiderum meatu, de animantium omniũ figura, ætate, pabulo, cubili, partu: ſi de lapillis, gẽmis, marmoribus, metallis, ſtirpibus, arboribus, virgultis, floribus, herbis: ſi deniq; de reliquis omnibus, quæ ipſe mundus ſinu ſuo claudit, tamen & magnum eſſet res tantas, tam varias, tam longè lateq; poſitas & diligentia conſequi, & memoria cõplecti, & dicendi facultate in medium afferre. Nunc autẽ non id modò, quod ad pulchritudinem facit mundi, ſed mens, conſilium, ratio fabricantis Dei exquiritur: nos qui ſumus, vt illuc accedamus, & diuina docere audeamus? Quemadmodum enim ſi veteris ſtatuæ in cõſpectu ſtantis rationẽ exponere cogar, poſſem facillimè, ex qua materia deducta ſit, dicere: item habitum ſtatuæ ipſius, & figuram: poſſem forſitan quoq; inquirens artificis nomen exponere. Sed ſi quæratur, quo cõſilio artifex fabricarit, vtrum propter pecuniam, quia vẽdere cogitarit: vel liberalitatis intuitu, quia amico donare voluerit: vel religionis ſtudio, quia templo donum pararit: vel operis ipſius amore, quia fingere delectat: dicam id mihi eſſe obſcurũ. Quid? ſi ſtatua altero claudicet pede? quid? ſi diſtortum illic mẽbrum appareat? vel neuus inſit aliquis, vel aliquod aliud maculoſum? & quæratur, num id de induſtria factum ſit? vel vtrum ex imperitia venerit artificis? vel materię vitio? vel importatum ſit illuc inimici manu? vel caſu? æſtus magnus occupet, ſi exponere cogar. Quòd ſi humana illa in tam breui ſimulacro nõ poſſum, quantò minus diuina in tanto figmento? Nam tu quoq; requiris, vt explicem, quo propoſito ſingula Deus condiderit? vnde ſint hæc tam multa, quæ in hoc clariſſimo mundo immundè nõnullis ſe habere videntur? Nec ſane video, quid diſciplina iuuare poſſit: facilius quis rei militaris, vel agriculturæ, vel medicinæ imperitus de his artibus diſſerat, quàm homines de rebus diuinis: illæ enim artes per homines inuectæ: & poteſt, quanuis aliquis nõ didicerit, adhibita animad-

uerſione vel

uerſione vel caſu in multa vera incurrere. At vbi de mundi origine, & de col-
locatione partium eius, & de cõſiliis tanti architecti agitur, quid faciat hic ali-
quis quacunq; diſciplina & prudentia præditus in illis exponendis, quæ ſupra
humani ingenij captum ſunt? non enim hæc facta per homines, aut eorũ inge
nio diſpoſita ſunt: amplior hæc poteſtas & ſapientia perfecit. Illud quidem fir-
miſſimè teneo, quòd diuina prouidẽtia ad minima quæq; peruenit, nihil fit, quod
fieri ille nõ iubeat, vel permittat: voluntas ergo ſuperni numinis in cauſa eſt,
rerum omnium. Cauſam autẽ voluntatis ſcrutari, quod humanum poſſit inge
nium? quæ mentis acies peruidere? Rectè quidẽ, dum mortalium rerum con
ditionem inquirimus, in vlteriora aſſiduè promouemus, de gradu in gradum
ſcandentes, & eò vſq; ſcandimus, donec ad ipſam Dei voluntatem peruentum
fuerit. Hic figendi pedes: ſi pergimus in vlteriora ire, fulgore tantæ maieſtatis
obruimur. Hoc vt facilius intelligas, exemplum vnum ſubijcio de malis homi
nibus, in quo tua latè ſe iactauit oratio, id vbi perſpexeris, cogitationi tuæ per
mitto cætera. Si quæris igitur, ſunt ne homines in mundo mali? ſunt, & innu-
meri quidẽ. Quid malos facit? praua voluntas. Vnde praua voluntas? ex ar-
bitrij libertate. Libertas hæc arbitrii vnde? ex Deo. Cur dedit preſcius futuri?
quia voluit. Cur voluit? neſcio, hoc penes ipſum eſt. Cur affluunt diuitiis, &
opibus? quia voluit. Cur dominantur etiã bonis, eóſq; affligunt? nihil mirum,
nam hoc quoq; voluit. At melius fuerat noluiſſe. Imo optimum fuit ſic voluiſ
ſe, quia optimus eſt, qui voluit. Hæc dico, nõ quia cedere velim oppugnãtibus
tam præclarum opificium, vel quaſi mihi parauerim aſylum, quò confugiam,
vbi rationem cuiuſpiam rei repoſcar, ſed vt intelligatur neutiquã pro dignita-
te hæc ſufficienter tractari poſſe a nobis, qui in vaſtiſſimũ illius diuinæ ſapien-
tiæ pelagus tam paruula cymba penetrare nõ poſſumus: ſufficienter tamen ad
retundendã aduerſariorũ inſolentiam, & ad oſtendendũ fruſtra ſibi ſapientes
videri: ſunt enim illæ hominũ cogitationes, ideo tentare eas facile poſſumus,
& explorare, & proinde reiicere, ſi reiiciendę videbuntur: nec recuſandũ homi
ni aduerſus alios homines pro ſtructura tam boni opificii luctari. Nam ſi ſine
præiudicio meliorũ cauſarum, quas abditiſſimus ille & profundiſſimus diui-
nitatis continet receſſus, pendenda ſunt rationibus, quales in homine eſſe poſ-
ſunt, omnia, ſatis egregiè defendi poteſt hęc nõ aliter ſtare aut fieri debuiſſe, q̃
quomodo nunc apparent. Propiora ſunt vero, quæ defendẽdo a nobis propo
nuntur, quã quæ oppugnando ab alijs dicuntur. Ignoſci tamen mihi velim, ſi
in hac mea defenſione indignũ aliquid ꝓtulero maieſtate tãti artificis, & præ-
terq; veritatis habet regula, quæ in ipſo eſt, vel ipſe potius. Præbeat ille veniã
ſpectans humani ingenii imbecillitatẽ, ſimul & illud, quòd nõ priores diuina
eius opera tentare & linguis ventilare aggredimur, ſed ꝓuocati huc venimus:
peróq;, vt permittat liceátq; nobis ſaluo eius fauore oppugnatores iſtos mũda
nę fabricę depellere, vel potius deridere: nõ enim aliò ſpectat defenſio noſtra.
Eſt enim deridenda iſtorũ arrogantia, vel ſtultitia, ſi arbitrantur, quòd homo
videat aliquid melius in mundi fabrica fieri oportuiſſe, hoc Deum nõ vidiſſe:
vel vidiſſe, ſed fieri noluiſſe: vel voluiſſe quidẽ, ſed minimè potuiſſe, quũ inſi-
pientia, inuidia, impotentia longius abſint a Deo, quã a luce tenebræ, ab in te
ritu vita, a malo bonũ. Equidem quòd hunc ille rerũ ſtatum inducere volue-
rit, nihilq; ſuis beneficiis nudatũ reliquerit, id perfectiſſimæ bonitatis ſpecimẽ

eſſe ſtatuo. His deinceps omnibus conuenientē ornatum & egregiā diſpoſitio
nem inueniſſe, ſummæ ſapientię eſt: effeciſſe autē quodcunq; voluit ac cogita
uit, virtutis inuictæ & inſuperabilis. Quamobrem tantā vim, ſapientiā, boni
tatem aſſiduis hymnis & canticis celebrare oporteret. Nunc, qualē ipſe hym-
num cecineris Deo, manifeſtū eſt: certè (vt nihil dicā durius) abſonū, & incō-
cinnum, grauem piis auribus, quibus parcendū erat. Agam autē ita tecū, quaſi
tu hæc eadem ſentias, quæ illos ſentire dicis, quandoquidem Callimachi iſti ab
ſunt tui (neminem enim præſentium tātæ impietatis cōdemno) & ego ſatis ha
beo, poſtquā te habeo illarū partium ſuſceptorē: abſentium autē oppugnatio
inuidioſa forſitan fuerit, & ingrata. Enimuero pluribus inuectus es verbis in
mundi ordinem, quē mihi iam defendere neceſſe eſt, aut temere videbor illum
antea laudaſſe. Nec miraberis opinor quum tam longa tua fuerit oratio, ſi ne
mea quidē fuerit breuis: ſcis enim plures clepſydras reis infundi, q̃ accuſatori
bus ſolere: ſimul & illud occurrat, quòd facilius eſt nodos nectere, q̃ diſſolue-
re. Duplex autē reſpondendi oſtendit ſe mihi ratio: vna breuior, proponendo
mihi capita diſputationis tuæ, veluti de internis externiſq; corporis incōmo-
dis, de improborū hominum fœlicitate, de ignoratione eruditorū, de miſerijs
humanæ vitæ, & aliis: ad hæc qd videretur carptim & ſummatim dicere: alte-
ra longior recenſendo in ſingulis tuas ſentētias, tuis inſequi te veſtigiis: hoc po
tius vſurū me puto, nō ſolum quia expatiationē quandā & exceſſum habitura
ſit oratio, ob idq; fuerit iucundior, ſed etiam quia cōtinebit multa vitæ vtilia,
quod apud me præponderat placendi gratia, nec erunt tamen ea a propoſito
multum diſſidentia. Huic autē reſpondendi generi immiſcebo illud etiā ſupe
rius, vt tum ad ſingula capita, tum ad omnē accuſationē tuā dicā ſummatim,
quomodo refelli valeant, vbi id aptè fieri poſſe cognouero: ſic ex vtroq; fuerit
defenſio perfectior. Nec longitudo orationis nos terruerit: nam quum afflua-
mus ocio & tempore, ſtultum eſt quærere, quid ſit lōgum vel breue, quum id
quærendum ſit ſolummodo, quid aptius & congruentius ſit ad propoſitam
quæſtionem euoluendam; id vbi inuentum fuerit, cenſendum eſt id in medio-
critate quadam eſſe poſitum, nec vni extremorū magis, quàm alteri accedere,
hócq; laudare debemus. Nec verò velim vos iam de me maria, & montes expe
ctare: nā nondum cōpertum eſt, ne mihi quidem ipſi, quātum efficere poſſim.
vidi ſæpius oratores pollicitationibus vſos penes populū magnificis, vt ꝓpter
eas celebris ludorū pompa, & quoduis aliud voluptatis genus deſtitui poſſet,
eos mox parua pręſtitiſſe, et ludibrio fuiſſe. Quid plura? Theſaurus (vt dicit)
carbones fuerūt. His ego ſubmonitus exēplis polliceor tātūmodo defenſionē
aduerſus obiecta: illud nō addo, mirificā, perpulchram, exornatā, dignā eru-
dito conſeſſu: cupio quidem fore talem, ſed num id cōtingat vos cognoſcetis.
Qualiſcunq; autē orationis meæ fuerit progreſſus, beneuolo animo, vt cun-
cta ſuſcipiatis, peto: quia quæcunq; noui, afferam in medium, nec aliis vos fi-
dem adhibere volo, quàm quibus ipſe adhibeo. Cogitanti autem mihi quo-
modo tua refellam, dubius ſum, vnde rumpam ſilentium, quidue primū elo-
quar, quid ſecundum. A fabella forſitan quadam exordiri fuerit commodius:
nam ſolent arridere ſeria dulcius, ſi ioco quodam expreſſa & veluti depicta
cernantur. Nota ſunt, quæ de Saturni Iouiſq; regno poëtæ nobis tradiderunt:
ſed poëtas rem geſtam corrupiſſe audio, vtpote quibus nulla veritatis ſit

cura,

cura, modò ſonantibus metris, ad numerúmq; aptè cadentibus populi aures
demulceant: hoc enim vnũ illis propoſitum, negligunt cætera. Ego quũ adole
ſcentulus adhuc hærerem lateri Sperandei ciuis noſtri, qui ad ſummã vſq; ſe-
nectutem vixit incolumis acie oculorũ, auditu, & reliquis ſenſibus, & multis an
te annis elatus eſt, ideo tu eius meminiſſe non potes. Is quũ omni ſcientiarũ ge
nere refertiſſimus eſſet, videretq; ſenex me, vt in illa ætate, poëtarũ ſtudio te-
neri, percunctari ſolebat multa de illis, & ego quæ legeram, quæue de præce-
ptoribus audiuiſſem, reddebã. Ille de multis aliis admonebat, tũ verò poëtis
& græcis & latinis nihil fidei habendũ dicebat: nã illos ne fabularũ quidẽ ſuarũ
recta veſtigia tenuiſſe. Narrabat enim ſe olim, quod cõſtabat, peregrinãdi cu-
piditate flagrantem multas terras luſtraſſe, multa maria tranſmiſiſſe: in Ægy
pti autem quãdoq; viculo quodã quũ eſſet (viculi nomen dicebat) illic hoſpitẽ
quendam ſuum, ſummę hominem auctoritatis, quũ intelligeret ipſum literis
delectari, tradidiſſe diſcedenti librũ pulcherrimè exaratum, quẽ omnes illius
oræ ſapientes plurimi facerent, ſicut doni auctor ferebat. Quum autẽ arabũ
lingua cõſcriptus eſſet, neceſſe illi fuiſſe interpretem adhibere: tum cognouiſſe
librum illum fabulas cõtinere, de quibus poëtæ noſtri verba facerent, ſed eas
ferè omnes aliter atq; aliter narrari, de Phaëthontis incendio, de Ducalionis
aquis: qn ab ipſo exordio auctorẽ operis Heſiodũ, & Homerũ, & alios poëtas
Græcos vehemẽter carpere, quòd nõ aptè cõgruentérq; ipſas fabulas tractaſ
ſent. Eum poſtea librũ narrabat Sperandeus ſibi ereptum cũ aliis pretioſis re
bus nõ multis poſt menſibus, quũ in Syriæ latrones incidiſſet. Attamen plura
memoriæ mãdarat, quæ ad amicos & familiares ſuos efferre ſolebat. Hoc au-
tem, de quo nunc agimus, ita narrabat. Saturno regnante homines illius æui
omniũ rerũ vbertate cõpletos fuiſſe: vernabat humus aſſiduis floribus, quorũ
tum lucido colore, cóq; multiplici tota arridebat regio, tũ læta erat etiã odorũ
ſpiritu. Flumina, alia lacte, alià vino fluebant, quorũ ripę ſmaragdis, carbuncu
lis, ſardonice, & aliis lapillis elegãtibus diſtinguebãtur: nec deerat etiã arena
ex auro minutiſſimè contrito. Sed & plurima alia aderant flumina pari orna-
tu, quæ ſua ſponte irrigabant agros, ſumma aquarũ dulcium vbertate, vbi id
vſui fuiſſet. Ipſum verò mare, tametſi variis interſcribebatur vndis: attamen
ſtagni in morem placidũ erat & trãquillũ, nec id tantùm, ſed adeo purũ quoq;
& perlucidum, vt inſpectantibus ſe de littore (nã hæc vltima mortalibus tum
erat via) imaginem, ſpeculi vice, referret. Arbores ſyluarũ tum odore gratæ,
tum fructu: nã nõ modo baccas ferebant ſapore iucundas, verùm etiam ſtilla
bant vnguenta, & nobiles liquores nunc nobis incognitos, ſed ſuſpicari licet ta
les fuiſſe, quales nunc balſami & myrrhæ ligna exudant. De plurimarũ aureis
ramis mala aurea pendebant: necnõ paſſim per agros auri laminę effulgebãt,
& plurimæ earum in lancium & poculorũ vſum excauatæ cernebãtur. Qua-
propter de tanta auri copia ſeculum illud poſtmodũ aureum nũcupatum fuit.
Quid de ignibus dicam? qui vndiq; pariter ſpectabantur, cinnami, caſſiæq;
ſarmentis incenſi, præbentes tantũmodo luminis voluptatem, quia nullo tunc
ardore nec calore hoc elementum tenebatur. Ipſi autem homines, quibus hæc
fuerant comparata, nudi puro ſub cœlo vitam agitabant, humi ſomnum epu-
liſq; capientes. Præclarum autem illud, quòd in conuiuiis ventorũ vtebantur
famulatu: nam cibus & potus, vt cuiuſq; votum erat, ita vento leniter flante

in aureo cratere deferebatur. Magnam illis fructuum copiam & varietatem dabat tellus, magnam arbores, & ea omnia faucibus iucundiſſima, ſolo naturæ fœtu, nullo humano artificio. Non erat illis opus veſte, aut tecto, quibus frigoris vim repellerent, caloris ſedarent moleſtias: ſed afflabat illos blanda aëris temperies, veris æterni inſtar, agebatúrq; perpetuus dies, ſine vlla noctis obſcuritate, quũ cœlum non verteretur, ſólq; immobilis medium eius verticem teneret. Conſtat autem adeo nullas tunc fuiſſe tenebras, vt ne corpora quidem vlla, quanuis ſoli aut alij lumini aduerſa vmbras iactarent: ídq; non minus, quàm cætera admirabile viſum iri ſcio. Erant formoſiſſima omniũ corpora, vt quæ ſaluberrimo aëre victúq; vterentur: morbos non nouerant, ac ne mortem quidem, niſi reuolutis nouem ſeculorum ſpatiis: tunc vnuſquiſq; nullo gemitu aut dolore animam efflabat, vel ea potius ſponte migrabat exanimi corpore relicto. Nec minus fœlix liberorum procreatio: nam quacunq; aſpirabat amor, illic miſcebantur mares fœminis: nulla lex erat, quæ certi quidquam diffiniret: nec fœminæ vterum ferebant, ſed ſtatim poſt concubitũ liberos edebant genitoribus ſimillimos, nullas ipſæ ſentientes partus anguſtias. Ipſi liberi, ſimulac in lucem erant editi, officiis vtebantur membrorum, & fœlici corporum incremento poſt breue tempus ad pubertatem perueniebant. Sed non modo homines inter ſe ſine fraude, dolo, & inſidiis agebant, ſed animalia ipſa muta, rationis expertia, blanda erant, & mitia, hominibúſq; tanquã dominis, parebant: quin etiam muſico concentu oblectabant, quũ aues acutũ, ipſi homines medium, quadrupedes grauiorem redderẽt ſonũ. Hæc quum ita eſſent, cœpit homines tædere huius ocij, & tantę ſecuritatis, fruſtráq; videbantur ingenio pollere. Hoc animaduerſo Iuppiter Saturni filius, qui iam diu regnum affectaſſet, oſtendit illis ſi regẽ ſe feciſſent, quòd ab inertia illa deſidiáq; illos abduceret, & in meliori vita vtiq; collocaret. Itaq; eiſdem auxiliantibus Saturnũ cõprehendit, & muro eũ circumegit, cuſtodiámq; addidit. Ipſe autẽ ſceptro regni ſumpto conuertit omnia: dolorem letitiæ, laborem miſcuit voluptati: ſicut in cibis fieri ſolet, vbi dulcibus acria cõmiſcentur, quò gratius reſpondeant palato. Principiò Vulcano imperatũ eſt, vt cardines fabricaret duos, quibus cœlum volueretur, quod quũ factum eſſet, cœli ipſius conuerſio ſolem egit ſub terras, rurſúſq; reddidit, ex quo diei noctiſq; viciſſitudo cõſequuta eſt: nec fieri potuit in tam rapida cœli conuerſione, quin ipſe quoq; ſol ſponte ſua moueretur, vt pote qui formam habeat volubilem & rotundam. Itaq; obliquè ſemitam ingredi cœpit, & errore ſuo huc illuc progrediens, & modò ad nos propius accedens, modò longius recedens, graues nobis per annum tempeſtates inuexit duas, hyemis ſcilicet, & æſtatis. Hinc ægro mortales corpore ſunt facti, coëgitq; illos frigoris & caloris iniuria veſtimenta ſibi & tecta comparare, arteſq; ad hæc ſpectantes educere. Nec id ſatis fuit Ioui, qui voluit etiam nos per laborem cibum quærere: nam mellifluas illas omnes arbores ſuſtulit, alias pretioſis ſtillantes liquoribus raris locis reliquit: flumina lactis compeſcuit: illa verò, quæ vino fluebant, ſubtus terras iter habere voluit: cuius argumentum eſt, quòd aſcendit vinum per vites, quod fieri non poſſet, niſi in ipſis vitium radicibus vini fontes ſcaterent. Sed magnam auri partem, quæ tunc terras tenebat, & in conſpectu omnibus erat, argento, ære, ferro commutauit: nec in propatulo paſſus eſſe, ſed imis ter-

ræ viſceribus hæc metalla retruſit, vt illinc peterentur. Et pro illis aureis ma-
lis, quæ tunc de quarundam arborum ramis pendebant, veluti per deceptio-
nem quandam, cotonea ſubmiſit, quæ aurea ſi non ſunt, at videntur: hæc enim
illorum voluit eſſe ſimulacra: nam & græcè χρυσόμηλα, id eſt aurea mala, nun-
cupantur, ignémꝗ ſeu ignis ſemen ſilicum venis abdidit, addito calore, quo
vreret, & admota ſuperaret: magnúmꝗ ac multiplex morborum agmen cor-
poribus immiſit. Præterea beſtias efferauit, & alijs metũ addidit, vt effugerẽt:
aliis iracundiam, vt irruerent, armans metum celeritate, vi iracundiam. Mare
autem in monſtri cuiuſdam naturam conuertit, vt modò placido vultu arride-
ret, modò ſæuum & iratum exiſteret, efferueſceréteꝗ vndiꝗ ab imo vſꝗ fun-
do procellis & turbinibus concitatum. Huic tanto támꝗ immani monſtro ſu-
perando voluit homines, ſi ingredi vellent (& fore plurimos, qui vellent, ſcie-
bat) inuigilare, ventorũ vi & natura, aſtorúmꝗ peritia perſpecta. Hæc om-
nia facta ſunt: ſed quomodo, quibúſꝗ rationibus vnum quodꝗ faceret Iup-
piter, Arabicus ille liber continebat: longa etenim erat narratio. Sed nec Spe
randeus omnia meminiſſe potuit, nec ego, quæcunꝗ ille mihi narrabat: puer
enim adhuc (vt antea dixi) audiui. Illud tamen memini dicere, Iouem, quum
rerum cõmunionem ſuſtuliſſet, terrámꝗ partiendo vnicuiꝗ portionem dediſ
ſet, lapideſꝗ impoſuiſſet, qui finibus certis arua regerent, propoſuiſſe dolia
duo figuris diuerſis. Horũ vnum exile & anguſtum ex auro, labro ſuperiore in
trorſus conuerſo: alterum ingens atꝗ magnum, ſed luteum, labro foris porre
cto: vniuſcuiuſꝗ autem dolij labro nomen inſcriptum, aurei labro meũ, lutei
tuum. Mirantibus omnibus quid illud rei eſſet, dixiſſe Iouem, hæc duo dolia
eiuſdem figuræ apud vnum quenꝗ in poſterũ fore cum deſcriptione rerũ ſin-
gularum: ſi quid habere vellent, viderent num id in dolio deſcriptum eſſet au-
reo, cui nomen meum: ſi inueniſſent, poſſiderent prohibente nemine: ſin mini-
mè, viderent nunquid in illo altero ingenti luteo deſcriptum eſſet, cui nomen
eſſet tuum: illic inuentum ne attingerent, cauerénteꝗ, ne in alterũ dolium vel
vi vel clam transferrent: quia id Iouem nõ lateret, qui accerrimè eſſet vindica
turus: quod autem in neutro dolio eſſet deſcriptũ, liceret inuadere, & in quod
vellent dolium trãsferre. Monuiſſe etiam Iuppiter dicitur, ne aureum dolium
contenderet quis implere, putans facile, quia anguſtum apparet: non enim id
fieri poſſe, quia quò plures ſortes inijcerentur, eò magis vas creſceret: ſic ſum
mum eius os nunquam exęquari poſſe: commodius autem agi cum his, qui tali
dolio vterentur, quale accepiſſent. Videndum etiam eſſe, ne quis ſtultitia ſua
dolium ipſum perforaret, quia, quicquid ingeſtum eſſet, dilaberetur: & ei, qui
id feciſſet, miſerè poſtmodum in egeſtate viuendum fore. Quũ autem tellus
vndiꝗ planiciem oſtẽderet, id minus probans Iuppiter, qui vellet aſcenſu atꝗ
deſcenſu corpora variè exerceri, feram immiſit magnitudine infinita, vaſtiſſi-
mo ore, atꝗ ventre, quæ humũ mãderet atꝗ egereret: ſic vbicunꝗ cibum ſum
pſerat, vallem efficiebat: vbi aluum deiecerat, tumulus & collis aſſurgebat:
planicies autem remanſit, quò illa nõ acceſſit. Innatans deinde hæc belua ma-
ri, totas inſulas vorauit, eaſdémꝗ poſt per aluum aliis locis reddidit: nam gra
uiſſimi auctores tradiderunt Delum atꝗ Rhodum diu vno loco conſpectas
deſiſſe videri, mox aliò apparuiſſe: in cauſa autẽ neſciunt hanc beluam fuiſſe:
non enim tantopere factũ mirarentur. Incõmodè autem accidit, quòd, quum

inſulas quaſdam depaſta fuiſſet, earúmq; vterũ adhuc ferret, interempta fuit Apollinis ſagittis: ſic inſulæ illæ perierũt, quomodo, muliere grauida ante partum necata, infans vtero retentus pariter aboletur. Hæc & alia plurima initio regni, quum Iuppiter induxiſſet, tunc homines de vtilitatibus partim ſuis, partim cõmunibus cogitare cœperunt, & ingenij acuentes aciem inueniendis artibus incubuerunt, quibus vitam defenderent & ornarent. Et initio quidem ſpeluncas & ſuffoſſas rupes incolebãt frigoris & æſtus vitãdi cauſa. Sed ecce quidam, ſequutus in exemplum hirundinum nidos, habitaculum ſibi e viminibus lutóq; compegit: hoc, vt præclarũ tunc inuentum, imitati ſunt reliqui, atq; ita is primum caſarum vſus fuit. Mox æris fabrica & materia in lucem prodiit, & plura deinceps ad ædificandi facultatem reperta, donec peruentum eſt paulatim ad eam magnificentiã ædium, quam nunc probamus, & ad eum ornatũ vitæ, quem modo admiramur: paulatim autem, quia non vnus omne ſimul, ſed alius aliud alio tempore inuenit. Vbi autem quidq; erat inuentũ, magna id omnes excipiebãt lætitia, & magnopere gauiſos ferunt, vbi ignem a Ioue ſilicum venis reconditum inuenerunt. Si quẽ opere & labore corpus durare vidiſſent, laudabant: magis etiam, ſi cuiuſpiam æquum animum in aduerſo caſu cõſpexiſſent: hunc omnibus præferebant, & imitatione dignum ducebant: gratiáſq; agebant immenſas Ioui, quòd eos a deſide illa & inerti vita ad hanc meliorem tranſtuliſſet. Illi enim qui priori fuerant ſeculo ſub Saturno, ſi cum his poſterioribus compararentur, non iuſti & ſapientes fuiſſe videbantur, ſed iuſtorũ tantummodo & ſapientum effigiem geſtaſſe: demum hominũ ſimulacra potius, quàm homines extitiſſe: nihil enim agebant, quum tellus illis vbertim omnia ſuppeditaret, & nihil duri immineret, aduerſus quod animis corporibúſq; cõtenderent: actione autem ſublata quilibet fatuus videri prudens poteſt. Hæc de Saturni Iouíſq; regno fabula nobis tradit: quãuis eam poëtæ nõnulli (vt antea dixi) deprauarint. Attamẽ Virgilius noſter, nemini illorũ cedens elegãtia, & dignitate metri, & cognitione rerum, non videtur a fabula aberraſſe in illis optimis Georgicorũ libris: ſiue in Arabicum hunc librum inciderit, ſiue aliũ de id melius, quàm cæteri, cognouerit. Laudat enim magis Iouis ſeculũ, quã Saturni, quòd alij per inſcitiam vituperare viſi ſunt: ait enim,

Pater ipſe, colendi
Haud facilem eſſe viam voluit, primúſq; per artem
Mouit agros, curis acuens mortalia corda:
Nec torpere graui paſſus ſua regna veterno.
Ante Iouem nulli ſubigebant arua coloni:
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant: ipſáq; tellus
Omnia liberius nullo poſcente ferebat.
Ille malum virus ſerpentibus addidit atris,
Prædaríq; lupos iuſſit, pontúmq; moueri,
Melláq; decuſſit foliis, ignémq; remouit,
Et paſſim riuis currentia vina repreſſit,
Vt varias vſus meditando extunderet artes
Paulatim, & ſulcis frumenti quæreret herbam,
Et ſilicum venis abſtruſum excuderet ignem.

Tunc

Tunc alnos primum fluuij ſenſere cauatas.
Nauita tum ſtellis numeros, & nomina fecit,
Pleiadas, hyadas, claráḿq; Lycaonis arcton.
Tum laqueis captare feras, & fallere viſco
Inuentum, & magnos canibus circundare ſaltus:
Atq; alius funda latum iam verberat amnem
Alta petens: pelagóq; alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atq; argutæ lamina ſerræ,
Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum.
Tum variæ venere artes. Labor omnia vincit
Improbus, & duris vrgens in rebus egeſtas.

Dices hæc eſſe fabuloſa neutiquam credenda, quaſi ego id neſciam, & non ſatis ſit te per fabulam hanc admoneri, cõmodiorem mortalibus vitam institui non potuiſſe ea, qua nunc vtimur, & ſub Ioue fingitur inſtituta, quum tamen nunquã alia fuerit. Semper enim morbi, paupertas, exilia, damna, vincula, cruciatus humanã vitam peragrauerunt: ſemper opere, & labore, proprióq; (vt dicitur) marte victus tolerandus fuit: deſidię nanq; & negligentiæ occurrendum erat, & agendum, ne veternus (iuuat enim Virgiliano vti verbo) humanas mentes occuparet. Sic prudentia exercetur ſalubribus cõparandis, & noxijs euitandis, & firmitas animi atq; conſtantia inter duriſſima quęq; & difficillima eniteſcit. Præſtant etiam immixta hæc mala bonis, vt ipſa bonorũ poſſeſſio ſit iucundior: nam noſtroꝗ bonoꝗ conditio eiuſmodi eſt, vt ſi affluant vbertim nulla cura, nullo noſtro labore atq; dolore, afficiant animũ ſatietate atq; tædio, languidúmq; præbeãt gaudium, molle, atq; eneruе. Omnes enim magis amant ea, quæ cum labore proueniunt: ſic diuitias magis amant, qui eas mercatura vel artificiò quæſiuerunt, quã hi, qui a progenitoribus acceperunt: & ea de cauſa ardentius diligunt matres filios propter laborioſam vteri geſtationem, partúſq; moleſtiam, & eos magis eſſe ſuos, quàm patrum, affirmant. Similiter vbi iuſtus impendit metus amittendi ea, quæ antea cara habuimus, & in diſcrimine verſamur, ſimulac contingit euadere, remotis omnibus, quæ aduerſabantur, tunc animus ictu antea aliquo & morſu timoris doloriſq; perculſus, iucundiſſima repletur voluptate: quemadmodum ſalus his iucundior, qui ex periculis inſidiiſq; latronum euaſerunt, quàm his, qui nullum vnquã in diſcrimen venerunt. Vides, quando aliquis noſtrũ decũbit in lectulo vena morbum renuntiante, omnes, qui ſaluos cupiunt, ægrotant ſimul animo: fit nobis rectè, & nondum firma imprimere poſſumus veſtigia, & ecce tantũ ſuſcipitur gaudium, quantum ante morbum nõ fuerat. Edendi & bibendi voluptas aut nulla, aut exigua eſt admodum, niſi præcedat eſuriẽdi & ſitiendi moleſtia: hinc ebrioſi quædam ſalſiuſcula præſumunt, vt procreetur in illis moleſtus ardor, quem dum extinguit potatio, fit delectatio. Eſt autem aliquod bonũ, fateor, quod nullo labore, nullo dolore poſſidetur, nullo metu tenetur: quod tantum præbet gaudium, quantũ optari poſſe nunquã cogitauimus: tam diuturnum, vt nullo ęuo finiatur: tam florens támq; aſſiduè nouũ, vt nulla vetuſtate exareſcat, nulla ſatietate delectet. Sed non eſt huius ſeculi bonum, nec hoc ſeculo expectandũ: poſitum eſt autem in quadã pulchritudine, quam nondũ attigimus: tangemus poſtea, ſi modò huic ſermoni apicem imponere valuerimus. Nunc

autem non de aliis, quàm de ſeculi huius bonis loquimur, quæ triſtibus atq; aſperis interpellari (vt ſic dixerim) gaudent. Et hæc quidem orationis meæ prima fuerit aduerſus tua excurſio. Nunc in animo eſt ad ſingulas ſermonis partes accedere, eaſq; refellere, ne forſitan putes me, veluti iaculis eminus dimiſſis contentum, non audere manũ cõſerere. Optas igitur abacos multo auro, argentóq;, & pretioſa quaq; ſupellectile oneratos tibi adeſſe: extructas exquiſitiſſimis epulis menſas, & ſuaui vino refertas apponi: incendi vndiq; odores: ipſum interea coronatum, vnguentis madidum, inter puluinos molliter & delicatè iacere, aureo coniectum paludamento: accubare vnà formoſiſſimas puellas, quarum corporibus arbitratu tuo fruare: circumſtare delectos miniſtros, nutum diligenter obſeruantes tuũ: audire inſuper velles ſingulis penè horis muſicorũ inter ſe certantium choros, aëra ipſum ſuauiſſimo vocum ſonorúmq; concentu replentiũ: hæc aſſiduè dies noctéſq; procedere, nullo interpellante dolore, aut labore. Vide ſi delicias his ſupiniores inuenire potes. Is ordo ſcilicet tibi placeat mundi, ſi hæc paſſim adeſſent omnibus, vel, ſi id nimium eſt, ſaltem amicis tuis, ac propinquis: demum (quod minimũ eſt) vni tibi: tunc mundum, vt arte magiſtra factum laudares: ſed ſi hæc verè contingerent vigilanti (nam nunc te forſitan quiſpiam diceret ſomniare in eadẽ vigilia, propter quod irrita vota & ſpes nunquam implendas aiunt vigilantium eſſe ſomnia) ſed ſi contingerent, quàm non multũ tibi beatus viderere? habet enim nimia copia excellentis cuiuſq; ſuauitatis finitimũ faſtidium, vt cogatur quis ſatietate abijcere vel negligere, quæ antea magna bona putabat. Raritas & habendi deſiderium gratiam & voluptatem rebus pariunt, & magis iuuant quæſita labore, quàm quæ oblata ſunt: hinc ille inquit in epigrammate,

> Galla nega: ſatiatur amor, niſi gaudia torquent:
> Sed noli nimium Galla negare diu.

Quid eſt hoc? Satiatur amor, niſi gaudia torquent: num ſolent gaudia torquere? minimè: ſed innuit gaudere non poſſe, niſi antea torqueatur. Eodem ſpectat illud eiuſdem poëtæ.

> Inſequeris fugio, fugis inſequor: hæc mihi mens eſt,
> Velle tuum nolo Pamphila, nolle volo.

Nec aliud ſenſit Ouidius in amatorijs eius libellis, mulieres admonens, ne facile præbeant ſe amatoribus, niſi antea ſui deſiderio excruciarint.

> Pinguis amor, nimiúmq; potens, in tædia nobis
> Vertitur, & ſtomacho, dulcis vt eſca, nocet.
> Quodlibet eueniat, nocet indulgentia nobis:
> Quod ſequitur fugio, quod fugit ipſe ſequor.

Et alio loco inquit idem Poëta.

> Quæ venit ex tuto minus eſt accepta voluptas.

Quid igitur amicam tunc facere oportet?

> Vt ſis liberior Thaide, finge metus.
> Quum melius foribus poſſis, admitte feneſtra:
> Inq; tuo vultu verba timentis habe.
> Callida proſiliat, dicátq; ancilla, perimus.
> Tu iuuenem trepidum quolibet abde loco.

Sed illuſtres quoq; olim fœminas pulchritudine præſtantes legimus non niſi

raro in

raro in publicum egreſſas, & parte tunc oris velata, ne ſatiarent aſpectum: adeo conſtat fore gratius, quod vix habetur. Quid ille adoleſcens in comœdia? qui in amore ſummo, ſummaq; inopia ſuaue eſſe dicit parentem habere illepidum, illiberalem, in liberos difficilem,

Qui te non amet, nec ſtudeat tui.

Huic autem ſententiæ rationem ſuggerit.

Aut tu illum fructu fallas, aut per literas
Auertas aliquod nomen, aut per ſeruulum
Percutias pauidum: poſtremò a patre parco
Quod ſumas, quantò diſſipas libentius?

Contra verò, facilē & liberalem patrem incōmodū eſſe filio amanti diſputat.

Quem neq; quo pacto fallam, nec quid inde auferam,
Nec quem dolum ad eum, aut machinam commoliar,
Scio quidquam: ita omnes meos dolos, fallacias,
Præſtigias perſtrinxit commoditas patris.

Quod ſi nequitia ipſa maioris oblectationis ſtudio labores appetit, pericula, metus, quid virtutem putas, cui ipſa difficultas materia eſt? quantò enim magis vrget durior aduerſarius, quantò frequentiora premunt malorū agmina, tantò nobilior victoris capiti texitur corona. Qui enim ſplendor ille boni viri, qui in eculeo poſitus lacerari ſe potius permittit, & mēbratim diſcerpi, quàm officium deſerat, aut fidem? tolle tormenta illa, tam fœda viſu, horribilia auditu, fortitudo pariter tolletur: iam nullus erit ſplendor magni excelſiq; animi dura quæq; & aſpera tolerantis propter honeſtatem. Eodē modo de virtutibus reliquis dictum putato: vbi enim temperantia eluceret, ſi nullæ eſſent, quæ frangerentur, libidines? qui locus relinquitur prudentię, quæ conſiſtit in delectu bonorū & malorū, ipſis omnino ceſſantibus malis? fac nullas eſſe iniurias, iam cāpus nō erit, vbi excurrere virtus & excuti æquitas mentis poſſit. Quid opus artificio, ſi paſſim fluentibus lætis nulla interpellat moleſtiarū aſperitas? Nunc, vt mihi videtur, gubernatorem tempeſtas, medicum morbus, imperatorem bellum oſtendit. Eſt igitur ingratus, & ſui faſtidioſus boni, qui oblatam virtutis ſuæ probationem cū mœrore ſuſcipit, ac nō potius fœlicitatis loco ponit, cum infœlicitate dimicare. Hæc, quæ modo Saturno regnante memoraui contigiſſe, ficta ſint ſanè poëtarum licentia: nihil repugno, noli mendacem vocare, quia verax ſum in eo, quòd illa falſa eſſe confiteor. Nec hominū quiſquā fieri ea vidit, nec omnino facta ſunt: attamen fieri poſſunt tribuente Deo, cui non magnum foret aut arduū fictiones quaſcunq; noſtras opere implere. Si igitur illa mortalibus nunc cōcederentur, quis obſecro diutius ſuſtineat, ac nō paulòpoſt reſpuat tędio affectus? quis animo paululum erectus eam cōprobet vitam, in qua non prudentiæ, nō fortitudinis, non iuſtitiæ, non vllius moderationis veſtigiū appareat? Sed, vt rem geſtam eloquar, nec ſemper fabulas ſpectemus: Sybaritæ finitimi olim Crotoniatis, a quibus etiā ſunt euerſi, dicūtur voluptuoſiſſimam omniū egiſſe vitam. Nam maribus & fœminis quiduis facere & pati concedebatur, nec id turpe habebatur: ſplendidè ijdem epulabātur & opiparè adeo, vt Sybariticæ menſæ venerint in prouerbiū, vbi magno obſonioꝝ apparatu diſcumbitur. Deliciæ verò tantæ, vt fabrilem artem, quæ ſtrepitum ſonitúmq; ederet, in vrbem non admitterent, ne ſomnū interpellaret, & ea

ret, & ea de cauſa gallum penes illos alere non licebat. Inſtituerant etiam in conuiuijs equos ad fiſtulam ſaltare. Quid plura? omnibus erar eoꝝ vita conferta voluptatibus, quarum ſummi erant architecti: plura nanq; eò ſpectantia inuenerunt. Fuerunt etiã in aſia Lydi, in græcia Iones, in latio Tyrrheni delitijs & mollitudine olim famoſi. Referam tibi nunc etiã regis Indorum iter, vt ex eo conijcere valeas, qualis eius fuerit interior vita. Is etenim, ſi quãdo è regia prodire cupiebat in populi cõſpectum (quod raro fiebat) præmittebat miniſtros argenteis cũ thuribulis, qui, quacunq; iter facturus eſſet, odoribus vaporarent, ipſe aurea ſequebatur geſtatus lectica, margaritis hinc inde propendentibus interlucentéq; vndiq; amictu, qui ex auro & purpura conrextus longè latéq; pandebatur. Lecticã cingebant corporis cuſtodes ramos geſtantes, e quibus garrulæ auiculæ dulcedine cantus cuncta replebant. At ſi quando longius peregrinandũ foret, curru vectabatur, molliſſimè inſtrato elephantis trahentibus, aſſectantibúſq; certatim innumeris pellicum lecticis. Vbi die iam inclinata quieſcendũ erat a via, ſomníq; tẽpus appetebat, hominem epulis vinóq; grauem cubiculo pellices inferebãt noctium diis patrio ritu cũ cantu aduocatis. Quis iſtius regis, quis illoꝝ vitam populorum, non dico ſummè bonus, ſed quis mediocriter malus cõprobauit? quando ne beſtiæ quidẽ ipſę omnia referunr ad voluptatem corporis, ſed plura cũ lætitia ſuſcipiunt dura, atq; moleſta, veluti educationem natorum, tutelámq; ſuæ & illoꝝ ſalutis, gaudẽt ſalru, curſu, peregrinatione, pugna, victoriáq; de hoſtibus parta, multáq; edũt indicia manſuetudinis, magnanimitatis, continentiæ, atq; prudentiæ. Sardanapalum ſi habes, vel alium huic ſimilem, is optauerit omnia ad votum affluere, nulla intercurrente laborioſa exercitatione: ſed non ij, quibus verſatur fortitudo animi ob oculos, quiq; laude potiſſimũ & gloria ducuntur. Ars etenim & virtus vertitur aſſiduè circa id, quod durum eſt, & aſperũ cultu: & celebris multorum literis illa eſt ſententia, quã ferunt Solonem primũ protuliſſe. Difficilia eſſe quęcunq; pulchra. Quamobrem Timotheo Athenienſium duci nimia fœliciras tanquã probrum obiiciebatur, atq; adeo picturis exagitabatur. Pingebatur enim illo dormiente fortuna in eius caſſes oppida plena manu immittere: adeo non probatur quod de facili venit, ac non per labores & diſcrimina partum eſt. Eadem ratio efficit, vt Alexander ille magnus multis minor eſſe videatur, quaſi fallar cognomine, quòd nunquã cum acerrimis hoſtibus ſigna contulit: faciles & expeditæ victoriæ hominẽ vndiq; ſequebantur, pugnanrem delecta militũ manu aduerſus molles & effœminatos populos: non poreſt cenſeri magnum, niſi quod cum graui duráq; luctatione cõparatur. Aiunt Poëtæ ludentes, vt ſolent, ſed tamen luſu hoc ſuo alicuius veri ſignificationem ſæpius tradenres, Cœlites Deos Ioui antea nõ paruiſſe, neq; cœleſti imperio dignum putaſſe, niſi poſtquã ille in laboribus & periculis verſatus eſt, durúmq; & difficile & formidoloſum Giganreum bellum confeciſſet. Moleſtè modò ferebas, quòd tellus nihil ſponte efferret, niſi prius humana exculta manu, & quòd ędificandi, ſuendi, texẽdi iniuncta nobis forer neceſſitas: nec animaduertis, quòd natura homines cibo, tecto, veſte egentes huc induxerit, nihilq; ad horũ vſum explendum tradiderit paratũ, quò ſcilicet ipſi artes inuenirenr neceſſarias, excolerénrq; inuentas. Nam famem multa docere vetere etiã prouerbio teſtatũ eſt: nõ enim vis tanta mentis & ingenij donata, vt iaceret, ſed vt excitata erue-

ret ſemper

ret ſemper aliquid, & ad cõmune vitæ cõmodum proferret. Ex quo etiam factum eſt, vt homines inter ſe mutua copularentur officioꝝ ſocietate, exercerentq; eam, quæ vocatur humanitas, quia ad homines tantummodo ſpectat. Quando enim vnus quiſq; hominum multis eget, nec ſufficere ſibi ad omnia ſolus poteſt, neceſſe eſt, vt homo hominẽ tueatur, muniat, defendat, & aduerſus dura omnia & importuna præſtet, accipiátq; auxilium. Manus manum lauat, da aliquid, & aliquid cape, vt teſtatꝰ eſt Epicarmus ſiculus poëta, cuius id fuit carmen. Propone tibi homines quatuor, diuerſo vnũquenq; inſtructum artificio, & artificꝗ vocans nomine, dic hũc aratorẽ, iſtum textorem, illum cerdonem, alium architectum: primus præbet frumentũ, ſecundus veſtem, tertius calceos, quartus domum: vnus quiſq; hoꝝ affert tribus, quod habet ipſe, illi carent: rurſus ſumit viciſſim, quod illi habẽt, ipſe caret. Nemo ipſoꝝ hęc omnia præbere ſibi ſolus poſſet: ergo dat, accipítq;. Sic dum mutuis operis vita hominum gubernatur, non tutior modò, ſed (vt mihi videtur) ornatior quoq; facta eſt. Illã enim cathenæ iudico perſimilem, quæ plurimis anulis ſit intexta: anuli enim nos ſumus, quia vnus quiſq; noſtrum ſuſcipit alterum, & ab altero pendet. Hinc etiã factum crediderim, ne om̃nis tellus ferat omnia: ſed hęc ferrum ſuppeditat, illa aurum, alia marmor, quædam agri pars melius reſpondet, ſi oleis conſita fuerit, vel vitibus, quædam ſi aratro in ſegetis vſum aperiatur.

Diuiſe arboribus patriæ, ſola India nigrum
Fert ebenum, ſolis eſt thurea virga Sabæis.

Hęc diuerſis edit locis natura, vt neceſſariò inter ſe mortales iungerentur cõmercio, & charitatis vinculo necterentur. Solus Deus tanquã ſupremus in cathena anulus non dependet ab altero, ſed cætera a ſe videt pendentia: exhibet omnia omnibus, & a nemine quidquã ſuſcepit: ideo omni excellentia maior, omni laude melior. Si plures eſſent Dij (quod nefas eſt dictu) putarem multum virtutis illis decedere, niſi eos mutuus quidã beneuolentiæ cõplexus teneret. Nam etiã intra penetralia auguſtiſſimæ illius diuinitatis video magnũ eſſe vinculum trium illarum perſonarum. Sed id omittens, vnicus eſt Deus, nõ habet ille reſpicere ad alterum Deum, qui nõ inuenitur. Humanum verò genus, quod in tantã multitudinem diſiectum fuit, nõ ne meliori conſtabit ordine, ſi alternis fuerit inter ſe beneuolentiæ ſignificationibus quaſi brachijs innexum, & grata quadam obſequioꝝ viciſſitudine conſtrictum? At labores deteſtaris, quò fit, vt huic contrarium ocium laudare te putem: ſed num pariter peccata laudas? Animaduerte quæſo quanta nos ſcelerũ vndiq; circumſtet immanitas: vides illa quotidiana fori delicta ꝓcedere, circunſcriptiones ſcilicet, furta, fraudes, inficiationes, adulteria, peculatus. Nunc verò ingruentibus bellis cædes vrgẽt atq; latrocinia: honeſtiſſima illa naturæ vox, Quod nõ poſueris ne tollas, contẽnitur: pecora abiguntur, fructus aridi diripiuntur, humidi fundũtur, ſuppellex hoſpitalis domus aufertur, pecunia ab hoſpitibus vi & malo extorquetur, nõ modo parcitur hominum nemini, ſed tegulæ & parietes tectorum (quod vix credibile) direptionem militum patiuntur. Demum adeo in publicum miſſa nequitia eſt, & in omniũ pectoribus inualuit, vt nihil delectet, niſi quod ſceleratum. Legibus vtitur nemo, perinde ac nullis vel extinctis: nullius rei pudet, præter id, quòd pudet non eſſe impudentem. Et talia quidẽ in agris vrbibus, plateis, domibus, delubris gerũtur. At meliora ſunt penes principes

& reges:

& reges: ſequere nunc me igitur in curias, in arces, in palatia: quot illic iudiciorum & magiſtratuum nundinationes? quantas tributorũ exactiones? quàm iniuſta imperia videbis? perinde quaſi omnia trahere, rapere, lacerare, auferre, ſurſum deorſúmq; pro libito ducere id demum regno eſſet vti, & principatu. Quòd ſi laboribus addicti peccare non deſinimus, quid futurum, ſi delitiis diffluere cõtigiſſet, paniſq; vnicuiq; domi in arcula naſceretur ſine aratro (vt aiunt) & ſemine? Vide igitur, ne ocium iuſtius deteſtari poſſis, quod luxuriantes animos reddit, & ſufflatos, & ad ſcelera quæq; paratos. Quod præuidit ille, qui melius populo Romano negotium, quàm ocium cõmitti exiſtimabat: ideo æmulam imperij Carthaginem tollendam non cenſuit. Continebat enim formido præpotentis ciuitatis non adeo longinquæ Romanos in meditatione bellicæ diſciplinæ, ſobrietatémq; ac vigilantiam illos edocebat: ſi quis eũ terrorem depuliſſet, tunc ea, quæ ſecundas res comitari ſolent, luxuria, auaritia, ſuperbia inuaderent ciuitatẽ, duriora mala, quàm quæ ſæuus hoſtis inferre poſſet. Hæc ille dixit, præuidens quæ non multò poſtmodũ facta ſunt: nã vbi virtute & ferocia populi Romani domiti ſunt maximi reges, ſubactæq; nationes feræ, cuncta maria terræq; parebant, tunc omnia peſſum ire dominantibus his vitiis, quæ modò nominaui, donec cecidit Reſpublica, & vnà cũ laude inſignium geſtorum amiſſa libertas. Itaq; populus is, qui labores, pericula, dubias res atq; aſperas facilè tolerauerat, fractus ingenti rerũ ſucceſſu, & quem nõ ferrum, non flãma, non vis vlla hoſtium perdomuit, hunc diuitiæ, rerũ copia, immoderata licentia corrupere. Melius fuerat Carthaginẽ incolumen relinqui, quàm ea deleta, virtutum ſegetem, atq; materiam bellicoſis viris auferri. Idem ſenſerunt Lacedęmoniorũ ſeniores, qui, cupiente eorum rege ciuitatem neſcio quam euertere, quæ illos multis affecerat moleſtijs, prohibuerunt, nolentes (vt ferebant) deſtrui & tolli iuuentutis cotem. Quas autem tu hominum delicias conferre potes cum eorũ laboribus, qui aut ius ciuile, aut medicinam, aut picturam, aut aſtrorũ peritiam, aut metiendi numerãdíq; ſolertiam, aut naturæ cognitionem, aut dicendi facultatem attulerunt? quãquam operis amor efficit, vt labor vix ſentiatur, ac penè nullus ſit: ſubleuat etiã laborẽ vſus, exercitatio, conſuetudo. Sed nihil ſit horum: an malles his artibus tam præclaris hominũ vitam nudatam videre, modò ignauam ſpectes & torpentem? non enim ignoras munimenta quæcunq; & ornamẽta vitæ laborum eſſe munera. Enimuero ſi citharę nerui citharœdum accuſent, quòd ipſos nimis intẽdat, & crebro feriat, nunc digitis, nũc pectine, non ne abſurde facerent? quia nõ alia ratione concentum redderent, niſi intenti & percuſſi. Tu verò, qui cõquereris a natura proiectos homines laboribus, quibus intenduntur durius & exagitãtur, quomodo ſapiens tibi videri potes? nã noſtra intererat fides ingenij noſtri tractari ſemper atq; pulſari, ſi modò virtutis edito opere inſignem aliquem ſonum fũdere cogitamus. Labores tu vituperas? quos ſcimus caſu etiã obiectos multorũ valetudinem exercitatione reddidiſſe firmiorem? Sed id quoq; audire potes a medicis, quòd labor longam reddit adoleſcentiam: deſidia maturã affert ſenectutem. Sed quid hæc? quum totus mundus aſſiduo motu laboret (vt antea dictum eſt) ſolus homo torpeſcet? atqui in iſtis inanimis animaduertere datur, nobiliſſima quæq; maiorem perpeti motum. Nonne coeli orbis præſtantior cæteris celerrime conuoluitur. Ignis præcipuus elementorum

quam

quàm maximè omnium mobilis eſt. Aqua quoq; illa melior, quæ præcipiti fertur lapſu, quàm quæ ſub arboris alicuius ramis ignauè ſedet, odore & colore tetro, noxio quoq; potu. Si ad terram reſpicimus, terra aratro excita & commota ſurgit in lætiſſimas ſegetes, ſqualent arua, quæ nunquam commouentur: ſic homini vtile dicemus aſſiduè internis externiſq; motibus iactari, & in opere aliquo ſemper verſari, nuſquã quieſcere, donec vltima excipiat quies. Nunc tempus eſt agendi, quia poſtmodum (vt penes ingenioſum Poëtam)

Longè quieſcendi tempora fata dabunt.

Quid opus (inquis) tot beſtijs nocentibus? Vt terrearis, exercearis, puniaris, deniq; vitæ huius cupiditate ne tenearis, quã videas a fera quapiam nullo ferè negotio perimi poſſe: ſed ei ſtudeas, quæ fidelibus alio in ſeculo parata eſt. Tu autem dum nimis hanc æſtimas præſentẽ, futuræ oblitus, excitatus es, vt mihi obijceres ſæuitiã beluarũ, quã cõtemnere potuit Hercules aduerſus fœdiſſima quæq; monſtra, inuicta cõfligens manu. Vir autẽ ſapiens aduerſus omnia externa incõmoda animo iam conflixit, nõ formidãs ventura, & præſentia contẽnens, quoniã vitæ huius ſuauitatibus ſummũ hominis bonũ nõ circumſcripſit. Deniq; ſi hominem humanitas, cur non feras deceat feritas? An diſplicet tibi igneus leonũ vigor? pernix tigridis curſus? elephantorũ proceritas? fulminantis apri impetus? & cornupetens taurus, adhinniénſq; & ſtare loco neſciens equus, ſimulac arma increpuere? Et in hac re vna præcipuè maximam ſui mundus oſtendit pulchritudinem, dum tot exhibet animãtium genera, tam varijs motibus, tamq; diuerſis figuris. Enimuero ſi atrium videas, in quo depicta ſint animalia, quæcunq; cœlo, terra, mari vagantur, credo plurimũ gaudeas, contemplando vnũ quodq; genus, pulcherrimúmq; id atrium dices, magiſq; probes, quàm ſi pauca animalium genera illic depicta fuiſſent. Quũ verò natura hæc eadẽ ediderit animalia, quorũ exẽpla pictor ſequutus eſſet, dãnamus: quid ita? quia nõ depicta ſunt, ſicut illa in atrio, quæ impetu, motu, ſpiritu, carentia nocere nequeũt? haud diſſimiles ſanè pueris, ſi ita ſentimus, quibus quadriga ex ære vel luto ficta magis, quã vera placeat. Viros autẽ ſi interrogas, hanc ipſam probare ſe dicent beſtiarũ truculentiam, narrantes tibi quantã voluptatẽ, imo vtilitatẽ, aſſequãtur de illarũ venationibus, dum equis, retibus, canibus, venabulis, camporũ æquora die nocteq; peragrantes obdurant ſe aduerſus frigoris & æſtus inclementiã, & cæterarum rerũ penuriam, dum feras nacti, veloces curſu, fortes robore, callidas aſtu ſuperare contendũt: magnam enim habet virtutis exercitationem venatio ad imaginem propè inuenta bellicæ diſciplinæ. Hic terror nocentium beluarũ tum primùm hominum inter ſe deuinxit ſocietatem, ciuilémq; concordiam intulit: nam dum verentur, ne diſperſos inuaderent beluæ & lacerarent, ſtatuerunt vno loco, iunctis domicilijs, ijſdem ſub legibus incolere: ante omnia verò aduerſus hoſtilem beluarũ impetum muro ſe ipſos circunegerunt: inuentum eſt tunc, vt eſt penes ſatyricum,

Communi dare ſigna tuba, defendier ijſdem
Turribus, atq; vna portarum claue teneri.

Sic vitæ ciuilis initium attulit, quæ nũc malè damnatur, ferarum immanitas. Poſtquã verò prouiſum fuit, ne in vniuerſum generi noſtro perniciem afferre valerent, tum adhibita ratio oſtendit vtilitatem de illis capi poſſe, non viuis modò, ſed mortuis: nam venatu illarum aſſiduo non ſolum cœpimus corporis

robur firmare, ſed veſci carnibus, veſtiri pellibus, pilis muniri, cornibus & dentibus armari, ita vt verendum iam ſit, ſi ferę deficiant, ne vita hominis ferina, & ſilueſtris, & inops futura ſit. Sed illud maius forſitan omnibus, quòd de ferarum membris medicina ſumitur, quin ipſæ feræ quadam ex parte medicinam nobis oſtenderunt. Vbi enim Dictami vis cognita, niſi indicantibus ceruis? vbi Chelidoniæ, niſi commoſtrante hirundine? non ne purgationem alui ab Ibide? miſſionem ſanguinis ab Hippopotamo, & vomitiones a Canibus ſumpſimus? Lege eos, qui hiſtoriam ſcripſere mundi, lege qui animalium naturam tractauerũt: inuenies illic quid aper inuenerit ſalutare, quid attulerit leo, quid panthera, quid elephas, quid demum aliæ feræ nos docuerint. Niſi forſitan tibi hoc facere nõ videntur, quia non ingrediuntur ſcholas ad docendum ſumpta toga, nec ſalutantur ambitioſe prælato titulo magiſtri: ſed docent illę facto quid opus ſit, non inanibus verbis. Ipſarum autẽ ferociam infeſtam eſſe vis: quibus? bellicoſis ne hominibus? at ab his ea potius expetitur. Nobis? qui non Martis, ſed Mineruæ ſtudia colimus? At tantùm abſumus a periculis ferrarum, quantum illæ degunt ab vrbibus & hominum domicilijs procul. Quòd ſi errones eſſe volumus, iuuátq; ſaltus inermes, & ſine idoneo comitatu peragrare, nihil mirum ſi tunc accidat, quod in equeſtrium quandoq; ludorum fit certamine: nam qui vno loco ſpectandi cupidi continere ſe nequeunt, cum hac illac tranſeant, equorum impetu plerunq; conteruntur. At ſerpentes horres, nolles genitos: hos enim nominatim appellaſti, & illorum etiam odium verſatur in ore vulgi: nam vbi inſigne odium ſignificare volunt, id peius ſerpentibus dicunt odiſſe. Atqui paulo ante ſinuoſos eorũ flexus, & ſqualentia terga maculis depicta laudabamus. Enimuero illa mẽbrorꝫ cõpages, illa partium cõcordia, color, figura, ordinatiſſimus quidã viuendi modus illi aptus naturæ, habet aliquid, quod oculos paſcat & delectet. Illud etiã laudabile in hoc animali, quòd ſæpius pellem exuens cũ ſenecta reuireſcit, ita vt niſi percuſſum intereat, vix naturali nece cõficiatur. Sed & lingua, quæ tenuiſſima eſt illis & maxime vibrans, adeo vt triſulca appareat, non eſt ſine decore. Miretur quis etiã in eis cõiugalem quodãmodo affectũ, quia nunquã ferè mares ſine cõpare fœmina ꝓcedũt, & alterius morte ſuperſtes grauius afflictatur. Et hæc quidẽ nõ inopina ſunt, quæ palam ſpectantur. At nõ expectaretur de ſerpẽtis capite mulieris caput exornari, quod fit tamen: nã ita a bonis auctoribus traditum eſt, de ſerpentũ quorundã frontibus translucidi candoris euelli gẽmam, Draconitidem vocant, quæ non ideo minus æſtimatur, quia de ſerpente ſit, ſed eò etiam carius, quòd animali adhuc ſpirante intercipere illam neceſſe eſt, quod non contingit ſine periculo & audacia: vbi intercepta eſt, fœminæ traditur, vt de ea procedat cultior. Neglexerit delitias aliquis. At illud ad ſalutem pertinet, quòd non tot, nec tam efficacia remedia humanis morbis de alterius animalis, quàm de ſerpentis membris cõparantur: qua ratione fertur vetuſtas Æſculapio medicinæ Deo id animal conſecraſſe. Dicerẽ plura forſitan alia de hoc animantis genere, niſi quòd animaduerto te nõ interrogaſſe quid opus fuerit ſerpentibus, ſed quid ſerpentum venenis: quaſi, etſi animal ipſum probes, deteſteris tamen venenũ, quod efflant, malum enim videtur & noxium: cui? num ſerpenti, in quo ineſt? minimè: nã ſerpentẽ ipſum prius interimeret, quin adeo hoc illi propriũ, vt ſi quiſpiam poſſet vi quapiam eripere, animal ipſum

extinguatur;

extinguatur: peſtiferum, & noxium eſt alteri adiunctum naturæ, cui nõn congruat. Itaq; plæriq; hominum conſuetudine bibendi venenũ eò progreſſi, vt deinceps tutò vterentur, nullum iam mortiferum poculum timerent. Scribit Mela in Aprięc ora quoddã hominũ genus, qui Troglodytæ vocantur, ferum ſanè atq; agreſte, ali ſerpentibus, adeo venena non timent, vt etiam ſtudioſe edant: illorum enim congruit corpori. Pars etiam quædam Arabum eoſdem fertur eſitaſſe, propterea Ophiophagos tunc nuncupatos græco ſermone, latinè Anguiuoros vocare poſſumus: habent hoc ipſum cum ceruis cõmune, nam ipſi quoq; cauernis dicũtur extrahere ſerpentes, eoſq; mandere. Hi, vt opinor, venena tolli nollent: ſed nec Pſylli eiuſdem Aphricæ accolæ, nec Marſi Italiæ coloni, nec in helleſponto Parij, nec plurimi alij populi, quos traditum eſt ſerpentum ictus cõtactu leuare ſolitos, & manu impoſita venena extrahere corpori. Morem etiã Pſyllis fuiſſe aiunt experiẽdæ cõiugalis pudicitiæ gratia, liberos modò genitos ſæuiſſimis obiicere ſerpentibus, qui ſi effugerent illoꝝ cõtactum, teſtimonium præbere ſuo natos ſemine. Et in his quidẽ veteres ſequimur auctores, quibus maiorem etiã fidem adhibere cõuenit propter recentia exempla: nã multi ſunt etiã hodie, quibus venena parent, tanquã dominis, qui nacti ſunt diuinitus (vt aiunt) poteſtatẽ ſerpentes mulcendi, ſopiendi, & in digitis circunferendi, quoꝝ nemo vellet (vt dixi) hoc animantis genus aboleri: propterea quòd hæc miraculi ratio vulgo conſpecta quęſtũ illis cõficit. Venit nunc in mentẽ in libris noſtris ſcriptũ eſſe, vt in circulatores, qui ſerpentes circunferunt & proponunt, ſi cui ob eoꝝ metum dãnum datum eſt, pro modo admiſſi actio detur: ex quo coniicere datur fuiſſe etiã olim homines, qui eodem vtentes quæſtus genere ſerpentes proferrent, quod ne fieret in damnũ & iniuriam alterius, iuris prudentium reſpõſis cauetur. Non eſt igitur tam ſimplex, quã videtur nocere venenũ, quia ſæpius prodeſt, & quod tu times, alius contẽnet. At pluriũ lædit corpora. eſto: animũ tamen patientia exercet: quin etiam interimit, verum: ſed quẽ interimit, ſi bonus vir fuerit, eũ e ſalo vitæ huius eiectum in portũ collocat quietum: ſin malus, nihil æquè cõuenit, q̃ malum malè interire. Et hęc quidẽ vbi optio nõ eſt mori. Quàm multi autẽ interire cupiẽtes, ne in hoſtiũ venirẽt poteſtatẽ, id beneficiũ a venenis petiuerunt, & ſitientibus ſimiles ea hauſerũt: ſicuti de Hãnibale, de Demoſthene legimus, de Cleopatra, quæ hoc ipſo ſerpentũ morſu occidere voluit. Maſſiliæ olim aſſeruabãt publicè venenũ, quod exire de hac luce ſponte cupiẽtibus præbebatur, poſtq̃ moriendi cauſam Senatui ꝓbauiſſent. Quid? quòd licet ſerpẽs noceat viuus veneno, mortuus tamẽ auxiliatur: nã e viperinis carnibus cõfici nobiliſſimũ antidotum, quod Theriacã vocant, munimen aduerſus venenũ fortaſſis dandũ, & auxilium aduerſus iam ſumptũ, notiſſimũ eſt omnibus, qui veterum ſcripta volutarunt. Quin etiã traditum eſt antidotum illud non modo aduerſus venena potens fuiſſe, ſed ad omne morboꝝ ferè genus expellendum: præter illud quoq;, quòd & firmiorem valetudinẽ conſtituebat, & ſenſus omnes magis vegetos reddebat. Itaq; eo aſſiduè vtebantur olim Romani Imperatores, & reliqui vrbis principes, quò vitã ſuã ab inſidijs cuſtodirent, & abſq; noxa diutius protraherent. Quærimur ſerpentes homini nocere: quid homo nihil cõtra habet, quod ſerpẽtibus noceat? atqui ſicut multoꝝ cõprehenſum eſt literis, ſaliua humani oris, ſi faucibus, ſerpentis inhæſerit, necat: & hæc eſt tã illis venenũ, q̃

illorũ ictus nobis, pſertim ſi ſaliua eſurientis fuerit hominis & ſitientis. Tu verò de illorũ quereris veneno, de hominis taces, ſcilicet ſerpentibus, id vt quererentur, reliquiſti: nec pudet tamen damnare ſerpentes hoc vno veneni crimine, qđ referre poſſunt. Vides iã (vt opinor) de congruitate naturæ omnia pendere, quia hanc ſequentibus nihil erit noxium. Itaq; redeundũ ad priora. Quid eſt illud, quod tantopere laudabatur a nobis? ordo. Quando autẽ ordo non conuenientiam inter ſe naturarũ depoſceret? ſaliua humani capitis, quæ nõ videtur habere vim nocendi, nocet tamen ſerpentũ illita faucibus, quia hæc non conuenit illorũ corpori. Sic e cõtrario vipereum venenũ infame malum nõ reſponderit infamiæ ſuæ, vbi humanũ apprehenderit corpus, cui cõgruat, vel natura, vel aſſuetudine, quæ parem naturæ habet poteſtatẽ. Si id in veneno eſt, licet in vniuerſum tam dicere, quòd nulla ſint noxia ordine locata, tranſpoſita autem nocent quæcunq; etiã ſalutaria: quod tu minimè aduertens vrgebas adhuc quærendo, cur exurat ignis, reſpõderi poteſt, quia nimis admotus fuit: nã calorem tantũ & lucem longinquus præſtare debuit. Satyrus quidã, quũ primum ignem vidit, admirans eius ſplendorẽ, & luciditatẽ, accurrebat protenſis vlnis in amplexũ: retinuit currentẽ Prometheus, caue (inquit) feceris, nõ valet ad hunc vſum: hæc ille monuit, ſciens ignis contactũ humanis non cõgruere corporibus. At cõgruit beſtiolis quibuſdã, quas Ariſtoteles hiſtoriã perſequẽs animaliũ ſcribit penes Cyprios in ærarijs fornacibus inueniri, illicq; inter illos ignes pẽnulis adiutas volitare atq; victitare: ſic etenim res habet, vt ſuis quæq; collocata ſedibus bona ſint & ſalutaria: in loco autẽ nõ poſita, etſi noceant, nõ tamen naturæ ſuæ bonitatẽ amittant. An ideo lux non erit iucunda aſpectu, quia ægris oculis odioſa eſt? & vinum inſuaue, quia non ſano palato ſentitur amarũ? oleum externis corporis membris plurimũ confert, internis valde contrarium: itaq; frequens olim erat eius vſus in Gymnaſijs, rarus in menſis, vix enim adhibebatur, niſi ad diluendam ciborũ quorundam acrimoniam. Num igitur oleum vituperaueris, vel oleæ inuentricem Mineruam? quia non modo proſit, ſed etiã noceat. Stulta vituperatio, quũ ſit in nobis vitare ne noceat, vtilitatem autem, quã affert, ſuſcipere. Nota eſt hellebori vis: hic vno modo ſumptus medicamentũ eſt morborũ plurium, dementiæ præſertim & furoris: alio paſcit vt cibus, alio hoſtilem in modum interficit: tantũ refert quomodo ſuſcipiatur. Si igitur helleborum damnabis, quia aliquo modo perniciem afferre poteſt, verendum erit, ne clament auditores te hoc ipſo helleboro indigere.

Nutritur vento, ventóq; extinguitur ignis:

Quomodo id accidit, idem poëta ſtatim explanat:

Lenis alit flammas, grandior aura necat.

Eadem ergo res alit, & necat, alit lenis, vehemens necat: ideo videndum eſt quomodo adhibeas: in hoc enim prudentiæ vis oſtenditur. Obruunt (inquis) vndæ: ſi de piſcibus loqueris, hi quò magis obruuntur effuſius gaudent: naturalis enim hæc illis ſedes, & nutrit elementum illud, quos peperit: ſed exiſtimo te tamen de hominibus loqui, naufragis ſcilicet, quos obuoluentes vndæ ad interitum rapiunt. Qua in re non video cur incuſare debeas aquarũ vbertatem, ac non eum potius, qui fragilem truci

Commiſit pelago ratem

Demens, nec timuit præcipitem Aphricum

Decertantem

Decertantem aquilonſbus,
Nec triſtes hyadas, nec rabiem noti,

Vt Flaccus præclare inquit. Timet aliquis naue iam quaſſa & propè fracta, ne intereat naufragus: non timere nunc oportet, ſed quicquid acciderit intrepido animo ſubeundum: timere debuit antequam ingrederetur, nam nihil obfuiſſet iratum mare, ſi de litore ſpectaret: debuit, quum illuc perueniſſet, gradum ſiſtere, tanquam finis illud eſſet viæ cunctis gradientibus.

Nequicquam Deus abſcidit
Prudens oceano diſſociabili
Terras, ſi tamen impiæ
Non tangenda rates tranſiliunt vada.
Audax omnia perpeti
Gens humana ruit per vetitum nefas.

Sic enim conqueritur idem Lyricus Poëta. Vide quanta hæc peruerſitas: natura homini terrã dedit, quam incoleret, ille ſequitur potius aquas: vbi de aquis accepta calamitas, accuſat naturã: & is conqueritur nullo ordine ferri mundũ, qui ordinem deſeruit: mauult emendare naturam, quàm ſeipſum.

Anchora tę teneat, quem non tenuere penates?
Quid meritum dicas, cui ſua terra parum eſt?

Nonne ita Propertius, accuſans pluribus alijs verſibus nauigantium ſtultitiam, incertiſſimo pelago vitam committentium? quibus ſtulti laboris mercedem exiſtimat bene perſolutam, ſi ex naufragio perierunt. Quid eſt, propter quod, quum tam vicina ſit mors, quàm ipſum mare, quod ſuperpoſitis premimus tabulis, audeamus illud decurrere?

Non illic vrbes, non tu mirabere ſyluas.
Vna eſt iniuſti cœrula forma maris.
Nec medius tenues conchas, pictóſue lapillos
Pontus habet, bibuli littoris illa mora eſt.

Quòd ſi præclarum omnino putant æquora peragrantem ad ignotas ferri gentes, & inſpectis illarũ ritibus & copijs remeare ad propria onuſtum peregrinis mercibus, quaſi iſtud ſit terrarũ tam diſtantium vſum propius admouere, & beneficia vniuſcuiuſq; regionis communia facere, vt non quibuſdam, ſed omnibus naſcatur, quod vbiq; naſcitur: ſit hoc, ſi ita putant, pręclarum: ſed tamen meminiſſe oportebat neminem illis incolumitatem reditus pollicitum: ac ne ſibi quidem ipſis poſſe polliceri, niſi forſitan in eorum ſit poteſtate, efficere ne turbulentæ ingruant tempeſtates, ne ventorum impetu pelagus concitetur. Si id præſtare poſſunt, non erit metuendum, ne naufrago ore bibant maritimum potum: ſin nequeunt, non eſt tutum tam infido & tam intractabili monſtro confidere. Negliguntur iſta propter fortitudinem, quæ poſtulat, vt non tuta audeant: optimè. Sed ſi quid deinceps acciderit durius in illis fluctibus, nunquid cauſæ eſt, quin eadẽ fortitudine animi placidè portetur. An fortitudinis erit tunc dolere? accuſare naturã? Cui natura reſpõderit: egóne te huc impuli? non certè, nõ eſt propria hæc hominum ſedes: aliena eſt: periculoſè a vobis tenetur. Vidés ne me non illa cõmuni vti defenſione, nullum eſſe interitus genus habendũ in malis, quod bene viuentes tranſmittat ad melius, ſed ad ipſum accedens naufragium, oſtendo id nullo naturæ imperio contingere, ſed

hominum audacia, ſeu (ſi id mauis) fortitudine & induſtria nihil intentatum relinquente. Vtrum horum dicatur, nihil ad naturam, quæ nulli hominũ illas ſedes niſi optanti conceſſit, quod ex eo facile intelligi poteſt, quia quidam tantùm ſunt nauigantes, reliqui mare negligunt, vel ignorant, niſi fortaſſe cenſes montanos homines naufragia metuere, & de naui fracta cõqueri eos, qui nuſquam nauis figuram, niſi forſitan in templis pictam viderunt. Sed quid alios? quis noſtrũ, qui adſumus, marinis implicuit ſe negotiis? nemo opinor: quanquam, quòd de naufragio verba facimus tam diu, ſi ignotus præteriens aliquis audiat loquentes, exiſtimaret forſitan nos maritima incolere loca, pelagiq́ꝫ facultatibus ſuſtentari, & non eſſe mediterraneos: re autẽ intellecta diceret minus hæc ad nos pertinere: demum in vniuerſum humano generi non eſſe de his laborandum. At nõ minor (inquis) in terris calamitas. Suſpendit arbos, & tectorũ opprimit ruina, quaſi melius fuerit nullam eſſe arborem, nulla tecta, vt ſubduceretur occaſio pereundi. Eodem modo dicere poteras, ne montes quidem fieri debuiſſe, ne quis de illis præcipitem ſe daret: ne gladius quidem ſit vllus in vrbibus, nec acies omnino ferri, quia his homo ſæpius occiditur, aut vulneratur. Hanc legem ferre ciuibus tuis non auderes, & putas hanc legem mundi eſſe debuiſſe, ne quid in eo exiſteret, quãuis magnũ atqꝫ præclarum, quod vel caſu vel vtentis vitio nocere queat? Tauri ſanguis epotus hominẽ (vt aiunt) interficit: quis ideo dixerit animal hoc, vel omnino non naſci, vel ſine ſanguine naſci debuiſſe, animal ad plauſtrorum ſubductionem tam habile, & ad ſcindendum terram tam neceſſariũ? Si nonnulli homunculi vino ſe ingurgitarent, & poſt ebrietatem fœda multa & turpia (vt veriſimile eſt) facerent, num malediceres terræ, quæ vinum protulit? non arbitror, quin potius beneficium benignę parentis laudares etiam poſt tales euentus: cõſilium autem & facta damnabis eorum, qui bonis bene datis malè vterentur. Vis ne in omnibus naturæ muneribus eandem mentem habere, ne ex vtentium improbitate tantæ liberalitatis dona condemnes: quãquam Poëtæ id faciunt: hi enim aſcribunt rebus vitia, quæ ſunt hominum ipſorum: idqꝫ ſibi iure ſuo ſumunt, ſeu vt expleant legem metri, cui neceſſariò ſeruiunt, ſiue vt excitetur lectoris ingenium, ſeu quia id venuſtum.

Et inutile ferrum Cingitur.

Inutile inquit ferrum: quiſquàm ne hominum putabit inutile ferrum in bello? nemo vt opinor: ſed inutile tunc fuit ipſi Priamo, non ipſius ferri, ſed ætatis ſuæ vitio, vel temporis, quum tota vrbs iam in hoſtium poteſtatem veniſſet. Itaqꝫ rectè ſubditur,

Non tali auxilio, nec defenſoribus iſtis
Tempus eget. Quid illud ex eodem?
Atqꝫ mala vites incidere falce nouellas.

Quomodo falx mala, quæ beneficio vitis inuenta eſt, vt attonderetur & fingeretur putando, vt idem alio expreſſit loco? An non ideo mala dictum fuit, quòd malè ille vteretur ad ipſarum vitium interitum? Verùm, vt reuertar ad violentum hominũ interitum, de quo eſt ſermo, id breuiter totum cõcludi poteſt: quia aut caſu interitus ſequitur, aut ſtultitia occiſi: ſi caſu, iã id ordinis eſt vitam noſtram ad incertos fortunæ ictus eſſe expoſitam, vt hanc eius fragilitatem extimeſcentes nequaquã de illa pendente pendeamus, ſed paremus nos

meliori vitæ: ſin ſtultitia occiſi id contigit, forſitan quia doloris impatientia ali
quis victus laqueo vitam finire optauit, quem mihi hic tu Deum? aut quã na-
turam accuſabis? habes in quem culpam referas. Imo (inquies) natura parens
eripuiſſet homini ſtultitiam, eam indidiſſet vim humanæ menti, qua peſtiferũ
quidquã aut noxium conficere nec poſſet, nec iuuaret: nõ cogitas, ſi id oratio-
nibus tuis & eloquentia poſſes obtinere, quòd maximo hominem bono orba-
res, omni ſcilicet prudentiæ laude. Si enim homo neceſſario impulſu, qualem
in beluis videmus, feratur ſemper ad optima, quid promereatur? quid magnũ
faceret? Virtus hæc eſſet non hominis, ſed naturæ: nec tunc ob illa homo ma-
gis cõmendandus eſſet, aut laude aliqua donandus, quã nunc, quòd videat, au
diat, loquatur, quòd venuſtatẽ nactus ſit oris, & coloris ſuauitatẽ, ſolus ex ani-
mantibus ad cœli aſtrorũꝗ cõſpectum ſuapte oculos cõuertat: ſunt enim gra
tuita dona naturæ: virtus omnis noſtra a volũtario animorꝫ motu proficiſci-
tur, quem qui tollit, hominem prope parem beluis reddit, nullum virtuti hu-
manæ relinquit locum. Q uãto interuallo diſiunctæ ſunt naturæ cogitatio
nes a tuis? nam tantũ abeſt, vt neceſſario quodam impulſu voluerit natura ho
minem trahere in arcem virtutũ, vt in quadam animi parte cupiditates inge-
nuerit effrenes, quæ præcipitem impellerent, atꝗ ad vitia protruderent, quò
ſcilicet temeritatis vindex & moderatrix officij ratio ſemper eſſet in ſpeculis,
ne quid illæ turbarent, & longius progredi conantes vi ſua frangeret & coher
ceret. Dicebas quodã orationis tuæ loco debuiſſe humanas cupiditates ratio-
ni ſponte concedere, idꝗ putabas eſſe ordinis, inferiorem naturã ſuperiori ob
ſequi: quaſi nõ ille optimus ſit ordo habere rationem, vnde deuicto hoſte triũ-
phare poſſit. Q uid pacatã vis eſſe vitam? bellum gerendũ eſt, ſi laudum appe
tentes ſumus, ſi virtutem cogitamus: bellum nullum grauius inteſtino, & nullũ
magis inteſtinum, quàm pugnare ſecũ: nulla igitur difficilior hac victoria, nul
la etiam præſtantior: hoc homini natura propoſuit certamen, hoc durum diffi
cileꝗ prælium, vt melioribus animi ſui partibus nequiores opprimeret, ſuiꝗ
ipſiuſmet victor exiſteret, eáꝗ de cauſa laude dignus & virtutis merito euade
ret conſpiciendus. Et in hoc quidẽ perſpicere quoꝗ potes, quàm prouida fue-
rit naturę ratio, quæ cauit ne quiſquã cauſari poſſit, ſe nullũ habuiſſe hoſtem
cum quo contenderet victoriámꝗ referret: nã vnicuiꝗ in intimis viſceribus
hoſtem infixit, eundémꝗ grauem, atꝗ ferocem, in quo ſuperãdo virtus animi
eniteſceret. Enimuero is prudens & magnus habendus, cui quum liceret vo-
luptatibus corporis inſeruire, & ea, quæ ſenſibus ſuauia ſunt, prima habere,
malis præterea artibus rem augere, honores adipiſci, incitatus ad ea animi libi
dine atꝗ nequitia, ipſe rationis partes potius ſequutus, illis omnibus recta, iu-
ſta, officioſa prætulit: hæc ſectatur: de hoc propoſito diuelli non poteſt, non ſi
laborum immenſitas ſubeunda proponatur, non ſi omnes dolores intendantur
corpori, negligens quæcunꝗ aſpera, dura, horribilia, modò ſibi, veritatiꝗ con
ſtet, Deóꝗ pareat, quem infra animũ ſuum gerit: tantúmꝗ abeſt, vt timeat ca
dentia tecta, aut tale quid aliud,

Vt ſi fractus illabatur orbis,
Impauidum feriant ruinæ.

Poſſum etiam dicere ad id, quod obiici videtur, corpus noſtrum, externis
ictibus quibuslibet facile violari: id contigiſſe, quia neceſſe fuit molliſſimis e

carnibus formari intus & extra, ſi modò videndi & audiendi & reliquorꝝ ſen-
ſuum compos eſſe debuit: ſcimus autem quodcunq; mollè, vbi duro incidit, di-
uidi facillimè & diſſipari. Natura igitur fabricatrix humani corporis laudãda
eſt, non impetenda, quòd maluerit molliſſimũ eſſe corpus ornatum ſenſibus,
quàm ſine illis duriſſimũ. Ego autẽ profiteor malle corpus habere me lapide
& ferro violabile, quã ferreum & lapideum: id enim vtilius cenſeo, de te nihil
præiudico: ſed tamen interrogo, quoniam lyra ſubtilibus cõpingi debet ta-
bellis, vt ſit vocalis, num te hac malis donari, quãuis fragili infirmoq; ſit corpo
re, quàm aratro, quod propter denſitatem materiæ firmũ eſt, & penè inuictũ?
vtrum horꝝ alteri præponis? Num ſi lyra cõqueratur de fabro (liceat ſic finge
re) quòd fragilem cõpegerit, & aratro inuidens malit in illud ſe conuerti, inſi-
pientem putabis, quòd duritiem nobilitati formæ præferat? nõ enim inuenire
poſſumus duriſſimã materiam, eandémq; nobilem præſtantia formę, ſed quò
magis intractabilis & ſui iuris fuerit, eò longius dignitas formæ retrocedit.
Quid ad hæc dices? an illud, quòd has cauſas minus complecteris, quæ oſten
dunt, ſine quibus aliquid eſſe non poſſit, illas magis requiris, propter quid ali-
quid ſit? veluti ſi de fabro quæreres, cur vaſculum fabricaſſet, nõ illud quære
res, quomodo, aut ex quo fabricaſſet, quorꝝ vnum materiam reſpicit, alterum
formam: ſed quem ad vſum: ſic dum cauſam fragilitatis humani quæris corpo
ris, illud explanari tibi vis, nõ quid fragile corpus efficiat, ſed propter quid fra
gile ſit effectum? quid ſpectans natura hanc cõditionem operis ſequuta ſit, vt
diſrumpi facile & diffringi poſſe voluerit? quẽ ad vſum noſtrum? quidue vti-
litatis ex eo animaduertens futurũ? Ego ſi contentioſus eſſem, poſſem eodẽ re-
uolui, & ea, quæ modò allegabam, deducere: naturam, quũ viſum fuiſſet homi
nem nobiliſſima effingere corporis forma, mollitudinẽ carnium dediſſe, vt ta
lis cõſtaret: ex eo id ſequutũ, vt eſſet corpus violabile, quia quod molle eſt, fa-
cile effringitur. Hic tu rurſus reclamabis me reſpondere aliud, quã quod quę
reres, quærere enim te, quem ad vſum illa fragilitas fabricata fuiſſet. Reſpon-
deam me iam tibi dixiſſe, vt ſcilicet homo nobilitate formæ polleret: nam aut
fragilitas illi corporis ſuſcipienda, aut duriſſimo in corpore nobilitas formæ
amittenda. His tu auditis nondum (vt opinor) acquieſcis, ſed repugnare pa-
ratus: nam dicis nihil eſſe, quod naturã parentem, quæ alio nomine Deus eſt,
impediat, quominus propoſitũ aſſequatur: nã cunctas res illam trahere, nõ ab
illis trahi: ergò cõdere corpus hominis infragile potuiſſe, retenta forma, quã
habet. Ego contra: nam omiſſa diſputatione poteſtatis, vertam me ad volun-
tatem: dicam enim naturam voluiſſe ea tantũmodo, quæ optimus ordo & ra-
tio depoſcerent: iſtud autẽ eſſe rationis, vt nobilitas corporeæ formæ nõ hæ-
reat in dura materia, ſed in molli, & quod molle fragile, ſic inter me & te lis
iſta conflatur, quã tamẽ diſſolui cupio. Omnino fatear neceſſe eſt meliorẽ illũ
eſſe docendi modum, vbi exquiritur, quæ princeps fuerit cauſa in intentione
agentis, quo ie fine cętera dirigantur. Ergo quia cõgruentius id puto, & vt etiã
lis iſta tecum cœpta diſſoluatur, venio iam quò vocas. Audire vis, cur rectius
fuerit, & vtilius corpus habere nos fragile, imbecillum, omnibus caſibus obno
xium, ac planè vitreũ, quã cõtrario modo: exiſtimas naturã potuiſſe nobile cor
pus creare, idémq; inuiolabile, modò voluerit: ſed maluit fragile; cur? an quia
inuiderit nobis huiuſmodi bonũ? minimè id dicendũ. Equidem exiſtimo plu-

rimas afferri cauſas poſſe, tangentes id quod quæris: ſed haud ſcio, an illa ſit
præcipua, de qua antea dicebam, vt animus ſcilicet optima noſtri pars in ipſius
corporis infirmitate ſeipſum exerceret, vímq; ſuam patefaceret: nam quũ quę-
dam animo cum corpore ſic ſocietas atq; cõplexus, non mediocris eſt virtus re
gere & ferre tam grauem, tam iniquum, támq; importunũ ſociũ, doloribúſq;
eius & cruciatibus nuſquã de recti honeſtíq; ſemita deflectere: num tibi hæc
parua videtur cauſa? forſitan & aduerſus inſolentiam humanã prouiſum tunc
fuit: quos enim ſpiritus aſſumeremus, ſi inuictũ corpus, impenetrabile, nul-
lo tormento, nullo ictu expugnabile nacti eſſemus? putás ne vllius Dei, ſupe-
rioris alicuius poteſtatis, alterius melioris vitæ mentionẽ laturos fuiſſe? Q uã-
obrem nihil eſt, quòd amplius cõtendas mecũ de fragilitate humani corporis:
nam cauſas attuli, & has, quas requiris, & alteras etiã, quas nõ requiris. Et ha-
ctenus quidem tibi reſpondi veſtigijs inſiſtens verboꝝ tuorum: nam non ſen-
tentias ſolum, ſed etiã verba ſubnotaui a te poſita in prima acie ſermonis tui.
Effecit poſtmodum longitudo, qua vſus fuiſti in dicendo, vt nequiuerim ipſa
verba ſeriatim memoriæ mandare: itaq; poſthac capita tantùm rerũ attingã,
idq; ſatis (vt opinor) erit, præſertim quũ ex his, quæ iam dicta ſunt, pendeant
omnia. Q uocirca loco ſuo hæc eadem repetam, niſi quid melius & elegãtius
occurrerit. Sequitur enim accuſatio illa non parua, de morbis humana perua
dentibus corpora, quoꝝ ſanè frequentius eſt agmen, vt dicebas, & melius no
runt medici, qui ſinguloꝝ cauſas diligenter indagarunt, & remedia adhibere
conantur. Sed illos non fruſtra natura permiſit, vt ſcilicet patientiam animi ex
ercerent, & a peccatis ſępius auocarent. Q uot enim ſe ipſos in vitioꝝ omniũ
immanitatem dediſſent, niſi eos vis aliqua morbi atrox perculiſſet? quã mul-
tos aduerſa corporis valetudo compulit ad laudabile ocium, & ad ſtudium ali
cuius nobilis diſciplinę? Q uemadmodum enim, quũ Xerxes maximis claſſi
bus, infinitiſq; equeſtribus & terreſtribus copijs in græciam trãſmitteret, ſci-
ſcitantibus Delphicum oraculum Athenienſibus, quid agentes imminentem
euaderent cladem, Reſpondit Pythia, quòd Deus illis pro lapideo ligneũ mu-
rum dabat, quo audito vrbe derelicta naues conſcenderunt, & aduerſus Per-
ſas ſtrenuè pugnauerunt. Sic multis Deus pro vrbana ciuilíq; vita ligneum cu
bile aſſignauit immiſſo morbo, vt illic tollerantiæ ſuæ documentũ darent, vi-
tiorúmq; vim euaderẽt, vel aliquod aliud ad diſciplinas pertinens cõpararent.
Q ua in re non eſt diuinũ reprehendendum iudicium, ſi non quod iucundum,
ſed quod magis illis aptum erat, propoſuit. Q uãquam magna ex parte nobiſ-
metipſis morbos attrahimus ventris ingluuie intemperantiáq; libidinum: ve-
riſſimúmq; illud, ſi corpus animũ, cuius tutelæ fuit traditum, in ius vocaret, ra-
tionémq; repoſceret, vix euaderet, quin tutelæ damnaretur. Nos verò, vbi in
lectulo decubuimus, non ad culpam reſpicimus noſtram, quæ morbũ genuit,
ſed fortunam accuſamus, huic maledicimus, hanc cæcam cæciores ipſi appella
mus. At oportebat ante, ſiquidem ſecũda nos corporis valetudo oblectaret,
illi inſeruire præteritis voluptatibus, ſumentes neceſſarium cibum & potum,
vitata ſatietate, tradentes impigrè corpus ſalubribus exercitationibus, parcẽ-
téſq; inſuper vitali ſemini, niſi vbi generationis vſus tulerit: exhaurit enim fre
quens concubitus vim eam, qua confici cibus, & molliri poteſt. Sin verò volu
ptates pluris facimus, quàm corporis incolumitatem, ne moleſtè quidẽ feren-
dum de

tium de morbo, qui propter illas obtigit: nam ſi pœnam reſpondere oportet delicto, iuſtis affligitur doloribus, qui iniuſtas voluptates ſequutus eſt. Inuitus dico, dicendũ eſt tamen, nunquã frequẽtior morborum inualuit copia hac ætate, idq; munus affert vitæ luxus: nã vitæ luxum cruditas, cruditatẽ morbi ſequuntur. Eſt autẽ imprimis meditanda firma validáq; concoctio, quę radix a plæriſq; dicitur eſſe vitæ, & quanti ſit, ex eo colligitur, quòd alterum illud, quod videtur eſſe maximũ præceptum, de ſalubri cibo ſumẽdo, nihil proficit hoc neglecto. Ingruentibus morbis a cibo & potu abſtinemus, vt illos expellamus: ſerò: decebat enim antea: nã ſi continentia victus & temperatio amiſſam reuocare poteſt valetudinem, quantò facilius præſentem cuſtodiret? Illę quidem voluptates, quæ ad oculos, aures, nares ſpectant, innoxiæ ſunt, etiã ſi quis illis intemperantius vtatur: ſi quis enim nimis intentus ſit erga colores, ſonos, odores, non læditur: ſed ſi in his duabus ventris inguiniſq; voluptatibus nimis ſibi indulgeat, pluſq; ſumat, quàm vt famẽ ſitimq; pellat, & liberos procreet, incurrit diſcrimen ſalutis. Cur igitur harum voluptatũ vehementiorẽ eſſe motum natura voluit, ſi reſtrictè his erat vtendum? cur quod ſaluti eſt ſatis, id delectationi eſt parum? ita enim rogare potes, vel forſitan rogaſti. His ergo ita reſponſum habeto, quòd natura in animis noſtris cõtinentiam voluit elucere, & quò harũ voluptatũ durior, moleſtia, ſeu illecebroſior motus, eò ſpecioſius eſt viciſſe, captáſq; circunferre, vtentẽ ipſis intra iuſtos fines: nec ſi natura voluptatem dedit, ideo immoderatam voluptatem dedit, ſicut riſum homini aſſignauit, non tamen cachinnum. Et naturæ quidem prouidentia talis erga nos fuit: nos verò qui ſumus? vicit rationem libido, pudorem impudentia, honeſtatem voluptas: & horũ debitas pendimus poenas infra medicorũ manus aſſiduè iacentes. Vetuſtiſſimis temporibus, quibus frugalitas & ſobrietas vigebant, & omne ferè tẽpus laboribus tranſmittebatur, medicina ea, quæ medicamentis pugnat his inimiciſſimis corpori (ſunt enim mali ſucci, & ſtomachum lædunt, & vires exhauriunt) nulla erat initio, & poſtmodũ inuẽta diu iacuit: intemperies deinde hominum fecit, vt hæc medendi pars præ cæteris ſubtilius & diligentius multorum ſtudijs cõfluentibus excoleretur, veſtigaléſq; populos ſibi & gentes haberet. Auctor ex Poſidonio Athenęus eſt Italos veteres ita frugalitati deditos, vt aquam ferè biberent, & quodlibet pro cibo haberent, nec pluribus veſcentes ſomno ſe traderent: ſæpiuſq; liberos interrogaret pater, apium in cœna mallent, an nuces, quaſi alterutro contentos veſci oporteret. Ergo in tam ſobrio támq; parco victu ęgrè morbos cõtrahebant, idq; ex eo colligitur, quòd quodam tempore Italia podagræ morbum vt peregrinum habebat, & antiquitus iſtic nõ videtur extitiſſe, quia latino caret nomine. Nunc longè latéq; dominatur, præſertim penes lautos, & vrbanos, & diuites penè omnes: quęrit enim, qui ſe egregiè paſcant, & hos viciſſim ipſa depaſcit. Quid mirer de corporum morbis in tanta viuendi immodeſtia? nõ eſt id mirandum: illud etiam, atq; etiam admirarer, ſi vinolenti & luxurioſi conſequerentur ea, quæ ſunt propriè temperantium hominum & ſiccorum. Ac ne abſurdè quidem dicere mihi videar, ſi dixero impietatẽ animi, & ſcelera graues ſæpius & irreuocabiles ingenuiſſe corporibus morbos, ne putemus tantùm corpus lædi corpore. Teſtis omnis ferè antiquitas, quę morbos ad Deorũ immortalium iram frequẽtiſſimè retulit, & ab eiſdem opem ſupplex petere ſolebat. Id vt firmius

credam

credam, admoneor recentibus exemplis: nam nōdum ſexageſimus eſt annus, quòd ætas hæc nouum lepræ genus ſenſit in concubitu fœminarum omnibus retro ſeculis ignoratū. Hoc primùm Neapoli viſum, mox breui omnes terras, omnia maria occupauit. Vnde immiſſum dicam tam pudendum, & tam peſtiferum morbum, niſi cœlitum ira, ad corripiendum libidinum noſtrarum impudentiam? De morte verò quid dicam? equidem dixiſſe antea videbar, dum oſtenderem hanc eſſe mundi pulchritudinem, quòd nihil vno tenore permaneret, cedentibus ſibi inuicem rebus atq; ſuccedentibus. Hanc eandem pulchritudinē homines naſcendo moriendóq; præbent vniuerſo: ſubſtituitur enim noua proles a viuentibus, vt in demortuorum ſubeant locum: nō enim poſſumus vitam, quæ rectitudinem habet lineæ, circunflectere, & fini initium copulare, quod eſſet quaſi quidam æternitatis circulus. Impoſſibile eſt igitur eoſdem numero manere, ſpecie autem ſeruari eoſdem contigit, dum pro diſcedentibus alios ſupponimus. Fit in hominibus, imo in omnibus animantibus illud pulchrum, quod de aureo ramo finxit Poëta,

Vno auulſo non deficit alter.

Itaq; fruſtra dicis homines aut non naſci, aut non mori debuiſſe: vtrunq; enim efficiendum fuit, vt ſua ſpecies mundo pulchritudóq; in hac quoq; parte conſtaret. Nec pro nihilo habendum, quòd viximus, ſi quidē ne de regno quidem depoſiti non gratias ingentes habere debent fortunę, quòd aliquando regnauerint: niſi fortaſſis impie & iniuſte regnauerint: his enim melius fuiſſet regnum non dari. Quo exemplo admonemur ita nunc viuere, ne quū ad calcem peruentum ſit, vixiſſe pudeat: id præſtantes nō incuſabimus mortem, vt feram & truculentam beſtiam. Quid enim fit, vt culpari iure queat? tormenta, cruciatus, & alia, quæ præueniunt mortē, acerba ſunt, & inimica ſenſibus, & homo ad mortem vſq; laborioſus & exercitus dici poteſt, virtutis ſuæ præbēs documentum: vbi verò terminos ingreſſus eſt mortis, euaſit, ſaluus eſt. Quomodo igitur moleſtia eſt in morte, quæ omnem finit moleſtiā? imo verò quæ initium affert melioris vitæ: de bono viro, ſanctóq; loquimur, qui occluſis his terrenis oculis aliud ſupereſſe putat, quàm tenebras: ſed intelligit ſibi veniēdum ad bonorū omnium fontem Deum, vt cuius auctoritatem nutúmq; benignum ſequutus omnem exercuerit virtutem, eodē largitore virtutum præmia ferat. Sin ſtultum & inſipientem cogitamus virum, ſi modò vir, nihil huic fœlix contingere poteſt nec viuo, nec mortuo: idq; ita inſtitutū fuiſſe gaudeo: decet enim quod rite inſtitutum fuit, approbatione ſententiæ ſuæ complecti, & ſequi, & plurimis laudibus efferre. Sed mortem non in malis, ſed bonis potius habendam, quo magis vtar teſte, quàm te ipſo? Tu, tu inquā, multus fuiſti in deflendis vitę huius calamitatibus, omnia mala noſtra vnum in aceruum collocare propoſitum fuit: tua id voluit, tua huc ſpectauit oratio: plurima eam in rem collegiſti, plura etiā prætermiſiſti, & veniam non improbè deberi tibi arbitraris, quòd non omnia fueris perſequutus, quia propter malorū copiam vndiq; influentem nemo id poſſit: neq; tamen aliquis nunc noſtrum quæ prætermiſſa ſunt deſiderat, contenti ſumus his, quæ retuliſti, & nimis etiā dictum arbitramur. Refer mihi nunc pauliſper animum ad illa, quę dicebas, et ea pro mortis cauſa dicta tunc a te, vel a me nunc repetita puta: nā plurimū confert ad mortis laudationem humanorum incommodorum, moleſtiarúmq; perlonga enumeratio.

meratio. Cui autem dubium eſſe poteſt, ſi vita infœlix, quin fœlix habenda ſit mors, quæ ab illa infœlicitate liberat: omnino vitam hanc laborioſam eſſe & ęrumnoſam concedendũ eſt, ſed in ea tamen forti lætóq; animo permanendũ, tanquã in militiam huc fuerimus detruſi virtutis exercendæ gratia. Si quis tamen vitã hanc miſeram putet, ſi quis aſpernetur, maledicat, oderit, idémq; de morte conqueratur, petendũ ab eo videtur, ne ſibi ipſi repugnãtia dicat & faciat, ſed quantò miſerior illi vita videtur, tantò vitę finem, ideſt mortẽ, iudicet fœliciorem. At illud plæroſq; cõmouet, quòd per mortẽ lucis huius orbamur aſpectu, deſerimus vxorem, filios, bene conuenientes propinquos, amittimus rem familliarem, lautam ſcilicet & vberem: demũ omnibus vitæ huius ſuauitatibus ſpoliamur. Hæc querela aduerſus mortẽ eſt hominũ ſibi atq; cupiditatibus ſuis indulgentium, auelli hinc nollent, tanquã a bonis, quæ quomodo, & qualia, & quanta ſint bona, ipſi viderint: mihi nãq; non videntur ſolida eſſe & perfecta bona, nec vlli purum prębere gaudium poſſe. Attamẽ, vt illa illiciant ſui ſpecie animũ quorundam ſenſibus deditum, quãta voluptate perfundi eius animum exiſtimare debemus, qui ſeipſum cõtemplandis cognoſcẽdíſq; rebus inuoluit, & optimã ſui partem aſſiduè exercet? An ſenſus dulcedinem cõmouere poterit intento animo? ratio, ingenium, cogitatio, mens non poterit? Scimus non in eccleſia modò Chriſti, ſed in gentium etiã populis plurimos quõdã diuitias contẽpſiſſe, voluptates corporis abieciſſe, alios ſe oculorũ orbaſſe aſpectu, vt ſeipſos totos in cõtemplatione ponerent, animóſq; ſuos optimis imbuerent diſciplinis, putantes ad meliora longè & iucundiora transfugiſſe bona: quod ni ita eſſet, non omniũ populorũ ſuffragiis ſapientum nomen conſequuti fuiſſent. Quorſum hæc? vt intelligatur, quòd hoc tãtum ſcientiæ & cognitionis bonum tantũ abeſt vt exhauriat mors, vt maximè adaugeat: nã dum animus corpore hoc tenetur, veluti tenebroſo incluſus carcere, parum proſpicit: primas notitias ducit a ſenſibus, ſingula deinceps, quæ decerpſit, in vnum cõponens ratiocinatur, & ratiocinando circunducitur, & modò hoc, modò illud veriſimile videtur; quippe qui naturã rerum intimè proſpicere nequeat, ſed euentus tantùm quoſdam notarit. Nec tu id ignoras, qui hanc eius incertitudinem, varietatem, diffidentiã, criminis etiã loco poſuiſti. Hæc igitur animo contingunt in corpore. At vbi his effractis clauſtris liber euaſerit in diuinam illam lucem, tunc res ipſas intelligentiæ ſuæ radiis directo pertinget, & ab vltimis vſq; elementis vnũ quodq; dignoſcet: non coniectura illic valebit, non ſyllogiſmus, nõ illud verbũ, Opinor, aderit: ſed illud præclariſſimũ, Scio. Sed non impedit modò animum corpus a vero perſpiciendo, ſed plurimis eundẽ curis vexat, & ſolicitationibus, dum ſubeundi labores, & dolores tolerandi, qui neceſſariò in vitã incurrunt. Hoc eſt vinculum (de corpore loquor) quod libertatem noſtrã circundat: vbi id reiecerimus, omni erimus perturbatione liberi, omnibus vacui terroribus. Itaq; ſi tales ſumus, quales eſſe oportet, non moleſtè feremus iſtinc diſcedere: quin iuuabit ex his anguſtiis ad largiorem æquitatis libertatiſq; cãpum peruolare. Eſt igitur magno diuino munere conceſſa hominibus mors; ſiquidem aduentu ſuo ianuam tantis bonis patefaciet: ideo mundi cõditionem nõ turpauerit, ſed potius ornauerit. Nec cõmoueri decet, etſi feram (vt ais) & atrocem referat plerunq; figurã, vel quia abducturam minetur ab hoc ſeculo, quod negligere, vel quia tormenta præmittat, quę fortiter

tolerare

tolerare debemus. Et ne dubito quidem, quin de doctorum & prudentium
virorum animis, omnem mortis terrorem excuſſerit ratio, cęteris verò ex ipſa
deſperatione fugę adeſſe poteſt mētis ſecuritas, ne fruſtra timor ſit. Multi qui-
dem adeo contempſerunt, vt vltro etiam eam accerſerent, alij venienti exi-
re obuiam non dubitarint. Videbant facilem exitum eſſe mortis, & quòd nun
quam eundem bis aut ter repetit, morbis longè diſſimilis, qui abeuntibus ſi-
miles permanent, vel ſi abeunt, vbi viſum eſt, reuertuntur. Equidem admi-
rari ſæpius cogor nonnullorum impudentiam, qui clament omnium morta-
lium mentes mortis metu terreri. At, ne longius quæram, video milites paruo
ære conductos in dies obiicere ſe morti, perire quoq; eos aceruatim. Leonidas
ille Spartanus, qui tercentum adduxerat Lacones in Thermopylis aduerſus
Xerxem, quum turpe ducens loco cedere, moriēdum ſibi & illis videret, non
pluribus hortatus eſt verbis, vt mortem contemnerent, adeſſe tantū denuntia-
uit, Prandete (inquit) commilitones, apud inferos cœnaturi: ſic illi inuitati ala-
cres & ad prandium, & ad cœnam profecti ſunt. Et de morte quidem hacte-
nus. Reſtat modò, vt illam orationis tuæ partem aggrediar, in qua agebas de
bonis maliſq; hominibus, neutiquā ineptè nec indiſertè. Dicebas nanq; quòd
boni ſæpius morbis, paupertate, exilio, infamia, & multis alijs premerentur
difficultatibus: contra verò nocentes, & flagitioſi homines in ſumma rerum
omnium affluentia agerent. Enimuero honores, imperia, magiſtratus illis po-
tiſſimùm deferuntur, dominātur populis, ſtipati clientibus, amicis, affinibúſq;
plurimis: videas eos abūdare auro, argento, marmore, ſtatuis, picturis, ebore,
gemmis: habitare in ornatiſſimis & domibus, & villis, & hortis, & latiſſimorū
feraciſſimorúmq; prædiorū eſſe dominos, quibus infinitum quēlibet ſumptū
tolerare queant: corporis inſup egregia habitudo, decedunt illis omnes de via,
aſſurgunt, venerātur, & ſi longius peregrinandū ſit, multa variáq; ſupellex in
via eos ſequitur: accedunt immodicæ laudationes nō rhetorū modo & poëta
rum, ſed adulantis etiā vulgi: audiunt ſe vocari in ſupplicijs mitiſſimos, in rapi
nis liberaliſſimos, in libidinibus tēperatiſſimos, has ſcilicet ſubeuntes pœnas
pro ſuſceptis flagitiis, vt beatiſſimè omniū viuant: vel ſi quid durius aduerſiq;
nōnullis contingit, id non ſtatim vbi deliquerint, ſed niſi ſerò cōtingere, in ipſo
forſitan ſenectutis extremo, poſtquā ſcilicet optimos quoſq; ciues, alios fortu-
nis omnibus, alios vita ſpoliarint, quo fit vt caſu quodā & fortunæ inconſtan-
tia interpretentur mala illa aduentaſſe ſibi, nō flagitiorū debitas pœnas quen-
quā de ſe expetiſſe, quum ſub ipſo delictorū tempore nihil incōmodi tulerint,
quin aucti fuerint copijs & facultatibus. Hæc aduerſantur rationi, quòd bonis
malè, malis bene cōtingat. Ergo non ratione, humanarū rerum ſtatus, & hæc
mundi pars adminiſtratur: ſi nō ratione, ne ordine quidē, quū ordo ratione cō
ſtet: quòd ſi nō ordine, ſequitur, vt non etiā mente, quū propriū ſit mentis ordi
nare. Relinquitur igitur hæc caſibus fieri, & fortuitis motibus vētilari: quocir
ca ſummā turpitudinem ſequi neceſſe eſt, quia nihil turpius inconſtantia, erro-
re, temeritate. Video expectationē veſtrum omniū in me conuerſam, ſcire cu
pientium, quid dicam nunc ad hæc, quid agam, quà euadam, quò ex tantis an-
guſtiis prorūpam. Sed alios omitto: hæc te o Dionyſi maximè mouerunt, nec
mirum, quia veteres etiā plurimos mouerunt, qui ſapientes ſibi videbātur, ſed
tales non fuiſſe certum eſt, ſi putarunt res hominum neglectas & inordinatas

iacere, propter quos reliquus mundi ornatus proceſſit. Principiò intelligendũ eſt inſtitutũ fuiſſe diuino cœleſtiq; decreto, vt externa quæ vocamus bona, velut opes, diuitias, gratiam, gloriã: item quæ corporis ſunt bona, qualia ſunt valetudo, vires, pulchritudo, ſenſus integri, in pedibus celeritas, vis in manibus, in voce claritas, & reliqua huiuſmodi: item quæ ſunt in animo naturę bona, ſicut agilitas, ingenij acumen, docilitas, & vis firma reminiſcendi: hæc probis improbiſq; eſſent cõmunia, & horum cõtraria mala ad vtroſq; pariter pertinerent. Sic effectum eſt, vt nonnulli boni his bonis ditati fuerint, quidã improbi oppreſſi malis: contra nonnulli improbi hæc habuerint bona, quidã autẽ boni cõtrariis malis fuerint detenti. Hoc ita inſtitutum fuit, quò ſcilicet intelligeretur hæc exigua eſſe bona, vt quæ in medio ſint poſita, & promiſcuè turbam admittant, adeo vt improbis etiã conceſſa ſint: item exigua eſſe mala, vt quæ paſſim fluentia probis etiã contingant. Conueniebat etiã hęc bona, malaq; adeſſe probis, vt in bonis adminiſtrandis, maliſq; tolerãdis virtus eorũ eluceſceret: ſimiliter cõgruebat hæc bona, malaq; adeſſe improbis, vt malè vtendo, maleq; ferendo oſtẽderetur improbitas. Sic hæc fortunæ & corporis bona, ſimiliterq; mala præbent eorũ ſingula materiã, alteris virtutẽ, alteris nequitiã exercendi. Hanc inſtitutionẽ rerum humanarũ quis iure improbare queat? equidẽ audeo iam dicere bonis bene ſemp cõtingere, malis malè. Fac bono viro adeſſe imperium, diuitias, potẽtiam, gloriã nominis, gratiã penes ciues atq; finitimos oẽs: hæc non amplectetur tanq; ſua bona, ſed vt aliena, vt per hæc. ſ. proſit multis, obſit nemini: quanq; etiã ſua putauerit illa ratione, quòd occaſionẽ præbent exercendæ virtutis. Nõ igitur referet ea ad voluptatẽ corporis, & ad quæſtum: nõ animi explebit libidinem per illa, nec quicquid mulcere oculos poteſt, auferet alteri, aut omnino habere volet: non, vt augeat rem familiarẽ, multos euertet patrimoniis: non expilauerit pecunioſos ciues, vt habeat, quod donet ſatellitibus cupiditatũ ſuarum: nihil horũ. Sed primùm mẽtem ſuam intra æquitatis rationiſq; præſcriptũ frænabit: conſtituet iura populis, tum æquiſſima, tum ad finiendas celeriter controuerſias potentiſſima, ſuperſtitionem auferens, vanitatémq; diuini cultus, veram religionem augebit: improbitatem minis, ſuppliciis, vi coërcebit: volet tutam vbiq; eſſe innocẽtiam: ſed deſidiam & luxuriam pariter, quæ duo vitia corpora & animos nũc & olim afflixerunt, tollet e ciuitate, ſubſtitutis labore & frugalitate: quãuis autem vitæ neciſq; multarũ gentium cõſtitutus ſit arbiter, nullius tamen temere fundet ſanguinẽ, ſed modicè, vel parcè, potius vtetur hac poteſtate, in ſceleſtos tantũmodo, & maximorũ ſcelerum auctores, inſanabili ingenio præditos: cũ reliquis ita aget, quaſi ſingulos numero cuſtodiendos acceperit, paratus quãdocunq; numerare, & poſcẽti Deo rationem referre. Ad hęc vt quiſq; maximè opis egens erit, ita illi conſilio, opera, re auxiliabitur, operiet nudos, eſurientibus panẽ diuidet, captos a prędonibus redimet, æs alienũ ſuſcipiet pro his, qui lapſi ſunt infœliciter facultatibus, nec ſoluẽdo ſunt, & in filiarũ collocatione multos adiuuabit, latius in partienda, quã cogenda pecunia occupatus: idémq;, quũ ab obſequio indulgentiaq; corporis diſceſſerit, ſocietatémq; carnis eiecerit, mentẽ tollet ad cœleſtia, cogitabit quanta illic ſunt præmia, quæ ſanctæ percipiunt animæ de his ſeculi tenebris ad lucem illam translatæ: agnoſcet, quanta Dei bonitas, tum in omnes mortales, tum in ſeipſum, gratiaſq; aget, quòd illũ tot naturæ & fortu-

næ donis

næ donis inſtruxerit, quòd dederit, vt iuſtè & officioſè hæc terrena valeat adminiſtrare: nihil enim boni operis elatus aſcribit ſibi, ſed omne acceptum fert Deo, quo flante impellentéq; ad illa peragenda proceſſit: nec aliunde vnquam reſpicit, ſed hoc fine claudit cogitationes ſuas omnes, vt Dei iuſſis pareat atq; obſequatur. Habes vitam boni viri in magnis verſantis imperiis, pro ſperæ fortunæ flatu vtentis: hunc nõ rectè modò, ſed fœliciter etiam agere homines putabunt, repugnante nemine, ea tamen fœlicitate, quæ mortalibus cõtingere poteſt. De hoc pugna nulla mihi eſt tecũ: dubitatio incidit, vbi agitur cum bono viro non leniter, ſed aſpere: doles enim fortunam non pro moribus cuiq; contingere, ſed exempto diſcrimine bonos quoq; grauiter iactari, & durius etiam, quàm malos. Da mihi igitur bonũ alium quendam virum, qui egeſtate prematur, valetudinario ſit corpore morbis vndiq; ſcatentibus: huic Tyrannus quiſpiam eruerit oculos, alter manus præciderit, tertius ad necem vſq; verberarit: poſtremò in eculeo poſitus laminis candentibus vratur, in fruſta paulatim ſecetur, & ex interuallo, quò magis tormenta ſentiat, repetatur. Hunc tu miſerrimũ putas: incuſas ordinem mundi, quo conceditur in talem virum tanta influere poſſe ſupplicia: crudelis fortuna, quæ illum ſic diuexat. An non miſericors potius, quæ ad tantam virtutis exercitationem perduxit? Nondũ enim forſitan animaduertis, quantus inter illa ſupplicia virtutis ſplendor emicet. Nam quũ ille patienter ferat omnia, nec a rectitudine mentis officióq; ob ſuppliciorum grauitatem diſcedat, Deum, quo auctore illa prouenіunt, comitetur, quid homine hoc (ſi animaduertis) vidiſti maius? vel his virtutibus potius, quæ illum circunſtant? illic enim adeſt fortitudo animi, magnanimitas, conſtantia, grauitas, adeſt contemptus rerum terreſtrium, & cœleſtiũ expectatio: hunc hominem, qui tãtas procreet tunc virtutes, miſerum vocare audes, & malè ſecum agi putas? At, vt miſer ſit quadam ex parte, ex alia tamen non miſer, quia animo nõ ſuccumbit, quin fœlix potius ob virtutem, qua decoratur, & inſignis vir euadit, & conſpiciendus, magniſq; præmijs dignus efficitur. Non ille ipſe, qui torquetur, tecum ſentiat, præclare ſecum & optimè actum exiſtimet, quòd ſic patiatur: quia patientiã animi præ omnibus amplectitur, & videt per illam beatũ aſcenſum dari ad cœleſte regnũ. Nihil illi contingit inexpectato: nã vires quoq; ſuas experiri cupiebat, quæ nunquam certam ſui fiduciã promittere poſſunt, niſi quũ dura multa circunſteterint, propiúſq; acceſſerint: his vera virtus probatur, vt non ſit melior auri in igne examinatio. Ergo iſte ſic tentatus atq; probatus, ſuppliciorum omnium atq; acerbitatum victor, dolet corpore, ſed lætatur animo. Pœnę grauius affligunt, quãdocunq; imprimũtur nolentibus: vbi verò ex animi ſentẽtia cõtingunt, corporis illa eſſe ſupplicia, nõ animi, exiſtimãdũ eſt. Quamobrem quũ deterior pars hominis ſit ea, quæ doleat, & melior illa, quæ gaudeat, non ne hominẽ, tormenta alacriter ſubeuntem ob animi lætitiã, fœlicem potius, quã a corporis dolore miſerũ vocari conueniet? Noſti (opinor) initio Chriſtianæ fidei & prædicationis Euangelicæ quãta cædes, quámque varijs fœdíſq; tormẽtis in noſtri generis homines edita fuerit omnibus in prouintijs Cæſarum iuſſu: atq; haud ſcio, an religio iſta plura conſumpſerit corpora, quàm omnia Regum & populorũ bella. Nemo ferè tunc reperiebatur, qui non precibus omnibus a Deo peteret, vt pro eius religione occũbere, & Euangelio teſtificari profuſo ſanguine

liceret:nemo,qui vbi id contigiſſet,non ſummi beneficij loco collatũ duceret: nemo,qui nõ alacriter ſubiret,& duriora quęq; tormẽta maiore gaudio exciperet. Quid enim non pertulerunt? non vincula cathenarũ? non morſus ferarũ? non ardores flãmarum? non arationes vngularum? non aculeos cõtumeliarũ? feſſis iam tortoribus non erant feſſi illi perferre, quum deeſſent omnia,ſuperat tamen animus inuictus ob religionem & fidam pietatis cuſtodiã. Quid igitur putamus illos viros tam prudentes, illa pectora tam deo plena miſeriã ſibi optaſſe? quis id velit,quod natura hominis omnino non habet? ergo foelicitatem putabant illa ſibi fore ſupplicia, per quæ patientiam animi proferrent: hac oblectari Deum intelligebant, de quo cuncta alio in ſeculo expectabant. Multa quoq; in iſtis ſtrenuè & generoſe philoſophi feciſſe memorantur, quorum vnus Anaxarchus fuit. Is (nota eſt hiſtoria) quum Nicocreonti Cypri tyranno inſidias feciſſet,& deprehenſus eſſet, impoſitúſq; in mortarium pilis ferreis tunderetur, quò ſocios coniurationis indicaret, exclamabat proſpectans tyrãni vultum,tunde,tunde Anaxarchi vaſculum, Anaxarchum non tundis. Potuit ne magis exprimere nihil illoꝝ ad animũ peruenire,quem Anaxarchum vocabat, quum corpus, vt rem Anaxarchi, poneret? Si hoc tu mirareris, præſens diceret Anaxarchus (nam tormenta nõ prohibent breuiter diſputare, & hoc etiã tyrannus in noſtri gratiam nunc concedit) O homo vides ipſe, quòd aduerſus tormenta non nudis pugnatur animis,ſed corpore impeditis: corpus eſt illud,quod diſtrahitur,vexatur, laceratur, nullũ per illud ad animum vulnus tranſit: quod ex eo apparet, quia non flector, vt quidquam eorum faciam, quæ iubet tyrannus: non indicabo, quod præcipuè petit, coniurationis conſcios. Dices tunc forſitan, O philoſophe hæc mihi valde & valde miſeranda videtur. At ille, Vllá ne magna miſeria (inquiet) in fortitudine hac & tanta mentis conſtantia? dura quidem & grauia, fateor: ſed vllá ne fortitudo eſſet ſi leuia & dulcia portarentur? Lætaris igitur (inquis) quòd contunderis. Non quia contundor (inquit) ſed quia contuſus fragro ſuauius,ſicut piper ſolet. Sic opinor iſte diſſereret,quem laudare cogeris,quia ex doloris contemptu non modo turpe quidquam non ſuſcipit,ſed e cõtrario ſummũ lucratur decus fortitudinis nomine,quam oſtendit. Quid Socrates? quid Teramenes? nonne & carcerem & venenũ iniuſtè a ſuis ciuibus ſibi propinatũ æquiſſimo animo tulerunt? quoꝝ alter moriens Platonis ore laudatus eſt,alter Xenophõtis. Quòd ſi vterq; fato ſuo occubuiſſet,vita quidẽ eoꝝ clara & celebris,mors autẽ obſcurior,& illaudata fuiſſet: voluit autem natura ſeu qui hæc machinatus eſt Deus,homines in ipſo extremo quoq; ſpiritu rectè meritóq; laudari poſſe,& huc vſq; fortitudinis noſtræ terminos extẽdit. Nã morte iam obita nõ eſt amplius ꝓmerẽdi locus. Nõ coronabatur olim in Olympiis robuſtus quiſq;,ac ne imbecillus quidẽ vllus. Quis igitur? robuſtus certans, & vincens: ſic robur intus reclusũm nõ cenſetur eſſe aliquid, vel quia non eſt vſui,vel quia non apparet. Similiter ſi iſti viri fuiſſent animo fortes, vt erant, non tamen hæc eos commendaſſet fortitudo, aut aliquid illis attuliſſet, niſi in certamen deſcendiſſet, & grauia quædam & aſpera nacta foret, aduerſus quæ conſiſteret & dimicaret, & demum ſuperior euaderet: virtus enim omnis actione comprobatur, vel in agendo potius conſiſtit. Ergo aut ſupplicia non obijcias oportet bono viro irrogata, per quæ fortitudo animi

oſtenditur & tolerantia rerum aduerſarum, fateareq́ꝫ ordine in rebus humanis
bono etiam viro adiuncta fuiſſe: vel ſi corrigere mundi ordinẽ tentans illa tol-
lis, mundum quoqꝫ ipſum præclaris illis excelſiſqꝫ virtutibus orbabis. At pla
cet adeſſe virtutes, ergo placebit quoqꝫ adeſſe ſupplicia, virtutũ ſegetem atqꝫ
materiam. Rectè igitur & ordine inſtitutio mundi, vt nunc habet, procedit.
Fallit autem huiuſmodi in rebus molliſſimus quidam affectus, quem videor
maternum poſſe vocare: nã matres liberos ſuos fouent oculis, ſinu, amplexu,
continere in vmbra volunt, nòn flere illos, non contriſtari, non labori vllo, aut
negocio ſe concredere patiuntur. Quid patres? horũ contraria: nam aut mi-
litiam capeſſere iubent, aut in mercatũ extrudunt, aut rei ruſticæ delegant: de-
mum laborare, inſudare, grauioreq́ꝫ aliquo opere perfungi volunt. Quorum
iudicium firmius? qui magis filijs fauent? Patres, inquies. Quin igitur ſuſcipi
mus aduerſus quoſqꝫ bonos animum patris cenſorium, dimiſſa illa indulgẽtia
materna, hos ad labores, pericula, dolores, cruciatus, egeſtatem, exilia vocan-
do, vt in dura difficiliqꝫ in materia exprimant illic mentis ſuæ firmitatẽ, oſten
dántqꝫ inuictam patientiã miranti ſeculo? Hoc ſentientes bene de ipſis prome-
riti fuerimus, & nos illi amplectentur: ſin audierint quempiam culpantẽ mun
di ordinem, quia mala quæqꝫ in ipſos irruant, accipiant hanc eius ſententiam
durius, quàm mala iſta, quæ deplorat, & corripuerint grauioribus verbis: di-
cant ſe viros eſſe, nec vlli pro ſeipſis mollitudinis & ignauiæ patrocinium man
daſſe. Summatim autẽ, vt hunc locum concludam, ſic habeto: nihil bono viro
contingere poſſe, quod ille non pro lucro deputet: exilium quid ſit, nõ nouit,
quoniam hoſpitio mundi vtitur, ſolam patriã habet cœlum: ſi res eripitur, pu
tat ſe procuratione patrimonij liberatum poſſe expeditè magis virtutem & di
ſciplinas ſectari: quemadmodũ ferunt Zenonem dixiſſe, nuntio accepto fra-
ctę nauis, quæ pecuniam eius vehebat, Bene agis fortuna, quæ nos ad philoſo-
phiam compellis: ſin cruciatus imminet corpori, pelliſqꝫ tangitur, lætatur etiã
tanquam propoſito diuinitus nobiliſſimæ coronæ præmio, quod nõ molliter
nec ambitioſe, ſed per durum certamen auferendũ ſit: iuuat enim tum virtu-
tem promere, tum virtutis ipſius præmium a Deo oſtentatum magnum atqꝫ
cœleſte de tanti Imperatoris manu ſuſcipere. Debemus nos tunc pariter talia
ſpectantes, magnificè cõmoueri, & benignè interpretari, pro bonis fortibuſqꝫ
viris quæcunqꝫ ſtare aſperrima, quãdo propter animi virtutem tam longè ani
mam ſuam illi contemnunt. Magno animo magnis de rebus iudicandũ eſt, ne
illarum putetur vitium, quod noſtrum eſt. Quòd ſi orationem hanc contem
nis, exiſtimans me altius loqui, quàm vt hominis conditio ferre queat, doleo
equidẽ, ſi tibi videar gloriam verbis captare, & ex ſcientia, non ex ſententia lo-
quutum. At quantò melius de te exiſtimo, quẽ arbitror quæcũqꝫ aſpera ferre,
ſi animum obfirmaueris, poſſe: nam ſi quod aduerſus te fortuna telum ineuita
bile intorſerit, quid ages? credo præſente animo excipies, & vulnus cõſtanter
tolerabis. Sed pergis adhuc, &, vt concedas bonos bene agere etiã in tormẽtis,
attamen, quòd mali etiam bene agunt omnibus ſuffulti delitijs, non putas eſſe
ordinis, quia hos illa potius tormenta experiri deceret. Id cuiuſmodi ſit, videa
mus. Faciendum eſt enim, vt quemadmodũ boni viri vitam expreſſimus ſecũ
dæ ridentiſqꝫ fortunæ muneribus vtentis, ita nunc contrariam iniqui ſcelera-
tiqꝫ hominis exprimamus, qui ſi imperio, magiſtratibus, diuitiis, gloria, nomi-

ne floruerit, eò cogitationes omnes ſuas vertet, vt augeat opes, & voluptates
cuiuſcunq; generis conſequatur: ergo criminibus illatis ciues ſuos hos patria
expellet, illos necabit, aliorũ patrimonia ſibi vendicabit, ambulabit ſtipatus ſi-
carijs, parricidis, veneficis, gladiatoribus, lenonibus, adulteris, plura illis dilar
gietur, quoſcunq; occurſu ſuo terrebit, omniũ opprimet ora metu, ne aduerſus
eius potẽtiam hiſcere queant, inferet innuptis ſtupra, adulteria matronarum
in delitijs habebit, populum noua indies conferre tributa coget, fana compi-
labit, honeſta inhoneſtáq; cũcta venalia habebit: denique violenti amnis inſtar
ruet, rapiet, trahet, mutilabit, lacerabit omnia: menſura iuris illi vis fuerit &
libido. Hæc Tyrannorũ eſt vita, & eorũ, qui illos imitantur: hos tu agere fœli
citer putas, quia quicquid libet, licet, nõ cogitans quòd prima & maxima pec-
cantibus eſt pœna peccaſſe, & in ipſo ſcelere ſceleris ſupplicitũ eſt. Nam quũ,
non dico in homine, ſed in omni cœlo, atq; terra nihil ſit ratione præſtantius,
hócq; tam præclaro & excellenti munere natura hominem donarit, quam po-
teſt ſibi ipſi homo ſecurim infligere grauiorẽ, quã vbi ſeipſum ratione exuit, et
id, propter quod homo eſt, abijcit & relinquit? Si quiſpiam humani corporis
forma relicta, beluæ alicuius induceret ſibi figuram; infœlicem illũ omnes re-
ctè iudicarent: quomodo enim non eſſet infelix? qui quũ antea celſus ſtatu &
erectus cœlum ſpectaret, & oculos æthereæ regioni ſideribúſq; inferret, nunc
pronus humũ ſpectaret, tanquam ad paſtum proiectus: & quũ manus habe-
ret digitis, digitorúmq; internodijs diſtinctas, ad quodlibet aptas opus, nunc
illarum loco pedes poſſideret alteros ad curſum tantùm: & quũ antea ſermo-
ne animi ſui motus efferre poſſet, & reliquorũ hominum ſocietati ſe adiungere,
nunc mutum pecus aſtet, vel inarticulatũ fundens ſonum nullius rei indicem:
iure igitur in tanta mutatione infœlicis & miſeri nomen ſubeat. At eum, qui
depoſito humano animo ferinũ induit, qui leone violentior rapitur ad cædes,
& lupi inſtar prædatur omnia, & tanquã ſus volutatur in omni libidinum cœ
no, hũc fœlicem putas? qui fieri poteſt, quũ ſuperiorem corporis mutationem
horreres, hanc animi vt probes? niſi quia forſitan illa oculis, hæc mẽte videtur:
quaſi non ſit hoc maximum argumentũ maioris infœlicitatis, quòd mente tan
tùm ſpectatur: Vile etenim malũ eſt, quod oculis ſubijci poteſt. Enimuero quũ
ad vnum quenq; noſtrum propriè pertineat fidem colere, æquitatem tueri, ve-
nerari Deum, amare patriam, augere cõmunia cõmoda, operam, conſilium,
pecuniam indigentibus diuidere, protegere a cõtumelia afflictos, & metu per
territos ſubleuare: eum, qui nihil horum, ſed cõtraria agat omnia, nonne ani-
maduertis e tanta ſui dignitate excidere, & turpiſſimã animo inducere figu-
ram? quomodo igitur fœlix, quũ ea parte, quæ in homine eſt princeps, corru
ptiſſimus diſtortiſſimuſq; ſit? Vagnonum noueras nullo rationis vſu prædi-
tum: furioſus & erat, & habebatur, quũ fatua quæq; loqueretur & faceret: cre
do ſæpius miſeratus es eius infœlicitatem. At eum, qui nõ ſtulta & fatua, ſicut
ille, ſed atrocia paſſim & immania edit facinora, qui bacchatur cædibus, rapi-
nis, ſacrilegijs, & adulterijs, qui rectum a curuo non diſtinguit, ciuem ab hoſte
non dignoſcit, qui fas omne diuinũ humanúmq; peruertit, hic furere tibi nõ vi
debitur? & in tam peſtifero furore non maximè omniũ infœliciſſimũ iudica-
bis? Hoc igitur ipſo, quòd peccant, ſcelerati miſeri ſunt? Quãquã ne aliæ qui-
dem pœnæ deſunt: vt enim iudicia effugiant, & ſententias iudicum, & ſcripta

legibus ſupplicia, attamen domeſticus adeſt illis tortor, conſcientia ſcilicet ſcelerum, quę aſſiduè illorum mentes flagellat: recordantur ſæpius quàm multa inhumane impieq; cōmiſerint: hinc verentur hominum opinionem, multóq; magis Dei iudicium: quin natura ipſa horrere cōmiſſa cogitur, & ob illa ſolicito atq; anxio animo eſſe. Cuius rei maximum argumentū eſt, quòd nemo tam audax inuenitur, qui rem ſcelere partam nō multis partibus malit ad ſe iure, quàm illo modo peruenire: nemo qui latendi ſpe propoſita feciſſe neget, quod obijcitur facinus, vel ſi occultare nequit, nō excuſatione defendat, & iuris aliquem colorem opponat, vel doloris ſui cauſam prætexat: adeo ſcelus ipſum ſuo nomine illis etiam ingratum eſt, qui ediderunt. Huc adde, quòd qui fax & origo fuerunt aliis flagitiorum, plerunq; deteſtantur eos, qui perſuaſi ſunt, quaſi ipſi nō ſuaſerint: horrēt etiā ſocios, & miniſtros, qui principes fuere ſceleris, quaſi ipſi id non iuſſerint, voluerint, mandauerint: malos deniq; odio inſequuntur, qui malos etiā fecerunt. Hinc Cęſar dicebat ſe amare proditionem, odiſſe proditores: & hoc idē Antigonus aliis efferebat verbis, dum diceret ſe amare eos, qui produnt, odiſſe qui prodiderunt. Rectius vterq; dixiſſet, ſe vtilitatem amare, quam ſe conſequi ex proditione opinantur: proditionem autem, & omnes, qui eo in genere delinquunt, odiſſe. Quantò autem iuſtius, perfecto iam ſcelere, ſe ipſos odiſſe debēt proditores, quod omnibus pariter improbis cōmune eſt. Enimuero illa impudentia & audacia, qua vſi fuerant in perficiendo ſcelere, elata ab animi perturbatione tanquam vento quopiam, hac cadente, illos deſerit: hinc conſcii ſibi ipſis turpiter & nefariè geſtorum terroribus circumueniuntur, adeo vt non vigilantes modò, ſed ne dormientes quidem ſæpius quieſcant, ſed dura tunc eos agitent vexentq; inſomnia. Hæc de medio vitæ vſu ſumpta, poëtæ etiam cecinerunt. Recolamus illud ſatyrici,

Exemplo quodcunq; malo committitur, ipſi
Diſplicet auctori: prima eſt hæc vltio, quòd ſe
Iudice nemo nocens abſoluitur. Et paulo poſt
Cur tamen hos tu
Euaſiſſe putes? quos diri conſcia facti
Mens habet attonitos, & ſurdo verbere cædit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum.
Pœna autem vehemens, & multò ſæuior illis,
Quas & Ceditius grauis inuenit, & Rhadamanthus,
Nocte dieq; ſuum geſtare in pectore teſtem.

Imo graue geſtare in pectore non vnum, ſed mille teſtes, quoniā (vt eſt in prouerbio) Cōſcientia, mille teſtes: has plærique interpretātur vltrices eſſe furias, quas idem fingunt poëtæ inſequi nocentes ardentibus tædis, dum aſſiduis curis & ſtimulis agitatur vexatúrq;, &, vt ille modò dixit, ſurdo verbere flagellatur mens ſibi conſcia peccatorum. Quò enim fugiat? nam quocunq; ierit, ſecum fert malam conſcientiam, malè illum vrentem, nec euadi hinc poteſt. Quòd ſi ita ſe habere valde eſt miſerū, nonne omni ratione fugienda improbitas, & cōtendendum ad probitatē? nunquā enim poteſt improbus erga ſeipſum amāter habere, ſed ſibi ipſi magis atq; magis indies diſplicet propterea, quòd nulla aut pauca in ſe inuenit amore, reliqua infinita odio digna. Quos prętereą metus ſuſtinent ab inimicis, ne quæ fecerint patiantur? nō enim pauci futuri ſunt,

quia non ſolum inimici, quos illi læſerunt, ſed alii omnes, qui exemplum metuunt, & ſe eodem modo lædi poſſe arbitrantur. Non enim, quia metuitur a cæteris, ipſe expers fit metus: quinimo, vt Laberiano verſu teſtatum,

Neceſſe eſt multos timeat, quem multi timent.

Quid vim fortunæ, eiúſq; mutabilitatẽ & inconſtantiam? non ne extimeſcere illis neceſſe eſt, ne vno impetu eripiat multo tẽpore congeſta ſpolia? nã quò blandius arriſerit, eò magis ſuſpecta eſſe debet, & quum impulerit, ne leuiter quidem caſuros putant: locus enim ille ſublimis, quẽ relicta planicie cõſcenderunt, præruptus vndiq; grauiorẽ illis ruinam caſúmq; minatur: omnia in iſto fœlicitatis genere dubia ſunt, craſtinum etiã formidatur: ubi autem quod formidatur contingit (contingit enim id ſæpius) nonne clamant omnes, id egiſſe fortunam altius extollendo iniquum hominem, quò grauiore exciperetur caſu, duriúſq; collideretur? Quid animũ prædicem inanem atq; vacuum? quando quidem nunquã expleri poteſt: affluant licet diuitiæ, curſu vadant ad eos honores alii ſuper alios, tamen maiora adhuc expetuntur: nihil plenũ illis videtur, ſed curta omnia inſatiabilis cupiditatis vitio. quid plura? non amant, quæ habent, ſed quæ non habent: quamobrem in ſumma copia ſummè inopes ſunt. Vidi ſæpe nonnullos agris agros adiicere ſtudentes: hac in cogitatione qſquis eſt, miſer ne tibi, an fœlix videtur? mihi quidẽ miſer: quia quod cogitat nũquã efficere poterit, ne vicinũ ſcilicet habeat. Sed peruenerit ad littora, omnes, qui vbiq; intra oceanũ agros exercent, ſint eius coloni, vel ſerui, ſiſtét ne ibi? nõ dũ: nam inſulas optabit: his poſſeſſis cœlũ petet, dominũ ſolis, lunæ, & reliquorũ ſiderum cõſtitui ſe volet. At ne tũc quidem ſatur: nõ enim fruſtra dictum eſt

Vnus Pellæo iuueni non ſufficit orbis.

Innumerabiles optantur mundi. At nõ ſunt alii præter hunc. quid refert? cogitatione fingi poſſent: & plures habet ſchola quædã philoſophoꝝ. Sic intelligi datur nullas diuitias ſufficere in ſtultorũ animis ad quietem: nam ſemper ſupereſt aliquid, quod inhient, & ad quod ſuſpirent. Quid fœdius ſeruitute? nã bonus vir, etſi corpus eius vinculis cõſtringatur, animo tamen eſt liber: nihil facit iniuſtum, arrogans, ſuperbum, crudele, nihil quod non ante ſibi faciendũ optimo iudicio præſcripſit, nulla res æquè penes eum pollet, quàm rectũ, quã leges, a quibus ne diſcedat, in ipſius voluntate atq; arbitrio poſitum eſt: reliqua ludibria fortunæ contemnit. Ergo manet in ſeruitute corporis animi libertas, eiúſq; dignitas ſeruatur. At improbus nõ vni quidem homini, quod optandũ fuerat magis, ſed fœdiſſimè vitijs ſeruit: & a quot vitiis poſſidetur, tot ſeruus dominoꝝ: imperat illi iniuſtitia, ſuperbia, crudelitas, iracundia, luxuria, intemperantia, voluptas. Quum illi dico imperari ab his vitiis, meliori animi parti dico, in qua mens, ratióq; verſatur: hanc tot monſtris parere, & turpiſſimè ſeruire cogit. Quamobrẽ, etſi libere corpore mouetur, animo tamen ſeruus cenſendus: ſubiicitur enim immaniſſimis ſuis cupiditatibus, quas nec regere, nec continere poteſt, ſed earũ arbitrio aufertur. Hos, quoꝝ animos tot fodicant formidines, tot curæ exedunt, tot cupiditates, tanquam furiæ implacabiles, perturbant, qui miſerrima premuntur ſeruitute, beatiſſimè omniũ viuere dicemus? quia ſcilicet hæc nos exteriora capiunt: adeſt illis optimũ auri atq; argenti pondus, pocula varia, pura atq; cælata, materia operéq; pretioſa, eburneæ menſæ, veſtimenta purpurea atq; aurea, ſeruitium immenſum, florens equitatus, ma-

gna turba

gna turba ſalutantium, maior comitantium, domus ſignis & tabulis ornatiſſi-
ma, tum omni ſupellectilis genere refertiſſima, locuplete penu inſtructiſſima;
videmus amicorum gaudia, clientum obſequia, vulgi in hæc cõuerſa ſtudia. Iſta
eſt potentia, cui inuidemus, iſte flos, qui delectat: nimirũ, quia populum ſequi-
mur nullius bonæ rei (vt quidã dixit) auctorem, cui iſta externa magno æſti-
mantur. Itaque horum dominũ beatum nuncupamus, nec quid intra cutem hu
ius beati lateat introſpicimus, quàm fœda illic & quàm deformia omnia, quot
ſcelerum labes, quot timorum ſtimuli, quot efferueſcentes cupiditates, quàm
inexplebiles ambitiones, quantus curarum æſtus, quæ dies noctéſque animũ vr-
gent, nec ſibi ipſi ſatisfacere permittunt. Simile eſt, ac ſi quis videns febribus
detentum in aureo iacentem lectulo optima veſte cõſtrato, ſub ægroti etiam
ceruicibus ſericos puluinos, ſpectans inter eius manus roſarũ coronã vnguen-
tis madidam, & ad pedes delectos miniſtros ad nutum paratos, videns inſuper
delicatiſſima quæque in cibos parari & offerri, conſiderans amicorum turbam vi-
ſitantium, & humaniſſimos facientium aduerſus ipſum ſermones, cõfeſtim ex-
clamet hominem eſſe beatum, qui tot bona poſſideat. Hũc iure irriſerint om
nes, & forſitan corripuerit aliquis in hæc prorumpẽs verba, O ſtulte, hæc quæ
tu miraris, & ſi ſub ditione hominis, extra hominẽ tamen ſunt: ipſe cuius hæc
ſunt bona, malè habet: ſi paululum aſtiteris, iam huc illuc verſantem ſe in ſtra
to, iam laborantẽ, ingemiſcentémque videbis: corpus enim morbi corruperũt:
faſtidit aurum, faſtidiunt epulæ, faſtidit vxor, accuſatur medicus, lectulo ſuccẽ
ſetur, amicus veniens moleſtus, diſcedens moleſtior, quæcunque irrita & ingra-
ta habet: neſcit iſte aurea cõpoſitus ſponda quieſcere. Quamobrẽ caue poſt-
modum, ne ob hæc beatum voces, quę male habenti iucunda nõ ſunt. Sic ille
diceret. Idem meus eſt ſermo aduerſus te, ſi tyrannicos viros beatos putas ob
externa fortunæ bona, animo eorum mille ærumnis oppreſſo, & totidem cupidi
tatum morbis perturbato, ita vt neutiquã hæc illis iucunditatem aliquam ſince
ram præſtare poſſint, & in hoc quidem ſimiles eos facio ægrotantibus corpo-
re: at alio diſſimiles. Quia illi ſimulac in morbum inciderũt, proijciunt aurũ
in vim auxiliorũ, quò incolumitas reddatur corporis: & ſi venalis proponatur
bona valetudo, nec aſſequi aliter poſſint, quàm licitando, emant pretio rerum
quæ circa ipſos ſunt, ingenti quidẽ, at pro bona valetudine dato: vident enim
infirmo corpore atque perturbato nihil eſſe lætabile, ſed triſtia contingere om-
nia: eo bene firmo atque valente, etſi paupertas adſit, tamen vel cibarius panis
aquæ potus quocunque de riuulo hauſtus erit iucundiſſimus, ſed iſti, quorũ ani
mos tot mala perturbant, non proiicere modò diuitias parati, vt bonã mentis
aſſequantur habitudinem, ſed etiã feſtinant augere, morbum etiã ipſum ma-
gis augentes. Nec mirum, quia ægrotat in illis ratio, ideſt ea animæ pars, cuius
erat munus potiſſimum iudicare: hac perturbata atque cõcuſſa vtuntur temere
ſe ipſis in epulis, atque concubitu, tanquã pecora humi ſtrata, tradúntque ſe diui-
tiarum fulgori, & adulantium vocibus, quaſi nihil melius habeãt oculis atque au
ribus: denique multa tetrè, impurè, ſceleſtè, tum loquuntur, tum faciunt. Qua
in re differunt etiã multum ab his, qui ægrotant corpore: quoniam illi, ſimulac
morbum ſenſerunt, negotia omittunt, tradunt ſe lectulo, nec diſcedunt, donec
in melius inclinata fuerit valetudo: at iſti, quorum vexantur animi cupiditatũ
morbis, tum quũ maximè quieſcere eos oporteret, valetudinique bonæ mentis

vacare,

vacare, quodlibet aggrediuntur, & ita ſæpius ruunt, vt illorũ furorem & dementiam tota ciuitas non capiat: melius tunc cum iſtis ageretur, ſi grauior aliquis morbus corporis cubili affigeret atq; ab opere cohiberet. Cæterùm neſciunt quantum ſit illud gaudium, quod ſanis atq; integris animis cunctorũ innaſcitur, qui ſeipſos in cõtemplatione verarum rerum, & honeſtarum actione poſuerunt. De hoc dixi antea: nunc idem planius exponere cogito breuiſſimo ſermone. Aut enim oportet dicere hominẽ nihil aliud eſſe, quàm corpus, nulla re a beluis differentem: aut, quoniam id eſt abſurdũ, ſi relinquimus homini duo quædam e quibus conſtet, animũ ſcilicet & corpus, neceſſe eſt vtriq; parti proprium quoddã aſſignare bonum, quo iucundè perfruatur: ſicut etiã in corpore vnuſquiſq; ſenſus habet propriũ quoddam bonum, in quod dirigatur, & cum voluptate verſetur, ſicut oculi colores, aures ſonum. Eſt autem animi ſenſus cogitatio, ratiocinatio, inquiſitio: cui, quę ad cognoſcendum & agendũ ſunt pulcherrima, obijcere oportet, & hunc illis inſiſtere. Quòd ſi corpore, quod eſt deterior hominis pars, voluptas ſentitur viliſſimis de rebus, veluti de auri ſpectaculo, vel cõtrectatione alienorũ corporum, vel odorũ, quomodo neceſſe non eſt multis partibus illam voluptatem antecedere, quæ de veritatis luce & virtutis vſu animis percipitur, ideſt quæ in meliori hominis parte fit melioribus de rebus? Nihil eſt veritate & virtute melius: animus etiam corpore præſtantior. Atq; ita id ſe habere res ipſa indicat, non ſermo tantũ: quot enim inuenies, qui ſeipſos totos in doctrinarum ſtudiis poſuerunt, reiecta diuitiarũ cura, voluptate etiã corporis neglecta? Putás ne mediocri delectatione captũ Archimedem? qui obſidentibus Syracuſas Romanis, dum in puluere deſcribit quædam, eáq; conſiderat, non animaduertit captam fuiſſe vrbem, nec militem ſtricto in ſe irruentem expauit gladio, ſed orauit, ne illam linearum figuram cõturbaret. Hic idem, dum a Hierone ſibi propoſita quædã inueſtigaret, & diu meditans nihil profeciſſet, vt deinceps arreptus a ſeruis in balneum, ex his, quæ illic circa ſe fiebant, inueniſſet quod quærebatur, nõne præ gaudio ſtatim exiliens e balneo exclamauit ſæpius, inueniſſe? Adijciã huic Niciam Athenienſem pictorem, qui dum Homeri Necromãtiam pingeret adeo opere tenebatur, vt obliuiſceretur penè ſui ipſius, interrogans ſæpe ſeruos, an prandium ſumpſiſſet, idq; opus iam elaboratũ poſcenti Ptolemęo Ægypti Regi per legatos, prælato munere ſexaginta talentorũ, ferunt tradere noluiſſe, neq; pecuniã illam, aut gratiã Regis tanti putaſſe, vt venderet egregiam tabulam, quã poſtmodum patriæ donauit. Hæc fieri nõ poſſe conſtat, niſi magna eſſet dulcedo, quæ caperetur animis ex artibus & doctrinarũ facultatibus. Hinc aiunt, quòd iucundius eſt pingere, quàm pinxiſſe, illa enim in abſoluendo opere occupata ſollicitudo ingens parit oblectamentũ in ipſa etiã occupatione: non æquè delectatur aliquis, vbi opere iam perfecto ceſſat manus & induſtria, iam enim tunc artis præmia reſpicit artifex, hiſq; perfruitur: at ipſa fruebatur arte dum in opere eſſet, quod ſanè dulciſſimũ eſt. Quanta oblectatio Platonis fuiſſe putanda eſt cœleſtia diuináq; meditantis? quanta Euclidis dioptica condentis? quanta (vt ab artibus iam recedam, & ad actiones veniam) Scipionis Aphricani, Hãnibale ex Italia depulſo, & in Aphrica deuicto? quãta Themiſtoclis Gręcia Barbarorum bello liberata? Sed minoribus etiã in rebus iucundus eſt virtutis vſus: nã amico periclitanti ſuccurriſſe, exemiſſe vinctum de prædonibus,

nibus, filiam inopis collocaſſe, non modo in vulgus glorioſa, ſed etiam facienti iucunda. Quamobrem improbos flagitioſóſq; homines, etſi cunctis fortunæ muneribus abũdarent, cunctis naturæ dotibus niterent, tamẽ vel ob hoc vnũ miſerrimos vocares, ſi velles illis ſuum nomen reddere, quòd huius voluptatis, quæ ſola, vt in humanis, vera eſt, ſincera, atq; plena, ipſi nullum vnquã guſtum ſuſceperunt: infœlices profectò, quorum mens a tãto bono longe latéq; exulat. At rideant (inquies) illi hanc eoꝝ infœlicitatem, nec mirum, quia vecors ridet etiã in eius vecordia, qui tamen a ſapientibus lugetur: magna enim infœlicitatis pars eſt infœlicitatem ſuã non ſentire, eam præſertim, quam quis conſilio & ratione excutere poſſet. Non eſt iam quòd mireris, vbi videris improbos auro, opibus, potentia circundatos: non enim decuit aliud naturã omnium parentẽ, quàm vt hæc parua & exigua munera cuilibet daret. Sicuti princeps quũ in fame frumentum populo diuidit, vel liberalitatis gratia congiariũ aliquod offert, dignis atq; indignis id datur, nullius perſona examinatur, nemo excluditur, q̃uis turpem in moribus habeat notã. At vbi magnus honos agitur, vel ſummum aliquod imperiũ, tunc delectus adhibetur, & niſi inſignis vir virtute pollens id ſuſcipit. Sic ipſe Deus, quem iandudum naturæ nomine compello, quæ in ſuis habet, vt vilia & exigua munuſcula, hęc improbis etiam dilargitur: de inimiciſſimo ſibi hominum grege voluit etiã promereri pro eximia eius indulgentia & bonitate. At ſapientiæ fulgorẽ, iuſtitiæ ſanctitatẽ, inuictam patientiã, indelebilem caſtitatẽ, ſpem immortalitatis, ardorem cœleſtiũ bonorum, terreſtriúmq; contemptum, lætitiam internam cũ ſumma pectoris pace de ſupernoꝝ contemplatione naſcentem: demũ ſumma alia & immenſa mentis munera, quibus ipſe ſpeculator adeſt, quibuíſq; gaudet, magnis tantùm & præſtãtibus hominibus voluit patere. Sed illud quoq; in cauſa eſt, cur opes & copias cõcedat improbis Deus, vt liberum ſit illis per hæc peccare, & oſtendere quales ſint, quoniã inopia & impotentia (vt Heraclitus ad Hermodorũ ſcripſit) velamẽtum & operculum nequitiæ eſt. Quid ſi dicamus Deũ quoq; improbis hæc concedere bona, vt quandoq; videntes illi ſe liberaliter & benignè a ſummo domino tractari, reſipiſcant aliquando, & ad eũ tãdem ſeipſos ferant quem illorum bonoꝝ vident largitorem, quum cõtraria accipere promeriti fuiſſent? Nonne honeſta hæc ratio de malis promerendi? ſæpe enim indulgentia prouocari reſipiſcentiam videmus, ſæpius beneuolentiæ ſignificatione ſuperatos ſcimus, quos nulla vnquã odia vincere potuerũt. Age & illud cõſideremus, neminem vnquã tam malum fuiſſe, quin ediderit opus quãdoq; aliquod iuſto probóq; conueniens viro, & laudatione nonnulla dignum: num igitur iniuſtum, ſi hæc ipſoꝝ opuſcula iſtis munuſculis, quæ magno ab illis æſtimantur, remuneranda putet, ne ſine aliquo munere pro his diſcedant? ſic enim conuenit largiſſimo omnium parenti, nihil eoꝝ, quæ effigiem habeant virtutis, relinquere indonatum: & ſimul eripitur impijs querela, quum quędam geſſerint egregiè, ſe nihil pro his boni ſuſcepiſſe: hinc & iſtis aër ſpirandi præbet vices, & ſol collucet, & terra fruges, baccas, ſyluas, cubile miniſtrat. Sed non modo his cõmunibus fruuntur, ſed & priuatim aliis pluribus, quæ diuina illis bonitas, vt viſum eſt, ſuggerit. Cernis iam quot & quàm ꝓbabilibus defendatur argumentis iuſtè hæc temporalia bona in viros quoq; improbos diffuſa fuiſſe, nec ob id inſtitutionem humanaꝝ rerum culpari debuiſſe? Quòd ſi

miſeros

miſeros improbos demonſtrauimus, vbi voto cuncta reſpondent, quid futurum, vbi atrox inſequitur fortuna? non enim (vt aiunt) ſemper riſus excipit, ſed luctus ſæpiſſimè latronem: ſic in iſtis quoq; nã vel res parta ſcelere aufertur, vel vita ferro eripitur, vel dolore immoderato corpus affligitur, ſæpe etiã legibus debitas pœnas perſoluunt, populo ſummè plaudente. At id non niſi ſerò (inquis) contingit, poſtquã ſcilicet plures ſui diſſimiles contumelia affecerint, vel necarint, nec vt flagitioſos putant ſe tunc pœnas dare, ſed, vt homines, fortunæ inconſtantiam experiri: rectius igitur fuiſſet, ſi præſens pœna peccantem comitaretur: His tu argumentis aduerſus hunc ordinem rerum humanarum pugnas, nec deſunt multi, quibus idem videatur. Attamen repugnare facillimum: nã docui antea maximam pœnam peccati eſſe in ipſo peccato: tantũ ergo abeſt differri pœnam, ſicuti dicebas, vt puniantur peccata, nõ modo quũ facta ſint ſubitò, verùm etiã dum fiunt. Superuacuò quæritur de impiorũ alijs pœnis, quũ impietas maximũ ſibipſi ſit ſupplicium, & eò miſerior aliquis, quò diuturnior ſibi fuit licentia peccandi. Quamobrem non longo poſt tempore improbi pendunt ſupplicium, ſed longo in tempore, ſi diutius peccantes perſeuerarunt: nec ſenex vllus pro iuuentæ facinoribus dediſſe tum primũ pœnas, ſed in ipſis pœnis conſenuiſſe dicendus. Verũtamen quoniã diuino & humano iudicio congruere videtur, vt improbitas has etiã externas pœnas ſubire debeat, ideo dicendũ de his aliquid fuerit, qui ſerò corripi videntur, & huic parti mundanę Reipublicæ laboranti ſuccurrendũ aduerſus imbecillitatem & imperitiam multorũ: nullam enim Ciuitatem, ac ne domũ quidẽ (vt antea dixi) melioribus inſtitutis gubernari crediderim, quàm vniuerſum mundũ. Quod igitur obijcitur, impios ad externas has pœnas ſerò pertrahi, etſi ſæpius id fiat, non eſt tamen perpetuum: nã multos in ipſis flagitijs, vel non multo poſt præſens pœna acerbè afflixit, ſiue ſupernè immiſſa obſcurius, ſiue per homines irrogata apertè, ita vt ne ipſi quidem diſſimulare valerent non perpeti illa ſceleris ſui cauſa, notiúſq; id eſt, quàm vt exemplis vti oporteat. Ex quo fit, vt quicunq; delinquat, metuat ne ſubitò pœnas pendat admiſſi: quod enim pluribus obtigiſſe vident, poſſe idem quoq; ſibi iure cõtingere animaduertunt: hinc trepidant, æſtuant, vrgente preſertim conſcientia, nec vlla eſt ſponſio, quæ ſecuritatem illis præbere valeat. Quamobrem, vt præſens nõ adſit ſupplicium, præſens tamen adeſt ſupplicij metus: nec poteſt dici vllum impium poſt cõmiſſum facinus liberum a ſupplicio ſtatim relinqui, quippe quod iam in eius cogitatione verſetur. Quòd autem tardius reipſa ſuppliciũ aduenter, propter quod diutius peccare potuerunt immanitate eorũ in dies etiam creſcente, adeo quòd antequã pœnas perſoluerint, plures ſui diſſimiles oppreſſerint, & alios e patrimonio, alios e patria, alios e vita eiecerint, exiſtimandũ eſt diuino id factũ conſilio, nõ ipſorũ gratia, ſed illorum ſui diſſimilium, in quos ſæuiunt. Vide quanto interuallo diſiuncta ſit ſententia tua a mea: tu impios, ac ſceleratos opprimi ſtatim irrogato ſupplicio oportuiſſe dicis, ne bonos ſpoliarent, verberarent, occiderent. Ego contra relinqui debere contendo, vt agant, quæ agunt, & ſæuo, & truculento ingenio cõtra illos vtantur: malos etiam abundare multitudine, in cauſam eſt bonorũ, vt eorum copijs fidentes in pauciſſimos irruãt bonos vario pœnarum genere. At ſceleſta ſunt illa: facienti quidẽ ſceleſta ſunt, ſed patienti virtutis exercitatio: non expectaueris fortitudinis, & conſtantiæ

meliora edi exempla, quàm ſub dominatu iniquoꝝ hominum, nec ſine diuino numine quidquã agi tunc putaueris. Nam vbi bonorũ corporibus perniciem aliquam infert impius, vbi patrimoniũ exhaurit, eadem ſecum agit Deus, ſed hic voluntate conſulendi, ille nocendi. Nunquã poſſet bonorũ corpora & fortunas affligere ſceleratus homo, niſi Deo comite: ille eſt, qui affligendi tribuit poteſtatem: addit autẽ iſte de ſuo, malũ cõſilium, propter quod affligit. Querimur tardigradam eſſe pœnam maloꝝ, quũ ad peccandum illi ſint tam impigri, videtur autẽ a tergo pœna inſequi peccatum debuiſſe, non autẽ velox eſſe peccatum, & pœnam vix ſe cõmouere. O ingratam querelam, vel ignorantiã potius, ſi neſcimus profectus noſtri cauſa differri malorũ pœnam, quò ſcilicet moribus illi ſuis vtentes mores excutiant noſtros, purgatioréſq; reddant, prouehant etiã ad ſplendidiorem coronam. Odiſſe omnino par eſt in illis volũtatem impiam atq; ſceleſtam, quã vt expleant, nocere cupiunt: attamen paupertatem, exilium, ignominiã, verbera, vincula, mortem, & alia, quę intentant, amplecti cupidè debemus, tanquã anſam proferendæ exaggerãdæq; virtutis. Pugiles videas cõparem quærere, aduerſus quẽ certent: ſi neminem inuenerint, plures vno tẽpore ſimul prouocant, & ab his exigunt, vt totis viribus vtantur, vexéntq; quantum poſſint, adeo vanam & caſſam putant eſſe virtutem ſine duro aduerſario: ſic bonis non ingrata eſt nequitia compar, aduerſus quam cum eorum virtute ſit certamen. Non igitur extingui optant citò impios, ſed diutius viuere, vt multorum in ſuis iniurijs examinent fortitudinem, & quia quò vetuſtior erit illorum quiſpiam in artificio, melius examinabit: hoc dum fit non læduntur, niſi forſitan læditur quoq;, qui proficit in virtute. Si corpus eſt homo, læditur, quia cruciari varijſq; affici doloribus poteſt: ſin eſt aurum, læditur quoq;, quia id auferri poteſt: ſin verò hominem facit animus, & is violari non poteſt, nec cogi inuitus deſcendere in aliquod improbitatis genus, quomodo læditur? Nam illa ſupplicia exercent, ſi cuius animus illa, vt debet, vicerit, huiuſmodi autem exercitatione diuiniſſima effert virtutum lumina, conſtantię ſcilicet & tolerantiæ, & in poſterum magis ad ferendum corroboratur. Nemo autem exercitatione eum lædi dixerit, qui per eam aſſequitur, vt ſit melior: non enim læditur triticum, dũ molis frangitur, nec panis, dum camino iniectus torretur, nec aureus anulus, dum malleo tunditur, limáq; atteritur. Exiſtima iniquos homines eſſe erga bonos velut inſtrumenta quędã quę expolient illós perficiant, purgent: lædi ne dixeris, quãdo exagitati, bonitate nõ deſtituantur priſtina, ſed in ea proficiant. Non eſt igitur tã inuerſa mũdi orbita, nec tam temere circunfertur, quemadmodũ dicebas, vt impij cruentiq; viri poſſint bonos pioſq; lædere, ſimiles quadrãtalibus, quibus in alueolo luditur: quia perinde ac illa, quomodocũq; iaciantur, immotam tenẽt rectitudinẽ: ſic nec iſtos quomodocunq; verſaueris, depelles ab honeſto ꝓpoſito, ſed rectos ipſos omnis excipiet caſus. Hinc illud Socratis penes Platonẽ, quòd ſimulans in accuſatores dicere, re vera iudicibus obiiciebat: Anitus & Melitus interficere poſſunt, lædere non poſſunt. Sed non modo bonos vt exerceant, verùm etiam vt ſceleratos quoſq; cõterant, & ſuperboꝝ frangant ceruices, ideo multorum diutius floruit improbitas, qua enim alia ratione putas Deum, vt notiſſimis vtar exemplis, dediſſe Caligulam, Neronem, Domitianũ, tot annis imperantes, niſi vt populum Romanum affligerent in nefaria ſcelera prolapſum?

Idem nunc facit : nam vbicunq; peccantiũ multitudinem flagellare vult, vel animo iudicis, vt puniat, vel patris, vt corripiat, excitat duram quandã & agreſtem hominis naturam, hanc vallat potentia, deinde in populos immittit, vt ferreum ſceleratorum animũ duriſſimo hoc malleo contundat. Hunc tu vnũ aut alterum diem, vel menſem dominari tantũmodo velles: vide ne plures annos debeat, nõ enim facile breui tẽpore multitudinem confregerit in peccata præcipitem : nam ſi pronam dicerẽ, ferendũ erat. Quemadmodum in ciuitatibus publicè carnifices aluntur, qui quoſcunq; ſceleratos iudiciũ ſententiis dãnatos interficiant, & more maiorꝝ ſuppliciũ ſumant, nõ quia laudetur tale hominis miniſterium, ſed quia Reipublicæ neceſſarium eſt : ſic Tyrannos longo tẽpore alit mundi Gubernator, vt vitia populorꝝ nimis excreſcentia, quibus excidendis nulla lex, nullus carcer, nulla magiſtratuũ diligentia ſufficeret, ipſi crudelitatis ſuæ gladio aceruatim metant. Nec mirum Tyrannorꝝ miniſterio talia agere Deum, qui eadẽ per ſe ipſum ſępius agit fame, terremotu, peſte, eluuie, & huiuſmodi talibus immiſſis, quibus frequenter magnæ vrbes exhauſtæ ſunt. Has igitur cauſas do, cur pœna nõ ſtatim malos inuadat, quò ſcilicet diutius per eorꝝ malitiam pertrahãt bonos ad virtutis exercitationem & ſceleratos ad debitas pœnas: nõ enim illi ſui tantùm diſſimiles, ſed ſimiles etiam inſequuntur : nam quoſcunq; cupiditatibus ſuis obſtare putant, hos affligunt. Et hoc eſt, quod dicitur, vitio nec cum virtute, nec cum vitio conuenire, ſoloſq; bonos eſſe amicos, malos nec inter ſe, nec cum bonis amicitiam ſeruare poſſe. Sed tertiam quoq; attexere rationẽ iuuat ; nam rite inſtitutum fuiſſe dixerim, ne ſtatim poſt admiſſum facinus iniquus deleatur, quò reſipiſcere poſſit a crimine, & ad virtutem proripere, quam repudiarat : ſcimus enim plures initio ætatis flagitiis omnibus & libidinibus deditos aliquando emerſiſſe, damnatiſq; prioribus cupiditatibus temperatiſſimos extitiſſe, egregiam operam rebus publicis atq; priuatis bello domiq; nauaſſe : hos ſi quis extinxiſſet, quàm primum intemperans aliquod facinus edidiſſent, magnis virtutibus illorum ſeculum orbaſſet. Enimuero quum natura hominis tam prona ſit ad peccandum, quum illiciant voluptates, irritet ira, inflammet ambitio, quis tam durum ſe præbeat, vt nolit ſuſceptam labem elui poſſe? quis naufrago eripiat ſententia ſua tabulam, per quam, etſi nõ ſiccus, viuus tamẽ ad littus peruenire valet? vbi pœnitentię virtus, & deteſtandi peccata meritum, ſi ſimulac peccatũ eſt, peccator deletur, & capite pœnas pendit? vbi immẽſitas diuinę bonitatis, ſi lapſos reſtitui nõ vult? nec repeti poſſe virtutem cenſet, quũ tamen ipſa vitia ſæpius repetẽdi facultas ſit? Quæro etenim, quem te ipſum facis? num omni tẽpore bonus fuiſti? ſi ita eſt, fac vt bonitas appareat, exerce artes clemẽtię, lenitatis, mãſuetudinis, miſerere iacentis, porrige manũ lapſo, excita, vt tecũ defleat peccati ignominiã & ad cor redeat, noli fulmine pœnæ pereuntẽ videre. Quotus quiſq; eſt, qui aliquãdo nõ peccauerit? imo non peccet: nã (vt reliqua mittam) eſt ne aliquis, qui ſceleſtos & flagitioſos homines, quibus referta ſunt omnia, ita habeat, vt habendi ſunt? ita vtatur, vt talibus vtendũ? nam peccantes docere, admonere, corripere, obiurgare oporteret, & in tempore conſilio & copiis eorum nequitię occurrendum, vbi Reſpublica læditur. Hoc prætermittunt ſæpius viri boni, vel ij potius, qui habentur boni, vitantes inuidiã, inimicitias, pericula, offenſiones: diſplicet iniquorũ vita, ſed quia magis diſplicet

illis diſpli-

illis diſplicere, illud omittunt, propter quod laudabile fuerat vitam eorum diſplicere, vt ea ſcilicet, quantũ in ipſis eſſet, de medio tolleretur: & hoc in genere nõ modo peccatur a priuatis, ſed multo magis ab his, qui vt ſpeculatores aliorum moribus præpoſiti ſunt. Quis poteſt præterea dicere ſe omnia pietatis, humanitatis, iuſtitiæ, fidei, patientiæ officia præſtitiſſe? nam, vt in nullo peccetur, oporteret omniũ virtutum munera & tempora non latere, & quòd ita delectarent animum, vt quãcunq; aliarũ rerum voluptatẽ, quemcunq; dolorẽ, quæcunq; alia, aliò trahentia delectatio illa ſuperaret. Hæc quibus contigerint, requiro. Numera mihi nũc in digitis iſtos, ſi forſitan potes ad quinq; peruenire: vnus aut alter inter exẽpla ſunt, qui ſubleuati diuinitus nõ peccauerũt. Si quis alius dicat, nihil peccaui, huic obijci poteſt, imo nihil fateris, facilius ſi te Deus diligenter diſcutiat, inueniet te etiã nunc malũ, quàm ipſe te ſemper bonum. Totius igitur gentis ruinã deſiderat, qui peccantibus reſpirandi non relinquit locum. At nõ amat peccata Deus: fateor. Cur igitur nõ ſtatim plectit? hoc ipſo, quia non amat, ſed odit: nam odio peccatorũ adducitur, vt ea malit pœnitentia deleri, quàm pœnis vindicari. Nõ enim pœnis auferuntur peccata, ſed puniuntur: auferuntur enim deteſtatione admiſſi, & animo ad iuſtitiã conuerſo. Sed cæteros omittẽs, vide tu qui ſis, q fueris: ego enim gloriari nequeo me nunquã deliquiſſe: at nunc pro illis pudore conficior, pœnitet geſtorũ. Tu (vt opinor) in eadẽ es cauſa: vide penitus & introſpice te ipſum. Quid nunc loquitur tibi mens? num pupugit recordatio alicuius delicti? certè pupugit: noli negare: nec audio, nec audire cupio, quid ſit, in quo te accuſet cõſcientia, tu iudica, qui audiſti, ſatis eſt quòd nõ ab omni crimine fuiſti ſecurus: nec ipſe quoq;. Nam quũ innocentes nos eſſe dicimus, teſtem forſitan reſpicimus, non conſcientiã, ſeu potius ea, quæ robuſtioris improbitatis ſunt crimina, quale eſt necare hominẽ, vel ſacra de fano legere, vel adulterinã ſignare pecuniam, vel tale aliquid, quod legibus acrius vindicatur: ſed in officio tamen cõmunis vitę ſæpius deliquimus, ſecus agentes, quã prudẽs, temperánſq; ratio poſtulabat: quę etſi quis leuiora vocet peccata, ſunt tamen peccata, veniámq; deſiderant. Deſeruimus nunc illa, ad meliora cõuerſi, venia etiã impetrata, gaudemus ab indulgentiſſimo patre donata nobis fuiſſe multa crimina, atq; adeo in dies donari: nõ enim præſens vita ſine his leuibus & quotidianis peccatis ducitur. Sed nõ ſit ita: peccatores olim fuimus, nunc nõ ſumus, oderamus quales antea fuimus, & amauimus eſſe quales nunc ſumus: a minimis iſtis, quantũ fieri poteſt, cauemus: grauiorũ quidem criminũ ne nomen quidem ferre poſſumus. Ergo alij ſumus quàm prius, innocentiæq; bono floremus. Cur igitur punire Deũ malos velis? vtrũ eos, qui nunc ſunt, malos? an qui aliquãdo fuerũt? Si eos, qui aliquando fuerunt, quid ages, ſi aſtans dicat tibi Deus? Et tu malus quandoq; fuiſti: itaq; celeriter primus dabis pœnas: a te enim incipiam. At eos, qui nunc ſunt mali, puniri tantũmodo exoptas, reſpõdeat Deus, Qui ſcis, an in poſterũ deſinant illi eſſe mali, ſicut tu quoq; deſiuiſti? ſi recordari volueris, quòd hi nũc ſunt, quod tu fuiſti, nõ deſperabis, quin eſſe poſſint, quod tu es modò: quòd ſi priorũ tædet, & ad me reſpexerint, num implacabilem me illis fore iubes? noli dicere, noli miſericordiæ pontem, qui tibi tã latè patuit, poſtquã trãſiuiſti ipſe, cæteris reſcindere, neſcis multos illac tranſituros, quà tu tranſiſti: his igitur intercludi vis iter ad me, poſtquã ipſe veniſti: ſi id vis, iniuſtũ iam teneo & malũ,

& aude de me petere, vt te nunc ſupplicio afficiã. An nõ te quoq; oportebat in lapſu alterius reſpicere cõditionem cõmunem? & fragilitatẽ humanã perhorreſcere? Nã qui tibi modò videris ſtare, tamen in lubrico etiã nunc verſaris, & forſitan ad veſperam cades. Et quid futurũ eſt tunc tibi, ſi veniam ſtatim armatus ad vltionẽ, nõ reijciens te ad aliud tẽpus? Vis nę igitur rugas deponere, & hominẽ te fuiſſe, atq; adeo nunc eſſe aliquando meminiſſe? Hęc diceret Deus, oſtendens ſe pro eius bonitate nolle in peccatorẽ fulmen ocyus librare, ſed ſuſtinendo manũ expectare, ſi reſipiſcat: nõ enim vereri, ne ſe effugiat, ſicut mortalem iudicem poſſet. Quòd ſi non reuertitur, ſed pergit ire peccatorũ ſemitã, lenitatem tamen ſuã & clementiam eſſe probandam, qua indulſit reuertendi poteſtatem: oſtendere deinceps ſe poſt multos & multos annos nullius obliuiſci, ſed rationẽ vniuſcuiuſq; ſceleris ducere, poenas ſumentem, quãdocunq; viſum eſt, & eò grauius, quò tardius: quod enim detrahitur de tempore, id ſuppliciorum grauitate inſtauratur: idq; iure, quũ reus ad cætera delicta contemptum quoq; adiecerit reſipiſcendi, abutiq; maluerit lenitate domini, quã illi ad cõciliationem gratiæ vocanti parere. Et in vniuerſum quidẽ hoc ſic habere videtur: ſigillatim autẽ, cur hic ſtatim ad poenã vocatus poſt delictũ, ille dilatus: & cur horũ alius paululum, alius diu dilatus, nõ eſt noſtrũ dicere: breuiter credendum eſt omnia Deum maturè agere, nec præſcribẽdum diſputatione noſtra, quomodo vnũquenq; puniat, quóue die. Tenet ille ſingulorũ cauſas, & rectiſſimè diiudicat, nouitq; ſupplicia adhibere in tẽpore: ita enim infinitæ eius congruit ſapientiæ. Sin autẽ vituperamus, quia hodie iſtum punierit, & nõ pridem, ſimiliter facimus, ac ſi ignarus artis medicę increpet medicũ, quia ægrotũ nunc inciderit, & non antea, vel hoc loco, & nõ illo: ſtultum eſt id facere: quia non debet imperitus de periti actionibus iudicare. Homo autẽ mẽtem habẽs dicat ſecum, Nouit artifex quid faciat, etſi ego non noui: non fruſtra hoc eſt, quòd cunctatus eſt incidere. Sic nos, poſtquã non poſſumus diuina noſſe iudicia (non enim tam altè aſcendit infirmitas humani ingenij) credere debemus illum peccantium poenas rectè diſponere. Nec verò facile aſſentior dicẽtibus, quòd poena in diem facit, ne ſcelerati putent eſſe poenam, ſed caſum quendã aduerſum humana ſemper turbantẽ: pungit enim illos cõſcientia, & admonet, qd ſibi debeatur. Eò autẽ affliguntur grauius occurſu aduerſorũ, quia impatientius illa ferunt addentes rerum aſperitatibus animi dolorem: non enim quemadmodũ boni eunt in triſtia quæq; & aſpera parato animo, tanquã ad coronã virtutis, ſic pariter & iſti: ſed iraſcuntur perturbantur, de grauitate oneris queruntur, quod cedente animo vaſtiſſimo monte vaſtius illis videtur. Et hæc quidem allata a me (vt potui) de impiorũ poenis habetis. Reliqua audite de Virgilio, qui, etſi a religione noſtra auerſus, nõ inſcitè tamen illa loquitur de inferis

Gnoſius hæc Rhadamanthus habet duriſſima regna,
Caſtigátq;, auditq; dolos, ſubigitq; fateri,
Quæ quis apud ſuperos furto lætatus inani
Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem.

Finxerit vt poëta illud de Rhadamantho, illud tamẽ veriſſimè dictũ, quòd improbi, vt in vita nihil patiantur duri & impune tranſeant (fieri enim id poteſt, atq; adeo fit) attamen his nudati corporis mẽbris, in inferorũ regno vltricia ſubeunt flagella pro piaculis in ſeram dilatis mortem, & tunc intelligunt furti

ſtranis gauiſos ſe gaudium, putantes impune euaſiſſe, quia hoc loco nihil ſuſtinuerant ſuis piaculis dignum: nihil igitur impunitum relinquitur. Et ne obijciat aliquis, ſerò, admonetur vitæ huius breuitate.

Sunt aliquid manes, letum non omnia finit.

Vt alius dixit Poëta: ſunt etiam inferna, & ſubterranea habitacula, vbi nec tormenta, nec tortores defatigantur.

Hic quibus inuiſi fratres, dum vita manebat,
Pulſatúſue parens, & fraus innexa clienti,
Aut qui diuitijs ſoli incubuere repertis,
Nec partem poſuere ſuis, quæ maxima turba eſt,
Quíq; ob adulterium cæſi, quíq; arma ſequuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Incluſi pœnam expectant. Ne quære doceri
Quam pœnam, aut quæ forma viros, fortunáue merſit.
Saxum ingens voluunt alij, radiiſq; rotarum
Diſtricti pendent.

Imo verò, vt religionis noſtræ myſteriis traditũ eſt, exuret ignis luce vacuus, odore teter, ardore immenſus, tempore perpetuus, carcer, morbi, compedes, egeſtas, ſeruitus, laniationes, & vt ſemel dicam, quęcunq; his locis patimur duriora, congeſta etiam in vnum riſus ſunt & delitiæ, ſi ad illa ſupplicia conferantur: nolent ſterili pœnitentia deliquiſſe, ſe ipſos odio inſequentes. Videtur Horatius Epicuri caſtra ſequutus inferorũ ſupplicia fabuloſa putaſſe illo carmine,

Iam te premet nox, fabulæq;, & manes.

Hoc audito dicas Perſiũ eodẽ de poculo bibiſſe, dum iiſdẽ penè verbis ſcripſit

Cinis & manes & fabula fies,

Quòd ſi nunc etiam extent e noſtris, qui ea, quæ de ſubterraneis ſedibus, impiorúmq; pœnis ſanctiſſima Chriſti prędicat religio, nõ credant, & vana putent, nihil hoc ad me: non ego pro illis ſubſtituar, rem ipſi experientur, vbi eò deſcenderint, quia fallax opinio veritatem non immutat: non agetur tunc in eos, vt nunc fit, minis, ſed exemplis: nec, quòd nunc nihil illorũ ſentiunt, ideo miſeria aufertur. Quemadmodum enim homine ebrio vel dormiente ſi ſuppilaret quiſpiã eius domum, auferret ſupellectilem omnem, & maximã vim facti atq; infecti argenti, miſerum diceres, etſi tunc nihil ſentiret: attamen vbi ſomnum vel vinũ exuerit, ſentiet: ſic iſti, & ſi nunc nihil ſentiunt, ſed non multò poſt alio in ſeculo vſu cognoſcent, quòd improbi ſemper miſeri ſint, etiam ſi omnibus affluant huius ſeculi deliciis, videntes iam iam, atq; adeo tangentes, quo exitu ſors eorum claudatur. Poſtquã autem de exitu loquimur, ſic habendum eſt, quòd vbi ſupremus vitæ huius dies præterierit, improbi pro breuiſſimis & leuiſſimis voluptatibus grauiſſimas haurient pœnas, & ſempiternas. Contra verò pij religioſiq; homines, pro his, quæ huc pertulerunt paruo tẽpore duris atq; aſperis, gaudiis afficientur immenſis, nullo die finiendis. Hoc quum infuſum fuerit humanis mentibus diuinitus omnibus retro ſeculis, cui populari opinioni virorũ etiam grauium & prudentium doctrina cõſenſerit, cur eſt, quòd quiſquam culpare poſſit mundi ordinem, vt peruerſum, quia boni malè, mali bene agant? An non contra finis iudicat, qui in omnibus ſpectandus eſt; hic oſtẽdit beatitudinem bonis, miſeriam malis paratam in illa æternitate

æui, quæ huic mortali vitæ ſuccedit. Volo autem id totum, quale ſit, imagine quadam demonſtrare, ſi potero: depingam autem eam tibi verborũ inſtrumẽto: nam penicillo pictoris nihil eſt opus. Pono igitur patremfamilias quempiam habentem ſeruos duos, frugi vnum, alterum nequã: id enim facillimè cõtingere poteſt; dicat ſeruo frugi, cuius perſpectum habeat animũ erga ſe egregium, Tibi hoc vno menſe exercẽdum corpus laboribus, & variis affligendũ moleſtiis, mox libertate donatũ recipiam in agnationem, & immenſis diuitiis collocupletabo. Deinde conuerſus ad ſeruũ nequam, quem mandatorũ ſuorũ contemptorem animaduertit, hoc ſermone cum illo vtatur, Et tibi per idem tempus permitto epulari, potare, ſcortari, vnguenta olere, animo obſequi, & quibuslibet perfrui voluptatibus, & ad hæc tibi ſuppedito ſumptum de meo: verùm elapſo menſe in piſtrinũ dedam, vbi nunquã a verberibus & doloribus quieſces. Hũc ſermonem nemò iure (vt opinor) vituperauerit. Si quis autem eius ignarus videat poſtmodum ſeruũ illum fidelem ac beneuolum domino delaſſantem ſe aſſiduis operis, & penè ſupra vires vigilias & labores extẽdere: peſſimum autem illum & nihili in omni abundãtia & luxu viuere, abutentem re domini: & fieri vtrunq; non modo domino ignorante, verùm etiam inſpiciente & cõcedente, forſitan indignabitur, ſi rudis fuerit ingenio & imperitus rerum, & exclamabit non minus acriter, quàm ille in comœdia.

O cœlum, o terra, o maria Neptuni.

Quid video? quod exemplum? hanccine domũ? hanccine diſciplinam, propter quã malè ſit bonis ſeruis, & malis bene? Hunc in illa ſua forti & bene vocali accuſatione ſe verſantem, ſi quis prudentior amicus manu apprehendens dicat, Noli quæſo accuſare id negocium, cuius partem noſti, partem ignoras: qui ſcis, an iſta ſint perpetua, vel in poſterum cõmutationem accipiant, ita vt nunc gaudens poſtmodum doleat, & in voluptatibus ſit mox, qui nunc affligitur? His ille vtens verbis nonne efficiat, vt illũ accuſationis ſuæ pœniteat, tanquam temere eò proceſſerit? re deinceps explorata, vbi cognouerit ſermonem domini cum vtroq; ſeruo habitum, nonne fidelis ſerui optimam conditionem fore dicet? deteriorem infidelis? & multò magis id ſentiet, vbi ſermonis fides cõſtabit, & vtriq; promiſſa dominus perſoluet. Nõ arbitror expectari iam, vt imaginem hanc ad rem, de qua agitur, referam, quũ quilibet ſatis apertè videre poſſit conuenientiam ſimulacri. Summatim tantùm dicam (vt iam claudatur ſermo) quòd eadem vniuerſitatis huius eſt cõditio, quia malos breuiſſimo huius æui ſpatio ſibi ipſi indulgentes perpetuus excipit poſt mortẽ carcer, & ſæuiſſimæ pœnæ: boni verò poſtquã laborantes inſudanteſq; vitæ huius excurrerint ſtadium, quantulumcunq; ſit (non enim poteſt eſſe longum) vbi metam attigerint, diuerſo a malis itinere illuc tendunt, vbi præmijs coronãtur immortalibus atq; diuinis. Hæc ita contingere non eſt mirandũ: fiunt enim auctore Deo, cuius factũ ab humano longè diſcrepat. Homines nanq; iuſtitiam in bonos & malos diffiniunt ſecundum præſens vitæ huius tempus, ad quod etiam leges ſuas accommodauerunt: non enim habent, quò vlterius progrediantur. Non ſic omnipotens mundi dominus: ipſe iuſtum illud ſuum magis late determinat, reſpiciens ad ordinẽ vniuerſi, & ad omne æui ſpatium, non modo quod fuit & adeſt, ſed quod poſtmodũ in perpetuũ ſequetur: in illa æui perpetuitate, quæ nos ex hac vita excipit eiectos, ſuum magis ducit vnicuiq; pro meritis

erogare,

erogare, quod debetur, ſiue præmium ſit, ſiue ſupplicium: nam quæ cõtingunt
hoc viuentibus loco, nõ ſunt magnopere ęſtimanda, breuia re & tempore vix
Deo digna iudice. Ecce tibi quàm peruerſo ordine inſtituta ſunt omnia, vel
illud potius inſpice, quàm fœlix, quãq; optanda ſit malorũ conditio, qui a ſe
habent voluntatem malam, ab ipſo Deo naturam bonam, & iuſtam pœnam:
& ſibi quidem ipſis perpetuum ſupplicium, alijs ſui diſſimilibus, quos exagita
runt, immarceſſibilem coronam pepererunt. Quòd ſi nihilominus pondera-
mus bona maláq;, qualia ſeculum iſtud ſuggerit, oſtendimus bonos agere glo
rioſè, alacriter, iucundè: ex aduerſo malos ſtultè, deformiter, trepidè: quò fit
vt pulchritudinem mundi, eiúſq; ſtatum rectiſſimis inſtitutis ornatum ſuſpi-
cere omni ex parte & laudare debeamus. Hic mihi tu nauem obiicis, quam te
mere circunferri dicis, ſi periti homines & callidi ſentinæ præficiantur, ſtolidi
& imprudentes ad gubernacula ſedeant. Quid hoc ad mũdum, cui præſidet
hominum nemo? is autem qui præſidet, bonos & malos congruis afficit hono
ribus & pœnis, vt hæc oſtendunt. Nec me cõmouet, quod etiam dixiſti melius
fuiſſe ſi natura inſtituiſſet, ne hominũ aliquis malus eſſet, ſed omnium inter ſe
æqualis eſſet concordia, par bonitas. Nam, quod etiã antea quodam loco ſigni
ficaui, ſi nõ voluntario animorum motu, ſed neceſſario naturæ impulſu trahi-
mur ad agendum, nullus laudi, vituperationíue relictus locus: nemo hominũ
eſſet malus, ac ne bonus quidem vllus: ſed non odio malitiæ delere pariter bo
nitatem conuenit, ſed amare magis hanc, quàm odiſſe illã debemus. Ergo rite
homini conceſſum fuit ambulare libere in eius voluntate, ita vt ſi virtutis ex-
ercitationem delegerit, laudem ferat & præmium: ſin vitia potius ſectatus fue
rit, vituperationi tradatur & pœnis. Nõ igitur poſſe vitiis incumbere malum
eſt, ſed ipſa vitia amplecti: nam quæcunq; vitiis non ſubiacent, ne virtutis qui-
dem ſunt capacia, vt in beluis videmus & in rebus omnibus, præter hominẽ.
Illæ enim, quia peccare nequeunt deprauatæ mentis vitio, nec benefacere etiã
poſſunt per virtutem. Homo autem, qui pro arbitrio flagitioſè viuendi habet
poteſtatem, hac eadem arbitrii poteſtate vtitur virtute: nã vbi boni ineſt facul-
tas, illic quoq; mali facultas moratur, nec altera ab altera diſſociari poteſt. Sicu
ti oculo vtrunq; cõpetit, cæcitas & viſus; auribus, ſurditas & auditus: humano
ingenio, ignoratio & ſciẽtia. Similiter eorundem hominũ animis vitia inſunt
facultate & virtutes: nõ dicerentur obliquè facere, niſi recto vti valerent, nec
e contrario rectè, niſi obliquare actiones ſuas poſſent. Hoc nimirum illud eſt,
quod a grauiſſimis philoſophis allatum video, qui dicunt virtutes ſine vitiis ef
ferri non potuiſſe: hanc enim eſſe rerum naturã, vt vno poſito dandum ſit alte
rum, quod illi ſit contrarium, aliter neutrum extaret. Propterea dulce nõ erit,
niſi ſit amarum, nec calidum, niſi ſit frigidum: in muſicis concinnũ non habere
mus, niſi etiam eſſet quid diſſonum. Eodem modo iuſtum & temperans nihil
eſſet, niſi altera ex parte intemperans aliquid & iniuſtũ appareret, & ſimiliter
de reliquis dicendum. Eadem ratio eſt cognitionis, quia non ſubſiſtit cognitio
vnius ſine altero: nam qui virtutum notitiam cœpit, nouit eadẽ opera vitia, &
contra: qui verò horum alterũ ignorat, vtrunq; ignorat. Quicũq; autem glo-
riantur ſe virtutes habere cognitas non perſpecta vitiorum natura, vehemen-
ter errant: afferunt enim quod fieri neutiquã poteſt. Olim Lacedæmonii nõ-
nullis feſtis diebus agreſtes quoſdam homines, quos Hælotas appellabãt, quã

tum maximè poterant, ad potum compellebant, eóſq; ebrios factos circumdu
cebant iuuenum conuiuiis, vt cernentes illi ebrietatis turpitudinem, hanc de-
uitarent. Hoc factum etſi reprehenderet ſeuerior aliquis, quaſi non ſit ex com
poſito corrūpendus iſte, vt ille proficiat: attamen vbi quiſpiã vltroneo mentis
vitio in aliquam prolapſus fuerit prauitatem, vtile eſt illic tanquam in ſpeculo
contemplari, quàm pulchrũ quãq; decens ſit honeſtas cogitationes actionéſq;
ſuſcipere, & quam ſit fœdũ flagitiis atq; libidinibus diffluere, mentémq; & cor
pus turpibus actionibus contaminare. Dicitur Plato, quũ quempiam indeco-
rum aliquid facientem vidiſſet, ſecũ meditari ſolitus, num ipſe aliquando talis
fuiſſet: & ſi id in ſe inueniſſet, moleſtè ferre, eáq; ratione aſſequebatur, vt in
poſterum eſſet cautior. Vides igitur vt prudentes viri aliena vitia ad ſuum tra
hant commodum: ſimul & illud intelligis, vnde hæc fluxit oratio, nõ potuiſſe
virtutes exiſtere, niſi etiã vitia extarent: hoc enim vera ratio audet aſſerere. Ni
ſi forſitan hoc ita refellas, aſſerens Deum poſſe omnia: potuiſſe igitur virtutẽ
ſine vitiis inſtituere. Quaſi verò habeas aliquem, qui concedat tibi Deũ poſſe
omnia (audacter enim loquendũ) poteſt ne ille efficere, vt aliquis ſit pater, &
non habeat filium? vt lux ſit & nõ ſplendeat? vt victoria ſit ſine aduerſario? vt
numerus ſit in vno? &, vt veniã ad id, de quo agitur, virtus erit vitiis repugna-
re, & eorũ illecebras cõtemnere, & vitia non erunt? Si enim poteſt Deus ſub-
ſtantiam rerum auferre rebus ipſis extantibus, res pariter erunt, & nõ erunt,
quod eſt ſibi ipſi eſſe cõtrarium: ſed hoc neutiquam in Deum cadere poteſt:
quandoquidem tanta illa maieſtas ſecũ cõcordat, non repugnat. Reſpondi ma
ximis criminibus: quãquam multa adhuc ſuperſunt, faciliora tamen ad diſſol-
uendum, cognitis præſertim ſuperioribus. Adſunt enim ſermones illi de ho
neſto, déq; vtili, quæ duo natura diſtraxit, déq; iuſtitia, quæ ſui cultori nõ mo-
do eſſet inutilis, ſed etiam damnoſa, propter quod generoſam quandã ſtultitiã
multi cenſerent. Quod enim de oleo dictũ eſt, obeſſe illud internis mẽbris,
prodeſſe externis, tale quiddã affers de iuſtitia, vt noceat ſuis domeſticis & fa
miliaribus, proſit extraneis, idq; exemplis multis confirmabas, quæ tamẽ om-
nia longè habent ſecus, quàm poſita ſint. Nam iuſtum eſſe vtile illa argumen-
tatione docetur, qua Platonici potiſſimũ vtuntur: ea ſic habet, Omne iuſtum
eſt pulchrum, omne pulchrum bonũ, omne igitur iuſtum bonum: at qui bonũ
& vtile idem eſt: ergo omne iuſtum vtile. Sed omiſſis his argutulis, rem tãga-
mus, quæ ſe liquidius oſtendet. Ipſa enim iuſtitia nihil ſplendidius, nihil etiã vti
lius ciuitatibus: ſola enim de cunctis virtutibus conſeruat inter ſe hominũ ſo-
cietatem, efficiens ne quiſq; alienũ inuadat cõtentus ſuo. Quòd ſi liceat detra
here alteri, quod quiſq; poſſit, quis hanc putet ciuitatem, in qua nulla ciuium ſit
concordia, nullus conſenſus, ſed vnuſquiſq; ad rapiendum auferendũq; emolu
menti ſui gratia paratus? totius nanq; intereſt incolumes eſſe partes: ideo par
cendum ſingulis ſeparatim, vt in vniuerſum cunctorum conſtet incolumitas.
Quemadmodum enim in humano corpore, ſi vnum quodq; mẽbrum (liceat
ſic fingere docendi cauſa) putaret ſe maximè poſſe inualeſcere, ſi ſubduceret
ſibi id, quo aliud membrum aleretur, idq; fieret, diſtraheretur membrorũ ſocie
tas, & breui corpus intereat. Sic euertatur ciuitas neceſſe eſt, in qua neglecta ſo
cietatis ratione vi & manu ad arbitrium vtatur quilibet, aliorũ ſpoliis ſuas au-
gens rationes. Et quemadmodum illud corpus, in quo finximus membrorum

diſcordiam, nullius animus vellet inhabitare, & cui id contigiſſet, doleret tale hoſpitium ſibi traditum: ſic nemo deligat illius ciuitatis fieri incola, in qua diſcordiarum & ſeditionũ plena videret omnia. Cernis igitur quàm non modo inutile, verùm etiam peſtiferum ſit atq; noxium, ſi permittatur cuicũq; volenti manus inferre ſocio: contra verò quantã vtilitatem ferat, mentem, oculos, manus ab alieno cõtinere, vt pote quod vnum ciuitates ipſas ſtabiliat, incolatúq; dignas præbeat: hácq; in re honeſtas cũ vtilitate concordat, quod minimè ipſe volebas; quin ille ipſe facinoroſus alieni cupidus, ſi lex feratur, qua liceat quod quiſq; velit detrahere habenti, primus in concionẽ aſcendens legem diſſuadeat, non honeſtatis ſtudio, quam negligit, ſed vtilitatis, quam perſequitur: vtile enim arbitratur, poſſe ſine cõtentione ſua retinere. Et ſunt qui dicant ſanctam eſſe iuſtitiam non vtilem: quomodò etiam non vtilis? quando ij, qui eam non præſtant, exigant ab alteris, vt hæc oſtendũt. Quod etiã manifeſtiori docetur exemplo: nam nemo latronum velit a latrocinij ſocijs iniuſtum quidquã perpeti; imo, ne id fiat, diligenter ſanciunt. Quamobrem ſi deprehenſus quiſpiã fuerit ſurripuiſſe quidquã alteri, qui vnà latrocinatur, hunc latronum dux vel e grege eijcit, vel interimit, tãquã minimè vtilem in latrocinio, ſeu potius tãquam latrocinij iura corrumpentem. Adeo nullum eſt hominũ genus, quod ſine iuſtitia cõuiuere poſſit, quando ne latrones quidem poſſunt: quãuis enim iuſtitiæ bellum apertè intulerint, attamen inter ipſos eam cuſtodiãt neceſſe eſt.

Veruntamen (inquies) quod aufertur alteri, vtile eſt auferenti, quia auget eũ facultatibus. Vtile igitur cẽſes latrocinari? quod nemo dixerit, niſi qui latronũ velit eſſe ſocius: non enim videri debet ſeparatim eſſe vtile cuiquam, quod in vniuerſum humano generi perniciosum: nam ſi eodẽ iure rapiendi atq; auferendi quilibet vtatur, humana ſocietas diſſoluetur, quã ſi conſeruare vtile eſt, peſtiferam rem affectat, qui conatur extinguere. Tu forſitan exiſtimabas, vbi vnus vni per vim quid aufert, vnum eſſe lædentem, læſum item vnum. falleris; læduntur duo, & duobus ſatisfaciendum eſt: non enim ſolus priuatus læditur, ſed Reſpublica quoq;, & quod valde refert, hæc vehementer, ille leuiter. Cui rei illud argumento eſt, quod priuatus paruã a legibus conſequitur vltionem, tanquam pro parua læſione, id autem eſt illati damni in duplum, vel quadruplum reſtitutio, at Reſpublica morte, exilio, vinculis, verberibus, egeſtate, & cæteris pœnis raptorem premit, quia contra ſalutem & incolumitatem ſuã illum molitum putat: non enim ſalua eſſe poteſt, quæ maximè ciuitatem cõtinet, ciuium coniunctio, in rapina & violento ſpolio. Ergo ſe grauiter vlciſcitur in graui iniuria, & ſimul id agit, ne ille in poſterum, ſi ſuperſit, imitari ſe ipſum velit, nec ipſum alius. Nunc quæro, num vbi legum pœnæ procedunt, vtilis ſit iniuſtitia? non dices. Sed nec his quidẽ remotis facinus ipſum per ſe dicere potes vtile. Acquirit raptor pecuniam: ſed amittit fidem, pietatem, humanitatẽ, verecũdiam: diſtrahit, quantum in ipſo eſt, vincula humanæ ſocietatis, induit figuram beluæ, vt ante dixi. Hoc ergo vtile erit pro minimo illo pecuniæ bono ſpoliari maximis illis bonis, quibus animus ditatur? Si iuſtitiæ pulchritudinẽ non intelligimus, alia ratio eſt: ſin tanta eſt, quemadmodũ Ariſtoteli videtur, vt Lucifer non æquè reſplendeat, quomodo vtile amittere tantum decus? excidere de probitate, nõ qualiſcunq; rei, ſed mentis ſuæ? Rapuiſti pecuniam: quã obſecro? probam (inquies) Iube igitur procuratori tuo in rationum tabulis

ita referre,

ita referre, Pro pecunia proba mens improba: non enim quia rapuiſti, gratis habes: tanti emiſti. Quòd ſi ad calculos ille rem reuocauerit, non modo nullum lucrum inueniet factum, ſed ingens dãnum acceptum: nã amiſſum eſt id, quod ipſi etiã mercatores dicunt plus omnibus facere ad quæſtum, exiſtimatio ſcilicet integra atq; honeſta. Nam iniuſtum hominẽ comitatur infamia, & odium: fugiunt congreſſum noti atq; ignoti: nemo quidquã rationis cũ illo habere vult. Sed nihil ſit iſtorũ, obſeruetur ab omnibus, colatur, emineat potentia, honoribus, diuitijs. Hic rurſus redit nobis ſuperior illè ſermo, malos omnes affluentes etiam omnibus naturæ & fortunæ dotibus malè agere, ideſt miſerè & infœliciter. Mitto (ne eadem ſæpius inculcem) vix fieri poſſe, quin exhorreſcat animo admiſſum facimus quin metuat diuinũ iudicium, quin verbere cõſcientiæ ſuæ flagelletur: quibus ex rebus efficitur, vt vtilis nequeat eſſe iniuria, niſi forſitan vtile ſit angi animo & excruciari. Sed hæc inquã mitto, quæ ſuperius latè explicauimus. Hoc vnũ vrgeo, quòd quũ homo nihil pretioſius habeat animo, ſumma ſit pernicies illũ corrupiſſe, vt quæratur id, quod minus eſt pretioſum: quemadmodum ſi quis acquirendę pecuniæ gratia vitam proijceret, negotium dãnoſè geſtum omnes dicerent, quia vitæ præpoſuiſſet pecuniam, maiori bono minus bonum. Quantò id magis dicendũ in eo, qui virtuti, quæ ipſa etiã vita eſt pretioſior, pecuniam antepoſuit: hanc ſcilicet vt acquireret, illã amiſit: auxit externa bona, ſed depoſuit ſe de intimis ac proprijs bonis, quæ ſupra cœlum illum efferebãt. Quod enim tantũ in terris bonũ, quod cum virtute cõparari queat: hæc vna omni cœlo, terra, mariq; præponderat. Quamobrem non mirandũ viros bonos virtutis ſplendore captos cætera negligere, modò hanc retineant: cum hac animũ gerũnt integrum, incolumem, ſplendidum etiam & illuſtrem: hac abiecta morboſum, fœdum, corruptũ, ac turpificatum: hoc autem fugere, illud adipiſci conantur, quia nõ honeſtũ modò id, ſed vtile etiã cenſent. Non eſt, igitur, vt dicebatur, honeſtum diſiunctum ab vtili, ſed honeſtum & vtile duo ſunt nomina numero & ſignificatione, vt tamen & facultate vnum atq; idem ſunt, quia quod honeſtũ, vtile: & quod vtile, honeſtum. Ergo bonus vir (vt a te etiã eſt propoſitum) non celabit emptorem vicium rei, quã vendit, etiam ſi occultiſſimum ſit, & nemo redarguere valeat: non enim prodeſt videri bonus eſſe, vt non ſis, ſed eſſe bonus, etiam ſi non videaris: nã bonitas cuiuslibet rei veritate non opinione conſtat. At non vendet, vel minimo vendet detecto vitio: ſic non eſt vtile bonum eſſe virum (ita enim dicebas) Ergo vtile cenſes, vt fundum vendat vitioſum, animum ſuum efficere vitioſum decepto emptore: laudo, ſi modò ipſum quoq; animũ vitioſum alienare a ſe poſſit decepto alio emptore. Sed ſi id fieri nequit, poſtquam vtilitatis habenda eſt ratio, nonne ſatius eſt non vendere, quàm vendentẽ magna etiam pecunia animum iniuſtitiæ probro ſummè fœdaſſe? An nõ ſumma illa fœditas, inferre dãnum conſulto alteri? fallere eum, cũ quo contrahas? qui fidẽ ſequutus eſt tuam? Fraus, dolus, deceptio, iniuria in animum recepta, quã partem eius integram incolumẽmq; relinquunt? & quum infœlicitatis magnũ habeatur genus peruerſis membris diſtortóq; corpore eſſe præditũ, vtile iudicabimus prauitatem iniquitatémq; mente induiſſe argenti gratia? Si pecuniã reprobam receperit vir bonus imprudens, nõ tradat eam ſciens alteri: fateor: quia in pecunia reproba ipſe probus eſſe vult, nã ſi pecuniã malam obtrudat

alteri, ipſe malus efficitur. Ergo propter corruptam pecuniam ſe quiſquã corruperit? &, vt adulterinum eroget nummum, hoc ipſum quoq; erogare volet, ne bonus vir ſit & habeatur? Quid pugnem nõ eſſe lucrum ei, qui id fecerit, quum plus damni, quàm emolumenti cõſequatur? nec par futura ſit ratio dati & accepti? Illud rectè ſcio, quòd ipſe nolles quidquã lucrari ex ſordido odioſoq; artificio, quale eſt publicanorũ, cauponum, laicorum, coquorum, farctorũ, aucupum, piſcatorũ, & ſi qui ſunt huiuſmodi humiles, improbatiq; quæſtus. Quid ita? quia huiuſmodi lucrum habes pro non lucro: affert enim dedecus, imminuit exiſtimationem, deijcit animum, ſordidúmq; reddit, vt qui inter ſordes verſatur. Addo amplius, ne tu quidem eam negociationẽ ſuſciperes, quæ materia non mutata lucri facere plurimũ ſtudet. Nam quæ materiam accipit vt pretioſiorem reddat, addendo operam & manum, veluti quũ carta emitur, vt liber ſcribatur, vel lana, vt texendo veſtis conficiatur, eam habemus vt magis ingenuam & liberalem: attamen tu id lucrum nõ ſuſciperes, quia turpe id eſſet in nobili viro, & ſi bene noui, detrimentum potius, quàm lucrũ exiſtimares. Quantò igitur minus id habẽdum eſt pro lucro, quod peperit iniquitas, iniuſtitia, fraus, malitia, a quibus turpitudo abeſſe non poteſt? Neſcis ſplendorem iuſtitiæ, neſcis, vel hi potius neſciunt, quorũ cauſam agis: nam qui perſpexerunt, pecuniam omnem ſordere exiſtimant, magiſq; contemnunt, quàm tu ſordida illa artificia, quæ modò nominaui. Hinc fit, vt ſi bonus improbúſq; ſocietatem alicuius coëant negociationis, non referat (vt dicebas) æquam partẽ probus, quia toto pectore non ſeruit quæſtui: alter verò, qui quæſtu nullo ſaturatur, compilat ſocietatem, quantũ poteſt, quaſi pollicitus fuerit ſe id præſtaturum ſocietati, aut officium cõmunionis id exigat; nec adhuc plenus, quia ſortem exorbere volet, ideo ne diues quidem habendus, quum illo adhuc egeat, quod cupit. Probus autẽ ille vir, qui minus etiam cupit, quàm habet, & ſumptibus parcit inanibus, præſtat, vt res ſua, quantulacunq; ſit, ſufficiat: ideo tanquam diues miſeratus animo improbi paupertatẽ, quem negociationis ſociũ videt iuſtè atq; iniuſtè aliena ad ſe ducere, ius ſuũ exactè non perſequitur: mauult aliquando fraudari, quàm lites ſectari, non quòd lucrum diſpliceat, ſed non cenſet ſæpius lucroſam eſſe contentionem, ſi qua etiam honeſta ratione rem familiarem augere valeat, quia vel in militia, vel in magiſtratu vel reſpondendo de iure multis operam profuturam publicè priuatimq; impendat, vel quia peritus agricola, vel copioſus mercator, id quoq; lucrum ſuſcipit rite oblatum; ſed ab illo tamen lucro nunquã diſcedit, quod fit, non vbi plus habeas, ſed vbi minus cupias. Cupere autem oportet ea, quibus naturę neceſſitas expletur, quæ ſunt ſanè exigua, facilia, paratu: quod autẽ ſupra eſt, id nulla poſſidet cupiditate, intelligens ſe tantò melius habere, quãtò minus amat: ſi quid illi deceſſerit fortuitò, pro lucro habet ſe liberatũ ꝓcuratione maioris rei: ſin acceſſerit, in eo lucrum ponit poſſe honeſtam cauſam diuitiis ornare atq; defendere. Longè autẽ maximum lucrum in eo collocatur, abſtinuiſſe ab iniuria, nullam inexpiabilẽ fraudẽ animo cõcepiſſe: murus ille eſt aheneus, vel aureus potius,

Nil conſcire ſibi, nulla palleſcere culpa.

Itaq; ne dixeris, vbi quiſpiam improbum quæſtum reiecerit, illum ſibi vtilitatibúſq; ſuis eſſe aduerſum, quum nocuiſſet ſibi, ſi quæſtum illum voraſſet: non enim quæſtus eſt, ſed videtur. Quemadmodum auis cibum putat, quem ante

pedes

pedes proiectum ſibi videt: mox vbi viſco vel laqueo tenetur, cibum eſſe quẽdam intelligit, qui non alat, ſed capiat, quia falſus ſit cibus. Sic multa ſpecie falſa decipiunt, tanquã lucra, quę minimè lucra ſunt, quibus non minus homines capiuntur, quàm aues eſca. Maximum (mihi crede) malum iniuſti lucri cupiditas: hæc animũ inficit, hæc dijs hominibúſq; inuiſa, hæc rixas & diſſenſiones peperit, ſempérq; pariet, non inter prouinciales modò, ſed inter ciues: nec inter ciues tantũ, ſed inter cognatos quoq;: nec inter cognatos ſolùm, ſed inter eiuſdem domus alumnos, ijſdem parentibus procreatos: inde iudicia, pecuniarum profuſiones, contumeliæ, cædes, vulnera, & immenſa alia malorũ cohors: ſalugres hominum eſſent, ſi cuncti probam paupertatẽ iniuſtis diuitiis præferrent. Illud te nihilominus etiam atq; etiã conſiderare volo, magnum eſſe in frugalitate vitæ cenſum, egregium vectigal: hoc qui carent vectigali (carent autẽ eo omnes ferè improbi) his ſcito aſſiduè deeſſe. Videas nõnullos poteſtate accepta trahere ad ſe omnia latronum ritu, & nihilominus egere, ac ſi nihil rapuiſſent: alios contra multis multa elargiri, & nemini quidquã eripere, eoſdémq; plurimum abundare. Quid cauſæ? an nõ manifeſtum id contingere, quia illi ſuperiores improbi conantur explere impẽdijs inexplebiles ſuas cupiditates? iſti verò reſpicientes tantũmodo ad deſideria naturæ, quolibet victu & cultu facile contenti ſunt? ideo eorum vſui ſuperfluit latiſſimè patrimonium, quantumuis mediocre. Quamobrem nõ eſt inops nec egena omnino probitas: eſt autem improbitas egentiſſima, quæ non contenta oblatis ad ſuperuacuas progreditur cupiditates abſentium ſemper bonorũ: quò fit, vt nunquã expleatur, nullum finem ſtatuens libidini. Hinc vtrum iſtorum vtilius, quídue magis ſequendum, perſpicuum eſt. Opportunè autẽ illata eſt a te mentio de magiſtratu, quem putas vtilitatem afferre improbè gerenti: de hoc enim certius adhuc aliquid iudicare poſſum, quia & ipſe quandoq; magiſtratum geſſi, & pluribus affui gerentibus, quorũ nemo videbatur ſibi peius cõſuluiſſe, quàm ij, qui æquitatem, fidem, ius, leges, iuramenti religionem, venalia habuere, nam quum obſeruetur oculis totius ciuitatis in magiſtratu poſitus, nõ latere poteſt improbè factũ, ſed ſtatim latius diſſeminatur: itaq; grauis exiſtimatio ſubſequitur, nec cæteri modò, ſed inimicus eſt etiam is, qui dedit, acerrimè autem omnium qui iniquo iudicio proditus eſt. Nec diuitum & potentum gratiam obſequio gratuito firmiter deuincire poteſt, quoniã diſſimulant beneficiũ, ne iniuriam obtinuiſſe videantur: nec tam acres defenſores illi, quàm oppugnatores hi, quibus aliquid præter ius ereptum fuit. Itaq; vbi depoſito magiſtratu geſtorũ ratio repoſcitur, videas alijs iuſtè iniuſtum lucrum extorqueri, alios in vincula coniectos omnibus ignominiæ inuri notis, plures interfecti. Hos referunt iniuſti quæſtus, hæc lucra domum. Sed effugerint hæc: attamen improbitatis illorũ manet opinio: aurum habent, quod tamen eos pungit, quum ſubit recordatio vnde habeant, illúdq; non iniuria metuunt, ne quod de præda natũ eſt præda potentiori fiat. Nihil horũ illi accidit, qui magiſtratum gerit integre, atq; innocenter, qui non aliquid amicitiæ tribuit, non potentiæ, non precibus, nõ pretio, nõ minis: ſolum ius valere penes ſe patitur, nec aliquid aliud reſpicit: hũc vel inimici laudibus efferunt, mirantur, ſpectatu dignum habent, tanquam de cœlo ad homines deſcenderit: quin etiã vbi res tulerit, non verentur ſe illi cõmittere. Quæ res, quod æs conferri poteſt cum exiſtimatione bona, quam de

ſe impreſſit

ſe impreſſit omnium mentibus? cum voluptate animi, quam percipit, dum
cogitat ſe multis profuiſſe mortalibus, obfuiſſe iniuria nemini, quod vnum eſt
inter homines eſſe Deum? hunc ſuauiſſimum innocentiæ guſtum non habet,
qui animum auro atq; his inferioribus bonis illigauit. Caius Graccus miſſus
cum imperio in prouincias a populo Romano, reuerſus res a ſe geſtas in cõcio
ne expoſuit, & inter cætera hæc protulit. Ita (inquit) Quirites in prouincia
verſatus ſum biennio, vt nemo poſſit verè dicere aſſem, aut eo plus me in mu-
neribus accepiſſe, aut mea opera quẽpiam ſumptum feciſſe. Deinde ſubdit ſe
multorũ diſſimilem reuertiſſe, qui lagenas, quas vino plenas in prouincias por
tarunt, argento plenas reportarunt. Ego (inquit) zonas, quas plenas argento
extuli, inanes retuli. Quã pulchre vtilis hic ſibi fuit in magiſtratibus (dixerit
ridens aliquis) qui loco pecuniæ acquirendæ in populis ſuã etiam imminuit.
Ego verò hunc virũ, quod maximè vtile eſſet vidiſſe cõtendo, ſi pro pecunia,
& laudem, & gloriam, & bonã exiſtimationem, & beneuolentiã a ciuibus & ſo
cijs ſibi cõparauit: demũ ſi pecunia omni iuſtitiam habuit cariorẽ, cui ne aurei
quidem montes cõferri poſſunt: eſt enim ipſa longè ſplendidior. Hac duce nõ
nulli multitudinis ſuffragio ampliſſimos quãdoq; aſſequuti ſunt honores, & im
menſas ſibi opes parauerunt: vt ille penes Herodotum Deioces, qui cõtrouer-
ſiis æquiſſimè diffiniendis magnã adeptus opinionem iuſtitiæ, tãdem ſummo
popularium cõſenſu Rex Medorũ declaratus eſt: qui etiã in ſummo illo faſti-
gio poſitus, nõ tamen ceſſauit a priſtino munere: ſed diſceptantibus ſæpius in-
tro ad ſe accerſitis lites terminauit recto iudicio, & in facinoroſos ſeuere ius pu
blicum exercuit, incorruptũq; omnino ſe præbuit. Et ille quidẽ ſic agebat, nõ
imitans illos iudices, quos contumelioſo vocabulo Heſiodus notauit, δωροφά-
γους vocans, id eſt munerum comeſtores. Apud Thebas Ægyptias ferũt olim
in iudicum habitu formatas ſtatuas fuiſſe, bene auritas, manibus truncas, atq;
oculis captas. Ergo ſignificabant (vt videtur) oportere iudices diligenter au-
dire, non reſpicientes ad perſonam, nec dona a litigatoribus ſumentes. Græci
humanius, qui ſtatuas fingebant iudicum manibus intra pallium cõpreſſis, &
iudices ipſos ſub modica feneſtrarũ luce ſententiam dicere iubebant, eadẽ quę
Ægyptij ſentientes. Si hæc rectè ſe habent, quid peius, aut monſtroſius fingi
eo iudice poteſt, qui aures penè habeat nullas, plures manus & aduncas, am-
biri ſe a potentibus libentiſſimè videat, vt gratiam reponat? Tua verò oratio
improborum partes ſuſcipiens hoc vno innititur, quòd plurimã pecuniam lu-
crentur, quaſi hoc vnum ſit potiſſimum bonum inter mortales ſummopere ex
petendum, ac non illud maius ſit pretium, pretio capi non poſſe. Ne tu quidẽ
magnopere eſſes ridiculus, ſi corã eis hæc diceres, qui diuitias abiecerunt ſpon
te, tanquã ſarcinas quaſdam & impedimenta ad veri inueſtigationem, quã ſe-
quebantur, qui profectò, ſi adſint, vultu aſpectuq; ſolo, vel horrido ipſo ami-
ctu frangant hunc ſermonem tuũ, quo ſtatuis lucrum eſſe improbo, ſi ſuo mo-
re, ideſt improbè, acquirit diuitias, quas ipſi tanquã detrimenta reiecerunt, ſta
tuentes ſe in eis virtutẽ perfectè percipere non poſſe. Cleanthes (vt hunc vnũ
de philoſophis potiſſimùm nominem) operas ſuas piſtrino, vitæ ſuſtentandæ
gratia, locauerat, veritus ne, ſi diuitias ſectaretur, hæc illum cura a philoſophia
auocaret. Itaq; illis manibus, quibus molas circumegerat, de ſole, luna, ſideri-
bus, de rerum principio, de iuſtitia, & temperantia, deq; omni virtute literas
conficiebat. Quid ais? vtrum hunc virum cenſes ſibi vtilitatibuſq; ſuis bel-

lum indixiſſe, quòd ille ſcire potius & ſcribere voluerit, quàm per fanda queq;
& nefanda diuitiarũ lucra ſectari? Enimuero quæ pretioſior ſupellex, aut vi-
tæ vtilior, quàm ipſius ſcientiæ, qua ſe ille inſtruxerat? has ſibi ille diuitias con
gregarat, ne pauperem omnino fuiſſe putes: niſi fortaſſe diuitiæ tibi non viden
tur, quia propter eas nemo occiditur, nemo proſcribitur, nemo ex inſidijs cir-
cumuenitur: quãquam ſi Cleanthem, qui naturam, vt optimam vitæ ducem
ſequebatur, interrogaſſet quiſpiam de fortunis ſuis, non ſcientia modò, ſed
cæteris etiam rebus diuitem fore reſpondiſſet. An non diuitiæ illæ? panis, te-
ctum, veſtis, cubile, ſol, ignis, aër, & de terra olus, vel legumen, de ſyluis li-
gna, de arboribus baccæ, de riuulo aqua, quibus ille facile ablatis ventrem
vnum arbitrio ſuo ſaturare poterat? Modicæ (inquis) diuitiæ. At natura
modicum efflagitat, libido immenſum, vt nemo pauper ſit, niſi qui pauperem
ſe eſſe opinetur: optima autem illius conditio, qui ita vitam inſtituit ſuam, vt
paucis egeat: quandoquidem, vt nullo egeat, fieri non poteſt, quia hæc ſo-
lius Dei pars eſt. Quamobrem tantò quiſq; propius accedit ad Deum, quò
contentus eſt minoribus. Firmiſſima quæq; paucis ſe tuentur, imbecillitas
plura adiumenta deſiderat: hinc egentiores ſenes iuuenibus, mulieres viris,
ægroti beneualentibus, deniq; ſtulti ſapientibus. Neſcio autem quomodo ſer
mone progreſſi orbem hunc conuertimus: nam quibus antea de ſermone tuo
vtile videbatur diuitias parare, nunc vtile apparet illas ſpernere, meliuſq; fo-
re tenui in cultu agere, quia id proximè ad Dei conditionem accedit: & quia
quantò ſe plus quiſpiam ab his terrenis bonis abduxerit, tantò magis cœleſti-
bus abundabit: cœleſte enim bonum iudico diuinarum humanarúmq; re-
rum ſcientiam, æquitatem mentis, iuſtitiam, fidem, temperantiam, magnani-
mitatem, & reliqua generis eiuſdem: hunc quoq; diuitiarum contemptum ad
eadem bona ſtatuo pertinere. Hæc ſentiebant veteris æui philoſophi, qui in-
tentiore paupertatem cura, quàm cæteri diuitias ſequebantur: e quibus Epi-
ctetum Stoicum præterire non poſſum, qui eatenus nihil habuit, quod furem
inuitaret, vt Romæ domus eius ianua valuis careret. Nihil dico de Mona-
chis noſtris quid ſenſerint, quãdo nemini dubiũ relinquitur, quin illi quaſcũq;
nationes ſuperauerint in ſtudio pauperrimæ & humillimæ vitæ. At non philo
ſophi modò & alij ſeculi contemptores, ſed plures etiã rempublicam gerentes
hæc eadem ſenſerunt: nam innumeros græca Romanáq; nobis exhibet hiſto-
ria, quibus quum ampliſſima imperia commiſſa fuiſſent, & facile regum &
populorum ſociorum donis ditari potuiſſent, illi pauperes eſſe maluerunt.
Euolue tecum qui vir fuerit Epaminondas Thebanus, Ariſtides, & Phocion
Athenienſes: cogita Curium, Fabricium, Scipionem, Catones, & alios eiuſdẽ
notæ homines, quos conſtat ciuitatũ ſuarũ fuiſſe decora, & ſeculi illius gloriã ob
res præclariſſimè geſtas. Hi modico cõtenti iudicaſſe videntur vtiliorẽ fore di-
uitijs paupertatem: quorũ iudicium quis contẽnat, quũ nemo ſit, qui non malit
illorũ eſſe ſimilis, quàm eorũ, qui iiſdem temporibus locupletiſſimi extiterunt?
Sed forſitan parua perſequimur, dum fingimus melius fore improbis propter
pecuniæ lucrum: poteſt enim, quantũcunq; ſit, contemni. Sed vitam quis con-
temnat? quã tamen abiicere cogitur idem bonus vir, dum probitati ſtudet: im
probus autem retinet, nullam ducens rationem honeſtatis, vt illuſtri exemplo
liquet a te propoſito: nam bonus vir nactus in equo ſaucium, & naufragum in
tabula, neutrum illorũ deturbabit, quanuis facillimè poſſit, vt ipſe incolumis

euadat, ſic peribit hoſtium manu vel pelagi vndis confectus: quod ſi fuiſſet im-
probus, res ipſa clamat quid facturus eſſet: alium potius quàm ſe vellet oc-
cumbere: ſic nocet probitas, iuuat improbitas. Hanc eandem ſequens ratio-
nem dicere poteras, iuuare inimicitiam, nocere amicitiam, quia ſæpe incidunt
tempora, vt pro amico adeundum ſit vitæ diſcrimen, & tunc forſitan mori
continget iucundius in exilio, quàm in patria viuere: quoniam hæc a te exige-
re iuſtè poteſt, vt pro eius ſalute mortem oppetas: naturale omnibus mori eſt:
at alieni detractio contra naturam. Ergo ſi naturam ſequimur, moriendum
potius, quàm alteri quidquam eripiendum. Si quod expedit potius ſequi-
mur, idem faciendum: nam ſi corpus peſtifero vexatum fuerit morbo, non vti-
le dicemus tale corpus habere, & cum eo viuere, & quò diutius in vita quis
retinetur, eò miſerior iudicatur: quomodo vtile cenſebitur propagandæ vi-
tæ huius cauſa fœdare animum atq; inficere peſtifero iniuſtitiæ contactu? An
quia deterior ſit animus corpore? quis id dixerit? an quia morbus corporis
ſentitur magis, doloreſq; permouet, animi morbus non item? At durior is eſt
morbus, qui ægroti ſenſum latet, quoniam id non ſine magna mercede con-
tingit furoris vel ſtuporis. Scimus plures certiſſimam incurriſſe mortem, alios
vt inimicum vlciſcerentur, alios vt amicum in morte ſequerentur, alios vt
morbum quendam corporis euitarent: quin videmus quotidie equeſtres &
pedeſtres copias paruo ære cõductas in prælijs vel oppugnationibus vrbium
aceruatim interire: adeo facile eſt lucis huius vſum contemnere. Bonus au-
tem vir mori deligit ea de cauſa, ne quidquam ſibi de innocentiæ ratione mi-
nuatur: hoc dum facit, illud iudicat moriendum eſſe prius, quàm quidquam
morte dignum committere: decet enim mori morte indignum. Generoſè (in-
quis) attamen ſtultè. Imo ſapienter: nam nihil animo ſuo ei carius, cuius ſplen-
dor, lux, dignitas, incolumitas reſidet in innocentia. Quòd ſi facere ſapienter
exiſtimatur mulier, quæ caſtitatem corporis vita potiorem ducit, quantò ma-
gis ille prudens, qui caſtitatẽ animi vitæ præfert? nec mouetur lucis huius pre-
tio, vt eã fœdè polluat? Paucós ne habes, qui vxores ſuas arctius aſſeruent? plu-
res ſunt, præſertim ſi viridis earũ ſit ætas, & forma ſplendens, & nemo ferè eſt
illorum, qui non eripi ſibi vitam malit, quàm caſtum coniugium, & ij tamen
non ſtulti. Vnde igitur ſtultus is, qui potius interire præoptat, quã ſponte ani-
mum ſuum caſtitate admirabili, vel virginali potius munditie præditum, frau-
de, dolo, nequitia inquinare? qui hoc ab illo differt? generoſè hunc facere tu fa-
teris, igitur ne ſtulte quidẽ: non enim generoſa poteſt eſſe ſtultitia, inflata erit,
& tumefacta, ideo fallit ſimilitudine generoſi: quod autẽ verè generoſum eſt,
cum ſapientia iungitur. Verè autem dictũ, tribuenda eſſe honeſta nomina re-
bus honeſtis, turpia turpibus: tu verò noli honeſta turpibus cõmiſcere. His ſic
decurſis videre iam licet melius fore in deliberando ſtare pro honeſto, quia id
pariter ſit vtile, quàm vmbra vtilitatis latioris inductũ, iniuriæ auctor fieri &
flagitij. Nec verò magni vnquam excelſiq; viri aliter ſtatuerunt: imo ne ſæpius
quidem multitudo, cui etiam quod ſplendidũ eſt, & amplum, & honeſtũ pro-
batur, modò idoneos habeat aſſertores. Hinc a Romanis laudatus Fabricius,
quòd inimicũ Regem venero tollere noluerit, & ab Athenienſibus Ariſtides,
quòd Lacedęmonioꝝ naualia clam incendenda non putauerit: turpe enim vi-
debatur doloſis artibus non virtute & armis cum hoſte certare. Floruit vtraq;
gens, dum fide, iuſtitia, & beneuolentia ſocioꝝ niteretur eorum imperium: vbi

autem latius, quàm iuſtius regnare voluerũt, conſtat innumeris oppreſſos ca-
lamitatibus, & non de aliorũ modò, ſed de ſua quoq; ipſorum excuſſos ditione
alienigenis turpiter ſeruiſſe. Idem cæteris contigit populis & regibus eodem
itinere progreſſis: omne enim imperium per ſummã probitatem & iuſtitiam
acquiri debet, eiſdẽ etiã artibus retineri: ſin aliter, vt infirmis nixum radicibus,
corruat neceſſe eſt. Licet autẽ hunc ſermonẽ, quem nunc habeo de populorũ
& regum magnorũ imperio, deducere ad ſingularũ ciuitatum reſpublicas, ad
priuati cuiuslibet negocia, in quibus omnibus illud elucebit diligẽter intuenti,
nihil iniuſtum, quod idem vtile eſſe queat. Longior eſſet ſermo, ſi ſingula nũc
perſequerer, verus tamen, & qui in cunctis partibus fidẽ ſui prẹſtaret. Quòd
ſi multi iniuſta præferunt, tanquã magis vtilia, adeo vt vix ſit tutũ præbere au-
læ fidele præſtánſq; conſiliũ, nã diuerſa illic ſuperat factio, quæ prædæ ſemper
aliquid in præſens quæſtúſq; proponit: bonos autẽ cõſultores honeſti rationẽ
ducentes reijci, contemni, expelli, interfici videmus. Hæc vbi accidunt, intelli-
gendum eſt hominũ cõtingere ſtultitia, quæ tam latè regnat, vt etiã ipſorũ prin
cipum ſit princeps: hanc melius fuiſſet culpare, quã naturæ prouidentiam: ipſa
enim honeſtatẽ vtilitati copulauit, homines opinionibus ſuis ſeparauerunt il-
luſi, inductíq; falſa vtilitatis ſpecie. Nũquã enim efficies, vt verè ſit vtile inhu
manum eſſe, perfidũ, auarum, incontinentem, timidum, iniuſtum, rapacem: e
conuerſo ſit dãnoſum, humanitatẽ, fidem, liberalitatẽ, continentiã, fortitudinẽ,
iuſtitiam, æquitatem ſuſcipere: quæ amplæ excelſæq; virtutes humanę mentis
ſunt diuitiæ, ac ſola, maximáq; ornamenta. Quid igitur fallit, atq; decipit? cor
poris voluptas, vel pecunia, vel aliquod aliud externorũ cõmodorum, quæ vt
conſequamur quomodocũq; poſſumus, nobiſmetipſis nõ parcimus: ſed digni
tatem mentis pulchritudinémq; prodimus, & vitio cõquinamus. Hinc aliud
honeſtum eſſe nobis finximus, aliud vtile, quaſi vtile ſit homini de dignitate
mentis excidere, & impetu beluæ ferri. Sed non modo factũ ipſum per ſe non
eſt vtile, ſed ne ea quidem, quæ ex eo ſequũtur. Nã quia id, quod agitur perpe
ram, repugnante agitur ratione, ideo mox illud comitatur infamia, dedecus,
conſcientiæ flagellum, legum iudiciorúmq; metus, inferni carceris terror, ini-
micitia, deteſtatióq; virorum bonorũ, & ſæpius vulgi, ſicuti fuſius paulò ante
diſſerui. Contra autẽ quæ forti, iuſto, temperantéq; animo fiunt, neceſſe eſt fo-
re vtilia, quia diuitem ſplendidum, ornatúmq; animũ oſtendunt magnæ præ
claræq; virtutes: tũ verò ſolidam præbent purámq; homini voluptatẽ, quan-
tum in hac vita aſſequi datur, dum in earũ radios intuetur: nec ſi ſubeundus la
bor aut corporis dolor, aut fortunarũ amiſſio facienda virtutẽ ſequenti, ideo de
ſinit vtilis eſſe virtus, imo vtilior redditur, quũ ampliori magnificẽtioríq; loco
hominẽ ſtatuat, qui ſui gratia illa cõtẽpſerit. Nec audiendũ eſt, quũ homo cor
pus ſit animatũ, ſeu tertium quoddã ex animo & corpore cõpoſitũ, ſpectandũ
id etiam, quod corpori ſit vtile: id verò concedi nullo pacto poteſt, quãdo id,
quod corpus iuuat, animi bonis repugnat: nõ enim ex æquo inita eſt animo cũ
corpore ſocietas: ſed hoc ſubeſſe debet, ille prẹeſſe. Quemadmodũ ſi e lapide
fingeret ſimulacrũ, neceſſe habet artifex ſcalpello multa lapidi detrahere, vt
illic ſedeat forma, quã ducere cogitat, neq; tũc, quòd ſcindatẽ ferro lapis & immi
nuatur, põt ille iure fabrũ accuſare: eſt enim omnis illa materia gratia formę,
cui inſeruire habet, quomodocũq; ex vſu formę ſit: ſic rectè detrahi põt corpo
ri, vt præſtans animo virtutis imago imprimatur, quia gratia animi corpus in-
ſtitutum

ſtitutum fuit. Ergo in illius ratione non aliò ſpectandum, quàm ad animum, qui ſi euaſerit præſtantior ex corporis detrimentis, illa recipienda ſunt, tanquam ex ſaxo tunc aliquid ob præſtantiam formæ imminuatur. Elephantos ferunt vbi circumuenti fere a venatoribus difficilem proſpiciunt fore fugam, dentes, quorum gratia peti ſe arbitrantur, impactos arbori frangere, & inſequentibus ſe relinquere. Caſtor quoq; petitus, quum difficulter videt ſe poſſe de periculo auferre, genitalia, quæ ſunt in illo pretioſa, & propter quæ cenſet ſe in diſcrimen veniſſe, dentibus abſcindit, proijcitq; venantibus. Horum animalium factum cum admiratione narratur, & ab omnibus comprobatur, tanquam prudentiæ quoddam inſit illic veſtigium, quod parte corporis abijcienda reliquum redimere hæc animalia conentur. At quantò ampliorem humanæ prudentiæ campum natura aperuit? dum homo nõ parcit toti corpori nec reliquis ad corpus ſpectantibus, vt animo, qui pretioſior eſt omnibus, dignitas incolumitáſq; ſua conſeruetur. Non enim conuenit hominem beluis exiſtimari imprudentiorem, vt quod illæ faciunt ob corporis tutelam, cæco quodam affectu impellente, nullo vſu, nullo exemplo admonitæ id ſibi profuturum, quod forſitan etiam non proderit (nam incertum eſt, num ob id venatorum effugiant manus) id homo non præſtet propter animi ſalutem, lumine mentis inſtructus, multo rerum vſu callidus, & plurium exemplis confirmatus, certus demum rationes ſuas ita ferre & poſtulare. Et de his quidem pro prudentia veſtra nimium, pro materiæ amplitudine parum, pro ingenij noſtri mediocritate ſatis dixiſſe videor. Supereſt modò, vt quæ de ignoratione noſtra rerum omnium a te dicta ſunt, deinceps perſequamur.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS DE PVLCHRO LIBER QVINTVS.

DVM Hæc a me dicerentur, interim Dionyſij ſocer Pollionem filium miſerat admonitum, vt in craſtinũ ſororis nuptijs adeſſet, quę Henrico Rotario deſponſa ferebatur nobili & fortunato adoleſcẽti. Is, quum ad villam noſtram perueniſſet, nec Dionyſium inueniſſet, perſequens eum in hortos ipſos, vbi audiuerat cum valida iuuenum manu migraſſe, vt vidit aduenientis, & illum, & me, & cæteros omnes ſalutauit, comitérq; viciſſim exceptus, cauſa aduentus ſui expoſita, tandem hortatu cunctorum aſſedit, vt reliquũ diei tempus nobiſcum vnà transigeret. Accidit tamen ridiculum quoddam: nam Pollionem ſequebatur puer facie admodum inſignis, lyram ferens cum plectro ſub chlamyde. Is, quũ incautius properaret, in ſtipitem paululum ab humo extantem offendit, ſimúlq; pronus cecidit, lyrámq; cũ plectro ante Dioniſij pedes effudit. Riſimus omnes caſu pueri, qui non ſine aliquo animi & corporis dolore illi contigit: lyra tamen nihil paſſa eſt durius, quam mox ſurgens recepit. Mirãtibus quibuſdam

quòd Pollio ſecum lyram afferri voluiſſet, tacebat ille, & erubuerat. Tum ego, Non eſt, inquam, hoc mirandum: nam quemadmodum Scythæ feri homines & barbari, cęde gaudentes & vulneribus, nuſquã prodeunt ſine arcu & pharetra, idq; meritò facere exiſtimantur propter ſummã ſagittandi peritiam, qua reliquis præſtant gentibus, ſic concedendũ eſt homini muſices ſtudioſo lyram vel aliud organum muſis aptum ſecum ferat, quo explere poſſit omni tempore artis ſuæ munera: Pollionem autem ſcimus muſicæ ſe deuouiſſe: hęc eius eſt militia, his armis illa dextra aſſueuit. Conatur autẽ aſſidua exercitatione proficere, & ſe ipſo indies fieri præſtantior: quãquã de iſtis minimè me verba facere deceat Dionyſio præſente: ille defendere deberet hunc ęqualem ſuũ & propinquum, & earũdem artium ſocietate coniunctum. Tum Dionyſius, Si vituperatur (inquit) Pollio, quia muſicis operam nauet, id nõ hominis crimen eſt, ſed artis. Sed quis artem hanc accuſauerit, niſi impius? ſi quidem impietas eſt odiſſe, quod Deus amet: Deo autẽ acceptiſſimam eſſe muſicam vel cũctarum penè gentium docetur teſtimonio, quæ hanc, dum rem diuinã faciunt, adhibẽt potiſſimum: hac afflari homines, impelli, concitari, recreari videmus, vt exiſtimandum ſit eorũ animos, qui muſicis afficiuntur ſonis, armonica ratione eſſe compactos: & propter cognationem hanc, quã cum vocum neruorúmq; poſſident concentu, illa perpeti: eorũ autem, qui contemnerent, diſſonũ quoddam & tortuoſum, & repugnans in ſe ipſis habere. Sed non expedit pluribus muſices cauſam agere: clariſſimis enim approbata eſt auctoritatibus ſummorũ virorũ, qui ſe huic arti veluti ſacræ tradiderunt, in quibus nominatim appellare poſſumus Pythagoram, Socratem, Platonẽ, Epaminondam, Lycurgum, quorum ſequentes veſtigia cõmendandi ſunt vnà cũ Pollione noſtro: nã eadẽ de cauſa cæteros laudare, hunc vituperare, ſummę eſſet inſcitię. Quòd autẽ ſecũ attulerit lyram, credo quòd voluerit, ſicut antea Arionis æmulus fuerat in vrbibus, nunc Orphei eſſe in ſyluis. Nam, vt etiam Virgilius meminit noſter,

Non canimus ſurdis, reſpondent omnia ſyluæ.

Et hæc quidem a Dionyſio dicta ſunt. Huius ſermonem excipiẽs vnus e cætu, quis fuerit nõ ſatis nunc memini, hunc in modũ verba fecit. Ego exiſtimo præcipuum opus eſſe muſices reficiendi animos, magnarũ rerum tractatione feſſos, & a ſolicitudine abſtrahendi: hac de cauſa Iuppiter ille hominũ ſator atq; Deorũ (vt poëticè loquar) hanc artem ſuo magno munere ægris mortalibus (quantum ego ſentio) conceſſit, vt curarũ requiem, & laborum ſolatium: quãuis non deſint ſapientiſſimi viri, qui autument inuentam fuiſſe, vt humanos tẽperet mores, affe[illegible]ſq; feros mulceat: vtrunq; eam efficere certum eſt, id tamen magis, quod dixi ſuperius, quod vel ipſi operarij viderunt, qui agreſti & incondito quidem cantu, attamen cantu, ſtudent diurnum eorũ laborẽ nocturnúmq; fallere: ſed & infantes ipſos videmus, ſicubi forte offendũt plorántue, vocis modulatione placari, & ſomnum his etiã conciliari, quaſi teſtificante natura non minimũ doloris eſſe lenimen muſicam, & ad eam homines ſuopte ingenio eſſe propenſos. Quamobrem ſi ſuũ eſſe duxerit Dionyſius, qui in arte præſtantior eſt omnibus, aures noſtras non audiendi quidem iam ſaturas, ſed tamen requiem aliquam affectantes, quò reliqua audire poſſint paratius, ſuauitate carminis cõmulcere, exiſtimabo Pollionem nihil temere feciſſe, ſed neſcientem quid ageret, Deo impellente huc deflexiſſe, lyrámq; huic operi attuliſſe. Pla-

liſſe. Placuit hæc ſententia omnibus; cõtenderéq; cœpimus de Dionyſio, vt mu ſicæ aliquid ſuauitatis nobis impartiretur iam feſſis, & reſpirationem aliquam affectantibus. Cauſabatur ille primò imperitiam, & iniquè cogi aſſerebat, vt periculum artis a ſe nondum bene perſpectæ coram tali cætu faceret: tandem quæ vellemus facturum eſſe dixit. Inde puerum lyram repoſcens, eiúſq; fides artificioſè contrectans, multa canere ad illam cœpit ex Horatio, Catullo, aliiſq; veteribus Poëtis. Ad extremum maxima & ſuauiſſima voce heroicum hoc pronuntiauit pulcherrimum ſanè: quo ab illo anni tempora, & præcipuè veris laudata ſunt,

Fugit hyems, redeunt primæui tempora floris:
Purior orta dies campis, auræq; tepentes
Aſpirant, viridi tellus ſe gramine veſtit,
Nudatæq; ferunt ſyluæ iam frondis honorem:
Iam gemmas trudit palmes, iam falce premendus,
Et duræ facies terræ renouatur aratro,
Nec non denſa comis arbos vmbracula tendit:
Lilia nunc commixta roſis, violæq; leguntur
Pallentes, nunc puppe ſecant immobile marmor,
Ecce autem gracili modulatus arundine carmen
Hirſutus paſtor niueas agit ante capellas,
Illæ per dumos pendent de rupibus altis
Arbuta tondentes, & concita flumina potant,
Quum ſol altus agit currum, nec dum imminet vndis:
Sub noctem nam cogit oues, numerúmq; reducit
Dux gregis, innixus baculo, vel ſtipite querno.
Nec minus interea cœlo volat ales aperto
Huc illuc pennis trepidantibus, & modò cantus
Ore premit dulces, modò ludit in æthera gyris,
Nunc fingit nidos, aut natis colligit eſcam.
Ac propriis vt certa forent ſignanda diebus,
Ipſe Deum genitor deſcripſit quatuor annum
Partibus, & iuſſit ſua per veſtigia verti.
Vndiq; ſe tollunt pubenti ſemina vere,
Fundit humus late flores: mox ſtringit ariſtas
Torrida, próq; ſuis gratatur frugibus æſtas:
Nec pater autumnus non fœtu exuberat anni:
Poma manu carpunt, & lectas collibus vuas
Agricolæ exportant, nec non corſloſq;, nucéſq;,
Caſtaneáſq; ferunt ſyluis: iuſtiſſima donec
Ipſa ſibi reparet vires iam feſſa ferendo
Tellus, & gelidis requieſcat ſepta pruinis.

Poſtquam Dionyſius canendi finem fecit, ſummáq; auditorium permulſiſſet voluptate, lyrámq; poſuiſſet. Tum me vnum omnes intueri, vt facile intelligerem, reliquũ eos ſermonem repoſcere: multa enim adhuc reſtabant ex Dionyſij oratione, quibus cum nõdum fueram congreſſus. Ergo non expectata loquentium auctoritate, quorũ tacitam voluntatem perſpiciebam, me ad meum

penſum muniſq; reuocaui: atq; ita ſubſequutus ſum. MAR. Euaſiſſe mihi videor o Dionyſi plurimas ſermonum tuorũ vndas: his enim, quæ dicebãtur de labore, de morbis, de morte, de bonorũ malorũmq;, his proſpera, illis aduerſa fortuna, de innocentiæ periculis, & incõmodis, deq; aliis pluribus reſpondimus, iniquum rati his & talibus procellis obrui ordinem pulchritudinemq; mundi. Sed ecce alii non minus truculenti fluctus excipiunt: ſequuntur enim quæ de ignoratione dicebas, quæ omnia (vt ais) noſtra occupauit. Aduerſus quam aſſertionem prœliaturus, ſi hanc cauſam in foro agerem penes iudicum tribunalia vel in populi concione, inuocarem doctos quoſq; & eruditos viros, vt memores ſtudiorũ & laborum ſuorũ adſint, faueant, atq; adeo opem ferant: nec patiantur ſermonibus tuis opprimi ſciẽtiam vitæ ducem, & humanarum mentium magiſtram. Idem etiã nunc peto, ſi forſitan diſputatio hæc noſtra ex arborum harũ vmbris & huius luci receſſu in ſolem & puluerem egrediatur. Decet enim ſcientię referre gratiam, quæ illos ornauit, nec ſinere oratione tua terreri iuuentutem, ne ſe tradat rectiſſimis artibus: multò magis hæc tempora hortatoribus indigent: quanquam ſtudia omnino contemni nequeunt. Siue enim verũ eſt ignorari omnia, id nemo rudis perſuaſerit rudibus, opus eſt doctore prudenti & auditoribus ſtudioſis: ſiue ſcientia eſt rerum omniũ vel plurimarum, acriori etiam ſtimulo in ipſa ſtudia impellimur. Sed antequã his, quæ a te dicta ſunt reſpondeam, pauca quædam de cõditione totius humani generis dicam, quæ mihi miſerrima videtur, ſi quidẽ nihil ſenſibus, nihil mente percipimus, ſed omne ſcientiæ lumen extinctum eſt. Puderet me conditionis noſtræ, imo naturam ipſam pudeat: quæ tantam ſciendi cupiditatem hominibus ingenuit, quantam mox docebo, ipſam deinceps ſcientiã penitus abdidit. Videmus enim in pueris, in quibus veluti in ſpeculis naturę voluntas perſpici poteſt, vt velint cõmentari ſemper aliquid & diſcere, vt de ſingulis percontentur, vt audire iuuat, vt narrationibus, fabellis, ludis, ſpectaculis ducãtur, vt gaudeant cognita æqualibus oſtendere: & plærięq; eorũ ne verberibus quidẽ a cõtemplandis perſpiciendiſq; rebus deſiſtunt. Hanc ſciendi cupiditatem a prima ætate acceptam non deſerimus ſequentibus annis, ſed ad ſenectutem vſq;, quin potius ad extremũ vitæ diem perducimus, vt de Solone traditum eſt, qui verſiculis quibuſdã teſtatur ſe ſeneſcentem aliquid quotidie addiſcere: & Iulianus noſter inquit, Etſi pedem in fouea haberẽ, adhuc ediſcere vellem. Sed quos labores, quas vigilias ſuſtinent homines in his diſciplinis pertractandis, e quibus nullũ ſperant emolumẽtũ, vna capti doctrinæ dulcedine? quod his accidit, qui aſtrorũ curſus, vel qui numerandi dimetiendiq; vim & rationẽ perſequuntur. Nam ſi ius ciuile vel medicinã proponerem, dices homines his ſcientiis indulgere honoris illecebra cõmotos, vel ſpe quæſtus adductos. Sed, vt abeam ab his ingenuis artibus, quis tam rudis inuenietur, & tam moribus aſper, cui ſi propoſita fuerit a Deo optio, vtrum malit ſtellarum numerũ ſcire, an ignorare, nõ deligat ſcire, tametſi nullam vtilitatem ex hoc ſit capturus? Nam vtrum veriſimilius ſit earũm numerũ parem eſſe, vel imparem docti quoq; viri exquiſiuerunt, quod forſitan abſurdũ videatur. Sed ita res ſe habet, quòd ſcientia ſpontaneo quodam animi motu omnes delectamur, tanquã luce: ignorationem verò, non ſecus ac tenebras, perhorreſcimus. Oculos cariſſimos habemus (vt antea dictum eſt) & propter vtilitatem quidem dixerit aliquis, quia ſine his nihil ferè

hil fere agere valemus. At vbi nulla incumbit agendi neceſſitas, nos tamen
ſponte ſua valde delectant, nullam aliam ob rem, niſi quòd colorem, figuram,
ſitum rerum, & earũ inter ſe differentiam nobis oſtendunt, & variam cognitio
nem præbent, & quod de oculis dico, dictum quoq; ſit de reliquis ſenſibus,
quos non propter vtilitatẽ tantùm, quæ de illis percipitur, diligimus, ſed quia
ad cognitionem deducunt eorũ, quæ ipſi cõmonſtrare poſſunt. Deducunt au-
tem quem? animum ſcilicet noſtrum ſcientiæ appetentem. Enimuero quũ in-
telligendi vis, quæ ſolũ ſita eſt in nobis, perficiatur, vbi res ipſas intelligere ag-
greditur & intelligit, hoc ipſum impellit, vt intelligentiam adipiſcamur: ſiqui-
dem vnuſquiſq; id appetit, in quo proficere ſe poſſe exiſtimat, & abſurdum ſi-
mul ſit, ſi quũ ex omnibus animantibus vnus homo ad intelligẽdum natus ſit,
aliò potius, quàm ad intelligendas res cognoſcendáſq; feratur. Quamobrem
magna in hominibus meritò intelligendi ſciendiq; cupiditas, quam cupiditatẽ
mihi etiam illud probè oſtendit, quòd vbi fabulam vel hiſtoriam cõtingit lege
re vel audire, ſi caſus aliquis interpellet, ne poſſimus vſq; ad finem vacare, dici
vix poteſt, quàm moleſtè id feramus, ſuccenſemúſq; ſæpius ea de cauſa intem
peſtiuè adeuntibus, & facultate oblata alterius loci, vel temporis illuc reuerti-
mur, & quæ ſupererant perſequimur, & ad exitum feſtinamus. Nonnulli etiã
in arcana irrepunt curioſius amicorũ, vel inimicorũ, & alienas cuiuſcũq; modi
res ad ſe nihil pertinentes ſcrutãtur vnam illam ob cupiditatẽ, vt cognoſcant:
quod etiã etſi vitioſo more fit, attamen intelligi datur, quòd iſte cognoſcendi
amor non exorbitaret in quibuſdam, niſi iſtius rei antea ſemen natura menti-
bus noſtris indidiſſet. Quum igitur cõſtet impelli nos natura duce ad cogni-
tionem rerum, ſi nihil percipi poſſet nec animo nec ſenſibus, quæ eſſet hæc na-
tura? ſiquidem homines inuitaret ad ſcientiam, tanquã ad epulum, deinde inui
tatos desereret: verè nouercali vteretur tunc more, vt ipſe dicebas, ſi eripuiſſet
cibum ſcientiæ, quem oſtentat, & ad quẽ ſui ſpecie allicit, & expeti fecit. Quæ
deinceps eſſet hæc vita? arbores ſic viuunt, nihil intelligentes, & ſentiẽtes: par
eſſet noſtra illis cõditio, vel deterior potius: ſi quidẽ optabilius eſt nihil, quàm
falſa omnia percipere atq; ſentire. Inſtructa eſt & ornata decenter varijs arti-
bus humana vita, quas ſi nulla eſſet ſcientia, exercere nõ poſſemus. Artes enim
cõſtant ex collectione multorum præceptorum ad vnum finem tendentium.
Hinc ſi quis hanc habeat vim diuinitus, ſiue homo eſſet ille, ſiue dæmon, vt ſciẽ
tiam deleat, artes proculdubio cunctas aboleret: remotis autem artibus homi-
nes quiduis potius, quã homines eſſent: ex quo intelligitur hoc ipſum, quòd ho
mines ſumus, id ſcientię acceptum ferre oportere. Pugnant igitur hæc inter ſe,
& homines eſſe, & ſcientiam non habere. At concedis eſſe homines, ergo & il-
lud concedis eſſe ſcientes, ita ſcientiam relinqui neceſſe eſt. Quum præterea
diſtinctio ſit in ipſis hominibus, quia alios eſſe vigilantes dicimus a ſomnianti
bus, alios prudentes a furioſis, quoniã furioſorũ & ſomniantium animi inani-
ter moueantur, & falſa pro veris teneant, ſi id haberent paſſim omnes, vt nihil
apprehenderent veri, qui poſſent vigilantes a ſomniantibus, prudẽtes a furio-
ſis differre? & ſi non differrent, quæ perturbatio illa eſſet rerum omniũ, quan
do vnuſquiſq; homo ad alium hominem ita accederet, tanquam ipſe ſomnians
ad ſomniantem, vel tanquam furioſus ad furioſum? nihil intereſſe exiſtimet,
vtrum cum negociante, an cum ſtertente loquatur? Quæ quoniam abſurda

ſunt, abijciatur illud potius, non eſſe in hominibus ſcientiam, quàm vt illa retineantur: ſatis ſit quarūdam rerū, addo etiam (ſi placet) plurimarū, notitiam nobis ablatam eſſe, ſed nō omnium: non (ſi liceat iurare in huiuſmodi diſputationibus) per cœlum hoc, & terram, quā ſpecto, nō per ſyluam hanc & arbores, non per fontem illum de rupe hac proxima ſcatentem, non per contentionem hanc noſtram, o Dionyſi, non per conſeſſum hunc veſtrū optimi iuuenes gratiſſimum mihi atq; iucundiſſimū, quem exiſtimo verba mea audire, nec in eo fallor. Naſcimur quidem (quod fatendum eſt) cum anima nuda atq; pura, & quæ tabellæ ſit perſimilis vacuæ ab omni literarū figura: ſed hanc tabellam inſcribimus poſtmodum omnes, variiſq; literis obducimus, nec ceſſatur vnquam ab officio ſcribendi, quin quò quiſq; pręſtantior, eò cumulatius prolixiuſq; ſcribit. Scriptor autem eſt intus plurimos conficiens libros eorũ, quæ vel diſciplinis, vel vſu, vel ſenſibus percipiuntur. Ad hanc perceptionē ſumus omnes procliues, ferimúrq; natura: neq; eſt quiſquā tam ſtolidus, tam malus, tam fallere alterū cupiens, vt falli ipſe velit: cuncti ignorātiam propriam, errorem domeſticū deteſtantur. An adduci poſſum, vt credam homines nihil ſcire, quibus etiam traditum fuit præſcire? quod vnum maximè ad diuinitatē accedit. Hinc non modo agricolæ pluuias tempeſtatéſq; venturas denuntiant, vbertatem anni, vel ſterilitatem præſentiunt ſignis quibuſdam cōmoti, & magno vſu rerum ruſticarum: ſed ciuilium quoq; rerū periti, quæ in republica euentura ſunt, prædicere ſolent, veluti de Atheniense Solone accepimus, qui tyrannidem exorientem multò ante proſpexit. Sed & Medici ſimiliter ægrotum ſurrecturum de morbo, vel in eo periturum pronuntiant. Nec Aſtrologi minus, imo certius ſolis & lunę reliquorúmq; ſiderum ortus, obitus, curſus, defectus, quo quidque eorū tempore venturū ſit, præfiniunt. Nam Anaximander phyſicus præmonuiſſe quoq; Lacedęmonios dicitur, vt excubātes in agris vrbem & tecta relinquerent, propterea quòd terremotus inſtaret, quod non multò poſt contigit tota penè vrbe ruente, tum quū e monte Taygeto extrema pars quaſi puppis auulſa eſt. Similiter Apollonius Tianeus illuſtris Pythagoræ ſectator peſtem mox venturam Epheſiis pręnuntiauit, aſſerens ſapientes viros ſerius quidem, quàm Deos, citius tamen quàm vulgus hominū progreſſus rerum ſentire: id maximè aſcribens tenuitati victus, quæ admirabilem quandā tribuit perſpicuitatem ſenſibus, nec turbidum quidquā aut obſcurum circa ipſos manare patitur, efficitq;, vt tanquā in clariſſimo ſpeculo cuncta perſpiciant tam facta, quàm futura. Et per idem quidē tēpus geſſit Apollonius aliud magis admirabile, dum peſtilentiæ morbum auferre ſtudens, malum dęmonem ſpecie mendico ſeni aſſimilem agnouit, & vt mali cauſam lapidibus obrui iuſſit. Sic & Corinthi lamiam idem philoſophus detexit, quæ ſe pro muliere cum ventoſis diuitijs oſtentabat: vt intelligas ab hominibus non ſolū clara & aperta, ſed etiā ſubtiliter occultata & ſimulata cognoſci, eſſéq; penes nos deprehenſionem eorum, quæ ſenſus & rationem fallere & ludificare conantur. Sed pręＤdicit etiam ventura humanus animus ſacro afflatus furore, & cernit quādoq; ſomno ſolutus: quæ ſanè futurorũ præſenſio diuinationis nomen propriè obtinuit. Ego autem latius quancunq; futurorũ præſcientiam, quacunq; ratione factam diuinationem voco: nā eum, qui rectè conijcit futura, quid melius quā vatem vocare? ſicut vetus Græcorum habet prouerbium, quod talem virum

vatem

vatem etiam dicit optimum. Huic diuinationi altera ex parte reſpondet memoria, quoniam vtraq; temporibus abſentia intuetur, ſed altera gerenda, altera iam geſta. Abſurdum porrò eſſet hominem ſcire quæ ventura ſunt, & ignorare, quæ venerunt, cum certior ſit fides eorum, quæ iam præterierunt, quę nec reuocari vlla poteſtate poſſunt: hinc memoria data, quæ reſpiceret præterita, quemadmodũ & diuinatio, quę proſpiceret futura. Quod cõſiderans videor poſſe dicere vnũquenq; noſtrum bicipitem effectum, nõ figura, ſed vi, ſiquidẽ ante póſtq; cernit, vt non multum inuidendũ ſit ea de cauſa Iano, quem talem corpore nobis exhibet vetuſtas. Nã videmur quodãmodo auerſum alium habere vultum, dum ad tranſacta retro ſpectamus, quod vnum opus memoriæ, nec diſcrepat ſedes, quia memoria ipſa in ceruice, ideſt extrema capitis parte, dicitur ſedere: ingenium autẽ, cui ineſt prouidentia venientium, anteriora tenet: quòd ſi præteritorum & futurorum notitia eſt, quantò magis præſentium? nec malè pronuntiauit Poëta de quodam, quòd nouerat omnia,

Quæ ſint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.

Sed vt intelligeretur id ſupra humanam eſſe facultatem, quia dixerat, omnia, id diuino aſcribit muneri. Ideo ſubdit,

Quippe ita Neptuno viſum eſt.

Nobis autem ſatis eſt, ſi horum trium temporũ, antea, nunc, poſtea, ſcientiam aliquam habemus: nam omnia ſcire Dei eſt, vel eius, cui ille dederit. Tantum igitur abeſt nullam eſſe humanã ſcientiam, vt ne ea quidem anguſtis circuncludatur finibus, ſiquidem & ea, quæ fuerunt, ſcimus & quæ ſunt, & quæ erũt, diuerſa tamen ratione: nam ſcimus præterita reminiſcendo, præſentia ſpeculando, futura diuinando. Quãquam non me lateat diuinationem quoq; circa præterita, & præſentia verſari: nam medici (vt de his exempli gratia loquar) non modo futura circa ægrotos pronũtiant, quæ ſcilicet aduerſa vel proſpera in morbo contingent, ſed & præterita enuntiant, quibus ipſi nõ interfuerunt, & præſentia, quãuis ea ab ægroto nõdum audiuerint, & ſæpius ea dicunt, quæ ille perpeti ſe nõ agnoſcit: diuinatio tamen magis ad futura refertur, quę interiora videntur. Sed ne iam conquereris Dionyſi me inuidiam aduerſus te ſermone concitare, populariterq; agere omiſſa ſubtilitate diſputandi, velléq; me vincere iureiurando, quod neq; ab accuſatore, neq; a iudice ſit delatum, videamus ea, quæ cõtra ipſe dixeris, & quid vnũ quodq; illorũ valeat conſideremus. Nam quòd plurima, attuleris ſcio, neq; id ingratum eſt mihi, quia ſi vicero, nõ exiſtimabunt Callimachi, quorũ ſententiam defendis, præuaricatione tua viciſſe: quin potius, ſi æqua facere volent, inualidam cauſam præſenti tua facũdia valde adiutam fatebũtur. Audierã antea id, quod multis incredibile videbatur propter ætatem, ſed tamen audiebam, quòd callidus eras in dicendo, vehemens, acer, ſubdolus, pugnax, ſæpe grauis & excelſus, nõnunquam facetus: in hac autẽ cauſa artes tuas omnes explicuiſti, nihil prætermiſſum. Eſt quòd gaudeant hi, qui ignorationis partes tuentur, quòd talẽ pro ſe inuenerint oratorẽ. Quãquam admiror aliquando homines diſciplinis deditos conatos diſciplinas ipſas euertere: iſtud enim eſt cõtra ſe oleum & operã impendere, & falce propria (quod aiunt) vineta ſua ſuccidere, quo quid poteſt eſſe ſtultius? ſed & quod de ipſarũ artium & diſciplinarũ facultatibus ſumpſerunt, vnde tanta copia, tantáq; ſubtilitate argumentorũ artes ipſas diſciplináſq; oppugnarent, nõ

ſtultè

ſtultè modò, ſed nec minus impiè quis factũ dicat, quàm ſi quiſpiam in Apolli
nem vertat ſagittas, qui ſagittandi artem inueniſſet, & cęteros docuiſſet. Accu-
ſaſti naturã, quòd ignorationis tenebras nobis circunfudit, nihil eſſe aſſerens,
quod non in cõtentionem ambiguitatémq; deducatur, & tanquam admonens
quid faciendum fuerit, dicis oportuiſſe veritatem nudam ante oculos omnium
conſtitui. Nunc, vt ait Democritus, natura veritatem in profundum demerſit:
quod ſi ita verè factum eſſet Democrite, ne tum quidem malè actum nobiſcũ:
nam ſi veritas, vt corporis res, abdita ſub terris lateret, cuniculos ad eam egiſſe
mus, eruiſſemúſq; aliquãdo, quomodo etiam aurum eruimus. Sed hoc ipſum
tamen de auro nos admonet, quòd natura pretioſa quęq; cõſilio occuluit, tum
ne in promptu poſita vileſcerent, tum vt homines in his inueſtigandis & repe
riendis ingenium, induſtriam, diligentiam excercerẽt. Non enim vita deſidiæ
torporíſq; plena placebat, veritate nihil pretioſius: ideo laborãdum magis, vt
eam, quàm vt aurum adipiſcamur. Vides quot & quanta ingenia ſe cõmoue-
rint olim, vt illam perciperent: nec nunc etiam ceſſatur, ſemper nouos habet
illa diſcipulos, ſemper vult eſſe nos ſui ſtudioſos: metus hic, qui aſſiduè impen-
det, ne pro uero vana aliqua ludat imago, veritatis ipſius amorem nõ ſinit lan
gueſcere, ſed acutiorem facit, tum verò exuſcitat ingenij vigilantiam, tanquam
cum falſitate bellum continenter geratur. Quamobrem non eſt, quòd naturã
accuſemus, quòd veritatem non ſtatim protulerit, ſed in finitimo multa poſue
rit, quæ pro vero fallerent: hoc enim factũ eſt, vt excitaretur induſtria noſtra,
ne humanũ pectus nimis ſecurè, ne dicam ſupinè, iaceret. Ergo acuenda men-
tis acies, circunſcipiendum vndiq;, huc illuc progrediendum, & cum his argu-
mentis, modò cum aliis luctandũ: nunc confirmanda noſtra, & ab oppugna-
tionibus aduerſariorũ defendenda: demum vbi ad exitum ventũ eſt, dulce eſt
inueniſſe aliquid veri & tenuiſſe inter multorũ inſidias, & minitantia tela, &
eò dulcius, quò duriorem impendimus laborem: quia peruestigata res abſtru-
ſiores habet cauſas, propter quod admirabilior videbatur: nã maior tunc incũ
bit certatio, & multa vtrinq; acuta proferri poſſunt, & iucũda eſt dicentis ope
ra, non ſolum vbi vera aſtruit, ſed quando etiã falſa refellit. Fac nunc aliquem
enuntiare nobis veritatem cuiuſdã rei nudam, nudiſq; verbis, nam talem opta
bas videre: quis noſtrum cõmoueatur vehemẽtius? atq; haud ſcio an id etiam
ingratum futurũ ſit. At vbi ſententiæ plurium recenſentur ſe ipſas oppugnan
tium, argumentorúmq; ipſorũ veluti contrariæ acies explicantur, pugnatúrq;
acriter & repugnatur, & vbi prorepſit aliquod lepidè & argutè, quod oſtende
bat ſe pro vero, noſq; falſam illi perſonam non minus feſtiuè detrahimus, oſtẽ-
dimúſq; quale id ipſum ſit, quod fallere nitebatur, tunc auditorũ animos tenet
oratio, tanquam admirabilis, & iucunda delectat. Quamobrem vbi in iuue-
num grege proponitur aliquid diſſerendũ animi cauſa, ſi cõtradicturus ſit ne
mo, quia res forſitan non præbeat contentionis anſam, tamen ſubornatur ali-
quis e cętu, qui vel ioco cõtrarias partes ſuſcipiat, eáſq; tueatur pro viribus: ſic
ad certamen deſcenditur, in cuius exitu animis occupatis ad multã ſæpe no
ctem vigilamus: remotis autẽ his verborũ contentionibus & partium ſtudijs
incumbendum fuiſſet ſomno, vel quod eſt turpius, lagenæ. Venuſtum illud
Cœlij oratoris, qui quũ clientem epulo excepiſſet, ille autem in omnibus ſer-
monem eius ſequeretur, tandem diutinæ illius aſſentationis pertæſus Cœlius,

dic quandoq; (inquit) aliquid contra, vt duo eſſe videamur. Sed quid iſta tam multis narro? inſpice ſummatim ludos ipſos, qui animorum relaxandorum gratia inſtituti ſunt: hi nempe in pugna & contentione verſantur, in qua alter alterum ſuperare nititur, vt eſt videre in alea, pila, diſco, curſu, palęſtra, & reliquis talibus. Ergo cõtendere habent ludorum amatores, qui adeo abſq; cõtentione arbitrantur luſum iacere, vt cunctantem irritent aduerſariũ. Atq; hæc ij faciunt, qui voluptatem tantũmodo aucupantur. At quibus veritas eſt cordi, ipſius veritatis gratia eadem agunt, quia eius maximè intereſt aduerſarium habere. Nam quemadmodum album inter fuſca multa magis apparet, & igneus fulgor inter tenebras manifeſtior videtur, ſic melius ſe prodit & certiorem ſui fidem facit veritas, ſi cum falſitate contendat. Hoc vel ipſi legum latores viderunt, & in ciuilibus cauſis ſeruandum mandarunt, quia non accuſatores tantùm, aut reos tantùm, ſed vtroſq; pariter audiendos iudicibus tradiderunt, cenſentes iudices percipere verum neutiquam poſſe, niſi contrarias orationes audirent, & quaſi veritatem cum falſitate pugnantem viderent. Vnum eſſe mundum ſtatuebant veteres, poſt quos fabricauit Leucippus infinitos, ſequutiq; ſunt plures: tunc mundum vnicum eſſe & ſingularem firmius teneri cœptum, poſtquam apparuerunt contrariarum partium defenſores: nam confutatio rationum illarum, tanquam falſarum, veritatem magis corroborauit. Eodem modo quum inane illi ponerent, vicit eorum ſententia, qui omne eſſe plenum, nihil vacuum in mundo, nihil ocioſum aſſererent, quia hæc pars viſa firmior cognita imbecillitate contrariarum rationum. Hoc conſiderantes nõnulli philoſophi non ſimpliciter aliquid proſequebantur, ſed aſſiduè oratione, quid pro vtraq; parte dici poſſet, exprimebant: quia aliter verum inueniri poſſe diffiderent. Illud etiam animaduertere licet, quòd non quies, ſed motus, agitatio, pugna claritatem facit, & ſermones cõmouet. Vnde Argiuæ Helenæ pulchritudo celebris reddita, niſi ex Aſiæ & Europæ contentione? At tenuis fuit illa pulchritudo. Quid? pręfulgida virtutis pulchritudo quando magis innotuit, & per ora hominum cœpit volitare? nonne poſtquam oppoſuit virtuti voluptatem Epicurus, Ariſtippus, & plæriq; alij. Non poſſum dicere virtutis ſplendorem non antea celebrem, ſed non tanta erat celebritas, quanta poſtea contigit, multorum literis, ſtudijs, ſermonibus, pro eius dignitate aduerſus voluptatis illecebras prælìantibus. Non igitur ingratus ero aduerſus naturã, quæ ambiguitatem propoſuit in rebus: propoſuit enim non vt ea vinceret, ſed vinceretur: voluit in hoc ambiguitatis campo ingenia hominum equitare, nec nõ collatione contrariarum cauſarum veritatem magis illuſtrari atq; celebrari. At te illud commouet, quòd multa, quæ prioribus ſeculis recepta fuerunt, poſterioribus ſunt poſtea improbata: dubitas ſcilicet ne poſtmodũ nouæ exoriantur opiniones, quæ has falſas oſtendant: quam dubitationem ſane eximere tibi id poteſt, quòd infinito tempore, maximis ſtudiis, a clariſſimis quibuſq; ingeniis multa iam tractata diſputataq; ſunt, vt videatur cognitio naturalium rerum poſtremam manum ſuſcepiſſe, & ad apicem perueniſſe. Quemadmodum enim in vulgi eſt ore, quòd nemo naſcitur magiſter, ſic videor poſſe dicere, quòd nulla vnquam artium nata eſt magiſtra: omnes nanq; artes ab initio rudìter & incõpoſitè proceſſerunt; expolitæ ſunt poſtea, & diligentius elaboratæ venientibus ſeculis

plurium induſtria, quouſq; ſummum faſtigium ſuſceperunt: niſi forſitan credimus eos, qui primi terram colere, extruere domos, nauigare, piſcari, texere, pingere cœperunt, omnia ſciſſe, quæ nunc illæ artes habent, longo tempore, multo vſu paulatim reperta. Quòd ſi iſta & reliqua omnia ab exiguis profecta initijs, accedente in dies hominum ingenio & manu, incrementa ſumpſerunt, & ad ſummum perducta ſunt, cur vnam volumus eſſe philoſophiam, quæ nunquam proficiat in melius? nunquam tractando augeatur? Equidem audiam cum excuſatione veterès philoſophos, non admirabor, quòd qui tum primùm naturæ res inueſtigare aggreſſi in quibuſdam hallucinati ſunt: mirarer potius, ſi rem perfeciſſent, quum nihil ſimul inuentum ſit & perfectum. Noua erant illis omnia primò tentantibus: nunc autem, quũ iſta diutius fuerint in manibus, ætatéſq; ſuas totas in illorũ inueſtigatione plurimi conſumpſerint, vix fieri poſſe video, vt aliquid immutetur, quod doctiſſimi cuiuſq; ſententia ſit comprobatũ: vt enim in vitæ negocijs, ſic & in iſtis doctrinarum facultatibus veritatem dies aperit, falſitatem collidit. Non inconſultè dictum eſt, veritatem temporis eſſe filiam, quod ni ita eſſet, quid cauſæ afferri poteſt, quòd veteres titubãter in omnibus penè locuti ſunt, & profitentur ſe nihil certi in illis tenere, volúntq; a cæteris rem diligentius conſiderari diffiſi ſibi ipſis ſuiſq; inuentis: nihil autem horũ faciant poſteriores, qui clarè magis & apertè de ſingulis pronuntiant, & expeditius currũt? niſi quia illos ſuperiores inſolitũ carpentes iter obſcuritas rerũ terruit: hi autem iuniores certius ſe diſpicere exiſtimauerunt, quibus facultas oblata eſt omniũ ſententias cognoſcendi, rationéſq; contrarias expendendi. Nec ſanè mirũ videri debet, quòd ex multa rei propſitæ cõſideratione exactior cognitio acquiratur, quũ etiam ea, quę ſenſibus diſcernuntur, ſi frequentius ab iiſdem tractentur, certiori cognitione percipiãtur. Sicut in geminis vſu venire cõſueuit, quorũ ſimilitudo formæ dubios reddit ſpectatores & plærũq; decipit, quia inſpicere eos nõ cõſuerant: a familiaribus verò, qui eos aſſiduè habẽt ſub oculorũ tractatione, vel facile internoſcuntur: ſic res ipſæ naturales in manibus diu tractatæ & excuſſę facilius innotuerũt. Separatim vnũquenq; falli potuiſſe in aliquo cõcedendum eſt: nemo enim tam ſecurus ingenio, támq; certus (vt ſic dicam) manu, vt aſſiduè iaculans non aliquando aberret a ſigno: attamen quod poſteriotum omnium vno ferè approbatum eſt ore, id a veritate profectum cenſeri debet, nec temere deſerendum eſt: nam iudicium plurium firmius eſſe ſolet, & poſterior quiſq; dies de priore iudicat. Demum illud Varronis veriſſimũ, quòd in multis cõtra omnes ſapere, deſipere eſt. Nemo igitur vituperet; nemo vt arrogantes condemnet, ſi concedimus toti philoſophantium nunc cateruæ notitiam quorundam, quæ priori ſeculo latuerunt: id enim meritò fit, nec ideo tamen non habendæ veteribus philoſophis gratiæ, & ſi ruditer multa dixerint. Illi enim viam inueſtigandæ veritatis principes ingreſſi ſunt, nullorum antea veſtigiis impreſſam, illi philoſophandi ianuam poſteris aperuerunt, plurimum ad inueniendum verum contulerunt, quia inueniri poſſe ſperarunt, ſpem autem ſciendi cupiditas incitabat. Sic videntur illi effeciſſe, quod in qualibet arte difficillimum eſt & maximum: nam principia vniuſcuiuſque artis inueniſſe difficile fuit, quæ, etſi fuerint parua & exigua, vt tum primum naſcentia, maximam tamen habent ad reliqua potentiam, nam ijs perſpectis facile deinceps fuit poſterio-

ribus,

ribus, qui veluti per ſucceſſionem a primis quibuſq; ſuſceperunt, adijcere, & coaptare conſequentia, & commutare præterea, ſi qua minus rectè poſita videbantur. Illud etiam in illis veteribus magno æſtimandum, quòd periculo ſuo id opus aggreſſi: periculum autem erat non leue, ne fruſtra ſeipſos & tempus contererent, ſi nihil inueniſſent. Hæc conſiderantem non oportebat te inſectari acrius nonnullos e vetuſtis ſapientibus, quia in quibuſdam lapſi eſſent, ſed potius commendare, quòd poſteros ſui exemplo incitarint ad iſta inueſtiganda, & quòd ipſi priores, quicquid habuerunt de re dicere, in medium attulerunt: vt enim verum non inuenerint, inueniendi tamen ſtudium laudabile fuit, probariq; debet, quòd præſtiterunt, quantum in ipſis fuit, ne communi vtilitati deeſſent: non enim opinor ſubiiceres eculeo philoſophum, quia verum contineat, & ſciens mentiatur. Eſſet autem ridiculum factum, ſi tyrannico quiſpiam iure quæreret fidiculis & per tormenta de philoſopho, vtrum terra media pendeat, an in ſuiſmet iaceat fundamentis, vel num inane ſit in omni mundo: quanuis ipſe philoſophus tunc (vt opinor) ridentibus cæteris non rideret. Sed ais diſſentire inter ſe philoſophos ſæpius, nec poſſe de ſapientum opinione iudicare te, qui inſipiens ſis: quod concedo, dum inſipiens adhuc es, non ſi progredi in arte cogitas, & ſapientiam adipiſci. Homo nanq; ad ſapientiam duplici fretus eſt potentia, vna, qua homo natus eſt, quia humanum genus ſit tale, vt percipiendæ ſapientiæ ſit idoneum: altera, qua iam ſapiens effectus poteſt vti ſapientia, quum voluerit, niſi forſitan externum aliquod impediat. Tu igitur ſi in primo es potentiæ huius gradu, atq; ita inſipiens es, habilis tamen ad ſapientiam, ſupereſt vt in ſecundo conſtituas te gradu, vt quando velis vti poſſis ſapientia, & ita commuteris per diſciplinam, & in contrarium vertaris habitum, & ex inſipiente ſapiens reddaris: nam ipſi etiam philoſophi veteres non ſunt nati caſu ſapientes, nec fortuitò in ſapientiam inciderunt, ſicuti nonnulli quandoq; in theſaurum: ſed meditando, perſcrutando, legendo, audiendo ſcientiam acquiſiuerunt, & poſtmodum ſuffragiis populorum ſapientes vocati. Idem tibi faciendum, ſi ſapientiam non habes, vt eam adipiſcaris: ſin autem conſtitutus in altero potentiæ gradu iam ſapientiam adeptus es, ita vt pro arbitrio ea vti poſſis, nemo tibi iam conſulet aliud, niſi vt ex ocio & vacuitate quadam agendi transferas te ad agendum & ſapientia ipſa vtaris. Quo in negocio ſi cogitando melius aliquid inueneris, quàm ſuperiores, licebit tibi, vt ſapientum collegę, ſententiam tuam oſtendere, & pro viribus tueri, in hoc enim ſcholæ inſtitutę videntur, vt compertius illic ſemper aliquid afferatur. Quòd ſi nihil eiuſmodi inueneris, aliorũ ſequeris placita, non omnium tamen, ſed eorũ, qui certiora dixerunt: non enim ſi mirificæ ſunt inter philoſophos digladiationes, & demum nihil ferè conuenire queat inter hos ſapientiæ auctores, de quo nõ eorum armis vtranq; in partem diſceptari poſſit, iccirco æqualem omnia recipiũt probationem, ſed quæcunq; vera ſunt, & natura præualent, multò aptius concluduntur, & facilius ſuadentur. Incendimur (mihi crede) & quodammodo natura protrahimur ad naturalium rerum cognitionem: ideo multi ea tractare aggreſſi ſunt, quorum quũ nemo fuerit, quin illa tractando profecerit, & verum in aliqua parte non viderit, id indicat de veritate non eſſe deſperandũ. Quòd verò errores in nõnullis numerari poſſunt, & interceſſerint contentiones inter ſe eruditorũ virorum,

admonemur, ne contemptim, & oſcitanter, & curſim negocium tangamus, ſed
adhibeamus diligentiã omnem, curã, & induſtriã, & remis, veliſq; (vt fertur)
eo incumbamus: non enim vile quid quæritur, ſed naturæ ipſius vis, cõſilium,
opes, copiæ, potẽtia, maieſtas, beneficentia demum & liberalitas indagantur.
Nec inueſtigandi ratio omnis ſublata eſt, ſed quædam permanet, cui rectè in-
ſiſtere valemus. Nã ſi quis rectè inueſtigare ſciat, a notioribus procedet ad mi
nus nota. Notiora autẽ voco, quæ ſtatim primo occurſu vel ſenſibus vel intel-
ligentię apparent, ita vt in illis omnes conſentiant, niſi ſi qui perdito ingenio &
amentes ſint. Ex his licet deinceps ad reliqua ſermonẽ protrahere, vt hæc per
illa innoteſcant. Nam quod nõ ſtatim mente aut ſenſibus cernitur, id cõtrouer
ſum eſt, & demonſtratione eget, quæ ſumenda eſt ab his, quę facillima ſunt co
gnitu, & naturalibus iudicijs oſtendũtur. Veluti ſi probare voluero animam
hominis eſſe immortalem, id primũ aſſumam mortem nihil aliud eſſe, quã di-
ſtractionem partiũ earũ, quę ex his quatuor elementis cõponuntur, quũ aliud
eorũ aliò diſcedat: hoc in confeſſo eſt omnibus. Deinde ſubijciã animã noſtrã,
qua ratiocinamur & intelligimus, non eſſe ex illis cõpoſitam: nihil enim terre-
num, aqueum, aërium, igneũ continet tantã vim intelligendi & ſciendi, quan-
tam illic cernimus. Si nõ eſt cõpoſita ex elementis, nullã aliunde cõpoſitionem
accepit. Vnde hoc enim? Ergo quũ ſimplex ſit animæ natura & vniformis, ſe
quitur, vt effugiat mortem, quã ex partium diſſipatione cõſtare diximus. His
gradibus fit fides & perſuaſio, quũ ex euidenter notis ad dubia peruenitur: nõ
autẽ obſcuris (vt dicebas) obſcura declarantur. Quòd ſi nulla euidenter no
ta eſſe dicimus, impudenter perſpicuitatem e rebus abducimus: ſimul & artes
omnes tollimus: nullã enim artẽ a principijs incertis & controuerſis proficiſci
conuenit, ſed ea ſolida & ſtabilia, & inconcuſſa ponũtur. ſic (vt de alijs artibus
taceam) Iuris ciuilis principia certa & indubitata ſunt, & quę naturali rationi
reſpondeant. Quæ nã hæc? Honeſte viuere. Alterũ non lædere. Ius ſuũ cuiq;
tribuere. De his principijs dubitauerit nemo, quin vera ſint, & rectè fuerint cõ
ſtituta. Itaq; quæcunq; legibus ſtatuuntur, ad principia iſta naturæ referri de-
bent: ſin aliter quandoq; fiat, non illud iuris inſtitutũ fuit, ſed libidinis. Quid?
quòd coniectura, plurima nituntur, & negas veriſimilibus ſignis rem diffiniri
oportere, quia fallere poſſunt? quod equidem concedo, vbi vnum tantummo-
do, aut alterum ſignum colligitur, idq; tenue, infirmum, obſcurũ, non ſi plura
eodẽ faciant rem tangentia, ac ſibi ipſis inuicem chori inſtar concinnentia: quẽ
admodũ dictũ eſt a te de eo, qui cædẽ feciſſe arguitur, propterea quòd in loco
viſus ſit, vbi cædes facta, & auarus ſit, & de morte illius magnũ emolumentum
ad eũ peruenit: iſtis ſignis non putas dãnandum eſſe, vt homicidam. rectè: ſed
adde eodem, quòd ſemper audax, quòd perditæ vitæ, quòd mortui inimicus,
quòd minatus ſæpe mortẽ, quòd in loco cędis viſus ſolus, & illinc pallens, tre-
menſq; aufugiſſe, cũ telo etiam cruento, quòd poſtridie de occiſione illius titu-
banter & incõſtanter loquutus. Hæc nõ ſuſpitioſam iam rem faciunt, ſed per-
ſpicuam: nec credi poteſt, quòd tot & tanta argumenta ad maleficiũ ſpectan-
tia caſu concurrant. Idem puta in naturalium rerum inquiſitione: nam illic
quoq; vero conſentiunt omnia, tam quæ in ipſa re ſunt, quã quæ præcedunt &
ſubſequuntur: falſitas autem diſſonum ſemper quidquam trahit, ineptũ, & ab
ſurdum, & tamen tanquã nulla adſit vis ingenijs noſtris ad res aſſequẽdas, ais

neminem

neminem in cœlum ſubuolaſſe, vt potuerit renuntiare cæteris, quæ illic fiant.
Non dubito, quin etiam exiſtimes, ſi quiſpiam Caucaſum, vel Olympum, aut
quemlibet alium altiſſimũ conſcenderet montem, poſſe melius indagare cœle
ſtia, quàm ſi in depreſſa ſubſtiterit conualle: cœlo enim tunc vicinior: ſic aues
melius aëra, per quem feruntur, melius nubium tractus, ad quos propius acce
dunt, tenerent: Aquila omniũ optimè ſolem noſſet, quòd aduerſus eius radios
ſola, oculos figit. Sed non modo beſtiarum vlla, ſed ne homo quiſquã ob loci
altitudinem ſapientior factus: tales enim ſpeculæ cœlum forſitan magis cæru-
leum, & aſtra paulò maiora, & ſolem citius e nocte emergentẽ oſtendent, & ad
hæc inſpiciẽda quilibet idoneus. Sed ſiderum & orbium motum, & cœli iter,
& vtrum animata ſint, vel inanima illa tot ardentia cœli ſigna, & quis ea cõpe-
gerit, & quando, quibúſue rationibus, num exiſtimas id quemlibet verè nobis
oſtendere poſſe, etiã ſi propius inſpexerit? nimis tribuis nunc ſenſibus hæc exi
ſtimans, quum tamen de illorũ fallacia poſtmodum cõquueraris, & tamen par-
ua adhuc quædã per illos percipimus, quando ſunt maximè veraces, puta figu
ram rerum, colorem, ſitum: quid autẽ vnũ quodq; ſit ratio nobis tradit, cuius
pennis altiſſima quæq; penetramus. Ludebas igitur, dum illã proponeres ſimi-
litudinem, Eſt quidam, qui dum ad magnam nobilémq; acceſſiſſet ciuitatẽ, &
ad portas eſſet, & ingredi cuperet, repulſus, nec intromiſſus, contemplatus tan
tùm mœnia & ſitum vrbis narrabat nihilominus ad ſuos reuerſus, quæ intra
illam fierent, de habitu moribúſq; ciuium, de legibus, de ædificijs, & aliis, tan-
quam ſi vidiſſet, impudens videtur. Sed quid habet iſte ſimile philoſophis ea
tractantibus, quæ tum ſenſuũ teſtimonio, tum firmis rationibus, validiſq; ex-
perimentis vera eſſe cognouerunt? Solem hunc nemo tetigit manibus, nec tan-
get: attamen eius magnitudinem dimenſi ſunt, nec ſolis modò, ſed reliquorũ
ſiderum, & eorũ orbium, circum quos voluuntur, nec dici poteſt temere id il-
los facere, quod tanta faciunt ſubtilitate, támq; perſpicuis demõſtrationibus,
vt pudor ſit erudito viro diffiteri. Nam terram ponunt ſumma ratione ad vni
uerſi cœli complexum, vt centrum, quod medium tenet in rotundo locũ, pun-
cti inſtar: hanc autem dimenſi facile deinceps potuerunt magnitudinem totius
circuitus reliquarúmq; eius partiũ reſpõdentem proportione centro deſcribe-
re. Traditum eſt Anaxagoram Clazomenium prædixiſſe, quibus diebus de
ſolis orbe lapis decideret, idq; factum memoratur interdiu in Thraciæ quadã
parte: & tamẽ id ſcire potuit etiã ſi ſolem ipſum nunquã intrarit. Eſt profectò
diuinum quiddam in nobis, quod ſupra hanc terrenam caliginem, in qua volu
tamur, efferẽs ſe, multúmq; ſibi permittens, in ardũa quæq; & inacceſſa cogni
tione intelligentiáq; penetrat. Quã multò antea defectus illi lunæ & ſolis no-
bis præfantur, idq; tutiſſimè, nullo errore diei, aut horæ? quod ſatis indicat rẽ
teneri. De muſico cantu, quem cœleſtium orbium conficit inter ſe conuerſio,
aliquid etiã protulerunt, quãuis non percipiatur auribus: addita etiam cauſa,
cur ſenſum audiendi lateret. Sed quid admirabilius, quàm quòd Dæmones
eſſe quoſdam aërios deprehenderunt? rem (vt ita dicã) euanidam, & inanem,
ſi ſenſibus metiamur: hinc habentes illos ſæpius proximos, nõ cernimus, ac ne
alio quidem vllo corporis ſenſu percipimus. Attamen ne id quidem illorum
effugit ſolertiam, qui mihi oſtendiſſe videntur hominis tantũmodo corpus eſſe
terrenum, animum verò, quo illa perueſtigabant, cœleſtem, atq; diuinum. Iam

verò hæc inferiora melius pernoſcere potuerunt, in quibus tantũ abeſt, vt ſenſi bus vtantur ducibus, vt multa contra eorũ fidem aſtruant, ad quæ tamen illos ratio firma conſtanſq; perduxit, veluti hoc, Terrã omnem eſſe globoſam pilę inſtar, quod ſi ad oculos referas, mirabile ſit in tanta montium altitudine, & vallium humilitate: ſed hanc inæqualitatem nullam eſſe portionem totius rotunditatis collegerunt. Iam verò in hoc globo & orbe, vt vocamus, terrarum circunfundi vndiq; homines docuerunt conuerſis inter ſe veſtigijs, quod ineruditis ſuaderi vix poteſt, quærentibus cur nõ decidant illi, qui ſubtus nos ſunt, tanquam capite deorſum pendeant. Attamen oſtendit ratio nullũ illis eſſe ca ſum metuendũ, nec magis pendere illos, quàm nos, cœlo vndiq; circunfuſo. Præter hæc quàm ſubtiliter? quàm perſpicuè oſtendunt terram ipſam medio mundi locatam, & aëre vndiq; circundatã permanere immobilem, æqualitate ponderum libratam? Oceanum præterea ipſum includere tellurem nõ deci dentibus extremis aquis, quoniã ad centrũ cõuergant, & rapiantur ad mediũ, ideo per ſe ſubſiſtant nullo muro vallatæ? Hæc & alia multa oſtendũtur ingenioſe & eruditè, quæ ſi quis audiat remotis rationibus, fidem nõ adhibeat: mox illis auditis, ſi docili fuerit ingenio nõ fabulas, vt antea, & ſomnia cenſebit eſſe, ſed oracula, & tam firmiter credet, quàm antea non credebat. Nec abſurdum debet videri, ſi quum multa credibilia ſint falſa, nonnulla incredibilia ſint vera: quocirca hæc vulgo ignota eſſe dicenti tibi non aſſentior modò, ſed addo etiam incredibilia: nec verò vt dij inter homines habiti horũ inuentores, ſi cuilibet aperta & expoſita fuiſſent. Fateor eam eſſe humani ingenij vim, atq; præſtantiam, vt audientes multi quæ efficiat, poëticum ſibi aliquod & fabuloſum narrari credant: quin ipſum philoſophum Ariſtoteles dixit fabularũ eſſe amatorem, eò quòd fabulæ ex mirandis conficiantur. Hanc tu tantam humani ingenij præſtantiam non diffiteris in plæriſq;, quin potius ſuſpectam habes. Dixiſti enim verendum eſſe, ne quis vafer vir & callidus ingenio, idémq; ſermonum artifex fictum aliquod obtrudat pro vero: conquereris quod capi a tali poſſumus. Recta querela, ſi nulla eſſet cautio, vel ſi qua eſſet, adhiberi nefas haberetur. Ego vt antea ſæpe, ita nunc quoq; euigilandũ eſſe dico, & agendum, vt prudentia malitiam vincat: nam quemadmodũ neminem decipere, iuſtitiæ: ſic a nullo decipi, prudentiæ eſt: nec minus hoc, quàm illud præcipitur. multi conantur ſolerti artificio elaboratum vitrũ pro gemma obtrudere: ſi tu tamen, cui aliquid eſt aceti in pectore, emeres pretioſam illam gemmam, non prius dares pretiũ, quàm bene & diligenter, ante retróq;, & ab omni latere ſpectaſſes, hanc fidis quoq; artificibus ſpectandam permitteres, omni deniq; ratione tentares, ne qua ſubeſſet captio. Idem in diſciplinis effice, ne capiaris: nõ enim dicimus ſine iudicio debere eſſe ſapientiæ ſtudioſum: nec irrationabile animal idoneum facimus philoſophiæ: ſi quis autem diligentiam mentiſq; lumen adhibeat, intelligit tantum veritatis eſſe robur, vt nullo humano ingenio nulla dicendi facultate valeat ſuperari. Nõ enim alia ratione ſummi oratores, ſunt quãdoq; a mediocriter dicentibus deiecti, niſi ipſius veritatis vi, quæ ſimplex atq; nuda apparuit luculentior, quàm comptum expolitúmq; mendaciũ. Poteſt tamen callidum, ſolers, acutum ingenium, adhibito dicendi vſu, ſtultitiam quorundã capere, vt contra veritatem pugnans verè dicere videatur: prudentibus autem viris videbitur ſuſpitioſè & cauillatoriè dicere, quos facilius

poterit oblectare,quàm decipere.Q uãquam Carneadem Academicũ mihi
narras,de quo non idem ſentio,quod tu: hunc enim ego arbitror viuentẽ pau
cos ſuaſiſſe,a plurimis tamen cũ voluptate auditum : hoc autẽ ex eo coniicio,
quoniam eorꝝ,quæ defendebat,nihil ſponte ſua honeſtum,nihil turpe:ius non
natura,ſed opinionibus & inſtitutis conſtare,nullos eſſe Deos, nõ oracula,nõ
diuinationem inter homines verſari,& cæterarum talium ſententiarũ ſatis ſu-
perq; abſurdarũ,non habuit ſucceſſores,qui ſequerentur, diſciplinaq; eius de
omnibus ambigendi,& nihil certum efferendi,a poſterioribus relicta.Huius
ingenij monumenta eloquentię lumine fulſiſſe credibile(ita enim traditũ eſt)
attamen quoniã nunc non extant,de tanta illa dicendi facultate ex propinquo
iudicare non poſſumus,& niſi poſteriores hominis meminiſſent,hunc vt alios
multos vetuſtas obruiſſet. Hoc autem intelligi volo difficile eſſe prudẽtibus
viris verba dare populo autem facillimum: illi enim circunſpiciunt vndiq; in
rebus obſcurioribus, nec niſi adhibita multa rei conſideratione pronuntiant:
ſed populus ſequitur quodcũq; probabilitatis habet faciem,& primo aſpectu
occurrit:& quemadmodũ multa ignorat,quæ ratione comperta ſunt,ſic e di-
uerſo multa putat ſe noſſe,quæ non nouit.quale illud id,quod a te quoq; alla-
tum eſt,in quo ipſe itidem fallebare,de leui,atq; graui: nã quid ſit leue vel gra
ue exiſtimat ſe cognoſcere vel manu tractando vel ponderando:at hoc modo
quid ſit leue & graue:alterum,ideſt quid aliud alio leuius aut grauius,perpen
di poteſt,non autem quid in ſe ipſo ſit tale. cauſas præterea leuitatis & grauita
tis ignorat:nam de magnitudine & paruitate corporeæ molis leue & graue de
terminat:res autem aliter ſe habet,nã maior ignis ſurſum celerius fertur , quã
paruus: ſic & aër,vbi plurimus,illic velocius aſcendit: lignum inſuper librarũ
centum leuius erit plumbo vnius libræ in aqua,quũ in aëre ſit grauius:abſur-
dum porrò eſt eandem rem alij comparatam, nunc grauiorem, nũc leuiorem
videri. Ex his perſpicuũ eſt,quòd vulgus rationem leuitatis & grauitatis ine-
ptè tenet. Similiter ſcire ſe exiſtimat,quid ſurſum ſit, quid deorſum,& tamen
quid conſtituat differentiam horum duorum locorũ,vt alius ſupra,alius infra
eſſe dicatur,nemo tibi explicabit. Sed populum iam cum bona venia dimitta-
mus,& ad philoſophos redeamus,qui ſi nulli fuiſſent, hoc tam præclarũ natu-
ræ artificium nos lateret,nihil naturalium rerum ſciremus:ſiquidem ſcire dici
mur ea,quorũ cauſas tenemus,cauſæ autem quatuor numero, A quo fiat, Ex
quo, Q uomodo, Propter quid:prima reſpicit artificem, ſecunda materiam,
tertia formam,quarta finem. Has cauſas illi perſequuti ſunt diligenter: & quã
uis in plurimis diſſentiant,tamen ipſorum deſſenſio viam ſternit veritati, quæ
tum maximè prodit ſe ipſam,vbi contraria audiuntur,& iudicantur. Inuenire
difficile,inuenta iudicare haud difficile ſit erudito viro:quòd ſi aliquis id pu-
tat difficile,at illud facile,videre quò plurium ferantur ſententiæ,& id ſectari:
non enim id fortuitò accidere putandum , ſed veritatis illic aſſiſtere ſplendorẽ,
qui ad ſe omnium ferè rapiat mentes,eaſq; detineat: hac enim ratione diſcipli
næ conſtitutæ confluentibus multorũ ingenijs & ſtudiis in vnam penè ſenten-
tiam,fractis atq; reiectis opinionibus paucorum, qui cõtraria docere niteban
tur. At opus (inquis) pluribus diſciplinis, vt hæc vna naturalium rerũ apre-
hendatur. Q uid tum? quia vigilandum eſt valde & laborandum. Hoc te igi
tur deterret? an non noueras nihil gratis acquiri? nunquam mihi viſus deſes:

nunc ita loqueris, quaſi id ames, quod nunquam fuiſti. Enimuero neceſſe vi-
deo, vt qui rem quampiam non habet, ſi habere cupit, confugiat ad trium ho-
rum aliquid, vel roget habentem, vel importunè flagitet, vel violenter rapiat.
Eſt autem lex non ab homine lata, ſed a maiore quadam poteſtate cum multis
aliis in rebus, tum de ſcientiis, vt is, qui rogat, parum aſſequatur: qui importu
nè flagitat, multum ferat: qui violenter rapit, plurimum ditetur, Subiicit eadē
lex ambiguum diſcutens ſermonem, quòd vulgaris diligētia rogat, mediocris
importunè flagitat, ſumma, violenter rapit. Quamobrem ſi ſcientia rerū, Dio
nyſi, ditari volumus, ſummis & violentis vtendum laboribus, & quod amatur,
veluti impreſſione facta, rapiendum: nulla lex hanc vim prohibet: quin lex ea,
de qua modò dixi, & quam a Deo profectam puto, adhortatur, quoniam ſine
alicuius iniuria, magno raptoris commodo, hæc rapina procedit. Mercatores,
agricolæ, venatores quos perferunt labores? quantas exorbent moleſtias? imo
quàm immenſa ſubeunt diſcrimina, vt ad concupita perueniant. Nos verò de-
licias cogitamus, qui pulchriora concupiſcimus? atqui turpe erat non plus ad
hibere nos ſtudij in adipiſcenda ſapientia, quàm illi in colligendis pecuniis, &
perſequendis voluptatibus: quantò turpius ne tantundem quidem præſtare?
preſertim quū in illis nimia animi inductio vituperetur, in iſtis tantùm abeſt,
vt nimia diligentia fraudi eſſe debeat, vt ne vlla quidē ſatis eſſe poſſit. Itaq; nō
me conturbat illa tua veriſimilitudo, per quā aſtruis capi homines ſolere, quo-
niam adhibenda cura eſt, ne ſimilitudine aliqua, quāuis probabili & arguta ca-
piamur, idq; magni & præſtantis viri. Plures autem viæ traditæ ſunt a maiori
bus deprehendendi ſimilitudines falſas: ſed illa pręcipua, quæ in diuidendo cō
ſiſtit: nam quicunq; rectè diuidere norit, aſcendendo a ſingularibus ad ipſa re-
rum genera gradatim, vel cōtrario modo ab ipſis generibus deſcendendo ad
vltima vſq; indiuidua, ſecernendo ſemper vna ab alteris, donec id, quod quæ-
ritur, purum, & ſolum, & ab omni alterius cōmunione ſegrègatum relinqua-
tur, is omnem captionem euadet, & vnum pro alio ſe illi fruſtra offerre cona-
bitur. Hunc duplicem partiendi modum in idem tendentem miris laudibus
effert Plato, & in omni diſputatione adhiberi dixit oportere, nec dixit modò,
ſed ipſe quoq; in Philebo, Sophiſta, Politico, Phędro, & in libris de republica,
& aliis locis fecit pluribus, exemplisq; nos ſuis inſtruxit: facilis doctrina quo-
modo id fieri poſſit, ſed vt fiat, exercitatione opus eſt nō parua. Hæc igitur aſ-
ſumenda nobis exercitatio, & inſueſcendum procedere ſecundum ſectionem
ſingulorū generum in proprias differentias, vt ſimilitudines diſſimilitudineſq;
rerum agnoſcamus, & deceptionem euitemus, quæ plæriſq; cōtingit, dum vel
diuidere negligunt, vel non norunt, exceſſu, vel defectu in generibus enume-
randis. Quidam enim in primis, & ſupremis manent generibus, alij diuidūt
vſq; ad aliquid, nec vſq; ad finem perueniunt, nonnulli etiam vitioſis vtuntur
diuiſionibus: quamobrem, nec genera rerum, nec differētias, nec proprietates
nouerunt: ex quo efficitur, vt vbi plura in finitimo ſint poſita, aliud pro alio ſu
ſcipiant. Ille autē, qui rectè vtitur hac diuidendi facultate, quatuor, vel quinq;
(exempli gratia) intelligit eſſe finitima, nec poſſe plura his, nec pauciora eſſe,
& in quo conſonent differántue perpendit, atq; ita nullo errore, quodcunq; in
diſceptatione verſatur, explicat. Hæc magni laboris eſſe non ambigitur, qui
tamen leuior videbitur, vbi veritatis inſano amore (vt par eſt) flagrauerimus.

Et vide

Et vide nihilominus, quò deſcēdam, quum omnem curam, diligentiam, induſtriam adhibueris, quum pluribus & grauioribus quibuſq; inſtruxeris te diſciplinis, quum plurima videris, legeris, audieris, plurimo tempore, acerrimo ingenio, maximo ſtudio, quum omnia feceris, adhuc in nonnullis errabis, quia Platonem & Ariſtotelem huius ſcientiæ ſummos duces in aliqua parte erraſſe & tu dixiſti, & ego etiam te non dicente ſcire poteram: homines illi etiam fuerunt, id noueram. Quin, vt iam apertè tecum agam, quemadmodum amicū decet, fateor in multis adhuc nos hærere, multa etiam nos latere. Cogita latitudinem orbis immenſitatémq; naturę: cogita quoruncunq; inanimorum animatorúmq; infinitam multitudinem, tantam artium varietatē, quibus poſterior quæq; ætas ſemper adiecit plurimum, & adijciet, tum demū intelliges, quàm vaſtū pelagus rerū, quámq; anguſta ſit noſtra cognitio. Tu omnia ſidera, animantia, herbas, virgulta, flores, lapides, marmora noueris? & magis intrans horum naturam, vim, proprietatem exponesr? quū te dico, curioſum inquiſitorem dico: tu enim peregrinationibus (vt ais) nō delectaris, ob eámq; cauſam tranſmigrationem illam animarum de aliis in alia corpora a Pythagora inductam minimè approbas. Sed quis eſt tā curioſus inquiſitor, qui inuenerit quęcunq; in omnibus oris & littoribus exiſtunt. Nuper ſummi quidam & excelſi viri, ab Hiſpaniæ Regibus miſſi, vetus referentes exemplū luſtrandi orbis, per inacceſſum olim Oceanum nauigijs inuecti, vrbes, agros, littora, inſulas, nationes deniq; innumeras ſub alio cœli axe poſita nobis aperuerunt, quas nullę antea literæ, nulla vox, nulla fama notas fecerat: nouas hominum formas, nouos ritus, noua rerum genera viderunt, pluráq; ex illis domū retulerunt, non ſine compendio atq; quæſtu. Sed gloriantes ſæpe audias, ſe nouū orbem ſeculi ſui hominibus oſtendiſſe: Alexandrum magnum deſpiciunt, qui terreſtri itinere primos Indos ingreſſus pedem retulit ratus præter eos nihil eſſe: ipſi autem in huius ipſius Indiæ interiora claſſibus penetrarint. Quot verò ſubierint diſcrimina præliorum, tempeſtatum, locorū, beluarum, & quas gentes ſubiecerint ferro, quas amicitiæ iure comprehenderint, longū eſſet commemorare ad alia properanti. Illud quidem conſtat regiones nuper indagatas, ad quas frequenter nunc mercium cauſa commeatur, non minori incluſas eſſe ambitu, quàm Europa ſit tota. Ergo illa ignorauerunt innumerabilibus penè ſeculis quicũq; ſupra hanc ætatem fuerunt: nondum occupauerant illi orbem cognitione ſua, nec nos occupauimus: plura poſteris inueſtiganda relinquimus: non enim finem fecimus inueniendi; multa reſtant, & adhuc quibuſdam inuentis alia reſtabunt. Sed iam ad orbem veterem noſtrúmq; reuertamur. Quàm multa noua paulò ſuperior inuexit ætas? veluti bellicum illud inſtrumentū, quod pilas iaculatur ferreas, & a bombo, quod tum edit tonitrui inſtar, Bombardam vocant: ſed hic forſitan dicetur pernicioſum illud inuentum humano generi fuiſſe: quod an ita ſit inquirendum nunc non eſt, ideo nec illud obiici oportet: non enim quæritur, quod inuentum pernicioſum ſit, & quod vtile, ſed de nouis agitur inuentis: hoc autem nouum eſſe, palam eſt. Sed auerſantur quidam hoc inuentum: nec eſſe id putant, eo quòd melius lateret. Dabo igitur duo alia fœliciora, nulla conqueſtione digna: & in primis præſtantiſſimum hoc & vtiliſſimum inſtitutū imprimendi literas ęneis formulis, ex quo tam expeditè, & tam magno numero libri conficiũtur. Campanas item has æreas, quæ in ſummo tur-

mo turrium faſtigio poſitæ populos ipſarum ſono conuocant ad diuina. Hæc neceſſe eſt anterioribus cunctis ſeculis ignota fuiſſe: ſunt enim paulò ante inuenta, nec vlla horũ prius extant veſtigia & argumenta, nec ideo nos fœliciores antiquis puto, quia plura illi habuere ad vſum vitæ, quæ vetuſtate oblitera ta ſunt, nomine tantũ nunc cognita, plæraq; alia credibile eſt eos quoq; habuiſſe, quæ ne nomine quidem ſuperſunt. Deniq; effici non poteſt ingeniis inuentiſq; noſtris, quin poſtmodũ inuenienda neſciamus, quæ forſitan meliora fuerint & vtiliora, quàm ea, quibus nunc vtimur. Quemadmodum enim infinitis ſeculorum ſpatiis ante Cæſarem Dictatorem decurſis, ignorarunt illorum temporũ homines anni conſtitutionem, quam ille rectiſſimam poſterius induxit: ſic nos, qui nunc ſumus, ignoramus neceſſariò ea, quæ poſtmodũ ſequentibus ſeculis acutior aliquis, vel peritior, vel fortunatior inuenerit. Quamob rem non abſurdè Thales Mileſius tempori ſapientiam aſcripſit: nam interrogatus quid eſſet omnium ſapientiſſimũ, Tempus, inquit, quoniam & alia multa inuenit, & alia inueniet. Hæc & alia cogitans exiſtimo, ſi fieri poſſet concedente Deo, vt noſtrũ quiſpiam partes duas faceret, vnam ignorationis humanæ, alteram ſcientiæ, liceretq; vtraſq; in conſpectu poſitas metiri, vel ponderare, cogeretur tandem illud vetuſtiſſimum & vulgatiſſimũ proferre, maximã partem eorum, quæ ſcimus, minimam eſſe eorum, quæ ignoramus. Atq; haud ſcio, an idem accidat, quemadmodũ quũ proficiſcimur ad nũdinas, vel alium quendam magnum mercatum, quò infinita hominum confluit multitudo: nã illic ignoti plures, quàm noti occurrunt, atq; vt non ſuccenſemus tunc, quia nõ omnes nouerimus, ſic nec conuicior modò naturæ, quia in tanto cõfluentium rerum agmine támq; vario mũdi apparatu, aliorum obſcuram cognitionem, aliorum nullam eſſe voluerit: ſed gratias habeo, quòd quorundam reliquerit. Enimuero humani ingenii faſtus comprimendus fuit, qui nimis intumuiſſet, ſi perluſtrare cuncta, vimq; ſuam rerũ omniũ cauſis æquare potuiſſet. Nunc arrogantiam quorundam vix ferre poſſumus, qui pauca ſciunt: quid? ſi omnia tenerent? memini Gigantum prælium, turrem Babylonis: maius quid iſti molirentur: ordine igitur plurimarũ rerum ignoratio nobis relicta, Itaq; nihil eſt, quod colligas cunctationes doctorum hominum, nec rixas diſſenſioneſq; philoſophorum: hæc enim tua ſunt iacula, quibus naturã inceſſis, tanquam in tenebris deſertus. Sed vbi pudor? nullúm ne tibi beneficiũ collatum exiſtimas, quod ſcientiam aſſequutus es quorundam? mihi magnum videtur, ſcire hominem aliquid. at non omnia (inquis) ſcio. ideo pœnitet etiam eorũ quæ noſti? num vires dimenſus es tuas, vt ſcias te omnium cognitionem ferre poſſe? quì ſcis etiam an expediat te ſcire omnia? Nam quũ nunc paruus irruas in naturã, terruiſti, ne plura traderet, timuit contumaciam tuam, atq; ſuperbiam. Ergo quum infinita noſtram notitiam effugiant, non iam (opinor) mirabere, quòd multorũ, quæ fiunt, cauſas incognitas habemus. Quãquã de Echeneide tam paruulo piſce, quomodo nauem moretur turgidis euntem velis, Plutarchus explicet in conuiuialibus libris: & de magnete lapide, vnde ferrum ad ſe trahat, idem Plutarchus in platonicarum quæſtionum libello cauſam afferat, & ante illum Lucretius Epicureus poëta verſibus. De fulmine quoq;, quod liquefacit gladiũ integro illæſóq; inuolucro, cur id eueniat, Ariſtoteles in Meteoris oſtẽdit. Sed nihil opus eſt litibus: nulla ſit iſtorum & aliorum plurium penes nos

ratio:

ratio: voluit natura magna quædam peragendo occultiſſimis de cauſis vim nos eius admirari,ſuſpicere, venerari. Tacēdum eſt (inquis) in talibus. Minime vero,nemo eſt hic imperator ſilentij: loquere,ſi libet, vel potius exclama, O potentiam,o naturæ numen: video a piſciculo retineri nauem ventis in aduerſum impellentibus: video duriſſimam materiam ferri trahi a lapide tam inani: video fortiſſima leonem pectora trepidare ad Galli cantum: conſpicio in mari Polypum,in terra Chamæleontem, quibuſcūq; adiunxerint ſe rebus,earum colorem referre. Quis iam naturæ poteſtati modum imponat? quis nouit numerum tantæ prouidentiæ? Et talia quędā prædicare licet verè,nec minus verecundè: nec tamen illorum ignorantiam arripere debemus, veluti anſam ad deſidiam & cunctationem, ne perſequamur quæcunq; noſci potuerūt & poſſunt: non enim cōfundenda ſunt vna ignorationis nota omnia: nec tanquam inciderimus in mali poëtę librum,qui nihil habeat cognitione & oculis eruditis dignū,totum abiicere poëma,ſed videre & diſtinguere oportet,ſi quę ſunt,quæ inexplicabiles habent cauſas,ab his quæ humana prudentia poteſt recti ſſime explorare, vt admiremur altera, altera cognitioni noſtræ ſubdamus: ſicut doctiſſimi veteres fecerunt, qui hoc iter priores ingreſſi, veſtigiis nos ſuis excitauerunt. Illi neq; ob cognita quædam ea, de quibus nondum compertum erat,aſtruebant: nec rurſus propter nonnullorum ignorationem cognitis fidem abrogabant. Inter cætera verò,quæ certa notione teneri poſſunt, illud pono,quòd quos populi olim & nationes colebāt pro Dijs,non eos fuiſſe Deos,ſed impuros Dæmones: nam,etſi magnam oſtenderent, vt dicebas, poteſtatem,nihilo tamen minus malitiam eorū perſpicuam faciebant, dum obſcænis ritibus, improbiſſimis ludis, turpiſſimis poëtarum carminibus gauderēt, dum humanis ſæpius hoſtijs ſibi immolari peterent: hoc dilucidè oſtendebat non eſſe bonos,ergo nec Deos: ſiquidem Deis bonitatem cōuenire putamus: homines autē non tam ad poteſtatem aduertere, quàm ad iuſtitiam debuerunt, quæ quum illis deeſſet, ſatis intelligi poterat, non eſſe illic diuinum, vbi improbitas regnaret. Hoc viderunt quoq; eorū philoſophi, ne a Chriſtianis tantùm putes detectam fraudem, qui dixerunt illos eſſe Dæmones, ideſt medio quodam gradu inter Deos & homines ſedere, & cum vtroq; genere habere quoddam cōmune, cum hominibus perturbationem affectuum, cum Dijs poteſtatem: & tamē quum hæc ſcirent, illis ſacra facienda arbitrabantur, ne irati nocerent, quod etiā illi magnopere expetebant. Et hoc magnum videri poterat argumentū fuiſſe illos amentes & perditos ſpiritus, dum ſibi cultum arrogarent ſoli, vero, & æterno Deo debitum. Et tu hic naturam potius accuſabis, quàm hominum inſaniam? qui quū ab his, quæ creata perſpexerant, aſcendiſſent, veluti quibuſdā gradibus, ad principem rerum omnium cauſam, háncq; Deum eſſe intelligerent, eiúſq; prouidentia mūdana regi cuncta cognoſcerent, tamen hoc omiſſo illos potius colere voluerunt. Sed ecce exoritur aliud de ſenſibus: putabam illorū nomine contra naturam nihil obijci poſſe: fefellit opinio, nihil tutum eſt a calumnia. quid fiet homini inter homines, ſi natura rerum omniū parens, tot eximiis ornans hominem muneribus, effugere calumniantium ora non poteſt? Sed illuc redeo. Poſtulas nouos quoſdam alios & inauditos ſenſus: nam de his, quos nunc habes, non bene exiſtimas, quanuis integros incolumeſq; habeas. Ego tamen quum conſidero, quòd per ipſos ſenſus videmus,

audimus,

audimus, olfacimus, tangimus, guſtamus, ne dicere quidem habeo, quì iſtis
optare quiſpiam ſibi poſſet meliora. Quòd ſi illorũ quopiam eſſemus orbati,
magnum detrimentũ illatum putaremus, & rarus eſſet, qui non aduerſam de-
ploraret fortunam. Ex quo colligi poteſt, quanta in vnoquoque ſenſuum vtili
tas ſit & iucunditas: non enim concedi poteſt, vt lugeat, qui amiſerit, tanquam
magno bono fuerit ſpoliatus: contemnat, qui habeat, tanquã nihil habeat. Ete-
nim ipſi ſenſus, præter id, quod officio exhibent vitæ in multis magniſque rebus,
meliorum cogitationum initia attulerunt, & (vt Plato inquit) per illos philo-
ſophia maximum & vberrimũ Deorum munus introducta eſt. Illud quidem
in promptu eſt, quòd natura non fruſtra illos dedit, nec fieri vllo remedio po
teſt, vt corpore non egeamus. Neque ſanè video, quomodo cognitio eripi poſſit
ſenſibus: nam qui ſentit aliquid, patitur: & qui ſentit quod patitur, eam paſſio
nem profectò cognoſcit: ſenſibus igitur quandam ineſſe cognitionem fatendũ
eſt, & ne tenuem quidem cognitionem, ſed magnam eſſe dicendum. Quem
enim earũ rerum, quæ ſenſibus ſubiectæ ſunt, meliorem habere iudicem poſ-
ſumus, quàm ſenſus ipſos? nam ignem eſſe calidũ, aquam frigidam tactus cla-
rè iudicat, vel nos ipſi potius iudicamus tactu renuntiante, nec quiſquam vn-
quam, qui ſani eſſet cordis, aliter dixit. Quòd ſi nõ tollimus ea, quæ ſtatim in
telligentiæ nullo errore manifeſta ſunt, nulla eſt cauſa, cur non etiam relinqua
mus ea, quæ ſenſibus apertè patent: oportet autẽ relinquere principia ipſa co-
gnitionum, vt in omni deinceps diſputandi & iudicandi ratione habeamus, vn
de progrediendum ſit quóue reuertendum. Quamobrem ridiculè vel ſtultè
potius veteres quidam, qui ſenſuum vim funditus repudiauerũt, nihil illis tri-
buentes: tribuendum equidem cenſeo, ſed videndum quatenus: nam non om-
nia aſſequi poſſunt, plura tamen aſſequũtur. Hæc vt mediocris eſt ſententia,
ſic etiam vera, quæ non adimit ſenſibus quod poſſunt, nec concedit vltra quã
poſſunt. Dicis mendoſos eſſe, & fallaces omnes, quia renuntiant ſæpe rem ali-
ter, quàm ſe habeat. Quid tum? non enim veritatis iudiciũ natura ſenſibus,
ſed rationi dedit: hæc tum de omnibus, tum de ſenſibus etiam iudicat: ſi non
rationem fallunt, quid refert, qualia renuncient? quos tu quare infideles voces,
neſcio: quandoquidẽ præſtant quantũ poſſunt & debent. Nam ſi exiſtentibus
cauſis remus ſub aqua curuus videri debet oculis, ſi tuis rectus videretur, fal
ſos oculos haberes, quia viderent aliter, quàm videre debuerunt: idem de ſo-
le dico, poticu, voce, & alijs, quæ memoraſti. Hoc igitur eſt illud præclarum,
quod moliris? nam accuſans ſenſus falſitatis, cõmutari illos deſiderans, id agis,
vt quos nunc veros habemus, poſtmodum falſos habeamus. Ergò credis (in-
quies) ſenſibus? Credo equidem quod nunciant, id illis ſentiri: cur enim men-
tiantur? quamobrem ne habeo quidem, quod illis ſuccenſeam: nam quantũ in
ipſis eſt, non fallunt, referunt quæ acceperũt. Quòd ſi anteſtantibus cauſis re-
rum illis ſtatus aliter ſentiatur, quàm ſit, hoc me non lædit, poſtquam rationẽ
habeo, quæ ſenſuũ viſa diſcernit: nihil enim refert, vtrùm nulla deceptio ſub-
ſit ſenſibus, vel ſi ſit aliqua, id norim: idem enim vtrobique ſequitur, quòd non
fallor: non enim fallitur, qui falſa videt, ſed qui falſo aſſentitur. Acquieſco igi-
tur libenter ei, quo me natura donauit, idque faciens primũ illud aſſequor, quòd
non ſum impudens, quia nõ plus exigo a ſenſibus, quàm ferre poſſint: deinde
intelligo, quàm præſtãs bonum, quãque ſublime ſit ratio, ſoli hominum generi

diuino

diuino munere præbita, quæ ſenſibus præſidet, déque illis iudicat. Id non habent beluæ, quæ quicquid ſenſus dat, id accipiunt, nec diſquirunt quale ſit, & quorſum tendat: nos illis præſtamus intelligentia, iudicio, agnitione. Quòd ſi omnem ſummam collocare placet in ſenſibus, nos illis cedere neceſſe eſt, quia acriorem vim habent in ſenſibus: nam aquilæ clarius vident, vultures ſagacius odorãtur, lepores liquidius audiunt. Honoremus igitur beluas, & illis deferamus, tanquam a natura pręſtantiora acceperint. Sin autem id faciendũ non putas, quia vna ratio longe quinq; ſenſibus præcellit, cur tanti eos facis, vt ſi alicubi tardiores fuerint aut obtuſiores, male actum nobiſcum putes? quaſi neſcias ſeruitium illis tributum, non principatum: miniſterium, non iudicium: vbi enim quidquam illi renuntiarunt falſò, præſto eſt ratio, quæ non illos arguat, vt imbecillos & obtuſos, nihilo enim fierent meliores: ſed vbi, & vnde error ſit, agnoſcit, gratulatúrq; ſibi, quòd tantam vim conſequuta fuerit, vt decipi nequeat. Quiſquis igitur nihil erroris cupit eſſe in ſenſibus, quã tum illis addit dignitatis, tantum detrahit rationi, quam ſpoliat hoc præſtantiſſimo iudicandi munere, & id bonum, quod nobis commune eſt cum beluis, corroborat, quod ſolus homo ex animantibus habet præcipuum, id efficit vilius. Huius autem cogitationibus neutiquam reſpondere voluit natura longè (quantum ego ſentio) prudentius, quæ rationi omnia ferè detulit, ſenſibus multa detraxit. Quid? quòd ſenſuum errorem ipſis etiam ſenſibus adiuuantibus ſæpe refellimus? non ne hoc etiam indicat iniquiorem aduerſus illos noſtram eſſe querelam? magnum eſt enim, & vix accidere poteſt, vt omnes fallantur tot numero, veluti ſimulatum pomum, effigiem, & colorem, & pondus referens veri pomi, fallet oculos & tactum: at vbi ad olfactum ventum eſt, vel palatum, odor ipſe, ſeu ſapor prodit deceptionem. Et remus ille tuus flectens ſe ſub aquis oculorum iudicio, intelligitur tactu rectus permanere. Pſittacus humanam effingit vocem imitando, adeo vt tranſiens in via ſæpius aliquis putet hominem loqui, & quandoq; interroget quis homo loquatur: ille autem, qui rem tenet, ridet, & vt detegat errorem, deducit ad pſittacum, vt videat: ſic deceptionem aurium oculi eleuant. Similiter ille veteris Hebrææ legis pater fallebatur tactu non auribus: nam vox indicabat nõ eſſe primogenitum illum, quem tactus primogenitũ renuntiabat. Quid? negociatores, vbi explorant nũmum pro mercis pretio datum, vtrum aureus ſit an inauratus, vt õne ſenſu contenti ſunt? ac non potius tres ſimul adhibent? nam conſulunt de colore oculos, de ſono aures, de mollitie tactum: cõfugiunt etiam nonnunquam ad pondus. Demum variè res tentatur, vt ſi in vno ſenſu aliquis obiectus ſit error, alter aduerſus errorem opitulari poſſit. Aduocanda igitur tota ſenſuum cohors, ne fallamur: nec longo abſunt interuallo: ſunt autem illi omnes in capite, ideſt circa rationis arcem locati, tãquam ſatellites: his illa vtitur, quomodo viſum eſt: ſæpe etiam remouet, vbi tanta res eſt, vt nequeant illò accedere, vel difficulter arripere poſſunt: tunc nullo internuntio ipſa ſecum rem diſcutit, & inquirit. Sed hęc forſitã leuiora. Illud verò grauius (vt dicis) & durius, quòd non modo in his, quæ ad ſenſus pertinent illudimur ſenſibus, & naturæ rebus acie mentis hebeti vtimur, ſed quòd in vitæ negotijs maior etiam obſcuritas ignoratióq; verſatur. Affers ante omnia illud, neſcire nos, vtrum quidquam in ſomno vel vigilia agamus: quod prolatũ riſum mihi

mouit. Ita videlicet neſcis nunc lucere? neſcis in his hortis te manere? nõ verè aſpicis me, qui quũ loquebare? nec hos æquales tuos? ſed aſpicere videris? non itẽ tibi homines, ſed hominũ imagines ſumus? ſomno enim es inuolutus. Sed non ſuades: oratio enim tua, cui nunc reſpondeo, non ſomniantis hominis eſſe videtur: imo nullius eſſe poſſet, niſi qui accerrimè intenderet, &, tanquam pro ſtatione caſtrorum poſitus, vigilandum ſibi cenſeret. Itaq; quouis pignore cõtenderim a vigilante habitã orationem: eadémq; opera intelligo vigilem me illam audiuiſſe: nec falli vereor; cui enim ſomniãti occurrit tam copioſe, támq; ornatè dicentis imago? Habes notam, qua te méq; vigiles fuiſſe dico. En illud eſt, quod modò dicebam, nihil tam eſſe manifeſtum, quod impudẽs os non inuadat. Quod ſi (vt ait Euripides) verba emere oporteret, parcius loqueremur multò & circunſpectius: nunc impunè linguæ motu licet aëra verberare: itaq; garrimus quodlibet. Vt reliqua omittam, quum inter ſomnũ & vigiliam tantum interſit, quantum ferè inter vitam & mortem (nam ſomnum parua aiunt eſſe mortis myſteria) quid impudentius, quàm hæc confundere, & velle indiſcreta videri? Quum autem cogito non quoslibet de plebe homunculos hæc protuliſſe, ſed philoſophos etiã maximis ſtudijs ingenijſq; affluentes horũ ſermonum patronos extitiſſe, nõ iam me riſus, ſed pudor occupat. Adeóne ipſos ſomniculoſos fuiſſe, & cæteros putaſſe? nam proprium ſomniculoſi eſt ambiguum eſſe, vigilet ne, an dormiat: a quibus ſi quęram, quod obijciunt nobis de ſomno, num id ſomniantes obijciant, an vigilantes, quomodo ſe explicabũt? ſi ſomniantes dixerint, nõ operę pretiũ fuerit illis reſpondere, quid enim diſputem cũ dormiente? At obijciunt vigilantes. Ergo vigilare ſe norunt, ergo ſomni vigiliæq; diſcrimen apprehenderunt: quod ſi aſſeuerarint neutrum ſe poſſe reſpondere, quia neſciant, vigilent an dormiant, quid curandum nobis de illis, qui tanquam ſtipites ſenſu carent? hoc ipſum etiam, ſint, nec ne ſint, ignorãtes? Enimuero, vt ſomnians careat exacta rerũ notitia, quieſcentibus ſenſibus, animóq; quietis dulcedine perfuſo, tamen vigilãtis diſpar eſt ratio: ſomnus nec ſe, nec vigiliã agnoſcit, vigilia verò ſui ipſius & ſomni iudex eſt. Hæc eadã de furore dici poſſunt, ſanitatéq; mentis: nã in furore nemo quidquã nouit, ne ſe ipſum quidem, quòd furioſus ſit: ſanus autẽ mente tum ſe valere animo, tum ſi furioſo occurrat, furere illũ intelligit. Quæris quibus ſignis vigilia a ſomno diſcerni queat? quaſi verò vigil quiſpiã ſit, qui non intelligat ex ipſa rei perſpicuitate ſe vigilare. Signa ſcrutamur ambiguis in rebus: perſpicuitas ſe ipſam prodit; & tamen plurima ſunt argumenta vigiliæ, quia non ſimilia patitur dormiens, ac vigilans, in gaudio, ſpe, metu, mærore: ſed illa in ſomno adumbrata vix commouent, hæc autem in vigilia maximè. Enimuero ſi traheretur aliquis ad ſupplicium tyranno iubente, putás ne talem habeat is vultum, qui verè trahitur ad ſupplicia, ac ſi illud ſomniaret? quid in gaudijs? num talia ſentiunt ſomniantes, ac ſi vigilarent? Non ſuaderes hoc adoleſcentem illum comicum, qui ſomniarat amicæ complexum, & conqueritur poſtmodũ expergefactus, non ſatis prolixa & cumulata gaudia habere ſomnũ. An ne hoc quidẽ relinquis, vt expergefactus ſtatim a ſomno intelligat ſe ſomniaſſe? nec internoſcere, ſomno vigiliáq; iuxta poſitis, quid inter vtrunq; interſit? Verè autem omni tempore intelligere poſſumus, quæ in ſomnis contingunt per rerum imagines ſopitis ſenſibus carere illuſtri illa ſpecie, quam exhibent res ipſæ vigilãtibus: hic

enim

enim clara, & certa videri omnia, illic incerta, obſcura, turbida, confuſa, & veluti per nebulam cerni, quibus animus, vix ſibi aſſentiri videtur. Quanquam de his mihi videor plura effudiſſe, quàm oporteret: nemo enim incertitudinē vigiliæ & ſomni obiecit, exiſtimans & opinione ſua colligens ita eſſe: ſed hæc hi proponunt, qui contentioſe cupiunt litigare. Sed his ne tu quidem confidis, ideo alia adducis, quæ magis ignorantiam noſtram oſtendant. Neſcimus (inquis) quis amicus inimicúſue ſit, quia natura, hominis cor in fronte non collocauit, ſicut oportuit. Quaſi verò ſi id feciſſet, cogitationes etiam humanas peruidere potuiſſemus. Neſcimus etiam, qui iuſti ſint & iniuſti, ideo in his opinione labentes, dum exiſtimamus eos, qui iuſti ſunt, eſſe iniuſtos, & qui iniuſti, eſſe iuſtos, amamus quos odiſſe, & odimus quos amare oportebat. Vera dicis: nam etſi non erramus in ſumma rerum, quia neſcimus virtutem honorandam, vitia repudianda in hominibus, tamen quales ſint moribus, ſæpius erramus: & eò magis, quia non decet in aliena vita delatorum more curioſum eſſe. Sed hic error nullam nobis infligit turpitudinem, quia diligimus vel auerſamur in homine, non quod, ipſe eſt, ſed quòd eſſe creditur. Si diuitem coleremus virum, turpiter id fieret, ſiue talis ſit ille, ſiue non ſit: quia videbimur oſtendere ſeruilem animi habitum paratum obſequi pecuniæ gratia. Sin iuſtum obſeruamus virum non ſuo, ſed iuſtitiæ nomine, íſque mox iniuſtus deprehendatur, honeſta deceptio: nam oſtendimus quanti faciamus virtutem, quam in hominibus etiam perſequimur, etſi non ſint virtute præditi, quia tales exiſtimabantur: etenim in exiſtimatione falſa, recta fuit animi affectio. Econuerſo ſi auerſamur quendam opinione vulgi & noſtra iniuſtum, íſque poſtmodum iuſtus cognoſcatur, facilis emendatio: non enim illum, ſed iniuſtitiam, quæ in illo putabatur, oderamus: itaq; beneuolentia ſuccedat neceſſe eſt, quum cognitum ſit abeſſe id, quod odio dignum faciebat. Inſumma non modo non obeſt, ſed etiam prodeſt amare iuſtitiam, & odiſſe iniuſtitiam in hominibus, ſiue illi ſe ita, ſiue aliter, quàm creditur, habeant. Natura autem voluit eſſe tectas hominum cogitationes, vt maior eſſet libertas illis vtendi, quomodo vellent, vt in hac quoque parte meriti peccatíque ratio conſtaret: addo etiam, vt prudentiæ eſſet locus, quò fraudes aliorum euitaret, & improborum quoque conſilia bono dolo affligere poſſimus: non enim omnis dolus in vituperatione, eſt etiam aliquis in laude ponendus: nam laudamus eos, qui prudenter ſtultitiam ſimularunt, quò fraudes ſuorum euitarent, vel capto tempore reipublicæ magis prodeſſe poſſent. Sicut de Bruto Solonéq; accepimus: hi enim ſtultitiam ſimulantes cæteros omnes magis fuiſſe ſtultos oſtenderunt. Laudatur quoque enixè Themiſtocles, qui prohibentibus Lacedæmonijs publicos Athenienſium muros bello Medico dirutos refici, ipſe aſtu perfecit munitionem Athenarum, dum nihil tale agi illi exiſtimarent: nota res eſt, multorum literis celebrata. Hos ego muros de eius ſententia ſtantes magis probo, quàm victoriam Barbarorum illo duce partam: illic enim fortuna plurimum contulit, hoc autem totum a conſilio eſt profectum. Deinde, vt dicam quod ſentio, qua in re cupio te meæ ſententiæ habere adiutorem, me plurimum delectat, non vbi vim vi, manum manu, corpora corporibus perſpicio repelli: immane id enim & ſimile be-

ſuarum: ſed vbi dolum dolo, tanquam clauum clauo video retruſum, quia
id fieri patitur humanitas, & ſimul in eo elucet ingenij ſolertia. Quamobrem
illud Ventidij perplacet. Is bello Parthico aduerſus Pachorum Regem ſo-
licitus, ne Parthi tranſirent Euphratem ante legionum aduentum, quas de
Cappadociæ finibus vltra Taurum adduci iuſſeras, non ignarus Pherneum
quendam vnum ex ſociis cuncta, quæ apud ipſos gerebantur, Parthis renun-
tiare, cœpit adhibito hoc Pherneo, tanquam amico, diſſimulata eius perfidia
oſtendere, nihil ſibi eſſe magis in votis, quàm vt Parthi per Zeugma traii-
cerent exercitum, quà breuiſſimum iter eſt & Euphrates omiſſo alueo de-
currit: nanque ſi illac venirent, ſe collibus vſurum ad frangendos ſagitta-
rios: omnia autem vereri, ſi ſe in patentes campos proiecisſent. His eius vo-
cibus Phernei opera ad Parthos relatis, illi inferiore itinere per circuitum
deduxerunt exercitum, dùmque latiſſimas ripas operoſioribus iungunt pon-
tibus, inſtrumentáque ad traiiciendum comparant, quadraginta amplius di-
es impenderunt, quo ſpacio Ventidius ad contrahendas vſus eſt copias,
eiſque triduo ante Parthorum aduentum receptis ſigna contulit, hoſtéſque
ſuperauit. Credo id conſilium probari quoque tibi, quo proditoris perfidi-
am in rem ſuam opportuniſſimè vertit. Non minore vafricie vſus Hanno
Carthaginenſium imperator: nam in Sicilia bellum gerens aduerſus Roma
nos, quum comperiſſet Gallorum mercenariorum auxilia conſpiratione fa-
cta tranſire ad hoſtes velle, quòd aliquot menſium mercedes non recepe-
rant, animaduertere autem in eos non auderet metu ſeditionis, miſit fami-
liarem quendam ſuum ſpecie transfugæ, qui nuntiaret Octacilio conſuli no-
cte proxima Gallorum quatuor millia, quæ prædatum miſſa forent, poſſe
excipi. Conſul rem nòn dimittendam ratus diſpoſuit in inſidiis lectiſſimam
manum ſuorum, quæ tranſeuntes Gallos confecit. Sic quod cupiebat Hanno
aſſequutus eſt, quòd & plures ex Romanis cõmiſſa pugna ceciderunt, & ne-
catis transfugis hoſtium copię adauctæ non ſunt. Sed quid cęteros commemo
ro? ipſi medici, quorum vnum eſſe opus videtur reſtituere valetudinem colla-
pſis, attamen illud quoq; ad ſe & peritiam artis pertinere arbitrantur, ſimulan-
tes morbum deprehendere, idq; quemadmodum fieri poſſit præcepta etiam
tradiderunt. Hæ callidæ prouidæq; cogitationes vbi nam eſſent, ſi, quemad-
modum volebas, natura nuda hominum & aperta pectora conſtituiſſet?
quem haberet ſolertia campum ſe proferendi? quid inter ſtultum prudentémq;
que intereſſet? nam prudentis eſt præcipere cogitatione, quid quiſque ha-
beat in animo, quidue acturus ſit, quantum rectiſſimè committi alteri poſ-
ſit: ſed & ſtruere aduerſus ſceleratos inſidias, ſtructáſque in ſe ab iiſdem vita-
re, prouidendo ne ſcelere quidquam illi ſuo perfidiáque proficiant, non mini-
mum opus prudentiæ. Demum cogita, quòd ſi nulli eſſent in humano pectore
interiores receſſus, nullæ fraudes, nullæ inſidiæ, nullæ ſimulationes, quomodo
res rediret nobis ad illud aureum ſeculum, quod ante finximus ſub Saturno
fuiſſe, idq; improbauimus, tanquam illic eſſent omnia ignauiæ, deſidiæ, ſocor-
dięq; pleniſſima. Sed pergis adhuc & proponis mihi aliud de iudice. Iudex quã
doq; torquet innocentem reum ſuſpicionibus cõmotus: occidit etiã teſtimoniis
fidem habens mendacibus. Fateor id cõtingere poſſe, vel quandoq; cõtigiſſe,
nec admiror tamen: eſt enim in poteſtate fortunæ, quo velit mali genere, vnum

quenq;

quenꝗ mortalium affligere. Si hæc me prædonibus obieciſſet, ijꝗ fatentes innocentem occiderent, fortiter ferrem nullo profuſo gemitu, nullis lachrymis demiſſis, eáꝗ fortitudo animi ab ipſis etiam prædonibus probaretur. Quòd ſi eadem fortuna imponens nocentis ſpeciem tradat iudici, qui nocentem exiſtimans eadem faciat, quæ prædones, nō ne hic pariter caſus in fortuitis numerandus, & ferendus? Mihi verò factum huius iudicis tam fortuitum videtur, quàm Adraſti Phrygis. Ille (vt eſt apud Herodotum) dum in uenatione eſſet, iaculo in aprum vibrato nō illum, ſed Atym Crœſi filium apprehendens interemit. Hic pariter credidit legitimo ſupplicio ſceleſtū hominē percutere, tanquam bel·iam quandam, & veluti aberrans manu innocentem, quem nō petebat, percuſſit. Noli enim exiſtimare me imprudētiam inſcitiámꝗ hominū inficiari: quin apertè aſſero illā in pluribus vitæ partibus maximiſꝗ verſari. Veruntamen ſi qua mala immiſſa nobis ſunt hominū ſcelere, ea ferenda ſunt placidè: cur non etiam ea, quæ imprudentibus effluunt? nā errori debetur venia, ſceleri pœna: tantúmꝗ abeſt, vt inuoluntaria imprudentia acerbius inſectanda ſit, vt mites nacta iudices innocentiæ loco haberi poſſit. Intelligendū eſt autem non omnes artes participes eſſe ſcientiæ, ſed paucas tantùm, quarum cōſtant præcepta ex his rebus, quæ neceſſariò ſemper eodē modo eueniunt: propterea in numero, menſura, pondere certum habere poſſumus: nec timēdum, ne peritus fallatur, quia ab harum artium regulis nō eſt exceptio, vt dici queat poſſe aliquando aliud cōtingere: itaꝗ fidenter figimus gradum, & in illis perſiſtimus. Reliquæ verò artes, quarū ingens eſt multitudo, quæ ſequuntur, non id, quod euenit ſemper neceſſariò, ſed quod euenire plærūꝗ ſolet, hæ fallunt artificem ſæpius. Nihil illic tutum eſt, quia omnia ſub exceptione ſunt: niſi aliter præter conſuetudinem obſcuris de cauſis & vi fortunæ cōtingat. Licet antiquorum admirari prudentiā & diligere induſtriam, qui in rebus obſcuris & difficilibus ſibi ipſis & aliis auxilium ferre conati ſunt. Etenim quum vidiſſent duo tantùm rerum genera ad artem redigi poſſe, vnum eorū, quæ ſemper eodem modo euenirent neceſſariò: alterum huic proximum, eorum ſcilicet, quæ frequentiſſimè caderent certo modo, etſi nōnunquā contrario, vtrunꝗ genus perſequuti ſunt diligenter, & ex his artes cōpoſuerunt. In primo genere ſcientiam, in ſecundo opinionem verſari dixerunt. Eſt autem opinio habitus animi aſſentientis cum aliqua titubatione. Et primo quidem generi artes ſubiiciuntur, quæ Mathematicæ nuncupantur, & præter artes Mathematicas reliquæ, quæ menſuras & pondera ſequuntur, veluti architectura, & cæterę fabriles. Secundi autem generis ſunt medicina, res militaris, rhetorica, agricultura, & plæraꝗ alia, in quibus cōiectura probabilis; & in alteram propenſior partem exercetur: quod enim in plurimis reſponderat, animaduerſum, & notatum, & ad præcepta redactū, etſi fallat, tamen quia rarò fallit, neglectum eſt, ſicut paucitate neglecta in populo multitudinis magis ratio habetur: & nemo illud non videt, quantò magis præſtet in paucis errare, ſi ſors ita ferat, quàm in cunctis temere vagari. Etenim ſi quis in centū (vt ita dicam) actionibus vel meditationibus ſequens regulas artis, ſemel aut bis exciderit a fine, in reliquis autem tenuerit propoſitum, nōne iſte melior eo, qui in pari actionum vel meditationū numero vigeſies aberrarit? quantò autem melior eo, qui quinquageſies fuerit prolapſus? Rurſus compara mihi hunc ad eum, qui octogeſies eluſus fuerit,

nonne iſte peritus & artifex ob rarũ lapſum, alter ſtultus & inſipiens ob multiplices errores dicetur? Hæ artes igitur hoc præſtãt, vt in plurimis rectè ſuccedat, rarus ſit caſus, quoniã ſequũtur id, quod plærunq; fit, & ratio magis ſuadet illo modo, quàm diuerſo fieri oportere. Si quæ verò ſunt huiuſmodi, vt argumenta habeant vtroq; pariter ſpectantia vel tenues & obſcuras cauſas, & quæ inducere tantũmodo poſſint ad ęſtimandum aliquid & ſuſpicandũ de re, de his artes componi nõ potuerunt, quia fluctuantem animum, & nutantem, & planè inſcium relinquunt. Talia ſunt ferè, quæ in vitæ negotiis verſantur, & deliberationibus proponuntur, in quibus nõ quæritur quod volumus, ſed eo poſito, vt fine, quæritur, quid nam eò deducat, ſiue vnum ſit, ſiue plura, & de pluribus, quod nam eorũ facilius & cõmodius: veluti cum deliberatur in ſenatu Romano, vtrũ Scipio tralicere debeat in Aphricam relicto in Italia Hannibale, vel in ipſa Italia contra Hannibalem conſiſtere: quærebatur enim vtrũ eorum magis conduceret, vel ad victoriam cõtra Pœnos, vel ad liberationem præſentis belli magni atq; difficilis: in quo Fabio maximo cum ipſo Scipione maxima fuit diſſenſio, vtroq; variis cõiecturis pro ſe agente. In talibus prudentia quidem locum habet, ſed tenuem admodum & anguſtam: maximam verò partem (vt inquit nobilis Orator) quaſi ſuo iure fortuna ſibi vendicat, & quicquid proſpere eſt geſtum, id penè omne ducit ſuum. Oportet autem eum, qui doceri appetit, hæc conſiderantem eatenus in vno quoq; genere probationes exigere, quatenus eius rei natura recipit. Nam ſtultũ ſit, ſi quis a Mathematico ſuaderi ſibi quærat de menſurarum & numerorũ habitu, ac nõ certas ab eo potius & ineuitabiles rationes requirat. Rurſus non ſit ſani hominis ab oratore qui de his, quæ fortunæ ſubiacent poteſtati, diſſerit, immutabiles demõſtrationes petere, ac non ſatis habere, ſi probabili ratione vtens veriſimiliora, quã quiſquam alius, attulerit. Eſt recti & curui deſcriptio: ſed aliter ea faber, aliter geometra vtitur: nec iccirco faber geometram, nec geometra fabrum viciſſim irriſerit, quia eadem de re diuerſa pronuntient, quoniã eorũ quilibet aptat reſponſum diſciplinæ, quam ſequitur. Nam alter tantum inquirit, quantũ operi ſuo neceſſarium eſt & vtile: alter veritatem ipſam nudè contẽplatur. Hæc indicant exactam diſcuſſionem nõ eſſe in omnibus eodem modo appetendam, ſed quatenus ſubiecta fert materia, & diſciplinæ cuiuſq; propriũ ſit. Quamobrem (vt illuc redeam) nemo Ius ciuile noſtrũ damnauerit, quia ſtatuat capitali ſubplicio afficiendum eum, contra quẽ plures & graues teſtes de crimine dixerint: non enim, quia vnus aut alter periit quãdoq; iniquo oppreſſus teſtimonio, ideo non infinita eſt multitudo reorũ, qui iuſte & ſancte veris teſtibus conuicti pœnas dederunt: ideo rectè illud ſtatutum fuit ad multitudinis delicta coërcẽda. Quod ex eo magis etiã perſpicies, ſi cogitare cœperis, quid futurum, ſi contrarium ſtatuatur, videlicet propter paucos falſis oppreſſos teſtibus, nullum in capitali iudicio teſtem audiendum: quantam tunc maleficiis hominum patefaceres feneſtram? & haud ſcio an huiuſmodi vigente lege vrbs vlla incoli poſſit. Hoc dico, non quia ius noſtrum velim tantũmodo defendere: ſed poſtquam illata eſt mentio ignorationis humanæ, tuq; huius artis exemplis vſus es, oſtendendum fuit per tua incedenti veſtigia, illud, quod ſtatuerit, rectè ſtatuiſſe. Hunc tamen ſermonem vnum, ad plura velim pertrahere, ſicut pertrahi poteſt: nã ſimiliter oſtendit, non modo artes eas, quæ ſcientiam profi-

tentur,ſed has quoq; opinabiles vtiliter inuentas,pulrimúmq; caliginis ab ocu
lis mortalium abſtuliſſe,eáſq; ab hominibus ſanę mentis ſequendas,quũ rarò
fallant,proſint ſæpiſſimè: idq; ipſum quòd fallant,non ab ipſis eſt, ſed a fortu-
na,quæ mortalia cuncta pro arbitrio flectit,& moderatur. Si plures (inquis)
percuſſerint aliquem pluribus vulneribus, inter quæ vnũ tantùm ſit letale, &
ignoret iudex illius vulneris auctorem,cunctos necat,vt homicidas. Cur non
necet?(quãquam de hoc inter iuris peritos magna diſſenſio eſt:ſunt enim plu-
res,qui cunctos a crimine cædis putent liberandos) ſed præualeat ſentẽtia ea,
quam poſuiſti:an non capitali ſupplicio tibi dignus videtur,qui ſocium ſe præ
buit alteri?qui cædem fecit? nonne cogitare debuit,dum vulneraret,hanc ſibi
lege cõditionem impoſitam,vt occiſorem oſtendat?quod ni faciat,ipſe quoq;
vt occiſor trahetur, tanquam mortiferum illud vulnus inflixerit, vel ad id ſo-
cium impulerit. Quòd ſi veteribus legibus ſtaretur,quibus ſanciebatur eum,
qui cum telo fuiſſet hominis occidẽdi cauſa,teneri,ac ſi occidiſſet,animũ enim
non euentum eſſe ſpectandum,poſſet ne capitalem euadere pœnam? Quæ ſa
nè leges hodie ſi ſeruarentur,minor eſſet in vrbibus humani cruoris effuſio,mi
nus in corpora ciuium gladijs peccaretur. Non reprehendo (inquies) legũ ſan
ctionem, ſed iudicis ignorationem, qua cogitur de vno homicida plures face-
re: nam vnum tantùm liquet eſſe homicidam vno duntaxat illato mortifero
vulnere. Quid ais? ſi lex iuſtè ſanxit,vt vno illato motifero vulnere , incerto
auctore,cuncti,qui vulnerarunt,rei ſint cædis,& iudex inquirens auctorẽ re-
perire non potuit, quid accuſas iudicem,qui legem ſequitur? nam quod igno-
rat,hoc factũ eſt,quia non affuit ipſe rei geſtę,nec a præſentibus docetur, quis
fuerit ille,qui letiferũ intulerit vulnus,nec hoc ipſe diuinare debuit,vatis enim
id munus non iudicis. Nec incuſari quoq; poteſt natura,quod ignorationẽ iu-
dici non abſtulit:quoniam reſpondeat ipſa ſe non iuſſiſſe cædem,non vulnera
mandaſſe,& ignoratione iudicis terreri rectè potuiſſe , ne plures ſimul ad deli-
ctum properarent. Hic tu etiam vrges, & ais magnũ in hominũ vita errorem
verſari propterea, quòd veriſimilitudines ſequuntur : veriſimilitudines autem
ſæpius fallunt. Hic ego,quas tu veriſimilitudines voces,quæro? Si enim mani
feſtas probationes,quæ de teſtiũ dictis & publicis documentis ſumuntur,non
fortioribus rationibus labefactatas, vis eſſe veriſimilitudines,has ſequẽdas eſ-
ſe iudicibus cõmoſtrauimus,quibus enim credetur,ſi hæc reijciũtur? ſin autem
veriſimilitudines in ſuſpitionibus & ambiguis collocas coniecturis , rectè ais
has fallere, nec eſſe ſequendas. Et ſunt tamen qui ſequuntur:nam exempla in-
ducis eorũ,qui in ſuſpiciones vocati falſo crimine damnati ſunt:& ſubdis plu-
ra etiam adijci poſſe,nec mentiris: nam ſtultorũ infinitus eſt numerus,& ſtul-
tos multa ſtultè facere non eſt mirandum. Prudentes autem viri non adducun
tur veriſimilibus ſignis,vt finitè quidquã pronuntient,niſi certa ſint, & indu-
bitata,& multis ex partibus concurrentia,& vndiq; cõgruentia,& acriter rem
tangentia,vt oculi tantùm teſtium defuiſſe videantur, quò res ſit manifeſtior.
Sed rarò hæc in controuerſiis cõtingunt: frequentius autem tabulis, teſtibus,
quæſtionibus de re edocemur,quorũ fides veriſimilibus illis ſignis vel confir
matur,vel eleuatur: non eſt enim veritas veluti mulier quædam,quam oculis
videre poſſis,ſed quid geſtum ſit & non geſtum, tum probationibus argutis,
tum multis ſignis & coniecturis colligendum venit. Qua in diſquiſitione dif-

ficile eſt ſapienti iudici verba dare: quanuis iſti Rhetoricæ artis doctores ad-
mirabilia olim quædam diſcentibus pollicerentur, ad vberiorem ſcilicet ſpe-
ctantes mercedem. At teſtes (inquis) ſibi ipſis, vel alijs contraria dicunt. Ideo
opus eſt iudice non ſtulto, qui peruideat, quid in teſtimonijs a cupiditate, me-
tu, gratia, præmio, inimicitia profectum ſit, qui cuiuſq; teſtis, vitam, fidem, mo
res examinet, quid famæ & rumoribus, quid negocio, de quo agitur, conſenti-
at, & ex his ſtatuat quid credendum ſit, vel quid ſibi parum probatum opine-
tur. Nec multitudinem teſtium ſemper reſpicit ille, vt dicebas, ne conſpiratio-
nem in iudiciis valere putes, ſed ea ſequitur teſtimonia, quæ honeſtiores dixe-
rint, & quæ rei aptiora compererit, & quibus lux veritatis potius aſſiſtit. Mul
ta difficilia atq; adeo impoſſibilia videntur homini imperito, quæ artifex facile
explicat nullo errore. Audeo hac in re affirmare vix falli poſſe iudicem, qui le
gum peritus & vſu in iudicijs detritus acrem inquiſitorem ſe præbeat. Sin au-
tem vides quandoq; iudicatū aliter, quàm veritas ferret, ſcito id hominū con-
tigiſſe vitio, qui in ſententiis ferendis iniuſtè litigatoribus gratificari voluerūt:
horum ego improbitatem non defendo, ſed reprehendo: nō excuſo, ſed accu-
ſo. Vnde autem tibi venit in mentem dicere virtutes a vitiis diſcerni vix poſ-
ſe, quum latiſſimo diſtent inter ſe limite, quanto ſcilicet a malo bonū? At ſimi
lis eſt (inquis) crudelitas ſeueritati, luxus humanitati, adulatio amicitiæ, teme
ritas fortitudini, auaritia frugalitati, pertinacia conſtantiæ. Sed & lupi quoq;
canibus ſimiles, & apibus fuci, & oleæ oleaſter, & albis corporibus ſimilia
ſunt pallida, plenis turgida, gracilibus macilenta: nec tamen alteros pro alteris
accipit quicunq; animaduertere curat, quāuis proximè ſimilitudine accedant:
habent enim iſta inſignes alias notas, quibus diſtinguantur. Quod etiam con
tingit hac in re: nam quod geritur quomodo oportet, & vt ratio præſcribit, id
in virtute habendum: ſin aliter geſtum, id geſtum fuerit vicioſè. Reſtat modò,
vt diluam ea, quæ de miſerijs humanæ vitæ in calce orationis tuæ poſuiſti: quā
quam etiam antea de hoc plura dixeras: veruntamen diſerti oratoris more idē
ſæpius repetens & perſequens acrius in extrema parte, vbi plurimū pollere de
bet oratio, diuidis hominem in manifeſtiſſimas partes duas, animum ſcilicet &
corpus, & ais ſecundū vtranq; malè compactū. De corpore minus eſſet labo-
randum: quāquam de illo quidem videbimus mox: ſed diuinā illam partem,
in qua mens viget, ingenium, ratio, memoria, altiſſima in homine naturæ mu
nera, vituperare quì poſſumus? An illo nomine, quòd animus varijs concuti-
tur motionum fluctibus? quaſi verò oportuerit hominem fieri veluti marmo
reum ſignum: hoc enim intus non cōmouetur, vel ſatis fuerit illum arboris in
morem vel oſtrei viuere creſcendo, atq; decreſcendo? Quid enim relinquitur
nobis ſublatis affectibus, qui ſunt interni animi motus? nam in lætitia diffun
ditur animus, in mæſtitia contrahitur, in cupiditate progreditur, in metu rece
dit. Forſitan nō affectus omnes tolli vis, ſed quoſdā. Quos? nullus enim affe-
ctus non vtiliter a natura animis impreſſus, modò rectus vſus accedat. Iracū
diā ne tollendā putas? At hanc fortitudinis cotem eſſe aiunt, quod ex eo pa-
tet, quia animalia illa maximè fortia ſunt & generoſa, quæ in iracundiam ſunt
prona, vt in leonibus apriſq; videmus: in homine autem hæc iracundia addit
rationi impetum & currum. Virorū fortium eſt dura quæq; & aſpera adire,
& ſi ita contingat perpeti, quia honeſtum id ſit, & turpe contrarium. Hoc tam

excelſum propoſitum a ratione inductum non eripit iracũdia, ſi fuerit addita, ſed auget feruorem: nam in bello pugnant acrius & vehementius concitati iracundia milites, idq; vnum potiſſimum moliuntur Duces, vt inflamment militum pectora. Quid enim aliud volunt cohortationes? quid curſus & clamor ſublatus aduerſus hoſtem? quid micantes gladij? quid tubarum cantus? ſedata autẽ illa, iudicia nõ æquè proficiunt. Itaq; hæ gentes ferè indomabiles ſunt, quorũ ingeniis innaſcitur iræ feruor, ſicut de Germanis & Scythis accepimus. Obiurgatio autem nec vehemẽs poterit eſſe, nec grauis, nec fructuoſa illi, quẽ corrigi cupias, niſi iram præ te feras aduerſus delicti turpitudinẽ. Quid oratoris oratio? quantum valet, ſi acris & feruida fuerit, & iuſto dolore videatur incendi? quem autem commouerit, ſi lentè ferre ipſe, quod incuſet, appareat? Quamobrem boni oratores, ſi forſitan iræ motum concipere nequeant, attamen voce, vultu, geſtu ſimulant iratum: verentur enim ne aliàs iocoſa & ludicra ſit oratio, ſi in re atroci impetu careat. Ferunt olim ciuẽ Athenienſem conueniſſe Demoſthenem illum oratorũ principem, vt eius patrocinio vteretur, & expoſuiſſe languido remiſſóq; ſermone ſe ab inimico verberibus cæſum. Cui Demoſthenes, Fingis hæc (inquit) nihil perpeſſus es, verberauit te nemo. Cœpit tunc ille iracunda voce & atroci inclamare, Quomodo id audes Demoſthenes dicere? egóne verberatus non fui. Tum orator, ſi ſic (inquit) agis, vulneratus quoq; fuiſti. Sic iſte patrono penè caruit, dũ animi ſibi demit affectum: reſtitutus autem in locum illo oſtentato. Sed huius oratoris quàm alta actio, quámque ardens ſolet eſſe oratio? tantũ abeſt, vt languidè dicat, vt furere ſæpius & bacchari quodãmodo videatur: veluti illo loco, vbi ſua extollens in republica conſilia, iurat ꝑ eos, qui in Plateis, Marathone, Salamine pro liberate Græciæ animã profuderant præſtantes viros, quos omnes fato ſupremo exceptos ob pulcherrimum animi propoſitũ publicis monumentis ciuitas decorarat. Et alibi idem orator accuſans Æſchinem, & quorundam exagitans improbitatem, qui exercitus & patrias ſuas pecunia accepta prodiderant Philippo, Neq; (inquit) reueriti ſunt ſolem talia faciẽtes, neq; patrium ſolum, in quo conſtiterant, neq; templa, neq; ſepulcra maiorum, neq; poſteritatis opinionem. Caius Gracchus Romanus orator, dum conqueritur quoſdã ex Italicis municipijs honeſtos homines cęſos virgis a magiſtratibus, leuibus aut nullis de cauſis, ita rẽ exponit. Palus deſtitutus eſt in foro, hic & ille adductus, veſtimenta detracta ſunt, virgis cæſus eſt. Purè & latinè narraſti: tantũ abeſt, vt hæc audiens inflammer, ſomnum vix teneo. At quũ idem crimen Cicero Verri obijcit, qua vehementia animi id agit? quo verboꝝ ardore? Ipſe inflãmatus (inquit) ſcelere & furore in forum venit: ardebãt oculi, toto ex ore crudelitas emanabat: expectabant omnes, quo tandem progreſſurus, aut quid acturus eſſet, quũ repente hominem proripi, atq; nudari, ac deligari, & virgas expediri iubet. Cædebatur medio in foro Meſſanæ ciuis Romanus iudices, quum interea nullus gemitus, nulla vox alia iſtius miſeri inter dolorem crepitúmq; plagarum exaudiebatur, niſi hæc, Ciuis Romanus ſum. Hac ſe cõmemoratione ciuitatis, omnia verbera depulſurum, cruciatúmq; a corpore deiecturum arbitrabatur. Deinde poſt quædam, quæ ſubdit augentia rei indignitatem, ſequũtur illę pulcherrimæ exclamationes, O nomen dulce libertatis, o ius eximium noſtræ ciuitatis, o lex portia, legéſq; ſemproniæ, o grauiter deſiderata, & aliquã

do reddi-

do reddita plebi Romanæ tribunitia poteſtas: huccine tandem omnia recide-runt, vt ciues Romani, in prouintia Romanorum, in oppido fœderatorum, ab eo, qui beneficio populi Romani faſces & ſecures haberet, deligatus in foro virgis cæderetur? Et alia multa dicuntur in eandem ſententiam, vt iudices exardeſcere neceſſe eſſet in Verris improbitatem. Notus eſt tibi locus, nec opinor ſemel legiſti. Quum autem idem orator accuſat Catilinam parricidij in ſenatu, quæ ſunt illa quæſo verborum fulmina? Senatus hoc intelligit, Conſul videt, hic tamen viuit? imo verò etiam in Senatum venit? fit publici conſilii particeps? notat & deſignat oculis ad eadem vnū quenq; noſtrum? Et paulo poſt infra idē repetens, Quo ex ſenatus conſulto (inquit) confeſtim interfectū te eſſe Catilina conuenit, viuis, & viuis nō ad deponendum, ſed confirmandū audaciam. Sacramento penè contendere auſim Ciceronem hæc nō modo dixiſſe, ſed etiam ſcripſiſſe iratum: nō enim mens ſe tenet, ſed rapitur earum ſententiarū arbitrio, quas tractare cōtingit. Memento me tamen eam laudare iracundiam, non quæ exit in inſaniam, ſed quæ rationem antea iudiciumq; ſuſceperit, & eiſdem pareat. Nam quicunq; pro quibus, & contra quos oportet, iraſcitur, & præterea vt oportet, & quando, & quanto tempore, laudatur: vtilis enim hæc iracundia: ideo non hanc, ſed metum magis excindi velles, qui nō vt iracundia effundit animum, ſed contrahit. At ſi metum tollimus, non erit quē pudeat: nam pudorem partem eſſe metus ſatis cōſtat: non affigemus poſthac liberis noſtris pædagogos probos & diligentes, ſicuti nunc facimus, veriti ne corrumpantur, in his etiā tuta timentes: artes concident omnes, quas nunc egeſtatis metus retinet: & quò non ſe effuderit libido ſublato legum & magiſtratuum metu? quis nauigia diligenter inſtruxerit gubernator? quis exercitū imperator, ſi periculum nullum metuitur? Sed cur paruis immorari iuuat? quādo quidem nihil vtilius ſit homini, quàm inferorū metuere ſupplicia, & iniuſtitiæ dedecus, & peccati turpitudinem. Olim Lacedæmonii metui tēpla ſtatuerunt, quòd exiſtimabant quendam eſſe vtilem ciuitatibus metum: quin etiā ipſam bellicam fortitudinem, ad quam præcipuè ſpectabant, non omnino vacuam eſſe metu crediderunt, ſed eam infamiæ, turpitudinis, iudiciorum metu contineri. Metum igitur retinebimus. At ægritudinem animi repellemus: qui fieri id poteſt, quum nihil melius ſit, quàm obiurgationibus morderi, & dolere in delicto? hoc enim præſtat, ne delinquere poſt modum velimus, ſed effuſius adipiſci virtutem. Propterea eos, qui animo nihil doleant, auerſamur, atq; id etiam exprobramus, vt Virgilianum illud oſtendit,

O nunquam dolituri, & ſemper inertes Tyrrheni.

Legimus Socratem, quum docuiſſet Alcibiadem nihili hominem eſſe, & inter ſe ſummo loco natum, & baiulum quēpiam nihil intereſſe, illum ad lachrymas compuliſſe, ſupplicémq; poſt modū Socrati fuiſſe, vt illam turpitudinem a ſe depelleret, virtutiſq; cōpotem redderet. Hoc idem pluribus contingit quotidie, qui quū angantur in ſe nihil eſſe virtutis, nihil officii ad meliorem ſe frugem (vt dicitur) recipiūt. Rectè igitur hæc ægritudo animis noſtris inuſta eſt, auertens a vitijs, & conuertens ad virtutem. Eadē cauſa eſt miſericordiæ, quæ de alienis ſuſcepta calamitatibus impellit, vt illis opem, quam poſſumus, feramus. Sic etiam æmulatio eſt calcar ad capeſſenda ardua quæq; & difficillima, quum moleſtè feramus in æqualibus plus roboris & neruorū, quàm in nobis

videri: quam ſanè æmulationẽ legum latores adeo probant, vt propoſitis prę-
mijs illam etiã acuant & incendant: nullum horũ aculeum natura non ſine ma
gna vtilitate humanis mentibus infixit. Reſtat, vt de cupiditate dicamus (vt
ſummatim de omnibus animi perturbationibus ſit dictũ) quam etiã amorem
vocare poſſumus, quæ niſi acrius verſaret pectora noſtra, quod præclarũ vn-
quam extitiſſet facinus? quæ res maior geſta? rectiſſimè dictũ eſt, quòd amor
opus perficit. Accipimus Pythagorã, Empedoclem, Democritum, Platonem,
Apolloniũ plurimas luſtraſſe regiones, multa maria trãſmiſiſſe, vt exilia poti⁹,
quàm peregrinationes viderent̃ ſuſcepiſſe doctrinæ acquirendæ gratia: vbicunque
diſci aliquid poterat, eò veniendum iudicabãt. An cenſes id acturos fuiſſe, vt
rerũ cognitionem, tanquã fugientem, vndique perſequerentur, niſi eorũ pectus
doctrinę ardore vehementius incaluiſſet? Obambulabat noctu Themiſtocles
clamans ſe ſomnum capere non poſſe, propter Milciadis in Marathone victo
riam: itaque nouo Barbarorũ bello conſimilia illi geſſit. Alexander adhuc puer
Philippo patre multa proſpere gerẽte afflictabatur animo, ne omnia ille ſubij-
ciens nihil ſibi gerendũ relinqueret. Vides ex hac animi indole ad quãtam ge-
ſtorum gloriam peruenerit: nõ poſſunt magna ingenia magnos edere fructus,
niſi vehementius ferantur. Habet virtus præſtantem quãdam & eminentem
effigiem: quicunque aſpexerit cõmouetur tã decenti ſpecie; ſed hactenus, vt pro
bet tantùm, atque laudet, & intra verba ſolùm res vertitur. Quando igitur fit,
vt a verbis ad opus deſcendatur? vbi ſcilicet ardet pectus & incenditur cupidi
tate eius, quo delectaris, & adeſſe tibi expetis, & niſi aſſequaris, vitam tibi nul-
lam fore arbitraris. Hoc vigilias excitat, hoc periculorũ immemores facit, hoc
labores ſentiri non ſinit: quodcunque cæteris durum, aſperũ, intractabile, arduũ
videtur, id amanti planum eſt, peruium, molle, ſuaue. Cõmemorauimus gen-
tium exempla, nõ deflecximus adhuc ad religionis noſtræ homines, quos initio
naſcentis Eccleſiæ immẽſas ſolicitudines, labores, vigilias, ſubijſſe ſcimus, nec
id modò, verũ etiam tyrannorũ minas ſuppliciáque pertuliſſe. Hos tu ante regũ
& præſidum ora adductos cogitaſſe ita cenſes, dum impellerentur illorũ Diis
ſacra facere? Chriſti religio vera eſt & ſancta: deſerens hãc iniquè fecero: rectũ
eſt in ea pmanere. Excuſſiſſent (mihi crede) has cogitationes & has ratiunculas
eculei, vnci, cathenæ, ſartagines, cruces, cãdentéſque laminæ. Quid igit̃ inuictos
illos præſtitit viros? æſtus quidã & immenſus ardor ſummę cuiuſdam pulchri
tudinis in Chriſto ſpectatæ, hic ad medullas vſque & oſſa pertingens quieſcere
non permittebat, donec ſe & Chriſto dignũ aliquid geſſiſſent. Ergo vbi ſup-
plicia proponebantur, tanquã amentes in illa ferebantur: & ea erat alacritas, is
ſermo, is vultus, vt alius quidam in illis membris torqueri videretur: quin quò
atrociora erant tormenta, libentius ſubibant, certantes aduerſus tortores, vt
priores illi deficerent, beneficiũ arbitrãtes pro amoribus delitiiſque ſuis illa per
tuliſſe. Magna hæc & omnibus inaudita ſeculis: ſed tãti refert ſacro furore eſſe
percitum: ſana mens expaueſceret, quod cõmota cupiebat. Sed nõne alia etiã
oſtendunt animũ diuinitus concitatũ multò meliora agere, quàm ſui compo-
tem, prudentiæque humanæ innixũ? ſcimus enim Sibyllas vateſque alios pluri-
mos furentibus animis prædixiſſe ventura, & oſtendiſſe mortalibus, quomo-
do ingruentia mala effugerent, quibúſque precibus & ſacris ſuperorũ iram de-
mulcerent: horum vbi furor reſederat, parũ profuiſſe, & ad nullas penè res vti

les

les fuiſſe. Quin etiam traditum eſt neminem egregium poëtam ſine inflāma
tione animi exiſtere, & ſine afflatu quodam quaſi furoris: eos autem, qui arti-
ficio quodā conſequi id poſſe cōſiderent, inanem operam ſumere, quia neceſ
ſe eſſet eos valde iacere, ſi cum afflati poëtæ carminibus cōferantur. Idem tra-
ho ad oratores, pictores, philophos, & alios ingenuarū artium opifices, quorū
neminem extitiſſe ſummū, ſine aliqua mixtione dementiæ traditum eſt. Quā
obrem cōmotio animi non eſt in crimine ponenda, quum maximorū bonorū
auctorem eſſe contigerit. Attamen illud te cōmouet, quòd huiuſmodi cōmo-
tionibus etiā abutimur, & ad mala quæq; per illas impellimur: nā inflāmat li-
bido ad voluptates corporis perſequendas, ex quo ſtupra, adulteria inceſtuſq;
gignuntur: incendit ira ad vltionem, hinc cędes, vulnera, parricidia, peſtifera
etiam bella, & ſeditiones, & alia infinita malorū cohors. Hæc & his ſimilia ve-
rè dici cōfiteor: quæro tamen de te, quid faciendum cenſeas? ſi tollimus animi
affectus, vitiorū præcidimus ſemina, ſed virtutū pariter retundimus aculeos.
Quòd ſi eò delabimur, vt videamus, vtrum animi concitatio plura bona pa-
riat, an mala, vt ſi maiora ſint bona retineatur, ſin mala ſint plura, abijciatur: ſi
iudicamus id numero, enumerationem ſuſcipimus moleſtam atq; adeo pueri-
lem: ſin pondus exquirimus, quis dubitauerit virtutes vitijs anteferre? maior
eſt enim virtutum dignitas, quàm vt debeat propter vitiorū turpitudinē abo-
leri, præſertim cū altera ex parre adſit rationis præſidiū a natura nobis ad eam
rem traditum, vt cupiditates animi temerarias, tanquā ferum & indomitum
animal, frænis & flagello coërceat, & quanuis doleat & repugnet, parere ta-
men ſibi cogat. Nec ſpectare illuc debes, quòd multi tale relinquentes præſi-
dium ſinant ſe ferri præcipites: id enim illis vitio verti debet, non naturæ, quæ
hominem iraſci voluit, cupere, metuere, dolere, vt his animi motibus ad virtu
tis vſum cōmodius feratur. Quòd ſi, quia in ijs nōnulli peccant, tollendi ſunt,
nihil prohibet eodem exemplo reliquas artes tollere: tollatur medicina, quia
plures ægri medicorū vitio perierunt: tollatur muſica, quā tu amplecteris, quo
niam a multis concentus nō ſeruatur. Sin autē minimè id fieri debere iudicas,
ne in affectibus quidem id valere debet, ſed enitendum, vt quibus prauè vti-
mur, dirigamus in rectum: cogitandū enim, quòd quum ijdem animorū affe-
ctus aliis vtiles ſint, aliis contra, nō proficiſci ab ipſis, quòd proſint & obſint:
non enim conuenit eandem rem vtilitatem ſimul in ſe & perniciem afferre, ſed
indifferenter ad vtrunq; ſe habere dicendū: & diuerſa vtentibus ratione diuer
ſa contingere nihil mirum videatur. Itaq; vbi audiuerimus quempiam cupidū
eſſe, vel timidum, vel iracundum, vel quolibet alio animi affectu teneri, ſuſpen
dere iudiciū oportet, nec laudare hominē, nec vituperare, donec nouerimus, in
quam partem ille ſuis affectibus feratur: ſi rectā tenet, laudabimus: ſin aliter,
aliter & nos iudicabimus. Et hoc eſt, quod dicūt plærīq; ſana vtentes diſcipli-
na, non tam quærendum eſſe vtrum quiſquā iraſcatur, ſed quare iraſcatur: nec
vtrum mœreat, ſed vnde mœreat: nec vtrum timeat, ſed quid timeat. Nam ira
ſci peccanti vt corrigatur, mœrere pro afflicto vt liberetur, timere periclitāti
ne pereat, laudabile eſt, quia rectam hi affectus ingrediūtur viam. Enimuero
ſimiles mihi videntur animi affectus quadrigæ acri & cōcitatæ, cui auriga aſſi-
dens, ſi viam tenet, orbitæq; ſeruat veſtigia, nihil illi obeſt concitatis equis fer-
ri: imo longè melius fertur, quàm ſi lentè & ſegniter graderentur: ſin autem

viam

viam deſerit, ſectans inuia quæq; & confragoſa, tunc equorum impetu elatus præceps abit, & ſe ipſum, & currum, & equos diſperdit. Similis affectuum ratio, quibus, vt equis pernicibus, inſiſtentes, ſi rectam capeſſimus, nobis prodeſt illa equorum pernicitas, alacrius enim ducimur & rapidius, nec itineris tædet, aut laboris: ſin confragoſa perſequi iuuat & prærupta, labimur, diſtrahimur, laceramur, nec impetum tunc currentium equorum, ſed aurigationem noſtram incuſare debemus. Nec te ad philoſophos ire iubeo, vt illic accipias affectuum tuorum tanquã equeſtre frænum & hanc aurigandi rationem, quæ illi non poſſent tradere, ſi nobis nulla ineſſent natura: nihil enim faciunt, niſi quòd nobis indicant bona noſtra, quæ tamen facile erat animaduertiſſe: non enim in abdito res eſt, aut multis obtegitur inuolucris. Hinc plures e media plebe homines, nullo doctrinæ vſu percepto, natura tantùm admonente, cupiditatibus ſuis optimè conſtanterque imperitarunt: ad hos ego te dimittam: ſunt enim (vt dixi) non pauci, quorum probitatem quum perſpexeris, ſi ſuſpicari cœperis, ne philoſophum audiuerint, narrabunt tibi illi, atque adeo perſanctè iurabunt, ſi pertinax fueris, ſe quid philoſophus ſit, neſcire, & animal hoc ne pictum quidem ſemel vidiſſe. Sed quàm multa ſunt præterea, quæ rudium animos & imperitorum erudiant? veluti diuinum & humanum ius paſſim notum, mos patrius, conſuetudo, bonorum virorum vita, oratio, præmia fortibus propoſita viris, ſupplicia improbis, multorum præterea literæ, in quibus plurima ad bene viuendum præcepta collecta ſunt. Hæc & his ſimilia valent ſatis ad meliora conuertere, adeo vt iſta animaduertentes philoſophi nihil iam de moribus in ſcholis loquantur, ſed cauſas tantummodo naturales Ariſtotele ſignifero perſequantur. Hæc dixi latius, ne exiſtimans me regimen morum noſtrorum ad philoſophos transferre, illorum potentiam nimis magnam ſtatutam fuiſſe poſthac conquereris, ſicuti antea conqueſtus fuiſti. Et hæc quidem ſic habent. Corporis verò fabricam (nam hæc quoque impetitur) quomodo defendemus? me miſerum, ſi hæc etiam defenſionis indiget, quum tam ſit præſtans humani corporis ſtructura, vt (quod aiunt) vel ipſis digitis ſentiatur. At enim (inquiunt) ſine armis prodimus, ſine veſte etiam: non enim veſtis ſicut capilli homini innaſcitur, ſed aliunde ſumenda. Iſtis ergo, qui de natura conqueruntur appellantes hominis nouercam, quòd ea feras melius munierit & armarit, opto cornua, vngues aduncos, cubitales dentes extra ordinem reliquorum duos aut plures, horrentémque villis cutem. Quid enim aliud quis faciat? nam ſic magis muniti eſſent (vt aiunt) & armati. Do illis etiam elephanti proceritatem, leonis robur, tigridis curſum, volucrum leuitatem: ſed ea lege, ne manus habeant, quaternis pedibus vehantur. Sed iſtorum nemo tam pecus eſt, aut belua, qui id velit: ſentiunt enim quantum ſibi venuſtatis decederet, ſi ferina illa haberent, & humanis his carerent. Miror etiam homines doctos non intellexiſſe agreſtia illa & horrida munimenta minimè nobis apta fuiſſe, qui rationis ſumus compotes, quum quotidie in quæſtionibus proponatur, cur homines carne molles meliori ſint ingenio, ita vt de re non dubitetur, cauſa tantùm quęratur. Sed cur accuſant naturam, quòd homini non addiderit pilorum ſegetem, &

cornua & huiuſmodi beluina? ac non illud potius, quòd non aliud affixerit caput in poſteriora conuerſum, vt quæ illic etiam fierent, ſpectare poſſemus? talem quondam fuiſſe Ianum Deorum omnium vetuſtiſſimum finxit antiquitas. Cur huic potius non inuideant, quàm feris? etenim magnificentius eſſet duplicia habere, oculos, naſum, aures, os, linguam, quàm hirci in morem hirtus eſſe & aſper. Ego tamen, ſi hæc mihi poteſtas fiat a Deo, renuam, nec vtar, tantúmq; abeſt, vt cupiam capite altero redundare, vt ne vno quidem digito plus habere vellem: adeo me hic naturæ ſtatus delectat, vt nihil mihi videar poſſe illi commodè detrahere, nihil etiam addere. Tu autem eadem poteſtate conceſſa quid ageres? an biceps eſſe malles, & pro oſtento circunferri, quia quatroculus eſſes, & bilinguis? vel num forſitan magis optabis corpus teſtudine circuntectum? quale ipſæ habent teſtudines, ne doleas verberatus, & ne cogaris proficiſcens mercede in alienis domibus pernoctare. Memini quondam amicum meum de media plebe hominem in multorum cætu expoſtulare cum natura, quòd non aliquos nodos ventri indidiſſet, quibus aperiri claudíque ad arbitrium poſſet, ſicut diplois, & lorica ſolet: nam ſi quid noxium hauſtum fuiſſet, ſtatim manu conuelleretur, ſimúlque inteſtinorum quotidie nobis vis atq; conditio perſpecta foret. Id audiens ex aſtantibus quidam dixit, ſi id fieret, ſe tunc ventrem armarij vel peræ loco vſurum: riſus conſequutus eſt omnium. Quum autem illi priori contradicerem, oportuiſſe omnem illum locum tectum eſſe & clauſum ad continendum ſpiritum, & ſanguinis fontes, & reliquos humores, & lubrica inteſtina, & vt caloris plurimum conterendo cibo haberet, vtereŕq; illo argumento, quòd ſi cui ventris locus vulnere vel caſu eſſet patefactus, medicorum ſartus manu reſtitueretur: adderem præterea multa illorũ interiorum iniucunda eſſe aſpectu, ideo naturam prouidenter ea ab oculis auertiſſe, hæc & talia quum dixiſſem, tamen hominem a ſententia deducere non potui, relinqueréque illum mihi fuit neceſſe qualem acceperam: adeo diloricatio illa ventris placebat, & ſibi acutè excogitata videbatur. Alius quidam contra ſcalas poplite grauiter offenſo maledicere cœpit naturæ, quòd nõ ſuram potius anteriori poplitis parte collocaſſet, quia illa muſculi mollitudo nullo penè dolore incidẽtes caſuum ictus exceptura foret: vides quàm elegantem cruris ſpeciem habere voluerit? omnino inepti & ridiculi homines iſta dicentes, attamen tolerabiliora ſæpius mihi videntur dicere, quàm ij, qui ferarũ corpora putant noſtris præſtare, magiſq; venerantur: ſimul & illud intelligere te volo, calumniari naturæ opificia doctis pariter atq; indoctis eſſe commune: quanquam doctis hanc artem exercere minus conueniat: nam ſi ad rationem ſingula reuocare voluerimus, inueniemus eos, qui aliquid commutari cupiunt de humanis corporibus, quærere id, quod fieri non potuerit, vel non debuerit, quia deterius vſu opus & aſpectu deformius reddidiſſet. Quid cõmonſtrem hoc loco pulchritudinem humani corporis? aperta res eſt: hoc vnum ſolum, quòd natura figuram noſtram arrexit ad cœli ſiderúmq; cõſpectum, tantam habet pulchritudinem, quantam cogitando conſequi vix poſſumus. Et tamen cõqueruntur lugéntque, vt funebrem diem, qui illis natalis fuit, quia tunc flere contigit, eúmque fletum auſpicato fluere arbitrantur, quaſi vlla ſit cura modò genitis auſpicij

ducendi: qui vagitum edunt, vel quia de calentibus alui materni viſceribus
elapſi frigore aëris inſolito verberantur: forſitan etiam, quia luce noua exter-
rentur: ſeu quia tenerrima membra duro obſtetricis manus contactu ſædun
tur. Iſti autem non ſatis prudentes, qui, quod naturalibus fit de cauſis, por-
tenti loco ducunt. Et tamen in eo non commendanda non eſt natura, quòd
lachrymas homini dederit, tanquam humanitatis indicia, ſicut riſum etiam
addidit lætitiæ teſtem. Cur autem prius flere, quàm ridere hominem voluit?
nam riſum dicebas ante quadrageſimum diem nemini contingere. Arduũ eſt
id ſcire, credo tamen, quia melius fuit a luctu incipere, & in riſum deſinere. At
iam illa tragica, nudum hominem & inermem natali ſuo nuda humo iacere,
miſerando (vt ais) ſpectaculo. Si id ſpectaculum tabella pictum circunferres,
maiorem etiam miſericordiam captares, quia nemo tollere de terra pictũ poſ
ſet infantulũ, eúmq; veſte tegere, quod in verè genitis cõtingit. Si antea igno-
tum eſſet, an poëtas legeris, nunc manifeſtum fieret te legiſſe, & ab illis ſumpſiſ
ſe, quod modò reprehenderes: quandoquidem ipſi vipereorũ dentium ſatu ſe-
getem armatorũ hominũ inuicémq; præliantiũ e terræ ſulcis ſubitò eduxerunt:
eodem modo galeatam Pallada cum clypeo & haſta de Iouis fœcundo capite.
Hanc tantam fœlicitatem illinc conſpiciens accuſas naturam, quòd in animali
fingendo progreditur numero, nec ſtatim ad ſummũ peruenit, paulatim adij-
cit, paulatim etiã detrahit: ſic animalia nata augeri voluit, aucta ſeneſcere, ſe-
neſcentia interire, idq; præſtantius fore credidit, quã ſubitò perfici, ſubitò de-
relinqui. Nihil autem repentinũ naturæ placuiſſe videtur, ſed progredi paula
tim ſuum eſſe magis duxit: & eò magis hac in re, quòd diutinus ille labor edu
candi & inſtituendi genitos in ætate tenera, magis liberos cõciliat parentibus,
& liberis parentes, efficítq;, vt ſibi ipſis viciſſim cariores ſint. Homines autem
veſtis, tecti, alimenti egenos in lucem protulit, vt hæc ipſa ſibi pararent: nã hac
de cauſa ingenium, induſtriam, mentem, & manus inſtrumentũ illis contulit.
Quapropter cenſenda ſunt illa omnia dona naturæ, quæ ſumendi viã nobis
aperuit, & ad ſumendum inuitat. Quòd ſi imbecilliora geſtamus corpora,
quàm nonnulla animalia, quid refert? quum hominis præcipua vis in corpore
non ſit ſita, ſed in animo, quo rectè vtentes beluis quibuſcunq; fortioribus ipſi
imbecilliores imperamus: vigent in nobis ingenium, ratio, memoria, conſiliũ,
prouidentia: hæc arma ſunt hominis, hæc tela, hæc munimenta, quæ exercere
iubemur: his, ſicut meliores ſumus cunctis animantibus, ita iiſdem quoq; effi-
cimur validiores. Nihil aſpectu truculentius elephantis, nihil corpore vaſtius:
attamen tantam molem tantúmq; robur non modò cõgreſſu capimus & ſupe
ramus, verùm etiã præſtitimus, vt hæ beluæ ludum præbeant & voluptatem,
dum circunductæ per vicos, & in theatris oſtentatæ ſaltant, choreáſq; ducunt,
& iaculantur porrecta, genúq; flexo ſupplices adorant. Hoc ergo non ad detri
mentum, ſed incrementũ acceſſit potius humanæ laudis, & miraculi habẽdum
vice, quòd tam imbecillus homo reliquorũ omnium animalium tam latè viri
bus pollentium ſit ſuperior, quòd humanitas noſtra beluarum omnium fero-
ciam comprimat. Non habemus quidem cornua, vt tauri: nec vngulas, vt leo-
nes: nec dentes, vt apri: ſed gladios, haſtas pila, ſcorpiones, baliſtas, & alia tor-
menta bellica, quæ violentiora ſunt arma, & ad vulnus faciendũ promptiora,
& quæ non cominus tantum, vt illa beluarum, ſed etiam eminus feriant. Hæc

tam varia melius fuit poſſe,quandocunq; liberet,ſumere,& deinceps ponere,
& rurſus diuerſa ab his alia apprehendere,quàm vna tãtùm innata habere,&
ea etiàm inualidiora:ſi nõ velocitate æquamus ceruos & lepores,eos tamen ca
num leuitate & miſſilibus aſſequimur. Quamobrem ipſa hæc animalium vis
& velocitas,ſi paruo æſtimatur,obijci non debuit:ſin magno, auctiorem etiã
reddunt hominis dignitatem,quum ea humanis viſibus deſeruiant. Equus &
celeritate pollens animal & viribus,vtroq; talis eſt nobis : ſimiliter & canum
fides,& audacia,& curſus,& narium ſagacitas præſto eſt nobis ad famulatũ,
mulorum terga oneri ferendo aptiſſima , taurorúmq; duriſſima colla aratro
trajciendo idonea humano parent imperio. Itaq; quod olim Fabricius Sam-
nitium reſpõdit legatis aurum pollicentibus,ſi bello aduerſus eos abſtineret,
nolle aurũ habere,ſed habentibus aurum imperare,venit nunc mihi in ore,vt
idem ferè dicam,melius eſſe homini non habere velocitatem & robur anima-
lium,ſed animalibus ea habentibus imperare:vt enim bona,quæ penes victos
reperiũtur,nõ cenſentur eſſe ipſorũ bona ſed eorum,qui vicerunt:ſic ſi qua bo-
na ſunt in animalibus rationis expertibus,hæc cẽſeri debent in hominum eſſe
peculio,qui ipſis beluis dominantur. Quid igitur? num etiã nunc cenſebis ho
minem a natura inermem deſtitutũ fuiſſe,quẽ armatiſſimum illa produxit,nõ
ſolum his armis,quæ ipſe ſibi fabricauit,ſed illis etiã,quę in beluis reperiũtur?
ſiquidem earũ vim,robur, calliditatem,leuitatẽ ad vſus ſuos adiungit. An ar-
matiora putabis animalia,quia coriorũ teguntur denſitate,& hirſuta villorum
ſegete? quum tamen homo ferream induat loricam, munimentũ magis impe-
netrabile,quàm illa ſint omnia. Quòd ſi id paruũ putas,at illud non paruum;
quòd ipſis etiã animalibus coria detrahimus,vt noſmet illis armemus & mu-
niamus. Et hæc quidẽ ad ea,quæ de inermi homine obiecisti,dicta ſint. De nu
do quid dicã? Mirum ſi nudus videri poteſt,qui ſic armatus producitur. Sed,
vt de armato omittam dicere, mirum etiã illud, ſi vllum animal melius indu-
dutum homine videri poteſt,qui nõ vnam tantùm gerit ſibi infixam veſtem,
ſicut reliqua animalia: ſed in horã quãlibet mutat ſibi veſtem, ſi ita videatur,
& aliam ſuper aliam adijcit,& eam varij generis & coloris: non enim propriã
vllam habet, quæ hæreat cuti: Sed quodcunq; viſum eſt,extrinſecus ſibi aſſu-
mit,& in veſtimentorum vſum cõuertit,& id ei proprium, quod delectat, &
vſibus ſuis aptare poteſt:nam paſſim ei,vt domino, vagari permittitur,& de-
cerpere quod in rem ſuã magis facit: hinc etiam gemmis,margaritis,auro or-
natur, pecudum etiã velleribus & ſetis velatur . Et quomodo animalia dicere
poſſumus eſſe hominibus in veſte potiora,ſi indumenta ab eis erepta nos dein
ceps eadem geſtamus? ac ne eadẽ quidem,ſiquidẽ mangonica,fullonica,texto
ria arte meliora reddita,alia videri poſſunt. Sicut autẽ dicebã modò de armis
beluarũ, vt ea in noſtrũ vſum collata ſint noſtra : ſic idẽ ſermo reuertitur,vt ne
queant exiſtimari fœliciores beluæ ob earũ indumẽta hominibus,quia hæc ip
ſa nõ tam ſibi habẽt,quã ea nobis ſubminiſtrant. Equidẽ quò magis hanc rem
mente retracto,eò magis ignoro, quomodo dici poſſit nudum hominem reli-
ctum,niſi forſitan eum in balneo conſideres,vel in lectulo cum muliercula cu-
bantem: ſed cæteris tẽporibus quomodo nudus tot veſtibus circunſeptus? quã
quaſi parũ habeat,quòd ſit bene velatus,vnguentis etiã perfunditur,vt gratiſſi
mũ ſpiret odorẽ. Pudet iam ſermonẽ ad pyxides,& calamiſtros,& texturas,&

monilia, & zonas, & inaures deducere: ſed non te prę̨terit, quot, & quanta ad
munditiem, elegantiam, cultúmq; corporũ excogitata ſunt, quibus homines
perfruuntur, & præcipuè mulieres, quibus maior ſeipſas comendi, poliendi,
lingendi licentia permittitur. Sæpe videas earũ aliquas tam ſumptuoſo támq;
magnifico prodire cultu, vt multarũ villarum pretia ſecum ferant, & tãto plę-
runq; teguntur ambitu, vt corpus ipſum mulieris minima ſit portio eorũ, qui-
bus ornatur. Sed non ſolũ veſtibus homo, ſed & tectis, & muris ſe operit, atq;
tegit aduerſus imbrium, grandinis, ventorũ reliquarúmq; procellarum vim,
frigorisq; & caloris iniuriam. Hæc & his maiora præſtitit homini innata ratio
manuum inſtrumẽto, quas in ſolo hominũ genere videre licet. Non enim Ana
xagoram ſequor, qui hominẽ ſapientiſſimum omniũ animalium dixit prop̃te
rea, quòd manus haberet: ſed quia ad ſapientiam percipiẽdam genitum erat,
ideo donatę illi manus, velut inſtrumentũ, quod ſapienti animali adeſſe oporte
ret: non enim manus aliquid hominem docuerunt, ſed ratio illum ad ſapientiã
perduxit, quæ vſa eſt manuum inſtrumẽto, vt ea fierent, quæ rectè fieri poſſe
videbantur. Inſtrumentum ſanè hoc pręclarum atq; magnificũ, ad apprehen-
dendum natum, paci & bello idoneum, quàm enim hæ aptæ? & quã ad omnẽ
habiles motum, propter digitorũ diſtinctionem, & molles in ſingulis articulis
flexioneas? Nullius tantũ ingenium, tanta cogitandi vis, quẽ manuum noſtra
rum ſtructura ſubtiliter inſpecta non defatiget, qui cõſiderans particularum
omnium ſitum, magnitudinem, figuram, numerum, connexionẽ, non in maxi
mam fabricantis naturæ admirationem rapiatur. Sed, vt rationem ſtructuræ
omittamus, & vſum contemplemur, illud, quòd manibus ſcribimus, quantum
eſt? nam quicquid ſcriptorum beneficio cõſequimur, quod certè eſt maximũ,
id quadam ex parte manibus debemus. Video humana penè omnia negocia
in vrbibus & opidis quibuslibet de ſcripto tractari: nã leges, pacta, fœdera, cõ
tractus, teſtamenta, iudicia publicis & priuatis tabulis mandamus. Ergo ciui
lis hominũ inter ſe vita & ſocialis concordia hoc manibus noſtris debet, quòd
earum operis facilius adminiſtratur. Notitia item artium omnium & diſcipli-
narum, quam ſcribendo homines retinuerunt & auxerũt, manuum eſt opus.
Similiter memoria nominis rerúmq; geſtarum, quæ literis cuſtoditur, & in ve
nientia ſecula propagatur, manibus quoq; aſcribetur, vt videatur vetuſtas tẽ-
poris rerum omnium cõſumptrix atq; deletrix virtute manuum noſtrarũ ſupe
rari. Viuunt nunc etiam manuum miniſterio, tot poëtarum, oratorum, phi-
loſophorum præclara ingenia: viuunt ſummorũ regum, ducum, populorũ am
pliſſima facinora: licet ductu manuum præterita ſecula & gentium omniũ &
animalium hiſtoriam cognoſcere. Sed quid non aliud manibus noſtris peragi
tur? manibus nanq; pingimus, ſcalpimus, teximus, ſuimus, ædificamus, neruo-
rum elicimus ſonos, pugnamus, fodimus, premim⁹, ſpargimus, iaculamur, ip
ſámq; naturã non modo æmulamur, ſed retroagimus, dum & vallium concaui
tatem implemus, & montium altitudinem cõplanamus, terras in maria immit
timus, a terris maria arcemus: imus in ipſius quoq; viſcera terræ, p̃cioſa quæ-
que illic metalla eruentes: his nauem, currum, rhedam, vehicula quæq;, his ly-
ram fiſtulam, tubam, his perpendiculum, his forcipem, his falcem, his ſerram,
his circinum, his tandem inſtrumenta omnia fabrilia compegimus. Præclarè
igitur Ariſtoteles, qui manum organum organorũ omnium eſſe dixit, quia per

433 637

eas illa effecta ſunt. Eadem æmulatione licet dicere rationem artem eſſe omnium artium, quoniã ab ea, tanquã ab radice, omnes artes demanarunt: & tamen hęc ipſa ratio, quæ plurimũ pollet, trunca ac debilis ſine manibus fuiſſet. Non egent manuum opera loquente lingua, ipſa enim per ſe loquuntur, quin ipſæ ſuis geſtibus manus linguã adiuuant loquentẽ, & ea tacente ſæpius illius exhibent vicem: idq; alijs manuum operibus poteſt, tanq; corollarium, addi, quòd per eas tacentes quoq; internos animorum motus ſignificamus. Melius forſitan fuerit hac in re Fabij afferre verba, quibus ille haud ignobilis eloquẽtiæ præceptor vtitur, & exiſtimat tandem hunc tacitum manuũ ſermonẽ omnibus gentibus eſſe cõmunem. His enim (inquit, loquens de manibus) poſcimus, minamur, ſupplicamus, abominamur, timemus, interrogamus, negamus, gaudium, triſtitiam, dubitationẽ, confeſſionem, pœnitentiam, modum, copiã, numerum, tempus oſtendimus. Eædem in demonſtrandis locis, atq; perſonis aduerbiorũ & pronominũ obtinent vicem, vt in tanta per omnes gentes & nationes linguarum diuerſitate hic mihi cõmunis hominũ ſermo videatur. Hæc ille quidem cenſuit. Veteres autẽ cogitantes omnia, quæ ferè in vſu vitæ ſunt, confici manu, manus nomine actionem denotabant. Hinc fortunã manu parãdam dixerunt, ideſt agendo & experiendo: quod etiã ad ſapientiam transferri poteſt, quia hæc quoq; opere & vſu paratur. Et hoc eſt forſitan, quod Anaxagoras ſenſit, quem nuper improbabam, dum ſapientiam hominis in manibus poneret: non enim ad verbum id, quod dixit, accipiendum, ſed quod ſignificabat intuendum: ſignificabat autẽ ſapientiam cõtingere opere, vſu, & exercitatione: idq; diceret, ſi cui cura eſſet loquendi apertè: obſcurius autem, ſed idem dicit, qui ſapientiam eſſe in manibus prædicat: erat enim ſapiens Anaxagoras, & ſapientium dicta tectiora ſunt. Sentio iiſdem de rebus me loqui ſæpius, & nunc fuſius, nunc anguſtius, prout hæc in dicendo occurrunt. Nam quid ratio poſſit in homine, & quid manus, dictũ eſt etiam (ni fallor) antea, & nunc repetere adductus ſum hac diſputatione: plura etiã de manibus dixi, vt oſtenderẽ quanto munere hominem natura donarit, quòd ei cõtulit manus, & quòd per eas nec nudus, nec inermis factus eſt, vt dicebas: vt enim ſemini ineſſe dicendum, quæcunq; vi ſeminis prodeunt, quod forſitan alio plenius dicetur loco, ſic quando natura homini manus dedit, tunc & veſtes & arma dedit & quæcũq; alia, quæ de eis tanquã de ſemine quodam eruuntur. Deniq; huc tendunt omnia, vt oſtendatur hominẽ præſtantiori conditione editum in lucem, quàm reliqua animalia. Si enim hominum cauſa illa procreata ſunt, vt nos dicimus & omnes antiqui philoſophi ſenſerunt, & res ipſa oſtendit, quàm ſtultum eſt ea quorum finis eſt homo homini non ſolum æquare, verũ etiam præferre: nam finis nobilior eſt omnibus his, quæ tendunt ad finem: niſi forſitan exiſtimas veſtem pretioſiorem eſſe humano corpore, propter quod illa fabricatur, & domum præfers habitandi vſui, cui illa deſeruit. Colligere autem iam licet ex ſuperioribus, quòd homo nec inermis, nec nudus eſt: & licet imbecillior ſit viribus, quàm reliqua animalia, hoc cumulat omnem laudem, quòd hæc imbecillitas ratione adiuta & manus inſtrumento ſuperat quancunq; beluarũ fortitudinem: quãquam adijci quoq; illud rectiſſimè poſſit naturam infirmiſſimas vires homini contuliſſe ad minuendum faſtum, deprimendámq; arrogantiã, ad quod potiſſimum animi libido impellit. A primordio orbis conditi (ſicut ſa-

cra refert hiſtoria, cui annales variarum gentium conſentiunt) natura gigãtes
promebat in lucem & eoꝝ vitã in mille vſq; annos propagabat, vt diſciplinas
inuenirent, eaſq; perciperent: pœnituit poſtmodũ feciſſe, quia exuerant omnẽ
verecundiam, & in tantã eruperant licentiam, quòd carnibus veſcebantur hu-
manis, & nefarios iungebant concubitus parentes cũ liberis, & cum ſororibus
fratres. Itaq; eluuies immiſſa terris diuinitus omne genus noſtrũ perdidit, præ
ter vnam Noë familiã, qui illo tẽpore iuſtus fuiſſe vnus perhibetur. Deinceps
ſiccato ab aquis orbe natura ſtaturam noſtrã & vitam ad paruũ neſcio quid
cõtraxit, vt nos etiam atq; etiã modeſtiæ admoneret. Si recordari volueris, qui
nam ſint hi, de quibus ſit traditum monumentis, quod fas omne diuinũ & hu-
manum peruerterint, cõtempſerint Deos, vel ipſis potius Dijs bellum indixe
rint, inuenies illos viribus valuiſſe. Itaq; nõ expedit hominibus tantã corporis
firmitatẽ, tãmq; immẽſum robur dari: exemplis moniti ſumus, ſi id fieret, qui
euentus ſequeretur: optimũ eſt de ſe modicè ſentire, & vnumquenq; intra pel
lem ſuam (vt aiunt) ſe tenere. Et qua ratione factũ putas, vt parum quid ſcien
tiæ nobis ſubluceat? qua de re multa ſunt dicta antea, niſi quia hoc propoſitum
fuit Deo, ne homo inſoleſceret: quã cauſam antea breuiter attigi, nunc quia lo-
cus admonuit, reprehendere, quod præteritũ tunc fuit melius fore cenſeo. Ete
nim ſi cogitare volueris diligenter, inuenies, quòd nihil tam incendit arrogan
tiam, & tam inflatum animũ tumidũmq; reddit, quàm ſcientię opinio. Non cõ
ducit igitur in vniuerſum humano generi omnia explorata eſſe, ſed ſatius eſt
alia clarius teneri, alia quaſi per nebulam cerni, & tertia quædã penitus ignora
rari. Atq; ita rectè hoc ſe habere vel illud indicat, quòd multis obfuit priuatim
inſtructos fuiſſe maximis doctrinarum facultatibus. An nõ vides eos, quibus
vberior affuit ſcientiæ vis, eadẽ feciſſe, quæ hi, quibus immenſum corporis ro
bur obtigerat? Nam hi cõtemnebant Deos, dextram eoꝝ, gladium, vel quod-
libet aliud telum, vt Deũ venerabantur. Iſti pariter confiſi ſibi ipſis ingenijſq;
ſuis Deos ſuſtulerunt, & nullum aliũ eſſe Deum, niſi corpus id, quod plurimũ
conferret, exiſtimabant. Ergo hic ignem, ille aquam, alius aërem pro Deo ſibi
habebat, & cæteris proponebat, prout vnuſquiſq; opinabatur illud magis pro
deſſe. Quidam ſolem omnibus præferebant: mundum natum eſſe fortuitóq;
regi iudicabant, vel ab æternitate ſic conſtare: qui ſermones impietatem valde
auxerunt, effecerintq;, vt verus Deus ignorarẽt, qui tumido ſufflatóq; animo
inquirentes effugit, prodit verò ſe his, qui paruuli ſibi ipſis videntur. Arrogan
gantia igitur humana, non mediocria peperit gentibus mala, & in poſterũ pa-
riet, & in hanc ne incideremus, multa machinata eſt natura. Inter cætera verò
hoc quoq; in cauſa fuiſſe dico, quòd morbis obnoxia dedit corpora: pertinet
enim id ad cõtundendam arrogantiã: ſed ne altera ex parte ſequatur deſpera-
tio, medicinam ad remedium cõtulit, non hanc, qua vtuntur iſti ex cõpoſitioni
bus & mixturis inexplicabilibus cõſtantem, ſed illam ſimplicem antiquiſſimã
dico: qua ſemper omnes gentes vſæ ſunt & vtentur obſeruatis alicuius herbæ,
vel radicis, vel fruticis, vel membri alicuius animalis viribus: qua in re nõ alibi
magnificentius nec mirabilius natura opes ſuas oſtentauit: vndiq; enim plena
medicamentoꝝ omnia, nec mirum videri debet gẽtes id inueniſſe, quod etiam
beſtijs cõmune eſt: ſiquidem illę quoq; plura morborũ & vulnerum remedia
ſibi inuenerunt: adeo medicinæ huius vſus latè patet. Quãquam ne illa quidẽ

cõmunia auxilia prætereunda ſunt abſtinentia cibi & potus, fricationes, vomi-
tus, geſtationes, lauacra: quibus rite adhibitis ſæpius inſtans grauis morbus
diſcutitur. Potiones verò iſtas nunc frequentes ſcrupulatim confectas mille re
bus mixtis relinquamus his, qui ſibi tutum putant hæc ſumere, & alteri trade
re: certè niſi ſumma vrgeat neceſſitas, his ſe cõmittere non eſt prudentiæ: ſunt
enim plæraq; eorũ venena, & ea maximè, quæ ad ſoluendam aluum ſpectant:
quorũ mali iam etſi contrariis iniectis demoliri conentur, multũ tamen adhuc
ſupereſt, quod naturam humani corporis lædat: itaq; prudens quiſq; vel raro
vtitur, vel prætérit. Vniuerſam autem vituperare artem dementiſſimũ puto:
eſt enim maximè ſecundum naturã ipſa medicina, quę cõtendit, vt corporibus
vel adducat neceſſaria, vel auferat redũdantia. Vidi ſæpe homines maximis li-
beratos malis, quibus ingemiſcentibus, & ſe afflictantibus propter morborum
vehementiam, & inſtantem iam mortẽ, ipſa medicina auxiliatrix præſto fuit,
adeo vt non ſine ratione Herophilus inter vetuſtos medicos nomen cõſequu-
tus dixerit medicamẽta Deorum immortalium manus, quaſi diuino quodam
cõtactu languentes omni dolore periculóq; poſito priſtinũ robur conciperẽt.
Tu autem grauiter inuectus es in artem hanc, quia forſitan ægrotans incidiſti
in medicum, cuius inſcitia lædere te valuit, non ſubleuare: atq; ita vituperatur
medicina propter inſcitiam, quæ non artis eſt, ſed hominis artem profeſſi. Sed
vide propter malum artificem artem affligere innoxiam temerariũ ne ſit. Bo-
ni autem artifices dant operam, vt ægrotantibus proſint corporibus, ſi queãt,
ſi nequeant, vlteriorem prohibent lapſum: in acutis tamen morbis, & ad per-
niciem trahentibus niſi occurratur, dubia & ancipitia adhibere remedia cogun
tur, nec de victoria ſemper ſecuri: non enim omnis morbus expugnabilis eſt:
ſæpius etiam quod pluribus profuit auxiliũ, id in vno aut in altero non reſpõ
debit, ſiue repugnante quadam naturæ occulta vi, ſiue quia magna eſt inter ſe
corporũ varietas, quam in cunctis explorare humana nequit imbecillitas: nec
ideo abijcienda omnino opera medici, quia non omnes profligat morbos: be-
neficium eſt, quòd plures expellit: quòd ſi reſtituere cunctos poſſet pro arbi-
trio, & hęc eſſet potentia artis, non ego hunc iam hominem, aut humana facul
tate inſtructum putarem, ſed Deum inter homines aſſeuerarem: huic, ſi talis
fuiſſet vnquam aut foret, facile conſenſu multitudinis tẽplum ſtatueretur: quã
quam ſacerdotes Ægyptios auctor eſt Iſocrates ſumpſiſſe medicamenta tam
tutò & iucundè, quàm cibus nunc ſolet: eam autem vim fuiſſe, vt propter illa
magno cum corporis robore diutiſſimè viuerent: vtinam ea nunc haberemus.
Nec diffiteri tamen poſſumus non fuiſſe plæroſq; ingenti vſos ſucceſſu in re-
ſtituendis ægrotis: nam in collectaneis Suidæ memoratur Iacobus quidã Da
maſcenus mederi ſolitus Leone imperante tãta auctoritate, vt ſi ægroto inſpe
cto cauſiſq; morbi pertentatis diceret illum euaſurum, omnes ſecuri eſſent de
ſalute: ſin contra oſtenderet, præſtolarentur mortem. Eius erat hæc præclara
vox, Debere medicum aut deſperare de victoria aduerſus morbum, aut ſi vin
ci poſſe ſperaſſet, manuſq; operi inieciſſet, extemplo in melius inclinandũ eſſe
valetudinem decũbentis, nec ceſſandum niſi reddita ſalute. Nec in verbis illi
erat res, ſed quod loquebatur, præſtabat: nam omne morborũ genus vel ſta-
tim, vel paulo poſt de corporibus inualidorum ſuis auxilijs excutiebat: vulgo
itaq; Σωτὴρ, ideſt Seruator nuncupabatur. De Aſclepiade verò Pruſienſi, quę

nominatim tu quoq; quodam loco appellaſti, quid dicis? an non mirabilis ille, qui caſu obuius homini ad rogum elato intellexit viuere eum, qui efferebatur, iuſſúmq; referri ſeruauit? Idē pharmaca hæc remouens ſtomacho inimica fertur mollioribus remedijs languidos ad valetudinē perduxiſſe. Quin (vt Celſus ſcribit) luxuriæ cubantiū ſubſcripſit: nam balnea, & vina eis cōcedebat, ſuſpendit lectulos, vt eorū iactatu vel morbos extenuaret, vel ſomnum alliceret, dicere etiā ſolebat, quod a te quoq; relatū eſt, Officium medici eſſe, vt tutò curet, vt celeriter, vt iucundè: quod ille nunquā dixiſſet, niſi operam auxiliantem habuiſſet, quum verbis remedia nō parentur, nec cōtingat eloquentia & dicendi facultate morbos ſuperari. Vetuſta hæc, ſed nō multo ante audio e finitima hac nobis Pedemontana regione extitiſſe quendam Iuuenalem nomine, qui contraria ratione, quàm cæteri omnes, languentibus opem ferre ſolebat. Nam primis quoq; diebus epulari eos iucunde volebat, ne vires minuerētur, carnium eſu viniq; potu non interdicto: nec intra tenebras cōtinebat, ſed lucem excipere patentibus feneſtris iubebat: pharmaca omnia mirum in modum deteſtabatur, tanq; non minus ægris corporibus, quàm ſanis nocerent: miſſionem ſanguinis tanquā animæ, horrebat. Ipſe aliis excogitatis auxilijs febres intra paucos dies depellebat, aſſerens febricitantium neminem ſine medici vitio perire, vulnera inſuper manu illata omni magico cantu velocius & potentius reſtituebat. Et hæc quidem ille gerebat ſumma medicorū omniū, & pharmacopolarum inſectatione, quorū inſidiis vita eius ſæpius veneno petita, quoniā veterem medendi rationē obtereret, & tabernas pharmacorū tolleret, & mutato auxiliorū vſu verebantur, ne vllæ ipſis in medicina partes relinquerentur. Hæc non dicerem, quia minus forſan credibilia, niſi niterer teſtimonio honeſtiſſimorū propinquorum, qui hominem viderant & nouerant. Librum etiam vidiſſem mirabiliter ſcriptum, quantum ego in talibus intelligere poſſum, cuius præceptis ille adiutus tanta peragere exiſtimabatur. Nec mirū ſanè videri debet, quod de improbitate reliquorū medicorū aduerſus hunc hominem dixi ſuperius, ſi cogitare voluerimus quanta ſe perpeſſum Romæ Galenus ſcribit ab eiuſdem artificij hominibus, dum eorū gloriā & auctoritatem magnitudine ipſe curationum obrueret, & quaſi altitudine ſciētiæ reliquorum luminibus obſtrueret. Erat enim vnus ex ijs Galenus, qui non verbis, ſed opere in ægrotis reſtituēdis admirabilem ſe præſtaret: quāquā ne verba quidem huic viro deeſſent, quod multitudo librorū prudenter ab illo ſcriptorū oſtendit. Quòd ſi tibi nunc morborū curatio minus fœliciter cedere videtur, quā antea, quum tales medicina haberet præſides, exiſtimare potes hominū id cōtingere deſidia, liuore, imperitia: ipſius autē artis diſciplinæ ineſſe illa omnia, quæ olim cognita nunc minimè tenentur. Sic minus naturā culpabis, quæ ſatis largè vel prodigè potius opes ſuas ad incōmodorum remedia profudit. Fatendum eſt autem nullius artis ingenio homines effici poſſe immortales: non enim poſſumus rapidiſſimum illum generationis & corruptionis fluuium ſiſtere, qui non minus ineſt nobis, quàm reliquis omnibus: id ſi quis poſſet, immortali efficeret homines beneficio, ipſius ſcilicet immortalitatis: ſed ſi id fieri nequit, quis iure incuſet medicum, quòd fluxam labiléq; materiā cupientem cōmutari, & properantem aſſiduè ad nouarū indumenta formarū non frænauerit? quòd cauſas corruptelæ, interitúſq; omni genito corpori innatas nō abſtulerit?

ſtulerit? Et cauſas tu quidẽ aperuiſti, cur frequenter morbi graſſentur in cor
pora,ſanitas autẽ omni ex parte raro adſit,quæ omnia cõfirmare facillimè poſ
ſum: nam nihil nocent propoſitæ quæſtioni,& ingenioſe dicta confiteor:quã-
quam non modica egent declaratione. Nam quod dixiſti ſanitatem in quadã
temperatione æquabili humorũ quatuor,ſeu quatuor illarum qualitatum cali
di,frigidi,humidi,ſicci cõſiſtere,laudo, tanquã & vera & antiqua dogmata ſe
quaris. Sed quod deinceps ſuppoſuiſti,nos in morbos facillimè incidere, quia
difficillimũ ſit medium illum & tẽperatum habitum ſeruare, hic videndũ eſt,
ne humanum genus perpetuis morbis ſubdas, ac neminem ſanum cõſtituas,ſi
ſanitatem ipſam in quadam inſectili & indiuidua parte poſitam velis, a qua ſi
mulac aliquis exciderit,ſtatim in morbo ſit: quis enim tam fœlix,vt id punctũ
attingere,& in eo perſiſtere poſſit? Ego verò non ita in anguſtum ſanitatẽ tra-
ho,ſed habere latitudinem exiſtimo quandam,& eam quidem non paruã. Du
plex enim proportio,quæ græcè συμμετρία dicitur: vna optima, perfecta,abſo-
luta,quæ verè tali digna eſt nomine: altera,quæ ab huius perfectione aliquan
tulum declinat,& nihilominus idem retinet nomẽ,quia modicũ defectum nec
dij,nec homines (vt ita loquar) curãt. Itaq; ſumma illa & exacta humorũ pro
portio,quæ ſanitatem conſtituere dicitur,neſcio an alicubi inueniatur; intelli
gi magis & cogitatione informari,quàm re ipſa oſtendi poteſt. Hæc autẽ,quę
ab illa eatenus deficit,vt animali non ſit grauis, paſſim reperitur. Hæc efficit,
vt homines plærunq; ſani eſſe dicantur, & raro ægrotare:nam ægrotatio non
perpetuò ſubſequitur,vbi ab illa temperationis regula exciditur,ſed non niſi
plurimũ ab ea excidatur,tantò autẽ quiſq; eſt magis ſanus, quantò ſibi magis
cum illa ſumma abſolutaq; proportione conuenit:tantò autem minus,quantò
longius ab ea abeſt. Ex quo alterum altero ſaniorem fatemur:ſi quidẽ non qui
cunq; oculis ſunt ſanis, æquè vidẽt,ſed alius alio acutius cernit,& perſpicacius.
Nec pari modo integris auribus audiunt omnes,ſed hic quoq; ſenſus magnam
recipit diuerſitatem,alijs liquidò,alijs obtuſe audientibus. Sed nec pedibus ſi-
militer currunt,nec manibus apprehendunt, nec reliquorum membrorũ officio
vtuntur:ſed in his quidam cæteris fœliciores videntur. Hæc agendi diuerſitas,
quæ ab ipſa corporis tẽperatione,quã ſanitatem vocamus,proficiſcitur, oſten
dit,quòd etſi omnes ſint ſani,eos tamen magis eſſe ſanos, quorum actio ad natu-
ræ ſtatũ accõmodata,validior eſt & potentior. Itaq; in vniuerſum ſenibus iu-
uenes dixerim eſſe ſaniores,quoniã ipſi magis validè fungũtur naturali mem-
brorum munere: illos etiã,quibus datum eſt,vt acutè videãt,aut audiant,aut
velociter currant,magis eſſe ſanos,quàm eos,qui hæc eadem munia imbecil-
lius obeunt:non enim imbecillitas functionum in morbo ponenda,vbi a natu
ræ cõſtitutione non recedit. Differt igitur ſanitas vnius a ſanitate alterius non
ipſa cõmuni forma,vnde dicta eſt ſanitas, ſed maioris minoriſue diſcrimine:
quo fit,vt non abſurdè dicatur, imo ita dici vera ratio cogit,quòd in hæc ma-
ior,in alio minor ſit ſanitas:& hac cogitatione pluris ſit hæc,quàm illa,quãuis
vtraq; ſanitas ſit. Quod ex eo indicatur, quia ſi ſanitas in tẽperatione quadã
conſiſtit,ſiue humorum,ſiue elementorum,ſiue qualitatum illarum,quæ ab ipſis
elementis proficiſcuntur (nihil enim refert quomodocunq; hoc dicatur) certè
tẽperato tẽperatiùs aliud inueniri poteſt:quod in cithara animaduertere licet,
quam ſibi aliquis ſæpe temperaſſe videtur,vt ea rectè cõcinat,& tamen ſuper

ueniens alius magis exactè temperabit ad melioremq́ꝫ conſonantiã deducet. Ex quo colligitur eſſe in temperatione latitudinem quãdam variis diſtinctam gradibus, licet illa abſoluta & ad vnguem exacta temperatio vnica ſit & indiuidua: ſed non eſt ea vulgaris & popularis, & ad vitæ vſum minus aptari poteſt. Quamobrem ſi in corporibus variæ ſunt temperationes, variè etiã valemus: erit duorꝫ pluriũue valetudo, in quibuſdã melior, in quibuſdam deterior. Nec tu hoc loco inuidia onerabis naturam, quaſi bonam corporis cõſtitutionem in anguſtum deduxerit, vt niſi quis ſummam illam & acrem temperationem fuerit conſequutus, vel ab ea paululum exciderit, cõtinuò ſit in morbo: non enim morbi naſcuntur, niſi vbi plurimus ſit defectus ab illa iuſta temperatione, ita vt altera pars manifeſtè alterã iam ſuperet & premat, & detrudere moliatur: hoc autem nõ ſæpe contingit. Quamobrem ſi generatim inſpexeris hominũ ſtatum, intelliges eos maiore vitæ parte rectè ſe habere, raro autem in ægrotationes incidere, quas tamen medicinæ beneficio plærunq́ꝫ depellunt. Optimam quidẽ temperiem in ætatibus adoleſcẽtia obtinet, quouſq́ꝫ ad ſummũ robur peruenerit, quod annis circunſcribere haud facile eſt; attamen a trigeſimo id contingit anno vſq́ꝫ ad trigeſimũ quintum. Poſt illa robur imminuitur omnibus, non tamen hi ſanitatem amittunt: tametſi minus hanc, quàm antea laudabilem habent: attamen habent, non vſq́ꝫ ad ſenectutis initium, ſed in ipſa ſenectute tota: quã tu, ſequutus vulgaria verba comicorꝫ, per ſe ſolam morbum eſſe dixiſti, non rectè: nã ſi nec dolore vllo anguntur ſenes, nec vllam actionem earum, quibus ad vitæ munia vtimur, amiſerunt, aut omnino imbecillam habent, ſani ſunt ea ſcilicet ſanitate, quæ ſenibus congruit. Quòd ſi tibi ſenectus plurimis morbis tentari videtur, memento, quòd ne hos quidẽ adoleſcentia, quam optimã eſſe ætatum diximus, effugere poteſt: ſimul & illud occurrat animo, quòd turpis & intemperans adoleſcentia effœtum corpus tradit ſenectuti: itaq́ꝫ ipſa defectio virium & morborum fœditas adoleſcentiæ vitijs ſæpius efficitur: multorꝫ autem cruda fuit & viridis ſenectus, eorꝫ ſcilicet, qui quum ab initio valetudinario corpore nõ eſſent nati, omni poſtmodũ tempore ſanitatis tuendæ curã ſuſceperunt, quod etiam medicina præceptis ſuis præſtat: non enim hoc vnum tantũ medicinæ beneficium debemus, quòd morbos affligit, verùm etiã illud, quòd ſanitatem tuetur: natura enim id prius, & propoſito melius, præſentẽ tueri valetudinem, quàm amiſſam inſtaurare: vtrunq́ꝫ autem huius vnius artis eſt munus, quæ curando corpori præſidet, & ſanitatis cognitionem ſola profitetur. Contrario tamen hęc duo ab ea adminiſtrantur officio: nam in altero præſentẽ corporis ſtatum conſeruat, in altero immutat: quæ enim corpora ſecundũ naturam ſe habent, his ſeruari cuſtodiriq́ꝫ ſuũ habitum decet, & quæ morbo aliquo premuntur, his contra turbari, & ad cõtrarium habitum trahi expedit. Ægrotant autẽ homines nõ ſolum ob proprium corporis ſtatum, ſed ob vicioſam victus rationem, dum aut in deſidia vitã exigunt, aut nimium laborant, aut in ciborꝫ qualitate, quantitateq́ꝫ, aut tempore peccant, aut exercitium aliquod noxium obeunt, aut in ſomni modo, aut veneris immodico vſu offendunt, aut etiã ægritudine animi curiſq́ꝫ parum neceſſarijs affliċtantur. Homines igitur, qui non ſunt in vitioſo corporis habitu, & tamen in morbos inciderent, niſi a ſuperioribus delictis cauerent, cõſeruat medicina illæſos, ſi eius præceptis paruerint: quãquam non ignoro philoſophos etiã

de iſtis

de iſtis ſcriptitaſſe, quos tamen magnificare par non eſt: nam quum ſint maximæ in corporibus varietates, maximæ differentiæ, ipſi ita de valetudine tuenda loquuntur, ac ſi omnibus eadem conuenirent, vel de vno tantùm homine in ſanitate tuendo ageretur, & quod deterius eſt, quum ne vnũ quidem oſtendere poſſint, quẽ morbis antea implicatũ ipſi deinceps multis annis doctrinæ eorum parentem omnis morbi expertem reddiderunt, nihilominus valetudinis tuendæ artifices videri volunt: & tamen cõueniebat eos prius, quàm ea ſcriberent, non vnũ, ſed multos in omni integritate ſeruaſſe, vt non ſermonibus, quos facile effundere potuerunt, ſed opere ipſo peritos ſe eorum oſtenderent. Ergo medicorũ hæc omnis eſt prouincia, qui naturales corporũ differentias tenent, & vnicuiq; ſalubrem victus rationem præſcribunt: non enim contenti ſunt cõmunia ſolum inſpicere, ſed propria quæq; ſpeculantur: nam quædã, quæ omnibus ferè proſunt, quibuſdam nocent: quædam certo adhibita modo iuuant, vel lædunt, quæ ſi paululum immutaris, cõtraria officia pręſtabunt, prout ſe habet corporũ captus, ad quem omnia aptanda ſunt. Nec, ſi qui medici ſunt, qui nec ſe in ſanitate tueri, nec a morbis protegere potuerunt, ideo oſtendi poteſt nullam eſſe huius rei artem, imo & ea eſt, & non prodeſt medico, vel quia ignorat id, quod profitetur, vel quòd ob intemperantiam præceptis ſuis parere neſcit: non enim ſola ratio aut cognitio probitatem morũ adducere poteſt, ſed contentione opus eſt & exercitatione non parua, vt animi partes temerariæ pręmantur, & tanquã extra ripam deffluentes coërceãtur: hinc mores dicti ſunt, quòd tales ſint, qualibus quiſq; aſſueuit. Turpe eſt autẽ audire medicũ, Medice cura te ipſum. Quòd ſi fatetur, quemadmodũ multi faciunt, ſibi ipſi poſſe auxiliari, ſed non poſſe ex artis regulis viuere, turpiſſimè ſe defendit, intemperãtiam profeſſus: nam turpe minus inſcitiæ crimen, quod euadere conatur. Et hæc quidem pro medicinæ defenſione affero, quã tu oppugnas: hanc enim hominibus vtilem exiſtimo: ideo in ipſa permanendum vita, poſtquã aduerſus eius incõmoda tot fulta præſidijs, tanta munita fauore ſalutiferæ artis, cuius inuentionem veteres Dijs immortalibus cõſecrarunt. Nec ideo fit tamen, quin inueniantur nõnulli, qui tam firmo corporis polleant habitu, & tam diligenti animaduerſione vitam eorũ cõpoſuerint, vt nunq; eguerint medicina, quãuis longius in ætate progreſſi, nec mirũ id in prouincijs cõtingere quibuſdã hominibus ſeparatim, quod in vniuerſo humano genere natura nõnullis gentibus generatim cõceſſit. Nam Iugurtinæ auctor hiſtoriæ ſcribens vitã, mores, cultus Aphrorum, quibus ipſe præfuit, aſſerit genus illud hominũ ſalubri eſſe corpore, adeo vt ſenectus eos diſſoluat, niſi qui ferro aut beſtijs interierint, morbo verò haud ſæpe quenquã ſuperari. At dixit ſapiens quidam optimũ eſſe homini nõ naſci, proximũ quàm citiſſimè aboleri, hancq; ſententiam pro magno munere neſcio cui regi obtulit, qui quanti munus id fecerit, ipſe viderit. Ego ſibi id munus habere iuſſiſſem, quia natũ me gaudeo, nec tam cito deleri vellem. Scio enim antequã naſcerer non fuiſſe: ideo quomodo optimũ mihi erat ſic eſſe, qui non eram? nã bonum ipſum & malum nõ proficiſcitur niſi a ſenſibus, quos qui nulli ſunt non habent: e nullo igitur aliquẽ fieri nonne in bonorum parte ponendũ? poſtquã autẽ natus ſum, hunc ſtatum tueri debeo, in quo me natura collocauit, donec eadẽ me ab illo abducat: & ſi quid aduerſi contingit, id placidè tranquilleq; ferendũ, tantúmq; abeſt, vt vanos horrere debeamus ſtre

mus ſtrepitus tanquam aues, vt ne ictus quidem ſint extimeſcendi: quin potius lætandum occaſionem tunc traditam oſtendendæ virtutis. Hac via proceres iere Romani, hac græciæ ſapientes, hac religionis noſtræ Antiſtites, quos pia, fidelis, conſtans malorum omnium perpeſſio Deo iam coniunxit. Vitam autem execrari, hominum eſt parum prudentium, qui ſpe & re deſtituti ſunt, vel qui animos adeo effœminarunt, vt nec laborem nec dolorem ſatis aſpicere poſſint, ſed & adſunt multa vnicuiq; in vita iucunda & ſuauia, quæ valeant intercurrentes moleſtias diluere & incõmoda ſubleuare. Enimuero vel hæc, quæ communia ſunt, erigere animum deberent cogitantibus, quòd non brutum quoddam animal, ſed homines ſumus, rationis compotes, & (vt poëta inquit) cœleſti ſemine oriundi. Illud etiam cogitandum, quòd ſol iſte candentiſſimis lucis ſuæ radijs vitalem nobis calorem temperat, & colores rerũ aſpectibus noſtris incendit: luna orbem ſuum modò contrahens, modò dilatans, hanc tantam luminis ſui varietatem nobis miniſtrat, & alio atq; alio aſpectu ſe aſſiduè proferens nobiſcum quodammodo ludit: ſideráq; alia innumera lucis pleniſſima in noſtri gratiam toto cœlo diffuſa niteſcunt, & denſas noctis tenebras aliquo luminis ſplendore ſolantur: ſed diffindi ſe quoq; tellus inuertique patitur, ſuſcipitq; tum tritici, tum variorũ leguminũ benignè ſemina, eáq; reddit multiplici cum fœnore: arbores vbertate pomorum grauantur, fœtúſq; ſuos exhibent diripiendos, quos etiam profundunt diuerſos diuerſo tempore anni, vt nouitate ſemper cibi delectemur, & copia. Eodẽ modo cogitare poſſumus tantam multitudinem piſcium, tantam auium epulis deliciiſq; noſtris ſubſtratam eſſe: beluas etiam quadrupedes, veluti equos, mulos, aſinos, ſues, boues, atq; oues, vſibus noſtris quotidie paratas, his vehimur, aramus, veſtimur, alimur: quin etiam in feras agreſtéſq; beſtias dominatum tenemus, quas ſæpius domamus, & depoſita feritate cogimus tanquam ſeruos bene inſtitutos dicto audientes fore. Adiice huc tantam aquarum vbertatem ex mari, ex cœlo, ex fonte, ex flumine, ex puteo, ex niue, ex glacie, ex lacu, ex palude, quibus irrigantur arua, abluuntur corpora, ſitis ſedatur. Hæc & infinita alia, quæ cogitationibus ſuis vnuſquiſq; ſubiicere ſibi poteſt, perſequi autem exactè ſermone nimis ocioſum eſſet, quum vitam hominum tantopere exhilarare valeant, neſcio cur ſimulac aliquis introductus ſit, aufugere feſtinet, tanquam ex incendio, vel tanquam ſi in auernum aut lernam aliquam perueniſſet. Contra videtur, quòd natura hominem huc induxerit, tanquam ad diem feſtum lætè fauſtéq; celebrandum: quæ enim pictura? quod nauigium? quæ ædificatio? quæ exercitus inſtructio? quæ auis, vel fera multicolor? quæ textura formarũ? quæ populorum pompa? qui regum apparatus? quod deniq; aliud natura editum, vel arte elaboratũ tantam habere poteſt pulchritudinem, tam egregiam diſpoſitionem, varietatem tam depictam, quàm vniuerſum hoc naturæ opus, ad quod ſpectandum contemplandúmq; inducti ſumus? nam & illa multa præclara complectitur, quæ miramur in partibus. Tum verò elementa ipſa, e quibus oriuntur omnia, & in eadem deſinunt, præter animos diuino munere nobis donatos, præſtantiſſima ſunt, & pulcherrimè diſpoſita inueniuntur. Forſitan ſi de mundi huius pulchritudine narrandum quidquam poſtmodũ fuerit (quãquam iam multa dicta ſint) illam ante oculos mentis qualicunq; ſermone ponemus, quò minus pigeat huc veniſſe. Sed & illud oſtendit, quòd natura

ad læta quoq; produxit, quòd vni ex cunctis animantibus homini riſum aſcripſit lętitiæ comitem, quódq; generoſum bacchum dedit, vt lætitiam augeret: addidit quoq; muſas, vt cantus ſui dulcedine mulcerent, ad choreáſq; & tripudia cum ſumma animi exultatione impellerent. Credo item tot florum colores & odores, quibus contextis olim conuiuas coronari mos erat, nobis ad iucunditatem fuiſſe propoſitos atq; donatos, non ad męſtitiam: nam nefas eſt in luctu coronatum videre. Quid feſtos perſequar dies? quos omnes gentes, populi, nationes aſſiduè in honorem Deorum celebrarunt, diuerſa quidem religione, eodem tamen propoſito, quo ſcilicet ſtatis determinatíſq; temporibus reuocantes ſe, liberos, familiam ab opere & labore, agant hilare atq; lætè cum ſuis, cum amicis, cum ciuibus, in epulis, ſacrificiis, canticis, atq; omni alia ſolemni pompa, quam mos patrius requirit. Hæc, quæ in memoriam celebrantur Deorum, impellente natura, Dijs ipſis iubentibus, implent mentes lætitia, atq; adeo peraguntur cum ſummo gaudio & cum ſumma gratulatione bonorum, quæ illi nobis dederunt. Cõmemorém ne hoc loco tantam, & tam variam rerum copiam humano ingenio repertarum? quarum etſi nonnulla faciant ad fulciendam vitam, veluti lanificium & agricultura, plura tamẽ creandæ eliciendæq; voluptatis cauſa excogitata ſunt: quò enim ſpectant ſtatuæ? picturæ? tot vaſa ex ebore, auro, & argento deducta, variè etiam cælata? tam lauta ſpatioſáq; ædificia? tot veſtimentorum genera, tam floridè contexta? tam frequens gemmarum & annulorum vſus? niſi ad oculorum voluptatem, dum hæc vel habemus ipſi, vel in alijs ſpectamus. Quid porrò ſibi volunt theatrales fabulæ, hiſtrionum motus, reliqua ſcenica ſpectacula ludorum, ferarum, gladiatorum, & aliorum certaminũ, niſi vt his ſpectandis lætitia afficiamur? Ac robuſtioris operis venatio quantam fert voluptatem, dum truculentas etiam beſtias ex ſuis luſtris, & latibulis elicimus, & conficere ſtudemus vel laqueis irretitas, vel venabulis tranſfixas, vel canum occurſu diſcerptas? Et hæc quidem peragimus cum voluptate in terreſtribus, aduerſus quæ cõſiſtere poſſumus. Aues verò toto fugientes cœlo, quò non datur aſcenſus, ſuauiſſimum eſt, quòd per alias aues edoctas captamus, & cantu quandoq;, vel viſco, vel qualibet alia arte fallimus. Nõne etiam multas ex his garrulas, atq; depictas caueæ incluſas animi cauſa domi educamus? Quid? quòd hoc venandi ſtudium adeo plæroſq; tenet, & eos præcipuè, qui fortunis & opibus ſunt beati, & inter principes, vt moleſtiſſimè ferant & mulctæ loco habeãt, ſe ab hoc munere quãdoq; ad alia interpellãtibus negocijs auocari? Iam verò quot muſica organa inuenta ſint ad lætitiã auriũ, tuũ eſt dicere, qui huius artis peritiã profiteris. Ego vero ad eas oblectandas varios elocutionis ornatus, magnam diuerſoꝝ carminum vim, et plura in verbis & literis cõcinna ſcio ab ingenioſis hominibus excogitata fuiſſe: nec noſtra ceſſarũt ingenia in perquirẽdis dimenſionibus & numeris, meatúq; & ordine ſiderũ, vt his cõtemplandis tanquã dulciſſimo pabulo mens foueretur. Pudet reliquis inſiſtere, quæ voluptatis gratia machinata eſt hominum ſolertia: nã non modo ſuperflua, verum etiam periculoſa ſunt atq; adeo pernicioſa, niſi quis a nimio eoꝝ vſu cauerit: perſpicuũ eſt enim, quò iam lenocinia vnguentoꝝ atq; ciboꝝ proceſſerint, quóue cõtrectandoꝝ corpoꝝ libido euaſerit. Et quomodo nõ eſt voluptuoſa vita, quũ in quibuſdã plus voluptatis ſentiat, quàm oporteret? Quum igitur tantas in hominum vita natura immi-

ſerit voluptates, tantas ipſi homines inuenerint, protulerint, cur quiſquam, antequam eiuſdem naturæ imperio reuocetur, exire de ea velit? triſtium ne cauſa? ſed dicet natura ſe iucunda multa, læta, hilara propoſuiſſe, quæ detinerent. Et hæc quidem vniuerſorum ſunt. Priuatim vero: quis non habet cauſam lætitiæ? huic robur contigit corporis, illi nobilitas generis, alij gloria nominis, ſunt quibus affluant diuitiæ, quibus adſit vxor ex ſententia, quibus amicus fidelis: nemo nō habet aliquid præcipuum, plura etiam optanda cum multis communia. Vbi verò aduerſi aliquid infrenduit, tunc grauiter ingemiſcimus, damnatis etiam, quæ habemus, bonis, perinde ac pueri, quibus ſi dederis quædam ludicra, quibus delectentur, mox vnum eorum abſtuleris, vel leuiter ipſos pungas, omnia proſternunt, & in luctum clamoreſq; ſe conijciunt. Prudentes verò nihil minus, ſed obruunt moleſtias impendentium calamitatum recordatione bonorum, quæ habent, & quæ aſſequuti ſunt: ideo non pœnitet viuere, aut etiam vixiſſe: vt enim odoribus vtimur ad depellendam graueolentiam & tetrum halitum quarundam rerum aut locorum, ſic ad deturbandam ęgritudinem animi de malorum opinione naſcentem læta omnia noſtra & iucunda ex aduerſo collocare oportet: ſic fiet, vt illa moleſtia nihil, aut vix ſentiatur. Placet non mediocriter Antipater Tarſenſis philoſophus inter ſtoicos illuſtris, qui ſupremo eius die enumerans quę viuenti obtigerant bona, in illis proſperam nauigationem e Cilicia in Athenas retulit. Plato gratias agebat Deo, quòd homo, quòd in græcia, quòd Socratis natus eſſet temporibus. Noſtra autem ea plærunq; eſt arrogantia, vt nihil niſi imperia gentium, & triumphos in bonorum parte libeat collocare: & quum plærunq; ex indoctis docti, ex ignotis noti, ex inopibus opulenti redditi fuerimus, ſi aduerſi mox quid incidit, ferre nō poſſumus, tanquam omnia ſimul amiſerimus, & nihil antea boni fuerit collatum: propterea vitam nihil de nobis malè promeritam deteſtamur, iraſcimur etiam aduerſo caſui, quanuis illi ira noſtra nihil ſit curæ: melius eſt arte ipſum corrigere, vel vt minus noceat, vel etiam, vt proſit, atq; ita pro re nata vti præſentibus. Quod præſtitit Thucydides, qui bello peloponneſiaco imperator Athenienſium delectus, quum deinceps ab eiſdem exilio foret mulctatus ob rem male geſtam, Æginámq; ſe contuliſſet, exilij ocio vſus eſt ad hiſtoriam eius belli componendam, cuius admiratione ciuium ſuorum ſuffragijs in patriam poſtmodum fuit reſtitutus. Si exilio iratus nihil ſcripſiſſet Thucydides, nec nomen apud poſteros vllū inueniſſet, nec calamitatem exilij depuliſſet. Haud diſſimili ratione Cicero noſter, quum ſub vnius Cæſaris poteſtatem recidiſſet Romana reſpublica, & iam vacaret ille a forenſibus ſenatorijſq; muneribus, quibus antea ſe exercuerat, ocium illud in id contulit, vt ſententiam diceret, & concionaretur in libris, ea ſcilicet tractando, quę ad philoſophiam pertinerent. Non malè Epictetus ſtoicus, qui vnumquodq; dixit habere duas anſas, vnam aſperam, duram, intractabilem: alterā habilem, lenem, aptam: ab hac præcipiebat rem eſſe capiēdam, & tollendam, relicta altera. Petens magiſtratum repulſam tuliſti, non eſt tibi capienda hæc repulſa ab ea parte, qua priuaris honore, vel aliquo alio ſperato commodo, ſed qua tranſmitteris ad honeſtum ocium, in quo viues vt velis ſine interpellatore: vel reuocaris ad curam rei familiaris. Imminet paupertas: præclariſſimam habes anſam, qua feras, ſecuritatem ſcilicet animi atque tranquillitatem, quia

nec ſeditionis tibi vlla erit cura, nec metues imperia principum, nec acerbiſſi-
mas tributorū exactiones, nec miniſteria in ciuilibus negotijs : deniq; inuidia,
periculis, inſidiis carebis : præter hæc ſecundus id tibi flatus ad philoſophiæ
portum & ad omnium rectarum diſciplinarum littora, quo quid contingere
poteſt præclarius? Quum Romæ caſu Capitolium deflagraſſet, id ab ea par
te accepit populus Romanus, vt exiſtimaret flammam illam extitiſſe diuini-
tus, non quæ templum deleret, ſed quæ magnificentius, ſublimiuſq; depoſce-
ret. Et accuſare quiſpiam audeat naturam, quum nihil illa in hominum immi
ſerit vitam, quod non alicunde ferri tolliq́ue poſſit? vocare libet nouercam,
quæ tam benigna eſt mater, vt eos etiam, qui mallent non fuiſſe, eſſe tamen pa
tiatur, & diem his miniſtrat, qui lucis huius conſpectu indigniſſimi ſunt, illoꝝ
parcens amentiæ ingratitudinis oblita? Inter cætera verò huius beneficia hoc
quoq; poſuerim, licet id tu vt maleficium incuſaueris, quòd huius ipſius lucis
relinquendæ finem incertum eſſe voluerit, & nobis penitus incognitum: nam
quoniam neſcimus, quando & vbi moriendum ſit, ſpe trahimur longius viuen
di, pollicemur nobis ſenectutem & plurimos annos. Et in iuuentute quidem
minus mirum: ſed ne vllus quidem tam decrepita ætate eſt ſenex, qui non ſpe
ret ſe per annum adhuc victurum: ſic fruitur vitæ gaudiis hoc ipſo, quòd dies
mortis incertus eſt, qui ſi præuiſus appareret, valde turbaret: anxius eſſet, & ſo
licitus animus, proponens ſibi quotidie quantum abeſſet ab extremo. Quòd
ſi etiam alicui durum & acerbum immineret mortis genus, quanto mærore ho
minis illius vita tabeſceret? an non is ante mortem ſæpius moriatur? Plæriq;
autem prudentiores diuerſa ratione vtuntur: nam quia latet dies vltimus, vnū-
quenq; diem obſeruant tanquam vltimū, & ſi non ſit ille, quia eſſe potuit: hoc
autem egregium eſt calcar continendi ſeipſos aſſiduè in omni virtutis officio
& munere, cogitantibus iam iámq; exeundum, & enitendum vt ab hac angu-
ſta perituráq; luce ad cœleſte illud iubar clariſſimum & ſempiternum integri
puriq; perueniant. Iſtoꝝ laudanda cogitatio: cauent enim ſolicitè, ne aduenî-
ens mors imparatos præueniat, quod nobis quoq; imitandum, nec differendū
in horas virtutum copiam capeſſere deſerto vitio, quum incertum ſit, vt dice-
bas, quid veſper ſecum vehat. Si præfixus mortis terminus præluceret, poſſet
tunc aliquis cupiditatibus ſuis laxè indulgere, & vbi adeſſet extremum ætatis
tempus, cum virtute redire in gratiam, & ſic ſaltem ab hoc ſeculo bonus diſce
dere: idque (vt opinor) vulgo fieret, virtúſque, quæ nunc raro cernitur, vix
tunc appareret: nunc propter mortis incertū diem procraſtinare non poſſu-
mus: occaſio rei bene gerendæ rapienda, dum licet: nam ne in proximam qui-
dem horam, an idem liceat, ſciri certum poteſt. Itaque latet vtiliter mortales
vltimus vitæ dies, ſiue quia ſpem viuendi affert, ſiue etiam quia aufert. Vnde
autem venit in mentem tibi dicere, quòd homines breuiorem nacti ſunt vitā,
quàm beluæ? Imo hac in parte ſuperiores ſumus, niſi pertrahere rem vis ad
coruos & cornices, quę aues aduolant quidem ad humana cadauera, & ea con
ſumunt, animas vero, quæ diruptis corporis vinculis incolumes euaſere, neu-
tiquam attingunt. Quòd ſi immortalitas animarum manet, nec vllis futura
vita circunſcribitur finibus, cur in viuendi ſpatio hominibus beluas vllas con-
ferimus, quibus etſi longior vita, peritura tamen quandoque tradita eſt?
His ego rationibus protectus mundi cauſam tueor, quæ mihi firmiſſima

videtur,

videtur. Multi nunc ſunt, atq; etiã olim fuerunt, quibus mundi ſtructura neutiquam probatur, aliquid improbantes & cõmutari cupientes: a quibus quærendum videtur, num totius ſtructuræ rationẽ teneant? ſciant cœleſtia & terreſtria omnia quò pertineant? vnde oriantur? in quæ deſinant? quorũ vſibus apta ſint? ſi ſcire dixerint, ridebimus arrogantiam: ſi neſcire, ſtultitiam: quàm enim ſtultum eſt diſputare de partibus eum, qui totius rationem ignorat? Rectè medici, qui quũ curare velint quædam corporis membra ad totũ prius corpus ſe conuertunt: ſic nos ſi volumus quædam in partibus introſpicere, naturam totius conſiderare debemus: nam nemo probus artifex vtitur ingenio & manu in partibus elaborandis, niſi proponens ſibi vniuerſi operis gratiam & decentẽ ſpeciem, huic inſeruit, dum ſingula facit, & hunc habet faciendi finem, nec totum particulæ alicuius gratia, ſed particulas omnes in totius gratiam diſponit. Itaq; quod diſplicet per ſe in partibus, id ſi ad totius ordinẽ referatur, placere poteſt, ſicut ſuperius multis exemplis firmaui, & nunc reſpicienti ad te, qui muſicam calles, occurrit in cantu ſeptima vox, hanc non ignoras, quàm inconcinna ſit & abſurda: attamen immixta cæterarum choro nimiam illarum dulcedinem ſua temperans aſperitate concentum efficit iucundiorem. Num igitur audiendus, qui ſeptimam abominatur vocem, præclarè agi dicens in muſicis, ſi nunquã extitiſſet, aut perpetuò tacuiſſet? Quid excrementis humanis fœdius? attamen legiſſe memini hęc aduerſus morbos plurimis animantibus prodeſſe. Si fullonis ingrediaris officinam, inuenies illic ſordida multa, quæ ſi vituperaueris dicat fullo, Neſcis, cui vſui hæc deſeruiant: vel ſi nihil dicat, ſubſannabit tacitus vituperantis imperitiam.

Nec non & apes examina condunt
Corticibúſque cauis, vitioſæq; ilicis aluo.

Legiſti id carmen (vt opinor) a puero: quęro num vituperaueris tum ipſe vel præceptores tui poëtam? qui voluit probare, dum arbores laudat, in ipſis quoq; corruptis arboribus aliquẽ vſum ineſſe: an id potius habueris pro egregia laudatione, quòd corruptæ etiam prodeſſent? Nihil inutilius videtur ceruorum & caprarum cornibus, attamen his exuſtis vtuntur, tum ad candorem dentium, tum ad contrahendas mollitie fluidas gingiuas. Venena mala non prohibentur diſtrahi, quando alijs immixta materiis nocendi vim adeo deponunt, vt ex his etiam antidota & ſalubria medicamenta conficiantur: extátq; hac de re in libris noſtris vetus Caij iuriſconſulti reſponſum: cui adiecimus nos pura etiam venena in commercio eſſe, quibus imbuta tela feras perimant. Et hæc quidem lege & iuris prudentium reſponſis ſic conſtituta ſunt, rectiſſimè, vt ſentio: intelligebant prudentes homines non eſſe malam rem, quæ ad bonum conuerti poſſit, indignum eſſe humanam vitam his auxilijs ſpoliare, quæ de pernicie trahere quis poſſit: ſicut enim graui ſupplicio afficiẽdus videbatur, qui rem ſuapte natura bonam vertit in perniciem, vt is, qui vicini ædes igni corrumpit: ſic econtra cõmendandum eum & neutiquam prohibendum videbant, qui rebus nocentibus vteretur ad ſalutem. Hæc iſti iuris auctores non videntur a ſeipſis cõmenti, ſed edocti fuiſſe naturæ voce, quæ ita quodam modo nobiſcum tacitè loquitur, Ego quaſcunq; res genui etiam peſtiferas ad hominum ſalutem, meum auctius fore munus credidi & magnificentius, ſi non modo de ſalutaribus, ſed de peſtilentibus quoq; rebus & triſtibus, varia com-

moda vitæ,ſtatus incolumitaſq; vobis conſtarent:nihil eſt meorum,quod pro deſſe nequeat,ſi ſcienter, & in loco vti illis curabitis. Hæc naturæ eſt vox ad eos facta, qui percipere nutu & ſignis loquentes poſſunt. Quamobrem ſi quiſpiam improbare velit eorum aliquid,quæ in mundo ſunt,tanquam noxium vel inutile,oportet ante omnia ſciat quid ſit vtilitas,& quot vtilitatum ſint genera,& ea omnia in claſſes ſuas diſtributa diligenter notarit: deinde teneat, quæ ſint illa,quæ rerũ inter ſe efficiunt cõiunctionẽ,quæ impediunt,& ea omnia pariter in ſua genera haud ignauè deſcripſerit. Hæc vbi impleuerit, tunc omnia noſcat oportet,quæcunq; & cœlum habet,& terra,& mare,nullo prætermiſſo. Poſt hæc explicet, quæ res ſociare ſe poſſunt omnibus, quæ aliquibus tantùm,& ſi quod ſegregatum manet,quid vtile in eo ſit,eodem modo vbi alteri copulatur,& ita vnicuiq; rei coniunctę & diſiunctæ ſuum vtilitatis genus applicare. Hæc qui facere poterit,licebit ei tunc tutò trifariam res omnes diuidere,ſtatuendo alia quædam bona eſſe diſcreta, alia alteri adiuncta naturæ, alia vtroq; modo. Si præter hæc inuenerit aliud quoddam rerum genus, quod neq; ſolum neq; additum vllam vtilitatem ferat,tunc ſi illud reijciat,tanquam ocioſum,vel etiam malum,oportebit nos aliunde exquirere,vnde mundi cauſam tueamur,quia euerterit defenſionem hanc,qua nunc vtimur: ſin autem prætermiſſo hoc docendi modo vituperet quædam, quia dicat eſſe noxia in parte aliqua,illius ſermonem non magis audiendũ cenſeo, quàm pueri,qui verbera magiſtri clamet eſſe noxia: ideo flagellum auerſatur, & ſi in poteſtatem venerit,incidat,vel exurat, quũ tamen ipſum flagellum ſibi maximè proficiat ad diſciplinam: multa etenim grauia & infeſta,tum animis, tum corporibus, ſæpius vtriſq; profuerunt. Sed neſcio quomodo plærịq; ab initio quidem rectè aliquid cognoſcimus, ſed fit deinceps prauo errore, vt conſequentia non teneamus, veluti hac in re. Cognoſcimus quippe de his, quæ multa circunfuſa ſunt aſperitate, bona exoriri plurima, illis remotis ne hæc quidem fore: hinc in exhortationibus illud maximè eſt in ore, de triſti acerbáque radice dulces percipi fructus, & arduum iter & ſenticoſum ingreſſis illud poëticum commemoramus,

Durate,& vóſmet rebus ſeruate ſecundis. Tum illud eiuſdem,
Forſan & hæc olim meminiſſe iuuabit.

Sic enim hoc habet,vt laborum & periculorum præteritorũ iucunda ſit recordatio, & gratiora quæ ſub onere ſudantibus acquiruntur. Hæc quum dicere ad alios, tum ipſum facere magni viri arbitramur. Et hactenus quidem noſtra rectè procedit ratio,ſed poſtmodum non rectè,quũ accuſamus naturam, quòd mala illa extulerit,quaſi alio fine extulerit, quàm vt prodeſſent. At intelligendum erat,ſi illa proſunt,naturam quoq; omnium artificem prodeſſe voluiſſe: non enim eſt imprudens, non inſipiens, vt benefecerit ſine benefica voluntate: extulit igitur dura multa, grauia, inamæna, vt vel ſola vel coniuncta vſui eſſent nobis multis in cauſis, ſed maximè,vt prudentiæ,fortitudini,temperantiæ, virtuti deniq; anſam præberent: nam nullis experimentis tentata virtus, aut virtus non eſt, vel inefficax eſt virtus, omni carens vi,gratia, dignitate. Cogitandum eſt autem, quòd non ſurdarum, ſenſúq; carentium rerum, non etiam irrationabilium animalium gratia mundus cum his,quæ habet,conditus eſt,ſed hominis tantùm cauſa: & ſi hominis,non propter corpus,

quæ

quæ in eo viliſſima pars eſt, ſed propter animum: ex illo enim, quòd in homine principatum tenet, quòd eum diſiungit a beluis, totus homo eſt æſtimandus: huius autem intuitu, propter quem generata ſunt omnia, nulla mala, nulla noxia mundus habet, quoniam quod nocere animo valeat, non inuenietur, nihil illum cogere poteſt, nihil violare, nihil frangere, non eſt in animum manus iniectio, non huic eripi inuito ſuum bonum poteſt: quomodo enim eripietur iuſtitia, pietas, fides, humanitas, religio, prudentia, charitas? quæ interius in ipſo veſantur animo, quando ne pudicitia quidem, quæ ſocia eſt corporis, violatis per vim corporibus imminuatur, ſed integra animo cuſtodiente relinquatur. Irruant licet beſtiæ, vincula, carceres, exilia, morbi, paupertas, fert omnia, ſi ſe obfirmauerit: ſuſtinet, patitur nihil illorum lædit, ſed ſubleuat, exercendóq; & exagitando meliorem reddit & ſplendidiorem. Et profectò ſi cuncta rectè expendere voluerimus, inueniemus homini magis cõducere aduerſa, quàm proſpera: nam aduerſa acuunt, erudiũt, exercent, probant: res verò proſperæ ad votum fluentes corrũpunt animos elatione, & nimia ſecuritate improuidos reddunt, & ex immoderato luxu ad vitia impellunt.

Tum quum triſtis erat defenſa eſt Ilios armis:
Militibus grauidum læta recepit equum,

Vt eſt apud Ouidium. Et virgilius idem tractans argumentum inquit,

Inuadunt vrbem vino ſomnóq; ſepultam.

Dardanus Parmenſis, vir bene literatus, & familiæ noſtræ amiciſſimus induxit pictorem effingere penicillo imaginem fauoris, vel ipſe potius carmine ſuo effinxit: nam facit cæcum, tumidum, ambitioſum, inſtabilem, circunſtare opulentiam, honores, iuris diuini humaníq; contemptum, & ſcelerum parentem omnium libidinem, hærere aſſiduè lateri aſſentationem, & a tergo ſubſequi inuidiam: ex quo apparet non eſſe illum rem præclaram aut optandam, ſi quidem ſponte ſua tot mala ſecum trahit, adeo vt, niſi animus firma conſtantiq; ratione ſe ipſum communierit, aduerſus hæc euadere incolumis nequeat: multóq; plures ſunt, quos proſpera, quàm quos aduerſa vicerunt. Ideo magis iſta adeſſe oportuit, & affluere vberiori copia, quàm altera: nam, vt eſt etiam penes alium quendam poëtam,

Fortuna quem nimium fouet, ſtultum facit.

Ideo ſeruare quæſita difficilioris eſſe putant operę, quàm quærere, quia fœlicitas nõ obcæcat, vbi nondum habes, ſed vbi habuiſti. Rectè igitur inſtitutum fuiſſe videtur, vt in rebus humanis proſpera & aduerſa alternarent: nam ſi ſemper adeſſent proſpera, inflarent animos: ſi ſemper aduerſa, frangerent atque deijcerent: modus eſt autem optimus nec nimis deijci, nec attolli: hoc in vniuerſum humano generi ſtatutum fuit vtiliter, hoc idem ſingulis contingere ſeparatim vtile quoq; eſt, vt moderatio illa teneatur. Illud verò æquiſſime ſtatutum fuiſſe nemo negauerit, nihil turpe & pertimeſcendum poſſe contingere homini, niſi peccatum: nullum autem peccatum contrahi, niſi voluntate: ita ſitum eſt in nobis, an turpia admittamus, & iure metuamus, & dignè vituperemur, atq; plectamur. Eſt enim prauitas res voluntaria, quia de voluntatis noſtræ motu deſcendit: voluntatis autem noſtræ motus non ad aliud principium, quàm ad noſmet ipſos referre poſſumus. Ergo generamus ipſi prauas actiones quemadmodum honeſtas quoq;: nam hæc quoq; voluntatis noſtræ

ſunt. Nonne igitur pulcherrimo ordine vertuntur res humanæ, ſi in ipſorum hominum poſitum eſt arbitrio, boni ne, an praui efficiantur? hac in re vti poſſumus ſingulorum penè hominum teſtimonio, dum alios quoſdam ad virtutem impellunt, & a vitijs deterrent: in quod præcipuè incumbunt legum latores cõſtituentes pro benefactis pręmia, & pro maleficiis ſupplicia: nemo enim hanc hortationem ſuſciperet, niſi videret honeſtatem actionum & prauitatem rem eſſe voluntatis: fruſtra enim quis hortaretur alium, ne inuoluntaria ſubiret, veluti ne frigeret, vel caleret: nam exhortatus nihilominus illa pateretur. Dixiſti tu quidem multa de ignorantia humana, ſed non trahitur commiſſum ex ignorantia in crimen, niſi vbi cõmittens ignorantiæ cauſam dedit: veluti ſi ebrius peccauit, quia in eius poteſtate fuerat, ne ebrius fieret. Culpantur & ignorantes aliquid eorum, quæ ſtatuta ſunt legibus, quæ non difficile erat ſcire. Eodem modo in aliis, quæ per negligentiam ignorant, quia in ipſis ſit, ne ignorent: poterant enim diligentiam adhibere: & ſi qui mandatam rem non impleuerint, non excuſantur ignorantia, quaſi ſuſcipiendo mandato pronunciauerint ſe ſcientes. Et demum hi, in quibus ſupina, vel affectata eſt ignorantia, vituperantur, non alij, niſi qui forſitan artificium aliquod profitentur: neque ab his exigitur ſcientia, niſi ea, quam ipſum artificium præſtare poteſt. Mirandum autem non eſt voluntariam ignorantiam increpari, quoniam vitia quoque corporis increpamus, ſi voluntate ſuſcepta ſint: veluti ſi quis cæcus factus fuerit ob ebrietatem, & ſi quis de incuria & negligentia fœdus procedat. Quantò igitur magis ignorantia voluntaria damnatur, quæ maior eſt cæcitas & fœditas animi, quàm ſit illa corporis? inuoluntaria autem ignorantia metuenda non eſt, quum ab ea culpa abſit. Semper autem arbitramur bonum & ſapientem virum omnem fortunam decenter perferre, & optime ſemper agere pro facultate rerum, quas præ manibus habet. Nam & bonus quoque Dux pro præſentibus copiis bellaciſſimè pugnat: & prudens Architectus pro materia oblata optimam, quantum poteſt, conſtruit domum: ſimiliter & alij artifices, quibus iſte in agendo non erit deterior. Hæc te Dionyſi probare conuenit, quanuis nonnulla aſperitate interſperſa ſint, aduerſus quam omne virtus ſuſcipit certamen: niſi forſitan vitam illam inertem & deſidem magis probes, quam commemoraui homines ſub Saturno olim egiſſe, cuius ſimillimam Ælianus in alijs gentibus producit auctore Theopompo. Ait nanque Midæ Phrygiæ regi Silenum quandoque congreſſum: erat enim Silenus nympha genitus, qui, etſi Deo inferior, homine tamen maior eſſet. Inter multos eius ſermones regi prolatus hic fuit, vt diceret errare nos, qui putaremus Europã, Aſiam, Lybiam totum terrarum orbem complecti, ita vt extra eas nihil ſit, in quo vt in ſolido veſtigium figamus, non enim ita rem habere, ſed terrã hanc, quam inſedimus, inſulam eſſe quandam magnã circunfuſam magno illo mari, quod Oceanum vocamus: eſſe autem vltra Oceanum terram, quæ verè ſit continens, infinita magnitudine, vbi animalia ſint plura, quàm apud nos, & ea prægrandia: ſed & homines illic eſſe ſtatura ad noſtram dupla, vitæ quoque ſpatio geminato: ciuitates autem innumerabiles eaſdemque maximas vndique videri, quæ habeant viuendi inſtituta a noſtris longe diuerſa: verum inter eas vnã præcellere, quæ Pacifica nominatur: eius incolas (ſicut nominis fert ſonus) perpetuam pacem ducere, affluentes diuitijs, vſque eo, vt aurum & argentum

ſit ibi

ſit ibi vilius, quàm alibi ferrum: fructus colligere de terra non ſatos aut excultos, ſed ſponte ſua naſcentes: morbis nunquã tentari: demum decedere de vita cum riſu & voluptate: & ne multis te ducam, omnia ferè his contingebant ad fœlicitatem, quæ nuper dicebam Saturniis hominibus contigiſſe. Harũ fabellarum pictura a me inducitur, nõ fruſtra, aut ludendi cauſa, ſed vt oſtendatur, quàm turpis quámque fœda vita foret hominum tam molliter támque ignauè degentium: quandoquidem nati viderentur, vt hominum tantùm numerum augerent, ſolem aſpicerent, ventrem cibo potúque replerent: non enim illic in tanta proſperitate fortitudo animi oſtendi poteſt, non ingenij vis in artiũ perceptione exerceri, non prudentia in deligendo elucere. Hic de te quæro omiſſis iam cæteris (vt ad initia redeam defenſionis meæ) num Saturniorũ illorũ, & horum Pacificorum vitam comprobaturus? Noli te hoc clypeo protegere, vt dicas fabuloſa eſſe iſta. Quid ſi non fabuloſa, ſed vera eſſent, num probares? An non Callimachi tui iſta adeſſe ſibi exoptant, & ea votis omnibus petunt? num igitur vota eorum & deſideria probas? ſi de me hoc idem quæris, dicam non probare: ego enim eam amplector vitam, quæ non vni vacat voluptati, ſed ſe ad agendum transfert, & propter virtutis ſtudiũ nec laborem reijcit, nec dolori ſuccumbit. Multos hæc mouerunt, vnde eſſent triſtia hęc, dura, aſpera, ęrumnoſa, quæ vitam humanã vexarent: facilis explicatio, nempe concedente Deo influere dicendum, vt virtutem animi intenderent, exercerent, proferrent, animúmque ipſum, cuius cauſa omnia cõdita, redderent meliorem. Hæc dicere, atque adeo ſequi potius conuenit, quàm ea, quæ Perſarũ Magi Zoroaſtrem auctorẽ diſciplinæ ſequuti finxerunt: illi enim quærentes vnde malum, inopia meliorum cogitationum eò proceſſerunt, vt ponerent duos quoſdam Deos æmulos inter ſe & contrariorum operum effectores, horum vnum Oromazen, alterum Arimanum vocabant, & priorem quidem e ſplendidiſſima luce genitum, alterum e denſiſſimis tenebris: & illum quidem amicitiam, veritatem, iuſtitiam, ſapientiam, copiam, voluptatem: hunc alterum totidem numero contraria numina condidiſſe: pugnaſſe inter ſe bello, & neutros viciſſe, ſed modò hos, modò illos ſuperaſſe. Sic mala bonis permixta. Hęc ad libidinẽ conficta ſunt, & vt credantur, nihil explicant: quanuis ab iſtis Græci forſitan non admodũ diſſenſerint, numina dextra & læua & vtraque colenda ſtatuentes, hæc ne nocerent, illa etiam vt prodeſſent. Democritum quoque audio duos ſibi duntaxat Deos ſtatuiſſe reliquis ſublatis, Beneficium ſcilicet & Pœnam: quæ ſententia in idem ſpectare videtur. Paria Perſarum Magis olim penes Chriſti fideles garriebant Manichæi, atque adeo in plærisque paria, vt credi poſſit ab illis iſtos mutuatos: & hoc eſt, quòd Auguſtinus cõtra hæreſim illam ſcribens ſignificat (vt opinor) dum aſſerit illos perſicam fabulam retuliſſe. Contra horum ſententiam non opus eſt pluribus pugnare: quantum enim malum eſt ponere, vt principium rerum, ipſum malum, quod cauſam non habet efficientem, ſed deficientem? conſtat autem malum priuatione boni, nec eſt malum aliqua natura, ſed naturæ vitium: nam quum accedit ad rem quampiam, non accedit natura quædam, ſed id, quod prius ſanum erat, atque integrum, vitiatur & corrumpitur: quum detrahitur, non detrahitur natura quædam, ſed quod vitiatum erat atque corruptum ad proprium ordinem congruúmque ſtatum reuocatur. Ex hoc ſummum malum inueniri poſſe negant: nam ſummum malum

excluderet omne bonum, vnde nõ ſubiicitur ei aliquid, quod vitiaret: nullum ergo habet fundamentum, igitur ne eſt quidem. Sunt autem alij, qui æternam quandam & increatam inducunt nobis mali molem, illam ſcilicet primam materiam rudem atq; informem: hanc enim inordinatam fuiſſe, confuſam interminatam, tenebroſam aſſerunt, quam deinceps Deus diſtinxerit, formarit, ornarit, quemadmodũ potuit: non enim potuiſſe in omnibus vim illius monſtri euincere, atq; edomare, quamobrem quicquid in rebus nunc cernimus perniciosum, infirmum, inquietum, inordinatum, obſcurum, id ab ea profluere, & econuerſo quicquid in rebus, ſalutis, roboris, ſtabilitatis, ordinis, lucis, id eſſe a Deo. Quæ ſanè opinionis vanitas a te confutata non deſiderat orationem meam: ſtultum eſt enim cogitare aliquid, quod non crearit Deus: ſtultius eſt etiam aliquam impingere neceſſitatem ſupremæ illi æternæq; ſubſtantiæ, cuius tantùm voluntas rerum eſt neceſſitas. Chaldæi verò, qui inter Babilonios ſapientiæ ſunt profeſſores, vim omnem ſideribus tribuebant: & e ſeptem quidem errantibus duo benefica humano generi, totidem peſtifera, reliqua vtriuſque ſortis ſtatuebant. Quæ vaniſſima ſunt omnino, & ſæpius refutata: nunquam enim hominibus ſanè aliquid mentis habentibus ſuaderi potuit, vitam noſtram, quæq; hic cernimus proſpera & aduerſa, tanquam de aſtris religata pendere. Sed quoniã orationi tuæ reſponſum iam extitit, ſicut potui quidem, non vt volui, potes ne mihi dicere, quorſum iſta tam longo pertractata ſermone de pulchri cognitione pertineant? Hoc ex te audire volo. DIO. Opinor iſtud huc tendere, quia me & iſtos alios erudire voluiſti, harum ſcilicet rerum inſcios & ignaros. MAR. Intelligo, ſed illud etiam explana, qua in re vos erudiui. DIO. Vt cognoſceremus quid pulchrum ſit. MAR. Nempe pulchrũ inter nos amandum eſſe conuenerat. DIO. Conuenerat. MAR. Poſſes ne tu me amare, ſi qui ego eſſem ignorares? DIO. Nullo modo. MAR. Nec ego viciſſim te, ſi mihi ignotus eſſes, nec omnino quemlibet alium hominem, aut rem, cuius nulla cognitio penes me foret? DIO. Videtur. MAR. Sic nec pulchrum ipſum amari poterat ab ignorantibus, quid ipſum eſſet. DIO. Appatet. MAR. Exquirere ergo oportuit, quũ antea ignoraremus. DIO. Nos ignorabamus, tu ſciebas. MAR. Veſtri ergo cauſa exquirendum fuit. DIO. Maximè. MAR. Et exquiſitum & inuentum eſt. DIO. Opinor. MAR. Vt deinceps cognitum ametis. DIO. Sic eſt. MAR. Ergo pulchrum cognoſcere voluiſtis, non quia pulchrum, ſed quia amandũ. DIO. Sequitur. MAR. Et ſermo noſter, dum quid pulchrũ ſit, explicat, oſtendit etiam eadem opera, quid amandum. DIO. Opinor. MAR. Id autem vobis præcipuum ſedebat in mente, vt rectè amaretis. DIO. Scitè aduertis. MAR. Ergo ſuperior de pulchro ſermo non pulchri, ſed amoris gratia inſtitutus eſt, & hucuſq; deductus. DIO. Vera proponis. MAR. Imo & ꝓpoſui, & aſſumpſi, & cõcluſi veriſſimè. DIO. Aſſentior. MAR. Sed meminiſti ne quẽ ſuperius amorẽ induxeris? DIO. Memini. MAR. Illum ſcilicet, qui muliebre amat corpus formę dignitate & lumine ornatũ. DIO. Rem tenes memoriter. MAR. Abſq; tamẽ labe & ſorde earũ voluptatũ, quæ obſcęnæ & ſunt & habẽtur, has enim ne tu quidẽ probas. DIO. Quin potius deteſtor. MAR. Quippe de quibus etiã ſectatores ipſi erubeſcant, cęcis illas latebris inuoluentes, tanquã indignę ſint a die videri. DIO. Nimis pulchre narras. MAR. Sed num illum purum amo-

rem vnius corporeæ formæ, quæ in muliere quapiam conſpecta foret, probauimus? DIO. Minimè. MAR. Plura allata ſunt ad eius reiectionem: ſed illud præcipuè, quòd inſtabilis illa eſſet pulchritudo, quanta eſſe poteſt in muliere, illas enim oculorum faces, illam genarum purpuram, illas dentium margaritas, illud pectoris ebur ipſa dies paulatim carpit, & tandem accedēte paucorum annorꝫ ſpacio extinguit: ſi quis autem efficere cupit ſtabilem corporis pulchritudinem, ſiſtat temporis ipſius curſum, & id efficiet. DIO. Nemo mortalium efficere id poteſt. MAR. Ergo abſumitur breui temporis ſpacio corporis pulchritudo, & ingentibus animis nil breue optabile: iſta ratione amorem hunc reiecimus. DIO. Vera dicis. MAR. Sed aliud eſt etiam, quod maxime efficere poteſt, vt hāc muliebrem corporis pulchritudinē relinquamus. DIO. Videre id cupio. MAR. Vide nunc igitur quæ ſequuntur: nam quē admodum in mathematicis fieri ſolet, vt rudibus illius diſciplinæ ſimulacra figurarum picta vel efficta proponantur adhærentia corporibus, quò deinceps tollant ſe facilius notione ad figuras ipſas corpore vacuas, veritate pollentes, & longè illis corporeis pulchriores, ſic ſi quem vel ſors vel ætas in amorem talem impulit, ita vt ſe tradiderit mancipium vni pulchritudini, quam in puella quapiam viderat, illum aſſurgere aliquando velim animo, & cōtemplari, quātò dignior & nobilior illa foret pulchritudo, quam miratur, ſi a corpore illo auulſa ſpectandam oculis ſe daret: nunc autem mancam & debilem fore rudi illi materiæ copulatam. Deinde ſic cogitandū, non eſſe vnicam illam pulchritudinem, ſed multas eſſe ſocias atqꝫ germanas: non enim ſola mulier peramata, ſed eodē in ſexu innumeræ aliæ pari pulchritudine ornatæ ſunt: plures præterea viri formæ dignitate pollent. Aurum argentū, ebur, gemmę, lux, ignis, ſol, ſidera, pulchra hæc omnia & ſunt & habentur: & hæc quidem a natura edita. Illa autem artibus elaborata ſpecie etiam ſua placere ſolent, ſtatuæ, pictæ effigies, theatra, porticus, domus, delubra, vrbes, poëmata, orationes, leges: in his enim iam intelligitur pulchritudinē ipſam eſſe incorpoream, vt quæ prius in ingenio manſerit artificis, quàm in corpora ipſa fundatur. Horum omnium immenſam eximiámqꝫ pulchritudinem crebra animi intentione euoluens, nonne veluti maiore lumine captus modicam illam lucem, quam in muliercula vna viderat, contemnet? Sed non contentus iſtis ad incorpoream iam ſcandet naturam, quæ claritate formæ longè ſuperat: & primum in hominum genere fulgentiſſimum, proſpicit ſplendorem, quem mens, ratio, ingeniū, memoria, docilitas eiaculatur. Vt verò ad virtutes ventum eſt, & prudentiam cernit, iuſtitiam, temperantiam, fidem, pietatem, modeſtiam, fortitudinem, & eiuſdem generis cætera, tanta tunc ſe illi aperit facies pulchritudinis, vt veſtigium Dei reperiſſe ſe credat. At non adhuc ſe illis tenebit, ſed grandem illam pulchritudinem voluet pariter animo, quā ordo efficit, & is præcipuè, qui naturalium rerum ſtatum temperat vniuerſum. De hoc dictum eſt antea, nunc etiam iuuat repetere quædam, & quomodocunqꝫ poſſum huius vniuerſitatis pulchritudinem, tanquam parua depictam tabella ante oculos mentis collocare: nam ſi omnia perſequi eſſet facultas, vix exitum inueniret oratio.

Circunfer faciles oculos vultúmqꝫ per orbem,

Vt ait Manilius. Nihil eorum, quæ oculis adiacent, admirabilius mundo, nihil perfectius, nihil ue ordinatius, quem ex ornamenti nomine Gręci κόσμον,

nos

nos etiam ex abſoluta perfectaq; elegantia Mundum nuncupauimus. Ille ſi quidem pilæ in morem vndiq; rotundus, cœlo extrema ambiens medio ſpacio tellurem ſuſtinet mole ſua libratam, præcipuam hominum ſedem atq; domũ: ex qua totum hoc opus vndiq; circunſpeximus, & quatuor tum cognouimus elementis conſtare inferiora omnia, Igne, Aëre, Aqua, Terra, quorũ alia grauia, alia leuia, ſed leuia ponderibus inhiberi, quominus euolent: grauia ne ruant, leuibus ſuſpendi. Effectum eſt inſuper congruentiſſima ratione, vt hæc ipſa mutuò ſe reddant elementa: ignis enim ſpiſſatus in aëra ſe demittit: coactus aër aquam exprimit: & concreta aqua obducitur tellure. Qui ordo reuoluitur retròq; ducitur: rara enim tellus in aquã defluit: tenuata aqua ſpirat in aëra: purus aër in ignes candeſcit. Hanc cathenam, quæ per quatuor hæc mundi genitalia corpora ſurſum deorſum trahitur, nonne miraris? quæ partium functio magis apta, ac ſibi ipſi & toto magis cõſentiens, quàm hæc elementaris? Nam denſitas alterum alteri immutat deſcendendo, at leuitas aſcendendo: hoc non fieret, niſi cognatam & finitimam haberent naturam, qua cohęrent intèr ſe ſe, & veluti quibuſdam amplectuntur vlnis. Nam terra ſicca & frigida, ſiccitate igni iungitur, frigore aquæ: aqua frigida & humida, frigore vergit ad terram, humore ad aërem: aër humidus & calidus, humore aquam, calore ignem contingit: ignis calidus, & ſiccus quà calidus eſt, accedit aëri, quà ſiccus terræ. Sic iſta, quæ vocant qualia, numero bis bina, ideſt duo paria inter ſe digladiantia, ſiccitas, humor, frigus, & calor, ita diſpoſita ſunt in ipſis elemẽtis, vt ad nexum eorum valeant & coniunctionem. Et quum hæ principes qualitates tot ſint numero, quot elementa, vnum quodq; elementum in vnaquaq; earum præualet. Itaq; igni aſcribitur caliditas, aëri humiditas, aquę frigiditas, terræ ſiccitas. Illud etiam pereximium, quòd vnum quodq; horum elementorũ in globi ſpeciem formatum eſt, & aliud alij ſuperiniectum: quocirca quod ſuperius eſt elementum, ita ſubiectum fouet, et contegit omnibus ſui partibus, vt nihil vacuũ, nihil inane, nihil hians relinquatur, ſed plena omnia, & repleta corporibus. Terræ nanque, quæ omnium eſt infima, circunfunditur aqua, vtriq; aër, aëri ignis, igni ſupera omnia. Quid hæc ipſa tibi nunc perſequar ſupera? quomodo de cœlo dicam? quod maiori etiam pollet formæ dignitate? multum enim differt ab elementis ipſis, quæ variabilia ſunt, & commutabilia, ex alio in aliud tranſeuntia, quæ tamen omnia ſeruiunt generationi corruptioniq; rerum, quibus hæc inferior mundi pulchritudo (vt iam dixi) perficitur. In cœlo autem nihil generatur, aut corrumpitur: itaq; cœleſte corpus nobiliſſimum, illuminatiſſimum, incorruptiſſimum, purgatiſſimum, nulli iniuriæ aut contumeliæ obnoxium: cui regendo atq; conuertendo aſſidet maioris alicuius poteſtas, qui (quiſquis ſit ille) ob huius muneris curam anima cœli quodãmodo dici poteſt. Magnitudo autem eius, cuius teguntur cuncta circunflexu, per ſe patet: ideo pretermittenda tibi (vt opinor) videtur. Sed num vis magis cœli ipſius deſcriptionem enarrari, quæ nouem orbibus conſtare dicitur? quorũ primus, quanuis incredibili ſit magnitudine, cæteros ambiens, incitatiſſima tamen celeritate torquetur: ab hoc initium motus & vitæ ducitur. At qui illi ſubeſt ſecundo loco ignibus redundat: inde tot collucẽtium ſiderum oculi terris oſtenduntur. Reliquos ſeptem orbes ſua quenq; obtinent ſidera, quæ ab inceſſu vocamus errantia, quum tamen nulla errent minus illis ratos conſtanteſq; motus

ſeruantibus,

ſeruantibus, & in numerum ſe circumuoluentibus. Hic tu quanta iucundita-
te perfundi animum eius putas, qui cœlo vagatur? qui cogitationes ſuas ſide-
ribus immiſcet? quorum ortus, obitus, progreſſus, reditus, figuras, magnitu-
dines, interualla explorat. Nec verò putaueris vrbes, ac domos humanis in-
ſtitutis commodius, quàm cœlum diuinis gubernari: nihil illic fortunæ: nihil
temeritati licet: varietatem ineſſe fateor, ſed eam firmam, atq; conſtantem: ex
quo inſatiabilis inſurgit pulchritudo, dum aliis fixam agentibus ſtationem ſi-
deribus, circumuagantur alia, quæ ſtatis temporibus determinatiſq; curſibus,
tanquam chorea duceretur, eunt, redeunt, conſiſtunt, aperiuntur, deliteſcunt.
At ita ſunt etiam deſtincta, & his locis collocata, vt figuras exhibeant rerum
apud nos notiſſimarum, ex quibus etiam nomina inuenerunt: alia videmus ge
lidæ frigentiſq; naturæ, alia incenſæ atq; flagrantis, alia clara & illuſtria me-
dia temperie teneri: hæc excitant pluuias, illa calores ingeminant, alia ani-
mantes ad conceptum extimulant: ſunt quæ humorem ſoluant, ſunt quæ con-
trahant, ſunt quæ ſemina terrarũ gremio excepta alant, foueant, ad incremen-
ta perducant, quædam etiam a nautis obſeruata dirigunt carinas, eáſq; ad de-
ſtinati littoris oras prouehunt, nonnulla operum agricolis tempeſtates denun-
tiant. Duo etiam magna cœli lumina certis de cauſis nonnunquam deficiunt,
ac ſpeciem quodammodo laborantium præbent, luna ſcilicet noctis tempera
trix, & ſol, qui diem exercet: nullum autem horum ſiderum niſi numero moue
tur. Quin etiam nouem illi cœli orbes, qui maximũ præbent conuerſi ſoni-
tum, his interuallis circumferuntur, vt efficiant id, quod muſici Διὰ πασῶν har-
monicam vocant, ideſt vniuerſitatem concentus: tametſi propter nimiũ frago-
rem, quẽ de tantę magnitudinis motu neceſſe eſt conſequi, humanæ aures non
ſentiant, ſed ad hæc obſurduerunt. Dici vix poteſt, quã præclara ſit cœleſtium
moderatio, ad vſus mortaliũ aptiſſima, ad oculorũ aſpectũ & notionem ordi-
nis pulcherrima. Proximus cœlo ignis præcipua caloris origo: de cuius digni-
tate & pulchritudine memini ſuperius per me plurima fuiſſe expoſita. Huic
proximus aër, quo quid eſſe poteſt pulchrius? quid ordinatius? is fuſus & ex-
tenuatus in ſublime fertur, ſpiritu auget animantes, huc illuc effluens ventorũ
aſpiratione nauiũ curſum impellit, calores nimios temperat, idem cõcretus in
nubes demiſſis imbribus arua irrigat, atq; fœcũdat. Sed dierũ noctiúmq; ſpa
tijs idem quoq; diſtinguitur gratiſſima viciſſitudine, veluti diſtributo tẽpore
agẽdi & quieſcendi. Addi his poteſt, quòd aduerſo linguæ ictu percuſſus vocẽ
effingit, & in tubas cornuáq; inflatus edit clangorem, facillimus cedere vbi im
pellitur, & alterius corporis inania occupare: tam benefica eſt eius natura,
támq; ab iniuria procul. Illud magnũ eius atq; elegans, quòd aptiſſimũ eſt lu-
minis & caloris vehiculũ, quæ duo a vicino æthere æterniſq; illis ignibus ſuſce-
pta mirè terris impertit. Qui verò volucrũ ſecatur volatu nonne præclarũ? &
eò magis, quòd in hoc animantiũ genere neſcias quid prius cõmendes, alarúm
ne remigia? an linguarũ garrulitatem? an multiplices lapſus? an depicta tegu-
menta pennarũ? Aërem tertio inſequitur loco mobilis perlucidáq; aquarũ vis
terram permeans intra, extra, ſupra: quarũ quãta in ſuo genere varietas? nam
fontibus erũpunt, amnibus fluunt, lacubus ſtagnant, pelago inundant. At pul-
chritudo nulla. quis id dixerit? cogita quã ſpeciem habẽt inſulæ, quas circum
vuidũm ſe fundit elementũ; quã delectationem præbeant littora marinis eliſa
 fluctibus:

fluctibus: ipſius fluctuantis pelagi quàm grata facies? præſertim quũ variis in-
duat ſe coloribus: nã modò ſe ipſum cærulea in veſte, modò in viridi, modò di
uitis inſtar in purpurea oſtẽdit. Pone ante oculos tot egelidos amniũ liquores
terras interſecantiũ, partim bibendi, partim lauacri gratia, quibus etiã muniũ
tur vrbes, quarũ ſæpius alluunt mœnia. Conſidera alios tepidos, aut etiã calen
tes latices in auxilia morborꝶ effuſos. Eodem refer mollißimos riparꝶ thoros,
aurarũ blandam tẽperiem, infinitã piſcium multitudinẽ, eandémq; variam atq;
diſparem, quibus, vt incolis, hęc aquarũ gaudet congeries. His cognitis credat
quiſpiam mancã ac deformem aquarũ naturam, tanquã opus inertis artificis?
ac non potius ſumma cũ elegantia & venuſtate perfectã? ſatiatos horꝶ ſpecta-
culo gerere oculos poſſumus: nondũ tamen deflexímus ad denſißimũ mundi
corpus terram, vbi nos excipit alia forma rerum, alitérq; mirabilis: nõ enim ſi
infra ſubſidet tellus, & in eam, tanquam omnium infimam, cuncta nutu ſuo fe
rantur pondera, quoniã & ipſa, quaſi pondus illuc quoq; delapſa eſt, poſtq; po
natur ob craßitudinem materiæ cæteris elementis, ideo non etiam variè orna-
ta eſt. An tu aggeres cernens & munimenta montium, fuſam camporum pla-
niciem, decliuémq; vallium amænitatem, vniuerſam præterea terram flori-
bus, herbis, virgultis, arboribus, frugibus, veſtitam, atq; adeo vrbibus & tectis
hominũ manu innumeris locis quaſi cœlatam, nõ intelligas illam varijs orna-
mentis abundare? quæ ſi non aliud, quàm domicilium ſedéſq; hominum dice-
retur, ſatis amplo honore afficeretur: magnum eſt enim tot gentium & natio-
num, quæ illi vndiq; circũfunduntur, parentem & altricem vocari, vel ſi id ni-
mium eſt, hoſpitam. At non ſolum hoc continet animal magnum atq; diuinũ,
ſed plurima alia variis ornata figuris, varios etiã paſtus petentia: quorꝶ fera &
immania cubilibus ſuis deliteſcunt, mitiora domibus noſtris tenentur: & alia
quidem horꝶ gregatim agunt, ciuilémq; quodãmodo & ſocialem exigunt vitã,
alia ſolitudine delectantur, & ex gregalibus illis partim ſub rege degunt, vt
apes & grues, partim nullius parent imperio. Singulorꝶ varia ingenia & diuer
ſos mores referre longũ eſſet, quãtũ enim fraudis, & calliditatis in vulpe? quã-
tũ in elephantis pruẽdtiæ? quantũ in equis ferociæ & ſuperbiæ? quantũ ambi
tionis in pauone ob ornatũ? quãtũ in lupis voracitatis? quã valde afficere nos
põt coniugalis turturũ verecundia? columbarꝶ ſimplicitas? ouium manſuetu
do? leonũ magnanimitas? canũ amor & obſequiũ? Et de animalibus quidẽ ha-
ctenus. At in floribꝰ ipſá ne miramur magis colorꝶ lumina? an odorꝶ fragran
tiam? an figurarũ varietatẽ, elegantiã, artificémq; deſcriptionẽ. Poma verò (vt
guſtatum omittam) non ne etiam odoratu ipſorꝶ & forma delectant? In fru-
menti ſpicis quis non miretur granorꝶ diſpoſitionem? folliculorꝶ amictum? ari
ſtarum vallum? & eximiam in toto illo opere venuſtatẽ? quod ad varia quoq;
leguminũ genera pertinet, quoniã & illa eodẽ ferè ritu & cultu pubeſcunt, niſi
quòd non ſpicis, ſed ſiliquis includuntur, veluti id agente natura, vt fruges terrę
ad veſcendum homini datas varietas quoq; veſtis ornaret, & a paruarũ volu-
crum morſu tutas præſtaret. Quid de arboribus loquar? quarũ profecto lau
datißima vndiq; apparet ſpecies, ſiue radicem intra terræ ſinum receptã con-
ſideres, ſiue thoracem trunci firmißimum, ſiue ramorum patula brachia, ſiue
altißima cacumina frondibus paßim crinita, ſiue duritiem corticis idoneam
quanlibet frigoris caloriſq; contumeliam perferre. Summa autem gratia, &

commen-

commendatio in illis eſt fructuum: quorum quidam pediculis, quidam racemis dependẽt diſpari inter ſe ſucco, colore, odore, figura, ligno deniq; quodã, quod aliis intus, aliis extra additum: nec vnum tegmen omnibus, ſed alia eorum habent pro veſte putamen, alia coriũ, alia cruſtam, alia cutem, alia aliud. Si quæ autem ſunt ſteriles arbores, ita vt nec glandes, nec poma ferant, non tamen omnino inutiles: nam vel liquoribus ſtillant, vel odoribus ſpirant, vel vmbris opacant. Multus deniq; fructus decerpitur, dum illarum cædua materia ad vtilitates noſtras abutimur: arboribus nanque corpora calefacimus ignibus admotis, cibiq; rigorem mollimus: eiſdem tecta extruimus, quibus aduerſus anni intemperiem defendimur: arboribus mare decurrentibus vltimarum terrarum frugifera ſpatia propius admouemus, & ad vſus noſtros adiungimus. Vnde menſas, lectos, ſedilia, vaſa, ſimulacra, haſtas, ſpicula, ſcuta, aliaq; plurima belli & pacis vſibus apta habemus, niſi de ſylua? quæ adeo parata eſt ſuſcipere omnes formas, vt proprio iam nomine materia nuncupetur: ſed vel hoc ipſum oculos paſcit, dum aſpicimus denſiſſimo arborum veſtitu, redimita montium cacumina, & opacos nemorum multis locis receſſus. Quid hortorum proſequar viriditates? tot herbarum genera, tum ſalutarium, tum ſuauiter halantium? tantam frugum copiam? tantam baccarum? tot pecudum paſtiones? tot ferarum luſtra? tot camporum æquora induta meſſibus? tot ſalinas ab ora maritima remotiſſimas? tot munitiſſimos portus? Hæc ſubiiciẽs ſibi animus, & veluti de loco ſuperiore proſpectans, non ne exclamare cogatur magnam eſſe telluris pulchritudinem tum in partibus, tum in vniuerſo? Et tamen quæ dicta ſunt hactenus præter ſpeciem, vſum etiã habent admirabilem, quod ſalutis, vel tuendæ, vel recuperãdæ ſubſidia ſunt. Illa forſitan ſolatia ſeu delitiæ quædam dici poſſunt, gemmæ, margaritæ, lapilli, & luxui domuum noſtrarum ſubſeruientia marmora: nec ſatis fuit illa nobis exhibere tellurem veluti præſentia & expoſita, ſed gremio etiã ſuo continet alia nõ minus præclara, auri dico atq; argenti opes, & debellatricem illam rerũ omniũ materiã ferri. Sed vim ſeminis quis non proſpicit quanta ſit? quod licet mole perexiguũ, tamen vbi in cõcipientem cõprehendentemq; incidit materiã, incluſa habere in ſe quodãmodo videtur & recondita illa omnia incrementa, quæ poſtmodũ gradatim & per numeros quoſdã in ipſis congruis temporũ articulis explicat & euoluit: nam in arboribus truncus, rami, frondes, poma nõ aliũde prodeũt, quã de ſemine, tanquã illic antea laterẽt: in ipſis quoq; animãtibus ſingula corporis membra vi ſeminis informantur: ſic penoris, vel theſauri potius loco fundendis & exerendis rebus ipſum eſt ſemen. Atq; inter hæc omnia illud pulcherrimum quoq;, quòd in tanta rerum copia nihil eſt, etſi eiuſdem ſit generis: quod non aliqua diuerſitate notatum inueniatur: vt in hominibus non reperias alteri ſimilem hominem, ita vt nihil interſit, quum tamen innumerabiles ſint, & ſi qui tamen primo oculorum conſectu ſimilitudinem aliquam inter ſe oſtendere viſi ſunt, mox comparati diuerſitate inſigni apparuerunt. Quamobrem non inſcitè Ouidius de Nereidibus pelagi nimphis illud protulit,

Facies non omnibus vna,
Non diuerſa tamen, qualem decet eſſe ſororum.

Quid ergo? ſi non iidem erant omnium vultus, nec diuerſi, quales erant? ſimiles intelligi voluit, & in ipſa tamen ſimilitudine non nihil differre tales fraternos &

nos & cognatos eſſe vultus interpretatur, idq; magis e natura, magis etiam decere viſum eſt. Quodq; de hominibus exempli gratia poſui, idem intelligatur de arboribus poſitum, deq; arborum ramis, & foliis de animalibus, & reliquis omnibus, quibus diſſimilis ſimilitudo ſemper contingit, vel colore, vel figura, vel magnitudine, vel alio quolibet. Hæc, quæ nunc in vnum congeſſi, ſi voluero veluti inuolucra colligata diſſoluere, & latius explicare, qui finis eſſet fandi? nam in eorum ſingulis poſſet quilibet, vel mediocriter eruditus, totum diem abſumere dicendo. Sed ex his tamen intelligi iam poteſt mundum egregia pulchritudine abſolutum fuiſſe, in quo etſi ſint quædam infimam habentia ſpeciem, placent illa tamen loco poſita, cogitantibus, quòd neque altius eminere debuerunt: ſi qua etiam aſpera, dura, difficilia inſunt, & quæ quis audeat vocare mala, fatebitur tamen ea facere ad exercendam virtutem, rem omnium pretioſiſſimã, reddere etiam oblatam bonorum copiam dulciorem: denique etſi in partibus vitioſa videantur, ad vniuerſitatis tamen ſtatum relata præclare & vtiliter inducta fuiſſe. Et hoc eſt, quod dicunt religionis noſtræ alumni, quibus aſſentior, mundana omnia initio ſui bona fuiſſe condita, ſed vitio primi hominis, qui mandatum diuinum confregerat, in luctum & perniciem conuerſa: ſic deinceps diſponente Deo effectum fuiſſe, vt quæ partibus nocebant vniuerſitati prodeſſent: licet enim humanarum mentium vitia dedeceant, multáq; externa corporibus infeſta nullam habeant præclaram ſpeciem: attamen altera ex parte reſpondent pulchritudini vniuerſi, dum improbitas plectitur, & virtus exercetur. Oportuit certè hominem, ne veluti belua non ageretur, ſed ageret, liberum relinqui, dominúmq; conſtitui actionum ſuarum: hac facultate ille accepta vbi voluntario animi motu ad peiora delabitur, quod opus aliud relinquitur prouido rectori? niſi deinceps tranſponat malum in ſedem congruam, ſibíq; debitam, vbi bene iacere videatur, idq; dum fit, nonne huius vniuerſitatis ſtatus ornatur? meritò quippe odit & improbat Deus humanorum animorũ vitia, tanquam ad ſe nõ pertinentia, & a regula ſuæ artis abhorrentia, & tamen cõponere gaudet. Ne dicatur igitur, quòd vitiorum auctor ſit Deus, ſed ordinator: quamobrem iuſtis ad dextram collocatis peccatores in læuam iubet ire:

Nam læua malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit.

Ordo quidem ſic habet diuinæ prouidentiæ, vt omnibus hominibus iuſta facienda ſint vel patienda: quicunq; illud primũ non ſequitur voluntate, ad hoc ſecundũ labitur neceſſitate, ſentiens pro his, quæ turpiter geſſit, pulchre & ordine pœnas dare. Nihil igitur nõ pulchrũ videri poterit, quãuis non omnia eodem modo pulchra, ſed alia pulchra ſunt creatione & ordine, alia ordine tãtũ: pulchrius autẽ, quod duplici cõſtat pulchritudine, quã quod ſimplici: cũcta tamen pulchra. Magnũ tamẽ eſt, vbi ad pulchritudinẽ ordinis, creationis quoq; accedit elegãtia. Veteres quidem homines, qui poſtea ſapientes habiti ſunt & dicti, arrexit hæc tanta cœli, maris, terræq; pulchritudo, ita vt primũ maximè mirarentur: deinde examinare cœperunt, vnde orirentur, quò progrederentur, in quod deſinerent, quæ quibus apta connexáq; penderent: in primis cœlum ſuſpicientes animaduertebant moueri incredibili celeritate, ſideráque per illud ferri magnitudinibus immenſis, ordine & conſtantia ſingulari:

tandem

tandem illorum itinera, figuras, interualla, & reliqua omnia notauerunt. Hac ſpecula primum oblectati quærenda ſibi etiam iſta inferiora duxerunt, magnis & ipſa plena miraculis: in quibus, quanuis in diſpari materia, ſimilem tamen artem, ordinem, diſpoſitionem inuenerunt: non enim veriſimile videbatur naturam rerum omnium opificem, quum in ſupernis mundi partibus tantam curam, diligentiam, prouidentiam exhibuiſſet, non idem in infernis oſtendere voluiſſe. Ergo horum omnium, quæ infra lunam ſunt, cauſas, rationes, motus, & diſpoſitionem inueſtigare aggreſſi, vnde ſcilicet aër & fluctus aëris, ideſt ventorum flatus exiſtant: vnde nubes, fulmina, tonitrua, nix, grando, imber, ros, pruina: cur oceanus terris circunfuſus tam latè tumens humili littore frænetur: quæ ratio æſtus maritimi: quomodo inſulæ ſubitò enaſcantur: quæ aquarum dulcium vis, vſus, origo. Hinc ad terram labentes, quæ forma eius: quanta longitudo, latitudoue: quæ partes humano generi hoſpitales ſint, quæ minimè, vel quòd calore nimio exarſerint, vel immoderato frigore obriguerint: quibus de cauſis contingat illam tremere, hiare, flammas eructare: tum de metallis, quæ viſceribus continet, tum de cæteris omnibus, quæ tergo ſuſtinet, montibus, campis, vallibus, herbis, floribus, frugibus, arboribus, ſyluis, tectis, vrbibus, portubus, prouincijs, gentibus, animantibus, lapillis, gemmis, marmoribus exquiſitè diligenterq; indagarunt, & varijs voluminibus deſcripta poſteris etiam reliquerunt. Hos ego viros iam laudare penè audeo, quos non voluptas corporis vinxit, non diuitiarum cura oppreſſit, ſed quòd erat in rebus ipſis, quæ cernebantur, ſpecies ſumma, & in illis magis ac magis ordo elucebat, naturæ pulchritudine capti ſunt, quam perſpectis rerum cauſis & rationibus omnem nudauerunt, & ante oculos mentis collocarunt. Magnum ſanè ac arduum opus, & verè homine dignum, ſecreta rerum rimari, cœlos ſcandere, terram penetrare, & eorum notionem traducere, quæ ab humanis ſenſibus procul mundi artifex amandarat. Certè maiori admiratione digna erant, quæ per omnem illi ætatem adhibito ſtudio atque labore contemplari voluerunt, quàm in fœmina vna aurei capilli, roſeæ genæ, eburneum collum, & alia quædam nullius ferè pretij, quibus nos veluti pueri obſtupeſcimus. Quòd ſi infimis iſtis ac penè nihili rebus voluptas ineſt quædam, ſi venatio, ludi, theatrum, pila, curſus, arma, militia, & reliqua huiuſmodi oblectant, quàm iucundiſſimo exiſtimandum eſt perfrui animos eorum pabulo, quibus propoſitum eſt ſpectaculum naturæ rerum: vbi etiam quæritur & inuenitur, quis ſit ille nobiliſſimus mundi architectus, vltima rerum cauſa, cuncta creans, commouens, diſponens, temperans, prouidens, nuſquam diſplicens, ſed per omnia probatiſſimus, cuius ſummæ & infinitę poteſtati etſi nihil ſit contrarium (potuit enim perficere quęcunq; vellet, nec tenetur ordine, quem ipſe conſtituit,) attamen ordinem hunc magna ſapientia ab eo inſtitutum credi par eſt, & gaudere illum omnibus, quæ ab ipſo certa ratione profecta ſunt, exiſtimandum. Etenim quemadmodum exercitus imperator, etſi poſſit pro arbitrio ordinem, quem ſemel inſtituit, conuertere (non enim ipſe propter ordinem, ſed ordo propter ipſum eſt) attamen id nunquam faciet, ſed ordinem, ſi in eius inſtitutione nihil ipſum fefellit, tenebit, atq; adeo carum habebit. Sic mundi conditor pulcherrimum hunc ordinem ab eo ſapientiſſimè inſtitutum, non condem-

nat, vt flectere, & commutare velit, verùm diligit, atq; probat, & eius proceſſum ſuſtinet ac moderatur. Nec nos ſanè præſtantiorem eidem hymnum perſoluere poſſumus, quàm ſi tam perfecti, tàmq; exculti operis rationem aſſiduè meditantes, tanti artificis potentiam, ſapientiam, bonitatem veneremur. Hæc habui, quæ de pulchritudine dicerem: quam non corpoream tantam, ſicut plærìq; fore puto: ſed eò ſtatuo clariorem, quò illam magis ratio a corporibus diuellit. Si qua autem ex ſermone noſtro maior etiam inſurrexit dubitatio, aut oppugnare omnino paras, id nunc expedi, vel ſi longum putas, aliò die te diligenter audiemus. DIO. Quid aliò die? quid te diligenter audiemus, mihi memoras?

O inuenta, o cogitata, o demonſtrata, o diffinita,
o explicata, o verba, o reſponſa, o addita
extra cauſam, non tamen ſine cauſa,
o cuncta denique præclara.

MARCI ANTONII NATTAE ASTENSIS DE PVLCHRO

LIBER SEXTVS.

AGRIGENTINI Quo tempore vana Deorum religio humanis mentibus inſederat, ad magnificentiſſimum & tunc religioſiſſimum Iunonis Laciniæ templum legatos cum eximijs donis mittere decreuerant: inter cætera verò Tabulam peregregiè pictam illo in fano publicè dicare cupiebant. Itaq; eius gratia Heracleotem Zeuxim, quem ad magnam gloriam penicillum peruexerat, ſummis prēmiis & honoribus aduocauerunt. Atq; is Agrigentum quum perueniſſet, contemplatuſq; primo eius aduentu fuiſſet magnitudinem vrbis, potentiam, dignitatem, quibus inter Siciliȩ populos beatiſſimi illi numerabantur, tandem dixit ſibi eſſe in animo formoſiſſimum mulieris corpus pingere, quod Agrigentini libenter audierunt: nihil enim illa pictura nobilius fore arbitrabantur, ſi nobiliſſimus artifex in eam ſtudium & curam impendiſſet. Itaq; adhortati ſunt hominem & rogauerunt, vt quod dixerat perficere vellet, ſe gratiam relaturos. Perficiam, inquit, ſed neceſſe eſt vos mihi opitularier. Quid nam de nobis petis? Hoc, inquit, poſtquam apud vos ſum, palæſtras ingreſſus ſum veſtras, illic puberum veſtrorum corpora nudata inſpexi: quæ mihi viſa ſunt venuſtiſſima, ſicut fama ferebat: neceſſe eſt autem ſorores eorum germanas domi vos continere non minus formoſas. Exhibete mihi igitur illas, vt illic mutuer excellentē maximè pulchritudinem, quam mox omnibus artis præſidiis expediam. Hoc audito Agrigentini publico conſilio virgines eorum vnum in locum contraxerunt optionemq; fecerunt pictori quas vellet ſumendi. Ille ex omni numero quinq; dicitur delegiſſe, eaſq; nudaſſe, atq; ibidem inſpectantem, quod in quaq; laudatiſſimum fuerat, expreſſiſſe, vt veritatem ferè in picturam transferret, effigiem deniq; præſtantiſſimam muliebris formæ abſoluit, quæ ſummam tradens ſpectantibus admirationē, multis poſtea ſeculis in Laciniæ delubro, quò miſſa fuerat, per-

manſit,

manſit, atq; etiam multorum auctorum literis celebrata, diuturnius ſeipſa vi-
xit. Dubitauerit hic aliquis, quò iſta pertineant: facilis explicatio; vltimo enim
hoc libro de ſumma illa agimus pulchritudine, quæ cæterarum caput & fons
eſt, de qua dicturos initio operis profeſſi ſumus. Hanc vt perfectius & planius
exprimerem, ſummi pictoris inſtituto vtendum mihi videbam. Enimuero ſi
Zeuxis non ſatis credidit ſe poſſe mortalem & terrenam formam perſpe-
ctam vndiq; & notam pictura eleganter reddere, niſi exẽplar ſibi proponens
ad id artem & manum dirigeret, ego diuinam & immortalem formam laten-
tem exprimere cupiens, non ne optare omni ſtudio debui, vt tantam illam pul
chritudinem intẽtiſſimis oculis, ac ſi fieri poſſet, renudatam viderem? ſic enim
ipſam veritatem in exemplo intuitus, potuiſſem nobile aliquod opus efficere,
& tale ducere ſimulacrum, quale nemo vnquam antea hominum fieri poſſe
iudicaſſet. Sed non mortales oculos admittit illa pulchritudo, lumina tantùm
mentis requirit, nec cuiuis præbet ſe videndam, ſed paucis tãtùm, qui animum
purum & caſtum ab omni labe ſeruauerunt, & ad cœleſtia erexerunt; nec ta-
men tunc, niſi in caligine ſpectatur. Quòd ſi etiam clarè ſpectetur, tamen tan
ta res eſt, vt omnem ſuperet humanæ eloquentiæ facultatem, nemo eam poſ-
ſit, quamuis ad dicendum inſtructiſſimus ſit & paratiſſimus, iuſta orationis ma
ieſtate æquare, cui ne cogitandæ quidem humana mens par eſt. Itaq; fatẽdum
eſt pictoris propoſito euentum rectius reſpondiſſe: nam humanam formam
perfectè retulit: at ruditer Diuinam ipſe pinxi, ac ne pinxi quidem, ſed deli-
neaui tantũmodo, & adumbraui. Illud tamen eſt, quòd æquis iudicibus ma-
ior mihi venia debetur, quàm pictori laus: Pictor enim in vna pulchritudine,
& ea tenui admodum & anguſta occupatus fuit: ego ſuperiori libro flumina
ipſa pulchritudinum, & nunc latiſſimum pelagus nullis coërcitum limitibus
oſtendere aggreſſus ſum. Zeuxis alienos oculos aſſimulata ſpecie paſcebat:
ego eius formæ, quæ ſola veriſſima eſt, cõtemplatione animos noſtros replen-
dos eſſe admoneo & adhortor. Quòd ſi non omnia perſequutus ſum, nõ ta-
men apparet me inertiæ vitio, ſed ipſa materię difficultate ſuperatum. Quis
enim hoc a me poſtulauerit, vt in vnicã illã & ſimpliciſſimã omnium pulchri-
tudinum ſimul collectarum ſpeciem ſecurè oculos mentis defigam? fateor ful-
gentiſſimum illum ſplendorem ferre me nõ poſſe, dico in maximo lumine te-
nebras mihi ingentes oboriri. Quòd ſi quidam reperiantur ſcriptorũ noſtro-
rum probatores, mirentur tamen, quòd ab initio ætatis aliud literarum genus
tractare viſi, hęc nunc edamus, hi mirari deſinent, ſi perſpexerint non eſſe eam
humanorum ingeniorũ anguſtiam, vt intra vnius tantùm diſciplinę curricu-
lum verſari queant. Non poſſunt præſtantes cohiberi viri, quin in diſciplinas
excurrant plures incognitas ante & intactas, ſeu quòd præclarum ſit variæ eru
ditionis ornamentis vnum hominem collucere, ſeu quòd (ſicut plæriq; diſpu-
tauere) omnes ingenuæ artes naturali quadã inter ſe cognatione continentur,
quæ eò vberiores efferunt fructus cum admirabili iucunditate, quò pluresea-
rum cognitæ fuerint & perſpectæ. Vana ſuperſtitio eſt in artibus vnicuiq; cer-
tam ſedem ac locũ aſſignare, tanquam pompa quædam circunducatur, quan-
doquidem id vniuſcuiuſq; maximè propriũ, in quo ſe poteſt cum laude & di-
gnitate exercere, ſiue id vnum fuerit, ſiue plura. Cato ſuperior dictus eſt op-
timus fuiſſe Orator, optimus Senator, optimus Imperator: varia hæc & ma-

gna: ſed & origines idem vrbium, hiſtoriam temporum, philoſophorum placita, iura ciuilia, rem ruſticam, morborum remedia cognouerat: nec cognouiſſe ſatis fuit, multa etiam illorum literis tradidit. Ferunt paria ferè numero fuiſſe in Aphricano poſteriore. Cenſebant illi viri non dimotis aut corruptis, ſed ſaluis artium finibus, licere ſibi ad alia diſciplinarum genera, tanquã ad ignotarum gentium notitiam penetrare. Quanto interuallo armorum tractatio à ſtudiorum vſu diſiungitur? attamen Pericles, Alcibiades, Phocion, Timotheus Athenis nati & bella glorioſe tractarũt, & literas. Quo minus mirandum eſt aliquos in eiſdem literis diuerſa ſtudiorũ genera ſectari, ſicut (vt reliquos omittam propter multitudinem) Ariſtotelem feciſſe videmus, qui quum naturalium rerum cauſas ſolertiſſimè indagaſſet, animalium cunctorum cœlo, mari, terráq; peruagantium ortus, figuram, pabula, cubilia, partus, ætates, deſcripſiſſet, non tamen his ſe tenuit, ſed inſtituta poſtmodum populorum, mores, leges, virtutis vim attigit: nec in reſpublicas modò, ſed & in ſingulorũ domos viuendi præcepta introduxit: idem libros de diſſerendi ratione & de omni dicendi facultate ornatiſſimos reliquit. Ego igitur, poſtquam ita ius ciuile didici, vt reliqua tamen mihi non abrogarem, quæ cognitione eſſent & ſtudio digna liberali, ſermonem habui in amicorum cætu antea perſcriptum, quem perficere cupiens ſic ſequentia prioribus intexo. MAR. Quid eſt, quòd tam validè nuper exclamaſti? me enim adeo exterruiſti, vt nunc primum collegerim mentem: & vbi pudor? & modeſtia? nam quæ virtutes quondam tibi fuerant hoſpitæ, nunc eas fugaſti. DIO. Ignoſceres clamori noſtro, ſi videre poſſes, quanto afficior gaudio, quòd hæc abs te mihi diſcere contigit. an non fœliciter illuxiſſe mihi hunc diem putem, in quo tantarũ rerum rerum ſcientia auctior ſim factus? tu verò, quæ difficillima erant & ſubtiliſſima, adeo complexus es verbis, vt facilia eſſent cognitu, & auditu iucũda. Te beatum igitur voco, cui ſic dicere, multò magis ſic ſapere conceſſum eſt. MAR. Dicito adoleſcens, num te paulo ante lyra perſonantẽ vidi? DIO. Videre potuiſti. MAR. Eam rurſus vellem lyram ſumeres inter manus. DIO. Quam ad rem? MAR. Men rogas? vt pulſares, video enim tibi fuiſſe propoſitum aures meas mulcendi, id lyra melius foret conſequi, quàm verbis: inſtrumentum enim illud ad voluptatem natum, quod qui tractare norunt, à muſis nomen ducentes muſici nuncupantur: itaq; ſi quis eo ad voluptates cæterorum vtatur, nihil ſanè peccat. Verba autem, non quò blanditijs mutuis animum illiceremus, natura homini dedit; ſed quò vera tractarentur, & grauia & honeſta: maximè verò ſi alicubi peccatum eſſet ab amico per imprudentiam, id vt oſtenderetur. DIO. Ego verò non placendi ſtudio te paulo ante laudaui, ſed quia vera dicere arbitror, quæ vel iuratus in iudicio teſtarer, vel pro te de illis ſpondere vellem. De rebus enim tenuibus plena, de aſperis nitida, de obſcuris dilucida tua fuit oratio. Tu in propoſita quæſtione vidiſti & quid fuerit dicendum, & quo quidem loco ponendum, & quomodo eloquendum: acutè docuiſti, aptè diſtribuiſti, ornatè explicaſti: nihil deniq; admirabilius hac tua dicendi grauitate, copia, varietate. MAR. Me miſerum, quid in me has intonas laudes? præſertim tã rhetoricè dictatas, vt perſuaſeris, quæ ſcio vera non eſſe, nihil veritus, ne ad cantum tuum ſuccreſcerem, & veluti pennis humero vtroque enatis per aëra iam curſu ferrer, quod tamen niſi per ſomnum & vaniſſi-

mam

mam cogitationem accidere ſolet. Quamobrem vide quæ defenſionis tibi pateat facultas, qui amicum immerentem tanto in periculo collocaris: quanquam excuſatum te mihi præbent ætas tua, & amicitia noſtra: ſimul & illud, quòd forſitan te latet, quàm amicus ſim corripientibus, & quantum ipſam correptionem putem in humanis rebus eſſe bonum. DIO. Explica id quæſo, quo modo corripi bonum putas, poſtquam (vt ais) me id latet. MAR. Si quis de humanis correptionem, ſeu (ſi grauiori verbo vti libeat) obiurgationem tolleret, magno medicinæ cuiuſdam bono vitam ſpoliaret: etenim de duobus neceſſe eſt euenire alterum, vt aut vero aut falſo obiurgemur: ſi vero, non ſtultorum more improbè factum amare, obiurgantes odiſſe debemus: ſed contra dolere improbè facto, beneuolentiam obiurgãtibus reddere, cauere inſuper, ne poſthac tale quid committatur: nam quod audire timemus, multò iuſtius timebimus, ne ſimus. Sin pro falſis nata erit obiurgatio, non moleſtia tunc & dolore, ſed gaudio potius affici oportet, quòd & falſa ſint quæ obijciũtur, & ſimul oblata facultas ſe purgandi, & criminis renuendi: ſimul & illa obiurgatione admoniti erimus cautiores in poſterum ad ſuſpiciones vitandas. Itaq; vt ad hæc redeam, quærebam ego hominem, qui intentis oculis mea vndiq; omnia luſtraret, gratiáſq; tunc haberem ingentes, ſi prudenter, atq; adeo ſi ad calumniam proximè non ſententias modò, ſed ſingula penè verba cenſeret, tanquam præſenti argẽto coëmere vellet: admonitus tunc vbi crimen ineſſet, ſeu criminis ſuſpicio, ſcirem quid vitari oporteret, & quomodo eruditè magis dicerem cogitandũ foret. Hoc a te antea præſtitum fuit, dum pulchritudinem ordinémq; mundi oppugnares: idem etiam præſtare aduerſus reſponſum meum debebas. Nunc quid opus fuit homine tam facili & tam parato ad laudationis opus, ſeu potius adulationis? qui ad gratiam omnia, nihil tamen gratia dignum loqueretur. Scio me habuiſſe orationem bene longam: ſed non tantò melior, quãtò longior, ſed quantò verior. DIO. Gratum igitur feciſſem, vt video, ſi verbis meis te voluiſſem pungere. MAR. Dixi antea, quòd obiurgatio medicina eſt quædam, quæ etſi guſtatu acerba, tamen viſceribus concepta & digeſta parit aliquid ſemper ſalutare. Itaq; ſi cum pueris res tibi eſſet, vinces metu amaritudinis, ne medicinam velint ſalutarem bibere: viros quidem prudentes nunquam auertas, quin grauem, liberam, fortémq; obiurgationem gratè audiant, quantum in ea inſit ſalutis proſpectantes. DIO. Aſſentior his, quæ dicis omnibus: attamen, quòd te laudauerim, magnam mihi deberi in præteritum arbitror veniam, nunc etiam maiorem: nam iuſtæ laudationis verecunda recuſatio efficit, vt magis etiam laudari debeas. MAR. Magicum fortius renouas cantũ, & callidè omnino aſſentaris mihi. DIO. Quid? tu me aſſentatorẽ putas? caue dixeris. MAR. Non igitur dixi, ſed illud, quòd eximius amor erga me illuſtre iudicium tuum obſcurauit. DIO. At amor non adduxit me, vt iudicarem, ſed iudiciũ impulit, vt magis amarem. MAR. Quid ais? nam ſi nec amore laberis, nec callidè aſſentaris, reliquum eſt igitur (quod grauatè dico) vt apertè irrideas, & illudas. DIO. Ego ne irriſerim, qui diuinitus omnino exiſtimo te locutum? MAR. Imo irrides: nam homo ego quum ſim, qui fieri poteſt, vt diuinè loquar? habés ne, quemodo hoc dictũ tuum ne abſurdum ſit, poſſis defendere? DIO. Non defendo: quod defenſione mihi indigere non videtur. MAR. Quid? ſi doceo abſurdiſſima te nunc

omnium

omnium facere? DIO. Quæ? MAR. Attendè, nam demonſtrauero. Pri-
mum dico te in ea eſſe ſententia, quaſi ipſe nuper commodiſſimè fuerim locu-
tus. DIO. In hoc abſurdus non ſum. MAR. Mane, nondum ad exitum
perueni: quæro enim, ſi quiſpiam lyram nunc tuam artificioſiſſimè tangeret,
ederet autem tunc ea dulciſſimos ſonos, vtrum laudares duorũ, lyrám ne reſo
nantem, an artificem percutientem? DIO. Abſurdus tunc eſſem fateor, ſi ly-
ram laudarẽ tunc, quanuis meam, quoniã per ſe muta eſt illa, gratiſſimè autẽ
tunc loquax, vbi artificis manus accedit. MAR. Hoc, quod abſurdum eſſe
rectiſſimè putas, dico te feciſſe. DIO. Vbi? quando? quomodo? MAR. Hic,
nuper, ſic: nam quemadmodum homines ſua habent inſtrumenta ad aures re
ſonantia, ita Deus ſua habet, per quæ ad homines perſonat: hæc ſunt ipſa hu-
mana ingenia, quæ vbi impellit ille, vt vera inueniant, inuenta diſponant, di-
ſpoſita eloquantur, tũc digniſſimus planè & elegantiſſimus funditur ſonus: ſin
autem per ſe homo ingenij ſui fides pulſare velit ceſſante Deo, tunc lyra ipſa
delirat. Si tibi ego igitur commodè loquutus videor, cur lyram laudaſti artifi-
ce Deo dimiſſo, qui lyræ fides tractauit? agebat ille in me, ego me ipſum pul-
ſanti præbui, & inſonui, quod audiebas. Itaq; vocem illam tuam non inuitus
audiui, dum diceres me hominem diuinitus loquutum, ſi ita intelligeres, diui-
nitus, ideſt auctore Deo, ad quem laudem tunc omnem referri æquum cenſe-
bam: opus nanq;, quod efficitur, non aſcribendum inſtrumento, ſed ei, qui vti-
tur inſtrumento, & cuius etiam ipſum eſt inſtrumentũ. Quamobrem non li-
bra ponderat, ſed libripens: non vulnerat enſis, ſed miles enſe: non aratrum
ſubigit terram, ſed agricola aratro. DIO. Accipio rationem hanc tuam, & eã
admodũ comprobo: poſthac autem, vbi quempiam videro magnum aliquid
ac admirabile tranſegiſſe, opus eſſe Dei putauero. MAR. Putato planè: De
us eſt enim ille, qui pulſat & impellit hominem, & eo vtitur, tãquam muſico &
concinno inſtrumento, vbi verbis res tranſigitur. DIO. Aſſentior. Tua igi-
tur diuina (ſic enim dicam) oratio ita animũ meum pepulit, vt nihil vnquam
audiſſe videar libentius. MAR. Sed quieſce adhuc paululum, & conſidera,
quod dicam, ſic forſitan orationem meam non tam valde laudaueris, & minus
diuinam putabis. Magnum ſemper arbitratus ſum eum eſſe virum, qui abun-
dantia quadam & fœlicitate ingenij ſeu perſpicacia & acumine, extundere ali-
quid poſſit nouum & inauditum, carpereq́; iter audeat ſecluſum, nullius ante
preſſum veſtigio. Hunc ego veneror: cæteros non deſpicio, ſed neq; pari ho-
nore colo: nam inuenta ſtulti etiam inueniant. Hæc ratio quẽcunq; imbecilli-
tatis ſuæ conſciũ impellit, ne velit ſibi quidquam tribuere, & ego horũ vnus.
DIO. Quid ais? aut quorſum hæc ſpectat oratio? nõ enim intelligo. MAR.
Dicam apertè: ſi ego, qui philoſophus non ſum, doctè (vt ais) & peritè illa diſ
ſerui, tu me mea dixiſſe putas? equidem aſſentiar tibi, modò concedas etiam,
quòd qui eſt caluus, & comatus videtur, ſuos habeat crines. DIO. Vnde te igi
tur illa ſumpſiſſe dicemus? MAR. A Platonicis ſumpta potes dicere & alijs
ſapientibus viris, quorum per literas ſucciſiuis (vt aiunt) temporibus peregri-
namur, quandoquidem princeps mihi opera in iuris ciuilis cognitione poſita
fuit: nomina ſi referam auctorum, videar tibi memoriam exercere velle, adeo
longum fuerit memorare: ſed ſatis ſit breuiter dixiſſe, quòd hæc omnis copia
de alienæ ſapientiæ venit theſauris. Vide igitur, ne tibi, qui de me tam validè

exclamaſti.

exclamaſti, tanquam pulcher fuerim in dicendo, erubeſcere de illis laudibus neceſſe ſit, aut huiuſmodi furta comprobare cogaris. D I O. An tibi furari is videtur, qui lumen accēdit de lumine? vel qui aquas haurit de flumine? nam cuncta ad diſciplinarum facultatem facientia literis tradita tam publica arbitror, quàm flumina, quàm ſolem ipſum, quàm aërem, quàm mare, & maris littora. Neceſſe autem eſſe video, vt naturalium rerum cauſas & ſtatus expreſſerint prius, qui prius illa tractauerunt: ſed ſi quis diſcerpta colligere poteſt, & obſcura illuſtrare, ambitioſa recidere, decurtata extendere, & rectè poſita nouo aliquo argumento confirmare, is proprio in opere verſari videtur, reddens meliora, quæ aliunde accepit. Itaq; & te tua locutum exiſtimo, & laudationis in te collatæ minimè pudet: non enim laudaui picam (vt opinor) quæ eadem verba ab alterius ore excepta reddit, nullo addito aut dempto. M A R. Exiſtimas igitur me mea dixiſſe? DIO. Sic equidem exiſtimo. MAR. Ego quoque idem tecum ſentio, ſed alio forſitan modo: nam quæ dicta ſunt hactenus, vterq; vera credit, an non credit? DIO. Credit vtiq;. M A R. Si falſa eſſent, aliena ducerem: poſtquam vera apparent, vt mea complectar, hæcq; regula veri falſiq; meum alienúmq; diffinio. DIO. Et rectè tu quidem diffinis. Sed non quieſcit adhuc animus ingratitudinis crimine aſpergi metuens, niſi te aliquo pulchro nomine hodie donauero, tanquam corona, pro opera, quam egregiè modò nauaſti. Libenter doctum vocarem, ſed repudiabis: diligentem igitur vocabo, & omnis ſapientiæ ſtudioſum, ſi permittis. MAR. Voca vt libet: non enim hic magiſtratum gero, vt interdicto vetare poſſim. Attamen o amice hæc tanta tui animi erga me propenſio, quò vehementior, eò odioſior, ſi a veri iudicio recedit: in errorem enim blandè me traheres verbis tuis, niſi quòd qualis ſum non me latet. Nam reſpiciens in antiquorum labores lucubrationeſq; illorū doctiſſimas, videor mihi dies totos nocteſq; ſtertere: & tamē tanti viri non aliud appetiuerunt nomen, quàm id, quod ad me defers: philoſophos ſe appellabant, ideſt ſapientiæ ſtudioſos: illi duces ſunt, & præceptores eorum, quæ audiuiſti. Scio paſſim exiſtimari hoc philoſophi nomen mediocre eſſe nomen, minimè ferox & elatum, atq; ita modeſtiæ principio ferunt repertum; nam quū inueſtigatores naturalium rerū vulgo ſophi, nuncuparentur, poſteriores inuidiæ declinandæ gratia ſe philoſophos dici maluerunt: plæriſq; tamen ne hoc quidem poſtremū nomen ab arrogantia videtur eſſe procul, philoſophoſq; inſectantur, quòd ſibi hoc nomen arripuerint, quod nulli vnquam ſummates viri, quanuis conſilio prudentes, & in rebus gerendis induſtrij, vendicare ſunt auſi, non quia optimis non intenderent, ſed ea facere, quàm promittere mallebant. Ego verò, qui nunquam talibus incubuerim ſtudijs ex profeſſo, ſed veluti præteriens quædā tantùm aſpexerim, quomodo non iuſtius detrectauero id nomen, quod magnis viris penes quoſdam inuidioſum fuit ſumpſiſſe? Sed forſitan callidior es, quàm putaram: nam ideo in meas proueheris laudes, quòd earum te quoq; putes participem, quaſi nō minimi momenti tua fuerit oratio, cui refellendæ tā acriter vacaui. Etenim quòd antea dixi, nunc quoq; dico, & ita iudico, a te nihil prætermiſſum eorū, quæ pro illa cauſa dici potuerunt: magna item ſubtilitate, magno & ornatu abundauit illa omnis oratio. D I O. Q uaſi dicas ea me iam diu meditatum, & in commentarijs habuiſſe. M AR. Rem ipſam liquidò tenes: attamen ſuſpicio-

nem

nem facit, quòd videris tam paratus veniſſe, adeo vt ſi hæc literis traderentur, non deeſſent, qui dialogos hos eſſe fictos opinentur. DIO. Opportunè allata eſt a te mentio dialogorum ſcribendorum: nam audeo abs te petere, vt iſta, quæ hodie inter nos contulimus, literis mandare velis: nã mihi & his omnibus gratam rem, atq; dignam feceris. MAR. Præclarè, quaſi non idoneam nuper attulerim cauſam nihil ſcribendi, ne me irrideant, qui me cõmentitiam fabellam attuliſſe putent. DIO. Quid refert factáne an ficta accipiantur? quando etiam fabulas fictas cum voluptate legi videamus, modò fœlicibus contextæ ſint verbis & ſententijs: & nemo mea ſententia futurus eſt tam emotę mẽtis, qui non intelligat hanc fingendi licentiam ſcriptoribus ſemper omnibus patuiſſe. MAR. Si id me vis efficere, quod nũc poſtulas, adiuua tu me quoq;, & affer huc omnes neruos cogitationis tuæ, vt illud conſideres, num quippiam deſit orationi meæ ſuperiori, vt illud addere, & abſoluere rem poſſim: turpe enim fuerit vtriq; noſtrũ, ſi contigerit fabulam mancam & imperfectam vulgo oſtendi, & meliore forſitan ſui parte carentem. Enimuero mihi adhuc videor medijs in fluctibus verſari, nec adhuc oſtendere ſe portus videtur, quẽ peto. Sed longius etiam abeſſe. DIO. Mihi & his omnibus pleniſſima oratione tua ſatisfactum fuiſſe arbitror, veruntamen nunc me quædam percutit cogitatio reuoluentem ſuperiora dicta. MAR. Quænam ea eſt? DIO. Audies: nam quum hoc omni ſermone patefactũ ſit corporis nullam, vel tenuem eſſe admodum pulchritudinem, animi verò admirabilem, cogitabã quanta in hominibus foret peruerſitas, qui animis neglectis corpora ſic in honore haberẽt: quanta enim pro illis molimur? nos pretioſas induimur veſtes, auro gemmiſq; tegimur, & perfundimur vnguentis, vt elegantia appareat nobiſcum, & munditia, & gratioſus ornatus: nos piſcationibus profunda ſcrutamur aquarum, venatu ſyluas & campos fatigamus, artificia adhibemus coquorum, demum voluptaria vndiq; obſonia ventri paramus: nos marmora domibus noſtris, & picturas parietum, & laquearia aurata addidimus. Quid ita? quia inter clariſſima quædam inhabitare libuit & cõmorari. Daretur neceſſitati venia, ſi non qualiſcunq; veſtis, quilibet cibus, & omne tectum ſufficeret: nunc corpus honoramus pretioſiſſimis rebus, vt dominum, cui vilia quæq;, vt ſeruo, præſtanda erant, atq; adeo debebantur. Eſto, concedatur tantarum rerum luxus corpori, modò æqua animi cura ſit: ſed eius magna eſt incuria, quandoquidem bonis illum artibus & cogitationibus fraudamus: nam vbi eripueris animo intelligentiam rerum magnarum, actionem honeſtarum, & inquiſitionem verarũ, tunc planè concidit ille veluti inopia bonorum ſuorũ preſſus, & quodammodo exanimis (vt ſic dixerim) redditur, nec tunc quantam a natura pulchritudinem fuerit conſequutus, nec quibus augere illam rationibus valeat, percipere poteſt: quomodo igitur nõ dolendum corpus ſuperfluis abundare, animo neceſſaria deeſſe, vtrum horum præeminet? At illud perſpicuum eſt animum præſidem eſſe corporis: quis præſtantior? dignior? nobilior? diuturnior? eodẽ modo animus. At corpus ſuis gaudet voluptatibus, in hoc verò vincit animũ, qui ſuis non gaudet, quoniam nec præbentur: meliori igitur parte neglecta deteriorem curare, quid aliud, quàm totius hominis vituperium eſt? MAR. O rectam querimoniam tuam, quã iam facio meam, illi enim aſſentior, Sed valde augeres ipſam, ſi ſcires, vbi vera illa ineſt pulchritudo, quæ ſola veriſſimum

eſt ani-

eſt animoq́ noſtro indumentum, pabulum, hoſpitium, hanc enim derelinqui nihil aliud flebile magis ac lugubre. DIO. Eſt ne ex alio genere pulchritudo vlla, quam non attigeris? MAR. Fortaſſe, ſed poſterius videbimus: nunc verò cenſerem relinquenda nobis hæc ſedilia, & veluti loci mutatione animũ reficiendum. DIO. Præueniſti: ego enim idem fieri oportere iam mihi ſumpſeram. MAR. Conſurgamus igitur: iam enim calor ita ſeipſum infregit, vt nihil tam opaco opus ſit loco. Ecce egreſſos ſylua nos hæc attonſa pratorum gramina lætè ſuſceperunt: cœlo nunc magis libero fruimur & aperto: iuuat virides has herbas pede calcare. DIO. Quid tu? diſputaturus deambulando id munus explere malles, ſicuti nunc facis, an ſedendo? nam quibuſdam viſum fuiſſe ſcio, dum ſedemus, ſapientiores nos fieri, non ſic dum deambulamus. Hinc ſella attribuitur doctoribus in gymnaſiis, iudicibus etiam in foro, quò hi in dirimendis controuerſiis, illi in docendo fiant ſapientiores: ergo ambulationem cenſent importunam eſſe ad iudicandũ, & rectè ſentiendum. MAR. Quid cauſæ? an quia motu corporis huc illuc pariter cum illo mouetur ingenium, & pedum itinere mens fatigatur? DIO. Minimè quidem hoc exiſtimabant: abſurdũ enim illud, ſed id, vt opinor, ſecuti ſunt, quòd dum incedimus, viſorum multitudine ſolicitatur animus, qui per oculos videt, adeo vt ſapientiæ nequeat fungi munere, quod in diuinarum humanarúmq; rerum contemplatione ponebant. Quod ſi ita eſt, non reperio quomodo defendam Peripateticos qui diſputationes ſuas ſic deambulando conficere ſoliti traduntur: ex quo nomen etiam duxerunt. MAR. At fortaſſe ſe illi ita defenderent: nam corpus exercitatione & motu incaleſcere ſentis, quod etiam ingenium excitat, & vegetum magis reddit: hinc aſtutos viros & verſutos proprio iam nomine callidos vocamus, & in calidis regionibus ingenia hominum acuta, ſicut in frigidis ſtolida & obtuſa videmus, & mares fœminis prudentiores ob calorẽ: nec id latuit ſummum illum poëtam noſtrum, dum hæc cantaret,

Sin, has ne paſſim naturæ accedere partes,
Frigidus obſtiterit circum præcordia ſanguis,
Arua mihi, & rigui placeant in vallibus amnes.

Et reliqua. Vides ne quàm ſcitè expreſſerit gelu ſanguinis intelligentiæ rerum officere? Illud autem vulgatum, fieri animum ſedendo ſapientiorem, quicunque ad animi magis ipſius ſeſſionem retulerit, is rectius ſentiet. Nam animus tunc ſedet, vbi ab omni perturbatione vacuus & ſecurus eſt, fruitúrque placidiſſima pace, qua ſanè illi opus eſt, vt perfectè omni ſapientiæ fungi queat munere. Sin aliter, quid refert ſedere corpore, ſi animo fluctuamus? Nemo inuenitur tam amicus corporis quieti, vt non illam multo magis in animo requirat. Verùm quoniam propoſita eſt quæſtio de corporis ſede & ambulatione, quæ ſibi ipſis inuicem repugnant, vtraq; autem videri ſe vult meliorem, tantam autem litem diffinire ad nos non pertinet, vel ſi ad nos, non ad hoc tempus, ideo nunc neutrum ſequemur. DIO. Quomodo id ais? MAR. Quia nec ſeſſionibus vtemur nec ambulationibus, ſed intonſis his ſub lauris ſtantes circum ſe fundente hoc iuuenũ grege reliquũ ſermonem perficiemus. DIO. Cenſeo, facilius enim hi ſtantem excipient, quàm deambulantem ſermonem. Sed quibus agetur nunc de rebus? MAR. Intende animum: nempe in ſylua dixiſti, dum illic, quæ de pulchro videbantur, tractaſſem, oratione mea ſatisfa

ctum animo tuo fuiſſe. DIO. Ita ſe habet. MAR. Quandoquidem tibi per
me ſatisfactum eſt, viciſſim per te mihi ſatisfieri velim. DIO. Ergo nondum
ad ſummam peruentum eſſe, & quęrendum vlterius aliquid intelligo. MAR.
Quid eſt, quod quærendum tibi videtur? DIO. Neſcio. MAR. Quærere
ergo vis quid neſcis? DIO. Hoc ſcio quæri poſſe, quod ipſe animo tecum vol-
uis. MAR. Attende igitur: nam ego ita interpretor, voto noſtro petendum
eſſe id tantummodo, quod omnibus numeris abſolutiſſimũ ſit, quoniam id ſo-
lum requiem fixam ſolidámq; præſtabit; hoc quò facilius intelligatur, ſic conſi
derare oportet: Oculos noſtros, quorũ vnũ munus eſt videre, ſi interrogemus,
quo nam modo ineſſe poſſit illis ſtabilis ſufficiénſq; tranquillitas, reſpondeant
arbitror hoc euenturũ, vbi quiſpiam colorem obiecerit eum, qui omnium fue
rit optimus & in toto genere præſtantiſſimus. Aures pariter ſi idẽ rogemus,
non qualemcunq;, ſed perfectiſſimũ illę requirent ſonum, quem vbi hauſerint,
tunc dicent, hic immorari iuuat, nihil præterea audire libet. Roga quoq; fau-
ces atq; palatũ, tanquã animal quoddam, quod vinũ expetant ad potum: non
quodcunq; expetere dicent, ſed non niſi generoſum, & tam generoſum, quod
vel ebrius quiſq; laudare poſſit. Eadem demum reliquoꝝ ſenſuum erit ſen-
tentia, vt quod ament, in vltima ſui ſpecie tradi velint, ſi fateri habeant inuen-
tum ſibi placidiſſimæ quietis locum. Animum verò noſtrum ſi ſic interroge-
mus, Amas pulchritudinem, ſed quæ nam pulchritudo tibi tradiderit, vt illic
quietè tanquam in centro recumbas? nonne fatuus eſſet ille ac demens, ſi infi-
mas has pulchritudines terrenas ad fœlicitatem ſibi proponat? & videatur eſ-
ſe ſenſibus imbecillior, qui modò ampla & perfecta bona ad ſe explendos pe-
tebant? Reſpondeat igitur ille, ſi bene ſui fuerit compos, ſe tum demũ id, quod
quæritur, habiturum, vbi reiectis inferioribus ſupremæ omnium & perfectiſ-
ſimæ inhæſerit pulchritudini, leues & vulgares pulchritudines nõ ſatisfacere.
DIO. Veriſſima mihi nunc dicere videris, quòd ſummæ & perfectę pulchri-
tudini, quæ numeros omnes habeat, hærendũ ſit. Sed num hãc ſermone præte
rito relictam, an inuentã dicemus? MAR. Relictam planè ſentio, quoniã nihil
eoꝝ, quæ dicta ſunt, tanti eſt, vt quietem animo præbeat, vel præbiturũ verè
ſpondeat. DIO. Moleſtè igitur fero, ſi relicta & nondum inuenta ſit. MAR.
Si inuenta eſſet, omni nos in poſterũ diſputandi onere ſubleuaſſet: nũc ſtudio
opus eſt & inueſtigatione ſumma, vt inueniatur: quinimo iã inuenta eſt & ma
nu quodammodo tenetur, ſi fortaſſe potes, quod quæro, docere, quod vt pla-
nius faciam, exemplo vtar: nam ſi quærerem, vt oſtẽderes mihi, quæ eſſet vera
& princeps in corporibus lux, nõ tu quidẽ mihi auderes oſtendere frondoſas
has arbores, nec herbam hanc virentem, quoniam illa nõ ex ſe, ſed per lucem
aliam viderentur: ſed nec tum mihi aurũ, vel argẽtum, vel gemmas proferres,
quæ corpora, etſi lucida ſint, tamen niſi luce alia adhibita nõ effulgent. Oſten-
deres mihi igitur ignem ſilice excuſſum, quem arida materia exceptũ aleres ac
foueres, & tunc flammarũ radios ſpectare iuberes. Reſponderem ignem hũc
humoris copia extingui poſſe, & pabulo ſubtracto vel cõſumpto cadere, arbi
trari me veram illam & primã lucem, quã quærerẽ, ſine vllo interitu manere.
Hoc animaduerſo, oſtendẽtibus ſe nocturnis tenebris iuberes oculos attollere,
vt tot illa ardentia cœli ſigna ſpectarem. Hic ego tantã illam multitudinẽ ſide
rum cernens dicerem non eſſe vagam & diſperſam, & diſiectam illam lucem,

quam

quam videre optarem, eſſet enim infirmior, & in tanta æqualitate ſiderum alterum alteri cauſam fulgoris non præſtare: quærerem ergo adhuc vnicam illam lucem, propter quam cætera fulgerent. Tandem oſtenderes mihi ſolem, vbi ſuum terris lumen explicuiſſet. Et hic eſt (inquies) omnis corporeæ lucis caput, fons, origo. Aſſentirer, & quod quærerem vlterius, nihil eſſet. Sic faciendum nunc eſt, dum quæro, quid ſit pulchrum, nolo mihi numerari rubri maris lapillos, non aurum, non ebur, quod aiunt indicæ pecudis eſſe dentem, non ſtatuas, aut picturas, non alia formoſiſſimarum mulierum corpora: nolo item dici, pulchra humana ingenia, pulchræ virtutes, pulcher ordo rerum, & ſibi ipſi concinens variarum partium contextus: hæc enim pulchra & commutari poſſunt, & interire, & in multitudinem diſiecta ſunt. Illud quæro pulchrum, quod neceſſe eſt ita eſſe vnum, vt nihil illi par, aut ſimile ſit, & ita ſuperius eſſe cæteris, vt de illo pulchritudo omnis effluat: quod niſi extaret, nihil eſſet in rebus pulchrum: quia extat, quæcunq; pulchra ſunt, per illud talia ſunt. Nempe ſuperius concluſum eſt pulchrum eſſe id omne, quod venuſtatem quandam receperit propter formam. Quæro vnde hæc ſit venuſtas formarum, quin etiam vnde ipſe formæ, horum omnium cauſam & originem, nullam putare non conuenit: ſi eſt vlla, credo quòd ſingularis erit, quòd immutabilis, quòd infinitis partibus omnia pulchritudine ſua vincet. At nomen eius vel naturam potius requiro: id enim intelligere noſtra valde refert: quomodo enim dicere poſſumus inuentam eſſe pulchritudinem, ſi ſupremam illam & excellentiſſimam ignorauerimus, quæ ſola reiectis cæteris amari debeat? Vbi enim erit conſpecta, non iuuabit vlterius ire in alia, arbitrantes nos iam ad vltimos pulchritudinis fines perueniſſe, & ex eo amore nos ad ipſam fœlicitatem eſſe venturos: hoc ſolum ſat erit, nõ vltra habebit quiſquam, quod appetat, quod inhiet quod requirat. DIO. Video quàm alte ſpectes: hoc longè ſuperauit expectationem meam: quando enim vnquam tale cogitaui? aut cogitari poſſe credidi? & nunc etiam quid opus factu ſit, ignoro. MAR. At ego ſcio: opus eſt enim, vt me doceas, quod requiro. DIO. Nihil aliud aſſequor verba tua repetens, niſi quòd intelligo, quantum aberam a ſummo, dum alias pulchritudines tantopere probarem. Itaque pudet iam deceptionis vel potius leuitatis meæ. MAR. Non admiror deteriora nos hactenus ſequutos eſſe, poſtquam ignoratione id contigit. Enimuero multa liberali ſpecie prædita tenent animos, quæ mox vbi comparatio alicuius maioris acceſſerit, modico æſtimantur: ſic æs, quod alicuius vtilitatis & gratiæ antea videbatur, redditur argenti contemplatione viliſſimum: rurſus auri comparatione meritum euaneſcit argenti: aurum quoque ipſarum gemmarum collatione contemnitur: & ipſarum quoq; gemmarum ſplendor ſolis radijs collatus hebeſcit. Rerum autem omnium, quas mundus continet, longè pulcherrimæ virtutes humanis animis infixæ: quis enim ſatis admirari queat prudentiæ acumen? fortitudinis robur? temperantiæ pudorem? liberalitatis gratiam? miſericordiæ pietatem? iuſtitiæ ſanctitatem? Veruntamen vbi forſitan ſub conſpectum venerit ea res, quæ elucet ipſa per ſeſe, & cætera elucere facit ſuæ lucis radio, reliqua omnia videbuntur ſordere: ſolam hanc ſplendere exiſtimabimus, Ipſæ humanæ virtutes, quas non pulcherrimas modò,

ſed cum additamento longè pulcherrimas eſſe dixi, tunc decident a ſui dignitate maiori obrutæ lumine, & in vilium rerum parte, & (vt ſic dixerim) venalium reponentur. Quicunque igitur dixit magna multa videri his, qui maiora ignorant, prudenter cenſuiſſe credetur. DIO. Obſecro igitur te rogari patiaris. MAR. Quid rogaturus es? an vt dimittam te, ne me aliquid horum doceas, & credam te tantæ rei explicandæ non fore idoneum? DIO. Imo, quod his conſequens eſt, ne erudire graueris, quem tantarum rerum rudem & ignarum acceperis. Ego enim non mediocriter æſtuo ambiguitatis vndique pleniſſimus, quam ſi diſcuſſeris, non minus, quàm mulier partu leuata, gaudebo: nec rectè feceris, ſi deſerueris ac non extricaris. MAR. Quid igitur? rectè fecero ſi tractans quæ ignoro, de his dicam tanquam ſciens? DIO. Si nõ vt ſciens dicere vis, ſaltem, vt de his aliquid opinans dicere potes. MAR. Vtinam ambo nanciſceremur doctiſſimum aliquem & ſapientiſſimum virum, eũdemque eloquentiſſimum, qui hæc nobis pro dignitate aperiret, adeo alta eſſe & ſublimia ſuſpicor. Quin, vt intelligas magis quid & quantum petas, iam illud confirmo tibi, quod nemo ſufficienter explicare iſta poſſet, non ſi etiam omnium ſeculorum, omnium gentium pectoribus & linguis polleret, & in hac ſimul niteretur: quid me facturum putas, qui paruula cymba nauigo? & quomodo non impudenter docebit is, qui diſcere cupit? Attamen precibus nunc tuis accedens exponam rem, vt potero. Adeſſe autem oportet intentiſſimè, quin pro viribus exacuere aſpectum debemus, ſi illud eximium & ſingulare decus videre volumus, cuius imitatione nitent cætera, comparatione ſordeſcunt: nec mihi oculis opus eſt corporũ, quos ſtulti ſapienteſque promiſcuè vtuntur, ſed illos mentis requiro, quos omnes quidem habent, pauci autem exercent. DIO. Ecce mentis aciem quantum poſſum intendo: oſtende iam quod dicis. MAR. Quid hi reliqui? num ſimiliter intenderũt? DIO. Satis (vt opinor) habes theatrũ ſpectandi cupidiſſimũ: itaque omittas licet quodcunque procemium: longũ enim id fuerit videre iam iamque cupientibus, & rem oſtendi affectantibus. MAR. Rectè ſermonem meum nudatis procemio, ſi vos ſponte attentos & dociles præbetis lumine mentis ad aſpiciendũ præparato. Verũtamen, quid ex hoc euenturũ putem, ſciré ne potes? DIO. Si dixeris. MAR. Vereor, ne celſa illa pulchritudo immẽſo rutilans fulgore mẽtis noſtræ aciem quãuis claram excęcet, quò magis ad videndũ ſe intenderit. DIO. Quid narras? MAR. Id, quod audis. DIO. Cur ergo ſuadebas aſpectum illuc conuertere? MAR. An non optima ſuadebam? quoniam nihil oberit illa cæcitas ſic parta, ſed proderit potius, reddens nos ad mortalia hęc inſpicienda ſapientiores, & (vt ita dixerim) oculatiores: magna enim videntur, quæ præ illis infima ac penè nulla ſunt. DIO. Gratias tibi habebimus ingentes, ſi hoc modo exoculabimur. Itaque aggredere. MAR. Aggredior. Enimuero locutus ſum hactenus de ea, quæ artificioſa eſt pulchritudo, non de ea, quæ eſt artifex. Magna illa prior: ſed hæc, quæ illius lex & regula eſt, infinite ſuperior: ſicut enim nulla vera eſſent, niſi veritas vna emineret, de qua quæcunque vera effluunt, ſic nulla pulchra, niſi ſumma quædam eſſet pulchritudo origo omnium pulchrorum. Nempe quicunque aſtatis illud mihi (vt opinor) conceditis, de quo antea dictum eſt, quòd quum æternitas extaret, & præter eam nihil, res omnes tam quæ aſpectum & tactum morantur, quàm quæ effugiunt

ſubſti-

ſubſtitutæ ſunt a Deo, & origo temporis cum illis iuxta cœpit. Deus ad perfectionem ſui operis nihil inuenit paratum, nec aliquid aliunde mutuatus eſt: án non conceditis? quod quoniam aſſentiri mihi vultu ipſo videmini, conuincerem enim ſi negaretis, vel ipſa vos potius conuinceret ratio, & ratione omni valentior auctoritas, exquirendum eſt, quomodo res ipſę antea non extantes fuerint prolatæ. Et forma quidem rerum omnium, quæ in tempore fabricatæ ſunt, ante tempus omne diuinæ intelligentiæ inſederat: ſicut nec homo ipſe ædificaret domum, niſi formam, quam domui tradit, animo teneret. Quamobrem videtur quodammodo e domo domus procedere. Sed inter architectum hominem, & Deum intereſt, quòd homo, etſi millies diceret, fiat domus, non fieret, propterea quòd etſi domus forma menti inſidens ad nutum pareat, tamen cunctatur materia, quã conuehere & componere manibus oportet. Deus autem verbo ſolo non ſonabili, ſed intelligibili, quod aggrediebatur, confecit: quoniam materia omnis, tametſi non extabat, imperanti ſtatim præſto fuit: nec forma antea perſpecta defuit. Nullus artifex æquè laborat, quàm vt opus ſuum formæ reſpondeat, quam mente concepit, quia quanto magis reſponderit, tanto eius pulchritudo fuerit grandior. Ex quo intelligi poteſt cuncta meliori nota in animis artificũ, quàm in rebus ipſis ſedere: nam forma corporibus adacta lãguentem præbet & hebeſcentem oculis venuſtatem, ita vt quanto decore ornet corpora, tanto ab his detrimento afficiatur: per locorum enim ſpatia diſcerpitur atq; detrahitur, & materiæ ſqualore obſcuratur. At humano incluſa animo, nec mole turgida, nec locorum interuallis diſtenta, vno nexu ſe tenens & conuertens, tunc veluti domi ſuæ poſita puriſſimè effulget, & gratiſſimè eniteſcit. Inſuper forma illa iuncta corporibus ruinæ vnà cũ illis ſubiacet, & vetuſtati: hæc verò in mente artificis poſita nunquam ſeneſcit. Quid iam de ſuprema ſapientia Dei loquar? quæ non vnius aut alterius rei, ſed ſpeciem, ſeu ideam (quomodo vocat Plato) complexa eſt vniuerſi. Hæc vniuerſi idea meritò mundus dicitur, & nobilior quidem & perfectior mundus, quàm hic, quem incolimus, qui ab illo ſumit imaginem: habet enim quæ hunc noſtrum habere videmus omnia, ſed meliore nota, illic adeſt germinans terra veſtita herbis, floribus, virgultis, frugibus: adſunt animalia cuiuſcunq; formæ & mitia & ſiluestria; adeſt mare piſcibus opulentum, immenſis claudens liquoribus terrarum extrema; his circunfunditur aër, ſupra quem ignis, ſupra quem luna, ſupra quam ſol & reliqua ſidera: demum ſupra omnia vltimus cœli complexus. Hæc & in hoc ſunt orbe: at in illo non areſcunt gramina, non langueſcunt flores, non ſeneſcunt arbores, nõ occidunt animalia, non mare concitatur, non aër: nihil circumuoluitur, nihil errat, nihil prę terit, nihil futurum eſt, nihil proximũ aut remotum, nihil breue aut longum: omnia illic quieta, ſtabilia, immortalia; nec locis vllis, aut temporibus dimenſa. Hæc forſitan obſcuriora ad intelligendum ſunt, intelligi tamen qualia ſunt poſſunt: ſed quomodo deinceps explicabo, quæ videre potius conor, quàm video. Ecce mentis noſtrę lumina in tantã pulchritudinem defixa nimio ſplendore repercuſſa caligant: non enim illic aut multitudo aut diſtinctio eſt vlla variarum formarum, ſed quomodo vniuerſum eſt vnum, ita ſpecies illa vnica eſt. Qui oculi tam fulgentem pulchritudinem ferre valent, vt nõ vincantur? Sed hoc, quod ſequitur, vereor ne iam ſuperioris pulchritudinis luce cæcatis

tenebroſum videatur. Nam quum vniuerſum ipſum partibus & numeris ſu-
is conſtet, diſparéſq; ſint rerum gradus: attamen tam ſimpliciſſima eſt in Deo
huius imago, vt totum ſit idem, quod pars, & pars idem, quod totũ. Hoc, quod
dixi tenebroſum nobis viſum iri, ſi quiſpiam ſanatis renudatiſq; oculis cōtem
plari, & re ipſa cernere in clariſſimo illo vniuerſitatis ſpeculo valeret, abſorbe
retur profectò gaudio tam immenſæ pulchritudinis ſpectatæ. Ipſe autem iſtis
de rebus quoquomodo poſſum eloquor, imperitiſſimè ſcilicet, rudibus tãtùm
vtor lineamentis, & ſigno potius, quàm pingo: nec adhuc tamen planè ſigna
ui, niſi lineam aliam duxero. In homine præclara eſt admodũ rerum ſpecies,
ſed tamen & dignitate & venuſtate inferior multo eſt hominis mente, cui de-
ſeruit. At quum diuinæ ſapientię Platonica illa idea datur, non quidquã aſcri
bitur Deo, quo augeatur eius ſapientia, nec duo ſunt, idea & ſapientia, ſed
vnum, ita vt nihil interſit. Nec tamen hoc cogitandum vobis, quòd propter
vniuerſi formam & exemplar ſapiens tantùm fuerit Deus, ſed quòd quum ſa
piens eſſet ille, vniuerſitatem hanc rerum creandarum ex æternitate ſua intel
lexit: quod intelligebatur tamen, ab intelligente nihil diſtabat, quia quum in
Deo nihil aliunde accedat, quicquid in illo eſt, non aliud quàm Deus ipſe eſt.
Quæritis arcem pulchritudinis, oſtendam, indicabo, proficiſcendum eſt ani-
mo ab omni mundo, cœlum tranſcendere oportet, ad Deum tandem venien-
dum: illic habitat quod quærimus. Eſt ergo vera & ſumma pulchritudo ſapi-
entia, quæ eiuſdem naturæ & æternitatis cum Deo, genita ab illo eſt, nec fru-
ſtra hanc ſapientiam ſacræ literæ Dei ſplendorem vocauerunt, quũ ſummam
eius pulchritudinem mortalibus notam eſſe vellent: dicerem maiorem hac nec
dici nec cogitari poſſe, ſi præter hanc alia vera eſſet pulchritudo: reliqua enim
omnia, quæ pulchra videntur, effigiem tantùm, & eam teuuem admodum ac
inopem, referunt immenſæ huius pulchritudinis: ab hac ſumunt quod place-
re poſſunt: tantùm habent luminis, quantum clariſſimum hoc & veriſſimum
iubar aduerſus illa inferiora refulſerit. Cæteræ quidem pulchritudines ſunt
terminatæ, ſuiſq; circunclusæ finibus, & ſunt (vt ſic dicam) pulchritudines
quædam, veluti virtutes ſuam habent pulchritudinem quandam, gemmæ quo
que ſuam habent ab alijs differentem: ſic licet de auro dicere, arboribus, ani-
malibus, & reliquis, vt proprio quodam ornata ſint decore, nulla res creata
vniuerſam poſſidet pulchritudinem, ſed vña quæq; ex diſtributione partem.
Iſta autem pulchritudo, de qua loquor, indeterminata eſt, immenſa, extra quã
nihil eſt pulchrum, imo omne pulchrum ſola eſt ipſa, & quodcunq; aliud pul-
chri nomine cenſetur ab ea defluit, nõ pendens ab altero, ſed per ſe ſubſiſtens,
ita vt quod in cæteris eſt contingens, illic ſit ſubſtantia: ideo inextinguibilis,
quia nihil ſe ipſum deſerit. Hinc etiam fit, vt reliquas pulchritudines cum ſu-
is nominibus appellemus, veluti pulchritudo hominis, angeli, equi, ſtatuæ.
at vbi ſine additamento alterius rei nominatur pulchritudo, hæc vocata cen-
ſetur, quæ abſoluta eſt vndiq; & perfecta, & cæterarum pulchritudinum do-
mina & regina, atq; adeo regula & menſura: nam quodcunq; cum ea conue-
nit, pulchrum: quodcunq; diſcrepat, fœdum, turpe, maculoſum. DIO. Si re-
ctè quæ dixiſti percipio, iſta eſt pulchritudo, quam ſacra nobis tradunt myſte
ria Dei eſſe filium. MAR. Rem tenes, ſed nec ignoras hunc eundem ver-
bum Dei nuncupari, verbum enim incorporeum nihil aliud eſt, quàm cogita-

tio: hinc ſcriptura inquit vnumquenque verbis ſuis fore iudicandum, ideſt cogitationibus proprijs, quæ enim alia ſunt animæ iudicandæ verba? quod ne philoſophos quidem latuit, qui animam libri perſimilem dixerunt, in qua longæ cogitationum noſtrarum orationes inſcribantur: fieri autem non poteſt, vt anima verbum ſuum habeat, Deus non habeat. Hoc igitur æternum Dei verbum, quod caro poſtea factum eſt, illa eſt, de qua agimus, perfecta pulchritudo, quod dum hæc infima pulchra dixit effudit. Sed nunquid rhetorum epilogo vtendum? quo nos ipſos quantum poſſumus excitemus in amorem largiſluæ huius pulchritudinis. DIO. Non ego aliud magis audire expecto. MAR. Nec ego aliud magis dicere affecto. Conſideremus igitur quàm multa bonus ipſe Deus excitarit monitoria pulchritudinis ſuæ: nam quum ex animo homines conſtemus & corpore, corpus de parentibus mortalibus ſumimus mortale, æternum ipſe animum æternus dedit, vt miſer fieret, ſi perituram: beatus ſi ſtantem, quæ ipſe eſt, pulchritudinem ſequeretur. Et quoniam clauſus corpore veluti tetro carcere prioribus infantiæ annis nihil aut parum proſpicit, ſed poſtea progrediente ætate incipiunt formæ hæ, quæ in corporibus his inferioribus cernuntur, ſenſibus lenocinari & blandiri, excitare voluit animum ſpectaculo digniori, vt a miſeria illa deduceretur. Cœlum igitur extendit aduerſus capita noſtra, quod puriſſima natura præditum eſt, quod latiſſimè patet, quod celerrimo commeat rotatu, quod variorum lapſu ſplendorum ornatur, quod ſolem fert eorum ducem & moderatorem, omnia larga luce replentem. Hæc ſpectans animus, inferiora iſta terrena veluti anguſtiora & viliora abijceret: nec tamen adhuc in cœleſtibus illis corporibus gradū figeret, ſed inoffenſo ignium illorum errore & luminum claritate parumper delectatus, aſſurgens deinceps cogitaret pulchriora eſſe multa, quæ non viderentur: in quorum numero ipſe eſt animus, omnibus corporibus ſe longè anteponens, quorum ipſe eſt cognitor, diſtinctor, & contemplator: ideo ne illa quidem cœleſtia ſupra ſe ducens, niſi forſitan loco, quū infra ipſum valde iaceant dignitate. Veruntamen multiplices in ſe ipſo partes agnoſcens, variámque animorum multitudinem conſiderans, quæ ſubſiſtere per ſe nequeat, huc illuc affectibus moueatur, nūc in ſapientia proficiat, modò deficiat, tandem ad vnum immutabile bonum aſcendat ſummè viuens ſibíque ſufficiens, quod omnis pulchritudinis iubar exiſtit. Quid videre igitur, quid cognoſcere poſſumus, quod ad contemplationem illius celſiſſimæ pulchritudinis non ſe nobis ducem præbeat? quid enim clamat vniuerſus mundus innumerabiliū rerum ordine perfectus, niſi hoc? Ego pulcherrimus ſum omnium, quæ oculis oberrant, qui quæcunque pulchra contineo: vos coniecturam nunc facite, quàm multo antecedat me decore, qui me cōtinet, a quo & figuram iſtam accepi & ſtatum, qualem videtis. Sed omittamus mundum, & mente æthereami regionem petamus fulgentibus: in primiſque ſol occurrat, cuius nomine, dum hæc tractamus, carere non poſſumus: nam ſicut feræ ſetis amiciuntur, ita ille lumine: qui quotidianum peragens iter nulla ſegnitie, ſuperiori de loco concionari mihi ſemper, & in hæc verba prorumpere videtur, O miſeri quid vana ſectamini in terris formarum munera? quid immortalem & cœleſtem partem, quæ in ſingulis habitat, luto inuoluitis? vos diuina animalia, non vt reliqua pecora abiectis humi Deus, ſed ad conſpectum cœli erexit. Aſpicite igitur quanto fulgo-

to fulgore rutilem meridie, & quàm aureo vultu oriar decedámq; terris: vbi verò me abdidero, aſpicite altera ex parte nocturno in frigore argenteum lunę ſpeculum: tum puro in cœlo tot flammarum globos, quos aſtra vocatis: illa noctu effulgent, ego interdiu, ne vllum efflueret tempus, quo nuntios non videretis ſummæ illius & beatificæ pulchritudinis, quæ ab oculis ablata eſt. Nam vbi tam pulchra oſtendimus corpora, nonne nuntiamus admirabili pulchritudine fore præditum rerum omnium patrem & dominum, qui tales nos effecit? cuius legibus parent nobiſcum vniuerſa: ipſe ego, quòd tam decorus incedo, ſui muneris eſt, cui collatus tenebræ & obſcuritas videbor. Quòd ſi quæritis, cur non oculis ſpectatur ipſe, cogitate non miniſterio corporis, quæ in homine viliſſima pars eſt, ſed nobiliſſima tantùm mentis acie, quod omniũ optimum eſt, ſpectari oportere. Hæc & talia ſol ipſe diceret, ſi loquẽdi habeat facultatem. Sed admonet tamen progreſſu hoc ſuo tacito; vt amore incendamur illius pulchritudinis, quam vel ipſe (vt ita dixerim) ſummè veneratur. Sed quid ſolẽ appello? qd æthera? nihil eſſe nobis poteſt ꝓpinquius aut vicinius, ꝙ noſmet ipſi ſumus. Quid ergo? animus ipſe noſter non agnoſcet, ꝙ immenſa ſit illius lucis pulchritudo, cuius ſe videt eſſe radiunculũ & tenue ſimulacrũ? hũc ne amabimus quidem, qui nobis formæ ſuæ ſpeciem altius infudit? an non in amore ſemper reſpondet, & obſequentem ſe præbet amatoribus ſuis? Quid facilius, quàm velle? nuda delectatur voluntate: non fortunam, non ordinem, non ætatem, non genus curat: neminem pauperem, ſenem, plebeium ducit, cui placeat, nudus ſi fueris, accedere etiam potes. Sed neq; internuntio opus eſt vllo, aut interprete, non epiſtolis, non deniq; linguæ ſono, vt indices quid velis, & quantum ardeas. Introſus ille inſpicit, & vota mentis omnium & deſideria ſemper audit. At nec armatorum præſidium habendum, nec tranſcendere clanculum ædes alienas oportet, nec longinquæ vrbes & regiones petendæ: præſto eſt omnibus locis quòd amatur. Multi amauerunt honores, ad quos tamen nunquam peruenire potuerunt, quis autem amauit vnquam hanc pulchritudinem & ad eam non peruenit? Amicitias potentum ambire ſæpius cogimur per inferiores: at clamat de cœlo hæc pulchritudo, Me ipſam per me pete: ipſe amor me tibi exhibet vndiq; præſentem, vt liceat etiam complecti ſi velis. At huius complexus coinquinant: minimè vero, quin fragrant caſtitate, & eam munditiem inferunt cordibus, vt poſt illa nihil impurum libeat ſentire: ipſa autem vndiq; mundiſſima eſt omnium, ita vt eius in conſpectu cœlum ſordeat, nec pura ſint ſtellarum ipſarum lumina: nec quum amplecti cupis, dicendum eſt alteri, qui iam teneat, recede vt ego accedam: quod enim ille tenet, eiuſdem tibi integra manet copia: ſicut enim cantantis ſonus in turbam miſſus, totus ſingulorum aure capitur: & ænea equitis effigies columnæ impoſita medio in foro plenè ſimul tangitur oculorum plurium conſpectu: ſic pulchritudo illa ſpectandam & contrectandam integrè omnibus vno tempore ſe præbet. Quanquã in his ſimilibus illa inſit diſſimilitudo, propterea quòd cantantis ſonus aëri impactus per tempora tenditur & ducitur, vt aliud prius, aliud poſterius veniat ad aures: & equeſtris ſpecies tanquam intumeſcit per locos, & quaſi per membra diſcerpitur, vt vbiq; tota non ſpectetur. Quæ cõtrario modo habent ſe in iſta pulchritudine, de qua loquor, quæ nec partibus, nec locis, nec temporibus diuiditur, ſed ſimplex & integra vndiq; ſtatim arripi poteſt,

pi poteſt. Deinde terrenis iſtis in rebus præpedimur maximis anguſtijs: nam vbi in theatro ſpectaculum ludorum indicitur ad oculorum & aurium voluptatem, concurrit certatim plebs, quæ quò maior, eò plus ſe coarctat, pugnatur de ſedibus, nec quem volunt omnes, ſed quem valent, locum occupant, & fit, vt minus bene videant & audiant longinqui, alii autem referto theatro penitus excluduntur. Non ſic in Dei forma, quæ omnia tenens patere poteſt populis, nationibus, gentibus vniuerſis; nullæ anguſtiæ ad contemplandum lædunt, nulla longinquitas; dicerem ſimiliter ſolem ſpectari (nihil enim illo videtur humano generi communius) niſi quòd ſolem & nubium & opacorum omnium corporum denſitas interiecta ab aſpectu noſtro ſubducit, & ipſe occaſu ſuo ſpectandi cupidos deſerit. At quæ nubes, quæ aëris tempeſtas, quæ nox, qui paries, quod tectum, qui mons, quod profundum terrarum, qui clauſus ſinus, quę abdita ſpecunca obex eſſe poteſt diuini luminis, & animi in illud tendentis? Sed ſuperueniet duriſſimũ hoſtile bellum, ne curandum quidem de humano bello, quod a ſpectaculo & amore cœleſtis formæ poterit deiungere neminem. Quid? quòd abducent forſitan hoſtes in captiuitatem. rem miſeram, ſiquidem eò abduxerint, vbi diuinæ pulchritudinis radij nequeant penetrare: ſed quis eſt is locus? & ad quas partes? & quæ via fert ad illum? equidẽ nullum puto. Non poteſt hæc tanta pulchritudo ab eius cupido amitti, non inquam; vitat ſolum peccatum, tanquam rem fœdiſſimam, peccatum autem voluntarium. Ergo, niſi vis, non amittis: quicquid enim geritur, aut defendendum non eſſe peccatum, aut ſi peccatum eſt, fatendum natum eſſe voluntate: quanquam peccati ipſius conditio hanc amiſſionem facit. Nam peccare nihil aliud eſt, quàm auertentem ſe a ſumma huius pulchritudinis ſpecie animum inferioribus adiungere, quod faciunt hi, qui honores, pecuniam, voluptates, & alia ſeculi bona inſano amore perſequuntur, tanquam præ omnibus expetenda. Hinc auaritia, ſuperbia, luxuria, & alia vitiorum genera gignuntur. Corpora amata intereunt, & omnis eorum pulchritudo vaneſcit: at æterna & ſtabilis Dei imago, cuius immenſus fulgor ſi vincit mentis aciem, meminerimus quia nec cœleſte hoc ſolis iubar mortales oculi ferre valent. Quod quiſq; poſſidet priuatum, id cæteri vel vi, vel clam auferre moliuntur, & ſi non auferatur, moleſtum eſt tamen, quòd auferri poſſit: ſolus qui hanc amat pulchritudinem inuictus eſt, quia eripi ei non poteſt quod amat, nec vlla præterea torquetur inuidia, quum non minus habeat, acceſſu aliorum, quos tantũ abeſt, vt repellat ab amore, vt eos potius adhortetur, quantum poteſt, & quò plures venerint, tantò vberius illis gratulatur. Si vaſculum aliquod proferrem inſigne, in quo delectaret materiæ pretium, artificis manus, operis pondus, omnes habere cuperetis donatione vel emptione, & improbior quiſpiã, etiam furto. Nunc oſtendo vobis eminentem vndiq; pulchritudinem, omnia ingenia, omnes diuitias, omnes magnitudines vi ſua ac poteſtate complexam: non ne multo magis hanc amare debetis, præſertim quum haberi poſſit ſine ſumptu, & ſine cuiuſquam iniuria? non emere, non cogere, non fraudare quẽpiam, ſed nec ſupplicare cuiquam neceſſe eſt. Quis enim tam emotæ fuerit mentis, vt petat ab altero, quod æquè promptum ſibi ſit, ac illi? & præſertim, quod rogatus tradere nequeat, ipſe autem rogans poſſit, ſi velit, confeſtim ſumere? Quamobrem ne inuidæ quidem ciuitatis leges hunc amorem prohi-

beant: non enim habent, quo reprobent: quem enim lædimus, ſi id amamus,
quod poſſideri non minus ab omnibus, quàm ab vno poteſt? ſed nec Tyran-
nus hanc facultatem nactus eſt, vt prohibere poſſit, niſi ſi forſitan animis iube-
re poteſt, & illorum internos motus compeſcere: ſed ſi talia agere tentauerit,
meritò demens fuerit, quum impoſſibilia ſibi aggrediatur, nec minus iniuſtus
eſſet, qui de natura hominum tantum bonũ vellet auferre. Decebat inter pri-
ma illud laudare, quòd hæc pulchritudo creat & efficit omnia: ideo reficere ſo
la & recreare poteſt. Credo equidem, quòd ſi homo ſeipſum gigneret nullis
omnino anteſtantibus cauſis, amor a ſe profectus & ad ſe relatus, ſummam
pararet illi fœlicitatem, nullius egens alterius trãquillitatem & beatitudinem
ſibi ipſi perſolueret, quam tantopere affectat: ſed id non factum eſt antea, nec
in poſterum ſpes reliqua eſt fieri. Q uis igitur hominis auctor? principium?
origo? nonne ſumma hæc pulchritudo, quam eiuſdem ęternitatis & naturæ
cum Deo ponimus, genitam ab illo? huic igitur omni voluntate incumbere
nos oportet, quoniam congruit illic quietem expectare ſupremam, vnde pro-
mouimus: non enim ſuſpicari poſſumus eſſe quandam naturam, & multo mi-
nus hanc prę ſtantiſſimam omnium & excellentiſſimam, quę gignat aliquid,
quod deinceps nõ alere ac ſaturare queat. Sed quid hęc tam tenuiter argumen
tis ago? ſi enim idem, quod Deus, eſt hęc pulchritudo, quicquid ille eſt, hęc
etiam fuerit: quicquid complectitur ille, hęc non minus complectetur. Poni-
te igitur vobis ante oculos, vt refertiſſima ſit omnibus bonis, imo potius om-
ne bonum: hæc creat vt principium, noſcit vt veritas, amat vt charitas, tuetur
vt ſalus, prouidet vt ſapientia, delectat vt fœlicitas, fulget vt maieſtas. Hanc
ſpectantes non ne reliquam omnem pulchritudinem caſſam & inanem dice-
mus? quid enim mortalium rerũ formę ſunt aliud, quàm excelſę huius & col-
luſtrantis vndiq; pulchritudinis imago? & quid imagine vanius? nihil mirum
ſi deinceps humani animi ſitim nequeãt explere. Accidit igitur, vt ſi quiſpiam
ſitiens ſomno oppreſſus videatur ſecundum quietem ſe de puriſſimo fonte po-
tare, gaudio ſe tunc quodam perfundi ſentit, & leuatum ſe moleſtia ſiccitatis
arbitratur: poſtmodum verò vbi experrectus eſt, eadem ſiti manente eluſos
ſenſus agnoſcit, qui non imaginem potus, ſed potum quærebant: ſic malè per-
uigil animus noſter, dum inhæret ſimulacris iſtius pulchritudinis terrenæ va-
nis & fallacibus, non alitus nec ſatur, ſed proditus & deceptus non reſtinctis
cupiditatibus diſcedit. Enimuero, vt ad principia ſermonis noſtri redeamus,
quò extrema primis iungendo, veluti in orbem circumagatur diſputatio, faci-
te adeſſe mulierem, in qua inſit quicquid pulchritudinis in muliere fingi & op
tari poſſit, & quò ſine legum metu habeatur, legitimo ſit nobis vincta tori fœ-
dere, & quando vxor eſt, dotem afferat copioſam, ne oneri ſit: volo eadem pu
dicitiæ ſit tenax, obſequens, morigera, literis inſtructa, vna concordia ſit, mo-
rum vnus animus. Hæc quàm difficulter, imo quàm nõ omnino reperiri poſ-
ſint vna in muliere, nemo ignorat. Nam vt mittam dicere de corpore, quod
nulla in muliere menda caret, quando vnquam eadem in duobus animi repe
rietur affectio? quum ſæpe nobiſcum ita pugnemus, vt aliquando alium ani-
mum ſibi ipſi magis conſentientem optemus. Sed demus hanc fœminam in-
ueniri poſſe, imo iam inuentam eſſe, ſi huius pulchritudine ad arbitrium nul-
lo prohibente frueremur, per hunc modum inſurgeret ne quies vltima? ſatiſ-

fieri

fieri ſibi animus arbitraretur? non profectò: nam vel cupiditatibus aliarum rerum incenderetur, vel eadem in muliere auguſtius quippiã optauerit, quod humanam tranſcenderet facultatem, vel tanta in vbertate nimia eius elangueſceret & eneruaretur voluptas. Videmus nanq; gratiora eſſe, quæ cum labore & periculo parta ſunt: quod mirum videretur, niſi imperfecta mortalium rerum eſſet conditio: voluptatis enim copia voluptas augeri deberet, ſicut numerorum ſumma numeris additis: quod contra accidit: quoniam non optanda ſubeãtur neceſſe eſt, vt optatam adipiſcamur voluptatem. Dulciorem reddit quietem, inquies, cibum fames, potum ſitis: ſic non ſatis diues aduentat voluptas, niſi ex indigentia naſcatur. At vbi Deus ſuam dederit fruendam nobis pulchritudinem, plena reficiemur quiete, & fœlicia decerpemus gaudia, quæ nec labor atterat, nec luxuries corrumpat. Amare autem hanc nunc poſſumus, & debemus, & ratione ducente aſſiduè contemplari: fruemur autem pleniſſimè, vbi anima corporis vinclis leuata in auctoris ſui ſinum reuolauerit. Nam quæ interpoſito nunc velamine tractandam ſe præbet amatoribus ſuis, tunc nuda membra omni beatitudine ſtillantia exhibebit. Quanquam reperiantur nunc plurimi, qui exuentes omnem terrenarum rerum cupiditatem oppreſſis corporis ſenſibus animam puram vſq; eò tollant, vt quaſi oſculo ſe illi gratiſſime iungant, qui guttulis aſperſi illius beatitudinis, ebrij magis atq; magis amore diuinorum euadere iſtic cupiunt, & tanquam aues effractis corporis huius clauſtris in liberum cœlum euolare, ſupernè aſſiduo intuitu ſpectantes. Non iſtos viros exilium, non paupertas, non carcer affligit, quoniam & patriam, & domicilium, & diuitias non aliunde, quàm in pulchritudine illa ſibi poſita ducunt, ad quam cæteris reiectis multo etiam fletu profuſo anhelant, illò referũt cogitationes ſuas omnes, tanquam ad perfectiſſimum finem, quem vbi comprehenderint, non habent optare, vnde magis fieri poſſint beati. Riſerint hæc fortaſſe illi, quos terrenæ pulchritudinis fucus cepit, quaſi æternitas animis eorum fuerit præbita, quò fugaciſſimas ſpecies perſequantur, melius fuerat cœleſti & diuina parte caruiſſe, quàm illam ſordidis, & ancillaribus muneribus mancipaſſe: & haud ſcio an iſtis idem fiat, quod Paridi (ſi modò vera ſunt, quæ de eo nonnulli poëtæ tradunt) illum ſcilicet, quum Lacedæmonem perueniſſet, Helenæ tantummodo ſimulacrum abſtuliſſe, ipſam nequiuiſſe. Similiter pro vera pulchritudine, quam aſſequi nequeunt, lineamenta quædam ipſius pulchritudinis & effigiem vnam nudam & inanem ſectantur, & vt Virgilius inquit de Turno aduerſus vanum Æneæ ſimulacrum luctante,

Nec ferre vident ſua gaudia ventos.

Quòd ſi illos inter amores ſuos tantopere delectant mulieris oculi ad fletum paratiſſimi, quos mors iam iam inuadet: ſi lingua, quæ paulo ante balbutiebat, nec multo poſt longum ſilebit: ſi tota deniq; corporis forma deformanda leto: credant maximam ſuauitatem illic aſſiſtere, vbi æterna ſunt omnia, & diuina: illic enim nihil formidatur, nihil faſtidit, nihil deficit. Sed hæc illi quodam mentis errore non intelligunt. Quis autem intelligens pro magno duceret, non dico pulchritudinem mulieris, ſed quas opes? quas diuitias? quã potentiam? quũ videat, quàm miſera regum etiam ipſorum his locis ſit conditio, quanta in imperijs laborum & moleſtiarum ſeruitus, quanta fortunæ

mutabi-

mutabilitas, quàm breuia & quàm omnium rerum caſibus propoſita vitę huius ſpatia. Quod autem in ſeculo tantum bonum, vt non pariter cum ipſo ſeculo prætereat? quemadmodum aqua, etiam ſi manu premas, nihilominus effluit, ſic mũdana omnia, quò arctius retinere ſtudeas, eò facilius elabuntur de manibus: res autem vbi effluxerunt, oſtendunt facile, quàm penè nihil eſſent, dum etiam nobis adeſſent. Cur igitur hæc quiſquam cõplecti aut cupere omnino velit? an vt pœniteat poſtmodum, & iniquum ſe oſtendat? fit quippe iniquus qui deſerto ſplendidiſſimo & beatiſſimo bono ad hæc inferiora vana & egena conuertitur, & ea miris modis inſectatur. Mores noſtri nõ ex eo, quod quiſq; nouit, ſed ex eo, quod quiſq; diligit, dijudicari ſolent, nec bonos maloſue mores faciunt, niſi boni prauiq; amores. Quanquam qui deteriora concupiſcunt, mihi verius furere, quàm amare videantur: quò autem maius & honeſtius eſt quod amatur, eò melior amor. Qui ergo in terrena furit auri pondera, quid aliud, quàm terrenus homo habendus eſt? qui in cœnoſam furit corporis voluptatem, non ne cœnoſus erit? qui præclaram amat virtutem vir fuerit præclarus. At qui cum diuina luce mentis iunxerit aſpectum, illic amores ſuos collocans, diuinus proculdubio dicetur. Huic clariſſimæ & fulgentiſſimæ luci, quæ pulchrorum omnium mater eſt, quæ cunctorum extitit formatrix bonorum, ipſa ſummum & perfectiſſimum bonum, inhærere totis præcordijs, prudentiæ eſt: ſubijci velle, iuſtitiæ: nullis hinc auelli terroribus, fortitudinis: nullis dimoueri illecebris, temperantiæ: tantùmq; abeſt aliud in diligendo præponendum eſſe, vel æquandum, vt ſola affectus noſtros ferre debeat, quum ſola omni beatitudine, lætitia, voluptate circunfloreat: reliqua omnia præter illam moleſtiis, acerbitatibus, miſeriis pleniſſima ſint, & ne guttulam quidem veræ & ſolidæ ſuauitatis amatoribus ſuis inſtillent. Danda igitur opera eſt, dum ſuppetit facultas, dum extrema dies moratur, vt nobiliſſimo hoc ardore teneamur: vbi enim ex his locis effluxerimus, nihil nuda anima ſecum quidquam feret, præter amores ſuos, qui ſi minutarum rerum fuerint, minuemur & ipſi & cruciabimur. Sin propter æterna & diuina vera florentia pulchritudine exardeſcere nunc voluerimus, nos illa tunc domicilio ſuo excipient & gaudio perfundent ſempiterno, nec eo leui atq; mediocri, ſed quod tale ac tantum eſt, vt ſi vel vna die fruendum eſſet, innumerabiles anni huius vitæ circunfluentes delicijs & voluptatibus rectè meritóq; contemnerentur: quanquam rectè dici poteſt, quòd vna tantum tunc agetur dies, ſed neſciens occaſum, hæc numero carebit temporis, non habens ante ſe heſternum, nec poſt craſtinum, & fruemur tunc Eo, quod verè eſt, Eo, quod cauſarum omnium eſt extremum, Eo, qui magnus, potens, bonus, ſapiens, verus, pulcher, fœlix ſeipſo: non enim hæc aliunde accepit: qui pater & mater eſt mundo & reliquis rebus omnibus, pater creatione, cura, regimine, imperio: mater geſtatione, complexu, fœtu, lactatione, charitate: vbi non fluxus, non mutatio, non tempus, non maius aut minus, non generatio & corruptio, non vlla denique imperfectionum genera aſcendere vnquam potuerunt: ſed vbi plena ineſt & rotunda vndiq; (vt ſic dixerim) bonitas & perfectiſſima pulchritudo: nihil vltra, aut extra quærere aut ſperare licet, gaudium præbet ſpectata veritas, at illic princeps ineſt veritas, de qua quæcunq; vera ſunt, dependent, Hæcq; non per partes, ſed in vniuerſum ſpectanda, ita vt nihil latere valeat ſpecu-

leat ſpeculantem. Iucunda vita, quæ illinc nobis defluxit: qui tantum gaudet de riuulo, quid faciat vbi de puriſſimo fonte biberit? Suauia nobis videntur eſſe alia plura in hoc infimo mundi loco luctus pleniſſimo: quàm verò purus erit riſus illius animæ? quàm immenſus, ſi contingat ea perfrui, quod qualencunque ſuauitatem illis omnibus inſtillauit? Idem enim erit remunerans & munus, & ſe ipſo coronans coronabit. Si cui hæc mortalia & terrena commoda magna, florida, ſpecioſa, multa videntur, quid dicet de immortalibus illis & cœleſtibus? quę illa erunt, ſi iſta tot, & talia ſunt? O quantum illic quietis, quantum gaudiorum: longius etiam ſupra, quàm petiuimus, & fieri poſſe putauimus: non enim in mortales ſenſus cadit illa fœlicitas. Denique ſapiens, potens, bonus, æternus, pulcher, fœlix, beatus erit, qui ipſa ſapientia, potentia, bonitate, æternitate, pulchritudine, fœlicitate, beatitudine perfruetur. DIO. Optima quidem tua hæc eſt exhortatio: itaq; ſuſcipere eam neceſſe. Quod ſupereſt, illud explanes velim. Nam quæ reſpondiſti magnificè aduerſus orationem meam turbantem ordinem mundi & pulchritudinem, dixiſti de plurium ſumpta fuiſſe lucubrationibus: videor etiam audiſſe, quòd a Platonicis ea fueris potiſſimum mutuatus. Hæc quæ poſtremò dicta ſunt a te de eminentiſſima hac pulchritudine, quæ cæterorum caput eſt & regula, quam Dei dicimus filium, ſicut ſacra nobis indicant eloquia, vnde habes? Num etiam aliqui veterum philoſophorum hæc tanta viderunt & attigerunt? id audire a te quoque deſidero, niſi moleſtum eſt, atque adeo, ne moleſtum ſit, magnopere peto. MAR. O paratiſſimi animi Dionyſi ad inquirendum, cui non ſatis fuerit rem intelligere, niſi etiam auctores tradantur: nihil de me vereris, qui ita interrogas, quaſi ſecurus, quòd idoneas habeam ad reſpondendum facultates, locupleſque ſim & ſoluendo. Decretum eſt autem reſpondere, ne ſi ceſſaro, exiſtimes non tam ingenij facultatem, quàm obſequendi voluntatem defuiſſe. Primum tamen a te illud peto, ne putes ſermonibus idem contingere, quod puteorum aquis: nam hæ quò magis extrahuntur, eò fit, vt meliores ſint quæ ſequantur. At in loquendo non ita: nam ſuccedens ſermo viſus eſt ſæpe priore deterior: id ſi contigerit, nihil eſt, quòd exclames poſtea te a me in extremo fabulæ actu proditum fuiſſe & circunuentum: quia id fieri poſſe præmonui. Duo magna nunc occurrunt, vt mihi meritò videar in dicendo diffidere: magnum ſcilicet quæſtionis huius pondus, & magnum tuũ audiendi ſtudium. Quamobrem, quum ſit exculpendum neſcio quid inſigniter in graui difficiliq; materia te poſtulante, opto vt dignum aliquid & deſiderio tuo & voluntate erga te mea per me nunc tibi efficiatur, digna deniq; & par rebus ipſis ſuccedat oratio. Quæris igitur vnde quæ modò expoſita ſunt de perfectiſſima hac pulchritudine, quam Dei dicimus filiũ, ſumpta mihi fuerint, & vtrũ veteres philoſophi de his aliquid ſenſerint, & hi præcipue, quos ego maximè amplector, platonici. Ego veteres philoſophos, quorũ non ignoras quantus fuerit olim grex, perſpexiſſe talia nego, præter hos, quos nominatim appellaſti, platonicos, & nõnullos his antiquiores, a quibus forſitan iſti ſumpſerũt: neq; tamen omnia, quẽadmodum a me expoſita ſunt, ſed particulas tantùm quaſdam tetigerunt, ita vt non poſſim dicere rem eos prorſus ignoraſſe, neq; rurſus ſciſſe: & hoc difficiliorẽ reſponſionẽ meã, vel certè faciet longiorem, dũ expono, quid illi dixerint, quid

prætermiſerint, & in quo deliquerint. Maximæ quondam tenebræ in genti-
bus, Chriſti lege nondum promulgata, veritatis tamen modicus quidam ful-
gor ſubluxit in pluribus. Sed ſingula perſequi immenſi eſſet operis labor: vt
autem id, de quo nunc agitur, complectar, videntur mihi Platonici medita-
tionibus animaduerſionibuſq; ſuis perduxiſſe hominis naturam, quò potuit
viribus ſuis vtens perduci, diuino deſtituta fauore. Etenim illud videbant ho-
minem velut animal prouidum, & qui ordinare poteſt rem vnam ad alteram,
vltimum præſtituere finem actionum ſuarum, vt ſit beatus. Hanc autem bea-
titudinem non poſſe contingere, dum mortali hac vita tenetur, quia beatitudo
nullum habere poteſt commercium cum laboribus & doloribus, in quos ne-
ceſſe eſt paſſim incurrere. Simul & illud, quum aduerſus vitia & ignoratio-
nem virtute & doctrina adhibita quotidie ſuſcipiatur certamen, quis in certa
mine beatitudinem ponat? Deinde ſi beatitudo eſt, vt plærìq; dixerunt, viue-
re vt velis, quomodo viuit quis vt vult, quum quàm diu vult ne viuere qui-
dem poteſt? ſed videt indies vel per momenta potius ſingula vitam pereun-
tem, & ex hoc celeriorē ſibi aſſidue fieri ad mortem gradum. Occidit ergo vita:
& beata vita ſine vita eſſe nō poteſt: oportet nanq; viuat homo, ſi beate habeat
viuere: quū autem moriendo deſerat vitam, beatam quoq; vitam amittit. Sed
vtrum amittet inuitus, an volens? ſi inuitus, nō eſt beatus, cui cōtingit quod mi
nimè vult: ſi volens, iam non eſt beata vita, quæ non amatur. Nulla igitur in
terris homini beatitudo: & tamen hanc beatitudinē humanus animus arden-
ter expetit, ſic vt nihil magis: inquirit eam vndiq; hoc ipſum præſagiens, quòd
alicubi ſit, & eam ſuſcipere poſſit, & non inueniens affligitur, tabeſcit, requie
ſcere neſcit. Tandem ratiocinādo eò deuentū eſt, vt intelligeretur, quoniā mo
tus hic parandę fœlicitatis nō fruſtra humanis mentibus eſſet impreſſus, & hic
eam expectare ſummæ eſſet imprudentiæ, tum fore demum hominū animas
fœlices, vbi de corporibus ipſis veluti de compedibus quibuſdam elapſi, in re
gionem puriſſimam omni veritatis luce fulgentem liberi auolauiſſent, illic
perfuſos iucundiſſimo rerum omnium ſpectaculo cū dijs immortalibus bea-
tum æuum agitare: omnibus verò iter illud patere, quicunq; in terris poſiti vi
tam optimam pro viribus ab omni iniuria & libidine omniq; fœditate vitio-
rum procul exegiſſent. Occurrebat deinceps illa cogitatio, quoniā animus li-
bera corporis huius compagibus tanta frueretur fœlicitate, tamq; immenſo
inundaretur gaudio, vtrum particeps eorum fieri poſſit, ſi per ſeipſum able-
gato omni ſenſuū miniſterio cū eo, quod veriſſimè continet rerum omniū for-
mas, ſuū iungeret aſpectum. Tentandū id igitur rati illi primi philoſophiæ hu
ius duces, & viſa tentantibus res ſuccedere, idq; exponam, quemadmodū ab
illis expoſitū eſt. Deum, quem primū & ſummū vocant bonum, aiunt in illo al
tiſſimo diuinitatis receſſu non eſſe ſterilem, ſed magnopere vberem & fœcun-
dum, & ex ea eminentiſſima fœcunditate genuiſſe filium, qui græcè λόγος di-
citur, nobis mens, ratio, intelligentia, ſermo dici poteſt, vt eandem rem plu-
ribus vocabulis notemus. De hoc filio ſummi boni ea prædicantur, quæ ne-
ceſſe eſt de tanta maieſtate prædicari, quòd pulcherrimus ſit ſcilicet, ſapientiſſi
mus, optimus, ſolus omnium plenam referat parentis ſimilitudinem, ſolus ex-
emplar verorum ſit omniū, fons & ſcatebra quorumcunq; bonorū, & eam in
iſtis, quæ notione percipiuntur, vim habeat, quam ſol in his, quæ oculorum

ſenſu

ſenſu cernuntur: vt enim ſol efficit eius lumine, vt oculus apprehendat colores ex aduerſo iacentes, ſic iſte lucem præfert menti, cuius beneficio rerum ſpecies in vnum collectas intueri ſpecularíque poſſit. Rurſus quemadmodum ſol in iſtis inferioribus ad ſentiendum expoſitis generationis eſt pater, & quæcunq; genita ſunt fouet, nutrit, ad incrementum perducit, ſic iſte quæcunq; notioni ſubiacent extra materiam poſita efficit, vt ſint, bonáq; omnia humano animo elargitur, ea præcipuè, quæ ad virtutes ſpectant, ipſúmq; animũ vi ſua fulcit & corroborat, melioremq; reddit & maximè illuſtrat. Nam lunæ ipſum humanum animum dicunt perſimilem, propterea quòd ſponte ſua tenebroſus & opacus omne lumen ab hoc ſole mutuatur. Quin animam idẽ mundi condidit, primordialémq; illam materiam rudem & incompoſitam in ordinem & ornatum redegit: mundũ deniq; hunc, & quæ ille continet, fabricauit, ſequutus exemplar formarum, quod in ipſo erat præſtantiſſimũ, quod ſimplicitate ſua, ſtabilitate, luciditate placere omnibus poteſt. Id Ideam vocauerunt: nam Idea nihil aliud eſt, quàm (vt Senecæ vtar verbis exponentis dogma Platonis) eorum, quæ naturaliter fiunt, exemplar æternum, veluti hominum, piſcium, arborum, ſtirpium, quadrupedum, & cæterorum. Hoc eſt (inquiunt) illud, ad quod aſcendere animus noſter debet, ſi cupit ſapientiæ repleri lumine, & beatiſſimo ſpectaculo perfrui: illic enim eſt & formarum omnium forma & veluti vnicum illud ſigillum, a quo reliquæ profluunt imagines, efficiens vt vnumquodque deinceps eorum, quæ conſpiciuntur & intelliguntur, tale ſit, quale eſt: deniq; ipſum eſt determinans, circunſcriptéq; diffiniens omnia. Sed quia nullis oculis, nullis ſenſibus percipi poteſt (eſt enim ea res notionis & intelligentiæ) educendus eſt animus a corpore, cuius eſt inquilinus, & altè ſenſus ipſi deſerendi, minus quidem, quàm in morte, magis tamen, quã in ſomno: ſic enim cenſent. Quod vt fiat (eſt enim difficile factu) iubent nos ſilentio plurimũ & ſolitudine vti, victum tenuem & inopem perſequi, vigiliam crebrã exercere, deſerere omnes ſenſuũ illecebras, omnes carnis ſuauitates abijcere, prȩter modicas quaſdã, quas neceſſitas efflagitat vitæ, animũ inſuper purgare omni vitiorũ labe, omni cupiditatũ cȩno, ita vt diuitias, honores, imperia, cæteráq; externa cõmoda, quȩ reliqui mirantur, vilia putet, nullo numero habeat. Iubent quoq; diſciplinis inſiſtere, his prȩſertim, quæ res ipſas abſtrahunt a corporum complexu, eáſq; per ſe omni materia vacuas ſpeculantur. Hic iaci videtur gradus quidam, quo intelligitur incorporeum eſſe aliquid, quod ſit longè præſtantius his, quæ in ipſis corporibus exhibentur, & quaſi figuli manu ficta & ſimulata oſtenduntur. Volunt præterea, vt a multitudine, quantum fieri poteſt, recedentes, ad vnum magis atq; magis ſpectemus, vt quæ plura ſunt numero, vna ſpecie colligentur, & quæ ſpecie plura, vnius generis communione conſtringantur, & quæ multa ſunt genere, ad vnicum aliud principium referantur, idque potiſſimum Dialecticæ artis munus eſſe arbitrantur. Poſtremò admonent, vt ab his, quæ generata ſunt, & quæ aſſiduè fluunt & refluunt, viciſſimq; de alijs in alia tranſeunt, & continenter in varias voluuntur facies, abducamus noſmetipſos pro viribus, quaſi in iſtis apprehendendis non ſit ſcientia, ſed opinio quædam non minus fluxa & lubrica, quàm ipſæ res, circa quas vertitur. Ergo dirigenda

Idea quid sit

mentis acies ad id, quod vnum eſt, & idem ſemper, quod eodem modo aſſiduè ſe habet, quod fixa & immutabili lege continet rationes rerum omnium, quæ factæ ſunt, quæ fiunt, quæ futuræ ſunt, cum earum initijs determinatiſq; curſibus. Hoc eſt demum illud, cuius gratia ſuperiores labores ſuſcipiuntur, ſi dū hic agit animus in corpore, minimum illius contagione laborans, poſſit ipſo pauliſper deſerto vſq; eo ſe tollere, vt ſpectet per ſeipſum in illud auguſtiſſimum ſpeculum, quod rerum omnium ideas continet, quod filium Dei dicimus, illo adiutus lumine, quod idem filius optimus beneficentiſſimuſq; effundit. Hoc qui poteſt, immenſam (vt aiunt) hauriet ſapientiam, & tanta perfuſus dulcedine dimittitur, vt corpori deinceps redditus ſeipſum lugeat, nihilque magis cupiat, quàm eò redire, humana velut ſterilia & ingrata damnat, nec vlla publica aut priuata ſuſciperet poſtmodum negotia, niſi humanitas ſocialiſque pietas cogat: miſericordia tangitur reliquos inſpiciens mortales, primùm eos, quos videt vana & peritura huius ſeculi bona flagranti cupiditate complecti: deinde ſi qui ſunt ſapientiæ ſtudioſi, eos putat non res ipſas, ſed vmbras rerum & imagines ſectari ,híſque teneri, propterea, quòd quęcunque ſenſibus ſubſunt in quorum inquiſitione illi verſantur, non ſunt verè & propriè, ſed quodammodo ferè ſunt propter ipſorum fluxum lubricúmque curſum & eam imbecillitatem, quam degener materia facit: demum nihil tale arbitrantur, quàm cūcta intelligere in arte, in qua facta ſunt, quia melius illic intelliguntur, quàm in ſeipſis, quemadmodum rectitudo lineæ & circuli rotunditas, & veritas reliquarum figurarum melius intellecta conſpicitur, quàm vbi in puluere deſcribitur, vel ſaxo inciditur. Accidere autem putant ſibi in hæc breuia, fluxa, caduca defixis, quemadmioum accidere his ſolet, qui mare ingreſſi aduerſa tempeſtate iactati inter denſas nubium tenebras ſurſum deorſúmque feruntur, & laborante nauigio huc illúcque inclinante, nec mente, nec corpore conſiſtunt, vel in proſpera nauigatione, maris agitationem non ferentes nauſeant, & ſentinæ vitijs conflictantur, nec ceſſant a moleſtia, donec terram tetigerint, ideſt ad ſtabilem inconcuſſamque ſedem peruenerint, tunc enim, vbi in ſolido ſtant & immoto, recreant ſe & reficiunt: ſic fit contemplantibus ipſis corporea hæc mole turgida, ſpatio diffuſa, quæ mutatio ſibi habet ſubdita, perenniter ex alio in aliud fluentia, vt vertiginem tunc capitis ſentiant, & rebus cum ipſis circumuerti pariter videantur: multoque magis reſpicientes ad lapſum peccatáque multorum ſtomachantur. Vbi igitur contingit quies? vbi reſpiratio? vbi ſcilicet locum hunc erroris pleniſſimum relinquentes, motúmque omnem, tam qui in rebus, quàm qui in ipſis eſt, tranſcendunt omnia corpora, dirigúntque mentis obtutum in id, quod ſimplex, & vnius modi eſt, a quo vt a principio omnis progreditur natura: illic nihil inſtabile, nihil confuſum cernentes, ſed vnumquodque talę, qualę eſt in ipſa ſui origine, apprehendere ſcientia aliquid videntur, antea tantummodo opinari: contrario autem inſtituto vtendum putant, quàm quo olim Scythæ vtebantur in ſagittando; nō enim in fixa & ſtabili manentes ſede aduerſus immobile ſignum dirigebant ſagittas, ſed ab equis in feras & volucres & animalia quæq; ſoluta, nec alios peritos arbitrabantur ſagittarios, niſi & qui ipſi commoti, & in ſe mouentia arcu pollerent.

pollerent. Hic contra cenſent fieri oportere, ſi modò aliquis prudens & peritus haberi vult in ipſis rebus perſpiciendis: nam & incommotum ipſum eſſe oportet, ab omniq́ animi perturbatione vacuum, & in ipſum incommotum & ſtabile rerum ſignum mentis aciem tanquam telum dirigere, vt quicquid in illis verè eſt, apprehendat: ſin autem & commotus ipſe, & ſe mouentia perſequatur, falli eum, & illudi, nec veritatem rerum, quam ſibi propoſuit, attingere poſſe arbitrantur. Hæc deniq; omnis eſt machina Platonicæ philoſophiæ, hæc iſtorum virorum prouincia, vt eum, qui verè philoſophus futurus ſit, deducant in ea ſtudia, quæ excitare valeant animum purum atq; a corpore ſegregatum ad contemplandum diuinas ſpecies, in quibus ſolis veritatem habitare arbitrantur: vbi id aliquis adeptus eſt, nō eum quidem iam perfectè beatum, ſed beatitudinis tamen veſtigium aliquod in hac miſera ærumnoſáq; vita inueniſſe credunt. Quamobrem philoſophia ſic ab iſtis diffinitur, vt ſit ſolutio animæ a corpore, & conuerſio ad ea, quæ vera ſunt atq; diuina. Huc referunt officia quatuor illarum virtutum, quæ diuerſa ratione cenſent eſſe in philoſopho, quàm in ciuili viro: nam in philoſopho Prudentia id agit, vt mundum & quę in mundo ſunt omnia, negligat, ſolis diuinis inhæreat, ſola intuitu digna putet. Temperantiæ munus relinquere omnia, & obliuiſci quodāmodo, quantum natura fert, quæ corporis vſus efflagitat. Fortitudinis eſſe aiunt non terreri animum a corpore recedentem, nec altitudinem illius ad ſuperna aſcenſionis perhorreſcere. Iuſtitiæ cum ſupera & diuina mente ſociari, ita vt ſeruet cum ea perpetuum fœdus, eiúſque legibus pareat. Huc etiam pertinet, quòd ijdem aiunt totam philoſophi vitam nihil aliud eſſe, quàm mortis commentationem: nam non aliud eſt mori, quàm animum a corpore diuellere: hoc autem continenter agere, quum ab auditu, & viſu, omniq; dolore & voluptate ſeuocans ſe animus, ſecúmq; conſiſtens, fugit, quàm maximè a corpore, & vix vlla ipſum communione pertingens, aggreditur ſecūdum ſeipſum rerum ſubſtantias & rationes conſiderare, quæ ſola vera eſt conſideratio, ea excepta, quæ poſt mortem contingit, propterea, quia dum id agunt philoſophi mori quodāmodo videntur: negant eoſdem aduentu mortis terreri, quoniam ſtultum eſſet, cuius imaginem quotidie induebant ſtudio adipiſcendæ ſapientiæ, exhorreſcere venientem, quæ illos in meliorem ſinceriorémq; longè cognitionem reſtitueret. Habes quid Platonica philoſophia ſpectaret, qui due ſequeretur potiſſimum, tanquam ſummum bonum in vita hac mortali, & quo omni conatu contenderet. Quæ ſanè illi vberius multò & luculentius, quàm a a me expoſita ſunt, demonſtrabant: neq; hæc ad omnes, ſed ad paucos quoſdā efferebant, quos tantæ rei percipiendæ idoneos intelligerent: temeritatis autem ſummæ putabatur in vulgus tradere, quia videretur tunc quis hæc, quæ ſumma veneratione digna erant, obiicere cōtemptui & irriſioni populari, quoniam quæ non nouit nec capere poteſt populus, ea contemnere & ludificare ſolet. Nec verò iſti, qui humano penè omni cultu deſerto huic ſoli vacant cognitioni, populo (vt aiunt) placent, nec populus ipſis, ſed populus in eos fertur acerbius, nec ſatis dignam refert gratiam illorum pietati: nam inſaniens ipſe inſanire eos putat, interdum odio habet, contumeliis afficit, necat: nec id illi admirantur, qui norunt non aliunde improbitatem, quàm in terris inter ho-

mines verſari. Veruntamen homo Deo deuotus, quãprimum diuinam illam præguſtauerit viſionem nihil curat reliqua, quin quæ cæteris hominibus ſunt mala, huic vt bona contingunt, quoniam oblata & illata omnia (quæcunque ſint ea) ad virtutum ſuarum vſum & profectum ſapienter conuertit. Et hæc quidem omnia & plura his eodem ſpectantia Platonici conſtanter aſſeuerant. Quid dicam? vtrum mirer prius in iſtis ſolertiam, qua tanta inueſtigare aggreſſi ſunt? an fœlicitatem, qua multa vera viderunt? Primùm quantum illud eſt, quòd intellexerunt Deum de Deo genitum, quem eadem appellatione vocant, qua noſtri, patris ſapientiam, mentem, veritatem, verbum, & reliqua alia? Addunt quòd mundum fabricauerit mandante patre: hinc ipſum vocant patris fabrum, quod veriſſimè dici nemo non ambigit. Quid? exemplar mundi ineſſe illi, quod ſequutus ſit in ipſa fabrica, ideo cunctarum formarum ideas continere, quis non dixerit rectiſſimè expoſitum fuiſſe? Quid? aſſerentes eundem vitam eſſe rerum omnium, humanarum mentium lucem, nonne tibi ſacris literis concinere videntur? Et hæc quidem de diuinis. Ipſum verò hominem, dum ad hæc diuina attollere ſtudent, quos gradus iaciunt? quàm aptè diſponunt? nam magna morum purgatio antea indicitur, & a ſenſuum illecebris diſceſſio, affectuum omnium & pertubationum obliuio, & quaſi interitus quidam iubetur. Poſt hæc multitudinem rerum effugientes ipſa potius genera quærere, & ad vnum quid reſpicere præcipiunt. Similiter generantium ſe inuicem & corrumpentium omnium præteritis formulis rationes ipſas per ſe rerum omnibus locorum & temporum exutas compedibus tractare aſſiduè atque verſare: ſic fieri paulatim poſſe cenſent, vt animus euadens corporis huius clauſtra, totuſq; in ſe ipſo conglobatus, ad diuinæ illius lucis intuitum perueniat: non enim, vt perfectè videat, ſenſus huius corporis deferre illuc oportet; quibus per hæc innumera vagamur: ſed tantùm mentis oculus figendus ad vnicum illum bonorum omnium fontem, curis alijs depoſitis. Fruſtra (inquit Iamblicus) Deum quærit, qui non ſe exhibet ſolũ ſoli, immobilem ſtabili, ſimplicem ſimpliciſſimo. Quemadmodum enim non poſſumus enti per non ens coniungi: ſic neque per multitudinem vnitati, neq; per motum ſtabilitati, neq; per mixtionem ſimplicitati coniungemur. Inter cætera verò illud eorum valde probo, quòd fœlicitatem in hac vita homini contingere non poſſe tradiderunt. Reliqui autem philoſophorum greges, Peripatetici, Stoici, Cynici, Epicurei, & alij infiniti, dici vix poteſt quàm habuerint ſe ridiculè, dum ſapienti in humanis agenti vitam beatam aſcribunt contra omnium ſenſus, contráq; ipſam naturam: quærebant in terris, quod nuſquam erat: ſi inueniſſent, nonne illorum temporum homines illos magis, quàm aurum complexi fuiſſent? vel quos alios Deos potius coluiſſent? Et vt hac de re aliquid etiam dicam, quod ſuperioribus reſpondeat, ipſe Ariſtoteles, de quo magna eſt ſapientiæ opinio, quum in Ethicorum libris ſummum bonum, quod omnes appetunt, vt finem actionum, poſuiſſet in fœlicitate, & fœlicitatem non ſolum in animi bonis, ideſt virtute, ſed in corporis & externis bonis, occurrebat illud, hominem hoc fine, dum viueret, carere propter innumera incommoda, quæ quotidie vitam noſtram afficiunt, idq; abſurdum putabat: quod vt euaderet, dixit multa & magna aſpera, quæ contingerent

inquinare fœlicitatem,eam tamen adeſſe virtutis compoti,quia ſemper honeſta gereret, & illa triſtia leuiter ferret,non quia non ſentiat,ſed quia forti perſtet animo & generoſo. At nemo fœlicitatis eſſe ducit leuiter ferre mala, ſed ea omnino non videre,& contrariis bonis potiri: nam fœlicitas,quæ non modo vt bonum ponitur,ſed vt ſupremum bonum, nullum cum malo commercium habere poteſt: quòd ſi habet, non eſt illa ſupremum bonum, ſed eſt bonum quoddam malignum, & erit hæc fœlicitas maligna: quemadmodum & lux maligna nuncupari meruit a Poëta, quæ tenebrarum aliquid admixtum haberet. Ariſtoteles certè ipſam inquinatam vocat, extra tamen rem id dicens: nam inſtitutus fuerat ſermo de ſolida & perfecta fœlicitate, quam omnes affectant, non de hac inquinata, quæ non expetitur: illa prior expetita vtrum homini contingat viuenti quærebatur. Tu excellens ingenio hac in re terguierſaris, vnum oſtentans aliud tradis, nec ſatisfacis hominibus aurum cupientibus,ſi ære contaminatum perſoluis, quanto minus nunc,ſi aliquid vicij fuerit in fœlicitate: & nihilominus tentas efficere ſermone, vt vir ſapiens, quanuis multis & magnis corporis & fortunæ oppreſſus malis, fœlix ſibi videatur: quam ſanè fœlicitatem nulli inuideo, ſi modo opinio fœlicem facit. Vis enim,contra quàm res ipſa ferat, actiones noſtras dominas eſſe fœlicitatis, & pudet ſapientem ſubiicere fortunæ,vt e beato miſer fieri queat. Hæc audiens magis laudaueris Solonem, qui beati nomen ante vltimum vitæ diem nemini tribuit, quia fieri poteſt, vt qui beatus nunc appareat, in magnas poſtea incidat calamitates,ſicuti Crœſo contigit,quem ille id monuit, & Craſſo Priamóq; & aliis plurimis. Quanquam illud verius id nomen nulli in vita exactè competere,quæ multis premitur miſeriis & ærumnis,& premi etiam his potuit, quæ præteriere. Sed magnum erat, & glorioſum fœlicitatis nomen: hoc homines ſapientia ſeculi tumentes auferre ſibi noluerunt. Plæriq; vſq; eo deſipuerunt, vt dicere audeant ſapientem, cuius ſit beata vita,inter tormenta quoq; & cruciatus, ſi tamen prematur his durius & vehementius, quàm ferendum putet,perfugium illi paratum, vt ſponte de vita exeat. O ſententiam ineptam, & de mendacij errore neceſſario confuſam: ſi enim beata vita non deſerit ſapientem, etiam inter tormenta, cur ipſa deſeritur a ſapiente? An ſapientia oſtendit beatum eſſe eum, qui beatitudinem reliquerit? Imo miſerum eſt beatitudinem alicui finiri, quia hoc ipſo incipit fieri miſer, quòd deſinit eſſe beatus: ſi ergo beata eſt vita, maneatur in ea: ſin diſcedendum eſt, quomodo beata? vtrunq; enim abſurdum,vel fugere rem gratam, vel rem fuga dignam amplecti, vt gratam. Etenim quum dicant fugiendam eſſe vitam ſapienti,in qua cum maximis doloribus & cruciatibus tenetur,occurrit in audientium animis illa cogitatio, hanc eſſe miſeriam; necleuem quidem miſeriam, ſed magnam, cui fortitudo ſapientis ſuccumbat, & propter quam cogitur homo contra dulciſſimam commendationem naturæ, qua vnuſquiſque ſibi ipſi conciliatur,ſe ipſum vita exuere, nec aliunde oblatam expectare mortem,ſed hanc vltro ſibi inferre. Magna miſeria, quæ ad id compellit: negant iſti, cum quibus res eſt, ſed contra aſtruunt, beatitudinem ſapienti inter tormenta contingere. Cur igitur ad fugam hortaris? ſi effici poteſt, vt ſit illa beatitudo, iam non eſt fugiendum, quis enim non dico ſapiens, ſed quis tam ſtultus, qui velit

in mortem incurrere, quum ei liceat in vita beata manere? At ea ſaltem beatitudo eſt vitæ, quòd, quum grauius vrgetur doloribus, facile & penè pro arbitrio deponi a quolibet poſſit. Hoc dicentes duo quædam proponunt: vnum, quòd vita facile extinguitur; alterum, quòd id ſit beatitudo: quorũ prius concedimus, poſterius negamus: nam vitam facile extingui cuilibet perſpicuum: at tantum abeſt, vt beatitudo ſit vlla, quòd facile extinguatur, vt hoc ipſum inter reliquas miſerias aſcribatur, eam ſub incertis caſibus aſſiduè fluctuare, & quanlibet leui impulſu cadere, confringi, deleri. Hoc etſi optabile eſt in miſeria, non tamen ex hoc contingit beatum fuiſſe, ſed miſeriam fuiſſe breuem: nec ſi breuis miſeria, propterea nulla debet videri, quæ vt finita ſit, nõ tamen id habendum pro beatitudine, vbi non adeptio ſummi boni, ſed miſerię tantum finis inuenitur. Simile videtur ac ſi quis ſummam adeſſe beatitudinem nauigantibus dicat propterea, quòd ſi ſentinæ vitium vel aduerſarum vim tempeſtatum nequeant perferre, facile ſit exilientes e naui in profundum ſe demergere. Quòd ſi nemo hanc fœlicitatẽ putat, ne illud quidem pro fœlicitate habendum, vbi quis propter triſtium acerborúmque intolerabilem moleſtiam vitæ ſuæ vim inferre compellitur. Vbi igitur beata vita, ſi nec antequam finiatur, nec in ipſo fine beatitudo apparet? Sed & illud, quod de conſciſcenda ſibi ipſi morte dicunt, quale eſt? vt enim miſerum non ſit vitam eripi alterius manu, miſerum tamen fuerit, ſi propria auferatur: nam quum id non virtute aliqua animi, ſed non niſi furore & impatientia contingat, & maximè miſerum faciant animi vitia, miſerrimus habendus eſt, ſui ipſius homicida. Quicunque autem alieno facinore periere, ſi iniuſtam necem forti pertulerunt animo, dicantur hi quidem fœlices propter virtutem, ſed ea fœlicitate, qua mala moleſtiam afferentia vincuntur. Nam plena & integra fœlicitas eſt omnibus defunctum malis, iam virtutis perfrui pręmijs immortalibus atque diuinis. Rectè Platonici, qui quod res ferebat pronuntiabant, non eſſe hoc ſeculo fœlicitatem expectandam: nam dum moramur in terris, grauiori opere munereque perfungimur. Nec verò de ſtadio vitæ huius ſponte diſcedendum cenſent, in quod numinis cœleſtis cura collocauit, donec idem numen, tanquam legitima poteſtas, ab hoc curriculo reuocauerit: poſtquam verò expletum fuerit fatale tempus, eos beatos & fœlices fore iudicant, qui congrua veneratione & pietate Deum fuerint ſequuti, hanc ſummam ſapientiam, hanc maximam eſſe omnium virtutem, ad quam reliqua referre conueniat, diuina cognoſcere & venerari. Hic nobiſcum faciunt, dum pietatem in Deum non virtutis eſſe partem, ſed reliquas virtutes, huius pietatis partem eſſe docuerunt. Hactenus præclarè iſti: cur hactenus? quia non ſinceram in omnibus incorruptámque veritatem tenuerunt, ſed in pluribus peccarunt. Nam Dei filiũ, quem quo quo modo noſcere potuerunt, diſiungunt a patre, ita vt patre ſit minor atque poſterior: quod qui ſentiret & defenderet, delaberetur in hæreſim, quæ fuit Arrij: qua nulla vnquam vehementius & multitudine ſequentium, & auctoritate fauentium, & ſubtilitate diſputantium eccleſiam vexauit. Veritas tandem multis exagitata difficultatibus ſuperauit, quæ oſtendit patris & filij vnam naturam, æquam potentiam, eandem æternitatem: hoc tantum differunt, quòd ille eſt pater, hic filius, ideſt ille hunc generat, hic ab illo generatur: quicquid

autem

antem filius habet, a patre habet: nec ideo minor patre, quia tantundem habet. Eſt ergo pater a filio alius, ſed non aliud: & quum pater ſit Deus, & filius Deus, vnus tantum eſt Deus. Illum deinceps mutuum patris & filij complexum, quem Spiritum ſanctum vocamus, & eſt tertia in diuinis perſona, nihil differens natura a patre & filio, niſi quòd ſpiritus eſt patris & filij, & ab vtroque tanquam ab vno principio procedit, philoſophi neutiquã viderunt. Nos autem diuinitus edocti diuinam ponimus ſubſtantiam in tribus iſtis perſonis, quarum nulla præcedit aliam poteſtate, aut ætate: æqualitas ſumma horum trium, adeo quòd non minor eſt ſubſtantia in ſingulis, quàm in omnibus, nec maior in omnibus, quàm in ſingulis, ſed tãta in ſolo patre, vel in ſolo filio, quanta in patre ſimul, & filio, & tanta in ſolo ſpiritu ſancto, quanta ſimul in patre & filio & ſpiritu ſancto: vnum deniq; in diuinis omnia, eo excepto, quòd relatio de perſona ad perſonam diſtinctionem facit. Vituperamus autẽ eos, qui horũ trium alium alio faciunt minorem in diuerſa ſubſtantia, veluti gradibus quibuſdã factis, & tres inæquales Deos in eccleſiam miſerunt: eſt enim ſimplicior natura Dei, quàm vt poſſit partitione communicari: nam ſi diuidi poſſet, incorruptibilis non eſſet, quia quicquid diuiſionem capit, idem capere interitum poteſt. Eſt igitur in diuinis perſonis ordo, non inæqualitas: diſtinctio, non diuerſitas: numerus, nõ diuiſio. Diximus antea ſummam eſſe & perfectam pulchritudinem Dei filium. Sed dicet aliquis, quid? illa pulchritudo, a qua hæc mittitur, nonne maior? nego. nonne diuerſa? minime, ſed vna tantùm eſt & eadem: nam ſicut in diuinis tres perſonas ponimus, Patrem, Filium, Spiritum, & hi tres vnum ſunt, ſic in Deo pulchritudo eſt a ſe, pulchritudo ab altero, pulchritudo ab vtroq;: nec tres hæ pulchritudines, ſed vnica tãtùm & ſimplex eſt pulchritudo. Itaq; dum commendo pulchritudinem filij, ideſt pulchritudinem ab altero, eadem opera commendo pulchritudinem a ſe & pulchritudinem ab vtroq;, quia vnum & idem ſunt, nõ locis, non temporibus, non magnitudine, non ſubſtantia differunt: plenitudo pulchritudinis, quæ eſt in tribus ſimul, eadem eſt in duobus, eadémq; in ſingulis: non enim vt in ſtatuis auri æqualibus plus ineſt auri tribus, quàm duabus, & minus habet auri vna, quàm duæ: at ibi non maius aliquid duo, quàm vnus eſt, nec maius aliquid omnes, quàm ſinguli, propter ſummam quandam & ineffabilem coniunctionem, qua altera perſona ineſt alteri, quia in patre eſt filius, & in filio pater, & in vtroq; ſpiritus ſanctus, & in ſpiritu ſancto vterq;. Deniq; cœleſtis veritatis auctoritate roborati, tribus in perſonis ſimplicem indiſcretámq; ponimus diuinitatis naturam, ita vt nec ſolitarius nec multiplex relinquatur Deus, quem a ſolitudine perſonarum trinitas, & a multitudine vendicat ſubſtantiæ vnitas. Sed quãquam pulchritudo ſit æqualiter in tribus perſonis, attribuitur tamen magis filio, quia per ipſum creata ſunt omnia, & inditæ rebus formæ, & ars ipſe Dei, & archetypus dicitur eſſe mundus: quanuis etiam quæcunque fecit filius, eadem fecit pater, & ſpiritus propter eorum indiſcretam vnitatem, & complexionem. Et nos quidem ita dicimus & tenemus, eadem ſenſerunt veteres Hebræi: nam (vt reliqua omittam) Moſes in mundi creatione, pluralitatem deorum ſingulari ſubiecit verbo, indicans plures eſſe Deos in vnitate ſubſtantiæ: non enim ſcriptum eſt, In principio creauit Deus cœlum & terram,

terram, quemadmodum græci latiníq; habent codices, ſed (vt ab hebraicarum literarum peritis audio) Creauit Dij, tanquam mundus creatus fuerit a pluribus, qui tamen plures vnus eſſent: pari ratione in ſubſequentibus ſcriptum, Dixítq; Dij, faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtrã: & paulo poſt, Et creauit Dij Adam ad imaginem ſuam, ad imaginem Deorum creauit eum. Pſalmographus quoq; tres illas perſonas concurriſſe ad creationem mundi indicat, dum inquit, Verbo Dei cœli facti ſunt: & ſpiritu oris eius omnis exercitus eorũ. Exercitum cœlorum vocat ſolem, lunam, ſtellas, & quotquot ibi ſunt virtutes, ac vniuerſos Angelos. Quid dici potuit apertius? nam cœlos cum inſigni eorum exercitu conditos ait verſiculus prophetæ verbo Dei. Hic duæ perſonæ, Deus ſcilicet, & verbum, quod ab eo profertur, deinde ſpiritus, qui tertia eſt perſona, clarè nominatur. Sed & perſuaſio ſerpentis facta ad mulierem, quòd ſi comederent de fructu ligni eſſent ſicut Dij ſcientes bonum & malum: item illud, quod Deus Adæ dixit cum amara irriſione, Ecce Adam vnus ex nobis factus eſt ſciens bonum & malum, pluralitatem oſtendit diuinis ineſſe: & idem multis aliis ſcripturæ locis inuenitur, quæ tamen pluralitas ad perſonas tantùm referenda eſt, non ad diuinam ſubſtantiam, nam plura principia ponere non mediocris eſſet inſaniç. Ipſi veteris legis interpretes (de Hebræis loquor, quos Talmudiſtas illi vocant) planiſſimè de his loquuntur, perſonas etiam ipſas nominatim appellantes, quo fit, vt vbi oſtendere volunt aliquid de ſententia Dei conſtitutum, dicant id Deum & domum iudicij id conſtituiſſe, domus iudicij non erat penes eos, niſi pluribus iudicantibus, quorum numerus non erat ternario inferior: ternarium nanq; ipſi quoq; vt imparem magis probabant. Ergo hoc ſermone trinitatem perſonarum in Deo denotabant. Addunt præterea futurum, vt ſanctiſſimum hoc trinitatis myſterium Meſſiç opera cunctis gentibus & populis innoteſcat, quod iam dudum impletum videmus. Quamobrem qui antiquitus extitere philoſophi, horum fuere neſcij: ideo non perfectè Deum cognouerant: quod tamen præ ceteris maximè cupiebant. Ex hac ignoratione illud deſcendit, quod ipſi ita forſitan ponerent formarum ideam in Dei filio, tanquam illi aliquid extrinſecus additum fuerit, vbi de mundi fabrica cœperit cogitare. Ego autem (ſi meminiſſe potes) dixi antea nihil differre hanc ideam ab ipſo Deo, quia intelligentiam non aliunde accepit, quàm a ſe ipſo: non enim res, quæ poſtmodum prolatæ ſunt, fuerunt in cauſa, vt Deus eas noſceret: ſed quòd ab æternitate ſua illas nouerat, ideo cõſtiterunt: nobis hæc, quia facta ſunt, nota ſunt: illi niſi nota fuiſſent, facta non eſſent. Ille verò intollerabilis & ad impietatem magis ſpectans error, quòd animatum eſſe mundum crediderunt, & Deum tertium fecerunt, atq; adeo diuino cultu dignum iudicauerunt: eadem ſuperſtione de ſingulis aſtris ſenſerunt, Deóſq; alios infinitos habuerunt, quibus diuinos honores vni illi vero Deo debitos aſſignauerunt: Dæmones quoq; ſacrificiis colẽdos tradiderunt, & ipſi imprimis eos coluerunt, & bonos quidem vt prodeſſent, malos autem ne nocerent. Ipſe Pythagoras, qui nihil ſcripſiſſe dicitur, tamen in aureo carmine, quod eius fertur titulo, & in quo pulcherrima mortalibus ſapientiæ oracula edidiſſe putatur, ſtatim primis verſibus ſecundum Deos & heroas, venerandos terrenos Dæmonas cenſet legittimis ſa

crificiis: terrenos (vt opinor) hos vocat, qui circum terram verſantur: adeo cæca fuit ſapientia huius ſeculi, vt inferiores etiam has ſpiritales naturas, quia aliquid poſſent, & penes eos iræ eſſet & gratiæ locus, colendos cenſuerint qui cunꝗ habiti ſunt ſapientiores, cum quibus etiam multitudo faciebat. Sed materiam quoꝗ primam, quã græci Hylen, chaóſꝗ vocauerunt, non a Deo conditam, ſed æternam poſuerunt; volúntꝗ inueniſſe Deum præiacentem illam molem rudem atꝗ informem, e qua mundani operis figurã ſuſtulerit, & cuncta in partes aptáꝗ mẽbra ſpecieſꝗ rerum ac formas digeſſerit, nihil addens ad acceptam materiam, nec auferens: nolunt enim Deum potuiſſe omnia, ſed eius, quod fieri potuit, melius delegiſſe, & ad id materiam aptaſſe: quod eſt ſanè omnipotentiæ Dei & eius gloriæ derogare, quem non creatorem faciunt mundi, ſed ſcalptorem tantummodo & fictorem. Neque proba vlla admittit ratio rem conſtitiſſe vllam, quæ quum omnibus aliis inferior ſit, æternitate par fuerit ſuperiori natura. Et in his iſti quidem non mediocriter errant. Quid dicam de illa beatitudine, quam pijs omnibus ab hac luce diſcedentibus proponunt? illic quoꝗ, vt in cæteris, error inualuit. Aiunt enim hanc beatitudinem, quam rite ſitam prædicant in diuinorũ contemplatione, non fore perpetuam, ſed defuturam aliquando reuolutis aliquot ſeculorũ ſpatiis, tunc enim animæ, ipſæ mortalia repetent corpora, rurſus in hanc miſeram ærumnoſámꝗ vitã ab illo beato æuo detrudentur: ex quo fit, vt beatitudo illa eſſe non poſſit; aut enim vere exiſtimabunt ſe quandoꝗ redituros ad priorem miſeriam, & beati eſſe non poſſunt, ſiquidem proprium beatitudinis eſt eſſe ſecurum, nec caſum vllum metuere; ſin autem falſa opinione inducti nullum caſum metuunt & expectant, falſò quoꝗ erunt beati, quoniam verè, cõtra quàm expectant, fient quandoꝗ miſeri, quando ſcilicet ad hæc mortalia deſcendẽt. Nec fieri poteſt, quin ſi fallendi ſint illi, vt beati ſibi videantur, ſit inanis beatitudo, quæ veritate non cõſtat, ſed exiſtimatione. Ergo ſcientes terror, neſcientes error beatos eſſe prohiberet. Coëgit autem iſtos traſmigrationem hanc de corporibus in corpora inducere illa cogitatio, quòd mundi huius ſtatum, qualem nunc videmus, nullo fine claudendũ ſibi perſuaſerant, ſed in omne tempus manſurum: animas etiam non de nihilo fabricari, ſed de aliquo educi crediderunt. Hinc vt euitarent immenſam quandam & infinitam animarũ multitudinem, ſi ſingulis quibuſꝗ corporibus noua anima illaberetur: & quia in tã immenſo temporis ſpatio animis aſſiduè creandis nulla materia ſuffectura videretur, ab initio conditi orbis certum animarum numerum conſtitutum, qui circuitum hunc aſſiduè peragat, de corporibus in corpora tranſeundo, non de humanis modò in humana, ſed de humanis in ferina, & de ferinis in humana: & hæc conuerſa eſſe inter ſe: vt enim ex viuis mortuos, ita ex mortuis viuos procedere: ſic etiam effectum eſt, vt crederent ante nouam corporum molitionem animas extare, eáſꝗ illuc delapſas non tam diſcere quàm reminiſci. Hæc abſurdè nimis illi crediderunt & tenuerunt: tantum impoſuit illis ignoratio animarum, neſcientibus vnde eſſent, quo fine conditæ, quid mundi ſtructura ſibi vellet: ad quæ ſanè omnia religionis noſtræ alumni conſtanter reſpondent, expediúntꝗ ſe de talibus dilucidè: cuncta deniꝗ de fœlicitate hac, quæ ſanctis animis poſt vitæ huius obitum donatur, certius illuſtriúſꝗ pronunciant. Quæ quum ita ſint, ſi quid tamen illi veri dixerint, id tenendum, lætiſꝗ

vlnis

vlnis ſuſcipiendum reiectis erroribus. Semper hoc habuerunt Chriſti fideles, vt nullum verum reijcerent a quocunq; diceretur, quia diceretur auctore Deo, quẽ ſequimur. Ille enim princeps eſt veritas, a qua quæcunq; vera profluunt, etiam impiorum ore prolata: ille nos aurum iubet colligere de luto, & roſam relictis ſpinis perſequi. Quæcunq; igitur vera alieni extra eccleſiam poſiti dixerunt, non modo negligenda non ſunt, vel reijcienda, ſed rapienda potius, & ab eis tanquam ab iniuſtis poſſeſſoribus in noſtrum vſum vendicanda: noſtra ſunt omnia, quæ illi vere ſonuerunt, quibus abuſi ſunt, dum ea nõ ad veræ pietatis officia referrent. Quamobrẽ nunq; noſtri abſtinuerũt a gentium poëtis, oratoribus, philoſophis, nec eorum opiniones ſolum, verũ etiam verba proferebant, ſi quando in aliquam incidiſſent ſententiam, quæ illis placeret. Non parua tamen ſæpius (fateor) admiratio me tenuit, vnde Platonici hæc, quæ de Dei filio aſſerunt, déq; mundi fabrica, deq; fœlici piorum exitu in alteram vitam, hauſerint: mordebar ea cura, vt ſcirem, qui nã primi auctores ea gentibus infundiſſent: nam plæraq; eorũ humani ingenij fines tranſcendere aduertebam. Et Pythagoreos quidem Platonicis longè antiquiores philoſophos eadem ſenſiſſe palam erat: nam Platonem Pythagoreorum diſciplina imbutũ, Pythagorámq; in diuinis & naturalibus ſequutum nemo non nouit, tantum intererat, quòd Pythagorei ea literis committere fugiebant, ſed nullis commentariis intercedentibus de animo in animũ tranſmittebant: Platonici eadem latius ſcripto ſerere cœperunt. Nempe Pythagoram & Platonẽ Ægypti ſacerdotes adiuiſſe, & vtrunq; ab illis hæc ſumpſiſſe, doctorum penè omnium conſenſu video conſtare. Quòd autem illorum ſacerdotum literis talia continerentur, facit vt credam Mercurius cognomine Triſmegiſtus, qui de collegio illorũ fuit, tanta ſapientiæ opinione, quanta ipſum cognomen indicat. Huius libellos lectitaui duos latinè redditos, quorum vnus Pimander alter Æſculapius inſcribitur. Nihil vidi penes Platonem de Deo, de mundi originé, de ideis, de hyle, de Dijs inferioribus, de Dæmonum natura & poteſtate, de pleno atq; inani, de corporearum rerum tranſmutationibus, earúmq; lubrico & perenni fluxu, de animarũ migratione in corpora, de mentis ad ſuperna conſenſu, de piorum fœlicitate, ſuppliciiſq; improborum, quin ille prior dixerit. De Dei autem filio latiſſimè diſſerit, quem adeo cõplexus eſt, vt proprium ei tẽi volumen dicauerit, quod de verbo perfecto inſcripſit: quod maximum ſanè eſt arcanum, vt pote quod infra ipſius diuinitatis geritur penetralia. Et quoniam huc reincidi, Orpheũ Thracem ferunt nonnulli Ægypto peragrata huius Mercurij doctrinam tenuiſſe, & hunc Dei filium agnouiſſe, ſed vt poëtam imagine quadam velaſſe, dum de Iouis capite finxit Mineruam ſine matre natam, & apertè quandoq; idem protuliſſe oſtendunt. Sed vt ad Mercurium reuertar: quàm multa ille proxima noſtris & affinia cõmemorauit? veluti illud, exquirere nos debere cœleſtium terreſtriúmq; rerum magnitudinem, motum, diſpoſitionem, conſtantiam, vtilitatem, pulchritudinem, temperationem, vt cognoſcentes hæc mirabili ratione conſtare, collaudemus atque veneremur artem mentémq; Diuinam: ſolum enim verè philoſophiæ delectum eſſe ſanctam religionem, & frequentem diuinitatis obtutum: reliquam inquiſitionem, quæ aliò tendat, captioſam & ſophiſticam fore interpretatur. Qua ſententia quid potuit dici magniloquentius? quid ve religioſius? Atque

eodem

eodem loco idem Mercurius quaſi prædiuinans ventura, Homines (inquit) qui poſt nos erunt, ab hac vera, pura, ſimplici philoſophia auertentur: deſinent ſophiſtarum calliditate decepti ſummũ orbis parentem agnoſcere, neque amplius tantæ beneficentiæ gratias habebunt, quod contigit multis poſt ſeculis Græciæ philoſophis, qui mundum ipſum cognoſcere tentarunt, varietate operis pulchritudineq́ delectati, non in laudem venerationémq́ artificis: nam multi eorum, ne artificem quidem eſſe vllum, ſed cuncta fortuitis agitari caſibus, vel æterna eſſe hæc omnia, & abſq́ vllo initio ſic ſemper conſtitiſſe dixerunt. Alij iſtorum elementorum quatuor vnum aliquod, veluti aërem, vel aquam principium omnium poſuerunt, vana demum multa ſibi ipſis illi finxerunt ab artifice recedentes, quem ſolum operæpretium fuerat cognouiſſe. Horum diſſimilis Mercurius, qui & piè patrem & conditorem omnium cognouit, & veneratus eſt, & tantam reliquorum impietatem futuram proſpexit atque defleuit. Idem in mundi fabrica quàm multa protulit noſtris ſimillima? nam humidam quandam inducit naturam fluentem & incompoſitam tenebris obumbratam, quam ſpiritale Dei verbum fouebat: hanc vt materiam ponit elementorum omnium: nam ex eius viſceribus ait ignem alta petiuiſſe, aërem medio loco conſediſſe iuſſu diuino, & quum terra & aqua ſic inuicem cõmixtæ iacerent, ita vt terræ facies aquis obruta lateret, hæc quoque duo diſtincta fuiſſe & ſeparata dicit, quemadmodum diuinæ placuit menti: mox prodeunt ſtellæ cum ſuis orbibus, inde aër protulit volatilia, aqua natantia, tellus gradientia. Poſtremus omnium formatur homo Dei ferens imaginem, ob eam rem Deo gratus & acceptus, quòd ſibi eſſet ſimilis, adeo vt ei tã quam filio mundana omnia permiſerit atq́ ſubiecerit. Hæc nempe omnia cõgruere penè ad verbum his, quæ nobis tradita ſunt ſacris literis, animaduertis. Sed quòd ait Deum quoq́ animantibus omnibus iam perfectis, & in marem fœminamq́ diſtinctis clamaſſe, Pullulate, adoleſcite, propagate vniuerſa germina, atq́ opera mea, nonne illi noſtro reſpondet? Creſcite & multiplicamini & replete terram. Vnde autem iſte didicit, tam occulta, tamq́ altè petita myſteria? in quos alios referre hæc poſſumus auctores? etenim dici illud rectiſſimè poteſt, poſt eluuionem terrarum, quæ vniuerſum hominum genus perdidit, in Noë & liberis eius veram perfectámq́ Dei cognitionem extitiſſe, hancq́ ipſorum poſteritati tradidiſſe. Sed neſcio quomodo citiſſimè homines in falſorum Deorum cultum conceſſerunt vera reiecta religione, adeo vt tempeſtate Abrahæ ſolus ille vir eam retinuerit, qui natus eſt anno quadrageſimo ſecundo Nini priſci Babylonici Regis, qui primus libidine dominandi arma finitimis intulit, & a cuius regno græci ſuas hiſtorias exordiuntur: & ab aquarum inundatione anni effluxerant ducentum & nonaginta duo. Is quum terram Chaldęorũ incoleret, diuino iuſſu excitatus relictis paternis laribus omniq́ cognatione deſerta, in Cananæam, quæ poſtmodũ Iudæa fuit, ſe tranſtulit. Verum quũ fame Cananęa premeretur, & Ægyptus rerum copia affluere diceretur, illuc deſcendit, vt ſacræ perhibent literæ: addit Nicolaus Damaſcenus in quarto hiſtoriarũ (quemadmodum ab Euſebio relatum eſt) illum libenter quoq́ cum ſuis eò profectum, vt Ægypti ſacerdotes de Dijs dicentes audiret; aut enim (inquit) aliquid ab illis accepturũ, aut meliora ſe tra-

diturum ipſis arbitrabatur. Hunc ego fontem, hoc principium fuiſſe arbitror
Ægyptijs ſacerdotibus, vt verè tunc ſcire de Deo aliquid potuerint, & quum
poſtmodum Abrahæ poſteritas magna hominum multitudine Ægyptum te-
nuerit, inter quos magnus quoq; ille Moſes floruit, qui diuinas cõdidit literas,
credibile eſt hæc eadem latius ſparſa fuiſſe: nam hunc Mercurium ætate poſte
riorẽ Moſe fuiſſe tradunt. Quæ igitur de Deo dicuntur, ab Iudæis viris ema
narunt, illi verò ab ipſo ſuſceperant Deo, qui ſe illis infuderat, & interno mo
tu agitabat. Vt enim oculus lumen videre nõ poteſt, niſi lumine plenus: ſic nec
perſpicere aliquis Deum, niſi Deo plenus. Scientia igitur diuinorũ a Deo flu-
xit ad illos primos humani generis ſatores, & alios pios viros, quorꝝ poſteritas
Iudæorum nomine nuncupata: ab illis ad Ægyptios peruenit, quam mox va-
rijs mendacijs corruperunt, quod Dæmonum aſtu factum crediderim, quos
nulla æquè gens coluit: ab Ægypto deinceps multorum diſcentium ſtudijs
in Italiam Græciámq; delata. Et ea quidem vulgo non innoteſcebant, ſed in-
tra paucorum notitiam tantùm vertebantur, & vt veriſimilia nonnulli ſe-
quebantur: nam vera non audebant aſſeuerare, nec mirum, quia nondum
ſatis ad purum fuerant digeſta, nec bene perſpici poterant a veræ religionis
ignaris. Et hæc quidem prius fuere. Poſtquam verò Chriſtus ad homines ve-
nit, diuinæq; legis diſciplina latè reſplenduit, omnia certius, clarius, incorru-
ptius tenentur, maxima myſteria populis & gentibus reuelata, nunc in am-
pla veritatis luce verſamur. Caue Dionyſi putes vllos vnquam fuiſſe mor-
tales, qui pulchritudinem hanc, de qua agitur, de fulgentiſſima pulchritu-
dine natam, quam Dei progeniem nuncupamus, noſtris hominibus luci-
dius inſpexerint, religioſius adorarint. Nam ſi morum purgationem requi-
ris, qui magis puri, magis ab omni mortalium rerum contagione ſecreti, quàm
hi, qui vaſtiſſimas ſollitudines, horrida vel feris ipſis habitacula ꝑſequebantur,
ne vlla ſeculi cura eorum meditationibus obſtreperet? Quos reperies magis
contempſiſſe corporis illecebras, quàm eos, qui viliſſimis contegebantur in-
dumentis? qui ſomnum ad quatuor, vel quinq; ſpatium horarum contraxe-
rant? qui paucis arborum baccis & riuulorum potu victum tolerabant? Num
vlli ęquè pij, ęquè in omne hominũ genus officioſi, quàm hi, qui quæcunq; quę
ſierant manum labore egentibus erogabant? claudos, cæcos, ſurdos, & alijs
peſtiferis oppreſſos morbis, eorꝝ miniſterio ſubleuabant? Illud verò præcipuũ
ipſorũ munus, errantes in viam æternę ſalutis monitis dirigere, exemplo horta
ri, oratione crebra iuuare. Nec dici poteſt non præſtantiſſima animi fortitudi
ne præditos eoſdem, qui quotidianis prælijs aduerſus Dęmones & nequitias
cœleſtes acriter decertabant, illorúmq; fraudes, vim, inſidias, impetus propul
ſabant. Ergo his virtutibus eorꝝ animi informati facile ſe a corporibus ſeiunge
bant, & vſq; eo attollebant, vt Deũ ipſum clarius ſpecularentur, qui ſolus per-
fectiſſima eſt pulchritudo, ſolus omni beatitudine redundat. Hæc vel exigua
ſummi illius boni contemplatio tantum præbebat recepta gaudium, quantũ
non omnes mortales alijs de rebus ſimul percipere poſſent, tantũ infundebat
veritatis lumen, tantum charitatis incendium, vt reliqua abiicerent, tanquã tri
ſtia & miſera, quæ aliorſum, quã ad illam pulchritudinem ferrent. Quantam
cognitionẽ rerũ illic accipiebant, qui futura quæcunq; pronuntiabant? quantã

poteſtatem,

poteſtatem, qui pro imperio de corporibus Dæmones excutere, morbos depellere, vitam decurſam defunctis poterant reſignare? hoc denique humanæ fœlicitatis eſt culmen (ſi modò vlla humana eſt fœlicitas) totis præcordijs totáque animi inductione diuinæ hærere pulchritudini. Hæc inquam princeps eſt vita, ſiue voluptatem quis ſpectet, ſiue cognitionem rerum, ſiue potentiam, & ſi dici fas eſt, hunc ſolum, qui tali vita teneatur, inter mortales eſſe arbitror Deum. Plures autem tales vtroque in ſexu religio olim habuit noſtra, & nunc etiam credibile eſt quoſdam extare: non illi tamen philoſophorum inſtar ſe ad tantæ rei contemplationem attolli arbitrantur humanæ naturæ facultatibus, ſed non niſi eius beneficio, quem contemplantur: nihil illi ſibi aſcribunt, quod ſupra hominem ſit, imo ne humana quidem, ſed omnia diuinæ accepta ferunt largitati. Quòd ſi infima bona non a nobis, ſed a Deo ſunt, quomodo ad illa maxima aſcenderent pedibus ſuis, niſi traherentur? ergo domeſticæ imbecillitatis ſibi ipſis conſcij, vt trahantur, quotidianis precibus efflagitant, & vt virtutum dona, quæ gratos faciunt, in dies augeantur. Annuit modeſtiſſimis votis Deus, quorum ipſe eſt auctor, illorúmque virorum pectoribus ſe infundit, ipſoſque de ſe ipſis excuſſos ad ſe rapit, pulchritudinem ſuam oſtendens, non nudatam quidem, ſed neſcio quomodo adhuc velatam: nam reiectis inuolucris ſpectandam ſe conſtituet, & contrectandam, vbi de corporis huius vinculis emiſſi fuerimus, & in puram illã lucem euolauerimus: præmium ſanè immenſum & ingens ſanctarum & fœlicium animarũ. Nunc pro ſtatione mortalis huius vitæ collocati ſatis eſt, ſi poſſumus guſtũ tantùm quendam tantæ fœlicitatis præcipere, ſatis ſi poſſumus beatiſſimum illud os quaſi ſobriè oſculari, vt ante dixi. Quod tamen mel, ſi quis experiatur, ſuperat omnes vitæ huius ſuauitates: paucos tamen experiri credo: etſi mox ita verba faciebam, quaſi noſmeptipſos in hoc numero ponerem: ſed non nos tunc, qui adſumus, ad eos tantùm reſpiciebam, qui experti ſunt, vel experiri poſſunt: paucorum autem hominum hæc res eſt, quia magnum & excellens requirit ingenium: plures autem obtuſo adeo & hebeti illo præditi ſunt, vt ne partia quidem capere poſſint: multos etiam inuenies, qui, quoniam omnis noſtra cognitio a ſenſibus proficiſcitur, nunquam poſſunt ipſos ſenſus deſerere, & aliquid corpore vacans cogitare. Vides ipſe plæroſque (de rudioribus loquor) quibus aër ipſe, tametſi inter elementa ordine & dignitate locum obtineat ſecũdum, tamen propter ſubtiliſſimam eius naturam, aliquid eſſe non videatur, ſed inane putent, quomodo etiam poëtæ illum vocant, & eſt in communi loquendi conſuetudine, veluti quum lagenam dicimus inanem, quia vino non ſit plena, quum ſit tamen aëre plena: quanto magis putabunt inane, quod omni corpore caret? Hos quomodo efficere poſſis, vt Deum videant, qui ſupra omnia humana eſt, & ab omni materia maximè auulſus? Opus eſt etiam ab aliis curis ſe auertentem inſiſtere frequenter meditationibus ſupernorum bonorum, ſacrificiiſque crebris & ſupplicationibus clementiam diuinam aduocare: & ne tunc quidem niſi diuturno tempore aliquid effici poteſt. Nobis, qui ſeculo vtimur, quæ ſpes relinquitur, vt illuc euadamus? alium rei familiaris procuratio ab hac cura retrahit, alium reipublicæ gerendæ cupiditas, alium militiæ ſtudium; me verò ius ciuile, te muſica philoſophiáque detinet.

Neque tamen cognitio hæc diuini numinis, quæ ecſtatico mentis aſcenſu hic
contingit, propoſita eſt nobis veluti finis & extremum bonorum, quod ſequa-
mur: tenue enim id quidem eſt & imperfectum. Et hoc etiam ipſi Platonici
ſenſerunt, dum aſſerunt Deum homini non miſceri, quod ita accipiendum eſt,
non quia ille ſui præſentia & auxilio humanas res deſtituat, vel vota hominum
ſine interprete non exaudiat, ſed quia homini, dum homo eſt, non niſi per ima
gines quaſdam & veluti velo propanſo, quando etiam multum proficitur, ſen
tiatur, tenebroſa, & ſubnubila cognitio contingit nunc his, qui certius ali-
quid deſpiciunt. Hoc etiam ſacræ teſtantur literæ, quibus proditum eſt, quòd
Deum nemo vidit vnquam. Ipſe Moſes, qui contra Deum fertur conſtitiſſe,
& cominus alloquutus, tamen, quaſi non planè videret, rogat, vt ſe ipſum
oſtendat illi, & audit ab eo, quem rogabat, quòd nemo ipſum videret & vita
viueret. Non igitur quicquid cognoſci de Deo hic poteſt, habendum eſt vt
extremum bonorum, ſed illa, illa inquam cognitio propoſita eſt nobis pro fœ
licitate & termino cogitationum & actionum omnium, vbi decurſo vitę huius
ſpatio ſummus ipſe & immortalis Deus, qui genuit, qui ab omni ſcelere ab-
luit ſemetipſum purum atq; nudum cum omni ſua pulchritudine ſpectandum
exhibebit. Huc ſpectare omnes, id ſequi potiſſimum debemus: negocia, quæ
cunq; tractamus ita tractanda ſunt, vt nos ea firmius copulent Deo: nam quic
quid rectè agimus, dicimus, cogitamus, Deo aſcribenda ſunt, a quo defluunt:
huius vnius impulſi charitate innocentiam tueri debemus, & ea gerere, qui-
bus reliquo hominum generi fructus vtilitáſq; pariatur. Si dictorum facto-
rúmq; omnium hæc fuerit meta, id propoſitum, is vltimus finis, vt Deo pla-
ceamus, o nos fœlices, o pluſquam dici poteſt beatos, ſpe quidem nunc, re au-
tem mox, quum finita vitæ huius militia excipiet nos Deus, nec alia quædam
donauerit externa, ſed ſeipſum, qui incommutabile eſt bonũ, infinita pulchri-
tudo, inſatiabilis voluptas. Huic igitur toto amore, totóq; (vt dicitur) pectore
inſeruiamus: quid enim prohibet? quam excuſationem afferimus? an non di
gnus is, quem ſequamur? an non immenſum propoſitum præmium? an non
breuis futura militia? O ſanctæ fœliceſq; animæ, quæ ad ſuperna conſcendi-
ſtis, quæ iam pulchritudinem illam tenetis, ad quam anhelamus, ſuſcipite quę
ſo legationẽ hanc pro nobis, vel vltro potius impetrate precibus veſtris a ſum
mo imperatore cœleſti, vt vniuſcuiuſq; noſtrum pectus ſuccedãtur eo chari-
tatis igne, quo vos, dum hic agebatis, exarſiſtis, ne libeat mundanis frui rebus,
ſed vti tantummodo, frui autem velimus ea pulchritudine, quæ ſola verè eſt
pulchritudo, cui reliqua omnia collata turpia, deformia, fœda, ſordida, triſtia,
luctuoſa videntur. Nihil ſit tantũ in humanis, quod affectus noſtros moretur,
ſed id veluti in via oblatum tranſmittat ad diuina, vbi permanendũ eſt. Si tan
tum non ineſt animo roboris, tantúmq; neruorũ, vt humana negligamus com
moda, quod plures e noſtris generoſè fecerunt, at ea diuinis ne præferamus.
Illa igitur propter hæc, hæc propter ſe ipſa appetantur, ordo hic maneat in
amando, vt ſumma ſummo amore, infima infimo proſequamur: non autem
infima pro ſummis, & ſumma pro infimis amemus. His rationibus fiet, vt De
um patrem, Deum filium, Deum ſpiritum ſanctum, vnicum Deum, altiſſima
fulgentem pulchritudine, quam nunc in ſpeculo & tanquam in ænigmate cer

nimus,

nimus, reuelata aliquando facie intueamur, quo vno ſpectaculo omnium concentus bonoꝝ, omnibus abſoluta numeris voluptas, fœlicitáſq; continetur: ad hoc geniti, ad hoc Chriſtianis myſterijs inſtituti imbutiq; ſumus, huc præſens vos meus ſermo, ſuperiórq; etiam inuitauit adhortatio. Fruuntur autem hac ſumma pulchritudine, ad quam nos aſpiramus, non animæ ſanctorū hominū modò, quæ illuc aſcenderūt, ſed ſpiritus quoq; illi corpore vacantes, quos philoſophi nō admodum clarè cognouerunt, ſed cognouerunt tamen, Dæmones bonos vocando. Nos ab officio Angelos nuncupauimus, propterea quòd efficient Dei iuſſa mortalibus, & emittantur ab humanarū rerum tutelam, fidámque cuſtodiam, referántq; hominū vota & preces ad Deum. Quicquid Deus ſancit hominibus, quicquid patrat miraculoꝝ, id agitur iſtis adminiſtrantibus: quoniam ita placuit Deo non per ſe ipſum nullo intermedio prouidere rebus a ſe conditis, ſed ſuperioris naturæ viribus vti ad inferioris gubernacula: hoc enim præſtantius videbatur. Hi ergo ſpiritus cum mundo ſimul editi ſingulari pollent ſapientia, velocitatéq; motuum ſunt admirabili: nam ſtatim adſunt ac penè momento, vbi vſus tulerit. Intelligunt porrò res ipſas ſecūdum ſe ipſas, nō vt nos nunc, qui de notioribꝰ argumētamur ad minus nota, & quibuſdā poſitis ex his aliud quiddam ab his, quæ poſita ſunt, elicimus: & multis particulatim collectis, in vniuerſum deinceps de omnibus, quæ ſunt eiuſdem generis, ſtatuimus. Iſti non ſic, ſed ſingularum rerum vim, proprietatem, ſpeciem, ordinem, differentiam, nouerunt, ſicut ipſis inſunt rebus, non vt ineſſe poſſibile eſt, & probabile videtur: eſt autem eoꝝ cognoſcendi excellentior modus. Sed eſt & alia in illis cognitionis melior ratio, dum in Dei ſapientia, tanquā in arte, in qua facta ſunt, clarius certiúſq; omnia ſpeculantur, & ſecundū æternas illas & immutabiles rationes, & cauſas, cauſarúmq; progreſſus iudicant. Nouem autem ordines ipſoꝝ eſſe perhibentur: & vnuſquiſq; ordo proprias quaſdam habet functiones, quas ex ipſorū denominationibus notiſſimis licet cognoſcere, nec æquales ordines omnes loco aut dignitate, ſed alius alij ſupereminet, ſicut in gradibus fit theatri. Quò autem quiſq; vtitur propinquius Deo, ita pulchrior, perfectior, illuminatior, & omnibus bonis cumulatior.

Supra Angelicos hos choros qui aſſiduè perſonant diuinas in laudes, ſedet MARIA Domini mater, cuius pulchritudinem nemo mortalium oratione exæquare poſſit. Multa in hac præcipua: ſed illud primum, quòd creata increatum, finita infinitū, poſterior priorem genuit, & quem cœlum & cuncta elementa non ſuſtinent, ipſa vtero geſtauit: hoc effectū eſt, dum concepit eum, qui in homine pariter erat Deus. Quid eſſe poteſt ſpecioſius, quàm cōmune parentis nomē habere cum Deo? quod ipſa diuino munere recepit. Is etenim qui Deum patrem vocat, idem hanc vocat matrem. Deinde quantū illud alterum, quòd & flos illi virginitatis manſit, & fructus nuptiarū? fructus omnino amatū, ſed flos quoq; diligitur: vterq; gratus, hic nitore ſuo, ille ſapore. Hęc & in virgine eſt mater, & in matre virgo, ita vt dici poſſit in hac vna & fructui ineſſe florem, & flori fructum: in alijs flos virginalis prius occidit, quàm fructus matrimonialis decerpatur. Sunt iſta quidem pulcherrima, quæ nemini vnquam contigerunt, nec contingent. Sed quicquid virtutis quoq;, quicquid gratiæ, quicquid beatificæ gloriæ effingi in rebus creatis potuit, id in hanc vnam

omne collatum: nemo propinquius tractauit Deum, dum in humanis eſſet: nemo arctius in cœleſti patria eidem copulatur, nemo ab illa ſumma pulchritudine ardentius inflãmatur, nemo clarius illuminatur. Ergo ſole amicta candidiſſimo, ſtellis coronata radiantibus, cœleſtia terreſtriáq; cuncta ſuis premens veſtigijs tanta fulget maieſtate, vt præter Deum eiúſq; filium nihil maius aut præſtantius dici ac cogitari poſſit. Itaq; ſupremæ illi & perfectiſſimæ pulchritudini, quã dicimus Dei eſſe filium, hæc proxima eſt pulchritudo, quãuis longo interuallo proxima: ex quo fit, vt ordine ſit ſecunda, prima tamen omnium, ſi cum reliquis rebus creatis conferatur. Hinc ſi quæratur quid in hac rerum creatarum vniuerſitate ſummè pulcherrimum (quod quærendum ſané videtur, ſi huic ſermoni, quem de pulchritudine habemus, nihil ferè deeſſe cupimus) non aliò, quàm ad Mariam reſpiciendum. Hæc quæcunq; fuerunt, ſunt, erunt (de conditis loquor) omni elegantia, virtute, forma antecedit: omnia pulchritudine ſua & bonitate infra ſe relinquit. Ab hac & Angeli fiunt illuſtriores, & homines meliores: non enim fruſtra tantam pulchritudinem genitam fuiſſe & nunc fulgere credendum. Sed quãtum in ea ſalutis quoq; ſit & præſidii rebus hominum merſis & afflictis, ex hoc oſtenditur, quòd miſericordiæ reginam, maris ſtellam, paradiſi ianuam nuncupamus: exemplis quoq; indicatur plurimis, quoniam multorũ aduerſis inuocata caſibus facilem ſe præbuit, præſentiámq; ſuam & numen longè latéq; declarauit. Satis, abundéque pro ingenij noſtri paupertate hæc dixiſſe ſufficiat. Si qui autem iſtis de rebus altius aliquid contemplari, & vlterius poſſunt dicere, diſputationem hanc illis tradamus, paremúſq; nos viciſſim ad audiendum, precati illos antea, vt imperitiæ dent veniam, quam non ſpontè ſuſcepimus, ſed quia tardi ſumus ingenio, etſi ſtudio flagrantes: vel ſi fœlicitate opus eſt quadam in capiendo, quæ venamur, meliora, hac certè caremus. Sed & illud finire cogit orationem, quòd veſpera iam ſurgente his locis decedere, & ad propria remigrare tempeſtiuum duco. DIO. Dici vix poteſt, quàm intentè & ſtudioſe te audierim, adeo vt cadentis obliuiſcerer lucis. Equidem vel noctem totam in his ſermonibus tecum libenter ducerem: quæcunq; enim alia auditu digna, nunc mihi gelida fore videntur, ſi quidem cum iſtis conferantur, præſertim quum elata fuerint cum hac copia & dignitate dicendi. Nec verò te excuſaueris, quaſi minus plenè fueris locutus: cui enim hominum tu, quod adjici poſſit, reliquiſti? quod prætermiſſum? æquare te veteribus poſſe videor laboris & induſtrię ſimilitudine. Exclamaueram antea, nunc nequeo: nam maiorem in admirationem dictorum tuorum trahor. MAR. Quid miraris? quæ noua ego produxi miracula? nonne quæ dixi omnia, rebus ipſis inſunt? Quòd ſi rectè iudicares, illud diceres de maximis modica, de grandibus humilia, de copioſis tenuia locutum. DIO. Et montes marmoris altos natura extruxit, & multo tamen honore dignos dicimus, qui de illis breuia ſimulacrorum corpora ſolerti manu effinxerunt. MAR. Video te omnino laudibus intentum meis, quãquam, ne id fieret, commonueram: nec dum tamẽ intelligis, quod nunquam his tuis efficies artibus, quin huc conueniamus alio die, & tibi dicendi onus de materia aliqua valida & graui imponamus. An dicta aliorum tantùm laudare poteſ? ipſe dicere nihil poteſ? num quia ego hodie verboſiſſi-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

332

mus fui, idcirco tu alio die mutus & elinguis redderis? Quid? quòd referendæ gratiæ ſtudio laudare diligenter & operoſè eum cupio, qui me hodie laudibus ſuis tam latè peruexit? quin igitur dicturum polliceris. DIO. Ego verò taciturnitate vſurum me potius puto: nam humile & anguſtum ingenium natura conceſſit, opibus erga me ſuis vtens malignè, & poſt talem dictionem tuam ſi me oſtenderem, quid aliud, quàm anſer viderer obſtrepens cantui cycneo? Demum ne fruſtra ſis, occaſionem non præbuero, qua veras tuas laudes falſis meis rependas.

FINIS.

Series.

* a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t u x y z A B.

Omnes ſunt terni, præter * B qui ſunt duerni.

ALBERTI CARRETI EX MARCHIONIBVS SAVONÆ DISTICON.

VT grata eſt his lux, quos longo è carcere ſoluunt,
Sic luce hæc gaudent, quæ latuere diu.

FRANCISCI BECII CASALENSIS IVRECONS.

DE pulchro ſcripſit tam pulchrè Marcus & aptè,
Vt nihil in toto pulchrius orbe iacet.
Omnia ſunt miro comprehenſa hic ordine pulchra,
Quæ terra & cœlum continet atque mare.
Quin igitur properas penetralia uiſere lector,
Si pulchro exoptas condecorare animum.

ERRATA	SIC CORRIGITO	PAG.		LIN.
illic	*illuc*	5	A	28
gentibus	*gerentibus*	20	B	16
maxime	*maximi*	21	B	12
ego	*ergo*	22	A	2
fulgentibus	*fungentibus*	27	B	41
principatum	*capiti principatum*	33	B	14
etiam	*& iam*	38	A	27
ualde	*ualide*	46	A	22
non	*nam*	47	B	24
lapidoſam ſcilicet	*lapidoſam*	47	B	37
terram	*terram diuidere? perforare?*	55	B	10
ſub	*ſunt*	65	A	36
fiat	*fuit*	66	B	31
mollior	*melior*	66	B	39
in odore	*& in odore*	66	B	39
uerborum	*morborum*	69	A	42
omne	*omnia*	75	B	13
uenerationibus	*uenationibus*	79	A	31
infra	*intra*	82	A	41
terreſtribus	*pedeſtribus*	83	A	27
infra	*intra*	81	B	24
laicorum	*laniorum*	96	A	6
graue alterum	*graue ad alterum*	106	A	10
illic	*illinc*	106	A	24
neſcimus	*noſcimus*	110	A	13
eadem	*cædem*	113	B	9
plus	*plus ad hos quos habeo*	125	B	8
eſſe fortuitóq;	*eſſe fortuitò, fortuitóq;*	118	A	31
detrahitur	*diſtrahitur*	135	A	21
fulgentibus	*fulgentiſſimam*	136	A	40
illi paratum	*habere*	142	A	29
iudicij	*iudicij eius*	142	B	45
illuc	*huc*	144	A	49
infra	*intra*	144	B	34

A, *primam partem paginæ.* B, *ſecundam ſignificat.*

Reliqui errores, quos unuſquiſq; facile dignoſcere poteſt, prætermittuntur.